

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 4

В

Львів
1997

Четвертий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1202 слів на літеру В (*весь* — *вправѣ*); тут подано їх семантичну, граматичну і стилістичну характеристики. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення та жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія

к.ф.н. Д.Гринчишин (відп. ред.),
к.ф.н. У.Єдлінська, д.ф.н. Я.Закревська,
к.ф.н. Р.Керста, д.ф.н. Л.Полюга,
к.ф.н. М.Чікало (секретар)

Редактори 4-го випуску
Д.Гринчишин, У.Єдлінська, Л.Полюга

Рецензенти

к.ф.н. О. Купчинський, к.ф.н. І.Ощипко

Словник української мови
XVI — першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип./НАН України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;
гол. ред. Д.Гринчишин.
Вип. 4. В (*весь* — *вправѣ*)
Укладачі Н.Осташ,
О.Федик, М.Чікало.
Львів, 1997. — 260 с.

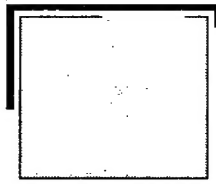
Від редакційної колегії:

Четвертий випуск уклали: кандидати філол. наук:
М. Чікало (*весь* — *власатый*),
Н. Осташ (*власне* — *воляти*), О. Федик, співавтор
У. Єдлінська (*вомалѣ* — *вправѣ*).
Технічну роботу виконувала О. Черкавська
Випуск до видання підготували
Г. Войтів, О. Кровицька, Р. Осташ, М. Чікало
Комп'ютерна верстка — З.Матчак
Комп'ютерний набір — О.Тріль

Консультували: д.ф.н. М.Кашуба,
професори О.Горбач, Г.Роте, Дж. Дінглі
Редакційна колегія складає щиро подяку консультантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою на різних етапах праці спричинився до підготовки та публікації цього випуску.

**Видання підготовлене за фінансовим сприянням Міжнародної Асоціації "INTAS"
Випуск опублікований за кошти Міжнародного Фонду "Відродження"**

ISBN 966-02-0091-9

ВЕСЬ¹, ВВЕСЬ, ВЪВЕСЬ, УВЕСЬ *займ. означальний 1.* (вказує на щось як ціле, неподільне, взяте повністю) цілий, весь: увесь домъ напо(л)нитса радости (1489 *Чет.* 162); а и словом ѿ том казали есмо тобѣ ѿт нас мовити томѣ нашомѣ дворанинѣ Ивашкѣ, и теж ѿ том ѿбо всем казали есмо емѣ до-вѣдавши са к нам ѿтказати (Мельник, 1501 *AS I*, 146); Бл(с)вние макария бо(ж)ю мл(с)тью архиеп-(с)кпа митрополита кие(в)ского и галицкого и всея рѣси (Новгородок, 1547 *ЛСБ* 13); напо(л)нилося все место замеша(н)я (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 134); а овунѣ ся змиловавъ слугы своего, и выдслободивъ его, и довгъ ему выпустивъ увесь (XVI ст. *НЄ* 121); Потомъ самъ гетьманъ велики(й) панъ краковѣски(й) и з... пано(м) Мартино(м) Калиновѣскимъ гетьманомъ полни(м) коронѣни(м) подѣ ко(р)суно(м) городомъ попали ѿбадва в неволю и во(й)ско все ихъ квартянѣное до ща(д)кѣ естъ розбито (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); Которы(и) же то те(с)таментъ... до книгъ нине(ш)нихъ кгро(д)-скихъ... слово в слово уве(с) уписанъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 219); **всею душею див. ДУША; всѣмъ сердцемъ див. СЕРЦЕ; зо всеи хоти див. ХОТЬ;**
у знач ім. с. р. все — (те, що є цілим, узятим повністю) все: личбу тые восковничіе и соляничіе мають со всего Михелю выдавати (Петрків, 1508 *РЕА I*, 75); иконы завѣсы сосуды... чого потреба а мы все маємо готово (Ясси, 1559 *ЛСБ* 29); Ова, дей, все зъ дому побрано и ничего не оставѣлено (Луцьк, 1563 *РЕА II*, 127); изготовано все на столѣ ведле обычаю (XVI ст. *УЄ Трост.* 51); Котрыхъ гамъ ѿні рѣчій самовидци были, И щѣса за таємницъ ѿчне насмотріли. Иж бы то намъ хотѣли ѿ всѣмъ ознайміти, И повѣстю всѣхъ насъ гойне

розвеселіти (Львів, 1616 *Бер. В.* 70); министрѣве... все зѣли и спіли (серед. XVII ст. *Хрон.* 371); **во(вѣ) всемъ** — у всьому, цілковито, повністю: ино ка(к) ѿни ро(к) ва(м) положа(т) и тебѣ ѿбошлю(т) и ты бы пере(д) ними... ста(л) и права бы еси послѣшо(н) бы(л) во все(м) (Вільна, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 59); Вѣ всѣмъ повѣлнымъ слѣгѣю хотачи быти, И пожітокъ собѣю Цркви оучиніти (Львів, 1616 *Бер. В.* 66); **все (у)се а все** — без винятку, повністю, абсолютно все: ѿво зѣгола все А все што ѿ(д)но Колѣвекъ в томъ за(м)кѣ и (с)карѣбцѣ было для велико(г) ѿпанованѣя ѿгнѣ погорело (Київ, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 21); А Ва(с) и повѣторе на-поминае(м) абысте уси а всѣ... законѣница(м) Печерски(м) по старому послуше(н)ство ѿ(т)давали (Київ, 1648 *ЛОИИ* 68, 1); **все на все** — разом, усього: ѿбѣдъ бра(т)ски(й) на вл(д)ку,... шля(х)ту, з пивом(м), медом(м), вина 8 го(р)це(й) и за горѣлку все на все коштуе(т)... 41 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5 а); **зо (зе, вѣ, со) всѣм (всемъ, всимъ) на все (всим)** — зовсім, назавжди: маєт Михил тый имѣня держати со всим на все и службу служити с них (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 175); дѣти є(г)... буду(т) пови(н)ни вши(т)ко в цѣлости о(д)да(ти) о(д) мала до велика (в)сѣ(м) на (в)се (Одрехова, 1576 *ЦДІАЛ* 37, 16, 6); сто копъ литовскихъ зо всим на всим, якъ самую суму, такъ и провентъ од того в тую жъ сто копъ кладучы, маю коли колвекъ тую тилко сто копъ оддати, а не болшей (Луцьк, 1641 *ПККДА I-1*, 74); **на все** — у всьому, з усім: Златоустый св. ...мовитъ, ижъ двакротъ апеловаль на соборъ, на которомъ хотѣлъ ся на все справити достатечне (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 624); **сѣ всѣмъ по тому див. ТОТЬ;**

(у сполученні з числівником) разом, усього: Ѡ(з)-на(й)мую... и(ж) ми досы(т) ѡчини(л) за побо(р)... па(н) ва(в)ринє(ц) кграбя з має(т)ностє(й) свои(х)... то є(ст) з ме(с)те(ч)ка воронина... з села запрудн(н) з дымо(в) тро(х) по пѣ(л)тора золото(г) все(г) сумою чини(т) золоты(х) по(л)скы(х) два(д)ца(т) ѡди(н) и гроше(й) два(д)ца(т) се(м) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 63); выдаємъ всего зло(т) 1 и 18 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5).

2. (вказує на ряд однорідних предметів) весь: Я ива(н) тѡрѣ сознаваю си(м) мои(м) листомъ што(ж) єсми мѣлѣ дѣлѣ с пани скипоровою... а которыи(ж) имѣа (!) были нѣде(л)ныи межи на(с)... взяла собѣ к своєи гущи(н)ци вси (Житомир, 1502 *Арх. Р. фотокоп.* 5); а мы со всѣми тыми добрыми лю(д)ми дороги єсмо никакое тѣ(т) не видели (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); Па(р)ка(н) коло места ви(н)ни робити вси мещанє которые в месте дома свои маю(т) (1552 *ОЛЗ* 178 зв.); маю(т) мещанє Александровские того права во всихъ артикулахъ его уживати и оных во всихъ справахъ завжды належне судити (Варшава, 1591 *Тр. ПАК* 52); у всихъ тыхъ оконъ оболоны шкляные єсть уцале (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 368); Прийдѣте ко мнѣ усѣ отерханьныи, што ся трудите, я спочину васъ (XVI ст. *НЄ* 20); Сповѣдъ, то єсть вызнание предъ ієреємъ всѣхъ грѣховъ своихъ (1608 *Гарм.* 208); Дай бже згѡдѣ, мѣжи всѣми хр(с)тіяны (Київ, 1622 *Сак. В.* 49 зв.); В ѡпекѣнство ѡставилъ: оусѣ свой дѣти (Львів, 1642 *Бум.* 5); Всѣ лѣта свои котѡрыи мѣла ѡ(т) Бга таа побѡжнаа ѡсоба, стравила не на мѣрностяхъ тогѡ свѣта, алє на примноженю знаменитыхъ цнѡ(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943); Которые всѣ разомъ повєдили, же ихъ па(н) Янъ Белє(ц)ки(и)... з меѡваны(х) має(т)ностє(и) и се(л) выбави(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 195); **день Всихъ Светыхъ див. СВЯТЫЙ;**

(у сполученні з абстрактним іменником означає вищий ступінь виявлення почуттів, стану) весь: жаднаа годїна бы тѣжъ найсвѣтлѣшаа не здасть ми са быти ясна, южъ бовѣмъ свѣча всѣхъ потѣхъ мойхъ навѣки згасла (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 6); тѣє тєдѣ всѣ трѣвѡги, и дрѣжанья, и бѡлѣ, и страхи великіє, якїє тє(р)пѣти боудемо, самыи... оука-

зати мѡже(м) подоста(т)коу (Острог, 1607 *Лѣк.* 40); аще боудеть чїстѣ ѡ(т) всѣхъ вїнъ недостѡйныхъ, такогѡ намѣ... ставити оу єп(с)кпы (Львів, 1614 *Вил. соб.* 9); Штѡжъ єще рекѣ и то: ижъ Б(г)ъ Всєдєржитє(л) всѣхъ добрѣ давца в(ш)и к(ж) м(л) ѡбдарѡвати рачилѣ рѣзѣмо(м) высѡки(м) (Київ, 1623 *МКСВ* 72); А кто ѡкомъ внѣтрнымъ... пригладн(т)-са, смѣкъ щасливости нѡ(с)нон... в ср(д)цѣ своємъ почѣєтъ, и всѣми рѡскошами дочасными... нєѡ(т)врѡтнє згордн(т) (Київ, 1631 *Тр. П.* 4 ненум.); бо гды южъ... всѣ сєгѡшѣтныѣ трѣднѡсти и перешкѡды были перєшли, тогды дла... бжтвеннои славы, на котѡрѡю та(к) дѡлгѡ и працюєтє заслѡговали, ѡ(т)-пали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 5);

(у сполученні з числівником) (вказує на повну кількість, виражену цим числівником) всі: и господство ми заплатих оуси тоти тисащѣ и пат сътъ златъ татарскихъ оу рѣкы крѣстини (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); повнн(и) тє(ж) боярє... шляхо(в) ѡ(т)ведива(т) по то(и) же сторѡнє сивє(р)ско(и) выє(з)ди(т) вси(х) и(х) два(д)ца(т) сємъ конє(и) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 3); Пѣдѣ посполѣ маю(т) всѣ трє збѣдѡвати (Одрехова, 1630 *ЦДІАЛ* 37, 2, 45); книги гре(ц)киє ро(з)ные... ка(ж)ды(и) ѡсобно мѣнє(и) чтыры всѣ(х) двана(и)цати мѣсяцє(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 33);

у знач. ім. (означає ряд предметів, повний склад) весь: знаменито чиним сим листѡм нашимъ всѣм, кто на немъ възритъ (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); в месте вси по(с)нули (Житомир, 1583 *АЖМУ* 50); якъ вамъ, так и усѣмъ Господь єсть на небєсѣхъ (XVI ст. *НЄ* 98); бѣдте всѣ весолыми // прошѣ (к. XVI ст. *Розм.* 13 зв.-14); Chot sia dylity choczemо Pretia sia wsi ne nàiemo (Яворів, 1619 *Гав.* 21); Изѡщни(к): На(д) всѣхъ силнѣйшїй, рыцєрь (1627 *ЛБ* 47); Свѣтлыи прѡмєнь слнчнннй, всѣ(х) оувєсєлаєтъ, Гды на зѣмлю блѣскъ ясны(и) з' Ѡлїмпѣ спѣщає(т) (Київ, 1632 *Євх.* 302); Цр(с)твіє Нѡ(с)ноє... абыхмѡ всѣ полѣчити могли (Київ, 1639 *МКСВ* 219).

3. Всякий, будь-який: ѡ(н) абы тоє выпѡ(л)ни(л) як са ѡбица(л) и на всѣ потребы цркѡвє сто(и)... по силѣ вше(и) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Єсть стра(ст) абы лѣкоты все идѣти хо(т) трѡха (1596 *ЛЗ*

41); и коли ани слн̄це ани звѣзды чере(з) много дне(и) не вказовали а непогода ты(м) бо(л)шаа наставляла то(г)ды на(м) ѡ(т)н̄ата вса надѣя здоро(в)а нашего (II пол. XVI ст. КА 149); Рѣпа(к)... // па(р)хы вѣсѣ выганае(т). и вѣсѣ нечи(с)то(с)ти вычищае(т) (XVI ст. УТ фотокоп. 8 зв.-9); бл̄гочес- тивом̄... князю Иван̄ Петрович̄ Про(н)ском̄... всѣ(х) благъ, здравия... препосылае(м) (1649 ЦДАДА 124, 3, 32).

ВЕСЬ² ж. Село, весь: ѡб̄хождалъ іс̄ грады и веси оуча их̄ на съборища(х) (1556-1561 ПЄ 48); прішо(л) хс̄ въ гра(д) самарейскый.... бли(з) веси котрую бы(л) да(л) іако(в) іѡсифу (к. XVI ст. УЄ № 31, 67); слышали тамъ... чудную новину о... спанѣлой женѣ..., которая мешкала у одной малой веси, так названной Ока (Вавилон, 1635-1636 АрхЮЗР 1/VI, 710); другой позовъ того жъ дня урожоному его милости пану Миколаеви Малинскому в маетности его ве вси Горошкахъ,... в хате на столе положи(л) (Житомир, 1643 АрхЮЗР 1/VI, 774); то(и)... до ве(с)и з котрои бы(л) вышолъ, не входилъ (серед. XVII ст. Кас. 86).

ВЕСЪЛЄ див. **ВЕСЕЛЄ**.

ВЕСЪЛЪ див. **ВЕСЕЛЫЙ**.

ВЕСЪЛЬЄ див. **ВЕСЕЛЄ**.

ВЕСЪЛЯ див. **ВЕСЕЛЄ**.

ВЕСЪЛА див. **ВЕСЕЛЄ**.

ВЕСЪННЫЙ див. **ВЕСЕННЫЙ**.

ВЕСЮЛЬ див. **ВЕСЕЛЫЙ**.

ВЕТВИЄ див. **ВѢТВІЄ**.

ВЕТЕРЬ див. **ВѢТЕРЬ**.

ВЕТОВАНИЕ с. Винагорода: Бг̄ прето всѣхъ зл̄дчїти, и в̄ зг̄одѣ мѣти хота(ч)и, таковоє до вшел̄а- кихъ справъ приваза(л) вето(в)аніе, абы в̄ пожїтк̄д̄ блїжнего к̄ждый свой пожїток̄ знайдов̄ал̄: а в̄ Єго шк̄дѣ свою шк̄дѣ ѡ(т)носїл̄ (Київ, 1637 УЄ Кал. 563).

Пор. **ВЕТОВАТИ**.

ВЕТОВАТИ дієсл. недок. (стп. wetować, лат. vetare) 1. (чого, що чим) Мстити, віддячувати, відплачувати: а естлибы Казаки наши где на вл̄дс Татарский пришли, або котор̄ю шк̄дѣ вчинили, тогды ѡн̄ для того хочеть самъ своєю головою ѡ панство нашо ити и ѡбложити с̄а под которымъ

замкомъ нашимъ ѡкраиннымъ и тоє шкоды своєє ветовати (Вільна, 1541 AS IV, 296); Нарушене вѣры своей нарушенемъ вчасовъ и достатковъ нашихъ ветовати хотять (Київ, 1621 Кон. Пал. 964).

2. (від кого) Віддячувати, винагороджувати (кого ким): То відда(ч)и и я Бг̄м̄блецъ и Сл̄вга Вш̄... як̄са добродѣйства ѡ(т) р̄зны(х) Ст̄ан̄ѡ(в) Люд̄ей дозн̄ано(є), и ѡ(т) самоґо Ба̄ в̄ш̄) к̄(ж) м̄(л): вет̄ѣ(т) и нагорожае(т) (Київ, 1625 Кіз. Ходк. 5 ненум.); Ж̄аднымъ аб̄ов̄ѣмъ їн̄шимъ сп̄особомъ такъ р̄вно чловеколюб̄іє Б̄ж̄єє ѡ(т) насъ вет̄овано б̄їти не м̄б̄же(т), як̄ брат̄ѡлюб̄ієм̄ (Київ, 1637 УЄ Кал. 49).

3. (що чим і без додатка) Каятися, покутувати: истрас̄аю, кар̄ѣ, вет̄ѡю, плач̄ (1596 ЛЗ 51); К̄ѣ см̄ерти с̄а ѡ(т) к̄їл̄к̄ѣ недел̄ь гот̄ѡючи, Сп̄ов̄ѣ(д)ю, и жалостю гр̄ѣх̄ї вет̄ѡючи. Тайн̄д̄ седм̄ькротъ при- нял̄ Маслос̄щен̄їя (Київ, 1622 Сак. В. 47).

4. (ставитися до чогось певним чином) розуміти, розглядати: Мы взаємъ такъ ветуемо: „Адріанъ пап̄ежъ посылалъ до Тарасіа, ерго — пап̄ежъ патріарс̄ѣ былъ послушный!“ (Київ, 1621 Кон. Пал. 722).

ВЕТОВАТИСЯ дієсл. недок. Відшкодовувати- ся: Тая ш̄ькода по грош. п̄ят ветовалася (1637 АрхЮЗР 1/XI, 394).

ВЕТОХЪ див. **ВЕТХИЙ**.

ВЕТРЕНИЙ див. **ВѢТРЯНИЙ**.

ВЕТРИЄ с. Те саме, що вѣтеръ у 1 знач.: яко паучина по ветрию расходячися, сказительности подлежить, за чимъ и животъ нашъ,... яко пара, на часъ оказується и заразъ погибаетъ (Клевань, 1596 АрхЮЗР 1/I, 491).

ВЕТРОНОГИЙ прикм. (дуже швидкий) вітро- ногий: которы(х) кле(й)ното(в)... ветроноги(х) ча- со(в) ѡ(т)ме(н)ность... загаси(ти)... не буд̄ѣ(т) могли (1582 Кр. Стр. 15).

ВЕТРЪ див. **ВѢТЕРЬ**.

ВЕТХИЙ, ВЕТОХЪ, ВЕТХІЙ, ВЕТХЫЙ, ВЕТЪХИЙ, ВЕТЪХИЙ прикм. 1. Старий, ветхий: єсть близъ полаты моеє гроб̄ѣ вето(х) (1489 Чет. 181); Замокъ канев̄ьски(й) ѡт̄ь полъч̄етве(р)та(д)- цати лет̄ь лю(д)ми добродере(в)цы... роблен̄ь з де- рева соснового... але вже ветохъ погнило и пошпа- дало б̄д̄дован̄ьа много (1552 ОКан. 3. 18 зв.); нӣкто

тыжь не в'ливае(т) вина новω(г), // в' мѣхы ве(т)хы а если ж' бы иначеи, то роз'са(ди)ть вино молодое мѣхы (1556-1561 *ПС* 135-135 зв.); Але тѣи которѣи мѣшкали в' гавлѣнѣ... хѣтре мѣслачи, набрали собѣ старѣи мѣхи..., и лагвицы скѣрѣны вѣнныи подѣрты и посшѣваны и бѣты велми вѣтхи (серед.XVII ст. *Хрон.* 166);

у знач. ім. **ветхое** (*про вино*) старе, вистояне: Нѣкто не (мо)жетъ, пивши ветхое, што бы схотѣвъ заразы нового (XVI ст. *НС* 150).

2. Стародавній, древній: Року 1612, месеца апреля 19 дня, на память преподобного отца нашего Иоана вѣтхия лавры освещенна бысть церковь свѣтого Спаса (поч.XVII ст. *КЛ* 81); тоу заправды, то роздѣлѣти можемъ, и(ж) той Вавилѣнѣ: Рѣмъ естъ вѣтхій (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32); Дрѣвній, вѣтхій, старожитный, шляхѣтный (1627 *ЛБ* 163); *priscus*, ветхи(й), дрѣвни(й) (1642 *ЛС* 330); **ветхий заветъ** див. **ЗАВѢТЪ**; **ветхий законъ** див. **ЗАКОНЪ**; книга ветхаа див. **КНИГА**; право ветхое див. **ПРАВО**.

3. Смертний; тлінний: въ водѣ погружаемымъ нашимъ главамъ ветхій человекъ погребается долу и истопляется весь до конца (1603 *Пит.* 52); то есть якимъ способомъ имѣетъ боголюбецъ предспѣти до истиннаго разума и которыми образы, дѣлы, труды и подвиги, и которые знаменія послѣдовати имѣютъ в совлечение вѣтхаго человека приходящому изобразили (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); В том же и вѣтхій человекъ подвигомъ постничества, труда и плача, в молитвѣ дѣйствующаго, отлагается и вново по исцелѣнію страстей одѣвается (1615-1616 *Виш. Поз.мисл.* 245);

у знач. ім. ж. р. **ветхаа** — тлінъ, минучість; грѣховність: мѣртвыи всѣ вѣскрѣснѣтъ в' досконѣломъ вѣзрастѣ, тѣлко в рѣзныхъ лицахъ; якω нѣжѣны; и мѣжѣе, не бѣде в' нихъ пожа(д)ливости, вса бо сѣа телеснаа вѣтхаа мѣмω идѣтъ. а настѣпнѣтъ нѣваа дѣвнаа (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.).

ветхий деньми див. **ДЕНЬ**.

ВЕТХОСТЬ ж. Ветхість: Вѣтхость. *Vetustas*. *Antiquitas* (1650 *ЛК* 433);

перен. помилковість, хибність: Тот... который сам,... з мирского старозаконнаго, ревниваго и свар-

ливаго разуму вызувся и ветхость своихъ разумѣний и навѣкныхъ обычаевъ поверг... заразъ учинився глупымъ (1608-1609 *Виш. Зач.* 205).

ВЕТХЫЙ див. **ВЕТХИЙ**.

ВЕТШАТИ дієсл. *недок.* Старіти: *obsolesco*, *is*, ветшаю, старѣюся (1642 *ЛС* 286).

ВЕТШИТИ дієсл. *недок.* Псувати: скорѣ почне(ш) залицати папѣжа... зара(з) са почне(ш) самъ гѣнѣбѣ(ти). а надѣ которѣю есъ повѣда(л). ве(т)шити. дѣравити (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 155).

ВЕТЪ ч. (*стп.* *wet*) відплата. ◊ **ветъ за ветъ** — зуб за зуб: ісаавъ іаковъ въ оутрѣбѣ мате(р)ней патѣми ве(т) за ве(т) бѣлиса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250); За тоє в правдѣ годило бы бы ся (!) та(к) пре(д) Его м(л): Гѣно(м) О(т)це(м) Митрополи-то(м) ѣ котораго(м) бы(л) Поѣхавъши о(т) вмѣ(с)-те(й), такъ овѣде пре(д) Господаремъ Его м(л): ве(т) за ветъ якъ Посполите мовя(т) о(т)дати (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557).

ВЕТЪЖЕ див. **ВЕДЖЕ**.

ВЕТЫ *мн.* (*стп.* *wety*) десерт: о(д)мени талѣры принеси веты посполѣ веспо(л) зае(д)но з сыро(м) (к. XVI ст. *Розм.* 22 зв.); Ласкосрѣдый: Полизачъ мѣсо(к), талѣрѣвъ,... лакомый на вѣты на конфѣк-ты, жарлѣкъ (1627 *ЛБ* 57); такъ же гды вѣты настѣ-повѣли, тѣюжъ потравѣ трѣпѣи головы презенто-вали: даючи знѣти, ѣжъ найбѣрѣй при банкѣтахъ... смерть несподѣваана на живѣтъ людскій настѣпѣ-етъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941).

ВѢХАНЕ див. **ВѢХАНЕ**.

ВѢХАТИ див. **ВѢХАТИ**.

ВЕЧЕ див. **ВѢЧЕ**.

ВЕЧЕРА див. **ВЕЧЕРЯ**.

ВЕЧЕРАТИ див. **ВЕЧЕРЯТИ**.

ВЕЧЕРАТЬ див. **ВЕЧЕРЯТИ**.

ВЕЧЕРКА, ВЕЧОРКА, ВЕЧОРЪКА, ВЕЧУРЪКА ж. 1. Невелика вечеря: *coena*, *coenula*, вечеря, вечерка (1642 *ЛС* 127).

2. ч. Вл. н.: панъ Ян и панъ Олехно Вороны... отправили напередъ себе двоихъ служебниковъ своихъ на имя Федора Вечорку и з товаришемъ его (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 434); Конѣдрать Вече(р)ка (1649 *РЗВ* 368); Ярема Вечѣрѣка (Там же, 192); Сидоръ вечорѣка (Там же, 208).

ВЕЧЕРНИЙ, ВЕЧЕРНІЙ, ВЕЧЕРНЫЙ, ВЕЧОРНИЙ, ВЕЧОРНЫЙ *прикм.* 1. Вечі́рній, вечоро́вий: вшолъ па(н)... до костела... аже была вечерная година (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 48); А теперъ вже приступую..., до молитовъ дневныхъ и вечернихъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 213); Весёлое вы(й)та́ часто смѣ(т)ное ве(р)тана́ рѣди(т) а весѣлаа заб́ава вечернаа смѣ(т)ный зар́анокъ ч́ини(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 20 зв.); мѣтвы вечѣрніи и Оутреніи... прѣзъ дрѣкъ вы́дати покѣсилемса (Київ, 1625 *МИКСВ* 130); годіны вечѣрной вы́шли предъ мѣсто (серед. XVII ст. *Хрон.* 398 зв.); Вечѣрный. *Vesperin(us)* (1650 *ЛК* 433); **вечерняя зоря** *див.* **ЗОРЯ**; **вечернаа звѣзда** *див.* **ЗВѢЗДА**; **офѣра вечернаа** *див.* **ОФѢРА**.

2. Західний: Ара́віа: Вечѣрна, або вѣчерова, або рѣкоймствѡ, або вд́ачно(ст) (1627 *ЛБ* 178); Араві́ти(н): Вечѣрній, або рѣкои(м)ца рѣкойма, застѣ(п)ца, або вда(ч)ны(й) (Там же).

3. У знач. ім. Вл.н.: Петро вечо(р)ны(й) (1649 *РЗВ* 439).

Див. ще ВЕЧЕРОВЫЙ.

ВЕЧЕРНИКЪ *ч.* Їдальня; кімната, призначена для споживання вечері: zeta вече(р)никъ, изба (1642 *ЛС* 420); Снѣ́ Бж́ій... Євхарі́стію своѣмъ пода́лъ Оу́чникѡмъ, гдѣ́ былъ вѣ́ Вечѣрникѣ́ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4 зв.); соenaculum, вече(р)ни(к), го(р)ница (1642 *ЛС* 128); Вечѣрникъ. Sa(e)naculum (1650 *ЛК* 433).

Див. ще ВЕЧЕРЯДЛО.

ВЕЧЕРНИЦЯ, ВЕЧЕРНІЦА *ж.* Вечі́рня зірка, зірни́ця: афроді́та, л(т): Вѣнѣ́(с). богі́на мѣлостей, ...и рѣ́коше́(й) всѣ́(х). Таа́ж де́(н)ні́щ(а) Гды́ пре́(д) слн́ще(м) иде́(т), а за ни́(м) Вечѣ́рні́щѣ́ зове́(т) (1627 *ЛБ* 183); [венус] То е́сть де́(н)ні́ща подобна, и вечерни́ци (серед. XVII ст. *Луц.* 540).

ВЕЧѢРНІЙ *див.* **ВЕЧЕРНИЙ.**

ВЕЧЕРНЫЙ *див.* **ВЕЧЕРНИЙ.**

ВЕЧЕРНЯ, ВЕЧЕРНА *ж.* Вечі́рня: ѡ(т)пѣ́вши(м) вечѣ́рню пошо́(л) агри́пъ в домъ́ свои́ (1489 *Чет.* 98 зв.); Вѣ́ стоуа́ и великоуа́ не́(д)ла пасхы... на ве́(ч)рни, єв(г) ѡ(т) іѡа́(н). гла́(в). к̄. (1556-1561 *ПС* 3 зв.); В нашей церкви: Обѣ́дня. Вечерня. Повечерница (Вільна, 1608 *Гарм.* 213); Вечѣ́рна, п́авечерна, ко́торѣи́ вси повѣ́инны ѡ(т)п́равитиса́

явствѣ́нно, а не́ потаѣ́мне (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 28); П.Мигаль на га́(н)ку в це́(р)кви на́(д) при́(т)-воромъ́ з пора́(н)ку а́(ж) до вече́(р)нѣ́ не ѡ́(д)ходячи́ трва́ль (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36 зв.); на ко́ждый день... налѣ́жное́ набоже́нство, а́лбо вы́слѣхати́ в цркви́, а́лбо само́мѣ ѡ́(т)п́равити́ при́ва(т)не́: я́кѡ то Оу́трню, Часы́, Вечѣ́рню, и П́авечерню́ (Львів, 1646 *Зобр.* 35).

ВЕЧЕРОВЫЙ *прикм.* Західний: Ара́віа: Вечѣ́рна, або вѣ́черова, або рѣ́коймствѡ, або вд́ачно(ст) (1627 *ЛБ* 178).

Див. ще ВЕЧЕРНИЙ.

ВЕЧЕРОМЪ *присл.* Увечері́: которые́ дей́ слуги... Пусто́шинского, выса́дивши́ его́ вечера́мъ на печу́нку вечера́ть, того́ ко́зака зарѣ́зали́ (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/І, 9).

Див. ще ВЕЧЕРЬ².

ВЕЧЕРЬ¹, ВЕЧЕРЬ, ВЕЧОРЬ *ч. 1.* (*частина доби*) вечі́р: вси́ бо старци́ постѣ́ прия́ша до вечера́ (1489 *Чет.* 2 зв.); і́ коли́ былъ́ ю́(ж) ве́черь, и за́ходило́ ю́жъ и слн́це. Принесли́ ќ немоу́ в́се́ немо́цны́(и), и // бѣ́сноую́щїи́ (1556-1561 *ПС* 131 зв.-132); ю́(ж) было́ сполоуд́на́ коу́ вечера́ю, а доро́ги ити́ три́ милѣ́ (XVI ст. *УЄ Трост.* 50); Вѣ́ року́ 1620́ дня́ 29́ пазде́рня́ тресе́ние́ земли́ было́ на чверть́ годи́ны́ зекга́ровой, пре́дъ вечера́мъ годи́нь двѣ́ (поч. XVII ст. *КЛ* 90); была́ ска́(р)га́ на... ма́ляра ѡ́ слова́ непочти́вые́ по(д) пяты́(й) вечо́(р) мовя́чие́ люде́(м) (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 51); Вѣ́черь. *Vesper. Vesper(us)* (1650 *ЛК* 433); **велі́кій ве́черь** — Свя́тый Ве́чір: Чті́ Пя́к вѣ́ велі́кій ве́чер (Володи́мир, 1571 *УЄ Вол.* 83); **з ранку́ (аж) до вѣ́чора** — від́ ранку́ до вѣ́чора, ці́лий день: А́ так мы́, вы́ехавши́ на́ тые́ земли́, о́ кото́рыи́ ме́жи́ ими́ спор́ идет́ ча́с не́малый, па́вши́ з ранку́ аж́ до вѣ́чора, па́на Мы́шки́ о́жидали́ (Гали́чани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 12); **ку́ вечера́ви се́ склони́ло** — звѣ́чори́ло, сме́рклося́: А́ и́жъ се́ того́ дня́ ку́ вечера́ви́ скло́нило, те́ды(м) тую́ спра́ву до́ дня́ за́втре́шне(г)о́]..., ѡ́(б)вола́(т) ро́(с)каза́(л) (Горо́шки, 1642 *ДМВН* 221); **ку́ вечера́ви са́ склани́ти; ку́ ве́черу са́ схи́лати** — ве́чори́ти, сме́ркатиса́: ро́жеству́ іѡа́н-новоу́ днѣ́ па́къ ю́жъ́ поча́ль са́ коу́ вечера́ви́ склани́ти (1556-1561 *ПС* 254); Де́нь... ю́жъ́ кѣ́

вечерѣ сѧ схила(л) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 427); **ку вечорови сѧ скланяло** — смеркалося, вечеріло: то(г)[о] а(к)ту... читати не мо(г)лъ, кгда(ж) ю(ж) ку вечорови сѧ скланяло (Київщина, 1639 *ККПС* 289); **ку вечеру сѧ склонити** — звечоріти, смеркнутися: зоста(н) з на́ми бо ю(ж) сѧ днь̄ кѣ вечероу склони(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 51); **на вечоръ** — увечері: ѡ па(т)ницѣ с полѣ(д)на а потомъ на вѣчо(р) и самъ намѣстѣникъ слѣдпица пошолъ за ними (Брацлав, 1552 *ОБЗ* 143); **надъ вечеромъ** — надвечір: пѣрвшій день̄ тѣднєвий, єсть день̄ Недѣлный... А для то́гѡ на(д) вѣчєро(м) по(з)ноу показѣтсѧ имъ, жебы всѣхъ поспѣлѣ засталъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 211); **од (отъ, с) поранку ажъ (и) до вечера (вечора)** — від ранку до вечора, увесь (цілий) день̄: ѡтъ пораньку а(ж) до вечера, тутъ, в Житомиру, пильность чиниль (Житомир, 1583 *АЖМУ* 68); Панъ григори(й)... чини(л) пи(л)но... с пора(н)ку а(ж) до вечера чекаючи (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 17); **отъ вечера** — увечері: которы(х) [подданы(х)] де(й) назавтрєє ѡ(т) вечера сѣсєди и(х) по(з)находили (1577 *ЖКК* I, 88); **щедрый вечеръ** — Щедрий Вечір: Щєдры(й) вечеръ з мѣ(ст) ѡ зъ сѣ(л), вѣ болота заженѣте (п. 1596 *Виш.* Кн. 258 зв.).

2. Захід: Аравъ: Вѣчеръ (1627 *ЛБ* 178).

3. *Перен.* Кінець життя: а кгда(ы) прійдетъ вѣчоръ... за оучінки прійме(т) кѣждый кто чо́го гѣде(н) (Острог, 1607 *Лѣк.* 104); Аравъ: Вѣчеръ. ме(т)ф. ко(н)чіна (1627 *ЛБ* 178).

ВЕЧЕРЪ², ВЕЧОРЪ, ВЕЧУРЪ *присл.* Ввечері: в четверто(к) вѣчоръ собралісѧ вси люди во цр̄ко(в) (1489 *Чет.* 150 зв.); вѣ(ч)рѣ мно(ж)ство птахо(в) пало на намето(х) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 19); Вѣчоръ ет̄ позна *vesperi* (*Уж.* 1643, 49); То єсть де(н)ни́ца... Видаемо ей рано, пре(д) сло(н)цемъ, а вѣчѣръ за сло(н)цемъ (серед. XVII ст. *Луц.* 540).

Див. ще ВЕЧЕРОМЪ, УВЕЧЕРИ, УВЕЧЕРЪ.

ВЕЧЕРѢТИ *дієсл. недок.* Вечоріти: *vesperare*, вечерѣти (1642 *ЛС* 411); *invesperasco*, вечерѣю (Там же, 245).

ВЕЧЕРА, ВЕЧЕРА, ВЕЧЕРА *ж. 1.* (*споживан-ня їжі ввечері*) вечера: Вже на смерканьї ка(к) сѣли на вѣ(ч)ри за трапезоу почали ясти и пити (1489

Чет. 98 зв.); в'став'ши ѡ(т) в'ечерѣ и из'ложиль ѡдѣна своє (1556-1561 *ПЄ* 406); бѣдѣчи мнѣ ѡ кнєгини Четвертенское въ домѣ єе по вечери въ сколько годинахъ князь Ярославъ Санкѣшковицъ тамъ приехалъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); я заразъ ѡ(д) вечери прійдѣ (к. XVI ст. *Розм.* 41); А гды было по вечери, поѡлъ зъ собою Хс̄ Гд̄ь трі оученики свой (поч. XVII ст. *Пчела* 35); Безроздмный... то постъ єсть, до часѣ пѣвного ждѣти, а вѣ часѣ обѣда, абѡ вѣчерѣ ла́коме до столѣ сѧ спѣшїти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 64); Заспѣти вѣчєри (*Уж.* 1645, 76 зв.); **вечера господня** — (*вечеря Христа з апостолами перед страстями*) Тайна Вечеря: Жидовскій опрѣсно́к честію почтили, а тайную вечеру господню змѣнили (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); **вечера остатняя, остатняя вечера** — те саме, що **вечера господня**: два разы хс̄ пре(д) вѣскр(с)ніємъ за насъ сѧ ѡфѣровѡлъ. Першый разъ на вѣчєри ѡстѣтней безкрѡвнымъ спѣсѡбомъ... Дрѣгимъ спѣсѡбомъ крѡвѡе на кр(с)тѣ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 13); іс̄ хс̄ своѣ поспѣлитѡванье на ѡстѣтней вѣчєри ѡбѡдѡчи... ѡбѣдѡ вѣ ѡсѡбѣ стѡсти подѡлъ, тѣло истѡтное свое престѡе по(д) ѡсѡбою хлѣба (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 13); **вечера тайная, тайная вечера** — те саме, що **вечера господня**: Вѣчерѣ твоѣй тайнѣ дне(с) Сн̄д Бж̄йї, причѣстника ма прійми, не повѣмъ бо врагѡ(м) твои(м) тайны твоѣѡ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 912); ѡнъ [іуда] с хм̄ь ходиль и хлѣ(б) єго яль и на тайной вѣ(ч)ри бы(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 48); **вечеря Христова** — те саме, що **вечера господня**: Дроугѡѡ єсть, вѣчєра хвѡ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 12 зв.); **великая вечера** — те саме, що **вечера господня**: ты(ж) при(т)ча або подобєньство ѡ великои вѣчєри (1556-1561 *ПЄ* 283); **последная вечера** — те саме, що **вечера господня**: ты(ж) якъ на послѣ(д)неи вѣчерѣ хс̄ свое тѣло и крѡвь оученико(м) даває(т) (1556-1561 *ПЄ* 109); **таємная вечеря** — те саме, що **вечера господня**: Не прѣсникъ тєды, але живущій хлѣбъ Христѡсь ученикомъ своимъ на таємной вѣчєри, яко живущєє свое власное тѣло, давалъ (1603 *Пит.* 44); **таинственная вечеря** — те саме, що **вечера господня**: не причащеніє, ѡвшѣки тоѣи таинствѣнной вѣчѣрѣ єсть заразоу и згѣбоу вѣчноу (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 915);

(пригощання, яке влаштовують увечері з певної нагоди) вечера: Члкъ нѣкоторые оучинили вечероу великую [або достаточноую] и проси(л) многы(х) и послалъ слоугы сѣво(и) в годину вечерѣ мовачи званѣны(м) абы пришли. бо южъ все естъ зготовано (1556-1561 *ПС* 285); попъ на(ш) ѡ(ц) васили(й)... пре(д) ѡсвѣчене(м) цркви вечерѣ да(л)... которая ко(ш)туе(т) з(лт) 8 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1041, 5 а); Звычай лю(д)скій естъ, же гды сѣсѣдовѣ своѣхъ, абы прїятелїи ведлѣгъ тѣла честовати хотѣтъ, и на ѡбѣдъ ихъ до себе, абы на вечерѣ запрѣшѣють (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 433); Вшѣдши дарїи весполѡкъ зъ Алексѣандроу, до одного кгмахѣ оздобноу гдѣ тамъ была справлена гоїнаа и роскошнаа вечера // сѣлъ з нимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 420-420 зв.); **Панская Вечера** — (поєднання з Богом) Трапеза Господня: Але и самыи Рѣды Збавителевы выплнѣнѣти оусилѣють, то естъ, зо всегѡса въздѣвши, лѣгкѡ безъ вшелѣакоу тажѣрѣ и перешкѡды кѣплѣноу Сѣла досконалыми быти, хотачи, на Па(н)скѡю Вечерѣ идѣтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 285); (їжа, яку споживають увечері) вечера: ни едины ис ты(х) моужей званѣны(х) не вѣкоуси(т) моеи вечерѣ (1556-1561 *ПС* 286).

вечера духовная — вечірня молитва: А вечера ѡваа дѡхѡвнаа, зъ Стѣго Єв(г)ліа чере(з) Ап(с)лы, и Прорѡки, Пѣстырѣ, и Оучитѣлѣ, Бжѣѣ Цркви готѡвана бывѣетъ на кождый день (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 682).

ВЕЧЕРЯДЛО с. (стп. wieczierzadło) те саме, що **вечерникъ**: Престолъ, вечерядло оучинилъ собѣ царь Соломонъ зъ древа ливанова..., оучинилъ опочивало золотое (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52).

ВЕЧЕРЯТИ, ВЕЧЕРАТИ, ВЕЧЕРАТЬ, ВЕЧЕРАТИ дієсл. недок. Вечеряти: не годно тобѣ со мною вечерати (1489 *Чет.* 310); зготовай ми што боуду вечераль (1556-1561 *ПС* 296); которые дей слуги, абы дружина Пустошинского, высадивши его вечеромъ на печунку вечерать, того козака зарѣзали (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/І, 9); во(и)ду до него и буду з ни(м) вечерати (XVI ст. *КАЗ* 604); Іс... пришьоль... до ір(с)лими (!) абы тамъ... ве(ч)раль (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 11 зв.); coenatum. е(st), вечеряно, по вечера (1642 *ЛС* 128); Вечеряю. Са(e)но (1650 *ЛК* 433).

ВЕЧЕРА див. **ВЕЧЕРЯ**.

ВЕЧЕРАТИ див. **ВЕЧЕРЯТИ**.

ВЕЧИСТО див. **ВѢЧИСТО**.

ВЕЧИСТИЙ див. **ВѢЧИСТЫЙ**.

ВЕЧНЕ див. **ВѢЧНЕ**.

ВЕЧНЕЙШИЙ прикм. в.ст. Давніший: а кто (в) которые на реестре ме(т) а которые ве(ч)не(й)шие в книги вписыва(т) и для приклада(н)я печатѣ(й) и(х) и минута(м) которые есми бы(л) наготова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 7).

Пор. ВѢЧНЫЙ.

ВЕЧНО див. **ВѢЧНО**.

ВЕЧНОСЛАВНЫЙ прикм. (славний у віках) вічнославний: все штокоблѣвекъ Естъ дѡброе и збавѣнное,... вѣчнославное и Бгѣлюбѡе,... тоѣ самое мыслѣмѡ, вѣ тоу(м) са цвичмѡ, тоѣ мѡвмѡ, тоѣ и чинѣмѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1011).

ВЕЧНОСТЬ див. **ВѢЧНОСТЬ**.

ВЕЧНОСТЬ див. **ВѢЧНОСТЬ**.

ВЕЧНЫЙ див. **ВѢЧНЫЙ**.

ВЕЧОРКА див. **ВЕЧЕРКА**.

ВЕЧОРНИЙ див. **ВЕЧЕРНИЙ**.

ВЕЧОРЬ¹ див. **ВЕЧЕРЬ**¹.

ВЕЧОРЬ² див. **ВЕЧЕРЬ**².

ВЕЧОРЬКА див. **ВЕЧЕРКА**.

ВЕЧУРЬ див. **ВЕЧЕРЬ**².

ВЕЧУРЬКА див. **ВЕЧЕРКА**.

ВЕЧЫСТЫЙ див. **ВѢЧИСТЫЙ**.

ВЕЧЬЕ див. **ВѢЧЕ**.

ВЕШАТИ див. **ВѢШАТИ**.

ВЕШНИЙ прикм. Весняний: на то(й) стороне направе ратѣньско поку(л) вешняя вода бывае(т) поту(л) го(р)чане гаты и езы свои маю(т) (1546 *ОГ* 32); А з двора моего Вышкова и з ыншихъ дворцовъ ...пашню всю ѡзимѣю и вешнюю побрати и до двора... звозити мае(т) (Луків, 1559 *AS* VI, 48);

(у сполученні з іменем святого) — християнське свято і календарна дата: а мы рѡ(к) положи(ли) том(ѡ) тѣса(н)ю стѣго никола днѣ вѣшного нинѣ(ш)-ного годѡ (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220,1,4); рок // есмо тым справом и границам положили и з обоих сторон принали на ден сватого Юра, прийдѡчого свата вѣшного, которое свато бѡдет индикта пѣто-го (Задиби, 1531 *AS* III, 392-393); Люди зѣма(н)-

внѣшнихъ вещей, хотяжъ не могъ быть конечнымъ милосникомъ... альбо забавцою около помноженья ѳалы Божее, — одѣнакѣже, съ повинности моее,... была у мене хуть такая (Вільна, 1599 *Ант.* 577); нѣкоторые... // сваще(н)ници и мѣрскіи людіе, выпадши въ нѣкоторые дѣховныи вѣщи ѳ(т) своѣго архіеп(с)кпа... ѳ(т)хѣдять въ иныи Є(п)скпїи (Львів, 1614 *Вил. соб.* 9-10); Єдна(к)же не в кѣждой тайне потреба, абы всї тѣе рѣчи были ѳ(т) себе ро(з)дѣленые: яко в' малѣже(н)стве вещь, слѣжител' и при(и)мѣючїй, не сѣт' ро(з)дѣленые, то ест' // ѳлюбѣнецъ и ѳлюбеница (Львів, 1645 *О тайн.* 8-9);

(питання, що вимагає розгляду) справа: с кото-рою вещью послале(м) его до в̄м то ѳповѣдаючи и просячи абы(с)те в̄м в то(м) мене допомагаючи се(р)-де(ч)нѣю радѣ дали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); по истыннѣ вещь явственна є(ст), иж, всако и ѳ(т)нюдѣ новыи календарѣ ѳблѣдныи, тѣкмо згвалченїе сватѣ... творачїи, а тѣе ище бы и подлого раздѣ оудѣбно разсѣдїть (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 27); на собо(р) приходї исправлѣнїа рѣди цр̄ковны(х) вѣщеи и прїѣтїа рѣди исти(н)наго раздѣа (Львів, 1642 *Жел. П.* 6);

(факт суспільного життя) подїя: слѣчиса в нѣкои(х) мира сего вещь(а) в домѣ моемъ бы(ти) бѣѳѳ(т)ступно(мѣ) вл(д)цѣ лѣцкомѣ иже де(р)знѣвѣ и внїде в це(р)ковѣ... и властїте(л)ско изе(л)и с престола а(н)тїми(с) (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); Пр(о)рчество: Бѣдѣщы(х) вѣще(и) провѣзглашенїе (1627 *ЛБ* 102).

6. (почуття людини, які визначають її психічний стан) переживання: Слѣпимъ былъ еси и слѣпимъ быти хотѣлъ еси... услаждалъ еси себѣ вещь го(р)-кѣю, а горе(ст) роздѣмѣлъ еси быти сладостию (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276).

7. (характерна ознака) особливїсть: Сїеже ѳ(т) самѣ(х) вѣще(и) ко(ж)до на(с) подрѣбнѣ да познѣетъ (Львів, 1591 *Просф.* 70).

ВЕЯТИ див. **ВѢЯТИ**.

ВЖАЛОВАТИСЯ див. **УЖАЛОВАТИСЯ**.

ВЖАТИ див. **УЖАТИ**.

ВЖДЫ I. присл. (стч. vzdy, стп. wždy) 1. Завжди, постійно, повсякчас: Єстлиж князь Кѣзма... вѣсхочет комѣ тѣю половицѣ мыта... запродаѣи дла

большое сѣмы // пѣназей, ижбы емѣ тѣе сто коп грошей не гинѣло и кролевой... штобы вжды до скарбѣ могло быти, Твоѣ бы Милость князю Кѣзме... того не боронил (Вільна, 1541 *AS IV*, 276-277); Та(к) са написѣло, годѣ са роздѣмѣло. што вжды з ва(с) годныхъ сталого порѣшити и по-двїгнѣти могло бѣ. вѣа(в)ши волю д(х)внѣю ѳ(т) недѣужого и не ѣмѣлого (Острог, 1587 *См. Кл.* 5); А ты ѳ(т)че нашѣ..., берѣчиса ѳ(т) насѣ, ѳ(т) насѣ волаѣючи(х) ѳ(т)че ѳ(т)че, што вжды зоставѣ(ш), ѳ зайсте мнѣго дѣброго, як' нїжеи оуслѣшите (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 27).

2. Уже: Азали вжды з мл(с)рдѣа своѣго... сер(д)-це и хѣт' его к(р) м(с) до того наклони(т), якобы нѣкого нѣ в чѣмъ не кри(в)ди(ти) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349); моглѣбысь вжды очї продѣрти (Вільна, 1620 *Лям. К.* 5); вжды коли колвек Бѣѣ ѣмѣсл тѣвїи стали примет, в терпливостях, и вѣрѣ с(т). трѣвалы (Венеція, 1641 *Анаф.* 22).

3. (у такому разї, за таких обставин) тоді: Єслиж такъ естѣ, якъ ты правишѣ, же папежѣ Римскїй не естѣ єдинымъ найвышшимъ по Христѣ... на земли и въ костели его пастыромъ, хтожѣ вжды естѣ? (1603 *Пит.* 36); єслись... за прїкладами землемѣ(р)скими // геѳметрїцкими и ѳмыльными наѣками оудѣтїса єзѣвѣлїєсь: Чѣмѣ вжды хѣтѣ з' твоїхъ сѣмы(х) лѣобы(х) не оѣчи(ш)са прѣвды (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 276-277); А кто жѣ ты вжды єстѣсь; Я єстѣмъ котѣрый Нѣѣо розпѣлѣ(м) (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128 зв.).

4. (у знач. вставного слова) однак: К томѣ єще жиѣове, а(ч) мѣсияша прѣвдївого не познали, але в законныхъ ѣставахъ и церемонїахъ, а зѣлаща в той набольшой, перехѣдѣ израї(л)ского зѣ єгїпта, где мо(ї)сѣови богѣ самѣ явнѣ ѣказалѣ и м(с)цѣ на има, и днѣ м(с)цѣви такѣже, в чѣмѣ роздѣмѣю жадномѣ ѣвѣстїса не дадѣтъ, а вжды и тамса кѣшено, прѣве ѣвѣсь свѣтѣ хотѣчи подѣрїти, прѣдѣ своєю великою ночью ихъ жиѣовскѣю пасхѣ... поставїли... Хотѣчи ихъ ѳ(т)мѣною м(с)ца подманѣти (Острог, 1587 *См. Кл.* 18); пѣвѣ(л) стѣый хотѣи ѳчїма вїдѣ(л) пр(с)то(л) гнїй к(д)ы бы(л) за(х)вѣче(н) до третѣте-го (!) нѣѣа а вж(д)ы коли са розмысли(л) ѳ великой силѣ бж(с)тѣа то(г) //... тог(д)ы... мѣви(л) ѳ глоу-

бина бога(т)ства и пре́моу(д)рости га̄ моего (к. XVI ст. УЄ № 31, 92 зв.); йншого срѣдзє лѣпаты и мордѣють, а вжды не оумираѣтъ, а часомъ дрѣгого за ѡ(д)но слѣвко стинають, и гѣнетъ (Вѣльна, 1627 Дух. б. 137); Не поймѣю, чи Стрѣла вжды Крѣстъ зголдѡвала, чи Крѣстъ Стрѣлѣ, ѡдмѣна зъ именемъ пода́ла (Київ, 1637 МІКСВ 334).

II. част. (підсилювальна) навіть: бѣда его моу(д)рымъ наоучила. к(д)ы бы(л) на землі теды бли(з)ко не хождова(л) а вж(д)ы на него поздрѣти не хотѣ(л), а тепе(р) его здалека види(т) (к. XVI ст. УЄ № 31, 212).

ВЖЕ див. **УЖЕ**.

ВЖЕЧИ дієсл. док. (що) (викликати горіння чого-небудь) запалити: еп(с)кпъ... постави(л) ико-ноу бж(с)твенного нероукотворѣного ѡбраза и свечю вжегль пре(д) нею (1489 Чет. 268 зв.).

Див. ще **ВЖИГАТИ**.

ВЖИВАНЄ див. **УЖИВАНЄ**.

ВЖИВАНІЄ див. **УЖИВАНЄ**.

ВЖИВАНЬЄ див. **УЖИВАНЄ**.

ВЖИВАНЬЄ див. **УЖИВАНЄ**.

ВЖИВАТИ див. **УЖИВАТИ**.

ВЖИВАТИСЕ див. **УЖИВАТИСЯ**.

ВЖИГАТИ дієсл. недок. (що) (викликати горіння чого-небудь) запалювати: Не вжигаютъ (мѡвачи) Свѣчи, и не кладѣтъ по(д) Корѣць, але на Лихтарѣ, жебы свѣтила всѣмъ бѣдѣчимъ въ дѡмѣ (Вѣльна, 1627 Дух. б. 5).

Див. ще **ВЖЕЧИ**.

ВЖИТИ див. **УЖИТИ**.

ВЖИТОКЪ див. **УЖИТОКЪ**.

ВЖИТОЧНЕШИЙ див. **УЖИТОЧНЕЙШИЙ**.

ВЖИТОЧНЫЙ див. **УЖИТОЧНЫЙ**.

ВЖО див. **УЖЕ**.

ВЖЫВАНЄ див. **УЖИВАНЄ**.

ВЖЫВАТИ див. **УЖИВАТИ**.

ВЖЫТОКЪ див. **УЖИТОКЪ**.

ВЗАДЪ, ВЪЗАДЪ присл. (зворотно) назад: Все... хотачо видѣти моужество є(г), а ка(к) видѣвши да опа(т) идоу(т) взадъ (1489 Чет. 39); в Чо(р)торы(и)ску князе(и)... ѡтъ кояги берутъ по ѡсми гроше(и),... а коли вза(д) едутъ — по трое рыбъ (Луцьк, 1545 ТУ 66); прошѣ абысте и(х) вм(л) ласкаве на кажѣдо(м) ме(ст)цѣ при(и)мовали... такъ

взадъ яко и въпередъ пропѣскали (Дубно, 1593 ЛСБ 241); А кгда, дасть Богъ, тамъ се засъ взадъ зворотимъ восвоѣси, тогда о всемъ по достатку устне вашмости ознаймимъ (Рим, 1595 АрхЮЗР 1/І, 485); котори(й) на роли неха(й) са вза(д) не ве(р)таѣ(т) взѣти ша(т) свои(х) (Вѣльна, 1596 З. Каз. 25 зв.); скоро толькѡ тые неприятели, Орда поганъская, взад поворочала, пан Каменъскій,... череды... всю занявъшы и заграбившы, до села Садова запудил (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/ІV, 368); **обернутиса взадъ** див. **ОБЕРНУТИСЯ**.

ВЗАЄМНЕ, ВЗАЄМНИ присл. Взаємно: Ща(с)-те которое ѡ(т) многи(х) вѣрны(х) пожада(н)ное,... дочекати видѣти и служитъ Богу и в(ш)мъ въ томъ ѡприимымъ се(р)дцемъ взаємни собѣ зычимъ (Пуятинці, 1630 ЛСБ 511, 1); Не шарпай злѣй Зойле: пѣмъ зѣбомъ таємне Ни въ чѡмъ славы людской; бо натѡжъ взаємне..., дознаѣшъ ижъ камѣнь... Зѣбы крѣшитъ (Київ, 1632 Євх. 304); Пото(м) абы... бра(т)ства свѣ(ц)кѣ при правахъ и волноста(х) своихъ непоколѣбимо в сто(м) блѣгочестіи... застаючи, є(д)ны, ѡ дрѣги(х) недо(с)та(т)кахъ... вѣдаючи, взає(м)не радѡю, и помо(ч)ю были (Городок, 1640 ПВКРДА І-1, 156); повѣнни малжѡнковѣ єдинъ дрѣгѡш шанѡвати взаємне (Київ, 1646 Мог. Тр. 932).

Див. ще **ВЗАЄМЪ**¹.

ВЗАЄМНЫЙ прикм. Взаємний: намъ... пристѡитъ абыхмы мѣли политоване взаємное (к. XVI ст. Розм. 33 зв.); хотѣ(л) гѣ такъ пѣлногѡ и милоуючѡго себе показѣти въ иншого мл(с)ти прошѣнію, жебы кды его такъ мл(с)ти на́шей хтѣвогѡ дознаѡемо латвы(м) дозна́намъ зъ дво(х) єднѡ могли оува́жити, або же такъ на(с) са(м) милоуетъ и лѡбитъ жебыс-мо его взаємною лѡбовію могли лѡбити (поч. XVII ст. Проп. р. 219 зв.); повѣнна облѡбенѣца женихѡ своѣмѡ ѡ(т)давати: на́предъ вѣрѡ, вѣсѣмъ // в'заємнѡю лѡбѡвъ (Почаїв, 1618 Зерц. 52 зв.-53); посланниковѣ... о взаємномъ покою церковномъ... одны о другихъ ознаймовали (Київ, 1621 Кон. Пал. 556); трѣба захѡвати малжѡнкѡмъ взаємнѡю вѣрѡ малжѣнскѡю (Київ, 1646 Мог. Тр. 932).

ВЗАЄМЪ¹, **ВЗАИМЪ** присл. 1. Те саме, що **взаємне**: мл(с)тню нищѣму по силѣ своѣй дай, то само́му снѣ бѣжию взаємъ даѣтъ (1489 Чет. 19);

Пытаю чомѣ яко патріархове рѣм'скомѣ папѣжови, та(к) вѣземъ папѣжове патріархомъ востѣчнимъ чере(з) // лѣсты зъ стороны вѣры свѣей са справовали (Острог, 1598-599 *Апокр.* 126 зв.-127); Гермесъ Жычѣ тобѣ щасливого дна яне. И: тобѣ тежъ вѣземъ гермесъ щасливы(й) день неха(й) дасть богъ (к. XVI ст. *Розм.* 5 зв.); дѣша и тѣло ѡт себе вѣземъ роздѣлениы, нѣчѣго дѣлати не мѣгѣтъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 122); Намилшій, абѣсмыса мѣловали взаи(м), понева(ж) любѣвь зъ Ба ѣсть (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 302); ипѣсет, вѣземъ, другъ друга (1642 *ЛС* 247); Ѡбрѣченіе естъ ѡбѣтница при(ш)лого мѣльже(н)ства, котѣрю собѣ чѣнатъ вѣземъ ѡблюбѣнецъ, и ѡблюбѣница (Львів, 1645 *О тайн.* 149).

2. Замѣсть: Такъ чинили оныя вѣлечници, купуючи Гектора зацного Троянчици: Золото вѣземъ ваги поступили Тело оное мужне великимъ коштомъ чтили (поч. XVII ст. *КЛ* 91).

ВЗАЕМЪ², ВЪЗАЕМЪ ч. Позичка, борг: Бо если бы-мъ хотель вѣземъ одѣдати, нашло бы ся и у мене листовъ не мало ваше кнежатское милости, годныхъ до друку, которые бы явне показали невинность мою (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1007); А коли ся християны зовете, чем..., вѣземъ стѣсѣгубнѣ и злымъ восплачете (1598 *Виш. Кн.* 125); бы есмы... вѣзе(м) не позѣчили ты(м) ѡ котѣры(х) не спѣдѣвае(м)са вѣзати (поч. XVII ст. *УС* № 236, 94); брѣтъе свѣей порѣжне давѣлъ есъ вѣзѣмъ, бо одѣжи нагѣхъ до себе брѣлесь (серед. XVII ст. *Хрон.* 58).

ВЗАИМСТВОВАТИ дієсл. недок. Віддѣчувати: за што ва(м) бѣгъ свою мѣдѣ ѡ(т)да(ст), и мы в чѣсо(м) слѣдѣтся вѣзѣмъ(м) (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212).

ВЗАИМЪ див. **ВЗАЕМЪ¹**.

ВЗАКОНЕНИЕ див. **УЗАКОНЕНИЕ**.

ВЗБИРАТИ дієсл. недок. (кого чим) Вдарѣти, огрѣвати: Jak ia bálámute tebe Pocznu palíciu wzbiraty Ne budež ty żartowáty (Яворів, 1619 *Гав.* 22); зъ мѣстца на мѣстце Пана отводили,... И въ плащъ го посмѣвиска убираючи, И трстиною, по головѣ взбираючи (Львів, 1630 *Траг. п.* 163).

ВЗБОРОНИТИ дієсл. док. (чого і без додатка) Заборонити: То(м) мѣви(л) жебы(м) не взборонилъ и не ѡ(т)сѣклъ тѣлко, але абѣсмы направили и привели, и старѣніе абѣсми ѡ всѣ(х) мѣли (Київ,

бл.1619 *Аз. В.* 303); ежели в справѣ црѣвно(й) пѣбли(ч)но(й) котѣрю на свои приваты ѡборочаеъ того се важити в дѣщѣзіи нашо(й) взборони(т) бо и Канона не позвалаю(т) (Київ, 1646 *ЛСБ* 573).

Див. ще **ВЗБОРОНАТИ, ВЗБРАНЯТИ, ВОЗБРАНИТИ, ВОЗБРАНЯТИ**.

ВЗБОРОНИТИСА дієсл. док. (стп. wzbronić się) відсторонитися, ухилитися (від чого): гды писа(н)ѣ ѡ(т) мл(с)ти(й) вашы(х) бѣде(т) до на(с) не в(з)брони(м)са и самѣ з вами вѣмъ вслѣговати (Вільна, I пол. XVII ст. *ЛСБ* 500, 1).

ВЗБОРОНАТИ, УЗБОРОНАТИ дієсл. недок. (кому і без додатка) Заборонѣти: іѡаннь (ж) ѡузѣборонаючи емоу рекль я и самъ потребою (!) ѡ(т) тебе кр(с)тити(с) (1556-1561 *ПС* 27); Повѣжъ же ми, што взборонае(т) тобѣ // не подлѣгѣти Бѣгсловіи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 293-294); жадного не было Котѣрыйбы вѣбороналъ, ѣлбо тѣкъ мнѣгѣкрѣтное его Настѣе перетиналъ (Київ, 1627 *Тр.* 658).

Див. ще **ВЗБОРОНИТИ, ВЗБРАНЯТИ, ВОЗБРАНИТИ, ВОЗБРАНЯТИ**.

ВЗБРАНЯТИ дієсл. недок. (кому що) Заборонѣти: Патая кгда дѣ(в)ка нерѣ(д)ныѣ дѣи(н)ки чинитъ чи(с)то(ст) свою ѡбражаючи а родича ма(л)же(н)ства и вѣна еѣ не (в)збранаѣли (1566 *ВЛС* 77); златѣусты взбранаѣл инокомъ из града в горы отбѣгати (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 237).

Див. ще **ВЗБОРОНИТИ, ВЗБОРОНАТИ, ВОЗБРАНИТИ, ВОЗБРАНЯТИ**.

ВЗБУДИТИ, ВЗБУДЫТИ, ВЪЗБУДИТИ, ВЪЗБУДИТИ дієсл. док. 1. (кого, що і без додатка) (змусити прокинутись) розбудити, збудити: его стѣа мл(с)ть брѣта моего лѣзора четвѣроднѣвна ѡумрѣшаго мѣцію своєю яко ѡ(т) сѣна вѣзѣбуди(л) (Смѣтрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 6 зв.); а вѣзѣбѣжѣныѣ и зѣбрѣныѣ пѣки при ѡ(т)стѣплѣнью трѣвѣешъ, небѣчнѣ потвѣрѣжаешъ (Дѣрмань, 1605 *Мел. Л.* 43); а брѣхѣнецъ..., якѣмъ же кѣлвѣкъ щѣка(н)емъ, снѣтъ подѣбно вѣзѣбѣжѣ тѣлко срѣгѣхъ пѣѣвъ спѣчихъ, ѡ(д) Пѣпѣ(з)ства (Сѣв'ѣ а. Вільна, п. 1616 *Прич. отѣх.* 16); лѣвѣтко свѣжѣ рѣждѣшееса три дѣни зѣвше спѣтъ,... ажъ пѣкы ѡ(т)цѣ его лѣвъ са(м) стрѣшны(м) его рыкѣнамъ ѡ(т) сноу не вѣзѣбѣдѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 118 зв.).

2. *Перен.* (кого, що) (*спонукати, підняти активність, розбурхати*) збудити: Єдиною бовѣ(м) того иси́дора таа(ж) м(д)рость пло(т)скаа, которая и вм(ст) в' тцѣю славицѣ мѣра сѣго възбѣдила, в горѣ высокомы(с)лѣа двигнѣла и взне(с)ла (1598 *Виш. Кн.* 277); Того и на звѣтазство подаль Кѡнста(н)-тѣнѣ, През котрѡго до вѣры възбѣжо(н) бы(л) причинѣ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); тѡй... правовѣрнѣйшого того Царѣ възбѣдѣль жарливость (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 133); Бже мой... възбѣди ср(д)це мое кѣ тебѣ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 46).

3. *Перен.* (що) Призвести до чого-небудь, спричинити, викликати щось: и тые самыя котѡрыя тѣе пекѣльные огнѣ възбѣдили, достатѣчне не вѣдають (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 40); не естъ то такаа мѡва, котѡраа бы мл(с)рдѣе оупросила, але рачей котѡраа гнѣвъ възбудить (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158); сребролюбѣе... вѡйны чѣстыѣ и... шкодливѣ възбѣдѣло (Київ, 1637 *УС Кал.* 359);

покликати до життя, створити; відновити, відродити: хотѣль... из' ѡфѣрѡваного ѡ(т)ца, ѡфѣрѡваное пото(м)ство възбѣдити (Дермань, 1604 *Охт.* 4); дарѡ(в) ѡ(т) них' Сщѣнницы прѣймова́ти не хотѣли, прето, ижъ не възбѣдили потѡмства в' Изра́или (Київ, 1637 *УС Кал.* 755); Прокла́тый мѣжъ пред' г(с)демъ котѡрый бы възбѣдѣль, а збѣдоваль мѣсто Єрѣхо(н) (серед. XVII ст. *Хрон.* 163 зв.).

4. (кого) Воскресити, оживити: Хс̄ самы(м) росказа́намъ и сло́во(м) и пова́гою доскона́лою възбуди(л) оумѣрлы(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 154); Мови(л) грозне Самѣи(л)... Которого для порады през чары възбѣдыла. Оная вѣщяя невѣста гды на(д) нимъ ворожила. Мовячы про що(ж) ми покоя не даешъ в мое(м) гробѣ (1636 *Лям.о пр.* 5 зв.-6); Проро́ка вам' възбѣди(т) Бг̄ъ з' посрѡдкѣ бра́тѣй ва́шихъ якъ и мене (Київ, 1637 *УС Кал.* 329).

Див. ще ВЗБУЖАТИ, ВЗБУЖОВАТИ, ВОЗБУЖАТИ.

ВЗБУДИТИСА *дієсл.док.* 1. (від сну) прокинутися: по(д) дре́во(м) я́блонею възбудѣле(м)са (поч. XVII ст. *Проп. р.* 305 зв.).

2. *Перен.* (до чого) (*заповзятися, запалитися*) збудитися: гды бѣдешъ читѣлникѣ ласкавый, всѣ дхѡвныи цнѡты заховѣючи ѡ(т)правова́ти, лѣтво са

възбѣдишь до розмышлѣна добродѣйствѣ Бж̄их' (Київ, 1640 *Тр. Ч.* 7).

ВЗБУДЫТИ *див. ВЗБУДИТИ.*

ВЗБУЖАТИ *дієсл. недок.* 1. (що) (*про море, річку*) (*робити бурхливим, неспокійним*) розбурхувати: мо́ре бовѣм', рѡвныи горамъ ва́лы възбѣжало, и на кштальтъ дѣкогѡ звѣра срѡжилося (Київ, 1627 *Тр.* 662).

2. (від чого) Позбуватися (чого), звільнитися (від чого): которѣю [дѣш] оуморенѣю якъ мертвыи тѣла възбѣжае́тъ Г(с)дѣ ѡ(д) грѣха (Вільна, 1627 *Дух. б.* 306).

3. *Перен.* (чим) (*спонукати, піднімати активність, розбурхувати*) збуджувати: Г(с)дѣ... ѡчистивши насъ слово(м) нб(с)ным' оумореныи и зѣпсованыи оумысли наши, добрымъ ап(с)ло́въ ѡбцова(н)е́мъ и надко́ю ѡ(д)живлае́тъ и възбужае́тъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 121); Єднакъ ведлѡгъ силъ мои(х), (моцнѣйшихъ до того възбѣжаючи) якѣмъ ко́лвекъ про́менемъ, в' то́мъ діалѣктѣ рѣско́мъ. свѣтѣ ѡбасна́ю (Львів, 1642 *Бут.* 3).

4. *Перен.* (кого, що) (*призводити до чого-небудь, спричинювати, виклика́ти*) збуджувати (що): для чого теды прагнѣчѣй хѡди(ш) ѡ(т) створѣна нѣаки(х) кропе́ле(к), жебраючи, котѡріє прагнѣна бо́лшъ бо(л)ше възбужа́ прагнѣна нѣ(ж) оускромла́ю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 225); Нынѣшнего преза́чного дна хвалѣбнаа оуручѣистост', Правосла́вныѣ хрѣстіа́не, до ра́дости, и весѣла дхѡ́вного всѣхъ насъ възбужае́тъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 753).

5. (кого) Воскрешати: Гла́съ трѣбы значѣтъ, послѣдѣ и справова́на Аг̄глское, възбѣжаючи ме́ртвыхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.).

Див. ще ВЗБУДИТИ, ВЗБУЖОВАТИ, ВОЗБУЖАТИ.

ВЗБУЖЕНЄ, ВЗБУЖЕНЬЄ *с.* 1. *Перен.* (*про рід, сім'ю*) продовження, відтворення; оновлення: ѡ(т)цѣ котѡро́му даро́уе́тъ, бг̄ъ сы́на... На свѣтѣ по собѣ сла́вы в розмноже́нье ро́доу но́вого лю́бъ ста́рого на възбѣже́нье (Острог, 1607 *Лѣк.* 183 зв.).

2. *Перен.* (*про думку*) спонукання, розбудження: тѣи Канѡны,... сѣтъ зложѣныи для преѣднѣна Га́ Ба̄ и възбѣже́на члѣка до ро(з)мышлѣна ласки Бж̄еи (Київ, 1640 *Тр. Ч.* 6 зв. нenum.).

Див. ще **ВЪЗБУЖДЕНЄ**.

Пор. **ВЗБУДИТИ**.

ВЗБУЖОВАТИ дієсл.недок. (що в кому) Те саме, що **взбужати** у 4 знач.: тые згоршенѣа,... милость ѿ тобѣ възбоуждють в насѣ (Дермань, 1605 Мел. Л. 30).

Див. ще **ВЗБУДИТИ, ВОЗБУЖАТИ**.

ВЗБУНѢТОВАТИСЬ дієсл. док. Обуритися; збунтуватися: такъже и подданные его мл. пана Еловицького вышьменованные, подчасѣ... тых инѣкурсий неприятельскихъ взбунѣтовавшысѣ..., часто а густо на маетьности его мл. пана старосты..., наезджаючи, розные речы и спряты господарские побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 304).

ВЗБУРЕНЄ с. Знищення: Ннѣ есть, а зѣвтра его нѣ машѣ, который ннѣ възбѣре(н)ѣ всчиналѣ, помѣлой хвѣли ѣли его ѿплакиваю(т) (Острог, 1607 *Лѣк*. 119).

Пор. **ВЗБУРИТИ**.

ВЗБУРИТИ дієсл. док. 1. (що) (про море) (зробити неспокійним) збурити: вѣтрѣ протѣвний, валѣми знѣгла морѣ не възбѣри(л), и корабля вѣ небе(з)-пече(н)ство не вѣправилѣ (Вільна, 1627 *Дух*. б. 339).

2. (кого на кого) (роздратувати, розсердити) збурити: Павелѣ апостолѣ скоро почалѣ... смѣле учити и проповѣдати, на-тыхъ-мѣстѣ възбурилѣ на себе всѣхъ Жидовѣ и князя языческаго Ареѣи царѣ (1603 *Пит*. 31).

ВЗБУРИТИСѦ дієсл. док. 1. Збунтуватися: неприятелѣ твоѣ възбѣрилисѣ, и ненавидѣчи тебе поднесли гѣловѣ (Київ, 1627 *Тр*. 667).

2. Перен. (про море) (стати неспокійним) розбурхатися, захвилюватися: морѣ възбѣрившисѣ и закрѣвшисѣ, бѣны тѣсачныи ѿкрѣты погѣбѣло (Київ, 1627 *Тр*. 668).

ВЗБѢГАТИ дієсл. недок. (бігом підніматися вгору) збігати: Види(ш) ли я(к) еси ро(з)бить о(т) того ра(з)бо(й)ника, которѣи... на могилу часто възбѣгае(т), выгладѣючи, да нѣкоторого кѣпѣца... ро(з)бієтѣ (п. 1596 *Виш*. Кн. 237).

Див. ще **ВЗБѢЖАТИ**.

ВЗБѢЖАТИ дієсл. док. (бігом піднятися вгору) збігти, вибігти: стѣлсѣ великій розрѣхъ вѣ мѣсте, и възбѣжали которѣи бѣли вѣ мѣсте... на мѣры (серед. XVII ст. *Хрон*. 492 зв.).

Див. ще **ВЗБѢГАТИ**.

ВЗБѢСИТИСѦ дієсл. док. Здурити, збіситися: на-пѣты(м) та(к) назбытѣ възбѣси(л)сѣ и ѿшале(л), ижѣ таки(х) же слоу(г) бѣжи(х), кѣг(д)ысѣ емѣ не клѣнали, вѣ пѣчѣ казѣлѣ ѿуверѣчи (Острог, 1607 *Лѣк*. 21).

Див. ще **ВЗБѢСНѢТИ**.

ВЗБѢСНѢТИ дієсл. док. Те саме, що **възбѣситисѣ**: Если... всѣ в згодѣ и едности вѣры будучи, а единъ възбѣснѣвши и зеретичившисѣ ѿторгнувсѣ ѿ лика или почту вѣрныхъ..., то бы и тѣя хула пала на апостолы (1608-1609 *Виш*. *Зач*. 214).

ВЗБѢЧИ дієсл. док., перен. (про рослини) рости, підніматися: А инѣшее пало межѣ терна. и възбѣгѣло трѣна коу горѣ, и ѿудоушило его.и плодоу не дало (1556-1561 *ПС* 139 зв.).

ВЗБѢШЕНЄ, ВЗБѢШЕНЬЄ с. Нестриманість, розпущеність: го(р)танѣбѣсѣ, го(р)ла в(з)бѣшенье, коха(н)есѣ вѣ роскошны(х) потрава(х) (1596 *ЛЗ* 40); Гортанѣбѣсѣ: Гѣрла възбѣше(н)е, коха(н)есѣ вѣ роскошны(х) потрава(х). есть страстѣ абы лѣкоты все едѣти хѣтѣ трѣха (1627 *ЛБ* 27).

ВЗВАЗНЕНЬЄ с. (стп. wzwaśnienie) ненависть, розбрат, чвари: если тыи причины, которыи ты в листѣ своем нам припоминаешѣ, нелюбость и взвазнение ѣ панѣ рад... первшихъ тебе чинивало, того не бачим, абы Твоей Милости потребѣ была до нас писати (Краків, 1542 *AS* IV, 320).

ВЗВЕСТИ, УЗВЕСТИ дієсл. док. (кого) (провести кого-небудь знизу вгору) вивести, звести: хто бы вѣрилѣ емоу ѿ(т) жидовѣ тогды и г(с)ѣ ты(х) причѣ(л) ѿу свое цр(с)тво, ѿузвѣ(л) на нѣ(с)ѣ (1489 *Чет*. 166 зв.); Вѣзвѣлѣ ихѣ на Горѣ (Київ, 1625 *Сур*. Сл. 123 зв.); з **хороби взвести** — підняти на ноги, вилѣкувати: Брата... тогѣжѣ Цесара Стефана... з хоробы ѿложной взвѣла (Київ, 1631 *Син*. *Тр*. 816).

Див. ще **ВОЗВЕСТИ**.

ВЗВЫШѢ, ВЪЗВЫШѢ присл. 1. Угору, дѣгори, вверх: а то зѣ тѣхъ слѣвъ пр(ѣ)рѣчки(х), з нѣздрѣ его вѣшо(л) ды(м) го(р)ношка запалѣного, я(к) бѣвѣмѣ горщѣкѣ вѣре(т) дѣлѣ ѿгна, што на спѣдѣ е(ст) възвышѣ або вѣзгороу по(д)скѣкоуе(т): бо теп(л)ѣ(ст) або ѿгнѣ который на спѣди справѣе(т), смро(д), дро(ж)джѣ, и все лѣдащо выкидае(т) (поч. XVII ст. *Проп*. р. 244 зв.).

2. (у верхній, горішній частині чого-небудь) зверху, вгорі: над тою камен чирвоный яко грошъ велкостю з золотом високий, взвышъ осмъ перел великих попрек положонные (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 426); Яко звѣзда оу мдрыхъ цнотѣ прозначаетъ, И якъ М(с)цъ взвышъ острый погобы знакъ маєть: Такъ тежъ М(с)цъ и звѣзда в Копистѣнскихъ домѣ, Вѣры и цнотѣ, ижъ знакомъ, не тайно нѣкомѣ (Київ, 1625 *На г. Кон.* тит. зв.).

3. Висотою; зростом: церковъ... на мощныхъ стандаряхъ, високо, взвышъ на чловека... заложивши, тесли... //... мощне збудовали (1577 *AS* VI, 76-77); Оучинишъ олтаръ з дѣрева негніючого, котрій бѣде мѣлѣ... три локти възвышъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 104); Вышолъ мѣжъ... взвышъ на 5 локотъ и пѣди (Там же, 218).

ВЗГАРДА, ВЗГАРЪДА, ВЗГАРДА, ВЪЗГАРДА, ЗГАРДА ж. (стп. wzgarda). 1. Презирство, зневага, погорда: и еще, на взгарду его милости, пана моего, тые слова до книгъ ваша милость записати велелъ, въ чомъ его милость владыка не есть виненъ, ани ся то покажетъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 313); Аза то не възгарда зверхности панское? (Вильна, 1599 *Ант.* 861); под боком моимъ на болшую згарду мою тие се смял важити, которого злосливый упор я видечи, не хотил тои своиволи погамовати, дня вчорашнего на казанью сам усты своими оголосилом и декградации винного быть, ведле канонов церковных осудивши, обволалемъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); которые ач за прозбою его не бючи, однак самого его з сукон на взгарде зволокли и в дому коморы поотбивавши, такъ скрыни маетность его усю побрали (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 154); Оуничидѣніе, понось: Вѣгарда (1627 *ЛБ* 139); Чемѣ за(с) грѣхи // про(с)то та(к), бѣ(з) дѣсы(т)ѣчине(н)а, в то(й) тайне ѡ(т)пѣшеные не бывають, слѣшно(с)ти сѣтъ тые: Абы(с)мы причинѣ ѡ(т)тѣль вѣавши, а грѣховъ собѣ лѣгко не важили, в та(ж)шіе не впадали, якобы кри(в)дѣ и вѣгардѣ чыначи дѣхови стѣмѣ, а скѣрбачи собѣ гнѣвъ в дѣнь гнѣвъ бѣжого (Львів, 1645 *О тайн.* 95-96); знову,... с подданными своими милецкими греблю власную законников милецких,... и ставъ, на взагарду права посполитого

и шкodu великую тых же законниковъ, роскопали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 264).

2. Пихатість, гордия: гдѣ змѣлѣй(са) // надъ нами, бѣсмо нѣзбыть напѣлнени вѣга(р)ды (Острог, 1607 *Лѣк.* 10-11); С котѣры(х) [книгъ] ѡднѣ ѡ вѣгарде сегосвѣтѣнее мѣрности Дѣоптрѣ названѣю преложивъшы: яко нааснѣйшѣю походнѣ, при Цѣркви Братства нашего, и при гробѣ тѣла своего зоставилъ (Євѣ, 1612 *Діон.* 1 зв. нenum.); о котѣры то злые учинки, будучи слушне и належите Серафѣонъ през насъ позиваний противенство, взгарду и непослушенство явное показалъ, въ чомъ и против праву..., выкročилъ (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 217); Робѣкъ естемъ а не члѣвкъ, вѣгарда члѣвчаа и зелживость лю(д)скаа (Вильна, 1627 *Дух.* б. 105).

3. (почуття задоволення) гордість: Йеродѣаконъ Вѣталій, вѣ краи наші Литѣвскіе, с тымъ, вѣгарды свѣта клейнѣтомъ прѣѣхалъ, хѣтечы надѣкъ Бо(з)ски(х) пѣр'лоу, прикладомъ стѣго Вар'лаама: до слѣдѣбы Бѣжое прывѣби(т) Іѡсѣфа (Євѣ, 1612 *Діон.* 2 зв. нenum.).

Див. ще **ВЗГОРДА**.

ВЗГАРДИТИ, ВЗГАРДИТЬ, УЗГОРДѢТИ дієсл. док. (стп. wzgardzić) те саме, що **взгордити**: оузгордѣлъ и помыслилъ лоукавый врагъ (1489 *Чет.* 251); всѣ собѣ речи на землі вѣгаржѣныи, и на(д) сѣнѣ бѣрзѣй ѡшдѣкѣваючими поличивши, шдѣкалъ оутѣчѣса и оудѣти до... Бѣ (Київ, 1627 *Тр.* 394); И пыталсе што бы то бѣли за люді, котѣрыи нѣмъ вѣгардѣтъ смѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 372 зв.).

Див. ще **ВЗГАРЖАТИ, ВОЗГОРЖАТИ, ВОЗГОРДИТИ**.

ВЗГАРЖАТИ дієсл. недок. (стп. wzgardzać) (чим) погорджувати, погорджати: Котѣры(й) [Лукашъ Бартниковичъ]... поча(л) ревоковати взгаржаючи декрето(м)... причитаючи братия(м), же не слѣшны(й) декре(т) были на него выдали (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2).

Див. ще **ВЗГАРДИТИ, ВЗГОРДИТИ, ВЗГОРЖАТИ, ВОЗГОРДИТИ**.

ВЗГАРЖОНЫЙ, ВЪЗГАРЖОНЫЙ прикм. Погорджений, зневажений: И хтожъ не знаетъ гнѣсного и възгаржѣного... народу Греческого (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1017); жѣлѣи же(с) ещѣ... //...

та(к) дво(р)ный кѡ слѣхѣню нови(н) а смотрѣна на чѡ(д)нїи рѣчи, а не(д)балый до прїймова́на по(д)-лы(х), и възга(р)жоны(х) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 52-52 зв.).

Див. ще **ВЗГОРЖЕНЫЙ**.

ВЗГЛЕДОМЪ див. **ВЗГЛЯДОМЪ**.

ВЗГЛЯДНО *прийм.* (стп. *względnie*) (з *род.*) (виражає модальні відношення) стосовно, щодо: вся православнаа це(р)ковъ російская... не могла при(й)ти до того, абы во(л)ковъ драпѣ(ж)ныхъ ѡ(т)далити ѡ(т) себе яко бы православныи // и послѣдшныи снѡве це(р)кви восточной з ними жа(д)ное конве(р)сацыи възглядно релѣе не мѣли (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 150-151).

ВЗГЛЯДОМЪ, ВЗГЛЕДОМЪ, ВЗГЛАДОМЪ, ВЪЗГЛЯДОМЪ, ВЪЗГЛАДОМЪ, УЗГЛЯДОМЪ *прийм.* (стп. *względem*) (з *род.*) (виражає причинові відношення) через (що), у зв'язку (з чим-небудь), з уваги (на щось): ѡѡаючы цалє во всем ѡден з нас дрѣгомѡ, възглядом чого для поратована речей моих розныє листы,... //... воевода Браславский мнє давал (Камінь, 1571 *AS* VII, 379-380); взялъ ѡ(т) Петра марша(л)ка сѡмѣ пяти либрѣ и пяти солдовѣ брабантскихъ възглядомъ на(й)мована домѡ на по(л)рока (к. XVI ст. *Розм.* 69 зв.); ѡбывате(л) мѡлта(н)ски(й), ѡма(р), и похова(н) в гро(б)ница(х) новы(х) того крєвныє възглядомъ мѣсца и за спасєніє его дали злотыхъ... 10 (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2); кгды з реєстрѣ сѡдowego вперє(д) простого яко пото(м) з арє(ш)тѣ кгды за(с) припала възглядом(м) затыгнено(й) вѡгоды не попиралъ // та(к)же Панѣ Пє(н)ски(й) з ма(л)-жо(н)кою своєю... спѣстити з реєстрѣ ѡнѣю мєли (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17-17 зв.); абы в маєтньостяхъ своихъ жа(д)ною прєюдициюмъ не поносили възглядомъ потрачени(х) справъ и по(в)торє свє(д)чи(л) и манифєстова(л)ся (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

ВЗГЛЯДЪ, ВЗГЛАДЪ, ВЪЗГЛЯДЪ, УЗГЛАДЪ ч. 1. (*орган зору*) око: Кгды о Богу читаємо, мовимо або слухаємо, двома възглядами а двояким ѡбачиванєм маємо оглядати и вѣрити въ Бога (Вільна, 1600 *Катех.* 10).

2. (*спрямованість зору на щось*) погляд: пєрсовє ...велми сє єгѡ боя́ли. для тѡго ижѣ єгѡ възгладѣ

видѣлса ѡмѣ срѡбкїй а окрѣтныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 422).

3. Привід, причина: и впрѣвдѣ тоюю налєжньость соудѣ тымѣ самѣмѣ възгладомѣ мѡгѣ бымѣ и(мѣ) приписати же всѣ ѡкоса вѣшей показало належали до синѡдѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 73); так теж и на другїй записъ мнє самой служачїй тисячи шєсти сотѣ двадцати двѡх золотых полских, възглядом которого права небожчикѣ и зѡ мною посполу былѣ у спокойномѣ уживаню аж до смерти и потомѣ а възглядомѣ права єго и своего (Луцьк, 1606 *ИКА*, дод. 109); Сѣтъ тѣды єго причїны а рѣчєй възгла(д) припадѣковѣ похѡдачи(х) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 251); Жадны(м) възгладом(м), повѣда, нарѣшати не вѣжимоса поданой ѡ(т) ѡцѡвъ вѣры, то єсть вѣры на́шей визнанѣ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 215).

4. Погляд, позиція: Азали вжды з мл(с)рдѣя своего святого, и сер(д)це и хѣть Єго к(р) м(с) до того наклони(т), якобы нѣкого нѣ в чѡмѣ не кри(в)ди(ти) и ѡ(в)шємѣ ко(ж)до(г) при свои(мѣ) възглядом(м) справєдливости святоє бѣдє(т) рачилѣ (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349, 1); Хтѡ са в цнѡтахъ кохѣеть, а Бѣга не знѣетѣ, цнѡта, възгладомѣ нѣго, не єсть цнѡта (Євѣ, 1616 *УЄ Єв.* 2 нєнум.); Возгладомѣ Снѡвъ и Братїй Инокѡвъ ѡцѣмѣ всѣмѣ бѣлѣ, и достѡинѣ є(ст) ѡ(т) на(с) именє оца дѡброгѡ (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 31); Слово: Мѡва, възгладѣ, спѡсо(б), позѡбрѣ, стара(н)є ѡбычай, звѣчай (1627 *ЛБ* 116); **взглядѣ (узглядѣ) мати (мѣти); мати (мѣти) взглядѣ (узглядѣ)** — зважати (на що), брати до уваги (що), рахуватися (з чим): мы маючи взглядѣ и бачность на верныє заслѣги, которыми заслѣгами старостичѣ Володимєрский,... єсть намѣ вѣдачѡнѣ и тѣ тежѣ, ижѣ ѡнѣ всю тѣю сѡмѣ пеназєй... намѣ добровѡлнє спѣстил (Краків, 1531 *AS* III, 389); а ижѣ тыхъ жидѡвъ на онѣ часѣ въ тотѣ привилєй мєскїй не было именє описано, и на то тежѣ узглядѣ маючи, абы они для недостатѣковѣ своихъ сѣ того мєста Нашого прочѣ сѣ не разошли (Вільна, 1556 *РЕА* II, 54); Смерѣть бѡвѣ(м) єсть неѡупрѡшеный жолѣнѣрѣ... на пєрсѡны възгладѣ нѣ маючїй (Острог, 1607 *Лѣк.* 124); Кролевское дѣло є(ст)... на по(д)данныхъ мѣти взглядѣ (Острог, 1614 *Тєст.* 176); Уважѣ же єдно зѣ пилностью, православный

чителнику, а обачишъ... людей облуду, якъ сами, оманены бывши, иншихъ обезумити усилюють, нѣ на порядокъ справъ, нѣ на речи истоту жадного взгляду не маючи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 696); Безъ очій, абы Сѣдїа на жаднѣю персѣнѣмъ взглядѣмъ не маючи, зарѣвно кѣждоу и справедливѣ сѣдїлѣ (Львів, 1646 *Ном.* 6).

ВЗГЛЯНУТИ, ВЗГЛЕНУТИ, ВЗГЛАНУТИ

дієсл. док. 1. (у що) Подивитися, глянути, поглянути: А уряд,... не слухаючи жадныхъ оборонѣ нашихъ... тѣлько взглянувши в тотъ нашъ // добровольный записъ..., отправу... учинити мает (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-2, 169-170).

2. (на кого, на що) Звернути увагу: Взгленѣлъ тежъ и на насѣ Господь Богъ, в полѣночѣныхъ... краяхъ мешкаючыхъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 185); Взгланѣлъ абовѣмъ Панъ на вздыха(н)є Мытничово, на скрѣхѣ ср(д)ца его (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 15).

ВЗГЛАДОМЪ *див. ВЗГЛЯДОМЪ.*

ВЗГЛАДЪ *див. ВЗГЛЯДЪ.*

ВЗГЛАНУТИ *див. ВЗГЛЯНУТИ.*

ВЗГНѢТИТИ *дієсл. док., перен.* (що) Розбудити, розпалити: ѡ(т)стоупный вл(д)ка володимерскій цѣркви тамошніє въ своєй моци маючи замкненые держалѣ, зачимъ нѣлзе было одно черезъ моцъ до нихъ са добывати штобы и розрѣхъ якій вѣзгнѣтити было могло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 85 зв.).

ВЗГОДНЕ *присл.* Одностайно, згѣдно: и до того жѣ помененого Брехова приложивши вину, вся громада взгодне всказала на село Брехове его милости пану Малинскому осмѣ мацѣ репы, на што и памятное есмо взяли (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/I, 216).

ВЗГОЛОВЕ *див. УЗГОЛОВЕ.*

ВЗГОРДА *ж.* 1. Те саме, що **взгарда** у 1 знач.: Бодѣй за бѣжїю вѣзгордѣ всѣ поганѣбени бѣли (Львів, 1591 *Просф.* 67); гды по до(л)го(й) вѣзгордѣ принаѣты(й) былѣ, з примѣ(в)ками же зѣтрибѣлы(й) старецъ... вѣпроша(л)са до монастыра... не маючи где бы са индей ѡбернѣти и притулїти мѣлѣ, того станѣ просїти замыслылѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 52 зв.); **прийти ку взгордѣ** — почати зневажатися: книги тѣє,... порохомъ припали и все набоженство пришло ку взгордѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

2. Те саме, що **взгарда** у 3 знач.: на то(м) же

синѣдѣ... на вѣзгорѣдѣ костѣлови... намѣстник(а) петра.. самѣю гѣловѣмъ костѣла оуводачїй то собѣ на пото(м)ные чѣсы ѡнѣрїа мѣло винного, столїци ри(м)скои ѡ(т)сѣдїли, и завсегды нарѣдови нашоумоу незычлївыми са ѡказовали (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 48 зв.).

ВЗГОРДИТЕЛЬ *ч.* Гордїй, гордївник: Презорївъ: Взгордїтель, надѣтый (1627 *ЛБ* 94).

ВЗГОРДИТИ, ВЗГОРДѢТИ, ВЪЗГОРДИТИ, ВЪЗГРѢДѢТИ *дієсл. док.* (ким, чим) Погордити: геретыкове правы церковными вѣзгордили и отмѣнили стародавние церемонїи крещенїя светого (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 164); мы ... маємо... вѣзгрѣдѣти мѣрѣностями тоѣо соѣ(т)наго свѣта (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 77); Сѣдїа боѣде(т) сѣдѣти вѣзгорѣжѣный... тобѣю (Острог, 1607 *Лѣк.* 102); Пренебрѣгѣ, вѣзне-навїдѣвъ: Занедбѣвъ, вѣзгордѣвъ (1627 *ЛБ* 95); моа...//..., прѣ(д) Бѣго(м) прислѣга ѡ(т) нѣго не бѣде(т) вѣзгорѣжѣна (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 5 зв.-6); потѣхъ и кохѣна вѣзгордити не бѣде(м)... могли (серед. XVII ст. *Кас.* 71 зв.); помененый панъ Еничъ,... вѣзгорѣдивши свободою, волностю... отѣчизны,... розѣные маєтѣности обывателевъ наездѣжаючи пустошил огнемъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 438).

Див. ще ВЗГАРДИТИ, ВЗГАРЖАТИ, ВЗГОРЖАТИ, ВОЗГОРДИТИ.

ВЗГОРЕ *присл.* Вгору: И ты оцѣанское глѣбѣкое мѣре, Рѣдѣйса, выскакѣй, прѣрадо(ст) вѣзбїйса вѣзгѣре (Львів, 1631 *Волк.* 25).

ВЗГОРЖАТИ, ВЪЗГОРЖАТИ *дієсл. недок.* (кого, що, ким, чим) Те саме, що **взгаржати**: на(с) ...неви(н)ныхъ оукорѣють, вѣзгоржѣють и ненавїдѣтъ (Острог, 1587 *Сл.Кл.* 15); Рѣчїй котрїе бы кѣ хвалѣ Бѣжїи бѣли, И людїи до цѣлю приводили. Не вѣзгоржѣючи прѣцею слѣгї твоѣго, Малїй кѣлос оубѣгого жнїва моѣго (Львів, 1616 *Бер. В.* 66); Пренебрегаю: Прѣбѣжѣю, занедбѣваю, погоржѣю, вѣзгоржѣю, презираю, зазираю, прѣшбїжаю, зоставлѣю (1627 *ЛБ* 95); вѣзгоржѣють бѣвѣмъ мнѣю, и насмѣваются зѣ мене всѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 757).

Див. ще ВЗГАРДИТИ, ВЗГОРДИТИ, ВОЗГОРДИТИ.

ВЗГОРЖЕНЄ, ВЗГОРЖЕНЬЄ *с.* Презирство, погорда, зневага: надѣа заисте добра и мѣцнаа

є(ст) хр(с)тіано(м), бє(з)пéчно(ст) оупадáючи(х) ср(д)це(м), кр(с)ть оутѣхоу в навалнoста(х) боудѣчи(х), и пóрто(м) естѣ пѣвны(м), хóры(м) естѣ лѣкарство, грѣховѣ възгорѣна срóдокъ до набыта здорóва дóброго (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295); Шавствѣю: ѡдаѡса на лѣннѣвство и недбáл'ство, на гндснѣю недмѣѣтнoсть, и на възгорѣ(н)є, прє(з) рóскошы дóбрѣ оуживáю, нецнотлѣве и нечѣсто живѣ (1627 ЛБ 158).

Пор. **ВЗГОРДИТИ**.

ВЗГОРЖЕНЬИЙ, ВЗГОРЖОНЬИЙ, ВЗГОРЖЕНЬ *прикм.* Погорджений, зневажений: Члѣкъ... болóто в'зго(р)жѣноє... пóпѣлъ ро(з)доу́тый (Острог, 1607 Лѣк. 119); Первѣй [Исусъ Христосъ] мѣлъ быти възгоржоньмъ и... утрапленньмъ, веденьмъ на забите, яко баранокъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 377); Порѣганъ: Посмѣа(н), в'згóрже(н) (1627 ЛБ 89).

Див. ще **ВЗГАРЖОНЬИЙ**.

ВЗГОРЖЕНЬЄ *див.* **ВЗГОРЖЕНЄ**.

ВЗГОРЖОНЬИЙ *див.* **ВЗГОРЖЕНЬИЙ**.

ВЗГОРОКЪ *ч. (стп. wzgórek)* пагорбок: границу есми положилъ:... отъ дороги... в долину стежкою просто на възгорокъ Клиноватой ниви (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); мы приятели... з обудву(х) сторо(н)... выехали есмо... такъ ро(з)граничили... ѡ(д) сосны до со(с)ны... межи двема со(с)нами ѡглядали копе(ц) на в'зго(р)кѣ на(д) болото(м) ѡкрѣглы(м) (Ковалин, 1599 *ЦНБ ДА/П-216*, 99 зв.).

ВЗГОРУ, ВЪЗГОРУ *присл.* 1. Угору, вверх, догори: напервей, почавши от реки Иквы, под самую греблю Аршичицкую... у верхъ ставу, аж до узножи того ставу Коблинского възгору, а через тую узнюжь переехавши до дороги, которая идетъ надъ узнюжью (Луцьк, 1547 *АрхЮЗР* 8/III, 21); жона таа... такъ была скорѣчена иже не могла в'з'гору поглядѣти (1556-1561 *ПС* 280); я(к) бовѣмъ горщóкъ врѣ(т) дла ѡгна, што на спóдѣ є(ст) взвѣшъ або в'згору по(д)скáкоує(т): бо тепло(ст)... смро(д), дро(ж)джѣ, и все лѣдащо выкидає(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244 зв.); тóгда бы, свѣтло(с)ть и(х) і теплота, яко с прирoжѣна горѣноснаа; вса бы са оберноула в'згорѣ и на высоту проходѣла (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15); Вѣзвó(д)жѣ: В'згóрѣ по(д)ношѣ (1627 ЛБ 18); Ово згола кды

кóлвекъ трегáчнѣю овѣю намѣтнoсть кѣнешъ, зáвше в'згорѣ тквáчѣй єѣ гакъ нáйдешъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 6); **възгору ногами (вывернути)** *див.* **НОГА**.

2. Угорі, вверху: ѡчиню чуда на небѣ възгору и знамена на землѣ ни(з)ко (II пол. XVI ст. *КА* 8); Бо якъ коулѣ дѣла яко́го вели́кого ва́гою сво́єю соу(т) та(ж)кѣ, и а(ж) з велі́кою пра́цею, вы́со́ко и възгóрѣ могу(т) са ва́жіти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 231 зв.); Дла чо́гожъ ты тредгóльной тво́ей рѣсы прирoжѣню приганáешъ, и штó нáдолѣ оу нѣй възгóрѣ, а штó възгóрѣ нáдолѣ кладѣшъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 277); Ходѣ где хóче(ш)... а не на(й)де(ш) инои дорóги възгóрѣ, анѣ бє(з)печнѣ(й)шеи на долѣ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 5); Не ѡчѣнишъ собѣ балвана, áлбо рѣтогѡ ѡбразѣ, ани жáдногѡ подобѣнства ты(х) рѣчѣй, котóрыи сѣтъ на нѣбѣ възгóрѣ, и // котóрыи на земли нѣзкѡ (Львів, 1646 *Зобр.* 83-83 зв.).

3. (за напрямком до верхів'я, до початку ріки) вгору: а ѡ(т) того каменя... идѣчи пона(д) ставище(м) ставѣ свѣрского рѣчкою липою възгóрѣ до копцо(в)... ѡ(т)коля почали провадити (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.).

ВЗГОРШАТИ *дієсл. недок.* (кого) Неприємно вражати, шокувати: Прѣтожъ пѣлнѣ оува́жай до якѣхъ пришóлесь // затрѣднѣній такъ в сѡмнѣню, яко и в' мнѣмáню ѡ тобѣ всеє цѣркѣи люде́й, котóры(х) в'згоршáешъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 42-42 зв.); священникъ Серафѣонъ, прозываемый Бѣлскѣй, находится въ чину иноческомъ выступнѣмъ, братѣи възгоршаєтъ, пьянствомъ се збытнѣмъ забавляєтъ, до шкоды монастырь приводитъ (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 215).

ВЗГРѢВАТИ *дієсл. недок.* Нагрівати, зігрівати, грѣти: то єсть хлѣбъ котора далъ вамъ куяденю... и всегды збирáли з порáнкѣ. а коли снѣнце възгрѣвáло, тѣды се ростоплáло (серед. XVII ст. *Хрон.* 93 зв.).

ВЗГАРДА *див.* **ВЗГАРДА**.

ВЗДА *див.* **УЗДА**.

ВЗДАНЄ, ВЗДАНЬЄ *с.* 1. Думка, погляд: чернѣцовѣ и послушников до монастыря, и кого разумеючи приймавати, мети, ховати, невижу научати непослушного напоменути, упорного скарати и непотребного нетерпити, и тымъ монастыромъ

водлуг воли и вздана своего радити и справовати, владати... маеть (Луцьк, 1642 *КМПИ* I, 236).

2. Вирок, присуд: ѓмоцованы(й) поводовъ по(з)ваны(х) яко несталыхъ з допѣще(н)ѧ сѣдѣ нинѣшне(г) повторѣ... (*Пошк. — Прим. ред.*) взы(с)-ку речи в по(з)ве написаное взда(л): а по таковомъ взда(н)ю сѣдѣ нинѣшни(й) кгро(д)ски(й) киев-ски(й)... на позваны(х)... таксѣ за (з)бѣ(ги) поводѣ... присѣжае(т) (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 30 зв.); Сѣд(д) зѣ(м)ски(й) лѣ(ц)ки(й) доброе взданѣ быти ѓзна(л) и ве(р) т: постѣповати наказа(л) (Люблін, 1634 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2010, 14 зв.); которое вздане для памяти до книгъ канцелярии нашеое естъ записано (Варшава, 1639 *ЧИОНЛ* XIV-3, 155); По которомъ взданью пленипотѣнѣтъ стороны поводовое на позванныхъ яко несталы(х) дальшого по-ступку правного домавялѣсе (Горошки, 1643 *ДМВН* 234); А ижъ по томъ взданю и о године звыклой арештовной позваные... ани през себе, а ни през умоцованого своего не арештовали и причи-ны нестаня своего судови нинѣшнему и стороне поводовой, яко первой, не ознакомили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 466).

Див. ще ВОЗДАНИЕ.

Пор. ВЗДАТИ.

ВЗДАТИ *дієсл. док.* (кого, що) Внести до суду скаргу (на кого, що): ѓмоцованы(й) поводовъ по(з)ваны(х) яко несталыхъ з допѣще(н)ѧ сѣдѣ нинѣшне(г) повторѣ... (*Пошк. — Прим. ред.*) взы(с)-ку речи в по(з)ве написаное взда(л) (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 30 зв.); за чимъ ѡны(х) яко не стали(х) и права посполитого не посѣлушѣныхъ з допусъ-ченѣя сѣдого на ѡпадѣ взысѣку речи въ позѣве ниже(й) инѣсерованомъ меновите выражоное такъ-же и въ винѣ баниции и еѣ публикации з вольнымъ ѡ(д)накъ тоѣ справы арештомъ до звыкѣлое години vzdalъ на позовѣ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4049, 119).

Див. ще ВОЗДАВАТИ, ВОЗДАТИ.

ВЗДВИГНУТИ *дієсл. док.* (що) Спорудити, звести: Вѣдѣли тѣтѣ едѣнѣ другоѡ, Начѣлникѡве Старѡѡ Зако́на, Начѣлникѡ(в) Но́воѡ. Там то́тѣ роздѣли́лѣ Мѡре, ходѣти посре(д) нава́лностѣй, а сѣй вз(д)вѣгнѣлѣ присѣнокъ збѣдовѣти Црѣвь (Київ, 1625

Сур. Сл. 124).

Див. ще ВОЗДВИГНУТИ.

ВЗДЛУЖЪ, ВЪЗДЛУЖЪ *присл. (стп. wzdluż)* те саме, що **вздожъ**: роботы подданныхъ его милости Махновскихъ кгвалтовне и безправне зъ кгрун-товъ и урочискъ тыхъ всихъ, почавши отъ мѣсца того Кремяного Пяту,... съ тоѣ слободы кгрунѣту на миль три вшырѣ и въздлужъ одыймуючи и вытискаючи (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 377); Ты(л)ко упо(р)нѣ по(з)ваная,... кгру(н)ту на (д)ве милѣ вши(р) и (в)здлужъ... докола, пре(з) анѣтеце-сора своего ѡ(д)няля (Житомирщина, 1639 *ККПС* 209); изба великая белая, на сажний чотыри въздлужъ и вшир (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 242).

ВЗДОЛЖЪ, ВЪЗДОВЖЪ, ВЪЗДОЛЖЪ *присл.* Уздовж, вздовж: Павѣ(л) Подѣво(и)ски(и),... до ты(х) Якуба и Адама,... абы бу(д) на улици Ры(н)ково(и)... не будовали, аѣ абы вздо(л)жѣ по(д)лѣ други(х) шото(в) по(д) домами ры(н)ковыми се ташовали, одѣ... пана Ю(р)я // Будзише(в)ско-го),... напминаючи, бы(л) по(с)ланы(и) (Володи-мир, 1616 *ТУ* 258-259); сѣна стыртѣ две, одѣна сажни дванадцѣтъ въздовжѣ, другую сажни десѣтъ въздовжѣ, забрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117); од них пехотою уходячого, улапивши, первой оноѡ з ручници въздолжѣ твари пострѣлили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67).

Див. ще ВЗДЛУЖЪ.

ВЗДОХНУТИ *дієсл. док.* Зѣтхнути: Подѡбно ѣжъ на ѡстѣтнѣ(м) стѡпню вз(д)охнѣшѣ з глѣбо-кѡсти ср(д)ца, ѣѣ ктѡбы вѣбавилѣ не нѣйдѣшѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 122).

Див. ще ВЗДЫХАТИ, ВЗОДХНУТИ, ВОЗ-ДХНУТИ, ВОЗДОХНУТИ, ВОЗДЫХАТИ.

ВЗДРИГАТИСЕ *див. ВЗДРЫГАТИСА.*

ВЗДРЫГАТЕЛЬНО *присл.* Боязко, лячно: не дивуйся: не естъ дивно и не естъ вздрыгательно — папежа выклинати и отлучати! (Київ, 1627 *Коп. Пал.* 1092-1093).

ВЗДРЫГАТИСА, ВЗДРИГАТѢСЕ, ВЗДРЫ-ГАТИСЬ *дієсл. недок.* (перед чим, на що і без додатка) (*від страху та ін. неприємних відчуттів*) здригатися: Прѣтожѣ, поколь се тѣя розница отъ

кгрунту не упрятнеть (што на партикулярномъ сеноде речъ неподобна), вздрыгаться мусять на тое таковое зъедночене (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 512); Страшливаа в'правде, пре(д) котóрою сѣ в'здрѣгáтъ мѣсить, ёсть Крóла зѣмного велмóжъность (Єв'е а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 15 зв.); Хлѣбъ зáсь и вино́ для тои причѣны пода́ны сѣ(т), ѡ́жъ Бѣ́дъ вѣ́дома ёсть лю(д)ской нaтѣры сла́бость, звлáща жѣ рѣчи котóрыи в' оуживáню несѣ(т), тáжко понóси(т) и вздрыгáе(т)са (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 192).

Див. ще ВЗДРЫГНУТИСА.

ВЗДРЫГНУТИСА *дієсл. док.* Здригну́тися: Чѣмъ не вышпоча́ешъ ѡ́ Николáю Єв(г)лскѣ́й рóзѣ(м)... Чѣму ѡшѣ́жива́е(ш) себе и ѡ́ны(х) ѡблѣ́дныи силлогѣ́сами; И гóло(с) чинѣ́ти, ѡ(т) Єв(г)лѣ́ста речѣ́ный ѡ́ реча(х) створѣ́ны(х), и ѡ́ ѡ́номъ зражѣ́ню, кѣ́ нестворѣ́номъ Бо(з)ствѣ́ натагáти не вздрыгнѣ́лесьса (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 259).

Див. ще ВЗДРЫГАТИСА.

ВЗДУМѢВАНЄ *с. (смп. zdumienie)* здивування, подив: ср(д)ца́ так' ѡ́снѣ́сѣ́ных' и велмóжъных' Панóвъ покрѣ́вных'..., ѡ́ко те(ж) и всего // Правосла́вного Дѣ́ховѣ́нства, та(ж)ки(м) вздѣ́мѣва(н)ѣ́м' сѣ́тъ ѡ́тагчóныє (Київ, 1641 *МКСВ* 362-363).

ВЗДУТИ *дієсл. док.* (що) (*про хвили*) підня́ти: мо́ре... валы свои бѣ́рлі́ве коу горѣ́ вздѣ́вши, и(з) грани(ц) са́ своѣ́хъ выне́(с)ши, абы... в'ве́(с) свѣ́(т) затопѣ́ти квáпи́лоса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 104 зв.).

ВЗДУШОКЪ *див. ВОЗДУШОКЪ.*

ВЗДЫХАЛНИЦЯ *ж.* Вл. н.: тая гора отто́ль называется "Вздыхалницею", ижъ, высокою будучи, лю́де идучи взды́хаютъ, а на верхъ вше́дши отды́хаютъ спочи́ваючи (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 970).

ВЗДЫХАЛНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Вл. н. ж.: по коне́(ц) мостѣ́ приле́гла гора на (ѡ́)ма́ клине́ць... А дрѣ́гаа тамъ же подале́(ѡ́) вышгѣ́ша на (ѡ́)ма́ взды́хальне́а (1552 *ОКЗ* 34); На той горѣ́ въ́ Киє́вѣ, гдѣ́ стоя́лъ (кото́рую зову́тъ ны́нѣ "Вздыхалною", ꙗ́кобы отъ́ того, ижъ на́ ней... отъ́ трудо́въ о́ддохну́ль...)... церко́вь... была́ поставле́на (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 970).

ВЗДЫХАНЄ, ВЗДЫХАНИЕЄ, ВЗДЫХАНЬЄ *с.* Зѣ́хання: Чого́ инѣ́шимъ спосо́бомъ ратова́ти не

могѣ́чи мѣ́сить наре́ка(н)ѣ́мъ взды́ха́н(и)ѣ́мъ, и слѣ́зами ча́сто бѣ́дѣ́ свою нагоро́жати (Остро́г, 1587 *См. Кл.* 17); змы́лѣ́йса на(д) слѣ́зами вдовѣ́нными и взды́ха́нъа сирó(т) // не лѣ́гче собѣ́ вáжъ (Остро́г, 1614 *Тест.* 158-159); Пѣ́рвей воды слѣ́зами твáри оу́мыва́ѣмъ. Пѣ́рвей хлѣ́ба взды́ха́нѣ́мъ, дѣ́шд посы́лаѣ́мъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 4); Бѣ́гъ всемо́гѣ́щѣ́й, преступлѣ́ніє во́лѣ́ своѣ́и чере́(з) грѣ́хъ, бѣ́дномъ члѣ́кѣ́, для́ щегѣ́льного жáлю, пла́чѣ́, взды́ха́на, и покá́нѣ́нїа сердѣ́чногѡ́, за ѡ́свѣ́дчѣ́немъ пре(д)савзатѣ́а попра́вы живо́та, ѡ́(д)пѣ́щаѣ́тъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 906).

Див. ще ВОЗДЫХАНІЄ.

Пор. ВЗДЫХАТИ.

ВЗДЫХАТИ, ВЗДЫХАТЬ *дієсл. недок. 1.* (*посилено дихати від утоми*) зѣ́хати: тая гора отто́ль называется "Вздыхалницею", ижъ, высокою будучи, лю́де идучи взды́хаютъ, а на врѣ́хъ вше́дши отды́хаютъ спочи́ваючи (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 970).

2. (за що́ і́ без до́датка) (*під впливом якихось почуттів*) зѣ́хати: ꙗ́кожъ тоу́тъ побóжного и свaтоблѣ́вого дѣ́ша члѣ́ка оу́мыслѣ́ на то́е смóтрачи, не ма́етъ в'зды́хати, не ма́е(т) сто́гна́ти, не ма́етъ пла́кати (Остро́г, 1598 *Опн. КО* 16); Малжóнка позостáлаа, тáжко в'зды́хаѣ́тъ: и повтóре Вдóвьство своѣ́ оплакива́ѣтъ (Львѣ́в, 1615 *Лям. Жел.* 4); Але́ ё́ще зѣ́млю́ лю́би(ш) вѣ́дѣ́ти, и на пѣ́назѣ́ и зóлото́ позира́ючи взды́ха́ешъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 299), мѣ́(ѡ́) же ѡ́сти(д)но́(ст) всѣ́(х) твои́(х) грѣ́хо(в) и за повше́(х)нѣ́и вѣ́стѣ́(п)ки з ѡ́сóбна жáлѣ́(ѡ́) и взды́хай (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 52); Мои́ то грѣ́хи Дѣ́во обна́жи́ли Снá тво́его, в то(м) грóбѣ́ зложѣ́ли. Мнѣ́, горкóсмѣ́тне́ пристóи(т) рыда́ти, Тáжко взды́хати (Львѣ́в, 1631 *Волк.* 21 зв.); дáрѣ́й... пóчалъ тáжко взды́хатъ и рѣ́вно пла́кать (серед. XVII ст. *Хрон.* 423).

3. (на ко́го) Ремствува́ти, на́рікати: ѡ́нѣ́ зле́ набѣ́въ, а и(н)шѣ́е оуживáютъ. его́ прокли́наю(т), а ѡ́нши(м) оу́гожаю́(т). на́ нѣ́го взды́хаю́тъ (Остро́г, 1607 *Лѣ́к.* 118); мни́хо(в) котры́е то́ та(м) то́ю са́ типографѣ́ю ꙗ́ ва(с) бава́тъ заховѣ́(ѡ́)те и(х) собѣ́ и милѣ́(ѡ́)те, абы́ з радó(с)тю́ та́кое дѣ́ло ѡ́(т)право́вали, а не взды́хали на́ ко́го з ва(с) (Я́сси, 1614 *ЛСБ* 387, 2 зв).

вздыхати до христа; ко Господу Богу вздыхати — молитися, звертатися до Бога (Христа): Та(м) на цви(н)тарѣ пла(ч)ливѣ вздыхала До хр(с̄)та (1636 *Лям. о пр.* 9 зв.); нашѣ посланцѣ... ся дивовали такъ тежъ и на болвана розлупленого въ мѣстѣ Вавилонѣ, що также своими очима видѣли и ко Господу Богу вздыхали (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 712).

Див. ще **ВЗДОХНУТИ, ВЗОДХНУТИ, ВОЗДХНУТИ, ВОЗДОХНУТИ, ВОЗДЫХАТИ.**

ВЗДЫХАЮЧІЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто молитися, звертається до Бога: Іовъ, Твѣрдъ, любай Ба, а(б) болѣючій, а(б) вздыхаючій, терпачій неприязни (1627 *ЛБ* 213).

ВЗЕЙСТІЄ, ВЗЕСТІЄ, ВЗЫСТІЄ *с.* Вознесенія: На овомъ Єднакъ мѣсцѣ ω(т)хоженіє предивное Єго по Воскрѣсеніѣ на Нб(с)а Взейстіє называється (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 534); Цр(с)тво Нб(с)ное Єсть и прістіє Хво, котóрое намъ... на нбо взестіє даровало (Там же, 798); Єв(г)ліє,... добрыѣ вѣсти ωзнаймѣтъ намъ... то єсть, ω(т)пѣщеніє грѣхѣвъ, справедливостъ, взыстіє на Нбо (Там же, 827).

ВЗЕТЕ *див. ВЗЯТЕ.*

ВЗЕТИ *див. ВЗЯТИ.*

ВЗИВАТИ *див. ВЗЫВАТИ.*

ВЗИИТИ *див. ВЗЫЙТИ.*

ВЗИМѢ *присл. Узимку, діал. взимі:* Тимошъ... отъ работъ инъшихъ и податковъ воленъ, кромъ абы в лѣтѣ пчолъ в пасецѣ пилновалъ, а в зимѣ добытокъ на оборе дозыралъ (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 299); мы чотыри посты // в Рокѣ постимъ, а меновите навеснѣ великій постъ, в лѣтѣ Ап(с)льскій, восени Спсо(в)... а взимѣ Рожествѣнный (Київ, бл. 1619 *О обр.* 156-157).

ВЗИРАНЕ *с.* Погляд, споглядання; ωчій наши(х) нб(с)ною свѣтлостію ωсвѣчены(х), невстыдливый(м) взира(н)ємъ не потемнаймо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 913).

Див. ще **ВОЗРѢНЬЄ.**

Пор. **ВЗИРАТИ.**

ВЗИРАТИ, ВЗЫРАТИ, ВЪЗИРАТИ *дієсл. недок. 1.* (на кого, на що) (*дивитися час від часу*) поглядати, споглядати, дивитися: бѣсове помышлѣніа... чл̄ка назирають: еслиса гнѣваєтъ, гнѣвли-

вого на блюзнѣрство и оубійство приво́датъ, аще съ по́хотю на женоу възира́еть чѣжоу, на блоу́дъ приво́датъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8); И было кгда оуѣдали змій чл̄ка, възира́ючи на змію ондю мѣдандю, здорови бывали (Київ, бл. 1619 *О обр.* 54); Хершви́ми... Лица своа закрива́ють Крило́ма, несмѣючи ясно възира́ти на лице є(г) (Чернігів, 1646 *Перло* 162).

2. Перен. (на що) (*брати приклад з чого-небудь*) дивитися: Спра́вы и житіа ст̄ы(х) дла того на писмѣ соу(т) на(м) оставлены. абы(х)мо... справовалиса възира́ючи на и(х) побо(ж)ное житіє (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 178 зв., на полях); повиннысмо за́вше възира́ти на пресвѣтлоє лице ма́тки на́шеи ц̄ркви сио́ньскои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 55); ω стѣбл̄ивомъ... тогѡ Еп̄(с)па животъ вѣдомо є(ст) всѣмъ, окомъ дх̄овнымъ възира́ющимъ (Київ, 1623 *МИКСВ* 83).

3. Перен. (на кого, на що) (*брати до уваги що-небудь, зважати на кого-, що-небудь*) дивитися (на кого), пам'ятати (про що): Прото́жъ мы възира́ючи... на всѣ декрета... и на́шего оутверже́ніа Ге́дешна Болобана... по(д) де́кретомъ зоставуемо (Берестя, 1591 *ЛСБ* 188); запрѣ(н)єса самого себе того по насъ потребѣтъ, абысмо на Бга ба́рзѣй възира́ли нѣжъ на самы́хъ себе (Київ, 1632 *МИКСВ* 282); братия те́ды възира́ючи на доро́го(ст) ка(ж)до(й) рече... чы(н)шу ωному наняти не хотѣли (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.).

Див. ще **ВОЗИРАТИ, ВОЗРѢТИ.**

ВЗИРАЮЧІЙ *дієприкм. у знач. ім.* Споглядач, споглядальник: Тогды на о́ного оужа възира́ючѣ, ω(т) телѣсноѣ дочасноѣ смѣрти рато́ваны были (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 768).

Див. ще **ВЗИРАЮЩИЙ.**

ВЗИРАЮЩИЙ *дієприкм. у знач. ім. (цсл. взираючи)* те саме, що **взираючій**: Мѣданаа змиа або га́дина по́ки на земли лежа́ла ӣйлта(н) ядомъ и трѣ́тизною якобы заража́ла и възира́ючи(м) на неи стра́хъ яки(й)сь приноси́ла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 231).

ВЗИСКЪ *див. ВЗЫСКЪ.*

ВЗЛЕТЫВАТИ *дієсл. недок. (ку чому) (про розум, пізнання, думку)* злітати, підніматися: Наслѣ́дймо ст̄ыхъ шестокрыла́тыхъ приро́же́на, и зъ ббазню и набоже́нство(м) ωсторо́жными скры(д)-

лами тоє, чо́го быса мѣль рѣзѣмъ нашъ довѣдовати и ба́дати, закрива́ймо. кгда́ а́лбо кѣ прѣвыне́слымъ и прѣвыша́ючимъ вса́кое ствѣро́еное приро́женіе велмо́жностемъ Бо(з)ства висо́ко взлѣтыва́ти порвѣ́тсѣ: а́лбо кѣ выбра́даню спорáжєныхъ прѣ(з) нѣго не́выслѣ́женныхъ тѣхъ кото́рыи сѣть рѣ́чей и спра́въ встѣповати схоче́(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 305).

Див. ще **ВЗЛѢТѢТИ, ВОЗЛЕТАТИ, ВОЗЛЕТОВАТИ, ВОЗЛЕТѢТИ.**

ВЗЛЕТѢЛЫЙ *прикм. (який летить)* летучий. летучий: висо́кѡ взлѣтѣ́логѡ пта́ка, взро́кѡ члѣво́гѡ бы́стрость дойти не мо́жетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 303).

ВЗЛЕЧИ *дієсл. док. (на кого і без додатка)* Лягти: А Паве́ль взлѣ́гл на нѣ́го, я́ко Єли́ссей на сына //... и ѡжи(л) млоде́не(ц) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 111-112); Онѣ... не схили́ль колѣ́на, не сѣ́ль, не взле́гъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* (Передм. II), 6 зв.).

Див. ще **ВОЗЛЕЧИ.**

ВЗЛИВАТИ *дієсл. недок. 1.* Помазувати (*про церковний обряд*): Не ви́дишъли што на(д) оумѣ́рлыми чѣ́нимо... в' но́выи ша́ты оболоча́емо їхъ,... мі́ро и олі́въ взлива́емъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161).

2. *Перен. (що на кого)* Залишати, передавати (що кому): пра́ва нале́жачое с то́ю(ж) мо(ц)ю такъ́ я́ко мнѣ́ до то́го часѣ́ слѣ́жило и прина́лежало на нихъ де́те(и) мо́ихъ взлива́мъ и записѣ́ю вѣ́чньми часы́ сы́нови мо́ємѣ (Луцьк, 1585 *ЖКК I*, 278).

Див. ще **ВЪЗЛИТИ.**

ВЗЛИШЪ *присл.* Надміру, понад міру: онѣ́ [сынѣ́] ѡ то́е прѣ́си(т), а ла́скавыи О́цъ ѡбѣ́йте в'зли́шъ даѣ́тъ Є́мѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 30); Є́сть и дрѣ́гаа ѡбѣ́итость, кото́рю О́цъ нашъ не́бѣ́сный в'зли́шъ покѣ́тѣючи(м) грѣ́шникѡ(м) даѣ́тъ (Там же).

ВЗЛОЖИТИ, ОУЗЛОЖИТИ *дієсл. док. 1.* (що на кого, на що) Покласти, положить: ѡни вло́живши роу́цѣ свои на него и поймали его (1556-1561 *ПС* 188); Тѣ́гды вѣ́йско сторо́стіно... сплѣтшѣ́ вѣ́нец терно́вый. оу́зложі́лі на го́лову є́моу (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 53); Поспѣ́ш(и)ла́са то́гды Ави́гѣ́а. и в́зала с̄. хлѣ́ба, и двѣ́ бо́клáги вина, и па́ть бара́новъ,... и с̄. ва́за́нокъ фі́кѣгъ, и в́зложі́ла на о́слы (серед. XVII ст. *Хрон.* 233 зв.); *Образно:* Двѣ́гнетъ І́с ма́хінѣ́ котрѣ́ю зрѣ́били, Мо́и та́жкіи

грѣ́хи на ра́мо в́зложі́ли (Львів, 1631 *Волк.* 14).

2. (що) (*про одяг*) зняти, скинути: ворѣ́тисѣ́ Аарѣ́нѡ до на́метѣ́ свѣ́дѣ́ства, а в́зложі́вши ша́ты //ѡ́мыѣ́ тѣ́ло своѣ́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 121-121 зв.).

Див. ще **ВЛОЖИТИ, ВОЗЛОЖИТИ.**

ВЗЛОЖѢНЬЕ *с.* Покладення: В́зложѣ́ніє: В́зложѣ́нньє, накла́даньє, полицѣ́нньє, на́вѣ́рхъ чо́го в́ложѣ́нньє (1627 *ЛБ* 19).

Див. ще **ВЛОЖЕНЕ, ВОЗЛОЖЕНЕ.**

Пор. **ВЗЛОЖИТИ.**

ВЗЛѢЗТИ *дієсл. док. (піднятися на гору)* вилі́зти: унѣ́ты подо́бныи тѣ́мъ мужѣ́мъ, кото́рыи... за́мыслили му́ровати ве́жу, абы́ по нѣ́ю в́злѣ́зти на не́бо (бл. 1626 *Кир. Н.* 17); то́гды та́а рѣ́бка є́хіні́и в́злѣ́зши што́набо́лшіи ка́мень, и бѣ́детъ имѣ́ хвѣ́яти пото́ы, а́жъ // са́мѣ́ю ю́ ты(ж) во́лны ме́та́тъ бѣ́дѣ́тъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.-7).

ВЗЛѢТѢТИ *дієсл. док. (піднятися вгору)* зле́тіти: Ста́ло са́ те́ды вѣ́чѡрѣ́, и в́злѣ́тѣ́вши пе́репѣ́рки ѡ́крили обѣ́зъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 93 зв.).

Див. ще **ВЗЛЕТЫВАТИ, ВОЗЛЕТАТИ, ВОЗЛЕТОВАТИ, ВОЗЛЕТѢТИ.**

ВЗЛЮБИТИ *дієсл. док. (відчути схильність до чого-небудь)* полю́бити: дру́гий отро́к, в́злюбив до́мовую ле́жню, пе́чь тѣ́плую, ха́ту,... и в́про́жності всѣ́ часы́ жи́тия изну́рити лю́бяче́го ко́стырствы́ и про́чими бѣ́сновани́и и непотребствы́ (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

Див. ще **ВОЗЛЮБИТИ.**

ВЗМАГАТИ *дієсл. недок.* Змагати: *inualesco, is, vзмагаю* (1642 *ЛС* 245).

Див. ще **ВОЗМАГАТИ.**

ВЗМЕНКА *див. ВЗМѢНКА.*

ВЗМОЧИ' *дієсл. док. (бути спроможним)* змо́гти: Хто та́мъ то́гды стра́шнѣ́ю... сѣ́діи за́палчи́во(ст) стѣ́рпѣ́ти в́змо́же(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 41); Што́(ж) то́гды оу́чѣ́нимѡ, ѓды ю́жъ стра́шний онѣ́й Трибѣ́на́ль за́са́детъ... ко́ли на́прѣ́тивъ де́кретѣ́ нѣ́чо́го мо́вити не в́змо́жемѡ (Там же, 43).

Див. ще **ВОЗМОЧИ, ЗМОЧИ.**

ВЗМОЧИ' *дієсл. док.* Набра́ти юри́дично́ї си́ли: вѣ́водечи́ то́ што́ се́ до́тыче́(т) те́стаментѣ́ кнѣ́зя... ѡ(т)ца́ те́перешньє́го по́вода кото́ры(м) се́ по(з)ва́ны(и) щі́ти(т) ме́ну́ючи я́кобы́ в́згля́до(м) ѡ́но(г)

тую часть де(р)жать ме(л) то(г)ды то(т) тестаментъ по(з)ваного намне(й) взмочи не може(т) (Луцьк, 1597 ЛНБ 5, II 4049, 69 зв.).

ВЗМѢНКА, ВЗМЕНКА ж. (стп. *wzmianka*) (побіжне називання чого-небудь, зауваження про щось) згадка: жадной не машъ ѿ покою взмѣнки не маю што бымъ ѿ покою повѣдалъ (к. XVI ст. Розм. 23); на многихъ мѣстцахъ за розними окказіями взменку чинилемъ о привѣляхъ и прерогативахъ Римского епископа (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 710); Помень: Взмѣнка (1627 ЛБ 87); Всюды, при всѣхъ немаль чѣдахъ своѣхъ, Хс̄ Г(с̄)дь, ѿ мѣцѣ своѣй взмѣнкѣ до Оучнѣвъ чинить (Київ, 1637 УЄ Кал. 425); Поневажъ ѿ Кр(с̄)тѣ взмѣнка оучинена // єсть, потреба абы былъ вѣ пошанованію и оуживанію частвомъ (Львів, 1646 *Зобр.* 22 зв.-23).

ВЗНАВЯТИ, ВЗНАВАТИ дієсл. недок. (стп. *wznawiać*) (що) (розпочинати що-небудь знову) відновлювати, поновлювати: Што и чини(т) пре(з) насъ згѣднымъ вѣроко(м), наѣки ѿблѣдливый знѣсачи, А неѿмѣлнѣю ѿ(т)цѣ(в) Сѣ(х) вѣрѣ знавѣючи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 133); церковь Божіа... постановила, абы... всѣ писма... огнемъ згладити..., абы и память того... роздору не была, зъ клятвою на тыхъ, которые бы смѣли знавяти (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 755).

Див. ще **ВЗНОВИТИ, ВЗНОВЛЯТИ, ЗНОВИТИ, ЗНОВЛАТИ.**

ВЗНАКЪ присл. Навзкак: Взнакъ (Уж. 1643, 49).

ВЗНАНС див. **УЗНАНС.**

ВЗНАТИ див. **УЗНАТИ.**

ВЗНАТЬ див. **УЗНАТИ.**

ВЗНЕНАВИДѢНЪ дієприкм. Зненавиджений, ненависний: преложѣный взненавидѣнъ бываѣтъ. найпотѣжнѣйшій похлѣбовати моуситъ (Острог, 1607 Лѣк. 121).

ВЗНЕСТИ, УЗНЕСТИ дієсл. док. (кого, що) (перемістити знизу вгору) підняти, знести: порвали бѣси симѣна во(л)хва в Римѣ, и в(з)несли его на повѣтра (1596 ЛЗ 35); в гору взнести — звеличити, прославити: единою бовѣ(м) того исидора таа(ж) м(д)рость пло(т)скаа, котораа и вм(с) вѣ тшѣю славицѣ міра сѣго възбѣдила, в горѣ высоко-

мы(с)лѣа двигнѣла и взне(с)ла (1598 *Виш. Кн.* 277); **взнести очи** — (спрямувати погляд кудись) піднести, звести очі: Іоанъ Єрѣй... сполночи выпѣстилъ дѣха, вѣ Нѣбо взнесши очи (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 19); **валку узнести див. ВАЛКА.**

Див. ще **ВЗНОСИТИ, ВОЗНЕСТИ, ЗНЕСТИ, ЗНОСИТИ.**

ВЗНЕТИТИ див. **ВЗНѢТИТИ.**

ВЗНИКНУТИ дієсл. док. Прорости, зійти: А дрѣгое [насѣн'є] пало на камени, а взнікнѣвши оусхло, ижъ не мѣло вѣлѣгѣтности (Київ, 1637 УЄ Кал. 578).

ВЗНОВЕНЬЕ с. Відновлення, поновлення: Кгда тѣды оуважаю, що бы за пожитокъ... ѿ(т)несла церковь... изъ ѿного придѣтѣ и ѿ(т) сѣна почѣткомъ всего злѣго, и зъ затрасѣнья и стурбованѣа всѣго свѣта, тѣмъ взновѣньемъ нѣвыхъ вѣмысловъ (Дермаанъ, 1605 *Мел. Л.* 27).

Пор. **ВЗНОВИТИ.**

ВЗНОВИТИ дієсл. док. (що) Поновити, відновити: и засъ, пишучи книжки и друкуючи,... ничего иного в церковь божію не внесли, только то, що якобы исперва быти мѣло и бывало, взновили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 25); Нѣчѣгосмы не придали, нѣчѣгосмы не оунѣли, и нѣчѣго не взновили (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 165); Тарасій патріархъ... обавлялся, абы царъ ереси образоборства не взновилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 653); стѣнѣлѣ црѣ на стѣпню и постановилъ примірьє предъ г(с̄)демъ, жѣбы ходили зъ г(с̄)демъ и стерегли приказаніи его свѣдѣцтво, и церомѣнѣи зо всего ср(д̄)ца, и зо всѣй дшѣи, ажъ взновили слова примірьа (серед. XVII ст. *Хрон.* 349 зв.).

Див. ще **ВЗНАВЯТИ, ВЗНОВЛЯТИ, ЗНОВИТИ, ЗНОВЛАТИ.**

ВЗНОВИТИСА, ВЗНОВИТИСЕ, ВЪЗНОВИТИСА дієсл. док. (повернутися до попереднього стану) поновитися: тая ре(ч) тепе(р) на ни(х) ѿ зареза(н)є дитати взновилася (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 58); давные жъ то часы полѣтарапта летъ, яко се тая єдность взновила (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 311); жаднаа са ѿ(т)мѣна ѿ(т) старѣй грѣческой цркви не оучиніла, але са то(л)ко вѣзновила єдность з ри(м)ски(м) костѣломъ

(Острог, 1598-1599 *Апокр.* 39).

ВЗНОВЛЯТИ, ВЗНОВЯТИ, УЗНОВЛЯТИ

дієсл. недок. (що) Поновлювати, відновлювати: если бы хто на справе разъ себе упустилъ, albo черезъ право былъ отсужонъ, другий разъ того взновляти,... не можетъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 174); костель Римскій... згордивши хлѣбомъ кваснымъ, яко живущимъ, которого передъ тымъ в сакраментѣ Господень и Римская церковь посвящала, откинулъ, взновляючи оное геретицтво (1603 *Пит.* 42); ѿ которое вже выбитѣ я сама ани потомъковѣ мое потегати, и (в)же ѿного ѳзновляти мочи не бѣдѣ и не бѣдѣтъ (Люблін, 1618 *ЛНБ* 5, II 4056, 61); всего того не годится и вспоминати, бо и... подъ клятвою соборно заказано, абы того не взновляти и не публиковати (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 744).

Див. ще ВЗНАВЯТИ, ВЗНОВИТИ, ЗНОВИТИ, ЗНОВЛЯТИ.

ВЗНОСИТИ *дієсл. недок.* Підносити, піднімати: въ(з)дви́зю, по(д)дви́гю взношѣ (1596 *ЛЗ* 39); Въздви́зю: По(д)ви́гю, взношѣ (1627 *ЛБ* 19).

Див. ще ВЗНЕСТИ, ВОЗНОСИТИ, ЗНЕСТИ, ЗНОСИТИ.

ВЗНОСИТИСЯ *дієсл. недок.* Злітати, підноситися вгору, підніматися: Прѣтожъ ихъ сла́ва вѣ́нбо якъ стрѣ́ла взно́сити, И на вѣ́ки са, бѣ́детъ, вѣ́ лю́дѣхъ голосо́ити (Київ, 1630 *Соб. На г. Стетк.* тит. зв.).

Див. ще ВОЗНОСИТИСЯ.

ВЗНОШЕНЬЕ *с.* Піднімання: Въздви́женіє: Подви́гненіє, взноше́нье, побѣ́дка (1627 *ЛБ* 19).

Див. ще ВОЗНОШЕНИЕ.

Пор. ВЗНОСИТИ.

ВЗНѢТИТИ, ВЗНЕТИТИ *дієсл. док. (стп. wznieścić)* (що) (виклика́ти наро́стання чо́го-небу́дь) розпалити, збудити: обавѣ́мысѣ... абѣ́сте мѣ́сто є́дності розорва́нѣа и мѣ́шанѣ́ны зѣ́ згинѣ́ньемъ, albo прина́мнѣ́и зѣ́ захвѣ́анье(м) и наво́нтлѣ́нье(м) рѣ́чи посполѣ́той злѣ́чо́ной, не взне́тили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 203); З яковѣ́хъ до́брѣ́ вѣ́знѣ́тилъ є́си то́с злѣ́е;... дла́ чо́го ста́ле(с)са те́мнымъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 286).

Див. ще ВЗНѢЧАТИ.

ВЗНѢЧАТИ *дієсл. недок. (стп. wzniecać)* (що)

(виклика́ти наро́стання чо́го-небу́дь) розпалювати: припо́мню крива́вые вѣ́йны, кото́рые оу́мы́слне па́пежи рѣ́м'скі́е про́шлыхъ вѣ́ковъ и часѣ́въ вѣ́знѣ́чали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 180).

Див. ще ВЗНѢТИТИ.

ВЗНѢЧЕНИЕ *с. (стп. wzniecenie)* розпалення, збудження: они... имѣ́ далѣ́и, тимѣ́ болше блудѣ́въ причи́няли, якъ о то́мъ вѣ́знѣ́че́нїи отъ нихъ блуды́ правя́тъ, о кото́рыхъ я... ниже́й (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 772).

Пор. ВЗНѢТИТИ.

ВЗНѢЧЕНЫЙ *прикм.* Розпалений, збуджений: Дла́ то́гѣ те́ды ста́ндли ме́жи нѣ́ми А́ггловѣ́, и смѣ́то(к) зѣ́ одѣ́стѣ́а Х(с)ва вѣ́ ср(д)цахъ ихъ вѣ́знѣ́ченый, рыхлѣ́го за́сь верне́на́са припо́мне(н)емъ оу́тѣ́ша́ють (Київ, 167 *УЕ Кал.* 302).

ВЗНЯТИ, ВЗНАТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*про одяг*) підняти, задерти: А кгда́ то(й) вл(д)ка лу(ц)ки(й) ѳводи́ль... є́го [потѣ́я] до ѿлта́ра то́гды прѣ́ше(д)шѣ́й ве(р)хъ взня́(в) є́му кошу́лю на // голо́ву́ и ѳказа́(л) хре́бе(т) (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 45 зв.-46).

2. (що) (*про наклепи, поговір, звинувачення*) звести: такіє... сведе́цтва го́лые на сторо́ну є́смо ѿ(т)ложи́(в)ши вы́роко(м) наші́(м) гѣ́р(с)ки(м) ѿны́(х) жидо́(в) росо́(ш)ски(х)... на кото́ры(х) тая́ помо́ва бы́ла взна́та... во(л)ны́ми є́смо вчи́ни(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 8, 61).

Див. ще ЗНАТИ.

ВЗОДХНУТИ *дієсл. док.* Те саме, що **вздохнути**: парасковѣ́я... вздохну́вши поча́ла мо́лити (1489 *Чет.* 65).

Див. ще ВЗДЫХАТИ, ВОЗДОХНУТИ, ВОЗДХНУТИ, ВОЗДЫХАТИ.

ВЗОЙТИ *дієсл. док.* Увійти, прийти: Варва́ра... взо́шла на // по́лату сво́ю (1489 *Чет.* 85-85 зв.).

на крестѣ́ взойти — бу́ти розп'яти́м: подо́бає(т) ми на кр(с)тѣ́ взойти. и́ гвоздѣ́ми про́бодѣ́ноу бы́ти и́ терпѣ́ти (1489 *Чет.* 128 зв.).

Див. ще ВЗЫЙТИ.

ВЗОЛОЧЕНЪ *дієприкм. (чим)* Прикрашений, оздоблений, прибраный (дорогоцінностями): бы́ла таа́ невѣ́(с)та ѿ́боло́чена в одѣ́(н)є́ ша(р)латно́є... и́ взоло́чена зо́лото(м) и́ каме́(н)є́(м) доро́ги(м) (XVI

ВЗОРАТИ, УЗОРАТИ *дієсл. док. 1.* (що чим) (*обробити землю*) зорати: а што дво(р)ними сохами ѓзорѣть то повинѣни все спратати помолотити (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III, 48); по(д)даные пово(р)ские тя(г)лые пашню всякѣю пови(н)ни жати што дво(р)ными сохами ѓзорати могѣть (Там же, 57).

2. (що) (*орючи, знищити щось*) розорати, зорати: тѣ былъ копецъ але его взорали панове рѣ(д)кирове (1546 *ОГ* 60 зв.).

ВЗОРИСТОЗЛОТИСТЫЙ *прикм.* Який покритий золотистими візерунками: Пречы(с)тои зъ двома корѣ(н)ками и(с) камы(ч)ками бляха взористозлоти(с)тая (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 49 зв.).

Див. ще ВЗОРИСТОЗЛОЦЬСТЫЙ.

ВЗОРИСТЫЙ, ВЗОРИСТЫЙ, УЗОРИСТЫЙ, УЗОРИСТЫЙ *прикм. 1.* Взористий, візрічастий: епетрахи(л) чи(р)воны(и) взористы(и) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); При то(и) же шкатуле в то(и) же скрини... оксамиту взористого чо(р)ного локо(т) ше(ст) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79); побрал... обрусовъ узористыхъ и простых, простирал, пошовокъ (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* I/VI, 316); Завѣса на ца(р)-ские дверѣ, аксамиту взоры(с)того на бѣло(м) днѣ че(р)воны(е) квѣты (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 68 зв.); Ізраиль... // ... оучинилъ емѣ шатѣ взористѣю (серед. XVII ст. *Хрон.* 59-59 зв.).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: Аврамъ ѓзорысты(й) (1649 *РЗВ* 203 зв.).

ВЗОРЪ, ВЪЗОРЪ, УЗОРЪ *ч. 1.* (*зовнішній вигляд кого-небудь*) взір: Хвалѣтисѣ въ плѣти, възѣро(м) своїмъ оугодіти (1627 *ЛБ* 143); Рахѣль ѡблѣчѣ ѡздѣбногѡ и взѣрѣ вѣдѣногѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 45); до него вышолъ Мелхиседекъ взѣрѣ былъ велми страшногѡ, и хотѣлъ Аврамъ бѣжати (Там же, 26);

(*зразок кого-, чого-небудь*) взір, візріець, приклад: вѣша кнѣ(ж) мѣ(сть)... маючи за(в)жды а та(к)же пре(д) очѣма стра(х) и взо(р), яснероди(в)ша(г) и свѣтло питающаго,... и многѣ(м) по многѣ(х) сторонахъ свѣта... прикла(д) дающаго (Острог, 1587 *См. Кл.* 1 зв.); самого себе во вси(х) рѣча(х) ста(в) взоро(м) добры(х) ѣчи(н)ко(в) (II пол. XVI ст.

КА 536); Рыхло скорѡ гнѣвъ настѣпи(т) Бѡудъ вѣ той мѣрѣ всѣ(м) взѣро(м) (Київ, 1630 *Імнол.* 4 зв.); то скѣшенѣ допѣстѣлъ на него г(с)дѣ бгѣ абы потѣмныи мѣли взѣръ терпѣливѣсти якѡ и зѣ стѣго Іѡва (серед. XVII ст. *Хрон.* 384 зв.).

2. Погляд, *діал.* взір: ѡбразъ бо его баше оунилъ и оузоръ его печаленъ (1489 *Чет.* 239).

3. (*те, що намальоване, вишите, викарбуване*) взір: въ шкатѣле(х) не виде(л) є(с)ми ничѡго и(н)-шого ѡ(д)но шо(л)кѣ ро(з)ного ки(л)ка золо(т)ни-ковъ а взѣро(в) на папери та(к)же и(н)шие взѣри пописаные (1578 *ЖКК* I, 122); А кгда при(й)де(т) до трѣ(д)не(й)ши(х) фо(р)мъ тесати взѣры или рѣтя якѡе та(к) буде(т) вѣ(д)лугъ роботы ему запла(т)а (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); Анна Андрѣевна Пивничнаѣ ѡ(т)дала до цркви фелѡ(н) Табинѣ червонока(р)ма-зинового взѣрѣ воднистого (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 54 зв.).

ВЗОРИСТОЗЛОЦЬСТЫЙ *прикм.* Те саме, що **взористозлотистый**: Крестъ деревяны(й) срѣбро(м) взористозлоцѣсты(м) ѡправны(й) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 4).

ВЗОРИСТОШКАРЛАТНЫЙ *прикм.* (*про візерунок тканини*) візрічасто-пурпуровий: ѡдѣва(д)ло паня(н)ское га(т)ласу взѣры(с)то шка(р)латнаго (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 73).

ВЗОРИСТЫЙ *див. ВЗОРИСТЫЙ.*

ВЗРАСТЬ, УЗРАСТЬ *ч. (цсл. възрасть, възрасть) (довжина тіла людини) зріст:* оузоръ его печаленъ... оузрастомъ высокъ (1489 *Чет.* 231); пѣрвѣшихъ родоначѣлникѡвъ нѣшихъ досконѣлы(х) бгѣ сътворѣлъ, взрастомъ, слѡвомъ и рѣзѣмомъ в зѣпѣлногѡ мѣжа (Острог, 1588 *Сур.* 1 зв.).

Див. ще ВЗРОСТЬ, ВОЗРАСТЬ, ЗРОСТЬ.

ВЗРЕНЕ *с.* Зустріч, побачення: Я... ажъ до (в)зрѣ(н)я зѣ его кроле(в)скою мѣ(с)тью комо(р) и прикомо(р)ковъ нико(м)у мѣти не допушу (Луцьк, 1567 *ТУ* 120).

ВЗРОКЪ, УЗРОКЪ *ч. (стп. wzrok) 1. (одне з п'яти почуттів — здатність бачити) зір:* маю(т) мѡцъ, недоужныхъ оуздоровлѣти, прокажѣны(х) очищѣти, слѣпѣимъ вѣро(к)ъ давати (Острог, 1598 *Отп. КО* 26 зв.); вѣ трѣті(й) днѣ члѣкъ ѡмѣрлий ѡ(т)мѣнѣ(т) взрокъ (Київ, 1627 *Тр.* 41); Язы(к)

вѣмнѣ окрѣтне (нестѣты(ж)) дрептѣе(т), Взро(к) зрениць очій мойхъ ѡвшеки слабѣетъ. Кгды виждѣ, а Іс мой срѣдзѣ оумираѣетъ (Львів, 1631 Волк. 22); вѣдрѣковати казѣлемъ... книгѣ, названію Євхологіонъ,... Лѣтѣрою, на притѣплый ихъ взрокъ читѣлъною, изъ Рѣбрикою (Львів, 1645 Жел. Тр. 3); **взрокъ взати** — (почати бачити) прозріти: почѣло бѣльмо зъ очью єго сходіть, якѡ плѣвка яѣчнаа, которѣю взѣвши товѣа зътагнѣлъ зъ очью єго и натѣхъмѣстъ взрокъ взѣлъ (серед. XVII ст. Хрон. 389 зв.); **взрокъ утѣшати** див. **УТѢШАТИ**.

2. (погляд) зір: взрокъ зазростливыхъ зъ ідѣ вѣнць померкаѣтъ (Львів, 1614 Кн. о св. 447); На той ѡнъ ѡбразъ, кгды прочітоваль єго послѣніа, ѡчій свои(х) взро(к) напѣтый мѣва(л), и въ него... зрѣніє свое вѣбѣное и влѣплѣное мѣлъ (Київ, бл. 1619 О обр. 21); Васіліскъ: змій взроко(м) ѣбивѣючи(и) (1627 ЛБ 191); высѣкъ взлетѣлогѡ пѣака, взрокъ члѣвчого бѣстрѣсть дойти не мѣжѣтъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 303); и та(к)... мо(л)чаніє захѡвѣють, же и клобѣки спѡущени а(ж) до вѣй ѡ(ч)ны(х) маю(т), абы взро(к) блѣкатиса ѡ(к)казіи не мѣлъ (серед. XVII ст. Кас. 43); **взрокъ обертати, обернути взрокъ** — звертати (звернути) погляд, увагу: Всѣхъ бѡвѣмъ сѣрце Кнѣга таа прѡражѣетъ... Котроѹю ѡхѣтне а пѣльне читѣючи, и взрокъ свѣй вѣдѣчне до неѣ оберѣаючи (Львів, 1614 Кн. о св. 29 зв. нѣнум.); Ѡбернѣмѡ възрокъ на(ш) ѡумный,... гды прѣстѣплѣмъ до тѣѣ нѣб(с)ноѣ ѣчты (Київ, 1646 Мог. Тр. 919); **взрокъ колоти** див. **КОЛОТИ**; **розширати взрокъ** див. **РОЗШИРЯТИ**.

3. (думка, суження) погляд: Нѣпщѣваніє: мнѣма(н)є, вѣмовка,... ѣзрокъ, подозрѣ(н)є, зазрѣньє, довнѣма(н)є (1627 ЛБ 75); **взрокъ внутрѣній** — (здатніє розумѣти, вѣдчувати) внутрѣшній зір: нехѣй васъ застѣп(т) Аггль пѣвный прѡвѣдникъ... Зратѣетъ васъ... зъ пѣщекъ Бѣса Ѡуѣснитъ вѣмъ взрокъ внѣтрнѣй (Вільна, 1620 Лям. К. 25); **взрокъ мыслный внурати** див. **ВНУРАТИ**.

ВЗРОСЛЫЙ прикм. (який досяг повної зрілості) доспѣлий, дорослий: Трѣтаа Злѣстъ сластѣлѣ біє,... которѣе и вѣниклому насѣню и възрѣломѣ въ доскѣналѣсть прѣйти не допускѣетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 590).

ВЗРОСНЕНЕ с. (збѣльшення рослини в процѣі розвитку) ріст: И всѣ Цркѡвъ... нѣмъ намакаѣтъ... // вѣлкѣгѣтность... зъ наѡукъ ѡного берѣчи:... На взрѣснѣна дрѣвъ въ домоѹ Бѣжомъ плодѡвѣтыхъ (Львів, 1609 На Злат. 2 зв.).

ВЗРОСТАТИ дієсл. недок. 1. (ставати бѣльшим, досягати вищѣго ступеня розвитку) виростати, зростати: зачѣтый пло(д) въ ѡутрѣбѣ не зѣразъ възрѣстѣетъ въ члѣвка, лѣчъ помѣлѣ(н)кѣ формѣетъсѣ и рѣдитъсѣ (Вільна, 1627 Дух. б. 154).

2. *Перен.* (в що) втѣлювати: Не бѣва(и)мо южъ бѡ(л)ше дѣти ѡумо(м), фѣючисѣ, и слѣнаючи сѣ вѣ всѣко(м) вѣтрѣ нау(к)... и в хѣтрѣсти наѣздо(в) ѡблѣды ѣлѣ исти(н)ствѣючи въ мл(с)ти, абѣсѣмо взрѣстѣли в негѡ всѣ рѣчи, которѣ(м) є(ст) голѡвѣ хс (Острог, 1599 Кл. Остр. 222).

Див. ще **ВЗРОСТИ, ВОЗРОСТАТИ**.

ВЗРОСТИ, ВЪЗРОСТИ, ВЪЗРОСТИ, ВЪЗРОСТИ, УЗРОСТИ дієсл. док. 1. (стати дорослим) вирости, зрости: Ѡ(т)цѣвѣ зѣмный, зъ своѣѣ натѣры рѣдатъ дѣти,... и вшѣлѣкимъ старѣньємъ пѣльне цѣвѣчатъ ихъ якъ своѣ потѣмство: нѣмъ въ доскѣналогѡ мѣжа възрѣстѣтъ и настѣпѣцами и дѣдѣчами зѣстанѣтъ (Вільна, 1627 Дух. б. 282); рѣклъ Іѡда ѣмарѣ невѣстѣцѣ своѣѣ: бѣдѣ вѣдѡвѣю в домоѹ ѡца твоєгѡ, ѣжъ ѣзрѣстѣ Силѣомъ сѣнъ мѣй (серед. XVII ст. Хрон. 62 зв.);

(вирости в пѣвних умовах, вѣховатисѣ) вирости, зрости: не ѡ(т) єлѣсѣвѣфи сѣа рѣдилъ, ѣлѣ ѡ(т) мрѣи прѣчѣ(с)тоє // дѣвѣ сѣа вѣ ѡузрѣслъ (1489 Чет. 129 зв.-130); Тѣжъ и ѡ Моисѣѣ, которѣгѡ гды прѣвѣдѣлъ и назнѣчилъ Бгъ, за прѡвѣдѣника и и(з)бѣвѣтелѣа людѣ: ѡучини(л) єгѡ сѣномъ цѣрки Фѣраѣѡновѣ: гдѣ взро(з)ши въ крѣлѣвскѣѣ богѣ(т)ствѣ, слѣвѣ, рѣсѣкошъ,... всѣ то знѣвѣжилъ (Вільна, 1627 Дух. б. 79).

2. (стати бѣльшим у процѣі рѣсту) вирости, зрости: Єгда пакъ възрѣсла бѣлина и пло(д) ѡучѣнила тогды сѣа ѡуказаль и коуколъ (1556-1561 ПС 62); црѣтѡвѣ бѣжіє... пѣѣдѣбно єс зѣрнѣтѣ горчѣчѣно-мѣѹ (!) которѣе взѣвши члѣкъ ѡувергъ ѡѹ ѡгород своѣй и взрѣросло и ѡучнѣлосѣа дрѣвом вѣлѣким (Володимир, 1571 УЄ Вол. 80).

3. (збѣльшитисѣ кѣлькѣсно) вирости, зрости: спѣсѣѡбомъ възрѣстѣ такъ възрѣсли и рѣзмѣжилѣсѣа

в людях' намітності грѣха, же а́жъ до чѣжо-
ло(з)ства..., и ѳнши(х) спрѣбностѣй пришли (Вільна,
1627 *Дух. б.* 218).

Див. ще **ВЗРОСТАТИ, ВОЗРОСТАТИ.**

ВЗРОСТЬ, ВЪЗРОСТЬ, ВЪЗЪРОСТЬ, УЗРОСТЬ, УЗЪРОСТЬ ч. 1. (*довжина тіла лю-
дини*) зріст: хто(ж) з васъ... може(т) придати ку
взросту своєму ѡди(н) локо(т) (Хорошів, 1581 *Є.
Нег.* 6 зв.); Сиби(л)ла... была в'зростѣ цѣдно́го.
плѣти рѣмáнои. вдáчнои твáри (Львів, поч. XVII ст.
Крон. 78); младéнецъ красоти дівнои, в'зрѣстѣ
вы́шгшего в'кладáль з'ѡсѣбна на ко́ждого ѳхъ
корѡны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64); Не выно́сѣса
взростѣ, або зрѣды тѣла ко́торѣе малою са
хорѣбою псуе и шпети(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 16);
Тридцати лѣтъ бѣдѣчи Х̄с, Крещáет'са: понева́жъ
ста́нь взрѣстѣ и лѣт' тыхъ всѣ грѣхи заго́ртвет' и
ѡбыймѣть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 898); Немовáтка
засе же ма́ють ѡкр̄щены быти я́кѡ нары́хлѣй не
чекáючи сьвершѣнства лѣтъ и в'зрѣстѣ (Київ, 1646
Мог. Тр. 905).

2. (*вік*) зріст: вси ѡдинымъ образомъ оуста-
ноу(т) и вси ѡдинымъ оузростомъ молодѣи и
старѣи (1489 *Чет.* 374); панъ Семашко... взрост
теж паннинъ оказовал, же вже лета мае (Луцьк,
1569 *АрхЮЗР* 8/III, 129); Нехáй же ма в живѣхъ
зверьца́длахъ сыно(х) моѳхъ ба́чить, а лáскаве на
ѳхъ малѣй в'зрѣстѣ позрѣвши спома́ноути ма не
заба́чить (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 9); Тая сума
Гануси, внучыце моеи належачая, мае(т) быти дана
до часу пев'ного вѣзросту и постановен'я ей
людемъ добрымъ,... абы в целости была (Володимир,
1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 626); тогды... мѣртвыѣ всѣ з'
грѣѡ(в) // в'ста́ндт, в' е́диномъ взрѣстѣ всѣ бѣдѣт'
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 40-41); **взрѣстѣ летъ,
узрѣстѣ летъ (детинныхъ)** — повноліття: тую
суму по вѣзро(с)ту лет ѳхъ ко́ждому зосѣбне вѣ
ровный дел отдасть (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85);
су(д) ны́не(ш)ни(й) тую справѣ до вѣзро(с)тѣ летъ
дети(н)ны(х) ѡ(т)кладае(т) и завешае(т) (Кременець,
1603 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1958, 27 зв.).

3. (*кількісне збільшення*) ріст, зріст: Хр̄(с)тіáне,
хотачи помно́жен'є и в'зрѣстѣ мѣти, ви(н)ни себе
гвáлтомъ примѣсити до всего дѣброго (Вільна, 1627

Дух. б. (Передм. II), 11 зв.).

Див. ще **ВЗРАСТЬ, ВОЗРАСТЬ, ЗРОСТЬ.**

ВЗРОЩЕНЕ с. Зростання, виростання: кгда и
в' тѣлѣ ходѣль Гѣ... хлѣбъ ѡнъ ко́торѣй ѣлъ, в'
тѣло е́го входи(л), и ставáльса подѣбный с(т). е́го
тѣлѣ, кѣ взо́щенію и помно́женію по́длѣгъ спѣсѣѡбъ
// чл̄чѣго (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 195-196).

Пор. ВЗРОСТИ.

ВЗРУШАТИ, ВЗРУШАТЬ дієсл. недок. 1.
(що) (*міняти, ламати щось усталене*) порушувати:
наказю абы и(х) мл(ст) ѡбѡя сторо́на... ты(х) гра-
ни(ц)... не взу́шали (біля Кременця, 1606 *ЛНБ* 103,
60/Іс, 254, 47 зв.);

(*переривати, припиняти стан спокою*) порушу-
вати: мае(с)тáть Е́го Святы́й ображають,... и поко́й
посполитый взу́шаютъ (Дубно, 1575 *АСД* IV, 17);
не зна(ш)лѣхмо та́ковѣго постано́влен'а..., абы тѣи,
на(д) ко́торѣи старѣиши(н)ство ма́емо, то тѣды,
то сюды не бѣ́гали, ани е́п(с)повѣ згѣ́ды дѣ́бре спѣе-
ной, свѣѣю лѣ́стною а фортѣ́льною смѣ́лостью
взрѣ́шали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 140); панъ
хоружий волынський праву посполитему спротив-
ляе(т) се, поко́й посполитый сусѣдский взу́шаетъ
(Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 189);

(*відступати від чогось установленого, звичного*)
порушувати: мы вже са(ми)... насле(д)ко(м) е́го
мл̄(ст)и и ко(ж)до(мѣ) сѣе́ право ма́ючо(мѣ) а(л)бо
де(р)жачомѣ чинити взу́шати и нико(ли) ничи(м)
ся встѣ́пова(ти) и затрѣ́(д)няти... не бѣ́де(м) (Креме-
нець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34 зв.); Є́сли бы хтѣ
взу́шалъ што ѡ(т) дѣ́гма(т) Сѣ́бѣхъ... то́е не
прѣ́стои(т) назывáти смотрѣ́ніє, áле прѣ́стѣ́плєніє
(Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 128); держѣ́мо, то́есть мо́чно
заде́ржуймо, што́ на(м) Бѣ́зскимъ зра́женіємъ
ѡб'áвено є́сть... А ты ѡ́ чоловѣ́че не злáкнешъ ли
са то взу́шаючи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 207); они,
спротивля́ючысе и взу́шаючы декрѣ́тъ ѳхъ мило-
стей панѡвъ коммисарѡвъ,... свѣ́чки зъ цѣхѡвъ... од-
давати наказали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 736);

(*відмовлятися від попередніх намірів*) порушу-
вати: А є́сли бы то(т) тепѣ́решній па́пѣжъ того
своѣ́го позво́лен'а взу́шати не хотѣ́ль, а дла́ того
абы са́ то́е я́рмо на на́сь застарѣ́ло, дрѣ́гомѣ́ албо
трѣ́темѣ́ по е́го смѣ́рти, хто бы того заборонѣ́ль

л̄ поклѡновѣ,... сѣдѣ з̄новѣ якъ и пѣрвѣй, на цвѣчѣ-
нѣ сѣ в̄ Б̄гом̄ыслности (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 198);
велдадѣ, а: Старѣе ѿмилованѣ або цѣцокъ, а(б) бе(з)
взрѣше(н)а (1627 *ЛБ* 193); жа(д)наа фа(н)тазиа
проти(в)наа чѣстости, гды ѡ(т)почиваемо, во снѣ
на(м) сѣ не показѣе, або если сѣ показѣе... взрѣшенѣ
и покѣсы в насѣ справити не може (серед. XVII ст.
Кас. 94).

Пор. ВЗРУШИТИ.

ВЗРУШЕНЪ *див. ВЗРУШОНЫЙ.*

ВЗРУШИВАТИ, УЗРУШИВАТИ *дієсл. не-*

док., перен. (що) (переривати, припиняти якийсь стан) порушувати: А потом Протасью, архимандриту печерскому, того всего под ігуменом пустынским и под старцы пустинскими не искати, а ни того узрушивати (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 8/IV, 161); которѣуж... менѣ вы сами и потомки ваши на вечност мели держати, а ѡ тоѣ николи не мовити и никоторыми причинами тоѣ мены не ѡзрушивати (Краків, 1539 *AS* IV, 228); позванный... покой посполитый взрушиваючи, по колко кротѣ панства цесара Турецкого воевалѣ (Варшава, 1597 *ЗНТШ XXXI-XXXII*, 27).

Див. ще ВЗРУШАТИ, ВЗРУШИТИ.

ВЗРУШИТЕЛЬ, УЗРУШИТЕЛЬ *ч. Порушник*

(спокою, прав): просимо, абы ваша милость... ратунокъ вчинити рачилѣ, якобы тотѣ человекъ свовольный а узрушитель покою посполитого... потухи доброе не односилѣ (Київ, 1575 *АСД* IV, 15); сѣми тѣи взрѣшителѣ стое не маюте в собѣ смѣлости и нестыдливости, абы того прѣти мѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 20 зв.); Исака Долмацкого, яко кгвалтовника церкви Божое и взрушителя покою Посполитого, поимали и... въ той церкви замкнули (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 11); то челѡвѣкъ ест... взрушителем покою и всего христѣянства (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37).

ВЗРУШИТИ, ВЪЗРУШИТИ, ВЪЗРУШЫТИ

дієсл. док. 1. (що) (змістити, позбавити попереднього положення) зрушити: Пото(м) днѣ потѣканя ѡбра(л) мгли(с)ты(й)... к томѣ вѣтряны(й), абы и(м) Пѣсо(к) ѡ(т) вѣтрѣ ко(н)ми взрѣшены(й) в тва(р) и вочи куры(л) (1582 *Кр. Стр.* 45).

2. (що) (зробити щось всупереч угоді, наказів,

закону) порушити: А еслибыхмо мы сами, або дѣти, або счадки и близкие наши... мѣли тѣю менѣ чимъ взрѣшити, тот має господарю... заплатити двѣсте коп грошей (Луцьк, 1535 *AS* IV, 10); Ѡ правѣ непѣсано(м) або звѣчаю много мѡвити непотрѣба і показова(н)а же его мѣтрополѣтъ и зъ вл(д)ками вѣроушилѣ, всѣ то лѣуди вѣдаю(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 20 зв.); хто бы (кольвекъ) напономъ тоѣ постановенѣ его хотелѣ взрушити? (Вільна, 1599 *Ант.* 725);

(перервати, припинити стан спокою) порушити: князь Дмитрѣ // ... в спокойномъ краю вчинил замешанѣ и покой посполитый взрѣшил (Книшин, 1554 *AS* III, 163-164); За которымъ таковымъ кгвалтовнымъ и безправным поступком своим, право посполитое зквалѣтивѣшы, и покой суседский взрушивѣшы, в вины за то... попали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 351).

3. (кого, що) Підбурити, під'юдити, настроїти: наветѣ, будучи простим челѡвѣком, выжилѣсе (!) турбацію чинити в Речи Посполитой,... увесѣ народ рускій подвигнути и взрушити, и непокой вчинити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); не тѣ(к) бѡвѣмъ злѡсти котѡры(х)сѣ допѣщаемо, мѡгоу(т) его вѣроушити на гнѣвѣ, якѣ то кт(д)ысѣ не хѡчемо полѣпшити напѡгы(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 72); которая речѣ, въ Константинополи подѣ вечерѣ оголошена бывши, посполство до бунту великого взрушила (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 621); дѣхъ подоизрѣнѣа взрѣшитѣ, мѡжа прѡтѣвъ жонѣ своѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 130);

вѣкликати, збудити: Абы наглый... мѡй ѡ(т)-ездѣ... неякого оусѣде, (!) оу нашихъ подивѣнѣа не вѣрѣшилъ (Євѣ а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 1);

підняти, скерувати, спрямувати: оусмири и оутѣшъ вѣрѣшѡный на насѣ гнѣвѣ Бжѣй и погѣбель (Київ, 1627 *Тр.* 670).

4. (кого чим) *(пройнятися співчуттям до себе чи когось)* зрушити, зворушити, розчулити: А умоцованный его милости,... будучи жалеми взрушѡный зъ такое легкости пана своего, мовилѣ, до... старосты, же тѣе слова самѣ ваша милость... пану Борышовскому, ку срамотѣ и обѣльженю его милости, мовити розказалѣ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/1,

313); Нехай та взроуши(т) достѣпѣнье збавѣнья твоего, роускій набѣжный народе (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 156 зв.); Гды бовѣмъ дша оуйметьса Г(с)да, и Г(с)дь к' ней мл(с)рдіемъ и мл(с)тю в'зрѣшѣный, пристѣпѣть, и злѣчаѣтьса з' нѣю (Вільна, 1627 *Дух.* б. 360); Онъ теды Лѣо мл(с)рдіемъ протівъ оубѣгого в'зрѣшѣный, гдѣтый лѣсъ вѣсъ перезрѣлъ (Київ, 1631 *Син. Тр.* 813).

Див. ще **ВЗРУШАТИ, ВЗРУШИВАТИ, ВЗРУШИТИСЯ, ВЗРУШОВАТИ.**

ВЗРУШИТИСЯ *дієсл. док.* (чим) Сповнитися, проиянитися: коли г(с)дь в'збѣдѣлъ сѣдѣи за часѣ ихъ в'зрѣшилъ милосѣрдѣе(м) и слѣхалъ вздыханья оутиснѣны(х), и выбавля(л) ихъ з мордѣрства пѣстошачи(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 173 зв.).

Див. ще **ВЗРУШИТИ, ВЗРУШАТИСА.**

ВЗРУШОВАТИ *дієсл. недок.* Рухати: Движу: В'зрѣшѣю, працу задаю (1627 *ЛБ* 29).

ВЗРУШОНЬИЙ, ВЗРУШЕНЬ *прикм.* Зруйнований, порушений: бачачы мы тые речи быт барзо шкодливые и покой посполитый взрушоный, напоминамы то, якие поменены старосты наши... и оним того на потомъ не допуцали (Краків, 1605 *ЦНОЛ* XV-3, 130); И мы прсто братіис... идѣмъ до Ха, и не остѣпаймъ ѡ(т) него.... бы лѣкѣвы(х) // дѣхвъ навѣл'ности и небезпечѣнства, в'зрѣшѣны и по(д)нѣсѣны были (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 443-444).

ВЗРѢНІЄ *с. (погляд)* зір: и в'зрѣніє є(г) было ясно яко блискъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 41 зв.).

ВЗРѢТИ *див. УЗРѢТИ.*

ВЗСТУПИТИ *див. ВСТУПИТИ.*

ВЗСЫЛАТИ *дієсл. недок.* (що) Віддавати: Хс Бгъ нашъ Єсть: котѣромъ мы чѣсть, слѣвѣ, и поклѣн', взыслаемо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 578).

Див. ще **ВОЗСИЛАТИ.**

ВЗУВАТИ *дієсл. недок.* (що) Взувати: ѡсвобоженѣномъ ѡ(т) грѣха... бѣты дла небезпечѣнства на нѣги єго в'звѣають (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 33).

ВЗФУНДОВАНЬИЙ *дієприкм.* Спонсорований, оплачений: вси убиры..., штомъ я коштомъ своимъ посправовалъ, мають зостати въ церкви презъ мене збудованой и взфундованой во имѣнью... Пирковичахъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 231).

ВЗЧИНЕНЬИЙ *прикм.* Названий, перелічений:

Но ижъ то(й) Ива(н) дрѣка(р) помысли(л) бы(л) бо(л)ше кни(г) ремесла своего дрѣка(р)ского на потребѣ церква(м)... выдати, Нащо зближи(л)ся бы(л) зо всѣми варстаты ѡсѣ зо всѣми належачими штука-ми застави(л) в'зчинѣное имя до жидо(в) в сумѣ немало(й), в по(л)торы тысячи золоты(х), щого ты(ж) и до(л)ги своя плати(л) (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1).

ВЗЪВЫШЕНЄ *с.* Звеличення: тѣе пониженіє не и(н)шее є(ст), то(л)ко в то(т) ро(в) оупадѣніє, тѣе за(с) в(з)ъ(вы)ше(н)є не и(н)шее є(ст), то(л)ко оуготова(н)є нападе(н)є (1599 *Виш. Кн.* 214 зв.).

ВЗЪЛЕТИТИ *дієсл. док.* Злетѣти, піднятися: латвей на долъ до преисподнихъ спасти, анижъ на высоту възлетити! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1047).

Див. ще **ВОЗЛЕТѢТИ.**

ВЗЪНЕНАВИДѢТИ *дієсл. док.* (що) Зненавидѣти: ю(ж) мысли(т) я(к) миръ то(т) до ко(н)ца в(з)ъненавиди(т) и ко бѣдѣщемъ вѣкѣ дѣлы добрымиса оуготови(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 229 зв.).

Див. ще **ВОЗНЕНАВИДѢТИ, ЗНЕНАВИДѢТИ.**

ВЗЫВАНЄ, ВЗЫВАНІЄ, ВЗЫВАНА, ВЪЗЫВАНЬЄ *с. 1.* Поклик, заклик: а прето таковыи ѡ(т)поущаю(т) вишесткы sprawy ха избавитсѣа своего и го(р)дѣть єго стѣымъ взыванѣмъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 19 зв.); дрѣгое шалѣнство конста(н)тіана копрѣнима, котѣрый декрето(м) поублѣчны(м) и заказо(м) взыванѣа стѣы(х), на помо(ч) ѡсѣловѣлъ ѡбалити, и выкиноути ѡ(т) инши(х) артикоуловъ вѣры хр(с)тіанской (поч. XVII ст. *Проп. р.* 238): мѣло ты(х) котѣрыѣ на Єгѡ взываніє дѣають (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 424);

молитва: превелебные отцове... отпраививши звичайные молитвы и възыванья Духа Светого, день одинъ до зачатья собору на послы... ждали (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 188); всѣ вѣрили,... ижъ взыванѣа стѣы(х) є(ст) порожне постановѣнное, понева(ж) мовать оушѣй не мають, жебы нашѣ мѣлты выслухывали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 238).

Пор. ВЗЫВАТИ.

ВЗЫВАТИ, ВЗИВАТИ, ВЗЫВАТЬ, ВЪЗЫВАТИ, УЗЫВАТИ *дієсл. недок. 1.* (кого, що) (*скликати, запрошувати, кликати*) взивати, узивати: пытали єсмо, водлугъ обычая права, по три светка к

собе взиваючи, кождих з особна,... чие то озера суть? (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 42); до жадныхъ листовъ, и справъ, и // становеня, отъ небожъчика владыки Борзобогатого взывани не были (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 219-220); А такъ ли бы кото-ры(й)-колъвекъ в тамошнемъ краю хр(с)тианъ-ски(й) члкъ з вами неблгословенными и ѿ(т)лучен-ными людьми хотѣлъ ѿ приязни жити и васъ в до-мы свое взывати тогды и таковы(й) кожды(й) под-тоєжъ неблгословение бжїе... подылегати пови-ненъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); в томъ Пáто(м) стѣ-лѣтъ жилъ Стѣй Авгѣсти(н), котѣрый ѿ(т) Царá-Ѳеодѣсія на тѣй Ефѣскій Сѣборѣ былъ взыванный (Київ, бл. 1619 *Аз. В.*); *incalo, взиваю* (1642 *ЛС* 229); **взывати до права** *див. ПРАВО*;

волати, кричати: И взывáли велѣкимъ гóлосомъ до нба мѣвечи: Г(с)ди на тебе са надѣмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 480 зв.);

(кого, що, до чого) приклиkáти, закликáти, спонукати: Бо ся не выноситъ надъ иншіе папежи, предки свое, и овшемъ многихъ ихъ маєтъ за светые и взываетъ ихъ до Бога о [п]ричину (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 155); взывáю, закликаю (1596 *ЛЗ* 37); взывáлемъ теды на помочъ о(т)цевъски(х) богѣвъ мойхъ, áлє ѿни ѿ мнѣ не дбáли (Дермань, 1604 *Охт.* 10); и тогѣ такъ окрѣпного, и бє(з)бѣж'ного извѣра влáсне анѣ(ж)ли чоловѣка, до покаñнiа взыветъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 19); котѣрое то позрѣ-нїє, всáкогов рожаю цвѣтковъ милаа рѣзно(ст) спра-вдетъ погладáючи(х) на себе, взывáючи к' позрѣ-нїю; и мимоходáчихъ задерживáючи (Київ, 1628 *Лим.* 6 пенум.); То тѣл'кѣ идітъ збыветъ, абысѣ-вы вхѣтне и набѣжне до такѣвы(х) ѿ(т)правовáна и заживáна Таємницъ, та(к) самѣхъ себе, якѣ и послѣдшáючи(х) васъ, побѣжáли, взывáли и в'право-вáли (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 6);

(до чого) покликáтися (на що), згадувати, називати (що): и на тѣжъ чáсъ в' прáвдѣ полáньє Елѣа до стѣхъ пѣдвигѣвъ посвчáемого взывáль (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 16).

2. (кого, чого, до кого) звертáтися з блáгáнням, просьбою, молитися: а коли(ж) оузывали гá бá. теды ты(ж) и(з)бави(л) и(х) ѿ(т) бѣдъ (к. XVI ст. *УС* № 31, 216); и тákъ трѣхы ѿ(т) снá ѿ(т)стоу-

пивши г(с)дá горáчи(м) ср(д)це(м) и мѣдлами взывáе(т) жебы са змѣловáль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 297); Гбловѣ до землѣ прехилáючи, якъ мытáръ взывáй з' скрѣхою вл(д)кѣ (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 200); Бѣдетъ ли взывáль до мене вѣслѣдхю егѣ бѣмъ естъ милосѣрдный (серед. XVII ст. *Хрон.* 100); **взывати има, имени (о имени) взывати** (кого) — взывати ім'я (господнє), звертáтися з мольбою, молитвою (до кого): збѣдѣвáль... олтáръ г(с)дѣ, и взывáль йма егѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 21); Ѵныи бѣвѣмъ, мѣви(т), полегли и оупáли. А ймени Гá Бá взывá-ючи(м) повстáние и ѿстáние ѿповѣдáе(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 189); ѿ имени г(с)днє(м) взываемо, и проси(м) (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 155);

(чого) просити, благати: бѣ... ѿто стою прѣ(д) тобою ѣбѣгій нагій, ласки жадáючи, и мл(с)рдá взывáючи (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 45).

3. (кого) Величати, прославляти, славити: Видѣли соуть дщери Иерусалимскiа естъ а // пре-благословеную соуть ю взывали царевны, а мужнii жоны хвалили соуть ю (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54-55); А обачишъ яснє, ижъ николи не блюзнилъ селєнiя Божого,... и николи не заказовáль хвалиги Бога правдивого, ани светыхъ взывати, áлє ещє самъ вси светые хвалитъ, оныхъ взываетъ и праздни-ки ихъ свегитъ кажегъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 153); А тákъ ты Бá и Стѣхъ сгѣ похвалáй, чти, велбѣ, и взывай Бá, яко створитєла,... а Стѣхъ Бжїихъ, яко створєнiє Стѣй ѿживáющей Тр(ѣ)ци (Київ, бл. 1619 *О обр.* 97); И ти ѿ шпѣй Григорій... в' своемъ Гѣлмѣ шлэхѣцгнá того паторѣга за знáкъ собѣ мáючи: взывáй єнѣ Бá (Київ, 1625 *На г. Долм.* 2).

ВЗЫВАТИСА *дієсл. недок.* (що) Мати назву, називатися: кажи ми бѣсе ка(к) взывется имя твоє (1489 *Чет.* 33 зв.); áлє абѣ єси знáль иже єдина глава, замыкаєт в' собѣ кол'ко зачалъ и што єсть в ней написано Ты(ж) дла людїи законоу рим'ского, сирє(ч) латинáнь иже в нихъ не взываю(т)сá зачала єдно // капитоулы. А по нашємоу языкоу главы (1556-1561 *ПЄ* 443-443 зв.).

Див. щє ВОЗЫВАТИСА.

ВЗЫВАТЬ *див. ВЗЫВАТИ.*

ВЗЫЙТИ, ВЗИЙТИ, ВЪЗЫЙТИ, УЗОЙТИ, УЗЫЙТИ *дієсл. док. 1. (піднятися вгору) зійти:*

люди... оузышли на гороу (1489 *Чет.* 234); Стоить замокъ на горе невысоко(й) але прикро(й) ѓзо(й)ти не(ль)га со вьсихъ сторонъ а вода около ве(з)де (1552 *ОВол.* 3. 195 зв.); оуз(д)рѣвѣши ꙗс народы и взышолъ на гороу и сѣлъ тамо (1556-1561 *ПЄ* 30); И възйде Ааронъ жрѣцѣ на горѣ Орѣ..., и оумре тѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6 зв.); **взыйти на крестъ див.** **КРЕСТЬ;**

вознестися, здійнятися: велікий то ди(в) теле(с)не взыйти на обла(к) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 76 зв.); пр(с)таа бѣа не зара(з) з сѣно(м) взышла на горный оутѣ(ш)ны(й) замо(к) (поч. XVII ст. *Проп.* р. 275 зв.); Нѣхто не взишо(л) на небо, тѣлѣкѣ той котрый зъ неба зѣшолъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 763); где дѣша замыслитъ тамъ она заразомъ стѣне; во (м)гновѣнію ѡка, и зъ Нѣа на землю сийде; и ѡ(т) землѣ на Нѣо възйде (Чернігів, 1646 *Перло* 165); (про дим) піднятися, здійнятися: двѣ(д)ъ мови(т); възйде ды(м) гнѣво(м) его и ѡгнь ѡ(т) лица его запѣли(т)са. оугла распѣли(т)ся ѡ(т) не(г)о (Вільна, 1596 *З. Каз.* 5 зв.).

2. (про небесні світила) зійти: И ве(л)ми рано въ единою ѡ(т) соуботѣ пришѣли на гробъ оно южъ сѣнце взышло (1556-1561 *ПЄ* 196); некоторые же(р)на пали при дорозе... А кгда сло(п)це взышло выгорели (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 12 зв.); Звѣзды, гды сѣнце възйде(т), потемнѣвають (Київ, 1625 *Злат. II.* 127); Возйде(т)е всѣ днѣсь Сѣвѣнскіи зѣри, ѡмывши темнотѣ въ Роксоланскомъ мѣри... И заскѣпѣте (Львів, 1642 *Бум.* 8 зв.);

перен. (про правду, справедливость) з'явитися: намѣ во тмѣ бывши(м). взышло солнце праведное (1489 *Чет.* 18 зв.); Ѡ дѣво, правда якъ сѣнце на землю взышла (Львів, 1616 *Бер. В.* 81); А свѣтлозорной, ночи ся ознакомило: гдыжъ внеи, солнце справедливости взыйти мѣло (Львів, 1630 *Траг. п.* 174).

3. Перен. (досягти високого рівня, духовно вдосконалитися) піднятися, підвестися: хс... взышо(л) на самою высоту превышше всѣ(х) нѣсѣ (поч. XVII ст. *Проп.* р. 199); прѣто(ж) если и на самою досконалость знѣвоу взыйти не зможешъ, але // хѣтъ мѣло що ѡ(т) тоѣ заразы плюгавства себе ѡ(т)-дѣлишъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 34-35); слѣха(й) тѣды пора(д)кѣ, которы(м) можешъ до на(й)вы(ш)шои

досконалости... бе(з) трѣдности и блѣдо(в), взы(й)ти (серед. XVII ст. *Кас.* 60 зв.).

4. (на що) (подіяти, відбитися певним чином) вплинути: Вѣторѣе събѣрно съзва(в)ши бра(т)ию православны(х) в школѣ рано по проспѣніи нош-но(м) докѣла еще мо(л)ва миркаа (!) смѣщеніе и попеченіе на мыслѣ бо(д)рѣю и з(д)равѣю не взы(й)де(т) и не ѡболѣе(т) промысло(м) земны(м)..., тогда дѣса читае(т) (1599-1600 *Виш. Кн.* 201 зв.).

5. (про рослини) зійти, прорости: вышо(л) сѣвѣць сѣати сѣма своего, а коли(ж) ро(з)сѣва(л), тѣды є(д)но пало пола (!) дороги..., а дрѣгое пало на камен, а коли(ж) взы(ш)ло оувало (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 203 зв.); сѣма възйде и вѣросте... бо земля плоди(т). напередѣ травѣю, а пото(м) колось (1556-1561 *ПЄ* 141).

Див. ще **ВОЗЫЙТИ.**

ВЗЫМАТИ, ВЪЗЫМАТИ дієсл. недок. (що і без додатка) Брати, збирати: взымаа мюра на ѡсвѣщеніе со радостью ѡ(т)хожащие в домѣ свои (1489 *Чет.* 92); блаженѣе єсть давати, нежели взымати, бо мыслѣстѣна зъ добрыми дѣлы и на страшномъ а нелицемѣрномъ сѣде Господа нашего бѣдетъ фалитиса (1577 *AS VI*, 81).

Див. ще **ВОЗИМАТИ.**

ВЗЫРАТИ див. **ВЗИРАТИ.**

ВЗЫСКАНИЕ, ВЪЗЫСКАНИЕ с. Розшукування, шукання, пошук: на(м) са здало, абы на кѣждѣе лѣто въ кѣждой єпѣрхїи дѣи рѣзы на рокъ в єпѣско(п)екїи собѣ(р) бывѣлѣ, абы поспѣлѣ на єдиному мѣстѣ зѣжджѣючиса сѣ полной єпѣрхїи такѣвыи взысканїа истѣзовали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 135 зв.); Мы тако, православнии, мудрствуем, вѣруем и исповѣдуем... первѣе познати правдивую Божию церковь, таже от церкви вѣдомостию познания о бѣзѣ взысканиемъ православной вѣры породитися и науку приняти (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 167); Стѣзанїе: Взысканїе, выпытова(н)є, выбрадова(н)єса (1627 *ЛБ* 124).

Пор. **ВЗЫСКАТИ.**

ВЗЫСКАНЪ прикм. Який є розшукуванням: Непостижимый: Недостїгнѣны(й), недогѣженный, єгда испытѣванъ, и взысканъ, непостиженъ бѣде(т) ѡ(т) ищѣщихъ его (1627 *ЛБ* 75).

ВЗЫСКАТИ, ВЪЗЫСКАТИ дієсл. док. 1. (що)

Знайти, відшукати: тѣмъ мл(с)рдіе твоѣ, молю Пастырѣ мой,... дѣшъ мою блѣднѣю; вѣзыщѣ на пѣти житѣиско(м); и принеси въ ѡградѣ Нб̄(с)нѣю (Чернігів, 1646 *Перло* 28 зв.);

(що, чого) здобути, досягнути; одержати: Побѣдѣ и ч(с̄)тъ вѣзыще(т),... Звѣтаз(с)тва, мѡви(т), и почести набѣдетъ, кто даѣтъ оупомѣнки (Київ, 1625 *Кіз. Ходк.* 2 нenum.); оустнѣ хранѣти имѣтъ свѣдѣнїе, и закона ѡ(т) оустѣ егѡ вѣзыщѣтъ, якѡ Аггль Бг̄а Саваѡѡа ѣсть (Львів, 1646 *Ном.* 2 зв.).

2. (през кого) Дізнатися, довідатися (від кого): ѡнъ взыскалъ презъ тѣижь послы, ѣжь я идѣ протѣвко брѣтѣ моѣмъ зъ чѣтырми стѣми мѣжѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 49 зв.).

3. (на кого, чого) (*примусити розплатитися*) вимогти, зажадати (від кого, чого): аще кого погѣбиши лѣностїю, ѣли нерадѣнїемъ свои(м), то мѣка егѡ на тебе взыскана бѣдетъ (Львів, 1642 *Жел. П.* 5 зв.); Абы, мѡвлю, немоцнѣйшій братъ не погѣблѣ во тѡѣмъ рѣзмѣ. Крве абѡвѣмъ егѡ ѡ(т) рѣкъ вѣзыщѣтъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3).

Див. ще ВЗЫСКАТИСЯ, ВЗЫСКОВАТИ, ВОЗЫСКАТЬ.

ВЗЫСКАТИСЯ *дієсл. док.* 1. Віднайти, знайти, розшукагися: Неизслѣдовѣнны(й): невислѣдовѣнны(й). немѡгчѣй взыскѣтисѣ, анѣ сслѣдовѣнъ бѣти (1627 *ЛБ* 73).

2. Шукати, розшукувати: вшолъ оцѣ ѣе в полату и не оувидѣлъ ѣе взыскалъсѣ со гнѣвомъ и много искалъ // сс и не нашѡ(л) (1489 *Чет.* 85 зв.-86).

Див. ще ВЗЫСКАТИ, ВЗЫСКОВАТИ, ВОЗЫСКАТЬ.

ВЗЫСКОВАТИ *дієсл. недок.* 1. (чого) Знаходити; здобувати (що): Абѣсмо... през... оный прикла(д) вѣрно(го)... патріарха... которы(й) статѣ(ч)не вѣры додрѣжавши боу ро(з)сѣа(л)... мно(з)ство(м) пото(м)ства, ѡ(т)чѣства незѣмного Авраѣмова, я(к) гѡстѣ а перѣгрѣмѡве на землі, ѣле лѣпшого нб̄(с)ного взыскоуѣти достѣповали (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 203).

2. (чого) (*примушувати розплатитися*) вимагати, зажадати: Іис Хс̄ Крѡве ѡвѣцѣ своихъ словѣсныхъ, въ пѣствѣ мнѣ повѣрѣннѣхъ ѡ(т) рѣкъ моихъ взысковѣти бѣдетъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4).

3. Зобов'язувати, веліти: ани прѣ(д) равноднѣст-

вомъ весенны(м), ани и зъ жидами пѣсхѣ обходимъ..., а всегды вѣ недѣлный днѣ, якъ цѣркѡвное предѣнїе взыскѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 191).

Див. ще ВЗЫСКАТИ, ВЗЫСКАТИСЯ, ВОЗЫСКАТЬ.

ВЗЫСКЪ, ВЗЫСКЪ, ВЗЫСКЪ *ч.* Судовий вирок; виконання постанови суду: ѡмоцованы(й) поводовъ по(з)ваны(х) яко несталыхъ з допѣще(н)а сѣдѣ нинѣшне(г) повторѣ (*Пошк. — Прим. ред.*) взы(с)кѣ речи в по(з)вѣ написанѡе взда(л) (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 30 зв.); ѡмоцованы(й) поводѡ(в) шляхе(т)ны(й) панъ але(к)са(н)дѣ(р) илинѣски(й) по(з)ванѡго... яко не (с)талѡго и права непо(с)лушнѡго з допущѣнѣя Судѡвого на ѣпа(д) взы(с)ку речи в по(з)вѣ ниже(й) инѣсерѡванѡмъ... взѣда(л) на позо(в) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 56); справа... гди (с) взиску была взѣдана [?]... на сѣимѣ в арѣшти зостала (Житомир, 1649 *ДМВН* 191).

ВЗЫСТІЕ *див. ВЗЕСТІЕ.*

ВЗЫЧАТИ *див. УЗЫЧАТИ.*

ВЗЫЧИТИ *див. УЗЫЧИТИ.*

ВЗѢХАТИ *дієсл. док.* Заїхати: welmi trudny wschod peszym do zamku, a wozom y konem zadnoju teroju ne mozet wzicchaty (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/1, 20).

ВЗЯТѢ, ВЗЕТѢ, ВЗЯТѢ, ВЗЯТѢ, ВЗАТѢ, ВЗАТІЕ, ВЗАТѢ, ВЪЗЯТѢ *с. 1.* Одержання, отримання: па(п) мо(й) мене гу(т) до воло(ди)мера для ѡ(т)бири(п)я ты(х) ннѣ(й) або те(ж) и взѣ(т)ю ѡпого запису... ѡ(г) пнѣ микѡлая сопсги послѣ(л) (Володимир, 1567 *ЦЛІАК* 28, 1, 2, 49); Микѡлай Перѣший, папа (Римський), вислѣлъ свое послы до Царѡгороду только на взѣтѣ справы и скрутынѣумъ речи оное (Вільна, 1597 *РНБ* XIX, 270); Попѡв до тои унѣи кгвалтом притягали..., изѣячи по мѣстѣх, цѣркѡи печатуючи за взѣтѣмъ власти у гѣтмана (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); пнѣ Тре(м)-бицѣкого... в листѣ авизѡриа(л)но(м) на взѣ(т)ѣ дѣляци бо(л)шѡе справы яко слугу писали и присылали (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 253); **взѣтѣ вѣдомѡсти** *див. ВѢДОМОСТЬ;*

здобування, роздобування: глѣпыи застаѡаючи вѣ своѣй натѣрѣ, не чѣли, и не старѣлисѣ ѡ взѣ(т)ѣ олѣвы до нѣчи(н)а своѣго (Вільна, 1627 *Дух. б.* 30);

стягнення (оплати): оуслышавъ то стѣй Кѣзма ѿ взятѣи дамѣянове што взѣ(л) мѣздѣ и сталъ печаленъ стѣи кѣзма (1489 *Чет.* 67 зв.); жалоба Войтеха Рудницкого на // пана Яна Плисковского о взятѣи мыта (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 148-149); *Образно*: Сѣдѣа справедливый Хс̄ Г(с̄)дѣ ѿто оуже при двѣрехъ, а зъ нимъ, и Книги до взѣта зъ насъ лѣчбы (Київ, 1637 *УС Кал.* 668).

2. (насильне заволодіння чимось) захоплення: княз Жикгмонт Авгѣст с паны радами Их Милостю рачил седети на справе сѣдовной в кривдѣ старостиное Браславское..., догледаючи и чинечи єй справедливост // ѿ кгвалтовное взѣте замкѣ єе (Книшин, 1554 *АС VI*, 162-163); ведучи валку з неприятелем нашим великим князем московским по взятѣи замку нашего Полоцкого, и на отретованѣи его взяли есмо... певнѣи суму пенезей... у войскового луцкого (Люблін, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 188); Сомоель Сенчило... зверхности его спротивился въ многихъ речахъ, меновити въ взятѣи кгвалтовномъ ключовъ церковныхъ против воли его отъ отца Юсафа (Володимир, 1608 *АСД VI*, 116); Штѣ... незбожніи Латинникове, по... взятѣи Константинополя, въ немъ чинили?! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 775); воєшныи инстрѣмѣнта... привезли были варвари на взѣтѣи мѣста (Київ, 1627 *Гр.* 662);

пограбування, кража: Гдѣ утерпѣлъ ближнему, и не судился зъ нимъ, и благословилъ его вмѣсто клятвы або огнятемъ маестности, и кривды учиненя, и до сукни взѣта, и половицу бѣеня, и другое стороны обороченя и иныхъ росказаній отъ Господа? (1603 *Пит.* 101); а пото(м) не переста(в)ши томѣ взѣ(т)ю то(т) Ива(н) во(з)ны(й), и Хома Ждановичи Щение(в)ские... по(д)даны(х) мон(х)... //... помордовали (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 8); ксендз Анѣтоний Янишевский... о взѣтѣи образъ зъ костела... оферовалсе правѣне чинити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154); менованые попи... неконѣтентуючисе взѣтѣемъ котѣла и инныхъ речей... розмайтые кривды... и деспекта чинятъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475);

(схоплення кого-небудь) полонення; ув'язнення: О што дей о все, яко о кгвалтовное взѣте єе... и иншыи многие незносные утрапеные речи... она

сама нехай... мовит и жалует (Володимир, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 248); с ты(х) причи(н)... скаждемъ и во(з)ного на (в)зе(т)є и двѣза(н)є з двема шля(х)-тычами (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 70); О которое то кгвалтовное взѣте попа своего Колпытовского правне чините не занехамъ (Володимир, 1615 *АрхЮЗР* 8/III, 543); тых всих верхуменованыхъ студентовъ... для взѣта кгвалтомъ не толко того, еслибы боронено, спевачка Иванъка, дишканѣисты, але и другихъ при ним выборнейшихъ спеваковъ з монастыра и з школы брацкое выправили (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593); Поємлѣніе: Скарѣга,... бранѣе, взѣтѣи (1627 *ЛБ* 86); **взѣте у везене див. ВЯЗЕНЄ; взѣтѣи въ неволю див. НЕВОЛЯ.**

взѣте в мальженство, взѣте за себе в мальженство — одруження: а... вчинити рачилъ достачное постановене ѿколо взѣта в мальженство за князя Романа дочѣи моеє старшое (Берестя, 1558 *АС VII*, 34); Што я в часъ забегаючи тому, абы се тот дякъ того учинку своего не заприсегши, зачим бы того ексцесу и взѣта за себе в малженство дочѣи моеє с потомством от него привалянымъ зникнути мѣлъ, то за часу до ведомости ваш. Милости врядовое доношу (Володимир, 1607 *АрхЮЗР* 8/III, 525); **взѣте на поруку див. ПОРУКА; взѣте на (свои) руки див. РУКА; взѣте до неба див. НЕБО.**

Пор. ВЗЯТИ.

ВЗЯТИ, ВЗЕТИ, ВЗЯТЬ, ВЗАТИ, ВЗАТИ, ВЪЗЯТИ, ВЪЗАТИ, ОЗЯТИ, ОЗАТИ, УЗЪТИ, УЗЯТИ, УЗАТИ *дієсл. док. 1.* (кого, що) (схопити рукою, руками або яким-небудь знаряддям) взѣти: євфимъ янъ же хотя оузѣти харатью из роукоу его хотя видѣти што с(ст) написано в неи (1489 *Чет.* 151 зв.); в'зявши іс̄ хлѣбъ хвалоу далъ и роздавалъ оучнкомъ (1556-1561 *ПЄ* 365); ѿдин змежи них вземши губу. намочил єе ѿцом... и напоил его (Володимир, 1571 *УС Вол.* 54); И узѣли каменіе, що бы метали на него (XVI ст. *НС* 45); и ста(л)са я(к) мрѣтвъ то(т) младене(ц)... а хс̄ взавши его за роукѣи по(д)неслъ его и оуста(л) (к. XVI ст. *УС* № 31, 29 зв.); слуга замковый..., торбу взял, и... отнес до замку (Львів, 1605-1606 *Перест.* 36); Ба(н)к(а), або слѣбикъ алабастровый, або на́чи(н)є бѣ(з)ѣхое,

немаючеє за што взѣто быти (1627 *ЛБ* 174); рѣклѣ Моисѣй до Аарѡна: Во(з)ми кадильницѣ, а набравши огна з' олтарѣ, наклади на негѡ кадильѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 138); **взѣти на руки, взѣти на рамена, на рукахъ взѣти** — узѣти на руки, плечі: щожъ теды ѡпоустивъ ли еє [овечкѣ] жебы вѣчне згйбла; жа(д)ною мѣрою. але позыскаль из' и(н)-шими злѣчивъ, не гнѣвъ, анѣ бйвъ, але взѣль на рамена (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); И якъ дитѣ, стрѡитисѣ и опѣтровати себе не оумѣетъ, але тѡлко до мѣтки бчи свои оборочѣетъ плѣчѣчи, нймъ его... възметъ на рѣки: такъ вѣрныхъ дѣши в'... Г(с)дѣ... надѣю мають (Вильна, 1627 *Дух. б.* 292); и на роука(х) воз'моу(т) тѣ да некогѣда прит'кнешѣ ѡ камен' ногъ твои(х) (1556-1561 *ПЄ* 28); **под руку взѣти** (кого) — узѣти пѣд руку: А кгда ишолъ в покояхъ королевскихъ у Варшавѣ пан воевода кйевскій..., там же прѣатель его... под руку его взѣвши, провадилъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 40).

2. (що, чого) (*набрати певну кйлькйсть чогось*) взѣти: Та(к)же ѡ(т) кашлю ѡзми боуквицѣ и сто(л)-ци с прѣсны(м) медомъ (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7); за двѣстѣ пѣнезй [грошй] коупившй хлѣба тогды нмѣ не стане х(т)о бы з' нихъ ка(ж)дый понемного вѣзаль (1556-1561 *ПЄ* 364 зв.); Тѡе рс(к)ши плюиѣ(в) хс на землю и взѣ(л) болото. і ѡчи слѣномѣ помаза(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 72 зв.); Мѡисѣй. і аарѡ(н) вѣзали по го(р)сти попѣлѣ с комйна (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); Стѣрепъ нашъ zostѣвивши насъ сирѡтѣми до Бѣга одишѡлъ, лѣчъ ѡто пѡкармѣ возми и ѣжъ (Кйѣв, 1625 *Кон. Каз.* 19); А бѣнаѣ жѣна мѣла тела... и забйла є, взѣвши тѣжъ мѣки замѣсйла ю, и напекла хлѣба (серед. XVII ст. *Хрон.* 238 зв.).

3. (що) (*одержати в користування*) дйстати, взѣти, забрати, здобути: которыи(ж) имѣѣ (!) были нѣде(л)ныи межи на(с) гоущи(н)ци а ко(ло)де(ж)-наѣ и скупѡроваѣ взяла собѣ к своєй гущи(н)ци вси а мнѣ постѣпила сѣ проти(в) гущи(н)цо(в) колоде(ж)нѣю всю (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. № 5); А штѡс дотычет ѡстѣтка заплѣты, за тот попел маю я Єго Милѡсти ѡстѣток, всю заплѣтѣ вчинити первей, нижли попел ѡзмѣ (Кракѣв, 1539 *AS* IV, 214); ѡна [жѣна] взѣ(в)ши частъ свою вырек-

ласѣ зє (в)ши(т)ко(г) и з мужє(м) свои(м) на вѣкы истыѣ (Одрехѡва, 1580 *ЦДІАЛ* 37, 1, 11); члѣкъ трѣвѡжити и стѣратисѣ ѡ має(т)ность нѣкгда не перестѣѣетъ. тѡє взѣвъ, а на дроугѡе мѣсли(т). тѡє дер'житъ, а на йнѣшеє ро(з)зѣвивъ пѣщѣкѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 127); Повторѣ ре(ч) дѡбре взѣтѣю лѣбто ѡнѣю хто ѣ кого позычѣльнымъ спѡсѡбо(м), ѣлѣбо наѣмнымъ, ѣлѣбо застѣвнымъ ѣлѣбо до схѡва(н)ѣ свѡего взѣль повйненъ на(з)начѡного чѣсѣ вернѣти (Львѣв, 1645 *О тайн.* 104); *Образно*: Живйж' долгофортѣнне на своєй столйци, Котрѣю гѡдне взѣлєсь з' Бѡзкои Правйцы (Кйѣв, 1633 *Евфѡн.* 309); ѡ бѣѣ спсйтелю свѡємъ вѣзрадуєтєсѣ Прѣвѣ(д)никъ, якѡ вѣзаль Нѣбо, и цр(с)тво єгѡ (Чернйгѣв, 1646 *Перло* 166); в диспѡзыцйю взѣти *див. ДИСПѡЗИЦІЯ*; **взѣти в моцъ** (пѡдъ моцъ), до моцы взѣти *див. МОЦЪ*; **взѣти до (зѣ) рукъ** (к рукамъ); **руками взѣти** *див. РУКА*; **взѣти личѣу** *див. ЛИЧѢА*; **взѣти на (свою) потребу** *див. ПОТРЕБА*; **взѣти фримаркомъ** *див. ФРИМАРОКЪ*; **въ держѣне (своє) взѣти** *див. ДЕРЖАНЄ*; **на рукоємство взѣти** *див. РУКОЄМСТВО*;

(*доручѣннѣ, наказ*) одержѣти, дйстати: А потѡмъ Христо(с) па(н) которыи(и) взѣвшы ѡ(т) бѡга... росказа(н)є ѡноє наперс(л) перс(д) ѣчениками своими прекладаюч(и)... залєцѣлъ //... надѣкъ (Хѡрошйв, 1581 *Є. Нєг.* 1-1 зв.); йхъ помѡрдѣетъ члѡвєкъ за-трачѣнѣя, Взѣвши ѡ(т) Бѣга з' Нѣба нѣ то порѣчѣнѣя (Кйѣв, 1622 *Сак. В.* 50);

(*фйзичнй чи духовнй цйнностй, властивѡстй, здйбностй*) здѡбути, досягѣти, одержѣти, дйстати: горє вамъ заѡноѡи оучѣны(м) иже єстє взѣли клѡчѣ розѡумѣнйю сами жъ вѣходите а и ты(м) которыи бы войти хотѣли заборѡнаєтє (1556-1561 *ПЄ* 272); А слѡзи суть, котрыи вѣрують и дають слѡво на слѡжѣу, то суть влѣдыци, поповѣ, дякуны, котрыи узѣли даръ душѣвнй (XVI ст. *НЄ* 138); ѡбѣчѣ покѡрного мардохѣѣ іс хѣ, котѡрый... звйтаживши аманѣ ѡного пѣкѣ(л)ного взѣвши слѣвы шѣты, ѡ(т)мѣнйвши ѡдѣна показѣтєсѣ велйкомуу ѡномуу арѣакссѡзоу (поч. XVII ст. *Прѡп.р.* 261 зв.); дарѣй мнѣ зѣто взѣти рѣдѡсть вѣчнѣю (Чернйгѣв, 1646 *Перло* 146); **взѡрокъ взѣти** *див. ВЗѡРОКЪ*;

(*муки, покарѣннѣ*) взѣти, прййняти: Взѣвшй

кр̑(с)ть свой, а он засмутившис̑ с той мовы пошол̑ з жало(с)тью. бо мног богатства мѣл̑ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 63); Братия, филип̑ маляр̑ декре-то(м) свои(м) наказали, абы бы(л) вз(л) казн̑ за то, же маючи клю(ч) ѡ(т) скри(н)ки братское по двѣ scha(ж)цѣ в бра(т)ствѣ не быва(л) (Львѣв, 1601 *ЛСБ* 1043, 5); Прѣйми(ж) прѣто знѡвѣ вѣчний живо(т),... знѡвѣ ярмо вѣзьми на себе дѡброе (Острог, 1607 *Лѣк.* 94); Аггловѣ... злѣ джѣли вѡлности своѣй. Хотѣли бѣть бг̑ рѡвны:... зачѣмъ вѣзли каранье свое (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.); **взяти рану див. РАНА;**

(*вѣдомість*) одержати: Тамъже взяли есмо вѣдо-мость, ижъ были речи, въ тои скрыни (Луцк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 345); взявши одъ тое Полажки вѣдо-мость о зкгвалченю ее, а будучи одъ нее жоданый, тотъ кгвалтъ именемъ ее околичнымъ суседомъ оповѣдалъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 421); И вѣзали вѣдомость въ людей Озерскихъ, ижъ тые люди,... естъ во имену княжатъ (Луцк, 1609 *АрхЮЗР* 6/1, 356);

(*спадщину, посаг*) одержати, взяти: Я князь Костентин... визнаваю... Штож з воли Божее по-нал есми был за себе жонѣ, дочкѣ кнѣза Семена... и вѣзал есми по нѣй посаг̑ не мало, яко имѣней, так готовизны (Острог, 1522 *АС* III, 236); Пришо(л) ва(с)ко з воунычако(м) с вѣдоро(м) (!) котраа была воу(н)чакова дѣвка за ва(с)ковы(м) снѡ(м) ива-нѡ(м) котроую часткоу ѡна была вѡгнала живи(н)-ки ѡ(д) ѡна свое(г) тотоу часткоу засѣ вѣзла... и пѣшла с нѣю за мѣшка за маркова снѣ (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 18); Смотрыжъ, яко-вый то блудъ: по дочѣце поповьской взяти хлопу простому церквѡвъ, и продавати ее и отдаляти отъ церкви соборное...! (Вѣльна, 1599 *Ант.* 933);

(*платню, борг тощо*) одержати, взяти; вторгу-вати: есмо Его Милости тоѣ имѣне продали и лист (записный) дали, нижли тых пѣназей ѡземши в кнѣза Его Милости (Володимир, 1533 *АС* III, 477); андрѣи ись сыно(м)... вѣзали заплату вы(д) давыда зополную (Одрехова, 1550 *ЦДІАЛ* 37, 14, 14); ремесники... мусели прочъ пойти, ничего не зробивши, а заплату взявши (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 300); А они, повѣда, вѣзавши пѣназѣ

оучинили такъ, якъ ихъ бѣло надѣено (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 82); кѡ(ж)ды(и) кѣме(н) лво(в)ски(и) по зло(т) 8 продав(ши) за всю вѣз(ли) зло(т) 4746 и 12 (Львѣв, 1627 *ЛСБ* 1051, 2); панове Макарьские... золотых килканадцѣ задатковыхъ взявши, на себе и свое потребы обернули (Луцк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 596); повѣдай што за вѣслѣг̑ хѡчѣшъ вѣзъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 45);

(*купити*) взяти, придбати: А што Его милость звышей ста лаштов попелѣ вробит, тот попел маю я... взати по томѣж лашть, по полторы копы гро-ши Ладских (Кракѣв, 1539 *АС* IV, 214); Лажина, а Сенчило взяли у мене меду двѣ дежки (Клевѣнъ, 1571 *АрхЮЗР* 1/1, 38); по смѣрти ивана дрѣкара вѣз(л) ѡ(т)цѣ лѡв(н)ти(й) м̑ ап̑(с)лѡ(в) за тѣи ѡсмыдеса(т) золоты(х) цѣрковны(х)... то па(к) по копѣ ап̑(с)лѣ (Львѣв, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); пнѣ лѣкѣановая... взявши грѡбовецѣ кѣме(н) цѣ(р)-ковны(й), на грѡбъ мужа своего положи(ти) занѣ дала зло(т) (Львѣв, 1628 *ЛСБ* 1049, 7 зв.);

(*одержати в тимчасове користування*) взяти, позичити: вѣзали есмо яко ѡпекунове ѡбадва посполите на тую потребу земскую пинезѣ(и) дѣтѣи сына папа гневѡшова (Єскѣвцѣ, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25); Я стѣфа(н) ки(р)дѣиви(ч) джѣса з ляхѡна // ... записую(с)... гдѣ воля еѣ м(л) будѣ(т) яко(м) я вѣз(л) готовые гроши та(к)жѣ готовыми гро(ш)ми монѣстоу доброу ѡ(т)дати и заплатити (Вѣнницѣ, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30-30 зв.); Пани Мѣтка Мѡя вѣзла и позичила готовые(х)... чѡтыри тисѣчи... 8 пѣа Сѣмсѣа Бѡ(г)дѣшевича (Крупѣнь, 1643 *ЛНБ* 103, 21/1d, 2006, 18).

4. (що) (*данину, мито, податок та ін.*) стягнути, взяти: Я Павел Нарѣшович,... вѣзал есми въ слѣжеб-ника кнѣза Федѡрова... 8 Гринѣ... серебщины з держана кнѣза его, з Мѣдина патнадцѣт коп гро-шей (1534 *АС* III, 471); З вхоѡвѣ ве(р)хѣ писаныхъ не завѣжды ро(в)но але яко коли вхо(д)нико(в) много бываѣтъ... поведилъ... ча(й)ка боаринъ ижъ ѡнѣ бѣдѣчи... наѣ(с)никомъ... вѣзлѣ... ѡ(д)ное ѡсени... мѣдѣ... дѣванѡсто кѣдѣ(й) (1552 *ОКан.* 3. 29 зв.); а та(к) твѡя мѣл̑(ст) на(м) таково(й) труднос-ти не задава(й) ѡ(з)ми в на(с) дѣ(ц)кованѡе ѡ(т) тоѣ сумы тепѣре(ш)нѣе ве(д)лѣ статуту (Володимир,

1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 65); итемъ указалъ, ли(ст) короля Жикгимо(н)та,... абы у того Ю(р)ши по(д)-даны(х) всѣхъ в мае(т)носта(х) выше(и) поменены(х) дани(и) и доходовъ жа(д)ны(х) не бралъ, и што възьялъ — поворочалъ (Київщина, 1639 ККПС 282).

5. (кого, що) (силою, незаконно, самовільно) відняти, забрати, пограбувати: и естли Глинскій въ тыхъ золотыхъ сознается, тогды они, тыи золотыи въ него взявши, мають войту отдати (Берестя, 1507 РЕА I, 72); С того жъ села по(д)га(й)ского староста възьялъ члѣва именемъ клима Тишича и(з) земљею его И приве(р)нѣлъ его до кѣпли своеѣ (1552 ОЛЗ 186 зв.); не добро є(ст) в'зав'ши хлѣбъ ѡ(т) дѣтѣй и поверечи п'сомъ (1556-1561 ПЄ 71); Як то, тутъ маеть Ісѣ до пекла оуступати И всѣхъ моихъ вязнѣвъ ѡ(т) мене взяти? (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 22); в мили ѡ(т) Сви(р)жовъ челядѣ по(з)ваное з росказаня еѣ м(л). догонивши, уже на чужомъ кгру(н)те волов'никовъ пото(л)кши, што на(и)-лѣпшого вола взяти казала (Володимир, 1647 ТУ 338); **гвалтомъ взяти див. ГВАЛТОМЪ;**

(примусово забрати без оплати) конфіскувати: А хто бы с чужозе(м)цовъ... ѡпоменены(м) будѣчи того за разомъ не поступи(л), то(г)ды маестность его вся мае(т) быти взята до столу и ска(р)бу нѣшго великого кнѣзства (1566 ВЛС 3); ча(р) ѡсѣт, великихъ... ложо(к) тѣзницѣ(в) чтыри... // ... со(л)ница сребреная... скрынѣ с приви(л)ями и с кнѣтами ро(з)мантыми на до(л)ги... ѡзѣ(л) (Володимир, 1578 ЖKK I, 131-132);

захопити (у бою, війні): ро(к) ѡфи. Братславъ ѡ(т) татарѣ възѣлъ (1509-1633 Остр. л. 126 зв.); ѡпанѡвали не(р)нѣий мѡрѣ. за дрѣгѣй м(с)цѣ възѣли втѡрѣй моу(р). пото(м) грѣтѣй (Львѣв, поч. XVII ст. Хрон. 84 зв.); За своѣго Гѣтма(н)ства взѣ(л) в' Тѡрце(х) Мѣсто Кафѣ (Киѣв, 1622 Сак. В. 44); виѣдѣчи Ісѣ(с) и вѣсь Ізраїль же мѣсто възѣто, воротѣвшисѣ, поразѣлъ // мѣжи гѣйскѣй (серед. XVII ст. Хрон. 165-165 зв.).

6. (кого, що) (ідуци, ідучи, захопити з собою) взяти: А так я водлѣ росказанѣа и листѣ господарского послалѣ есми тамѣ слѣдѣбниковъ своих и казалѣ имѣ взяти сѣ собою некоторыхъ людей добрыхъ старыхъ (Володимир, 1513 AS III, 104);

хотѣли взяти его в' лодю а лоѣа пакѣ того жѣ часоу пришла к' зем'ли до которой то ѡни плыноули (1556-1561 ПЄ 366); Еу pobrátymowe stoite... Dálek idete kaŹyte Tá z sobuiu (!) me wezmyte (Яворѣв, 1619 Гав, 20); зо всѣхъ звѣрѣтъ возми по пѣрѣ дла рожѣю (серед. XVII ст. Хрон. 15);

(забрати звѣдкисѣ) узяти: казали ему зѣ оного везеня того архимандрита моцно взяти и выпустити (Краків, 1540 КМПИ I, дод. 1); тотѣ Мисанѣ Рабѣвичѣ, приходчи до дому моего, напервей жону мою, а дочку свою, зѣ дому моего взявши, не вѣѣаю самѣ гдѣ еѣ запровадилѣ (Луцьк, 1563 РЕА II, 126); и хотя стережено ѣ воро(т) вѣе(н) и вночи абы его заби(ли) а ѣченики взѣ(в)ши его вночи чере(з) му(р) его выпу(с)тили звѣси(в)ши в коши (II пол. XVI ст. КА 48); Володимѣрѣ... възѣлъ отѣ Грековѣ учителѣ вѣры... монахи, книги, спѣваки (Киѣв, 1621 Коп. Пал. 977); Але же бысѣ до зѣ(м)ли // и рѣѣины моѣй ѣхалѣ, и тамѣ ѡ(т)тѡлѣ взѣ(л) жонѣ снѡви моемѣ ясаакѣ (серед. XVII ст. Хрон. 36 зв.-37); **взяти горло див. ГОРЛО;** **взяти сѣ того свѣта див. СВѣТЪ;** **богѣ душу зѣ сего свѣта възѣлъ див. БОГЪ;** **душу (зѣ сего свѣта) взяти див. ДУША;** **на поруку взяти див. ПОРУКА;** **на слово взяти див. СЛОВО;**

збрати, прибрати гѣть: възмѣтс Кнѣзѣ Нѡѣ(с)-ныи, Врѣта вѣша, Црѣ то идѣтъ ѡ(т) брѣни (Чернѣгѣв, 1646 Перло 43 зв.);

зпѣщити: вышо(л) други(и) ку(и) рыжи(и) а тому котры(и) на не(м) сѣдѣ(л) дано ему абы поко(и) взѣ(л) и(з) землѣ (XVI ст. КАЗ 610);

(приійняти до себе) взяти: А хто... збѣга на имѣнѣе свое приметѣ, таковыѣ вси шкоды ѡному, чѣего збѣга возмѣтъ, што бы шкодоваѣлъ // чере(з) того збѣга... маеть платити (1554 РИБ XXX, 264-265); подданные пана Демяна Павловича... оноѣ тело выволокли... и пану своему дали знати, который оноѣ тѣло до имени своего възѣлъ и не ховалѣ, але ѡпыт чинилѣ (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 412); А даска(л) взѣавши порѣѣѣное ему дѣтище, маеть ѣго ѣчѣти... доброе наѣки (Львѣв, 1587 ЛСБ 87, 2); тотѣ же хлопѣ Бакула... сколѣ еѣ ратовавѣшы, възѣлъ до себе до халупы, гдѣ прудко... с перемерзненѣя сро-когого Пану Богу духа одѣдала (Луцьк, 1649 АрхЮЗР

8/III, 618); **взяти въ сердце (до сердца) див.** **СЕРЦЕ**; **взати за сына, взати за сына мѣстѣ, за сына мѣстѣ взати (кого) —** узяти за сына, усиновити: взал есми собѣ за сына княза Илю (Луцьк, 1534 *AS* III, 471); я взала есми собе за сына мѣстѣ сестренца своего (Острог, 1508 *AS* III, 55); Ино мы дозволаем Емѣ его за сына мѣстѣ на тоє имѣнне взати (Вільна, 1517 *AS* III, 156); **подѣ протекѣцію (свою) взяти див.** **ПРОТЕКЦИЯ**;

(*схопити, захопити*) взяти, полонити; заарештувати: Коли были ма з Божего допѣщена поганство Татарове взали, и седел есми въ их поганских рѣках в Белегородѣ и бил есми чолом господарю моему... абы ма... с поганских рѣк выкѣпил (Острог, 1514 *AS* III, 114); А а, мови(т), обачивши потому ча(с), и прибѣгну до ва(с) а вы со мною жо(л)нѣрѣ пошлете и его възмете, а мнѣ пѣназѣ ѡ(т)дасте (XVI ст. *УЕ Трост.* 47); одного рѣсина попеля знашли в че(рн)ца взяли и розстрѣляли (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169); **взати в ланцоухъ див.** **ЛАНЦУХЪ**; **взати в полонѣ див.** **ПОЛОНЪ**; **во плѣнѣ взети див.** **ПЛѣНЪ**; **до вязенѣя взяти, у везенѣе взати див.** **ВЯЗЕНЕ**; **у секвестрѣ взати див.** **СЕКВЕСТРЪ**.

7. (кого, що) Підняти в повітря; вознести: ёно(х) взд(т) бы(л) на повѣірю. и і(д)єсь сѧ подѣ(л) бѣ вѣдас(і) (XVI ст. *УЕ* № 29519, 72); Іліа те(ж) взд(т) ѧко на нѣбо (Там же); к. а(ж) до дна того до которого заказа(л) апо(с)олом(м) чере(з) дѣха свѣтого которы(х) ѡбри(л) и взд(т) є(ст) к горѣ (II пол. XVI ст. *КА* 1); Неха(й) ведають неприятѣли ижѣ не для слабости бѣжа але для закона преступлення служащи(х) сму звытя(ж)ство се стало и скриня взята была и занесена до чѣжее земли (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); иліа взатѣ на возѣ огнѣво(м) ѧко на нѣбо (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); И сталосе коли г(с)дѣ хотѣлѣ взѣти илію з вѣхро(м) до нѣа (серед. XVII ст. *Хрон.* 319 зв.).

8. (що) (*почати робити щось*) узяти: маєть мерено быти ѡт Городельца до Клевѣцка и ѡпѣть тѣю мерѣ вымеривши и тоюж мерою взати мерити ѡтѣ реки Тѣры (Мизове, 1537 *AS* IV, 99); Противъ замѣкѣ надѣ рекою лѣгомѣ владыка взалѣ и млыны собе на то(й) реце побѣдовалѣ (1552 *ОВол.* 3. 202-202 зв.); Тѣтѣ пѣршѣю чѣстѣ мѣвы замыкаѣ(м) Котѣрѣю

твоѧ ясность вѣзѣвши и прочитѣвши, если штѣ добѣре рѣченое бѣвши знайдѣтъ вѣ нѣй, давци всѣ(х) добѣрѣ Бѣ нехѣй приписѣветѣ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 229); **похопѣ взяти —** набрати прискорення: куля, одѣ кафѣтана похопѣ взявѣвши, ажѣ кошули зарвавѣши, прочѣ выпала (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 146);

(з інфінітивом) (*приступити до чогось, почати щось*) узятися: Бѣ... рѣчи(л)... зослати сѧ своего дѣхо(м) стѣ(м) зачатого... за великою нѣ(ж)дѣ и пренаслѣдовѣна свѣта того. абы ѡ(н)... идна(л) и посередни(к) прѣвы(и). взд(л) примѣрати межи бѣго(м) и чѣлко(м) (XVI ст. *УЕ* № 29519, 21 зв.);

(*уживається для вираження спонукання до дії*) узяти: А пры то(м) Вѣ пано(в) и брати(й) мои(х) покорне прошу..., абыстѣ Вѣ рѣчили за такую кривдѣ и безчестіє закону стѣго и тоє(й) ѣбогои епископии взати и того перестеречи (Стратин, 1588 *ЛСБ* 101); а голо(с)... з неба повторѣ мови(л)... иди во(з)ми книги... и пошо(л) есми... и да(л) книги и рѣ(к) ми ѡ(з)ми а (з)є(ж) и(х) (XVI ст. *КАЗ* 623); и всѣ волают: возми, возми распни его (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47).

9. Взяти напрям, повернути: И ѡ(і)голь взяли земаєне Корѣны польское... ѧкобы на по(л)ночѣ и повс(лн) чере(з) дорожѣкѣ (1546 *ОГ* 7); го(і) кгрѣ(п)тѣ лишѣтви(н)ски(и) при граници моско(в)-ско(и) ѡ(д) веко(в) в таки(м) положѣннѣ лежи(т), то єсть идѣчи зѧ сло(н)це(м) ѧкѣ сло(н)це иде(і) взд(в)ни ѡ(д) рѣчки беловѣа кинѣ(в)ши(с) влево в глѣбокиє зѣбра (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, 4043, 38 зв.); ѡ(т) ты(х) ко(п)но(н) взд(в)ни и ты(м) гости(н)цо(м)... идѣчи кгру(п)тѣ полсво(н)... чо(л) га(н)скомѣ... зоставуючи (б. Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/1е, 254, 47); Взавѣши ѡтѣ озера Стучокѣ, до того жѣ озера Усороцкого стягается по-надѣ рѣкою... перевозѣ (Київ, 1636 *АИМЗМ* 5, № 1 (1)).

10. (що) Переїняти, засвоїти, запозичити: возмѣте муй обычай на себе и научѣте сѧ видѣ мене, ѧкѣ я емѣ кротокѣ (XVI ст. *НЄ* 53); и не може(т) сѣгрѣшати ѧко ѡ(т) бѣ роди(л)са, то є(ст) слово є(го) взавѣши... ѧко на доброй нивѣ посѣд(л) (1598 *Розм. нап.* 52 зв.); Ижѣ жрѣдло Бозства ѡцѣ єсть, а Снѣ и Дѣхѣ Бозского рѣжѣна, если слѣшна

такъ речи, ѡ(т)ростки зѣ Ба̄рождѣныи, якъ квѣты, и преисто(т)ныи свѣтлости, ѡ(т) ѡсвѣчѣныхъ пѣсмъ взыаѣсмо (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 207); межи тою горою которою зовѣтъ кагефисѣ. межи море(м) с котѣрого тая гора имя взяла. та(м) загна(л) црѣ александеръ двое Люде (серед. XVII ст. *Луц.* 531);

(надати перевагу чому-небудь) вибрати, обрати: Пѣтоє, бл̄гогове(н)ство, и то є(ст) оучтиво(ст), боазнь, и всты(д) заховѣти. и всѣгды при собѣ имѣти к' бг̄д и сты(м), се же є(ст) хр(с)тоносце(в) па(т) скорѣбныи(й), взыа(в)ши(х), мл̄ити, просѣти, припадати (п. 1596 *Виш. Кн.* 240);

використати; покласти в основу чогось: Тыє всѣ речи, яко сполные Грекомъ и Рымляномъ,... яко за певные взявши, и здало ми ся тутъ вложить (Рожана, 1598 *Л. Пот.* 997); фрассоуѣтса, а с того фрассоун'кѣ нѣчѣго не взыаѣши ѡ(т)хѣдитъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 118); тоє(м) взыа(л) за ѡснованіє своего кѣзана (поч. XVII ст. *Проп. р.* 249 зв.); Посвѣдчає(т) пѣсмо ѡ(т) менє за фѣндаментъ мѣвы моєи взыаѣе и залѣженоє (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 148); **на прикладъ взяти див. ПРИКЛАДЪ.**

(прійняти за щось, зрозуміти як щось) узяти: Да не возми ниhto снхъ словъ ложно (поч. XVII ст. *КЛ* 83); тамже оныє пѣныє будучи и взыаѣвши то собе за якуюсь уразу, же ихъ поминувалъ, крикнули: "ѡи ляхъ едєи! биймо єго поганскаго сина!" (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

11. в наказ.сп. (що) (уживається при оиділенні у розповіді чого-небудь як прикладу) узяти: Мовѣтъ отетупниковѣ еще повтѣре: вѣра, отдѣленє взятая, ячь слушнє назывѣется фундаментомъ... цюгъ, легъ церкви фундаментомъ вѣра не єсть власнє (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 377); Алє взымѣмъ еще сѣхолоѣиѣв, кнѣгъ мл̄твеннѣю, взымѣмъ Ѡктѣихи, и ѣныє цр̄ковномѣ правѣлѣ слѣдѣжѣи кнѣги: Єсли та(м) стѣхѣрѣвъ, тропарѣвъ... и цѣлыхъ послѣдовѣнѣиѣ ѡ оусѣбшихъ в' Хѣ, по достѣткѣ не знѣйдемъ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 151);

(що) врахувати, взяти до уваги: Павелъ святѣи зосталъ христѣаниномъ по вознесєніи Христѣвъ 35 року. придай же до того 3 лѣта, о которыхъ самъ споминаєтъ,... засѣ во(зми) // 14 лѣтъ, о которыхъ споминаєтъ, и ж кгда... пришѣлъ Петрѣ до Іерусалиму

на звышъ поменєный синодъ апостѣльскѣи, и з нимъ пришѣли Варнава и Титъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 51-52).

12. (кого) (обрати, використати в якійсь функції) взяти: Взыаѣ насъ сѣдами, с обѣ сторонъ злюбивши, кнѣзь Андрѣи..., а кнѣзь Иван... Жєславскѣи (Острог, 1506 *AS* III, 38); є(ст)ли бы которѣи(й) з ва(с) на то(т) рокъ... не ста(л) и(з) стороны своєє никого не вывє(л)... тогды... прѣятєли на то взыаѣ... не ѡ(т)єждчаючи... все имє(н)є... справє(д)ливє роздєлитѣ мєли (Петрѣкѣв, 1563 *ЛНБ* 103, 26/1d, 1810, 3); которѣи(й) бы бра(т) яковѣю справѣ мєлѣ а не ѣмєлѣ бы своє рєчи справитѣ волѣно ємѣ взяти дво(х) братѣвъ на порадѣ и на помѣчь (Львѣв, 1586 *ЛСБ* 71).

13. (що) Пройнятися чим-небудь (думкою, станом, почуттям): ду(б)ни(ц)ки(й) ѡ(т) вл̄(д)чни(х) по(д)даны(х) тую вѣзнь на менє взыа(л) поведѣючи яко бы(х) я будучи арє(н)дарѣ(м) ново таковы(й) ѡбыча(й) ѣводи(ти) мє(л) ано дє(й) то перє(д) ты(м) бывало (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 73); прикѣзємъ абытє... та(м) с товариство(м) и помѣчѣниками своими стали и прєдѣ єго мл̄єтѣю свѣтѣи(й)шимъ на триа(р)хо(м)... спра(ву) ѡ собє дали для чѣго вы гакую смєлѣсть и сѣвоплєтѣство взыаѣвши кѣвалѣтъ цр̄кви свѣто(й) и мѣтєжъ в законѣ стѣомъ чипитє (Львѣв, 1588 *ЛСБ* 103); потомковє... кнѣжѣи рускихъ... упали в великѣє лакомѣтво, ѡколо панѣшѣнѣя нєликую хтѣивоєтъ взыаѣли и роздѣлились: єдинѣи тутъ зостали, а другѣи у полночѣныхъ краѣхъ панѣтѣва ѣстѣли (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 26); пнѣи я(п)... прѣтє(с)това(л) на пнѣ Ба(л)пєра... которѣи(й) за по(м)нє(н)ши бг̄а... а (в)зѣ(в)ши перє(д) сєбє злы(й) а нєпри(с)то(и)ны(й) ѣмы(сл) прѣти(в)ко мнє хотєчи мѣ здѣро(в)я по(з)бывѣа(т) нєпош(д)нокрѣ(т) засѣ(д)ки по дорога(х) и при цє(р)кви... чипи(л) (Жигѣмир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 22 зв.); отєцъ игуменъ милєцкѣи... взыаѣвши гнєвъ великѣи, нєпотрєбнѣи прѣтивко прѣтєстѣующѣму, тымъ спѣсѣбѣомъ поведѣючи, же былѣ рєлигии грєцкѣє, а тєпєрѣ зосталъ // кѣтолицкѣє (Крємєнєцъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 252-253); **взяти за сєрцє, за сєрдцє взяти** (кого) — взяти за сєрцє: Той жартѣ взыаѣ Терлєцкѣго за сєрцє (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1061); которѣи [жартѣ]

его за сердце быть взять (Там же).

14. (що) Взяти участь у чомусь, прилучитися до чогось; встановити, нав'язати стосунки: ма́ло що́ са. о́ста́ло бо́и(с)ка ла́цскаго, и мѣсили є́днати́ козако́въ, и примѣ́рье в́зали (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); А так мы з... князи и паны порузумене съ того взяли (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 25); и тамъ вшоломъ до него зо двора, и намовилисмося зъ собою, же мѣлъ дати знати Иванови Дирбахови Крупьскому, взявши певную намову — где быхмося зыйти могли (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 458); онъ, не будучи яко стенъникъ, до sprawy приволаны(и), възявъши ко(н)диктаменъ с прияте(л)ми, з слугами и (з) пленипотенътами, я(с)не-ω(с)вещоно(г)[о]... Корецкого,... //... ме(ст)це провоженъя дукту, загорожаю(т) (Київщина, 1639 *ККПС* 251-252); [Тыи то Первѣци стѣи,] Прѣ(д) маестатомъ Бѣжимъ ста́ли, и съ Агглы стѣими товариствомъ в́зали (Чернігів, 1646 *Перло* 54 зв.).

15. (чим) (зазнати на собі певної дії кого-, чого-небудь) дістати, одержати: тѣтъ въ тыи ворота ва(с) не пѣсти(м) але є(д)те собе про(ч) целы къ дрѣги(м) ворота(м) поки ту(т) ки(й)ми не ω(з)мете (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 100); будешъ-ли тутъ булшей бывалъ, озмешъ сокирою в бокъ (Луцьк, 1620 *ПККДА* I-1, 15); nie baluszy **Wo woźmiesz kiem zā vszy** (Раків, поч. XVII ст. *Траз.* фотокоп. 3); в **поличокъ в́зати** — дістати ляпаса: Кды бовѣ(м) пѣсамохотѣши в полічюкъ кто в́зметы; гды тѣс понево́льное бѣ(з) нагорѣды є(ст) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 94 зв.).

16. (що) (про час, часовий проміжок) взяти, зайняти; виділити: А єсли бы того днѣа або и па за(в)триє розмы(с)литисѣ не мо(г)ли и до трете(г) днѣа то собе взяли на пораду и розъмышле(н)є могутъ А третего дня вже судъ копе́чное сказа(н)є вчиніти́ буде(т) повинѣ(н) (1566 *ВЛС* 9); до слоу-ханѣа посѣлствъ з рѣзныхъ сторѣнъ... часѣ немало в́зати моу́сѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 13 зв.); За́цный онъ мала(р)... в́з(л) на тѣю робо́тоу де-са(т) лѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 273); прето собѣ заха(г)ка в́заль до ки(л)ку днѣи(и) на намы(с)лѣ (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.).

17. (кого) (одружитися) взяти: коли трафится

Руска богатая albo дедичка маестности, такъ же и геретичка, то позволяют своимъ таковую взяти albo поняти (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Царъ Константинъ... възгордивши Марією женою, в́заль другую теодору и короноваль еи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 652); Скоро едно бѣдный рѣсин лаховицѣ возмет, то зараз до Риму ѡт вѣрных ѡтстѣпивше, праве згинет (поч. XVII ст. *Вол. В.* 82); **взяти въ малженство, взяти за жену, за жону взати, взяти за себе, за себе взяти, взяти за себе в станъ малжонский, взяти у закон малженский, взати в станъ малженскій, в станъ малженскій в́зати; в́зати за малжонъку, за малжонку взати; в́зати за себе в малженство, в малженство за себе в́зати, за себе в малжонство взати; до малъженства взати (кого) — одружитися (з ким), взяти за себе, взяти шлюб (з ким): а кгда першая [жена] умреть, то и другую волно ему взяти въ малженство (1603 *Пит.* 84); в́заль за жену // собѣ крвную рода своего (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 57-59); маю дочку еє милости кнежну Катерину за себе взяти (Клевань, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 207); Я Янъ Якубовичъ... понял и в́заль есми за себе у станъ малжонский дочку невожѣнка Андрея Мапкевича (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 20); пошлюбил есми взяти у закон светий малъженский за сына моего... дочку... гет-мапа землѣ Литфлянтское (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 8/III, 290). ѡбѣдию тебѣ взати собѣ за малжонъкъ (Львів, 1645 *О тайн.* 150); я дмитръ скульпови(и)... в́зало(м) за себе в ма(л)жс(п)ство до(ч)ку ѣ папа станислава во(л)ского (Дикунки, 1565 *ЛНБ* 3, 820, 47); тую синовичу... до малъженства безъ... ведомости Ихъ Мил. в́заль (Володимир, 1615 *ИКА*, дод. 112); **взяти шлюбъ, шлюбъ взяти: а) (з ким) одружитися, взяти шлюб: кнежа Чортгориский в́заль шлюбъ с панною Федорою Колпытовскою (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 553); б) перен. (з чим) пов'язатися духовними узами, поріднитися: Пѣрвое прише́ствіє хвѣ на землю знаменуѣть пошлюбѣна, хс̄ женихъ шлюбъ в́завъ з дѣшами лю(д)-скими, и спироже́намаъ на́шимъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 52); на **наложництво взати** — зробити когось наложницею: Сестры жоны твоѣи на налѣж-****

ництво при не́й не вѣзмешъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 122).

18. (що) Одягти, *діал.* взяти: рѣкъ іакимъ, избѣрѣте дѣвки жидѣвскіи, несквѣрніи, и негай вѣзмѣтъ ѡдѣна дорогое кра(с)но пстреное, и свѣчѣ // запалѣніи. и негай провадате єй въ црковь га ба (XVI ст. УЄ № 29519, 155 зв.-156); Двѣдъ пастору(х) по голіадѣ звитажѣны(м) скиноувши пастоушѣю свѣткою, вз(л) поурпѣроу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 261 зв.); **взати на себе** (ѡдѣна) — одягтися: и якъ южѣ оумыль ноги ихъ вѣзаль на себе ѡдѣна свое и сѣль ѡпа(т) за столъ (1556-1561 *ПЄ* 407).

19. (що) (*урожай*) зібрати, взяти: А коли южѣ былъ часъ. послалъ до виногра(д)никовъ слоугоу абы плоды зъ вин'ницѣ вѣзаль ѡ(т) виногра(д)никовъ (1556-1561 *ПЄ* 174); Выполнилось пророчество Исаи, же хотъ сто мѣрѣ хто посѣяль, ледве одну взяль (1636-1650 *ХЛ* 78).

20. Утворитися, виникнути: душу мою грѣшную предаю въ руцы Божіи, а тѣло земли, съ которое есть взято (Володимир, 1609 *АСД* X, 230); южѣ тѣе тѣло того ѡ(т)ца нѣшего, до землѣ, ѡ(т)кѣла вѣзѣе є(ст), зъ ѡшанован'ємъ и слезѣми ѡ(т)несѣмъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 45); а тѣло мое гришныое [з] зе(м)лѣ єсть взято (Тригорськ, 1649 *ДМВІІ* 211).

біс взяв біс узяв: *Тя и хорѣѣки libou rubral Of Mátunko sežom ia wyhral Na toim lichy (!) iármárku Vín wžíqu u z horsežkámí mírku* (Яворіа, 1619 *Гав.* 18); **Бога на помочъ взати, взати Бога на помочъ, взати на помочъ бога, в помочъ бога взати** — просити у Бога помочи, звертатися до Бога за поміччю: кідыж, Пана Бога на помочъ взявши, єст то в предсєвзятію нашимъ небезпеченствомъ, которые на Корону отъ исприятелией постороннихъ заходятъ, яко напотужней и напрудшей забегати, а... граппици панствъ нашихъ...//... розширяти и распрастрєняги (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 133-134); сага(и)дач-ны(и)... мовиль такъ: взя(в)ши на помочъ гда бга ѡто я зъ вами смѣле идѣ противко неприятели(м) наши(м) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167); запорѣзское войско... Мѣнжне поганъ разіло, в помѣ(щ) ба вѣз(в)ши (Київ, 1622 *Сак. В.* 49); **взати (на) помочъ, на помочъ взати** (кого, що) — взати на допомогу: Которы(и) са(и)ко... на помо(ч)о себе вѣз(в)ши ново-

сєла(и) печє(р)ски(х) люде(и)... нѣши(х) бѣе(т) мо(р)дує(т) Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2); якоую ѡбмѣвою кг(д)ы тамъ оувѣдений боудѣ оучиню, которѣе на помѣчъ собѣ тамъ добродѣйство вѣзмоу (Острог, 1607 *Лѣк.* 123); **взати на себе, на себе взати** (що): а) узяти на себе: ѡ(и)... сщєн'ническѣю повин'ность і оура(д) ієрєискій взавши на себе ѡ(т)-правиль ѡфѣроу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158 зв.); ѡнъ бы грєхи наша на себе вѣзаль (1489 *Чет.* 123 зв.); б) привласнити щось: князь Матѣей кгвалтовне тоє имєнє... ѡтнал и на себе ѡзємши, держит и вживаетъ (Луцьк, 1559 *AS* VI, 49); в) прибрати якийсь виглядъ, уподібнитися комусь: Ижѣ недѣсытъ мѣль на такъ мнѣгихъ ѡ(т) сєбе намъ показѣныхъ добродѣйствахъ: жє са ссталъ (!) члѣкомъ, жє пѣстатъ невѣл'ника на сєбе вѣзѣвши былъ послѣшны(м) ажѣ до смѣрти (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4); **взати передъ себе, предъ себе взати** (що) — взати на себе: я с пови(и)ности свое(и) вашѣ стѣню надпоминаю и прошу ра(ч)тє ваша мѣ(л) и сами взати то пере(д) себе и(ж) наше(г) живота конецъ приходи(т) (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); це(р)-кѣвныє давнїє звычаи пїлне переглєдѣти... пре(д) себе вѣзѣмєъ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отєх.* 7); **взати подъ себе** (що) — узяти собі, привласнити: А и(ж) ку брашу пѣназю(м) не ста(л) бра(т) яро(и) тєды с(г) чѣстѣ вѣз(л) по(л) сєбе лє(м)я(и) бра(т) с(г) (Одєрєхова, 1575 *ЦДЛЛ* 37, 16, 4); **взати въ борѣну** *див.* **ОБОРОНА**; **взати концѣ** *див.* **КОНЕЦЪ**; **взати окказію** *див.* **ОКАЗИЯ**; **взати початокъ** *див.* **ПОЧАТОКЪ**; **взати (сѣбѣ) на памѣть, до памѣти (нашеи) взати** *див.* **ПАМЯТЬ**; **взати слєдъ** *див.* **СЛѢДЪ**; в опеку озяти, взати подъ опѣку *див.* **ОПѢКА**; в опатрность взати *див.* **ОПАТНОСТЬ**; въ оборѣну взати *див.* **ОБОРОНА**; гору взати *див.* **ГОРА**; законъ взати *див.* **ЗАКОНЪ**; звычай взати *див.* **ЗВЫЧАЙ**; зрозумєне взати *див.* **ЗРОЗУМЕНЄ**; зъ держаня взати *див.* **ДЕРЖАНЄ**; поводъ взати *див.* **ПОВѢДЪ**; позовъ взати *див.* **ПОЗОВЪ**; посилокъ взати *див.* **ПОСЫЛОКЪ**; послушное взати *див.* **ПОСЛУШНОЄ**; причину взати *див.* **ПРИЧИНА**; росправу взати *див.* **РОСПРАВА**; свѣта взати *див.* **СВѢТЪ**; skutokъ взати *див.* **СКУТОКЪ**;

справу на угоду взяти див. УГОДА; у ведомость взяти див. ВѢДОМОСТЬ; узяти на розумъ див. РОЗУМЪ.

Див. ще БРАТИ, ВЗЯТИСА.
ВЗЯТИСЯ, ВЗЯТИСЕ, ВЗАТИСЬ, ВЗАТИСА, УЗЯТИСЯ дієсл. док. 1. пас. (бути забраним кудись) узятися: то(т) жѣзль рѣздѣляючій бы(л) хс котѣры(м) всѣ камѣна жывые которые некды(с) в' нѣво възмоутса маютса ро(з)мѣрати (поч. XVII ст. Проп.р. 258);

(бути покладеним, поміщеним на щось) узятися: И за тот попел заплатили єсмо... заплатѣ всю, окроме тых шестинадцати лаштовъ, што са на комаги не взало (Висоцьк, 1546 AS IV, 453);

(бути захопленим чим-небудь) узятися: Двѣ мелюшій в' жѣрна(х), єдна възмет'са, а дрѣгаа остане(т) (Київ, 1625 Коп. Каз. 43).

2. (за що) (розпочати щось, приступити до виконання чогось) узятися: Для того и діаволь, вѣдаючи и(ж) тѣе котѣрые великіє попѣл'нили злѣсти, кг(д)ы почноу(т) кѣатиса, з великою потоу(ж)ностью то чѣнат', вѣдаючи грѣхи свое. бойгса и забѣгаєт', абыса за почѣто(к) рѣчи своеє не вѣзли (Острог, 1607 Лѣк. 75); ко(ж)ды(й) спѣде(и)... // ... мас(т) ста(р)шого на(д) школами радитися, за якѣю навѣдъ взятиса ма(є)г (Луцьк, [1624] ПВКРДА I-1, 85-86); Яко за кѣпѣцкій хлѣбъ вѣзавшесѣ, не єдинѣ только спосѣбъ зысковъ выпѣйдѣтъ, але є(д)ноуєднѣ приспособити и примѣжити зыскъ оусилѣтъ (Вільна, 1627 Дух. б. 303);

(погодитися робити щось, виконувати певні обов'язки) взятися: видечы велики(и) вѣнадокъ кривду тоє(и) це(р)кви светое жало(с)тивѣ с того будучы и за докукою ѳеодосия те(р)ле(ц)кого... взялем'сє... абы... манастиры... // не впадали (Львів, 1593 ЛСБ 245, 1 зв.-2); Затимъ, кгды (вже) таковая ведомость... дошла... // взялся за то владыка Володымеръский и новый списъ на то учынилъ (Вільна, 1599 Ант. 591-593); Взялемся еще зъ побудки самого сумнѣня (Київ, 1621 Коп. Пал. 319); што ємѣ зрозѣмѣвши єго и лѣта, и охотѣ, и способно(ст) поради(т), за тоєся з охотою взяти повинѣ(н) бѣде(т) (Луцьк, [1624] ПВКРДА I-1, 86).

3. (за що) (удатися до рішучих заходів, дії) узя-

тися: взялемъ сє тєды за тую кривдѣ абы за живота моего вѣ епископии моє(и) црѣквы и манастиры стѣе // не впадали, и не нищали (Львів, 1593 ЛСБ 245, 1 зв.-2); прошу, абысь в. м. хутливе до того сє вложыти и за то всею силою и моцью взяти, и тамъ на томъ соборе сѣ пильностью старатисє вєсполь зѣ ихъ милостью рачылъ (Вільна, 1599 Ант. 581); Хто сѣ коли за то взялъ? Хто на сеймахъ або на сеймикахъ о тоє мовилъ, коли цєрѣквы одѣ геретиковъ, апостатовъ на шопы, на стайни оборочано? (Там же, 677); Тєды братъ, любовію ближняго и ревностью по невинности, взялся за кривду братнюю и зѣ владзы своей архієрейской строфуєтъ зє злого учинку (Київ, 1621 Коп. Пал. 651);

(кого, за кого) (застосувати до когось рішучі дії) взятися, прийнятися (за кого): Онъ, отзываючи сѣ до права и статуту, до... отца владыки,... приступилъ и взялся за отца владыку, а гайдуки, прискочивъши, зѣ великою попудливостью, того пана Сасина Русина за волосы порвавши, торгали (Володимир, 1591 АрхЮЗР I/I, 314); Іоанъ свѣщенныи... дѣбрє к' смѣрти былъ приготѣвлѣнный взалѣсь єгѣ смєртъ, лечєсь мѣ не зашкѣдила (Луцьк, 1628 Андр. Лѣм. 17).

4. (на що) (заглиблюватися у щось, віддаватися чомусь) узятися (до чого): А за тымъ... взалѣса на мѣтвы аже до дѣна вызываючій бѣа ѿца абы ємоу да(л) такѣю мо(ц)и и силѣ иже бы мѣглы выполъгнѣти єго... // волю (поч. XVII ст. УС № 256, 9-9 зв.).

5. (викинути, появилися) взятися: прото жѣ пристѣупивъши слоужѣбници к' // господарєви и рекли ємоу ги, а ни(д) же дѣбрѣє сѣма є(ст) сѣяль на полнє свѣс(м) гдє ж' сѣ с(ст) пакъ вѣзалъ коуколь (1556-1561 ПЄ 62-62 зв.); Кгды жѣ... сѣ того гуку огненого, великого, жѣна моя очутившисѣ, и, не вѣдаючи ни о чѣмъ ничѣго щѣго сѣ такий огонь великий взялъ, порвавшисѣ зо страху великого, зѣ дѣверей залєдво сѣ добыла (Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6/I, 129); Аггль зѣнагла гдѣсѣса вѣзѣвши, тоу(ж) ста(л) на(д) нѣми (Львів, 1616 Бер. В. 71); Hde-m sia wziaiw kozak Ochryn, Vchopyw y oskrebtaw y zyw babusyn toy chrin (бл. 1650 ШКН 179).

6. (оповитися, пройнятися чим-небудь) узятися: Айно, якъ пушовъ на небо Христосъ, такъ што,

коли мовивъ, а они смотрѣли (в рук. стрѣли — Прим. вид.), узавъ ся, якъ блискъ, изпередъ очей ихъ, и смотрѣли, ажъ идетъ на небеса (XVI ст. НС 73).

7. (взяти початок) початися: Потомъ былымы провожоны... смужалиною, которая в тоє болото И(в)ницу впадає(т), взявъшисе зверху (Житомир, 1639 ККПС 204); прише(д)ши до гостинъца Фастовъского,... переехавъши онъ // въпоперекъ, зара(з) въ долъ, а доломъ идучи, въ которомъ възяласе ве(р)ховина, ру(д)ки (Київщина, 1639 ККПС 262-263); **взявшися за (от)** — (у сполученні з просторовою назвою передає значення вихідного моменту) почавши від: сторона освє(т)че(н)є напре(д) учинила... ѿ и(х) нестатечно(м) проваже(н)ю границы,... аBOVE(м), взя(в)шися за новосыпаныє копцы, знову до речки удалися, которую меную(т) старою границею бы(т) (Київщина, 1600 ККПС 142); тогда некоторые пробаторы вѣры..., взявшися от Святой горы, пошли искати и видѣти в родѣ латынскомъ мошей (1608-1609 Виш. Зач. 221);

(бути розташованим поруч із чимось) прилягти: пе(р)шая пята взяла(с) кгрѣнѣтѣ лишѣтви(н)ского а(ж) до ре(ч)ки хо(л)хова и вы(ш) помєнены(х) ѿрочи(щ) (Любеч, 1571 ЛНБ 5, II 4043, 38 зв.).

8. нас. (за що, з чого) (бути одержаним як плата) узятися, вгоргуватися: С пѣн(ъ)ки взялося двана(л)на(т) золот(т); бє(з) гроше(н) десяти за скѣрѣ взялася коня за грѣ(н)нѣ пѣ(л)трєтя золотого взято (Львів, 1607 1645 РДВ 8 зв.); по по(л) і ривни взялося два рази за дрива (Там же).

ВЗЯТОКЪ, ВЗАТОКЪ ч. 1. Одержання грошової плати: и вже нас таа заплата справедливымъ взаткомъ к нашимъ рѣкамъ дошла (Володимир, 1533 AS III, 408); я ста(н)ко снѣ ма(р)ганю(в)... за такы(м) вз(т)ко(м) сумы тоѣ тему ва(н)цѣ очизну свою вызволяю (Одрехова, 1584 ЦДІАЛ 37, 1, 21 зв.); Нєро(з)сѣдныи Латинникѡве, нашто ѡ(т)правѣте псалѡмы по оумѣрлы(х) а и то по самы(х) тѡлко богачѣхъ, дла взѣткѣ самоѡго, а не по оубѡги(х) (Київ, бл. 1619 О обр. 128).

2. Грошові надходження у казну: Рєє(ст)рѣ взя(т)ку. Напро(д) За дрыва золотыхъ два (Львів, 1607-1645 РДВ 8 зв.); взято(к) взяли(с)мо с пушки

золотыхъ ѡ (Там же, 13).

ВЗЯТЬЄ див. ВЗЯТЕ.

ВЗЯТЬ див. ВЗЯТИ.

ВЗЯТЬЄ див. ВЗЯТЕ.

ВЗАТЕ див. ВЗЯТЕ.

ВЗАТИ див. ВЗЯТИ.

ВЗАТИСЬ див. ВЗЯТИСЯ.

ВЗАТИСА див. ВЗЯТИСЯ.

ВЗАТІ див. ВЗЯТИ.

ВЗАТІЄ див. ВЗЯТЕ.

ВЗАТОКЪ див. ВЗЯТОКЪ.

ВЗАТЫЙ прикм. Шановний: Бл̑гоискоуствоуємый: вз̑тый, прославл̑емый, сл̑вный, знамен̑тый, хвал̑ный (Київ, 1627 ЛБ 8); Бл̑гоискоуствоую: Похвал̑юса, естемъ вз̑тый, оу люд̑й маю доброе розоум̑ньє (Там же).

ВЗАТЬ див. ВЗЯТИ.

ВЗАТЬЄ див. ВЗЯТЕ.

ВИБАВИТИ див. ВЫБАВИТИ.

ВИБИВАТИ див. ВЫБИВАТИ.

ВИБИТЕ див. ВЫБИТА.

ВИБИТИ див. ВЫБИТИ.

ВИБИТИСЯ див. ВЫБИТИСЯ.

ВИБРАТИ див. ВЫБРАТИ.

ВИБѢЛИТИ дієсл. док., перен. (зробити чистим перед Богом, звільнити від гріхів) вибілити, очистити: Прѣго на горѣ сѣнскоѡ поставлєни, Тѣи ѡ(т) гѣла Кровию Хр̑с(т)ѡвою кѣплєни... И шати ихъ въ Кроши Хр̑ѡвоѡ Вибієлены (Чернігів, 1646 Перло 54 зв.).

ВИВЕРНУТИ див. ВЫВЕРНУТИ.

ВИВЕСТИ див. ВЫВЕСТИ.

ВИВИШИТИ див. ВЫВЫШИТИ.

ВИВЛЕЧИ див. ВЫВЛЕЧИ.

ВИВОДИТИ див. ВЫВОДИТИ.

ВИВОДЪ див. ВЫВОДЪ.

ВИВОЖЕНЄ див. ВЫВОЖЕНЄ.

ВИВОЛГА ж. Назва птаха: *dalbula*, виво(л)га птица (1642 ЛС 205).

ВИВѢРКА ж. Білка: *sciur(us)*, вивѣрка (1642 ЛС 364).

ВИГАНЯТИ див. ВЫГАНЯТИ.

ВИГЛЯДАТИ див. ВЫГЛЯДАТИ.

ВИГНАНЄ див. ВЫГНАНЄ.

ВИГНАНИЙ *див. ВЫГНАНИЙ.*

ВИГНАНИЙ *див. ВЫГНАНИЙ.*

ВИГНАТИ *див. ВЫГНАТИ.*

ВИГОЛЕНИЙ *див. ВЫГОЛЕНИЙ.*

ВИГРАТИСЯ *дієсл. док.* (з-поміж ко́го) виграти, перемогти: А хто дѣжшій, то ся выиграеть з мижи насъ (серед. XVII ст. *Сл. о зб.* 22).

Див. ще ВИИГРАТИ.

ВИГУБИТИ *див. ВЫГУБИТИ.*

ВИГУРА *див. ФИГУРА.*

ВИДАВАТИ *див. ВЫДАВАТИ.*

ВИДАНЄ¹ *див. ВЫДАНЄ.*

ВИДАНЄ² *с.* Бачення, зустріч: кѣли́ами ро(з)-двоєно ихъ: абы ѡтѣцъ з чѣстого видѣна дитѣти своего, собѣ не воспомина́ль... же... зоста́л' му кѣ потѣсѣ... сѣнъ его єдинакѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 49).

ВИДАНЄСА *див. ВЫДАНЄСА.*

ВИДАНИЙ *див. ВЫДАНИЙ.*

ВИДАТИ¹, **ВИДАТИ** *дієсл. недок. 1.* (кого, що) (*сприймати зором*) бачити, оглядати: пруски(й) поведи(л) же(м) я ѡ(т) тебе листо(в) николи не вида(л) тепер ихъ бач(у) (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/I d, 2032, 4 зв.); Жехмѣ залѣдвеса могли оупамѣтѣти, Боса то на(м) пѣкгды не трафлѣло видѣти (Львів, 1616 *Бер. В.* 71); хто где вида(л) албо слыха(л), жебы прагнѣчому, и воды потребѣучо(мѣ), не ты(л)ко воды додава(л), але ты(ж) мо́глъ запрое́сны(й) бѣти, пѣназми єй пѣль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 221); По тѣхъ великихъ мѡрахъ корабниці плаваючи дивы великіи видѣють (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.); **вѣ очы (свои) не видати** (що, кого) — ніде не бачити, не зустрічати чогось, когонебудь: Бо Митрополитъ старшый ихъ, зъ ними былъ, а его королевская тежъ милость... позвовъ...не выдавалъ: але бы тежъ и одѣ... Никифора якая баламутня была, и тое вѣ очы не видали (Вільна, 1599 *Ант.* 811); а мы... // пана комо(р)-ника в очи сво(и) не видали, и при(з)наты того, не может пан комо(р)никъ, штобы тутъ ме(л) бы(т) на часъ назначоны (Київ, 1599 *ККПС* 115-116); **вѣ світі не видати** (чого) — ніде не бачити, не зустрічати чого-небудь: Hey brátia iam w nebi byu... Tá tot nebo iák zoloty zámok sczo takey roboty W świtym nie

wydat (Яворів, 1619 *Гав.* 21); **на око видати** (кого) — бути очевидцем чогось, самому спостерігати щонебудь: Все тые речи, которыхъ отъ тебе слышу, еще ми вонтпливость // приносятъ, а то для того, же много тыхъ и на око выдаемъ, которые отъ вашею церкве... до Римского костела приступаютъ (1603 *Пит.* 93-94); **светъ видати** — стати відомим; стати загальним надбанням: Поневажъ тые листы твое овыхъ другихъ зъ замѣкненя на светъ праве якобы вытиснули. Бо где бы тые твое спокоемъ лежали, певна бы и сие света не видали (Вільна, 1599 *Ант.* 571); **сны видати** (кому) — снити, бачити сні: млоде(н)ци ваши виде(н)а видети буду(т) а ста(р)цо(м) ваши(м) сны видати буду(т) (II пол. XVI ст. *КА* 8).

2. (що) Розуміти, усвідомлювати, відчувати: Протівко чомѣ, кгда вѣдачность боудеть видѣти: Боудеться тѣжъ и що знѣчного, выдавати (Львів, 1616 *Бер. В.* 96).

3. Враховувати, брати до уваги: або не вѣратъ же хс̄ спс̄ насъ такъ чудовне крестилса вѣ ердани... Кгдажъ ани в старомъ, ани в новомъ календарѣ того ста не видати, такъ тежъ и в костелѣ не слыхати (Острог, 1587 *См. Кл.* 20 зв.).

Див. ще ВИДѢТИ.

ВИДАТИ² *див. ВЫДАТИ*².

ВИДАТИ³ *див. ВѢДАТИ.*

ВИДАТИСЯ *див. ВЫДАТИСЯ.*

ВИДАТИСА *дієсл. недок.* (що) (*сприйматися зором*) видітися, бачитися, *діал.* видатися: Оглавши чогѣ са прелъ тымъ не видѣло. Що са пѣъ ясне всѣмъ з Ба̄ показало (Львів, 1616 *Бер. В.* 81).

ВИДАТОКЪ *див. ВЫДАТОКЪ.*

ВИДВИГНУТИ *див. ВЫДВИГНУТИ.*

ВИДѢЛИТИ *див. ОТДѢЛИТИ.*

ВИДЕЛИТИ *див. ВЫДѢЛИТИ.*

ВИДЕНЄ *див. ВИДѢНЄ.*

ВИДЕНИЄ *див. ВИДѢНЄ.*

ВИДЕНІЄ¹ *див. ВИДѢНЄ.*

ВИДЕНІЄ² *див. ВѢДЕНЄ.*

ВИДЕНЪЄ *див. ВИДѢНЄ.*

ВИДЕНЬЄ *див. ВИДѢНЄ.*

ВИДЕРЖАНЄ *див. ВЫДЕРЖАНЄ.*

ВИДЕРКАФОВЫЙ *див. ВЫДЕРКАФОВЫЙ.*

ВИДЕРКО с. Видерко. Вл. н.: Костя виде(р)ко (1649 РЗВ 170 зв.).

Див. ще **ВЪДЕРЦЕ**.

ВИДЕРТЫ див. **ВЫДЕРТИ**.

ВИДЕТИ див. **ВИДІТИ**.

ВИДЕТИСЕ див. **ВИДІТИСЯ**.

ВИДЕТИСЯ див. **ВИДІТИСЯ**.

ВИДЕТИСА див. **ВИДІТИСЯ**.

ВИДЕТЬ див. **ВИДІТИ**.

ВИДЕЦЬ ч. (той, хто спостерігає, бачить що-небудь) глядач, діал. видець: Фома же одинъ ѿ(т) оученикъ его нарицаємый близнецъ. не бы(л) тоу(т) и с ними и слыша(в) ѿ(т) дрѣжины што видѣли г(с)а. гора дѣшею и самъ хотя видець емѣ быти ѿсмыи(ж) днѣ, пришолъ ис(с)ъ (1489 Чет. 335); Амѡсъ: чре(з) Але(ф), Долготрѣпѣли(в), Вѣре(н) видець люді(й). жесто(к) (1627 ЛБ 175).

ВИДЖЕ див. **ВЕДЖЕ**.

ВИДЗЕНЬЕ с (стп. widzenie) 1. (сприймання зором) бачення: Якѡ гдѣ бы хто вше(д)ши на пала(ц) Кроле(в)скій, ѡглада(л) тамъ маліюванни гистѡрїи и вшелѡкю ѡздѡбѣ... и засѣлъ бы оу стѡлѣ, и поставлено бы пре(л) него потрѡвы и напѡи коштѡвнии, жебысѡ згѡла вѣ бѡмѣ видѣти ясности оутѣшилъ (Вильна, 1627 Дух. б. 66).

2. Незвичайна подїя, явище: хотя вѣ тыхъ створеныхъ речахъ бавитисѡ христїане вѣ поны(и) единакъ пѡб(с)ныи видѣти якѡ вѣ славѣ и таємниці вѣзвѡни похопѣ зѣ рѣчїи видѡмыхъ, переходѡтъ (Вильна, 1627 Дух. б. 294).

Див. ще **ВИДѢНЕ**.

ВИДИМЕ присл. Зримо, видимо: На землїи нѣтъ въ плѡги видѣме явисѡ, И всѡ землѡ емѣ поклонисѡ (Чернігів, 1646 Перло 56).

Див. ще **ВИДИМО**.

ВИДИМО присл. у знач. присудк. сл. (можна бачити, доступно зорові) видно: а то выкладаючи мѡвѣтъ, же с(л)нце не вѣдаю яки(м) способѡ(м) порѣшившисѡ видѣмо было же спѣшилѡся прѣве(и) променами своими землю ѡсвѣтити (поч. XVII ст. Проп. р. 254).

Див. ще **ВИДИМЕ**.

ВИДИМУСЪ, ВЫДИМУСЪ ч. (з судово-урядових книг) випис: Справа съ панѡмъ Богуринскимъ

маеть въ собе листовъ королевскихъ... врядовыхъ и отвозныхъ одинадцѡтъ... декретъ..., видимусъ съ книгъ Володимерскихъ о незаплачене... Марку Жиду (Луцьк, 1576 АрхЮЗР 1/1, 55); сторона поводовая..., листы и... привилеѡ свои на тѣе имѣ(н)я..., показала. Напере(д) выдимусъ с книгъ ка(н)целяри(и)... коро(н)ное (Київщина, 1600 ККПС 131); Видиму(с) с кни(г) к(г)ро(д)ски(х) воево(д)ства браславского виницкихъ (Вінниця, 1602 ЛНБ 5, II 4050, 50); Се(и) видиму(с) с кни(г) по(д) печа(т)ю к(г)ро(д)скою ѡбру(б)ною в року теперешнемъ... є(ст) выда(н) (Острів, 1627 ЛНБ 5, II 4045, 83).

ВИДИМЫЙ, ВИДИМИЙ, ВЪДИМЫЙ прикм.

1. (який сприймається зором) зримий, видимий: яко то с книжки скаржини показало, иж славу христову божию затлумивши и угасивши, а на челоуѣку видимом, папѣ римском, латинский род вѣру свою фундуєт и оному славу у свѣта сего прелестнаго еднаєт (1608-1609 Виш. Зач. 211); Вѣрѣ ми йжъ видимый хлѣбѣ, хо(т) и ма(л) вкѡсо(м), але тѣло Хвѡ єсть (Київ, бл. 1619 Аз. В. 191); visibilis, видимый(й) (1642 ЛС 415); и назвалъ бѣ оутверженье нѡбо бо тѣе видѣмое (серед. XVII ст. Хрон. 2);

у знач. ім. с. р. **видимое** — (все те, що сприймається зором) видиме, -ого: Чѡмъ за него сѣздапо было усе, хотѣ на небесѣхъ, а хотѣ на землїи, видимѡе и невидимѡе, хотѣ высота, а хотѣ панство, а хотѣ початокъ, усе дѣля него (XVI ст. Нѣ 46);

реальний, дійсний, існуючий: поспѣба(ж) невидимый(й) бы(л) бѣ. а свѣ(т) сѣи видимый(й), дас(т) посрѣ(д)ника достѡвѣрного (Вильна, 1596 З. Каз. 92 зв.); тѣло видѣмое, с чѡтырѡхъ елементѡ(н) (!) сѣтавлєсно (Почаїв, 1618 Зери. 19 зв.); дѣля члѡвѣка: сѣтворилъ сѣи оувѣсь вѣдимый: сѣи мїръ, нѡбо, и зѣмлю, съ всею красѡбою, и сладоу егѡ (Чернігів, 1646 Перло 23 зв.);

явний, неприхований: домъ сѣи якѡ побѣдонѡсець, Явлѡшесѡ преслѡвно ѿ(т) начѡла даже и до ннѣ, видѣмыхъ врагѣ и невидѣмыхъ низлага(л) грѣдынѣ (Острог, 1581 См. В. 7 зв.); Знайде(ш) якъ поносѡщи(м) и насилствѡючи(м) врагѡ(м) видѣмымъ и невидѣмымъ ѿ тѣрѣдѡсти Артикѡловъ Вѣры Правослѡвноѡ ѿ(д)повѣдѣти (Київ, 1646 Мог. Тр. 5 зв.); очевидний: Але ѡное бо(л)шеє а видимѡе подо-

бе(н)ство было ω той силѣ гнѣи. коли са оуказаль
мойсеѡви зелєный коустъ (к. XVI ст. УЄ № 31, 93);
Сими стихами ми, православнии, тѣшмося, яко ес-
мо на камѣни, а не на пѣсцѣ самохвалных видимых
похвал основаны (бл. 1610 Виш. Посл. Лв. бр. 234).

2. *Перен.* Знаний, відомий, справжній: геретыко-
ве... тайны Хрыстовы одкинули, и голыми почини-
ли, и преложєнство единого пастыра видимого въ
церкви Божой отмѣнили (Вильна, 1595 Ун. гр. 164);
такъ и тепер там пыха панует, и штокольвек чинит,
все для того чинит, абы видимы челоуѣки были и
похвалу односили (Львѣв, 1605-1606 Перест. 50).

ВИДИРАТИ *див. ВЫДИРАТИ.*

ВИДИРЦА *див. ВЫДИРЦА.*

ВИДИТИ *див. ВИДІТИ.*

ВИДИТИСЕ *див. ВИДІТИСЯ.*

ВИДИТИСЯ *див. ВИДІТИСЯ.*

ВИДИТИСА *див. ВИДІТИСЯ.*

ВИДІВШИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто
бачив: Видівшіє стрясєніє землі и тоє што было
оустрашілис (Володимир, 1571 УЄ Вол. 54).

ВИДІТИ, ВИДЕТИ, ВИДЕТЬ, ВИДИТИ, ВИ-
ДЫТИ, ВИДѢТИ, ВИДѢТЬ, ВИДЕТИ, ВИДИТИ,
ВИДІТИ, ВИДѢТИ, ВИДИТЫ, ВИДѢТИ *дієсл.*
недок. і док. 1. (*мати здатність сприймати зором*)
бачити, *діал.* видіти: Козма и демьянъ... слепымъ
давахѣ видѣти (1489 Чет. 67); родичовѣ его... рекли
пѣдаємо иже то єсть спѣ нашъ и слѣ(п) єа єсть
народилъ але того не пѣдаємо якъ ω(п) ннѣ видить
и кто є(ст) то(т) который отвориѣ. емоу ωчи его
мы не пѣдаємо (1556-1561 ПЄ 386 зв.); виждѣ. виждѣ.
видѣти остро, смотріти бистро (1596 ЛЗ 33); Кто
учинивъ ротъ. члѣвѣку и кто пѣтокмивъ глухого,
пѣмого, и што бы видѣвъ слѣпый, ци не я? (XVI ст.
НЄ 207); слѣпый боуду(т) видѣти (к. XVI ст. УЄ
№ 77, 23); котѣрыє маючи ѡчи, не ви(ди)те, ѡши і
не слышите (Острог, 1599 Кл. Остр. 207); прочитай
истории житій оных святых мужей,... которые...
бѣсных исцѣляли, хромым ходити, слѣпым видѣ-
ти,... видомѣ явно чудотворили (1608-1609 Виш.
Зач. 218); мастю легкѡю нама(ж) очы твои абы(с)
видѣ(л) (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 154); Смѣслы
тѣды // сѣтъ оу челоуѣка двѣрми до грѣха: по-
нева(ж) відачи, слѣшачи, дотыкаючиса,... ѡлбо

запахъ пріймѡючи, въ та(к) многіє впадаємо
претыканіа, хтожъ..., безпѣчнѡ и ненарѣшѡнѡ
дорѡгѣ пожитіа свѣгѡ Провѣдити мѡжетъ (Киѣв,
1646 Мог. Тр. 910-911).

2. (кого, що) (*сприймати очима*) бачити, *діал.*
видіти: мѣи... приде хотящи видѣти его (1489 Чет.
5 зв.); на замковой цркви видѣли аггла стоячого з
гѡлымъ мечѣмъ (1509-1633 Остр. л. 130); а с кажѣ-
дого зрѣба по два ω(к)на скро(з) валь на земнѡю
а побо(ч)нѡ стрельбѣ и видити зѣ ωконъ (1552
ОЧерк. 3. 18); онъ прозрѣвъши рекль. вижоу люди
яко бы древа которые хода(т) (1556-1561 ПЄ 157
зв.); видѣл єсми на теле их раны битые, синие
(Луцьк, 1560 АС VII, 60); та(м) же тыи вы(ш)ше
поманєныи сусѣде видѣли все що и(м) показова(л)
ѡцѣ лѡω(н)ти(й) (Львѣв, 1579-1588 ЛСБ 1033, 1); на
Фѣ(д)ку... видѣль єсми... з ручници стрелєную ра-
ну на носѣ лѡω(и) (Житомир, 1584 АЖМУ 87); я...
видѣ(л) єсми... двѣ печи розвалєны (Жорнища,
1590 ЛНБ 5, II 4046, 148); Такъ пушовъ Затѣхей
сєсь, лишивъ, што бы видѣвъ Христа, ище вилѣзъ
горѣ на одинъ пень, чомъ бывъ тѣломъ малый (XVI
ст. НЄ 181); виждѣ веждѣ мѣйскую (к. XVI ст. Розм.
37 зв.); Сова, во днѣ свѣта не видить, въ ноци же
въ пѣстїнахъ лѣгѣетъ (Почаїв, 1618 Зєрц. 37);
Видѣли бѡгѣмъ члѣка, и не видѣли же Бѣ є(ст) (Киѣв.
1625 Сур. Сл. 123 зв.); ничѡго зѡла не заста(л) ве
(д)ворѣ: ани бѣлє(л), ани збожъ..., ты(л)ко видѣ(л)
мѣ(с)ѣца, гдѣ, аначѣ, будоваѣя быѣли (Житомир,
1650 ДМВН 197); **видѣти на око, на око видѣти**
див. ОКО; видѣти очима, окомъ (своимъ) видіти
див. ОКО; очне видѣти див. ОЧНЕ;

у знач. вставн. сл. видишь, виждѣ — (*ужио-
ється при потребѣ звернути чинѡсь увагу на що-
небудь*) бачиш, бач: Чомъ, видишь, Христосъ
речетъ безъ милости: Пуйдѣте // видѣ мене, про-
клятыи, у муку вѣчнѡю и неискончаннѡю (XVI ст.
НЄ 12-13); Ісѣ нѣшь, виж(д)ѣ враги лѡўтыа нѣдѣ
мѣрѣ, ѡзбрѡєны и на насъ, и на нѣшѣ Вѣрѣ, И выбавъ
насъ, и храни ω(т) всѣхъ ихъ навѣтѡвъ (1625
МІКСВ 133);

(кого, що) (*дивлячись, звертати увагу на що-
небудь*) бачити, спостерігати, *діал.* видіти: Пѣнны
слѣдѣбници єи. вси поднѣвши подѡлки по пѣсѣ,

и пошли в т́ане(ц), в ќоски, в костѣлѣ. а(ж) вси полака́лиса выдачи тоє (1509-1633 *Остр. л.* 132); чо(го) // приш́ли естє на поущоу видѣти трости ли вѣтра(м) колеблемы(и) (1556-1561 *ПЄ* 52 зв.-53); задивованный султанъ Махометь на-тыхъ-мѣстъ шлетъ по патриарха и чюдо такое видѣти прагнетъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 471); они. ма́ючи погѣдѣ и вѣтръ по собѣ, плывѣтъ, а выдачи бѣрѣ и вѣтры протівныи..., на пристани стоа́т (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 102); привѣлъ всѣ(х) до дѣвѣ котріи то видѣли (серед. XVII ст. *Кас.* 53);

(кого, що) (*зауважувати, помічати*) бачити, *діал.* видіти: а колі молишся не боуд жо як лицемирнікъ (!) которые любят в соборах: и на стежках оуличных молітисѣ. абы их людѣ виділі (Володимир, 1571 *ВИАС* II, 47); Коли мешъ видѣти голого, одезы и покрый его (XVI ст. *НЄ* 17); Хтожъ еднакъ не видить въ мордерствѣ Игнатіевомъ явного кламства (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 741); во́ла пріємлющаго ма́етъ быти выра(з)наа, е́сли не само(г) прѣ(з) себе́ яко в дорѣслы(х) ви́димо, пріна́мней прѣ(з) дрѣго́го яко ви́димо в ма́лы(х) (Львів, 1645 *О тайн.* 3); Видѣлъ Бѣ́ оупа́докъ на́рѣда Лю́дско́го. яко бѣсѣве злѣомѣ нача́лници ошѣка́ли но́вого а́нгѣла вѣ́ тѣлѣ́ живѣщаго (Чернігів, 1646 *Перло* 7); вы естє са́ми видѣли, штѣмъ оучи́нилъ егѣ́птаномъ. и́ яко́мъ ва́съ носѣ́лтъ па́ крылахъ орло́выхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 95 зв.);

(кого) (*зустрічати, мати особисту зустріч з ким-небудь*) бачити, *діал.* видіти: В то(т) ча(с) ма́гѣоеи игуменъ и(х) вѣлми бы(л) немо́цо(и) и сами е́смо е(г) видели (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); Ту(г)-жо зара́зомъ стоячы и па(н) миха(й)ло дчу́са пове́ди(л) и(ж)... я д́на вчѣрашнего... ви́де(л) е́сми буча(й)ского ѣ богѣрине (Луцьк, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 5 зв.); Яко́са маешъ якъ мѣлѣсьса ѡ(т) ѡного часѣ кгда(м) тебе види(л) (к. XVI ст. *Розм.* 35); Яз... со(з)наваю... и(ж)... да(л) и положи́ломъ по(з)вы зе(м)ские... ѣ брамы за(м)ковѣе ѣ ворота во(т)кнѣ(л) и мешчано(м) кого(м) на то(т) ча(с) видѣти мо(г) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 13); Обаче желаю паки видѣти и посетити вас (бл. 1610 *Виш. Посл. до Княг.* 236); Еднакъ я тобѣ, жоно моя, ѡзнаймѣю, Ижъ ся тебе не рихло видѣтъ ѡбещѣю

(I пол. XVII ст. *Рез.* 176);

(з ким) бачитися, зустрічатися: Для чо́го по-томъ и на сыноде зѣборѣнялися зо всіми видѣти и зѣ владыкою Луцкимъ о то справы меты? (Вільна, 1599 *Ант.* 887);

(що, кого) (*уявляти собі щось; снити; мати ви́діння, марити*) бачити, *діал.* видіти: ви́де(л) е(с)мо з у(ст) змеины(х)... три духи нечи(с)ты(х) вихода-чи(х) подобны жаба(м), бо су(т) духи чо(р)товьскіи (XVI ст. *КАЗ* 641); вижѣ всѣ́ книги в рѣка(х) людскихъ, которыми побожніи господареве... дома и столы свои оукрашаю(т) (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 148); Dynis. Tá ia brátia sobi liežu Tá os Hándel idet wižu (Яворів, 1619 *Гав.* 22); За ряженемъ Бозскимъ, ви́дѣніе ви́дѣлъ Кирилъ, ижъ былъ на страшномъ и красномъ мѣстци, гдѣ мно́зство а́нгѣловъ... прѣсто́яло (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 476); Сѣ́тий Іѡанъ пишетъ... ижъ ви́дѣлъ кра(с)наго, а́ггла, з нѣ́а а би(л) ѡболче(н) во ѡ́болокъ бѣ́ли(и) (XVII ст. *Луц.* 546); Повѣдалъ тѣ́ды фараѣ́нъ што ви́дѣлтъ. Здалѣ́миса, жѣ́мъ стоа́лтъ на бере́гѣ рѣ́ки, з котѣ́рой выхо́ди́ло сѣ́мъ коро́вѣ вслми ѡзлѣ́бныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66);

передчу́вати, прѣдбача́ти що́ небу́дь: и се́ оупе́ре(д) ви́де(л) повѣ́ди(л) ѡ́ зме(р)твы(х) вѣ́ста(н)ю... и(ж) не зо(с)тала въ грѣбе́ душа е́го а́ни тѣ́ло е́го почу́ло зѣпсѣва(н)а (II пол. XVI ст. *КА* 10); Іс̄ ви́да-чи иже́са ю́жъ прѣ́ближалъ ча(с) мо́у́кы е́го... при-шѣ́ль... до ір(с)ли́мъ (!) (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, II зв.); Прѣ́р(о)къ: Прѣ́зорли́и́е́цъ, прѣ́зра(н) ил(и) ви́да́ще прѣ́днаа (1627 *ЛБ* 102); **видѣна видѣти, ви́дѣти въ ви́деніи, ви́дѣти прѣ́зъ ви́дене́ див.** **ВИ́Дѣ́НЕ; ви́дѣти сонъ, сонъ ви́дѣти, прѣ́з сонъ ви́дѣти див.** **СО́НЪ; ви́дѣти у ви́женю́ див.** **ВИ́ЖЕНЬЕ; ви́дѣти у прѣ́вѣ́днію́ див.** **ПРО́ВИДѣ́НЕ.**

3. (що) (*розуміти, усвідомлювати*) бачити, *діал.* видіти: Небожъчик братъ ви́дѣчи то, жебы был забыты ѡт людей паных, скочивши, ѡтнал его ѡт них и вывел его ѣ цалости прѣч изъ светлицы (1564 *AS* VI, 245); Видиши ли, яко любить Богъ и благо-волить и пріимуе́тъ то Е́му возложе́ніе (Супрасль-ський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 73); оны(и) де(и) па(н) зѣ́нько чо(в)га́ръ ви́дѣчи ижъ ма

звн(р)хность ѿ домѣ моемъ казалъ до комо(р) замъки ѡ(т)бнати (Володимир, 1585 ЖЖК I, 270); але // вѣжд не мѡжете ми ѡ не(й) пѣвнѣю справѣ дати, бо є(с)те єе и не слыхали (1598 Виш. Кн. 304 зв.-305); Снадне то кождый видети можетъ: изажъ бы то не великая шкода была — очекивати того такъ долго, а смерть за плечима уставичне? (Рожанка, 1598 Л. Пот. 1019); Кто(ж) тогды тоутъ ю(ж) не видитъ, же на сѣймѣ коронаціи к(р) стефана конфедерация межи ко(н)ститвцию влѣзла, и правомъ явно естъ признан(а) (Острог, 1598-1599 Апокр. 25); Бо вижд, иждъ король, его милость, будучи съ того баръзо жалостивый, и ображоный, не хочетъ того в. м. стерпети (Вильна, 1599 Ант. 657); тоє всѣ его подручники за реч правдивую пріймуют, хотяй часом сами видят, же противно правде на то ся обезпечаючи (Львів, 1605-1606 Перест. 54); Видеши ли, Скарго, ижд в твоих школах и науках... тайна и гнѣздо антихристово фундованно естъ (1608-1609 Виш. Зач. 227); Видячи теды отступникове, же не могутъ каноновъ соборовыхъ уникнути,... удаются до рацій и софистій (Київ, 1621 Кон. Пал. 590); яко камѣнь з горы на долъ, такъ мы прѣдко, къ смѣрти бѣжи(м), всѣ то нѣтъ ясно видимо (Чернігів, 1646 Церк. 126 зв.); Видячи преложбы(и) надъ пѣкарми, иждъ мѣдре сѡбѣ вѣложилъ, рѣклъ: ямъ тѣжъ видѣлъ сѡнъ (серед. XVII ст. Хрон. 65 зв.);

(персвідчуватись у чому-небудь) бачити, діал. видіти: Я рабъ Божій,... явно чиню сеею моею духовницею пнѣшнимъ и напотимъ будучимъ, кому то будетъ потреба видити, или чѣучи слышати (Київ, 1507 Арх.ЮЗР I/VI, 12); Потѡмъ кгда к(р) стефанъ... до кракова приѣхалъ, на сѣймѣ коронаціи, знѡвъ прнсагд... оучини(л)... жебы потверженъе черезъ него пра(в) дѡвнхъ во(л)ности набоже(н)ства ничѡго не вѣдило; // яко то в ко(н)ститвціяхъ явне вѣдимо (Острог, 1598-1599 Апокр. 24-24 зв.); Туй видиме, што тотъ члвѣкъ добывъ (здоровя и спасеніе) изъ вѣровъ правовъ (XVI ст. НС 179); Взаемъ, яко видимо, трафлялося тымъ двомъ столицамъ, же ратунку у нихъ, якъ на онъ часть велможныхъ, укривженіи потребовали (Київ, 1621 Кон. Пал. 687); И рѣкъ Іосифъ до лю-

дѣ: што яко вѣдите, и ва(с) и землю вашѣ // фараонъ ѡдержалъ (серед. XVII ст. Хрон. 74 зв.-75);

(що) (знати) бачити, діал. видіти: волелбы Єго Кролевскаа Милост видети, абы пан гетман великий с так малымъ почтомъ людей там в томъ край не был (Варшава, 1568 AS VII, 306); Вѣдишъ ли штѡ ми оучинѣла нерозѣ(м)наа цѡрка іюдова, ѡставила мене, и пошъла вслѣ(д) бѣ(в) чѣжи(х) (Вильна, 1596 З. Каз. 89 зв.); и того самѡго ищемъ в томъ писме нашо(м), котѡрое на насъ ро(з)майтѣе мѡвъ нашихъ на сѣймохъ по тѣе чѣсы заслѣше(н)а наибольшей видитъ бѣ, вѣтиснѣли (Острог, 1598-1599 Апокр. 215 зв.); Дѣтоньки, видите, ажъ не добро, надѣючи ся на богатство, увыйти у царство небесное, чѡмъ лехѣче, мовитъ, "комѣлѣ пруйти скрузь игляное ухо, нѣжъ богатому у царство небесное увыйти..." (XVI ст. НС 123); Видишъ ли, Скарго, твоего бесмысленна разума хула на твоихъ же православныхъ и правовѣрныхъ папъ святыхъ... куды падает! (1608-1609 Виш. Зач. 223); Причыны иншеи не вѣжд, тѣлкъ для тажѡровъ малѣнскихъ,... а вѣ ѡстѣткѣ гвѡлѣ телѣсны(х) роскошей заживѣна якобы по земли пресмыкающіисѣа быти здаютъ (Київ, 1646 Мог. Тр. 925).

4. (що) (брати до уваги) зважати (на що), бачити (що): И мы видѣвшѣ ихъ доброю воли и токмежъ и полнѣю заплагоу, а мы такѡжде и ѡ насъ дали и потвердили єеми нашимъ слѣгамъ... чѣтвертѣю частъ села Фадрени (Васлуй, 1502 ВД II, 204); Вы тежъ выдачи таковѣю реч, которѣю Брасловляне и Величанѣ напротивкѣ господара... чинят, на тоє естѣ розделенѣ не поѣхали и вернѣли сѣ назад (Вильна, 1541 AS IV, 278); Ино мы видѣвши ихъ братствѣ и дааніе... за що имъ было (!) права ѡтнина (Хуші, 1528 DBB I, 27); Што мы, уряд, видечи устное сознание... Панаса Черняховца, казали до книгъ мескихъ...записати — што естъ записано (Бориспіль, 1637 АБМУ 23); видечи доброе захованѣ жоны свое до себе, з доброе воли своеє записалъ ей замки свои (Острог, 1539 AS IV, 208); а выдачи болѣзнь егѡ, зстѣпѣлъ єсмъ абыхъ егѡ вѣзволитъ з рѣкъ егѣптановъ (серед. XVII ст. Хрон. 81);

(кого ким, що чим) (сважати, визнавати, мати за когось) бачити, діал. видіти: естли бы ко(л)ко

бра(т)и або дча(ст)нико(в)... а сказа(н)є бы против ни(х) вышло, въ чо(м) бы видечи собе с кри(в)доу до на(с) ѿтѡзва(в)шися ѡде(н) з ни(х)... тогды тако-вы(й) ѡ(т)поръ ѡ права не має(т) бы(ти) при(й)мо-ванъ (1566 *ВЛС* 56); коли са мо(и)се(и) народи(л) схова(н) бы(л) чере(з) три месеци ѡ(т) родичо(в) свои(х) дла то(г) и(ж) єго видели хороши(м) детате(м) (II пол. XVI ст. *КА* 578); они... Монѡрѣ Нб(с)номѡ оуклѡны чїначи, Ба̄ несмртѣльного, чл̄комъ видачи... подѡрки коштѡвные ѡ(т)давали (Львїв, 1616 *Бер. В.* 77); А хѡчешъ ли єго видѣти валѣчны(м) Воиномъ: не єсть намъ война и валка протївко тѣла и крѣви (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127 зв.); Видитъ въ томъ Клейнѡтъ свой Клейнѡтъ Црквѣ наша (Київ, 1637 *УЄ Кал.* тит. зв.);

(що) (*зазнати, пізнати*) побачити, відчути: а я де(й) самъ и челя(д) моѡ дво(р)наѡ видачы таки(й) стра(х)... повтекали де(й) єсмо з домѡ до лѣса (Володимир, 1585 *ЖКК* I, 270); Али мы, братя, не упо-добляйме ся злѡму, али доброму, если хѡчѡме не видѣти надъ собѡвъ, анѣ чути грузной карности, которую то Павелъ святыи потвережаєтъ (XVI ст. *НЄ* 220); *Охъ* лихо наше, вѣдѣлисмо страхъ не-знѡсний (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 27); Працїючи..., пѡпїтїи рѡзѡмомъ не поймѡвалѡмъ, и не помышлѡлѣ: яковїи страхъ..., бѡдѣтѣ мѣти и видѣти дѡша, кѡды ѡ(т) тѣла розлѡчѡтѡса си прїїдетъ (Львїв, 1647 *Чис. Слово* 267); Прїїдетѣ бѡдѣтїи дѣлѡгѡтѣ вѡшо града бѡетѡ..., вѣнїдѣтѣ въ рѡдѡсть Гда свѡего..., //... ибѡ вы спѡдѡбїтѡсѡ: на землїи живѡщи, видѣ-ти мнѡгѡю и дївнѡю премѡу(д)рѡсть мою Нб(с)нѡю (Чернїгїв, 1646 *Перло* 160-160 зв.); **ку собѣ видѣти** (що) — відчути, пізнати що-небудъ на собї: Молѡд-шїи зѡсь... Чл̄колюбїє Бжїс которое кѡ собѣ вї-дѣлъ мѡрне ѡутрѡтилъ, вшѣгѣчнѣ жївши (Київ, 1627 *Тр.* 29).

Див. ще ВИДАТИ.

ВИДІТИСЯ, ВИДЕТИСЕ, ВИДЕТИСЯ, ВИДЕТИСА, ВИДИТИСЕ, ВИДИТИСЬ, ВИДИТИСЯ, ВИДИТИСА, ВИДѢТИСЕ, ВИДѢТИСЯ, ВИДИТИСА *дієсл. недок.* 1. (кому, що) (*сприйма-тися зором*) бачити, *діал.* видіти; бачитися, *діал.* видітися; алижъ дошли цр(с)тва иродѡва, тогды стала звезда што вѡла и(х). имъ же видитѡса (1489

Чет. 121); тими словы... са розумѣю(т) чере(з) третью ча(ст) землѣ дерева и сѣна спалѡного бо што са в ни(х) видѡло быти зелѡны(м) ѡго(н) непѡбо(ж)но(с)ти все пожѣ(р) (XVI ст. *КАЗ* 617, на полях); малые са то комоу рѣчи видагъ, але атоли и тыхъ малы(х) рѣчей хр(с)тіанѡ в неволи тѡрецькой живѡчи, зъ ла(с)ки бжїей не терпѡтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 213); Анѣ бѡвѣ(м) реклѣ, то єсть фѣкгѡра, але то єсть тѣло моѡ. Бѡ вѣ(м) невѣповѣдѣною спрѡвою перемѣнѡєтъѡса, хѡта(ж) на(м) вїди(т)ѡса хлѣбъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 194); та(м) ѡбѡчишъ... телѡса... котѡрыѡ просвѣщаю(т)-ѡса тѡкъ же свѣтло(ст) прѣ(з) нїхъ мѡже(т) са видѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 233);

выглядѡти: нѡ звѣздѡми сплѣтѡное котѡрое якъ сребро са вїди(т) (Вїльнѡ, 1596 *З. Каз.* 74 зв.); азѡжъ тѡѡ фїгоуры нечѡудѡвные са ва(м) вїдѡтъ? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192 зв.); **на око видѣтѡся див. ОКО.**

2. (кому) Здаватися, вѡжѡтѡся, уѡвлятѡся: Мнѣ са та(к) вїдѣти, тѡѡ словѡ кѡды бы са зѣ(з)вѡбили з ва(с)... и звѡзѡли крѣпко неѡ(з)дѣлнѡю сїлѡ влѡсть и єднѡсть (Острог, 1587 *См. Кл.* 10); заты(м) кѡли наѡшлѡ по(ч) чѡты(р)на(д)цѡтѡ..., ѡколо по(л)пѡчи видѡлѡсѡ жѡклѡро(м) и(ж) бѡлѡ бли(з)-ко ни(х) нѣкотѡраѡ країна (II пол. XVI ст. *КА* 150); чѡмъ сѡтъ ѡднѡи, котрыи сїлѡнѡту свою не пѡзнѡ-ють, та видѣтѣ сѡ имъ, ажѣ они май гѡрѡздъ видѡтъ, нѣжѣ другыи (XVI ст. *НЄ* 109); Мнїтѡса: Подѡбїтѡсѡ..., вїдїтѡсѡ (1627 *ЛБ* 65); если кѡ мѡжи вами вїди(т)ѡса мѡ(д)рїи быти... то пѡхѡи бѡдѣ(т) разѡмнїи за глѡупѡго. аѡвѣ(м) хїтро(ст) свѣта того шѡлѣнѡство сѡтъ (Висѡчѡни, 1635 *УЄ* № 62, 57 зв.); **во снѣ видѣтѡса див. СОНЪ.**

3. (кому, що) (*сприймѡтѡся неѡнїм чїном*) виѡ-ватися, сприймѡтѡся, здаѡтѡся, усѡвѡдмѡлюѡтѡся: кнѡ<а>зѣ Андрѣи перед нами мѡвил кнѡ<а>г<и>ни Михайлоѡй: коли са видѣти тобѣ <мѡя дѣлнїца бѡлѡша, то вѡзми собѣ двѡрь Кошѡрь (Кошир, 1502 *AS* I, 147); єстлїж бы пакъ пану Загѡровъѡскому в третей частї видѡлѡсѡ крїѡѡда, тогды маѡтъ зѣ ѡныхъ двѡхъ частѡѡ именѡѡ то єму допѡлнїти (Вїльнѡ, 1552 *АрхїЮЗР* 8/VI, 25); повѣжъ на(м) шѣто са тобѣ вїди(т) гѡди(т) лїса данъ дѡти цѡсарѡѡѡ,

5. (кому) Хотітися, бажатися: И волєн бѣдет сын мой... и его жона и дѣти... замок Степан зо всим, што к немѣ прислѣхает, комѣ хотя ѡтдати,... даровати..., и к лепшомѣ,... то ѡбернѣти, яко са емѣ... налепей видѣти бѣдет (Острог, 1522 AS III, 237); волность емѣ... тот... замок Степан..., комѣ хотя ѡтдати,... записати... якъ са емѣ... налепей видѣти бѣдет (Краків, 1531 AS III, 378); Якож дла болшого и моцнейшого способѣ людей, виделоса // намъ всю землю Волинскѣю кѣ той послѣзе нашей рѣшити (Олбенг, 1552 AS VI, 124-125); Прѣто якъ са бѣде(т) вамъ видѣти ѡчинѣти та(к) или прѣ(з) его слѣгѣ, или прѣ(з) кого и(н)шого до

ВИДОКЪ, ВИДУКЪ, ВІДОКЪ, ВЪДОКЪ ч.
1. (сприймання зором) споглядання, бачення: Єст-
са чємѡ... задивовати (православніи хрестіане) ижъ
мы часто на ѡмерлы(х) смотрачы, и на погребѡ(х)
ихъ бываючы пожиткѡ собѣ дѣховного с' такового
вѣдокѡ не беремо (Корець, 1618 *З. Поуч.* 171); такъ
и смѣртъ кѡждо҃го члѣка живѡтъ гѣбитъ: що самѣмъ
смѣслѡ(м) нѡши(м) єст' ѡвнѡ з' ѡсѡбы хрестіан'ско
змерлои, // а на тѣхъ мѡрахъ до вѣдокѡ намъ пре-

зентова́нои (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 937-938); раны свои пр(с)тыи показѣ(т) и(м)...., и ребро выставѣ(т) на видо́коу всѣ(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 163 зв.); **речь на вѣдоку** — видима річ; безумовно, безсумнівно: А што ся ткнетъ, якомъ вишей мало преложилъ, святыхъ Ігнатія и Фотія, ижъ зъ патріаршеского престола были складаны, естъ речь на вѣдоку, же Фотій не былъ причиною зогнанья зъ престола Ігнатія (Київ, 1627 *Кон. Пал.* 743).

2. Вид, зовнішній вигляд, образ: Сіонъ скажется весѣлый видокъ, позрѣна всакой красоты (Почаїв, 1618 *Зерц.* 49); Топнѣючіи албо мѣншость знамендючіи вѣдле поваги маестатѣ и достоинства, а свѣтачіиса вѣдле оказало́сти видо́кѣ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 148); **на видоку** — (як свідчать зовнішні ознаки) на вигляд: яко кро́пѣль на видо́кѣ, та́кій по́тъ сходи́ль з него, ка́паючи на землю, высѣша́ючи несмѣлости // члчѣи крини́щѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 90-90 зв.).

3. Видіння; привид, примара: дхъ стѣ(й) пр(о)-рцкы(х) видо́ковъ и сло́въ естъ причино́у (поч. XVII ст. *Проп. р.* 148 зв.); Мечта́ніе: о́блѣда, ма́ра, Тма, видо́къ фалші́вый, покѣса (1627 *ЛБ* 63); *visum*, видо́къ, позоръ (1642 *ЛС* 415).

4. Видовище, дійство: В тако́вой бѣгнѣ, теа́т-рѣмъ а́бо вѣдо́кѣ е́сть: мѣсто расто́пня, межи спра́ведли́выми лю́дми // и грѣ́шными (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28-28 зв.); По́зѣры: Диво́вище, вѣдо́къ, ѿгріско (1627 *ЛБ* 86); В то́й часѣ. Рима́не стро́били и спра́вова́ли Розма́йгін Трѣмѣи и видо́ки; выстав-ля́ли ла́мпы за́пале́ніи по все́мѣ мѣстѣ, и мѣ́згыи розма́йгін (Черні́гів, 1646 *Перло* 63).

5. Свідок: А оны не могли добыты, чомъ не продавъ былъ Чи(р), але даровалъ. Право было великое: бывъ видукъ и все село (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); При́ню(с) я на то Алдомашъ передъ всѣмъ селомъ и видо́комъ (Там же, 224).

справити видокъ — подати приклад: гды Володимера короля мно́ги... наро́дове взывали до своихъ вѣръ..., Господь Богъ нѣяко справиль всѣмъ тымъ наро́домъ видо́къ: Володимера и лю́дь его якъ бы на вазѣ́ какой поставивши, абы... обирали збавенную вѣру (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 981).

Див. ще ВИДЦА.

ВИДОМЕ *див. ВѢДОМЕ.*

ВИДОМО *див. ВѢДОМО.*

ВИДОМОСТЬ *див. ВѢДОМОСТЬ.*

ВИДОМЪ *див. ВѢДОМЪ.*

ВИДОМЫЙ *див. ВѢДОМЫЙ.*

ВИДОМЪ *див. ВѢДОМЕ.*

ВИДОПТАТИ *див. ВЫДОПТАТИ.*

ВИДОЧНЕ *присл. (стп. widocznie)* 1. Очевидно, безперечно: письмо святое видочне свѣдчитъ, же не толко самъ апостолъ Петръ фундаментомъ Церк-ви, але сполечне зъ ним и вси апостолове (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 365).

2. Ясно, виразно, зримо: А по лѣте(х) мно́ги(х) гды вели́кій то(т) Хра(м) схилáльсa до оупáдкѣ... Преч(с)таа́ Бца́ оказáвшисa видо́чне по́ты его дрѣжа́ла и вспи́рала, а́жъ о́ное мно́зство воды было о(т)да́лено (Київ, 1631 *Син. Тр.* 815); Порохъ взав-ши зъ землѣ́ хс очи небы́лыми слѣ́помѣ творить, видочне показѣючи же онъ естъ той, который дѣшевнымъ силамъ дае́тъ мо́щъ справова́н(а) (Київ, 1637 *УѢ Кал.* 142-142 зв.); онаа́ звезда не оуказала бы видочне и явне́ х́а, е́сли бы не знижиласа и на(д) голово́у отрочати не стала (Там же, 362 зв.).

ВИДОЧНЫЙ *прикм. (стп. widoczny).* ♦ **свѣ-докъ видочный** *див. СВѢДОКЪ.*

ВИДПОВѢДАТИ *див. ОДНОВѢДАТИ.*

ВИДРУКОВАТИ *див. ВЫДРУКОВАТИ.*

ВИДТИВЫТИ *дїєсл. док. (щѣ) (ударяли пошко-дити що небудь в орнінізі)* порвати, поламати, пошлѣбити; и та́къ оуничили иже по чстыри на о(г)мѣноу бѣли сго. иже е́тоѣ тѣ́ло крѣ́во бѣло е́кѣпѣло. а́же ви(д)тибѣ́ло жи́ли и ко́сти сго е́тъи (Смо́трѣт, II пол. XVI ст. *Проп. Л.* 9).

ВИДУКЪ *див. ВИДОКЪ.*

ВИДХНЕНЕ *див. ВЫДХНЕНЕ.*

ВИДЦА *ч.* Очевидецъ, свідок: Гдѣ́ рѣ́къ, якѣ ви(д)ца тѣ́хъ рѣ́чѣи, чѣ́дныхъ, и стра́шныхъ, рекъ: по скѣ́рбѣ́ ѡ́ной, помрачѣ́тсa слѣ́нце (Черні́гів, 1646 *Перло* 142 зв.).

Див. ще ВИДОКЪ.

ВИДЪ¹ *ч.* 1. Зовнішній вигляд: ты же архипе вида мое(г) оустрашаеши́сa и не терпиши ра́бѣя подобѣ́а силы (1489 *Чет.* 12); Хлѣ́бѣ́ а́бовѣ́мъ которого оужива́емо, видо́мъ своѣ́мъ зъ пшеницы

оучиненъ быти знаемо, але зъ истности, зъ пожи(т)кѣ и зъ стости, тѣло Хво, и самого телца оноу оупитанного быти его вѣрѣмо (Київ, 1637 УЄ Кал. 34); *Образно*: ви(д) его яко ливанъ избранъ, и яко кѣдрове, гортанъ его слáдость (поч. XVII ст. *Проп. р.* 235 зв.).

2. Обличчя: видомъ какъ свѣтило сияеши (1489 *Чет.* 155 зв.); Многимъ людямъ поморозило, кому ногу, кому пальцы, другому видъ, уши, носъ (1601 *МИВР* 78).

3. Образ, форма, вид: всѣхъ затопить, потѣкъ огнѣнный несподѣванѣ, ... елементѣвъ не растлѣть, тѣлѣмъ очѣиститъ и обнѣовитъ, и въ иный // свѣтлѣйшій ви(д) прѣмѣнитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 142 зв.-143); Видъ. *Species. Forma. Facies* (1650 *ЛК* 433).

4. Вияв, вираження, втілення: не явно ли є(ст) все(му) позорѣ аггѣско(му), и члѣко(м) живѣщи(м) на зе(м)ли, яко сами есте тѣе би(с)кѣпство... 8го-ніли, и того всѣми виды и ѡбразы свои(ми), бе(з)-пло(д)наго и не хр(с)тіа(н)ского жѣтіа... пока(з)у-ете (1598 *Виш. Кн.* 291 зв.); вѣдай ижъ Оучѣтелѣ... розмѣю(т) звѣрхніи виды то естѣ ѡсѣбы хлѣба и вина (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 205); далъ намъ... 8 преч(с)тихъ Тайнахъ, Тѣло и Крѣвь свою прѣстѣю; по(д)види хлѣба и Вина (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.).

5. Різновид, гатунок: Приправѣють тежъ и оздоблѣють тѣи кѣлива розмайтыхъ видѣвъ матѣріали и присмáками (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161); атегіна, ви(д) ве(р)бы древа (1642 *ЛС* 80).

6. Причина, привід: Извѣтъ: Причѣна, замѣвка, // любѣ правдѣваа, любѣ неправдѣваа, вѣмовка, вѣдъ, ѡжáзіа (1627 *ЛБ* 45-46).

Див. ще **ВИДОКЪ, ВИДѢНІЄ.**

ВИДЪ² *див. ОТЪ.*

ВИДЫВАТИ (*стп. widywać*) *дієсл. недок., многокр.* (кого) Неодноразово, часто бачити: Видывáли егѡ же ядáль и пѣáль (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 123 зв.).

ВИДЫТИ *див. ВИДИТИ.*

ВИДЪ, ВЕДЪ, ВѢДЪ *част. (підсилювальна)* *адже, же*: килка мѣщанъ за вѣру на горло посажено, отъ которихъ панъ канцлеръ... шесть тысячей червонныхъ хочетъ, если хотятъ быти вольными а иншихъ вѣдъ и выличити трудно всюды (Київ, 1621

АСД I, 266);

(у сполуч. з **а, да, а... же**) однако, адже, все ж, та ж, тож: соуѣде... // ... мовили а видъ то(т) то є(ст) которыи сѣжоваль и милостынѣ прошоваль (1556-1561 *ПЄ* 384 зв.); Да ведь не по небу летаешъ, але по земли, яко и я, пользаешъ! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1047); а ви(д) же и то намъ не вадить розмѣти. и(ж) то та(к) быти можетъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 93 зв.).

ВИДѢНЄ, ВИДЕНЄ, ВИДЕНИЕ, ВИДЕНІЄ, ВИДЕНЬЄ, ВИДѢНІЄ, ВѢДЕНІЄ, ВѢДѢНІЄ *с. 1. (здатність бачити)* зір: Справедливый ѡный тѣвіа, гды взрѣоу и свѣтлости ѡчѣй пострадáль бы(л). нѣвы(м) спѣсобо(м) прѣ(з) аггла расфаила, то є(ст) жлѣчю рѣбною... видѣна и прозрѣніа достоупи(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 188); вѣрѣмо всѣоди Бгѣви, и не спротивлѣймѡса ємѣ, хѣта(ж) смѣслѡ(м) нáши(м) и видѣню нáшемѣ здаѣтъса быти прѣтѣвно (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 185); я рабъ Божий Иѡвъ Борецкий... пятма смыслами телесными, то ест видениемъ, слышанемъ, смакованемъ, повонянemъ и дотыканемъ, ... добре здоровый (Київ, 1631 *ПККДА II-1, 406*).

2. (*сприймання очима*) бачення, споглядання, оглядання: пр(д)те всѣ позорищници на видѣніє дѣха а(н)тихри(с)това гласа, и вѣрите его я(к) са бѣде(т) рѣманѣти и сорѣмѣти (1598 *Виш. Кн.* 290); Прѣйдѣте(ж) тепе(р) всѣ православны(и) хр(с)тіане на виденіє того рапсакá папе(ж)ского глáса (1599 *Виш. Кн.* 216); **на видѣня (вѣдѣніє)** — на показ, про людське око: Али научайте ся хрестіане, чѣмъ не мовитъ Христѡсъ за пустъ — не постиме, али постити, али лише на (в)идѣня, якъ держатъ ся много ихъ сеи години, лише на вѣдѣніє, а не вытъ правды постятъ (XVI ст. *НЄ* 35);

спостерігання: Прохѡдѣмъса тѣлко до грѣбѣвъ; размѣнимъ видѣніемъ, покажі ми ѡ(т)ца, мáтерь, жѣнѣ, и дѣти, покажі ми коє Цáръ (Чернігів, 1646 *Перло* 123 зв.).

3. (*те, що можна сприймати зором; предмет бачення*) вид, зовнішній вигляд: Видѣніемъ же наслаждáетъса красѡты жѣнѣскои, и ѡздѣбѣ шáтъ свѣтлыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21); не ты(л)ко видѣніемъ лица моего наслади(ш)са. но и пооученіемъ

слѡвъ мои(х) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 308); А еслися мя дѡткнетъ своѡю рѣкою,... Брыдкость внѣтъ чуетъ и хѡтѣ трѣтитъ до еденѣа Дла самѡго по смерти трѣпѡго видѣнѣа (Київ, 1622 Сак. В. 50 зв.).

4. (те, що постало перед очима) з'ява: Аггль бо гнѣ съше(д) съ нѣсь... ѡ(т)вали(л) кѣме(н) ѡ(т) двѣрѣй грѣба и сѣ(л) на не(м) и было видѣнѣе его яко промѣна страшнѣи (XVI ст. УЄ № 29519, 45 зв.); Року прошлого 1618,... указалосе дивное видение на небе, которое кометою албо звездою злучою зовутъ (поч. XVII ст. КЛ 87); А правѣ(д)никъ радѣеться бѣрзо с таковогѡ вѣдѣнѣа Аггльскогѡ, и с прихѡдѣ ихъ щасливѡгѡ (Чернігів, 1646 Перло 127 зв.).

5. Обличчя, лице: виж... вызнал и поведил, иж...видел есми... во Ивашка Сенковича ранѣ битѣю на видени, а в пастѣха Тишка ран много битых, синих по хрыбтѣ и по рѣкам (Луцьк, 1558 AS VII, 39); Желехъ того Хрѣстицкого по видѣню вдарилъ и за бородѣ былъ порвалъ (Петрків, 1565 AS VI, 262); виде(л) есми в по(д)дано(г) пѣна миколая... чу(н)ца виде(н)ѣ с правѡе стороны ѡ(д)ранѡе до крове а за плѣчима ра(н)у синюю битую (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 20); на видѣню головномъ — з першого погляду: Ѡ волѡ(с)ю засѣ, ѡдно, дла того ино(к) головѣ за(з)рости попѣстилъ, абы бы(л) шпе(т)-ны(и) на видѣ(н)ю головно(м) (п. 1596 Виш. Кн. 230).

6. Видовище, видовисько: Та(ж) погрѣ(б)ши и ѡплака(в)ши того трѣпа, и събравшесѣ всѣ зрѣтели. ѡного видѣнѣа бѣ(з)ѡбразнаго того гла(с)а, чѡдѣ(й)-теса и помина(й)те Его (1598 Виш. Кн. 218); жадномѣ сѣ на то(т) ча(с) не хотѣло смотрѣти на своѣго крола, але всѣ(х) ѡчи были ѡбе(р)нени на тѡе дивное виде(н)ѣ. корѡна и ша(р)латъ (Острог, 1607 Лѣк. 22); Вѣрныхъ рабѡвъ твоихъ. На преслѣвное вѣдѣнѣе събырѣашъ. Въ влаѣсти то своѣй яко Бгѣ маѣшъ (Чернігів, 1646 Перло 72 зв.).

7. (образ, що постає уві сні, в уяві, при передбаченні) видіння: И чтѡжъ ннѣ вѣжѣ чюдо бѣрзо дивнѡе, видѣнѣе же сладкое и всѣ(м) потѣшливое (Львів, 1591 Просф. 65); Мѡвитъ некды(с) пр(о)ркоу бѣ. Напиш(и) видѣна и вѣрази... на таблицѣ вѣрысѣ(и): абы перебѣгль читаючѣй ѡное (поч. XVII ст. Проп. р. 158); Ещѣ... прѣстои(т) тѣ

приложѣти ѡ видѣнѣа(х)... Григорѣа... Котѡрыи видѣнѣа и ѡбавѣна мѣвѣали, якобы нѣкотѡры(х) по смѣрти видѣали вѣ... мѣкахъ мѣчачихъсѣа (Київ, бл. 1619 О обр. 143); видѣна видѣти — бачити видѣнѣа: дѣа моѣго на всѣакоѣ тѣло и буду(т) пр(о)рковѣти снѡве ваши // и до(ч)ки ваши а млоде(н)ци ваши виде(н)ѣа видѣти буду(т) (II пол. XVI ст. КА 7-8); видѣти вѣ видѣнѣи, видѣти презъ видѣне(кого) — бачити у видѣннѣи: видѣ(л) е(м) ѡу видѣннѣи на гѡрѣ синайско(й). мнѡго лю(ди) незлѣченѣ(х) (XVI ст. УЄ № 29519, 36); ѡто му(ж) гаврѣи(л), котѡрого(м) видѣ(л) вѣ видѣннѣи моѣ(м) летѣакого, дѡтѣкнулсѣа мнѣ и мѡви(л) (Острог, 1599 Кл. Остр. 210); ѡцѣ нашѣ Іѡаннѣ гды вѣ Кѣлліи своѣй пребывѣалъ,... видѣлъ пре(з) виде(н)ѣ мѣжа ѣдного, котѡры(й) повѣажноу твѣрю и постаѡоу его бѣди(т) (Київ, 1627 Тр. 556);

чудо: Але Христос Петра жабами не корѣмил, ани устен его гадом не сквернил. Токмо видѣнѣе на приклад показал, абы и погѣанѡв до вѣры прѣймѡвал (к. XVI ст. Укр. п. 84).

Див. ще **ВИДЗЕНЄ, ВИДѢ, ВИЖЕНЬЄ.**

ВИДѢТИ див. **ВИДІТИ.**

ВИДѢТИСЯ див. **ВИДІТИСЯ.**

ВИДѢТИСА див. **ВИДІТИСА.**

ВИДѢТЬ див. **ВИДІТИ.**

ВИДАЧИЙ, ВИДАЧІЙ прикм. у знач. ім. 1.

Зрячий: арѣи, или ара: Проклинаючѣй, злѡрѣчачѣй, або вѣдачѣй (1627 ЛБ 179); Видачѣи не познали Сѣна Двѣда, а слѣпыи его познали (Київ, 1637 УЄ Кал. 40 зв.). Рѣклъ г(с)дѣ до негѡ:... хто(ж) оучинѣлъ нѣмѡгѡ, и глѣхѡго, вѣдаакого, и слѣпѡгѡ; а коли не я (серсд. XVII ст. Хрон. 82).

2. Пророк, вішун: прѣидѣте а пойдемъ до видаакого, котѡрагѡ бѡвѣмъ ннѣ прѡрокомъ зѡвѣтъ пре(д) тѣмъ звѣно видачимъ (серсд. XVII ст. Хрон. 207); впередъ видачѣй — пророк, вішун: Прозорлѣвецъ: Впѣредѣ вѣдачѣ(й), тѣкъ пре(д) тѣмъ Пр(о)рки звѣно (1627 ЛБ 101).

ВИЖЕЙОПИСАНЫЙ див. **ВЫЖЕЙОПИСАНЫЙ.**

ВИЖЕНЬЄ с. (стп. widzenie) те саме, що **видѣне** у 7 знач. ѡ **видѣти** у **виженью** — бачити у видѣннѣи: та(к)же те(ж) е(с)ми виде(л) конѣ ѣ виже-

ню седачи(х) на ни(х) маючи па(н)циры ѿгни(с)-
тыи и ахи(н)товы и си(р)чены(и) (XVI ст. КАЗ 621).

ВИЖОВАНЬЄ с. Оплата за розгляд судової справи: А за працу свою ижъ бы большъ вижованья не брали (1547 АЗР III, 8); Вижованья грошъ, отъ присяги 2 грошы (Луцьк, 1557 ПККДА II, 534).

ВИЖОВОЄ с. Оплата урядовому чиновникові за свідчення про заподіяні комусь шкоди: тую прозьбу вашу и тыи вышей менены двѣ рѣчи, о вижохъ и о браньи вижового, рачить его милость подлѣ тоѣжъ ухвалы... вскладати на тыхъ, хто статутъ поправовати будетъ (1547 АЗР III, 9).

ВИЖОВЫЙ, ВИЖОВЪ *прикм.* Який стосується урядового чиновника — вижа або належний йому: мы стороны, вышей писаные,... // ... то все слышали и видали, и тѣжже весполк на лепшее сведомѣ при вижовой печати свои есмо печати к томѣ листѣ вижовомѣ приложили (Городище, 1551 АС VI, 117-118); А та(к) я тоє ѿповѣда(н)е его и вижово со(з)на(н)е до кни(г) за(м)ковы(х) записа(ти) казалъ (Луцьк, 1561 ТУ 92); И просилъ Кирикъ А(н)дреевичъ, абы тая жалоба и ѿповѣда(н)е его и вижово созна(н)е в книги замковыѣ записати каза(л) (Житомир, 1584 АЖМУ 130).

ВИЖУВКА ж. Узгир'я, підвищення, пагорб: а шило стецко из маркомъ брато(м) свои(м) дали чергѣжъ межи вижоувками сто(м)оу воскресенію (I пол. XVII ст. УИ 1911/9, 13).

ВИЖЪ ч. 1. Урядова особа, обов'язком якої було офіційне свідчення про факти злочинів, шкод, кривд: мы... приехали и до князя Ковельского... и вижовъ замкѣ Лѣцкого (Мизове, 1537 АС IV, 99); И показавши мнѣ ли(ст) его кроле(в)ско(и) мл(сти), проси(л) ѿ вижа, при которо(м) бы ме(л) мовити па(н)у Бо(р)зобогатому, жебы его не гамова(л) (Луцьк, 1561 ТУ 91); хто бы хоте(л) ѣ чиємъ дому речи краде(н)ные застати то(г)ды ѿ(т) вѣду беручи возного, мае(т) вѣдо(м) ѿзна(й)мити што ему згинуло,... а вместе ме(ст)ского вижа и к тому люде(й) сторо(н)нихъ... маючи при собе и при ни(х)... ты(х) рече(й)... искати мае(т) (1566 ВЛС 103); прото неха(й) бы де(й) тая жалоба и ѿповѣда(н)е наше до за(в)трея до кни(г) не завожоно за чи(м) то(т) паробо(к) дома буде(т) абы и его раны

во(з)ны(й) або ви(ж) ѿгледе(ли) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 28); ѿнѣ... ѿповѣда(л) и ѿбѣжаловаль и вижомъ за(м)ковы(м) стороною лю(д)ми добрыми знаки ѿного кѣва(л)ту... ѿказова(л) (Варшава, 1571 ЛНБ 5, II 4043, 79 зв.); И прошу, де(и), пне вѣде, ѿ вижа, абыхъ тыѣ речи свои застати мо(г)лъ, што ми погынули (Житомир, 1583 АЖМУ 65); А такъ мы, вѣдѣ, выслушавъшы жалобы Миколая Водвинского, за прозбою ѿного, на ѿгледе(н)е ранѣ, придали вижа (Бориспіль, 1615 АБМУ 9).

2. Арбітр, посередник від суду для засвідчення окремого факту злочину чи правового спору: А што са ткънет того, яко Гринко... меновал на людей Его Милости, штожбы они... броварные рѣчи з двора его покрали... князь... мае(т) емѣ на то дати слѣдѣбника вижом (Берестя, 1512 АС III, 98); И на то отецъ архимандрит... взял в нас вижем службника нашего Бѣлецкого, перед ким бы мел гран оказати (Луцьк, 1537 АрхЮЗР I/VI, 24); Я гри(ш)ко тру(ш)... да(н)ный вижо(м) кнѣзю... буремскому визнаваю симъ мои(м) листо(м) што(ж)... кнѣзь дми(т)ре(й) буремски(й)... ѣзди(л) до новосело(к) (Буремль, 1560 ЛНБ 5, II 4043, 23).

ВИЖЪВЯНЕ *мн.* (жителі села Вижова) вижвяни: на дорозе ѿказали вижъвяне дѣбъ порѣбаны(и) (1546 ОГ 46 зв.).

ВИЗВАТИ *див.* **ВЫЗВАТИ.**

ВИЗВОЛИТИ *див.* **ВЫЗВОЛИТИ.**

ВИЗВОЛАТИ *див.* **ВЫЗВОЛЯТИ.**

ВИЗЕРУНОКЪ *див.* **ВЪЗЕРУНОКЪ.**

ВИЗИТАЦИЯ ж. (*смп.* wizytacya, *лат.* visitatio) (здійснення урядових відвідин, переважно церков та монастирів, щоб перевірити стан справ) інспектування: отецъ Пузына, яко чулый пастырь, з повинности своеѣ пустивъшис в ѿяздѣ на ревизию и визитацию диоцезии своеѣ, хотель в маѣтностях кнежъны еѣ милости церкви и монастыри визитоват (Луцьк, 1633 АрхЮЗР I/VI, 673).

Див. ще **ВИЗИТОВАНИЕ.**

ВИЗИТОВАНИЕ с. Те саме, що **визитация**: Пѣстїлемса... на Визитованіе и споражѣніе, во всѣхъ Повѣтахъ, мѣстахъ и селахъ... не для якоѣ прива(т)ы и нѣкчѣмного зыскѣ... але боачьса и оухѣдачи страшны(х) вырѣковъ Г(с)да Саваѣфа

(Львів, 1645 Жел. Тр. 1 зв.).

Пор. ВИЗИТОВАТИ.

ВИЗИТОВАТИ, ВИЗИТОВАТЬ дієсл. недок. (стп. wizytować, лат. visitacio) (здійснювати відвідини, переважно церков та монастирів, щоб перевіряти стан справ) інспектувати: его милост отец Пузина до Острога... приехалъ, хочечи визитовати, если бы якая непилность в набоженъстве была (Луцьк, 1633 АрхЮЗР 1/VI, 674); Теды сама кнежна... его милости отцу Пузыне... визитовать и ревизовать заборонила (Там же).

ВИЗНАВАТИ див. **ВИЗНАВАТИ.**

ВИЗНАНЄ див. **ВИЗНАНЄ.**

ВИЗНАНІЄ див. **ВИЗНАНЄ.**

ВИЗНАТИ див. **ВИЗНАТИ.**

ВИЗНАЧАТИ дієсл. недок. (що) (означати) символізувати: Що знаменуєть сукна (!) що била вся цѣла и бѣла, и не било в ней шва, жаднаго. Майстеръ. // Тая сѣкня визначала стое хри(с)ти-я(н)ство (серед. XVII ст. Луц. 546-547).

ВИЗУВАТИ див. **ВИЗУВАТИ.**

ВИЗУИТЬ див. **ЄЗУИТЬ.**

ВИЗУТИ див. **ВИЗУТИ.**

ВИЗЬ ч. Тунець: pelamis, dis, визь риба (1642 ЛС 304); thunnus, визь риба мо(р)ская (Там же, 398).

ВИИГРАТИ див. **ВИИГРАТИ.**

ВИЙКА ж. ♦ **вийка коничая** — (назва рослини) кип'ятки (Polygala L.): polygalon, ви(й)ка коничая (1642 ЛС 320); **полная вийка** — (назва рослини) повій, повійка: lonchitis, по(л)ная ви(н)ка (!) трава (1642 ЛС 257).

ВИЙТИ див. **ВИЙТИ.**

ВИКА див. **ВИКА.**

ВИКАЗЪ ч. (стп. vykaz) вирок, судове рішення, судове розпорядження: А та(к)... су(д) для розмышле(н)я тоє речи ѡ(т)ложили єсмо... намови(в)ши ся єсмо з собою, а бачечи в то(и) справе, и(ж) єще головно(г)[о] виказу не вчинили (Житомир, 1584 АЖМУ 93).

ВИКАРЕЙ див. **ВИКАРИЙ.**

ВИКАРЕЙСКИЙ прикм. (який належить вікарію) вікаріїв: а естли бы... добра оные косьтелъные столу викарейского утерпить притрафили се, на тотъ часть иншую угоду аренды зо мною... княз

викареи... учинити будут повинъни (Луцьк, 1559 АрхЮЗР 8/VI, 68).

ВИКАРИЙ, ВИКАРЕЙ, ВИКАРЫЙ ч. (стп. wikary, лат. vicarius) (помічник або заступник архієрея, єпископа чи парафіяльного священика) вікарій: реченые кнзи викарееве мне... будутъ винъни и объезалися в таковыхъ сумахъ... листы квитиучими усьпокоити (Луцьк, 1559 АрхЮЗР 8/VI, 67); Папа Римский пишется вселенъскимъ, и опокою, и викариємъ Христовымъ, и слугою слугъ Божиихъ (1582 Посл. до лат. 1123); И просили тые менованые викарыеве Луцкие абы тоє оповедане ихъ до книгъ кгородскихъ Луцкихъ было записано (Луцьк, 1584 АрхЮЗР 1/I, 186); Сами бовѣмъ Єп(с)копове, сѣтъ Пна Пáпы лє(д)во Вика́рыами, послѣдгачами, по(д)лыми (Єв'є а. Вільна, п. 1616 Прич. отех. 11); панъна Софрония Ивашенъцевичовна... за позволенъемъ... ѡтѣцовъ... на то ѡмы(с)лъне ѡтѣ велебного в бозе ѡтѣца его милости Ксенъдза... Святое теѡлокии... вика(р)его Єнера(л)ного и по провинъция(х),... депутатовыхъ и тѣтъ до Киева зсланыхъ явне ѡстне и доброво(л)не для вписаня до книгъ... подала листѣ (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 131); отъцове викарие, обавяючисе, нетолько протестантовъ переховывать не смели, але и сами в катедре не ночовали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 309).

Див. ще **ВИКАРИЯ.**

ВИКАРИЯ, ВИКАРЪЯ, ВЪКАРИЯ, ВЪКАРИЯ ч. (стп. wikarya, лат. vicarius) 1. Те саме, що **викарий**: Іосифъ... ѡ(т) фараѡна цр̄а вожены(и) на возѣ цр(с)ко(м) Пáно(м) всего цр(с)тва єгипе(т)-ского, або вѣкарією поста́влены(и), и посполіты(м) єгипта(н) нáзвиско(м) збавіте(л) свѣта былъ звáный (поч. XVII ст. Проп. р. 205); В томъ часе отецъ Иоанъ, витиснувши викарѣю моего,... всю маетность мою взялъ (Володимир, 1617 АрхЮЗР 1/VI, 450); над то, што тяжшая, викария и послушник его смѣет и важится тытуломъ церкви святого Спаса тытуловатися (Київ, 1629 АрхЮЗР 1/VI, 601).

2. Посада і будинок вікарія: и такъ есми отъехалъ, спровавши маетность свою и церковь Божиую, при которой и викарѣю оставилъ письмомъ объявровавши (Володимир, 1617 АрхЮЗР 1/VI, 450).

ВИКАРЫЙ див. **ВИКАРИЙ**.

ВИКАРѢЯ див. **ВИКАРИЯ**.

ВИКИДАТИ див. **ВЫКИДАТИ**.

ВИКИДАТИСА див. **ВЫКИДАТИСА**.

ВИКИНУТИ див. **ВЫКИНУТИ**.

ВИКЛАДАЧЪ див. **ВЫКЛАДАЧЪ**.

ВИКЛАДЪ див. **ВЫКЛАДЪ**.

ВИКОНАТИ див. **ВЫКОНАТИ**.

ВИКОНИВАТИ див. **ВЫКОНИВАТИ**.

ВИКОПАТИ див. **ВЫКОПАТИ**.

ВИКОРЕНИТИ див. **ВЫКОРЕНИТИ**.

ВИКРИКАТИ див. **ВЫКРИКАТИ**.

ВИКТОРІА, ВИКЪТОРИЯ ж. (лат. victoria) перемога: котории... заледве з манастира и з шпиралы с такою викъторією пречъ отошли (Луцк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 595); в̑ Днѣ сый Хс̑ цр̑... В̑ славѣ б̑(з)тва свбег̑ из̑ Гр̑ба явѣса, Н̑ н̑би и н̑ земли дн̑с̑ прославѣса. Викт̑оріа ег̑о славнаа и знаменїта, як̑о см̑рт̑ в̑чнаа; см̑рт̑ю ег̑о оубита (Чернігів, 1646 *Перло* 60).

ВИКЪ див. **ВЪКЪ**.

ВИКЪТОРИЯ див. **ВИКТОРИА**.

ВИЛА мн. 1. Вила: aerumnula, вила, носи(л)ца (1642 *ЛС* 73).

2. *Перен.* (місце розгалуження *doric*) розвилка, розвилка, роздоріжжя: попови резовѣ два и надѣдатокъ вѣ кутѣ надѣ ставискемъ, вѣ вилахъ нивка ку Туриску (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 326).

Див. ще **ВИЛЫ**.

ВИЛАМАТИ див. **ВЫЛАМАТИ**.

ВИЛАМОВАТИСЯ див. **ВЫЛАМОВАТИСЯ**.

ВИЛГОТНЫЙ див. **ВИЛЬГОТНЫЙ**.

ВИЛГОТНОСТЬ, ВЪЛКГОТНОСТЬ ж. (стп. wilgotność) волога, вильгість: пало насѣна... на качени, и на мѣсца(х) неплѣдны(х), гдѣ дла недостаткоу вилгѣтнѣости и мѣкрѣости зосхло (поч. XVII ст. *Проп. р.* 22 зв.); А ижъ са оучинила напередѣ змѣнка о люнатикахъ, або о хоробѣ мѣсачной, о той розвѣмѣють нѣкоторые ижъ бываетъ зъ загнилою чокрогы або вѣлкготности, которѣю латинѣицы гѣморамы называютъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 160).

ВИЛЕНЕЦЪ ч. (мешканецъ м. Вильна) виленець: спосро(д) себе млоде(н)цовѣ досто(и)ны(х) на ста(н) дѣхо(в)ный оберете, и оупра(в)те вѣ слѣ(ж)бѣ бгѣ

и собѣ. я(к) виле(н)цы дѣчинили (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 1 зв.).

Див. ще **ВИЛНЕВЕЦЪ**.

ВИЛИВАТИ див. **ВЫЛИВАТИ**.

ВИЛИЗТИ див. **ВЫЛѢЗТИ**.

ВИЛИТИ див. **ВЫЛИТИ**.

ВИЛИЦА ж. Гак, гачок: Вилица... крѣк̑, гак̑ъ (1627 *ЛБ* 15); uncin(us), кручок, вилици (1642 *ЛС* 416).

ВИЛИЯ, ВИЛИА, ВИЛІЯ, ВЪЛѢЯ ж. (стп. vilia, лат. vigilia) (день передъ яким-небудь святом) переддень: Поидѣможъ до постовѣ. Яко ся вѣ нихъ помешали: Великого посту укоротили, и иншихъ вилиями, Суботствомъ... затлумили! (1582 *Посл. до лат.* 1137); Дѣалоса на за(м)кѣ к(р) е(г) м(л) варшавскомъ, в сѣботѣ, вилію свата, ст̑го мартѣеа ап(с)ла (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 285); теперешни(и) день рыбны(и) естѣ чемѣжъ такъ естѣ Святого бартоломеа постъ: вилиа заповѣданы(и) естѣ по(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 43 зв.); Скоро по(д) се(й)мъ земла са трасла на вѣлѣю панны Ма(рии) гдромницѣ (!) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 174);

(день передъ Різдовом) святвечір: ро(к) бо(ж) а.ф.п̑е во (в)торо(к) вилія бо(ж) наро(ж)на по(л)-ско(г) (Одрехова, 1585 *ЦДІАЛ* 37, 1, 22); А назавтрие, то естѣ декабра двадцетѣ четвертого дня, вѣ вилію Божего Нароженѣя самъ его милость вечерню,... вѣ костеле новомъ Петра светого отпраовалъ (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 483).

ВИЛИЯТИ див. **ВЫЛИТИ**.

ВИЛІЯ див. **ВИЛИЯ**.

ВИЛКА ж. Виделка, вилка: с ку(х)ни кома(р)ка в не(и) ви(л)ки желе(з)ные три ро(ж)ны три (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 5); Але хто кѣлвекъ оферо-вѣль оферѣ приходѣль слѣга сѣщенническій колѣ са варѣло мѣсо, и маючи вилки ѡ трѣхъ збѣахъ в рѣцѣ своѣй, и вѣщаючи ихъ в котѣль, все // што вилками поднѣслъ брѣль собѣ сѣщенникъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 198 зв.-199).

ВИЛКЪ ч. (стп. wilk) шуба з вовчого хутра: розказалъ вил(ст) слугамъ... которые... пограбили... ле(т)никъ чо(р)ны(и) аксами(т)ны(и)... ви(л)ковѣ два коштовали золоты(х) ше(ст) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.).

Див. ще **ВИЛЧУРА**.

ВИЛНЕВЕЦЬ, ВИЛЬНЕВЕЦЬ ч. 1. (мешка-
нець м. *Вільна*) віленець: горо(д)нанє, и ви(л)невъ-
цы, хожывали до Позънанья, до Варъшева, до
Гнезъна и до Рос(т)лавѣла (Берестя, 1526 *ТУ* 52).

2. Вл. н.: Герасимъ матфиевичъ ви(л)невѣ(ц)
мель... Гребель *л* (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 52 зв.);
илью вильне(в)ца... з нами на тые кгру(н)ты посла-
ти рачи(л) (б. Києва, 1585 *ЦНБ ДА/П-216*, 2).

Див. ще ВИЛЕНЕЦЬ.

ВИЛОВИТИ див. ВЫЛОВИТИ.

ВИЛУЧАТИ див. ВЫЛУЧАТИ.

ВИЛУЧИТИ див. ВЫЛУЧИТИ.

ВИЛЧАСТЫЙ *прикм. (стп. wilczaty) (який має колір шерсті вовка)* сірий: Гры(ш)ко воыне(ц) на не(м) па(н)це(р) пры(л)бица шабля тарчѣ древо по(д) ни(м) ко(н) ви(л)ча(с)тый (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 85).

Див. ще ВИЛЧАТЫЙ.

ВИЛЧАТЫЙ, ВИЛЬЧАТЫЙ *прикм. (стп. wilczaty)* те саме, що **вилчастый**: въ стани коней езныхъ взяли чотыри: кунъ сивый, турский,... дри-
кгонтъ вилчатый, турский, куплений за двесте
золотыхъ Полскихъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/І, 430); У Русачька:... лужънико(в) чотыры,... коня
вильчатого зо всимъ на золоты(х) ѡ(с)мъдесять
(Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

ВИЛЧУРА ж. (*стп. wilczura*) те саме, що
вилкъ: кгва(л)то(в)не выдравъ... було(в) турѣ(ц)-
кихъ па(р) пя(т), ви(л)чу(р) двѣ, сукъмано(в)... два
(Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

ВИЛЫ *мн.* Те саме, що **вила** у 1 знач.: Вілы
sulcus (*Уж.* 1645, 39); клещи и вілы, и вси начинья,
и каділники з мѣди почінишъ (серед. XVII ст.
Хрон. 104 зв.).

ВИЛЬГОТНЫЙ, ВИЛГОТНЫЙ *прикм. (стп. wilgotny)* вологий, вильготный: тые сукна, яко у
вильготномъ местцу,... лежачи непросушиваные,
абы ся не попсовали,... на иншее местце... зложить
велели (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/І, 235); якъ жрод-
ло при мѣстцахъ вилготныхъ и болотныхъ текдѣе,
настѣпивши горячость слнечнаа, и егѡ, и мѣстца
емѡ близко прилеглыи высѣшаєтъ (Вільна, 1627
Дух. б. 168).

ВИЛЬМИ див. ВЕЛМИ.

ВИЛЬЗТИ див. ВЫЛЬЗТИ.

ВИЛАТИ див. ВЫЛИТИ.

ВИМАЗАТИ див. ВЫМАЗАТИ.

ВИМЕРЯТИСЯ див. ВЫМѢРАТИСЯ.

ВИМИСЕЛЪ див. ВЫМЫСЕЛЪ.

ВИМИСЛИТИ див. ВЫМЫСЛИТИ.

ВИМИШЛЕННЫЙ див. ВЫМЫШЛЕННЫЙ.

ВИМИШЛАТИ див. ВЫМЫШЛАТИ.

ВИМОВА див. ВЫМОВА.

ВИМОВЛАТИСА див. ВЫМОВЛЯТИСЯ.

ВИНА, ВЕНА, ВІНА, ВЫНА ж. 1. Вина, прови-
на; грѣх; злочин: Сенько а Демьянъ, маючи вазнь на
отца моего Степана, безъ жадное вины, кромъ
знайдена копного,... пофативши отца моего..., ста-
ли его прутъемъ // бити (Луцьк, 1564 *Ив.* 262-263);
врадники его... за неакие вины кони въ подданных
нашихъ берѡтъ (Варшава, 1566 *AS VII*, 105); ажъ вы
не выпустите вашимъ виноватымъ, ни отецъ вашъ
небесный не выпуститъ вамъ вины вашѣ (XVI ст.
НС 52); если ся Бога боишъ, правду сознаєшь
(: пры комъ тая вина зостанетъ) (Вільна, 1599 *Ант.*
641); аще боудетъ чистъ ѡ(т) всѣхъ винъ недостѡй-
ныхъ, такого намъ,... ставити оу Еп(с)кпы (Львів,
1614 *Вил. соб.* 9); Всѣхъ мѡихъ винъ, и ѡбразъ, прошѡ
запомнѣте, И просѣте за мене всѣ Га̄ Б̄га, Бы ми
вѡлнаа была до Нѣба дорѡга (Київ, 1622 *Сак. В.* 48);
поха, а(е), вина, щѣта, грѣхъ (1642 *ЛС* 282); таа
вина моа проклатаа, бързо изранила Рѣцѣ, и нѡзѣ,
и Ребра тво(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 97 зв.); ігѡмень
...// ... вины его недба(л)ства ѡ(т)пѣстѣти не
хотѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 43 зв.-44); **вина смерт-
ная (смертьелная)** — (дуже тяжка провина, яку не
можно спокутувати) смертний (смертельный) грѣх:
я ни единой // вины смртной в немъ не найдоую
(1556-1561 *ПЄ* 326 зв.); запра(в)ды ни единой вины
смертьѣ(л)ной не найдоую въ члѣцѣ се(м) (XVI ст.
УЄ Трост. 65).

2. Звинувачення, оскарження: А што са доты-
чет вин и вымыслов,... на подданныхъ тыхъ именей Єго
Милости, теды жадныхъ речей не маю ѡбтежати
(Звиняче, 1553 *AS VI*, 10); вложили над головою
его тѣтулъ вѣны его. написано то есѣ ісѣ црѣ жидовь-
скій (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 53); Жыдове. пыта-
ни будучы отъ Пилата, якую бы вину приносили,
не могли иначе мовити, одно то, же ся Сыномъ

Божымъ чынилъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 203); ѡкорѣніе, ѡклеветаніе. Скарга, ... вина, бѣ(з)чѣстіе (1627 *ЛБ* 138);

скарга: еще на себе подношу особную вину на врьд, которому бы ся спротивила и всказу его послушна не была (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 187); А по вычитаню позву, сторона поводовая... просила абы той белое голове Полажце, которая обельжона и згвалчона, и которая о то отцу владиче Луцкому вину дала, рота присяги, водлугъ констытуции, выдана была (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 401); **вину валити** (на кого) — звинувачувати (кого): Оказанье неви(н)ности нашей, ... которую тотъ писа(р) поменены(х) сенѡдѣ книжо(к) обмовлае(т), на на(с) виноу вала(чи) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 4 зв.); **вину вѣложити** (на кого) — звинуватити (кого): грошей и розмаитыхъ речей и того всего уходечи, абы свою вину на мене вѣложилъ, смелъ мене потварити забитемъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 167); **вину давати** (дати), **давати** (дати) **вину** (кому) — пред'являти (пред'явити) звинувачення: князь Роман Желеха шпикгѣть и винѣ емѣ ѡ забите брата своего, ... дае(т) (Петрків, 1564 *АС* VI, 251); тот, которому яко принципалови вину дано, с того света зшол, с которымъ криминаль умер (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 262); Приймае(т) испытаніа: Дае(т) вины. бѣде(т) карань (1627 *ЛБ* 101); И въ той шкоде своей дала вину паней Васильевой Вербской (Володимир, 1608 *Ив.* 287); **вину задавати**, **задати вину** (на кого і без додатка) — пред'являти (пред'явити) звинувачення, звинувачувати (звинуватити): кто чого на кого веде(т) а не доведе(т), самъ въ томъ заставае(т), а затымъ такому каранью, которому подлегати мѣлъ обвиненый, самъ тотъ, который вину задае(т), подлегае(т) (Володимир, 1608 *АСД* VI, 118); А въ ѡно(м) замѣшаню нѣкого не по(з)налы Зачы(м) самыжъ задавшы до гнѣву прычынѣ Єще на ныхъ небожа(т) свою(ж) вла(с)нѣю вынѣ (1636 *Лям. о приг.* 7 зв.); **вину складати** (на кого) — (*несправедливо звинувачувати*) складати вину: и(з)рае(л)иты ...коли за зло(с)ти свои карани бываю(т) на пана сѧ гнѣваю(т) або вину складаю(т) (II пол. XVI ст. *КА* 552, на полях).

3. Кара, покарання: А за вину мае(т) седе(т)и ше(ст) неде(л), па(к)ли бы... шабли... добы(л) (1566 *ВЛС* 51); на праздники старого календаря звонити не дадѣте, новый же святити и празновати с силою понудѣте и виноу запретѣте (1588-1596 *Виш. Кн.* 149); вязеня(м) ѡкрѣ(т)нымъ и винами часто мо(р)дѣю(т) (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); Єслимъ то оучинилъ оумыслѣне ці ли за да(н)еемъ (!) причіны, нехѧй же тоую виноу не а ѡ(т)ношоу але ктѡ йный (Дермань а. Острог, 1603 *Лям. Остр.* 10); тая унѣя черезъ заруки презъ вины, презъ заруки урядовые, презъ вязеня до турмъ по мѣстахъ и селлахъ до себе примушають и приводятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 17); **вина баниции** — покарання вигнаннямъ з батьківщини: писаны(й) то(т) пѣзо(в)... по вѣрожного его Мѣл пѣа Алекса(н)дра Пясеци(н)ского, А то до всказа(н)я на Єго Мл(с)ти вины баниции и є(г) пѣбликации за недопущє(н)є чинє(н)я ѡ(т)правы в мае(т)ности свое(й) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4056, 146); росѣказѣмо абысь пере(д) сѣдо(м)... станѣли... до присѣженя... // вины баниции... такъже шкодѣ десять тисєчє(й) золотыхъ (Луцьк, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 120 зв.-121); **вина банацыйна** — те саме, що **вина баниции**: преречныхъ боярь на баницю отосланныхъ вину баницыйну узнали есмо и банитами ихъ быть узнаваемъ (Варшава, 1614 *АрхЮЗР* 8/V, 418); **вину налагати** (на кого) — накладати покарання, карати: Аще же ни и сами досадами им не одолѣете, в темницах затворяйте и без вин вины на них налагайте, бийте, безчєстѣте и убийте в имя найсвятѣшого папы (1588-1596 *Виш. Кн.* 149); **крывава вина** — кара смерті: Хто кого ѡ(б)винить в то(м) выступє которыхъ кривавою виноу або го(р)ломѣ караютъ (1566 *ВЛС* 110); **подъ виноу** — під загрозою покарання: пре(з)витєри ѡ(т)ню(д) ставити и сове(р)шити не мае(м) по(д) виноу до скринки на ре(ч) дѣховнѣю по(д) стома копами гроши(и) лито(в)ски(х) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 118); ча(с) певны(й)... зложо(н) бы(л) на которы(й)... по(д) вєною двємасты гривє(н) зѣехали и тоє ро(з)граничєнє... ѣчини(ли) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 78); а хтобы... якую перешкоду вышєй поменєнымъ чинити мєв, тєды я... жона моя и потомки наши в каждого права своимъ влас-

нымъ накладомъ под виною такъ сумы пенезей 12 коп грошей шкодъ... повинни будем (Бориспіль, 1614 АБМУ 5); **поносити вину** (за кого) — нести відповідальність: Вамъ шлѣхтамъ котѣрые маѣте сыни, абѣсте за нѣхъ не поносили вины (Острог, 1607 Лѣк. 184 зв.); **попасти в вину** (вины), **у вины попасти** — підлягти покаранню, зазнати покарання; бути винним: а котѣры(и) бы з на(с) попа(д)ши в тую вину платити єе не хотѣ(л) тогды таковы(и) ка(ж)ды(и) з на(с) маѣ(м) по(д)лѣчи по(д) вѣчноє... прокла(т)ство (Берестя, 1590 ЛСБ 118); к тому те(ж) попа(л) бы(л) єсми єго(ж) мл(с)ти ѿ многи(и) вины за мо(и) выстѣ(п) (Володимир, 1520 Арх.Р. фотокоп. 70); хмѣ(л) того по(д)даного, ѡная по(л)тора ва(н)туха, чере(з) пѣна Овлочи(м)ского пограбленая,... чи(м), де(и), па(н) Овлочи(м)ски(и) у вины, за грабе(ж)..., попа(л) (Володимир, 1594 ТУ 228); тую швачку, девку учтивую, кгвалтомъ взялъ..., за чимъ у вины, вѣ праве посполитомъ вѣ таковыхъ речахъ описаные, попалъ (Люблін, 1603 АрхЮЗР I/VI, 335).

4. (*грошове і матеріально визначене покарання*) кара, штраф: єго милостью... о злодѣйство... и о иныхъ всихъ проступкахъ позвани были, не мають отповѣдати, а ни суть обвязани никоторыхъ винъ платити (Краків, 1507 АЗР II, 10); а вина на ни(х) за то больше нѣтъ ѡ(д)но 1 грш (1552 ОЛЗ 176 зв.); А єсли бы хто пограби(л) не доводачи права тогды маѣ(т) дати вины на(м)... три ру(б)ли грѣше(и) (1566 ВЛС 12 зв.); А єсли бы бра(т) брата слово(м) в братствѣ наганьбивъ маѣтъ быти каранъ сѣдянямъ а вины камень воскѣ маѣтъ дати (Львів, 1586 ЛСБ 68); Былъ кара(н) П. Васили(и) буневски(и) д(в)ома фѣ(н)тами во(с)ку, котри(и) будѣ(т) повине(н)... ѡ(д)дати... а гды бы не мѣлъ ѡ(д)дати такое вини... теди маѣ(т) двоякое караня приняти (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 35 зв.); **вина пенежная** — грошовий штраф: за нестанное (!) на першимъ второмъ року сказана была вина пенежная (Володимир, 1608 АСД VI, 117); **вина правная** — кара, штраф, визначені законом: И преречоное су(мы) пѣзе(и), декрето(м) кгро(д)ски(м)... присужонои, не заплати(л), за котѣры(м) спротивѣ(н)ємъ декре(ту) преречоно(му) и праву по(с)полито(му) в да(л)шую

є(к)зекуцию и (в) вины пра(в)ные попа(л) (Житомир, 1609 ДМВН 145); ѡ котѣры(и) грабе(ж) ѡ совитосѣтъ и вины пра(в)ные за тымъ походячие пово(д) вѣмъ позываѣтъ (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 56 зв.); **вина статutowая** — кара, штраф, визначені статутом: На которого пана... су(д)я засажоны(и) ...стату(т) ѡ(т)ворилъ и... сѣдѣти былъ єму казалъ, котѣры(и) абы не то(л)ко был мелъ вину статutowую выпо(л)нити, аєє еще, нарукавши су(д)и засажоному..., прочъ ѡтѣ суду... пошолъ (Житомир, 1584 АЖМУ 71); сторона поводовая тую то сторону позваную яко не(с)талую и п(ра)ва посполито(г) непослу(ш)ную ѿ вина(х) статutowы(х) пѣ(р)шого не(с)та(н)я за допусчѣ(н)ємъ судѣ нинѣшне(г) здала (Вінниця, 1605 ЛНБ 5, II 4051, 106 зв.); **вина церковная** — (кара, штраф, визначені на користь церкви) церковна кара: хто бы ся сягнѣлъ слово(м) непочтивы(м) на кого таковы(и) маѣ(т) быти кара(н) виною цѣ(р)ковною фѣнѣтъ во(с)кѣ бѣ(з) ѡ(т)пѣстѣ (Перемишль, 1600 ПВКРДА IV-1, 5); А котѣрого ты(ж) всѣ сполѣчне оберѣ(т) на старѣйшинство, нѣ маѣ(т)са с того вымовла(ти). Аєє єсли бы са мѣлъ зборонѣти, маѣ(т) бѣти кѣра(н) виною цѣрковною (Львів, 1603 ЛСБ 325); **винами карати, карати виною (винами)** (кого) — накладати грошову кару, штраф: бояр путныхъ,... винныхъ и непослушныхъ подлуг выступковъ ихъ винами и горлом карати (Горохів, 1593 ПККДА I-2, 158); А котѣры(и) бра(т) бы(л) кара(н) сѣдѣна(м) или виною маѣ(т) по ка(р)ности зара(з) перепросити того кому бы(л) провини(л) (Перемишль, 1592 ЛСБ 181); а непослушного и вы(с)тѣпѣно(г) межи собою кара(т)и вина(м)и (Перемишль, 1600 ПВКРДА IV-1, 4); **вину вкладати див. УКЛАДАТИ.**

5. Податок, плата: А зѣ винъ мѣсткихъ взялъ єго милость на себе по два гроши, а войтъ зѣ винъ и тежѣ зѣ ятокъ третій грошъ (Краків, 1507 АЗР II, 11); Татаръ дей поиманыхъ велишъ имъ [слугамъ] стеречи и водити, и за то дей на нихъ вины берешъ (Вільна, 1523 АЮЗР II, 132); З винъ мѣща(н)скихъ старосте иде(тъ) вѣ гроши (1552 ОВол. З. 201); Те(ж) сѣре(б)щи(з)ны ани ви(н) ѡпеку(н) бра(ти)... не маѣ(т) (1566 ВЛС 68); взяли(с)мо аї гро(ш) вины ѡ(т) бабы (Львів, 1607-1645 РДВ 27 зв.);

оплата суду: Пересѣ(д) децѣкованье вижова(н)е вины во(д)лѣгъ статѣѣ (1552 *ОБрац. 3. 142*); Вины пересѣ(д) вижованье де(ц)кованье блѣдачи во(д)-лѣ(г) статѣѣ (1552 *ОКр. 3. 148 зв.*); винѣ ани пересѣдовѣ брати... николи не мають (Почаїв, 1597 *ПВКРДА IV-1, 48*);

(*позичені гроші*) борг: А кто бы не ѡ(т)да(л) вины бра(т)ской, порѣку не ѡ(т)ходачи имае(т) поставити два браты до дрѣгое схо(ж)ки (Перемишль, 1592 *ЛСБ 181*); А кто бы не ѡ(т)да(л) вины бра(т)-ской порѣкѣ мае(т) поставити двѣ брато(в) не ѡ(т)-ходячи до дрѣгои схо(ж)ки (Львів, 1602 *ЛСБ 369*).

6. Повинність: На роботѣ на панцизнѣ маю(т) подданые ходити скоро ден, а которыйбы не шолѣ, тогды его виною не карати, толко на пню хлостѣ емѣ дати маю(т) (1567 *АС VII, 120*); хтобы те(ж)... неприятелю ѡ(т)порѣ не чини(л) а рѣчи посполито(й) слѣжити не хоте(л) тогды кожды(й) таковѣю (ж) винѣ выше(й) помененѣю выпо(л)нити бѣде(т) повиненѣ (Берестечко, 1573 *ЖКК I, 51*); подае(м)... имене свое... з десятинами и всѣ(х) люде(й) работами по(д)водами винами пересѣдами и зо всеми и(х) пожит(т)ками (Юсківці, 1576 *ЛНБ 5, II 4044, 87 зв.*); имене наше дедичное... з повозами,... данями, винами великими и малыми,... нинешним листомъ нашимъ арендуемъ (Локачі, 1591 *ПККДА I-2, 162*); Коли возмѣтъ члѣвкъ свѣжо жонѣ не выхѣдитъ на войнѣ..., але вѣленѣ бѣдетъ без вины вѣ домѣ своемъ, абы се пре(з) одѣнѣ рѣкъ веселѣлѣ зѣ женою своею (серед. XVII ст. *Хрон. 157*).

7. Причина, привѣд: рекли емоу оученици его если же таковая вина е(ст) члѣкоу зѣ жоною то лѣпѣше е(ст) и не женитиса (1556-1561 *ПС 83 зв.*); Виною же, или причиною всему тому бѣды суть, иже всяко скорби намѣ творятъ (Константинополь, 1594 *Малыш. 24*); вѣрѣемъ вѣ ѡ(д)ного ѡ(т)ца, котѣрый естѣ всѣмъ почѣтокъ, и вина або повѣдѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син. 44 зв.*); Ано, братя, Бѣгъ указуетъ, што бесме задарѣ не изывали имя Божіе, // тай нѣ лаляли ся безѣ вины (XVI ст. *НС 212-213*); Что естѣ вина народное страсти и которого народа, доумѣтиса не могу (Унів, 1605 *Виш. Ломн. 195*); Ѳснованіе, Ѳемеліонѣ: Ѳндаментѣ, вина, начѣло, грѣнтѣ, закладѣ, заложѣ(н)е (1627 *ЛБ*

153); Винѣ же семѣ подаде... отецѣ Памво Берѣнда ...Архѣтипографѣ... Сѣѣи Лѣвры (Київ, 1628 *Дор. Поуч. 520*); occasio, пѣс, блѣговреніе, (блѣговременіе — *Прим. ред.*) вина, причина, пово(д) (1642 *ЛС 288*); Тамѣ з вѣми в товѣриствѣ вѣчне жѣти. и Бѣга мѣгѣо вѣнѣ безѣ оуприкрѣна хвалѣти (Чернігів, 1646 *Перло 46*).

ВИНАЙДЕНѢ *див. ВЫНАЙДЕНЕ.*

ВИНАЙДОВАТИ *див. ВЫНАЙДОВАТИ.*

ВИНАЙТИ *див. ВЫНАЙТИ.*

ВИНАПАСТОВАТИ *дієсл. док. (що) (добитися чого-небудь нападами, дошкулянням) змогти, дошкулити, діал. винапастувати:* Повторне прошу та, Ісѣ, не нападѣй пекла [мого], // Анѣ мене, бо не винапастѣшѣ нѣчого. Коли ти Бѣгъ, тамѣ собѣ сиди в раю, А я тебе тѣтъ не потребѣю (I пол. XVII ст. *Сл. о зб. 29-30*).

ВИНАРСКѢ *прикм. (який стосується винаря) винарський:* vinari(us), вина(р)скѣ (1642 *ЛС 414*).

ВИНАРѢ, ВИНАРѢ *ч. Виноградар:* и рекѣль кѣ винареви што южѣ третее лѣто як // прихожоу а гладаю плода на том то древѣ смоковѣничѣно(м) а не найдоую (1556-1561 *ПС 279 зв.-280*); [wziа] Мѣлѣ тежѣ винницы и, винари по горахѣ и на кармилѣ: бо былѣ члѣвкъ кохаючіисѣ вѣ справованѣю рѣльи (серед. XVII ст. *Хрон. 336*);

винар, винороб: далѣ(м) винарови ѡ(д) ѡправованѣ вина золоты(и) ѡди(н) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ 1041, 1*); як Богѣ множит збоже... през орачей, и вино и напой през винаревѣ и их роботу,... так теж дае вѣру през працу пастырев и учителей своих правдивых и вѣрных (Вільна, 1600 *Катех. 72*); Винарѣ. Vinitor. Pampinator (1650 *ЛК 433*).

ВИНДИКОВАНЕ *с. (смп. windykowanie, лат. vindiciae) домагання вирішити якусь справу на основѣ статуту чи права, вимога повернути власне майно: то все вѣчными часы ѣморяючы ѡ дорогѣ до дохоже(н)я и ви(н)дикова(н)я того всего завираючы на што е(с)мо тотѣ квитѣ нашѣ... межи себе дали по(д) печѣ(т)ми и(с) по(д)писами рѣкъ наши(х) (Вінниця, 1623 *ЛНБ 5, II 4058, 27*).*

Пор. ВИНДИКОВАТИ.

ВИНДИКОВАТИ, ВИНѢДИКОВАТИ, ВИНѢДИКОВАТЬ, ВИНѢДЫКОВАТИ *дієсл. недок. (смп.*

windykować, *лат. vindico*) (чого, в що, на кому і без додатка) домагатися вирішення якоїсь справи на основі статуту або права; вимагати повернення власного майна: През... учінок свой... помененные особы... въ вины... попали, о што все обещающее з ними правомъ, иле с права будетъ належало, правне чинити и тыхъ винъ на нихъ винъдиковать (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 8/III, 589); Не можетъ нихъто инъши(й) задавати Акъции то(л)ко, поводовая Сторона Которо(й) тоє Комъпетитъ, того доходити и винъдиковать, што дедъковавши, просила абы судъ, належнѣю Акъцию дъзнавши позъвано(й) Скутечъне ѡ(д)поведати наказалъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141 зв.); А право... выразиѣне дчитъ, же хто до чого, не належитъ, то тежъ и права не маєтъ, то є(ст) и винъдыковать, того не можетъ за чымъ Просила ѡ(д) Акътора яко неналежнѣного волности (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 140 зв.); Што ся зас тичет вин правних, о которые инстикгаторъ нашъ,... в тые добра на позваном виндикует, теды тые пены... мы, крол... кондонуемо (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 173); Которых шкодъ своих таяж ее мл. пани стольникова любелъская не виндикувавши смертю с того света зошла (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 204).

ВИНЕН *див. ВИННЫЙ¹.*

ВИНЕНЪ *див. ВИННЫЙ¹.*

ВИНЕНЬ *див. ВИННЫЙ¹.*

ВИНЕСТИ *див. ВЫНЕСТИ.*

ВИНЕЦЪ *див. ВЪНЕЦЪ.*

ВИНИКНУТИ *див. ВЫНИКНУТИ.*

ВИНИМАТИ *див. ВЫЙМАТИ.*

ВИНИТЕЛНЫЙ *прикм. у знач. ім. (той, хто звинувачує) обвинувач: винителны(й), то(т) котѳрый причинѣ ѡ(т) кого маѣ(т). албо ты(ж) котѳрі(й) кого винѣтъ (1596 ЛЗ 32).*

ВИНИТИ, ВЫНЫТИ *дієсл. недок. (що і без додатка) Винити, звинувачувати: Постараймоса братіа абы на(с) бѣ не вини(л), абовѣ(м) не потребѣ(т) на сѣдѣ свѣ(д)кѡ(в) (Вільна, 1596 З. Каз. 159 зв.); Мы бра(т)ство Стѣго бѣгоявленя выслѣхали ли(ч)би Пано(в) шпита(л)ны(х)... которіє ря(д) сво(й) ѡ(т)правляли присто(й)не И нѣ в чо(м) не... выныли С чого и(х) квитѣємо и во(л)ними чинимо*

(Львів, 1607-1645 *РДВ* 11 зв.); то, не на зневаже(н)є мѣста, але на оушанова(н)є Стѣхъ Бѣжихъ захо-вѣємо, абы насъ огѣрства выстѣпко(м) не винили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 147 зв.); *imputo*, причитаю, вмиѣняю, виною (1642 *ЛС* 229).

Див. ще **ВИНОВАТИ.**

ВИНИЦА *див. ВИННИЦЯ.*

ВИНИЧИНА *ж. Виноградна лоза: bethysalca, лоза че(р)ная, виничина (1642 ЛС 102).*

ВИНИЧНЫЙ *див. ВИННИЧНЫЙ.*

ВИННЕ *присл. Винувато, з почуттям вини: а иже(м) я то за пѣя(н)ствомъ глѣпого розѣмѣ своего... // ... бы(л) про(ч) вѣ(к) и тым ѣ(м)... своего мл(с)тиво(г)о пѣна на ла(с)це которѣю(м) пере(д) ты(м) мѣва(л) нарѣши(л) тогды што(м) чини(л) во все(м) даюса вин(н)є ваше(й) мл(ст)и (Володимир, 1578 ЖКК I, 140-141); Ада(м) вѣнне оумѣрѣ, бо згрѣши(л): а Хс̄ Г(с̄)дѣ невѣнне оумѣ(р), бо не згрѣшилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 770).*

Див. ще **ВИННО.**

ВИННЕЙШИЙ, ВИННѢЙШИЙ *прикм. найв. ст. Найбѣльш винный: А па(н) Фѣдо(р) сенюта... проси(л)... абы черезъ ми(ст)ра ѡ(д)но(г) с ты(х) по(й)маны(х) ми(с)ка бы(ло) ѡпытано розумеючи его бы(ти) ви(н)не(и)ши(м) в заби(т)ю брата своѣ(г) (Кременецъ, 1563 ЛНБ 103, 26/Id, 1810, 21 зв.); Не ва(м) то але бѣгѣ самому провины(л). Же смѣлъ рѣкѣ по(д)носити на та(к) стѣе справы. Чы(м) ся всѣ щытимо и до(с)таємо славы Ро(з)суди которы(й) ту вы(н)нѣ(й)шы(й) в таково(й) го(р)до(с)ти (1636 Лям. о приг. 3 зв.); Который то возный тамже перед их мл. на громаду зобранныхъ хлопѡвъ перепытовал се и межи хлопами и громадою о виннейшихъ подданныхъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 209).*

Пор. ВИННЫЙ¹.

ВИННИЙ¹ *див. ВИННЫЙ¹.*

ВИННЫЙ² *див. ВИННЫЙ².*

ВИННИКЪ, ВИНЪНИКЪ *ч. 1. Винороб, винар: ка(к) и(х) права май(д)боръское несѣтъ кра(в)ци... стре(л)ники вин(н)ики лу(ч)ники... а с ты(х) вси(х) ремесникѡ(в)... г(с)дрѣ на(ш) на замо(к) свои вына(л) по два ремесники мѣ(ти) к за(м)кѣ (Київ, 1518 *Арх. Р. фотокоп.* 29); Пивоварника, винника, мелника, который ся ему не сподобает, волно ему*

его выкинути (Кременець, 1569 ПККДА II, дод. 558); Въ томъ же року... самъ панъ Городинский... нашолъ кгвалтомъ... на винницу... тамже челядь и винника протестующихъ се съ тое винницы... выгнавши, взялъ и кгвалтовне пограбилъ статковъ..., до паленя горилки належачихъ (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 389); Винарь: Винникъ (1627 *ЛБ* 15).

2. Вл. н.: гринець ви(н)никъ (1552 *ОВин.* 3. 137); ле(в)ко ви(н)ни(к) (Житомир, 1609 *ЦДИАК* 11, 1, 5, 11); грицько винъникъ (1649 *РЗВ* 99 зв.).

ВИННИЦЯ, ВЕННИЦА, ВИНИЦА, ВИННИЦА, ВИННИЦА, ВИННЫЦА, ВИНЪНИЦЯ, ВИНЬНИЦА ж. 1. Виноградный кущ, лоза: А коли южь былъ часъ. послалъ до виногра(д)никовъ слоугоу абы плоды зъ винъницъ в'залъ ѿ(т) виногра(д)никовъ (1556-1561 *ПС* 174); много с'ѣлъ... погорѣло и древа... оливного. помара(н)чій і винъницъ (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 27 зв.); Обиманіє: Збиранье зъ винницъ гронъ (1627 *ЛБ* 168); А тобѣ езекиѣ то бѣде знакъ ѣжь сего рѣкъ саморѣдное збѣжѣе, але трѣтегѣ рѣкъ с'ѣйте и жнѣте: садѣте винницы и ѣжте ѡвоцы ихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346); *У порівн.*: столица ри(м)скаа квітне(т) и родить яко винница (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 126); *Образно*: Я емъ винница, а вы винничное галузя (XVI ст. *НС* 123).

2. Виноградник: Зымайте намъ лисенята малии, котрыи жъ то казять винници (поч. XVI ст. *Песн.* л. 51); Вин(н)ицы в ѿ(д)на пере(д) замкомъ... а дрѣгаа на горѣ вышгороде (1552 *ОКЗ* 41); Злыхъ зле погубить, // пушлетъ на нѣ мѣчъ римскый и винницу свою дасть другимъ робутникумъ (XVI ст. *НС* 127-128); Подобалася лакомой Евдзій, винница едной вдовы (XVI ст. *УС* № 29519, 282 зв.); А далѣй на долинь 4 нивы, и пу(д) чопу(в)скима, винницами великая до воды (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); Иліа пр(о)ркъ тыми негдысь словѣми ахаваю идоучемоу до винницы наватовы, котрѣю былъ взалъ неслоушне, грози(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 183 зв.); Якъ якій богѣтый фолварѣокъ, зъ многими приходами, зъ ви(н)ницею оуорожа(и)ною, зъ зе(м)лѣю обфѣтою...: такъ зацное было село адамово (Вільна, 1627 *Дух. б.* 103); Виноградъ: Винница (1627 *ЛБ* 15); Былъ ѣди(н) члѣкъ господѣр' кѣторій насади(л) ви(н)ницѣ, и опаркѣни(в) еи

оукопѣль ты(ж) в не(и) прѣсы (1645 *УС* № 32, 122); ани позосталыхъ колосѣвъ зберѣшь, ани в' винницы твоѣ(и) гро(н) и ягоды оупадающихъ але оубѣгимъ, и гѣстемъ на (з)бира(н)ѣ зоставишь (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.).

3. Винокурня: Отъ солоду цехованого у бровари от вару пива по семи грошей и четверт молоту, а тижъ..., хто варит, арандару зо пять грошей до винницы (Кременець, 1569 ПККДА II, дод. 558); побра(л)... (в) ви(н)ницы што ко(л)векъ было... проса молоченого три(д)ца(т) мерѣкъ (Житомир, 1605 *ЦДИАК* 11, 1, 4); А коли пришли до винницъ мѣстски(х), оуказѣлса молоды(и) ле(в) срѣбкѣй а рѣчѣчи(й), и забѣжалъ емѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 184 зв.); взяли... в дворе и в' винницы вси начиня домовые (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405).

4. *Перен.* Християнська віра: Если бы, ведлугъ твоее повѣсти, папѣжъ римскій былъ противнымъ Христови и Петрови..., не разширялъ бы тоее вѣры або винницы своее в' далекіе краѣ (1603 *Пит.* 7); Штожъ еще, гды пѣйзримъ на жѣтѣ... Евѣймѣ..., и гды тогѣ постѣпки розбирѣти бѣдемъ; ано Богобѣйне..., жѣлъ, ано ѡвоцъ сторѣкѣй Гви принѣсь, ано... ѡхѣтне ѿ(т) самѣи зорѣ працювалъ в' винницы Гѣда (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 164); **винница Христова** — поле поширення християнської віри: з которого за единокуднымъ вашихъ милостей непорушеномъ заставляю се за церковь Бозкую, матку нашу, винница Христова, то есть Братство милосердія, годный ѡвоцъ з себе выдавала, а не потребное было...выкидала (Київ, 1644 *КМПМ* II, 288); **небесная винница** — царство небесне, рай: Мы тѣды пилный опытъ чинѣмо, чи естесмо в' ѡной невѣдомой зе(м)-ли насѣяны и в' небесной ви(н)ниці прищеплены (Вільна, 1627 *Дух. б.* 123);

перен. церква: Црковъ по(д) Рѣмскимъ Папѣжомъ, не есть далѣй црковью, але Речью посполитою якѣю(с), лѣдскою..., Ви(н)ницею есть, то(л)ко на оупѣеніе ноѣ (Евѣе а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11 зв.).

5. *Перен.* (*основа релігії*) еврейскый народ: винница есть нарудъ жиудскый, што еи чинивъ Бгъ на земли своею, а плутъ есть ангелы (XVI ст. *НС* 127); Винница'есть народъ Жидѣвскій зъ Єгиптѣ

перенёсений, а в' земли ѡбѣцáной ѡ(т) Бга, насажёнй. Як' ѡ том' Бж(с)твѣнный Двѣдъ мѡвить; Вѣнницѡ з' Егѣпта перенёслъ, выгналъ, Погáнъ, и насадилъ Єѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 487).

ВИННИЧНЫЙ, ВИНИЧНЫЙ, ВИННИШНИЙ
прикм. 1. Виноградный: Я емъ винница, а вы винничное галузя (XVI ст. НЄ 123); *У порівн.:* оуступлю на палму а похвачю овошѣе ее; и боудуть перси ее яко гронове виннишнии (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

2. (який належить винниці) винницький: начиня броварные и виничные, властнымъ коштомъ пановъ протестантисъ справленые (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/І, 540).

3. (який стосується вина) винний. **ВИННИЧНЫЙ покой** — кімната, призначена для пиття вина: Оувель мя есть царь до винничного покоя, и зрядилъ есть в' мнѣ любовь (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

Див. ще **ВИННЫЙ**².

ВИННО, ВИНЬНО *присл. у знач. присудк. сл.* Заборговано, винувано: такъже и передъ тымъ, ижъ ся на потреби церковные тое епископии Луцкое, на отыскане добръ церковныхъ рознымъ особамъ... черезъ насъ сполною рукою, виньно зостало и листья нашими варовано есть (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/І, 461); сѡмѡ двесте копѣ гроше(й) лито(в)скихъ мнѣ само(й) слѣдѣжачю ви(н)но зо(с)талые, которыми то записами вышѣменованые особы записали и ѡбликовалися (Кременецъ, 1627 *ЦДІАЛ* 181, 2, 132, 9, 1); воловъ сѣмъ а коровъ тринадцатъ и яловятъ шестеро взявъ,... и еще болшей быдла у челяди войсковой розныхъ особъ, и за дługi набралъ, що му было винно в обози (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616); которые Пнзи протестѣючие для знесенъя заставъниковъ а меновите Єго м(л) Пана Алексанъдра Ѡлекшича были зобрали Которому виньно три(д)цатъ тисече(й) золоты(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.).

Див. ще **ВИННЕ**.

ВИННОСТЬ¹, ВИНЬНОСТЬ, ВИННОСТЬ ж. Провина, вина: Єго Милостъ тыхъ часовъ безъ жадное моеє// винности тьи сѣла в мене ѡтнал (Берестя, 1512 *АС* III, 97-98); я се к томѡ знамъ ижемъ ва(с) кла(л) є(д)но не(з) своего дмыслу ани за вашу ви(н)ность є(д)ножь за тую причину и(ж) ма

проси(л) ѡте(ц) ниѡа(н)ти(и) и па(н) воло(с) (Львів, 1552 *ЛСБ* 17); ни единой вин'ности не найдоую в' то(м) то члѣцѣ (1556-1561 *ПЄ* 324 зв.); прѣвелі есте мѣ тог члѣка. на которог мовѣте. иже бѣ онъ люди розворочал. чого і я предъ вамѣ пыталъ его. і нѣ единой вѣнности не нашолъ єсми в томъ то члѣци (Володимир, 1571 УЄ *Вол.* 82); Пры томъ г(с)дру свѣты(и) ми(т)рополите з великою се(р)дечною жалосьтию того джываю и(ж) таковую нехоть и неласку вм(л) на собе бо(г) ве(ст) безѡ всяки(х) прычинъ и ви(н)носте(и) мои(х) ѡ(т)ношу (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1); тоє самое досытъ бы могло быти до показан'а винности, же замѡтилъ цѣрковъ, ни дла чого доброго (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 19); **безѡ винности** — безвинно: пришли до мене панове мещанѣ лво(в)ские... желуючи на мене пере(д) посла(н)цемъ митрополита є(г) м(л)̄)... а(ж) бы(х) я и(х) кла(л) свово(л)не бе(з) ви(н)ности и(х) и ку закону не пуща(л) (Львів, 1552 *ЛСБ* 17).

ВИННОСТЬ², ВИНЬНОСТЬ ж. Повинність: Ви(н)ность. Ѡгороды ѡвощовые городать дво(р) двесь крѣгомъ ѡгороживають ста(й)ни на кони з лозы плѣтѣтъ (1552 *ОЛЗ* 185); Виньность. Тыє люди дають ключъникѡ дѣрчистого платѡ... с ко(ж)дого дворища по вѣ грш(й) (Там же, 185 зв.); ѡ(т) вѣ летъ тоє ви(н)ности тагнѡти перестали (1552 *ООвр.* 3. 105 зв.).

ВИННЫЙ¹, ВИННИЙ, ВИНЬНЫЙ, ВИНЬНЫЙ, ВЫННЫЙ, ВЫНЬНЫЙ, ВИНЕНЪ, ВИНЕНЬ *прикм.* 1. (в моральному або юридичному відношенні) винуватий, винний, винен: Мы, подлугъ присяги и свѣдоцтва того жыда Товьи, Михеля и его жону въ томъ нашли правыхъ, а докторовая винна, ижъ она тыхъ шкодъ своихъ на Михелю и на его жонѣ не доискалася (Краків, 1518 *РЕА* I, 95); к'то бы к'лал'са дарѡ(м) которыхъ [ол'таръ] є(ст) на немъ, винень є(ст) (1556-1561 *ПЄ* 98 зв.); такъ єсмо нашли и сказали, ижъ Желехъ во всемъ томъ... виннымъ зосталъ (Вільна, 1565 *АС* VI, 285); где бы дей пани Борисовая Охлоповская в томъ не была виньна,... теды бы дей была зараз в томъ опытъ учинила (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 373); Девятое: нѣкто нагай не судить нѣкого, доку не оузнавать, ци винень, ци нѣтъ (XVI ст. НЄ 83);

А штожь, чи винна вона съ того, же сынове съ не всѣ однакого послушенства бывають?! (1603 *Пит.* 98); быся было наше пи(с)мо впро(д) ѡтослаѡ нѣ(м) з киева при(с)лано не было бы тоѣй мовы, але кто(ж) виненъ. Мы же(с)мо ѡ(т)волочили прости и на(м) бже (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1); Що на(д) мѣрѣ то грѣхъ: не винно вино. але пѣнство проклѣто (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.).

2. (який має борг) винний, винен: Ино король его милость осталъ ему виненъ сто копѣ и 30 копѣ, а старого долгу виненъ его милость пять сотѣ копѣ и тридцать копѣ (Краків, 1508 *АЮЗР* II, 120); двесте коп грошей бѣдѣ винен, кгда мнѣ княз его Милость, то все... тьи товары ѡтдасть (Вільна, 1550 *AS* VII, 9); Я Петръ великій мещанинъ ѡнтверпскій зєзнаваю ижъ виненъ естемъ Янови блянкарѡви... сѡмѣ чтыридєся(т) сорокъ либрѣ флядрѣскихъ (к. XVI ст. *Розм.* 71); и(х) м(лст) зѡ(ст)али ми ви(н)ны на ѡбликѣ запи(с) сво(й) доброво(л)ны(й) пє(в)нѣю сѡмѣ пнѣзє(й) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 32 зв.); А ещє мови(т) папу(ж)ка ми виненъ кга(л)-бино(в) добры(х) 500 за воли (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 1 зв.); девять копѣ литовскихъ на тую роботу зосталемъ ему виненъ (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 409); маєть быти послѣшнаа,.... жєбы исповѣдѣющійсѧ бѣлѣ готѡвымъ з' ѡхѡтою прынѣти всѧкѣю покѣтѣ... такъ тє(ж) и ѡ(т)дѣти што комѣ виненъ, инѧчєй исповѣдѣнїє не бѣло бы ва(ж)ное (Львів, 1645 *О тайн.* 79); Кѡтѡромѣ я виненъ барзо многѡ Тмѣ тѧлѧнтѡвѣ дѣѧнїй злѡгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 19 зв.).

3. (який є причиною чого-небудь) винний, винен: Не Грекове тєды, якомъ вышєй повѣдалъ, винни того розєрваня, але папєжъ Римскїй (1603 *Пит.* 32); то посполїте быває(т), же пѧна наслѣдѣю(т) и слѡуги. а прѣто єсми недѡбре жїти позвѡлишъ, погорѣнѣнѧ по(д)дѧны(х) виненъ боудє(ш) (Острог, 1614 *Тєст.* 147); єслибы в' ѡтрѡбѣ матери(н)ской зостѧло живѡє немѡва(т)ко, а мѧтка бы ѡмє(р)ла// тогды пови(н)ность хрєстїѧн'скаѧ вытѧгѣєтъ, ѧбы было вѣнѧтое распѡрѡвши мѧтѣкѣ ѡмєр'лѣю, инѧчєй єслибы хтѡ могѣчи ѡчїнїти, занєдѣбалъ, бы(л)бы виненъ вѣчного затрѧчєнѧ ѡного дїтѧтка (Львів, 1645 *О тайн.* 16-17); Єсли хтѡ з нѣнависти члѣвкѧ

попхнѣтъ ѧбо на нєгѡ кїнєтъ з' засѧды, ѧбо бѣдѣчи ємѣ нєпрїѧтєлє(м) рѣкѡю ѡудѧрїтъ, а ѡнъ ѡумрєтъ, кѡтѡрый ѡудѧрїлѣ вїнєнъ бѣдєтъ мѣжєбойства (сєред. XVII ст. *Хрон.* 150 зв.).

4. У знач. присудк. сл. з інфінітивом (виражає необхідність робити що-небудь) повинен, зобов'язаний: тежъ єстлибы князи Сонкѣгѣшковичи по тьи лѣта дѣржали его имѣнѣ... ѡкладали и брали на его людєхъ поплатки звыжъ, нижли винни имъ подлє давного ѡбычаѧ платити, ино тьи пѣнѧзи маѡтъ ѡни князю Рѡговицкомѣ вєрнѣти (Краків, 1510 *AS* III, 73); тѣю тежъ вєжѣ винни крыти кобры(н)цы (1552 *ОЛЗ* 157 зв.); Мѡстѣ пєрє(д) замѣко(м) на палєхъ ви(н)ни робити его зєманє и бодрє (1552 *ООвр.* 3. 100); а то(т) исты(и) ива(н) бра(т) му(и) вїнє(н) ма при собѣ хѡва(ти) до смє(р)ти (Одрєхѡва, 1581 *ЦДІАЛ* 37, 1, 14 зв.); А жє за такъ великій выстѡпокъ покѡта и нагорода зъ особы Петровы показѧтїсѧ и учинити винна бѣла (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 428); Имѣю: Мѧю, дєржѣ. Так жє: єстемъ вїнєнъ, повїнєнъ (1627 *ЛБ* 48); тѧѧ су(ма) тѣ є(ст) длѧ памєти нѧпїсѧна: лє(ч) пнѣ грігоры(й) ю вѣзє(л) и рѧхѡно(к) с нєѣ дѧти винєнъ бра(т)ствѡ (Львів, 1628 *ЛСБ* 1049, 7 зв.); Кѡтѡрого Мѧєстѡтѡви за все дѧковѧт виннисмо (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 226).

5. (який вчинив злочин, гріх, провинився) винний: Мы єсє винни, чѡмъ сѧ выдмѣтуєє изъ слѧбовъ вѣровъ нашєвъ выдѣ тои добрѡи волѣ Бѡжєи (XVI ст. *НЄ* 118); тѧ мы єсє людє грѣшныи, винныи, идєє изъ Єрусѧлїма у Єрєхѡнъ и ѡбєртѧєє сѧ ико// грѣхѡмъ лихымъ, коли правду Бѡжѡю лишѧєє (Тѧм жє, 160); Нѧзѧутрѣє рѧно рѧдѣ ѡчїнылы Вши(т)ки(х) до судѣ з ѡсобнѧ водїлы Пыѧѡучы кѡторы(й) бы(л) бы прычыноѡ того Стѧвѣ вынѣного (1636 *Лѧм. о пр.* 10 зв.);

у знач. ім. винний, винуватець: я з ними справєдливѡсти ємѣ не борѡню и за винныи не хѡчѣ стѡлѧти (Львів, 1537 *AS* IV, 86); А єсли ихъ не ѡсѣдїтъ ѧбо его не слѣхѧѡтъ тогды ѧтѧмѧнъ тєсєльскї(й) маєтъ дѧти вєдѧти гѡро(д)ничѡмѣ ѡ вїнє на ви(н)-номъ (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); дѧємъ во всїхъ спѧвѧхъ судѡвыхъ и вѣ рєчѧхъ крѧвѧвыхъ... винныхъ... кѧрѧти (Вѧршѧвѧ, 1591 *Тр. ПАК* 53); боудѣ дѡлѣго тєрпѣли-

вы(м) на(д) він'ними (Острог, 1614 *Тест.* 153); поляци... многи(х) и дх'овны(х) и свѣтски(х), ви(н)ни(х) и неви(н)ны(х) на па(л) повбивали, и погубили таємне и явне (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181).

6. Необхідний, потрібний: з унѣю на томъ выкладѣ злѣпленою, передъ све(т)скими са оповѣдити, а такъ имъ тотъ выкладъ подати была — ре(ч) виннаа (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 59 зв.); не была речъ винна с тоєю оунеею дх'овны(м) пере(д) свѣтскими са оповѣдити (Там же, 68).

ВИННЫЙ², ВИННИЙ, ВІННИЙ *прикм.* 1. (який стосується винограду) виноградний: постава твоя приподобана есть палмѣ, а сесца персеи твоихъ грезнови винному (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); Єв(г)листа выписоуе иже хс поведает са быти вин'ною лозою а оучныкы лѣторослами (1556-1561 *ПС* 414 зв.); На Хѣ тѣды бѣдѣймося, и фѣндаментѣ держѣмося: яко лѣтораслѣ матицѣ винной (Київ, бл. 1619 *О обр.* 171); Хс похвала наша,... дорога и животъ,... матицею ви(н)ною и хлѣбомъ живота (Вільна, 1627 *Дух.б.* 405); Пародокъ: Лѣторослѣ, албо грѣно, або ягода винная не дозрѣлаа (1627 *ЛБ* 80); пышный, и сердитый, и гнѣвливый, выклѣтый єсть ѡ(т) Бга: того покармѣ, в'мѣсто грѣнъ Винны(х), гѣркост' бѣсо(в)скаа (Львів, 1642 *Час. Слово* 275 зв.); Видѣлѣ єсмь передъ собѡю винный щепъ, на котѡромъ были три рѡшчки// и знѣгла вырастающее квѣтьє. а по квѣтью ягоды доставѣючи, и кѣбокъ фараѡновъ въ рѣцѣ моѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 65-65 зв.).

2. (який стосується вина, призначений для його виготовлення, зберігання, вживання або продажу) винний: пан Вацлав Садковский... заложивъши, шинкѣ вшелякий: медовый, пивный, винный, и горелочный... на чотырох местцах установичне (!) шинковат казал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 469); Точило: Прѣса, виннаа ка(д) (1627 *ЛБ* 133); Тиска: Точило, прѣса винна(а) (Там же, 167); trulla, а(е), ѡполоникъ, сосуд(д) ви(н)ни(й), вапило (1642 *ЛС* 404).

3. Кисло-солодкий: людѣй є(ст) нѣмало которых жа(д)ного смѣкоу и запахоу винного трѣпѣти не могу(т) (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 98); Єгдаже бо приливаю(т) до келѣха воды, и ю

поспо(л) // смѣша(в)ши со вино(мъ). и то не прѣсты(м),... и тако справить и(ж) бы сма(к) винный чоути (Там же, 124-124 зв.).

4. У складі вл.н.: **Винное поле:** почавши пониже млина одъ броду просто въ гору ку полночи, ажъ на между знатну одъ Глинника з Винного поля (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225).

Див. ще **ВИННИЧНЫЙ.**

ВИННЫЦА *див.* **ВИННИЦЯ.**

ВИНО¹, ВІНО *с.* 1. (виноградна лоза) виноград: та трава имѣ(т) листвѣе подобно вѣтвѣемъ дикого вина (XVI ст. *Травн.* 427 зв.); да(л) хлопѣ по(в)ѣдина(й)цяти гроша що коло вина роби(л) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 7 зв.); пчолы у пасеци видели есмо улѣи подранные,... въ сарахъ щепы поламано..., у виноградѣ вина въ корчахъ, въ гронахъ, порубали (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); Нѡй... почина(л) господа(р)ство пѣршее. То є(ст). ѡрати. сѣати. добыто(к) пасти. Винѡ справѡвати (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 7); ви(н)ницѣ щепачѣй, передъ взатѣмѣса за працѣ, радѣтѣса, и крислить в' оумѣ своемъ приходы, хоть еще вино не выросло (Вільна, 1627 *Дух. б.* 238);

(ягоди винограду) виноград: Овоцы их быти мают, мед в пасеци, окром вина и бросквин, которые для себе заставуемо (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 164); Оувеселѣй дшѣ твою симъ слѣд'кимъ грѣно(м) вина (Почаїв, 1618 *Зерц.* 76 зв.); Гумна вашѣ будутъ наполнены збожемъ, а въ прасахъ будетъ обфитость вина и оливы (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 886); Ѱбимѣю, ѡбемлю лѡзѣ: Збираю вино з' винной матицѣ, або з' винницѣ (1627 *ЛБ* 168); А такѡвый пло(д) жѣзни вѣчнои, аболи рѡскоши Нѡ(с)нои; якѡ грѣно вина чѣдногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 168).

2. (напій) вино: не впивайтєся вино(м). в не(м) же нѣсть сп(с)ния (1489 *Чет.* 50); даровалъ пререченому мѣсту... зложенъе и шинкованъе пива и меду и вина (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); а коли имъ не достало вина рекла ісѡвѣ мѣти к нѣмоу вина не мають (1556-1561 *ПС* 346 зв.); вино — право ветхое, заказъ, покартаныи слова, и радусть, и гнѣвъ (XVI ст. *НС* 160); Та(к)же сѣкъ букви(ч)ныи змѣшаи з вино(м) и з водою ко(л)ко вина то(л)ко и воды (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5 зв.); Яне принеси хлѣб и нали(й)

вина всѣмъ (к. XVI ст. *Розм.* 21 зв.); за поставене(м) віна пре(з) б не(де) (!) да(л) з(лт) 2 (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6); Вино веселѣтъ ср(д)це члѣкоу. а писмо бжїе дшѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 313); Матерїа тогѡ Сакраментѡ, естъ Хлѣбъ и Вино (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4); ѡ(т) створѣнья свѣта до потѡпѣ мѣса жаднѡѡ и вина не вкдшѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 16 зв.); *У порівн.*: горло твое яко вино налепшее (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); Весѣлы бчи егѡ нижѣ вино (серед. XVII ст. *Хрон.* 76 зв.); **вино вареное** — сироп із винограду: сара, а(е), вино вареное (1642 *ЛС* 361); **вино венгерское** — (*гатунок імпортного вина*) угорське вино: Ма(р)тинъ каштеля... ме(л) чере(с) слугѣ своего матыса... вина венкге(р)ского по(л)куфко(в) сі (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 4 зв.); **вино горѣлое** — горілка: даровалъ пререченому мѣсту... шинкованье вина горѣлого (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Заставил есми князю Или... две части... имѣнья моего... с корчмою вина горѣлого (Луцьк, 1534 *АС* III, 472); **вино молодое** — (*ще не настояне вино, недавно приготовлене вино*) молоде вино: ѡпилися вина молодого (II пол. XVI ст. *КА* 7); **вино муравское** — (*гатунок імпортного вина*) чеське вино: Отъ вина муравского..., отъ горница по пенезю одному (Берестя, 1566 *РИБ* XXX, 398); **вино новое, новое вино** — те саме, що **вино молодое**: никъто тыжъ не вливае(т) вина ново(г)[о]// в мѣхы ветхы (1556-1561 *ПЄ* 135-135 зв.); Мѣстъ: Нѡвое вино, мѡщъ, или вино молодѡе (1627 *ЛБ* 63); **вино рынское** — гатунок імпортного вина: От гарнѣца вина рынского пенезей чѣтыры (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); **емирисмено вино** — гатунок вина: И давали емоу пити// емирисмено вино ѡнь же не прїаль (1556-1561 *ПЄ* 193-193 зв.); **кислое вино** — сухе вино: Ма(р)тинъ каштеля... ме(л) чере(с) слугѣ своего матыса ки(с)лого вина... по(л)куфко(в) сі (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 4 зв.); **сикилийское вино** — гатунок імпортного вина: balincium, сикили(й)-ское вино (1642 *ЛС* 100); **угорское вино** — те саме, що **вино венгерское**: отъ угорского вина, отъ каждого горница пнз. 2 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398).

ВИНО² див. **ВѢНО**.

ВИНОБЕРЬ ж. Збір виноградного урожаю <?>: В по>недѣлокъ> аще прилѣчитсѣ Рожде>ство Хво, боудеть зима добра, весна и лѣто мокро,... ѡсѣн сѣха, виноберь мало, медѣ скоудость (к. XVI ст. — поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113).

ВИНОБОЙНЫЙ прикм. Призначений для витискання вина: Становили тѣды Кѣчки по нѣвахъ своѣхъ в полю, и ѡбираючи винницы своѣ, вина в прѣсахъ винобойны(х) вытискѣли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 238).

ВИНОВАЙЦА ч. (*стп.* winowajca) винуватець, винний; провинник: Такъ теж, гдебыколькокъ его князь Роман..., вырокъ нашъ над ним выконувати казати хотел, штобы есте за нимъ ничымъ не стоали, и князю Романѡ его, яко виновайцѡ его, сѣдомъ нашимъ покѡнаного боронити не смели (Вільна, 1565 *АС* VI, 285); А ты(ж) здра(й)цѡвъ А винова(й)-цѡвъ которы(х) ѡ(н) ва(м) ѡснѣ повѣ(л)... до на(с) ѡ(т)сыла(й)те (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); протестантесъ просили уряду о указанье вязеня таковымъ виновайцомъ тутъ в замку Луцкомъ, в бране, в турме здавна будучой (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 601); а так протестансѣ зъ его мил. паном войским володимерским, взгладом неучиненя справедливости зъ тыхъ подданныхъ виновайцов... о тые вины правѣные и шкоды починеные,... правѣне през возного шляхетного..., офяруеть се чинити (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 238).

Див. ще **ВИНОВАТЦА**.

ВИНОВАТ див. **ВИНОВАТЫЙ**.

ВИНОВАТИ, ВИНОВАТЬ дієсл. недок. 1. (кого, що) Винуватити, обвинувачувати: А архїереє и оучителиє стояли вельми его виноуючи. а иродъ ... //...ѡболокъ его въ [о]дѣна свѣтлое и ѡтосла(л) его ѡпать до пилата (1556-1561 *ПЄ* 325-325 зв.); ми са таа ре(ч) неслухна видить по(с)лати ва(з)на а не ѡ(з)начи(т) его вчи(н)ку в чо(м) его виную(т) (II пол. XVI ст. *КА* 140); который листь// князя Коширского, до него писанный, передо мною, вознымъ, оному врьднику Ворокомъскому, Федору Мордачу, до рукъ отдалъ, абы его въ томъ самого невиновано (!) (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 6/I, 218-219); А тутъ не вѣмъ, кого виновать: чыли тыхъ, которые што се было черезъ такъ долгій вѣкъ

выкročыло — направили, чили своихъ, што..., поправы мѣти не хотятъ? (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 144); Вѣдишь тогдѣ дѣепісе, же насъ неба(ч)не і неслоу(ш)не о спісы на протестѣцый виноуе(ш) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 81); Нехай винують... папежа Римского, который... на таковыхъ же символу того профанаторовъ проклятво учинилъ! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 736); Порицѣю, ѿлагоблю, лаю, злорѣчѣ, стрѣбѣю, ѿбрѣшаюса, винѣю (1627 *ЛБ* 165); Іереміа винѣючи ихъ реклъ: ижѣ мѣстце не бѣде(т) вѣдомо, ажѣ збереть бѣгъ згромаженъе людѣа змиладѣтса (серед. XVII ст. *Хрон.* 355 зв.).

2. (чого) Нарѣкати (на що): прето(ж) каж(ды)и члѣкъ нехай не винѣеть болести, коли емоу боуде(т) або якыи оупадо(к). але неха(й) того смотреть за що емоу тое са прѣгодило (к. XVI ст. *УЕ* № 31, 65 зв.).

ВИНОВАТЦА, ВИНОВАТЬЦА ч. (стп. winowajca) те саме, що **виновайца**: на тотъ домъ на насъ стреляли, волали, сромотили: "выдайте намъ виноватѣцу пана нашего, Василия, сына твоего, владыко" (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 164); Варѣйса и того, абы..., престѣпцею а// виновѣ(т)цею не стѣлѣса... бо бы то была дѣси(т) мѣзернаа рѣчѣ гды бѣсь... зачинѣлъ до нѣкчѣмны(х) рѣчи(й) верѣтѣтса (серед. XVII ст. *Кас.* 56 зв.-57).

ВИНОВАТЫЙ, ВИНОВАТ, ВИНОВАТЬ, ВИНОВАТЫЙ прикм. 1. Те саме, що **винный**¹ у 1 знач.: а мы вже сами промежкѣ себе своими парсѣнами маемъ свои децкыи давати, на своихъ людей, хто комѣ бѣдетъ виноват, безъ каждое отволоки (Вильна, 1522 *AS* III, 231); Wielmi to blahy iest skarb twoy! — Kozak szczęśliw, chot niebohat, Nikomu nic niewi-powat (1625 *П. про Кул.* 24).

2. Те саме, що **винный**¹ у 2 знач.: Али, чомъ есме мы не виноваты у вучинкохъ (в *ориг.* вѣчи(н)-кы(х)). — *Прим. вид.*) жиудовскыхъ и дѣля того ихъ не святиме сабышу, али мы приказаня Божіе повины есме повнити (XVI ст. *НЄ* 214); От которого самъ гордостю своею отщепилъся и всѣхъ отщепенцами называет и виноватыми чинит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46);

у *знач. ім.* боржник, винный, винуватий: виноватого не велено бити своею рѣкою (1489 *Чет.* 107 зв.); у недѣлю прошлую,... тыи подданыи...

збирали копу, хочечися виноватого доискати (Луцьк, 1564 *Ив.* 262); Ажѣ выпустите вы вашимъ виноватымъ выпустить и вамъ отецъ вашъ небесный (XVI ст. *НЄ* 52); Бо(л)ше ѿбогихъ та(м) естъ виноваты(й). И прѣ(д)ше згинѣ(т) нѣжлы богаты(й) (1636 *Лям. о приг.* 11).

3. Те саме, що **винный**¹ у 3 знач.: а которыхъ людей промежкѣ ними тые сѣди знайдѣтъ *виноватых*, ино тыежѣ сѣди тымъ виноватымъ маютъ роки покладати, водлѣгъ земское ѡхвалы (Вильна, 1522 *AS* III, 231);

у *знач. ім.* винуватець, винный, винуватий: тыежѣ сѣди тымъ виноватымъ маютъ роки покладати, водлѣгъ земское ѡхвалы (Вильна, 1522 *AS* III, 231); Тежѣ ѡста(в)уемъ и(ж) мещане... ѡ тые до(л)ги с тыми виноватыми... ѡ вра(д)нико(в) нѣши(х) буду(т) пови(н)ни справе(д)ливо(сти) доходити (1566 *ВЛС* 12 зв.).

ВИНОВАТЬ див. **ВИНОВАТИ.**

ВИНОВЕНЪ див. **ВИНОВНЫЙ.**

ВИНОВНОСТЬ ж. Те саме, що **винность**¹: Винѡвность. Culpa. Vitium. Noxa. Crimen (1650 *ЛК* 433).

ВИНОВНЫЙ, ВИНОВЕНЪ прикм. 1. Те саме, що **винный**¹ у 3 знач.: винѡвны(й), то(т) котори(й) естъ чѣмѣ причиною (1596 *ЛЗ* 32).

2. Те саме, що **винный**¹ у 1 знач.: А ѡ то(м) котѡры(й)... велики(м) Гблосѡ(м) моли(т)са... двоакѡ грѣши(т): пѣрвое, стаѣ(т)са моли(т)вѣ своѣи винѡве(н), же еи не(д)бѣле ѡфѣрѣеть г(с)дѣ бѣ; повтѡре, нескро(м)ны(м) гѡлѡсѣ выпѣщѣнѣе(м) (серед. XVII ст. *Кас.* 16 зв.).

3. Повинен: И г(с)пда бѣга молити винѡве(н) за то, дабы ѡ(н) дѣшевне и телесне пода(л) ва(м)... сове(р)ше(н)ное чѣвство (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 192).

ВИНОГРАДАРЪ ч. Виноградар: Єв(г)листа выпиосуѣ... ѡ злы(х) виноградарѣ(х) (1556-1561 *ПС* 308);

перен. проповѣдники Божого слова, душпастир: Виноградарѣ поневажѣ дѣкѣю виннѣю лѡзѣ скопѣли, и насѣнѣа Блѣгч(с)тѣа насади(л)и (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127 зв.).

Див. ще **ВИНОГРАДНИКЪ.**

ВИНОГРАДАТЕЛЪ ч. Винар: оепоролa, вино-
градате(л) (1642 ЛС 289).

ВИНОГРАДНИЙ див. **ВИНОГРАДНЫЙ**.

ВИНОГРАДНИКЪ ч. 1. (ділянка землі, де
вироснуть виноград) виноградник: ш'то ж' пакъ
оучинить господарь виноградový. прійдет а
погоуби(т) виноград'ники. и дастъ виноградъ
ин'ши(м) (1556-1561 ПЄ 175).

2. Те саме, що **виноградаръ**: Жаловала намъ
виноградничка на имя теодосія... и з иншими вино-
градники на игумена святого Николи Пустинского
и на ихъ братію: "отняли де в насъ двѣ нивы,
Плоскую и Клиноватую" (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI,
9); Ви(н)ницы в̄(д)на пере(д) замъкомъ... а дрѣгаа
на горе вышогороде ѡправдѣтъ тѣю... виногра(д)-
никъ съ села... але пожитъкѣ з ви(н)ни(ц) тыхъ
мало не вытискають вина ягоды тамъ бывають
(1552 ОКЗ 42); А коли южъ былъ часъ. послалъ до
виногра(д)никовъ слоугоу абы плоды зъ вин'ницѣ
вз'алъ ѡ(т) виногра(д)никовъ (1556-1561 ПЄ 174);
vinitor, виноградникъ (1642 ЛС 414).

3. Вл.н.: Лево(н) мила(н) виногра(д)никъ заве-
даєть виногра(д) ѣ петровъцохъ (1552 ОКЗ 43 зв.).

ВИНОГРАДНИЧКА ж. Виноградарка: Жало-
вала намъ виноградничка на имя теодосія... и з
иншими виноградники на игумена святого Николи
Пустинского и на ихъ братію: "отняли де в насъ
двѣ нивы, Плоскую и Клиноватую" (Київ, 1507
АрхЮЗР 1/VI, 9).

ВИНОГРАДНЫЙ, ВИНОГРАДНИЙ прикм. 1.
Виноградный: члкъ нѣкоторый насадилъ виноградъ
и даль его роботникомъ... а коли южъ былъ часъ
посла(л) до робо(т)никовъ слоугоу абы ѡ(т) плода
виногра(д)ного дали емоу (1556-1561 ПЄ 309); а
оттоль... колодезь, край горы виноградное, пуска-
ючи гору виноградную и колодезь по леву пану
войскому (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 369);
rampin(us), ли(с)тъ виноградный (1642 ЛС 298).

2. У знач. ім. Виноградный. Вл. н.: старецъ Про-
хоръ виноградный (Густин, 1638 *АЮЗР* II, 22); в
заменѣ того помененномѣ со(с)кови... пля(ц)
є(с)ков(с)ки(и)... которые ѡб межѣ з василиє(м)
виногра(д)ны(м)... лежи(т) (Васильків, 1645 *ЛОИИ*
68, 1, 46, 1).

Див. ще **ВИНОГРАДОВЫЙ, ВИНОГРАДСКИЙ**.

ВИНОГРАДОВЫЙ прикм. Виноградový: ш'то
ж' пакъ оучинить господарь виноградový. прійдетъ
а погоуби(т) виноград'ники. и дастъ виноградъ ин'-
ши(м) (1556-1561 ПЄ 175).

Див. ще **ВИНОГРАДНЫЙ, ВИНОГРАДСКИЙ**.

ВИНОГРАДЪ, ВИНОГРАД, ВИНОГРАДЪ, ВИНОГРАДЪ, ВИНОГРАДЪ ч. 1. (кущі, виноград-
на лоза) виноград: ѡ(т) нівы жнїво и радѣсть: ѡ(т)
виногра́да ѡвоцы покaрмѣвыи (Київ, 1625 *Сур. Сл.*
123).

2. (ягоди винограду) виноград: радоуѣсѣ м̄рия
виноградѣ красьныи (1489 *Чет.* 157); котѣрое [сва-
то] обходѣти дѣкѣючи Вседаровѣтелномѣ Бгѣ за
зобра(н)є зъ поль, зъ садѣвъ, и зъ вѣнни(ц) вшелѣ-
когѣ збѣжа, ѡвоцѣ(в) и виногра́дѣ (Київ, 1637 *УЄ*
Кал. 238); ѡколо рѣльи. знашѣлъ ягодичины вѣн-
ныи. и в'щепѣлъ виногра́дъ. и вытиснувши вина
коштѣвалъ напѣю оногѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 17).

3. (ділянка землі, де вироснуть виноград) вино-
градник: г(с)и с̄ нѣси призри. посети виноградъ
свои (1489 *Чет.* 32); Подобєньство ѡ наятѣ(х) дѣла-
телєхъ ѡу виноградъ (1556-1561 ПЄ 83 зв.); Лево(н)
мила(н) виногра(д)никъ заведаетъ виногра(д) ѣ
петровъцохъ (1552 ОКЗ 43 зв.); також даєм и по-
тврѣждаєм тож (!) с[ва]тѣи мѣнастири пет фалчи
виногради ѣ Хородище (1583 *ДВВ* I, 86); вѣ вино-
гради все вино виламали, видоптали (Володимир,
1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); тотъ виногра́дъ Навѣѣ-
єѣвъ бѣрзо былъ мѣлый и кохѣный Ієзавѣлѣ (Київ,
1646 *Мог. Тр.* 941); вѣнницы и олівницы, и вино-
гра́дъ попалилъ огѣнь (серед. XVII ст. *Хрон.* 185).

4. *Перен.* Віра, релігія, церква: то(т) же то
пѣсты(р). добрѣй повшєхны(м) боудѣчи... до вино-
гра(д)у своего то є(ст) ц̄ркви роботникѣ(в)... вы-
сѣлаєтъ (1598 *Розм. nap.* 25 зв.); Мы же дѣѣвнє с̄їа
разѣмѣти мѣжемъ; виногра(д) // єсть нѣвый рѣдъ
х̄р(с)тіаньскій (Почаїв, 1618 *Зерц.* 47 зв.-48);
Аг̄глскій ц̄рѣ... дарѣи мнѣ... взѣти радѣсть вѣчнѣю;
с̄ъ моу(д)рими стрѣитєлми; Таинъ с̄тыхъ твоѣхъ,
и(з) бѣдрими дѣлѣтелми виногра́да твоєгѣ вѣ
ѣчє(ст)вѣ Нѣсно(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 146);

перен. виведєні з Єгипту євреї-їудєї: принѣслъ
єси виногра(д) изъ єгип̄та выгна(л) єсѣ погѣны(х)

и насадиль есь его (1645 УЄ № 32, 122 зв.).

ВИНОПИЙЦА, ВИНОПІЙЦА ч. П'яниця: а вы мовите сеи члкъ юдьца и винопіица // товаришь мыт'никомъ и грѣш'никомъ (1556-1561 ПЄ 243-243 зв.); Та(к) и прѣд'ковѣ и(х) посѣж'али,... вѣдѣли Ха̄ядоу́ща и пію́ща, мо́вили, обжи́р'ца, и винопійца (Острог, 1599 Кл. Остр. 223); meribibul(us), вино-пи(й)ца (1642 ЛС 268).

ВИНОПИТІЄ с. Пияцтво: Кѣждое бо мытництво ѡсобливыи грѣхи принѡситъ ёи:...ѡбжѣрства збытнаго, и нечистѡтно(г) винопѣтїа, и збытѣч-ны(х) смѣхѡвъ (Львѣв, 1642 Час. Слово 268).

ВИНОПІЙЦА див. **ВИНОПИЙЦА**.

ВИНОПРОДАНІЄ с. Торгѣвля вином: оепор-
lium, винопроданіе (1642 ЛС 289).

ВИНОСИТИ див. **ВЫНОСИТИ**.

ВИНОСИТИСА див. **ВЫНОСИТИСЯ**.

ВИНОСИТЬСЕ див. **ВЫНОСИТИСЯ**.

ВИНОЧЕРПАТЕЛЬ ч. Виночерпїй: pincerna, виночѣ(р)пател(ъ) (1642 ЛС 316).

ВИНЧАКЪ ч. (пол. gwinciak) рѣзбовий рѣзецъ: на противно комора рубленая на столпи, кгонтами побита, в которой свердлов комажныхъ три, пила и винчакъ (Володимир, 1590 АрхЮЗР 6/І, 204).

ВИНЧАНЄ див. **ВЪНЧАНЄ**.

ВИНЧОВАНЄ див. **ВЪНШОВАНЬЄ**.

ВИНШОВАТИ див. **ВЪНШОВАТИ**.

ВИНЪДИКОВАТИ див. **ВИНДИКОВАТИ**.

ВИНЪДИКОВАТЬ див. **ВИНДИКОВАТИ**.

ВИНЪДЫКОВАТИ див. **ВИНДИКОВАТИ**.

ВИНАТИ див. **ВЫНЯТИ**.

ВИНАТЬ див. **ВЫНЯТИ**.

ВИОБРАЖАТИ див. **ВЫОБРАЖАТИ**.

ВИОЛЕНЦІЯ, ВИОЛЕНЪЦІЯ, ВИОЛЕНЪ-ЦЫЯ ж. (стп. wiolencja, лат. violentio) насильство, жорстокість: отець Могила... на преречоный мана-стырь... кгвальтовне наехалъ... речи всѣ и пѣнези церковъные побралъ и веле виоленций... починилъ (Люблін, 1636 АрхЮЗР 1/VI, 126); веле инъшихъ тым подобныхъ ексьцессов, наездѡвъ, виоленъций и кривѣдъ, шкод такъ протестантъи, яко теж вѣлю инъшим обывателом,... починивъши,... ажъ до трехъ кроловъ,... съ тымъже гультайствомъ до себе прибранным zostавалъ (Луцьк, 1650 АрхЮЗР

3/IV, 431).

ВИОЛОВЪ, ВИОЛОВЪ прикм. У складі бота-нічної назви. ♦ **виолова (вїолова) трава** — фіал-ка: цвѣтъ виѡловы травы... блгѡвоне(н). а нѣкїи же цвѣ(т) тѡе(ж) вїоловы травы велико блгѡвханїе ѡ(т) себе даѣ(т) (XVI ст. Травн. 126).

ВИОЛЯТОРЪ ч. (лат. violator) порушник: по-менены(и) ѡте(ц) прѡтопопа володѣме(р)ски(и), не ѡ(г)лядаючисѣ на право по(с)политое и вины в томъ же правѣ, яко те(ж) и въ духовъны(х) против-ко виоляторѡмъ покою по(с)полито(го)... //...кни-гу рускую, набоже(н)ству рускому належачую,... велебному ѡ(т)цу Євля(м)пиеви... прода(л) бы(л) (Володимир, 1638 ТУ 306-307); Противъко кото-рымъ гултаемъ и виоляторѡмъ дому Божого про-тестансъ и повтѡре именемъ своимъ и всеѣ шляхты ...оферовалъ, ижъ о то все..., правъне в суде на-лежномъ... протестацию... занесутъ (Луцьк, 1644 АрхЮЗР 1/VI, 798); урожоный панъ Марцинъ Гулъкевичъ... //..., недбаючи то на право поспо-литое и на вины в немъ, на таковыхъ виоляторов, которые дома шляхетъские зносятъ,... смел и важился роковъ прошлыхъ (Житомир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 492-493).

ВИПАЛЄВАТИ дієсл. недок. Випалювати, рѣзбити: іпугѡ, аs, випалюю, печатую, знаменуѡ, начѣ(р)таѡ (1642 ЛС 247).

Див. ще **ВЫПАЛИТИ**.

ВИПАСТИ див. **ВЫПАСТИ**.

ВИПИВАТИ див. **ВЫПИВАТИ**.

ВИПИСАТИ див. **ВЫПИСАТИ**.

ВИПИСОВАНЄ див. **ВЫПИСОВАНЄ**.

ВИПИХАТИ див. **ВЫПИХАТИ**.

ВИПОВѢСТИ див. **ВЫПОВѢСТИ**.

ВИПОЛНЯТИ див. **ВЫПОЛНЯТИ**.

ВИПОЛНАТИ див. **ВЫПОЛНЯТИ**.

ВИПОЛНАТИСА див. **ВЫПОЛНЯТИСЯ**.

ВИПРАВИТ див. **ВЫПРАВИТИ**³.

ВИПРАВИТИ див. **ВЫПРАВИТИ**².

ВИПРАВИТИСА див. **ВЫПРАВИТИСЯ**.

ВИПРОВАДИТИ див. **ВЫПРОВАДИТИ**.

ВИПРОСИТИ див. **ВЫПРОСИТИ**.

ВИПУСТИТИ див. **ВЫПУСТИТИ**.

ВИПЫХАТИ див. **ВЫПИХАТИ**.

ВИРА див. **ВЪРА**.

ВИРАЖАТИ див. **ВЫРАЖАТИ**.

ВИРАЗНЕ див. **ВЫРАЗНЕ**.

ВИРАЗНЫЙ див. **ВЫРАЗНЫЙ**.

ВИРВАТИ див. **ВЫРВАТИ**.

ВИРГАНЬЄ с. (сильне кидання) вергання: Праніє:

Вирганье, битье, або топта(н)є нога́ми (1627 ЛБ 91).

ВИРГАТИ дієсл. недок. (пустуючи, стрибаючи, бігати) брикати: А найпервѣй Млодѣнци до васѣ моа мо́ва. Памата́йте... якомѣ громѣль розпѣстность Пѣа́нство злостѣ сваво́лю. Бѣсте томѣ дѣкомѣ коникови, вѣ По́лю... омѣльного свѣта. Не давали віргати (Вільна, 1620 Лям. К. 22);

ширяти, вирувати: Перѣ: Прѣдко лечѣ, текѣ. или віргаю (1627 ЛБ 80).

ВИРЕЧИСА див. **ВЫРЕЧИСА**.

ВИРИДАРЪ ч. (лат. viridarium) гай; сад: На віро́къ го́дний, Чѣстои Палла́ды, Днѣсь зѣ вирида́ровѣ Рѣйскіє Дріа́ды; Вда́чныхъ за́паховѣ вонѣ оупросѣте: Та́мѣ принесѣте (Львів, 1642 Бут. 7).

ВИРИЛІОТЬ ч. (гр. βηρυλλος) берил: То́жѣ мо́жемо роздѣмѣти и ѿ фѣдамѣнтахѣ мѣста того сто́го; котѣрѣи сѣтъ ѿ(т) ка́меній мно́го цѣнѣныхъ: перѣвѣый а́спѣи(с), самфі́ръ..., хрисолі́тъ, вириліо́тъ, топазіо́нъ (Почаїв, 1618 Зерц. 68 зв.).

Див. ще **ВИРІЛІОНЪ**.

ВИРІЛІОНЪ ч. (гр. βηρυλλος) те саме, що вириліо́тъ: И насади́шь в него чотѣ́ре ра́ды ка́менья, в першомѣ ра́де бѣде ка́мень сардіо́нъ... Во второмѣ анараксѣ... В третемѣ лігіріо́нъ,... В четвѣртомѣ хрісолитѣ́сѣ, и вириліо́нъ, и онихіо́нъ (серед. XVII ст. Хрон. 105 зв.).

ВИРИСОВАТИ див. **ВЫРИСОВАТИ**.

ВИРИТИ див. **ВЪРИТИ**.

ВИРНЕ див. **ВЪРНЕ**.

ВИРНЫЙ див. **ВЪРНЫЙ**.

ВИРОБИТИ див. **ВЫРОБИТИ**.

ВИРОДОКЪ див. **ВЫРОДОКЪ**.

ВИРОКЪ див. **ВЫРОКЪ**.

ВИРОСТИ див. **ВЫРОСТИ**.

ВИРУБАТИ див. **ВЫРУБАТИ**.

ВИРУЧИТИ див. **ВЫРУЧИТИ**.

ВИРШЪ див. **ВЪРШЪ**.

ВИРЪ, ВІРЪ ч. 1. (місце у річці, морі з круговим

рухом води) вир; (про рух повітря) смерч: море покорилосѣ. а вирове оу вода(х) рыбѣ. занѡу(ж) коли по своѣ(м) из мртвы(х) востанѣи. пришо(л) ко вѣчинко(м) своимѣ (1489 Чет. 114); княз Матѣѣй Четвертенский... наѣхавши на поле нашо...почонши ѡт реки Стыра, ѡт вира, заѣхал, земли половицѣ болшѣю и копцами закопал (Луків, 1558 AS VI, 36); Єврѣпини: пѣпи, прѣпасти, а́лѣбо ві́рѡве мо́ра окиа́нського (Почаїв, 1618 Зерц. 7 зв.); потре́ба на́ то оумѣлого... пливача́, котѣрѣй бы вшѣ́дши вѣ глѣбо́кій ві́ръ воды зану́рильсѣ, и ві́не(с) оуто́ндлого (Вільна, 1627 Дух. б. 99); Сѣпреѡбра́щеніє: Ві́ръ вѣ водѣ, и те(ж) вихорѣ, и ві́ръ та(к) вѣ́трный, якѣ и во́дный (1627 ЛБ 167); са́лта, ви(р), те́плота (1642 ЛС 116).

2. *Перен. (стрімка, насичена діяльність, розвиток яких-небудь ідей, що захоплюють собою)* вир: Ви(ди)те ли, яко на глѣбо́кі(й) ві́ръ ри(м)скѣю прѣле(ст) натрафили есте, в котѡро(й) вѣ́чне вѣто́нѣти мѣсите (1598 Виш. Кн. 293 зв.); а щѡ́жѣ на(д)то ты(м) котѣ́рыє церкѡ́вный ві́ръ ло́ва(т). котѣ́ры(х) по́житѡкъ не на́ день, а́нѣ зѣ́мный, а́ле са́мѡе кро́лѣвство нѣ(с)но́е є́сть (Острог, 1607 Лѣк. 117); Вы на то́е мо́ре Бѣ́гомѣ наведе́ны... И якѡ ві́рѡве того мо́ра глѣбо́кіи (Чернігів, 1646 Перло 45 зв.).

ВИРЪШИКЪ див. **ВЪРШИКЪ**.

ВИРЪЗАТИ див. **ВЫРЪЗАТИ**.

ВИРАРЪ ч. Те саме, що **винарѣ**: иншо́е поспольство перенеслѣ навѣ́здарна́ѣ гетманѣ войска, и з вѣбо́гихъ земли зоставилѣ вира́ри и орачи (серед. XVII ст. Хрон. 352).

ВИСВОБОДИТИСЯ дієсл. док. (звільнитися з нево́лі) визволитися: та(м) є́сть є́дна // го́ра с то(и) го́ри ви(д)но сѣ́ркѣ горя́чую, тамѣ задержани дѣ́ши, котѡ́рии сѣя висвободити маю́тъ (серед. XVII ст. Луц. 535-536).

ВИСЕКТОВЫЙ прикм. (гр. Висεκτος). ♦ **Висектѡвое лѣ́то** — високосний рік: Постановили єди(н) Крѣ́(г) вели́кіи,... и дрѣ́гіи за(с) ме́(н)шіи кро́угы, спо́собомѣ звѣ́здоче(т)ски(м), яко слѣ́нчный на кѣ́, // лѣ́(т), котрый почина́е(т)сѣ ѡ(т) кѣ́, фѣвралѣ, заты(м) кро́угомѣ идоу(т) при́бы(т)ныи, и Висѣ́ктовѡыи лѣ́та (Острог, 1612 Час. Туп. 309-309 зв.).

ВИСЕЛЕЦЪ ч. (той, хто висить на шибениці)

повішений: на горѣ голгоѣѣ опро(ч) кр(с)тоувъ, шѣдени(ц) и висѣ(л)цо(в) и х̑а оукрижованого, ничого не виждѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 163).

ВИСЕТИ *див. ВИСѢТИ.*

ВИСИЛКА *ж.* Відправлення з певною метою якоїсь урядової особи: хто бы... мешчано(м) нѣжински(м)... важи(л)се на(д) слушно(ст) и звича(й) бѣдѣчи виси(л)кою и мимоиздо(м) прикрос(т) чини(т)и, вря(д) мески(и) зневажати..., таковы(и)... на го(р)лѣ кара(н) бѣде(т) (Іркліів, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

ВИСИЛОКЪ *ч.* (відправлена в якійсь справі урядова особа) посланець: Паномъ полковникомъ со(т)нико(м) атаманомъ виси(л)комъ вшеляки(м) ѡ(д) на(с) в сѣверъ (!) кожного часѣ vysлани(м) до вѣдомо(ст)и подаємо и(ж) дошло на(с) вѣдати же ро(з)ніє в справа(х) во(и)сковы(х) в та(м)тиє край заєхавши в мѣстѣ... Нѣжинѣ... пода(т)ки витягаю(т) (Іркліів, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

ВИСИПЛЯТИСЯ *дієсл. недок.* Висиплятися: Лѣнивство тежъ речеть: "Я... ѡ справа(х)... лю(д)скихъ мало що когда мислило,... на ло(ж)ку особливѣ висипляючися і витягаючися..." (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273).

ВИСКАЗАТИ *дієсл. док.* (що кому) (суму грошей) визначити, встановити: на которы(х) Топорищахъ су(д) к(г)ро(д)ски(и)... мнѣ суму пнзе(и) висказа(л) и, декрето(м) своимъ присудивши, чере(з) листь уважчи(и),... ѡ(т)праву и увеза(н)ѣ далъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 109).

ВИСКАКОВАТИ *див. ВЫСКАКОВАТИ.*

ВИСКВАРКА *ч.* Вишкварка. Вл. н.: Гапѣ(н) Вискварка (1649 *РЗВ* 52).

ВИСЛАВИТИ *див. ВЫСЛАВИТИ.*

ВИСЛАТИ *див. ВЫСЛАТИ.*

ВИСЛОВИТИ *див. ВЫСЛОВИТИ.*

ВИСЛУГА *див. ВЫСЛУГА.*

ВИСЛУГОВАТИ *див. ВЫСЛУГОВАТИ.*

ВИСЛУЖЕНІЄ *с.* Одержане за службу земельне володіння: Пѣтрашко и сестра его Мѣнднта ...// продали свою правою ѡтнинѣ и дѣднинѣ ѡт исписок за раздѣленіє, що имали ѡтцивѣ их ѡт Івана воеводі, и ѡт врик <за> вислѣженіє, що имал прѣдад их Бѣлош чашник ѡт Ілієя... воеводі...

село ѡт Воловорѣни, что на Раковец (Ясси, 1577 *МЭФ* 106-107).

Див. ще ВЫСЛУГА.

Пор. ВЫСЛУЖИТИ.

ВИСЛУЖИТИ *див. ВЫСЛУЖИТИ.*

ВИСНУТИ *дієсл. недок.* (перебувати у висячому положенні) виснути: А коли были вѣведены предъ негѡ казаль ихъ позабива(т), и завѣситъ ихъ на пати палахъ, и висли ажъ до вѣчора (серед. XVII ст. *Хрон.* 167).

ВИСОКИЙ *див. ВЫСОКИЙ.*

ВИСОКО *див. ВЫСОКО.*

ВИСОКОМИСЛЬНЫЙ *див. ВЫСОКОМИСЛНЫЙ.*

ВИСОКОСТЬ *див. ВЫСОКОСТЬ.*

ВИСОКЪ¹ *ч.* Висок, скроня: тутъ в Луцку огледал есми раны на... Гапоне Чернцевичу, на которомъ видел... на голове на виску боку правомъ рану синюю (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 345).

ВИСОКЪ² *див. ВЫСОКИЙ.*

ВИСОКИЙ *див. ВЫСОКИЙ.*

ВИСОТА *див. ВЫСОТА.*

ВИСПОВѢДАТИСЯ *дієсл. док.* (покаятися у своїхъ грѣхахъ) исповідатися: Пожди ми хочъ мало, бѡм не готовъ, если(м) що согрѣши(л)... тогомъ са не сповѣдалъ... неха(й) бим са би(л) исповѣда(л) і покѣтова(л) (XVI ст. *Сл. о см.* 335).

Див. ще СПОВѢДАТИСЯ.

ВИССОНОВЫЙ *прикм.* (виготовлений із віссону) вісонний: кидаръ шйданы(й) киве(р) віс'соновы(й), с тонѣнького поло(т)на (1596 *ЛЗ* 53).

ВИССОНЪ, ВИССОНЬ *ч.* (*гр. Βυσσων*) (гатунок тонкої коштовної тканини) заст. вісон: Члкъ нѣкоторыи былъ богатый который же то ѡболочивалъса в' перѣ(р)и и в' вис'сонъ [в шарлатъ и в дорогое одѣна] (1556-1561 *ПС* 293 зв.); вис'сонъ, поло(т)но тон'кѡе (1596 *ЛЗ* 34); и якъ ша(т) рѡспорочки пре(з) которіє злѣто або якій коштовный вис'сонъ свѣти(т)са, коу ѡздѡбѣ соутъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 164 зв.); Богатый в' шарлатъ и в' виссонъ оубиралъса (Київ, 1637 *УС Кал.* 597); дано ей ѡблещиса оу виссонъ ч(с)тый (Чернігів, 1646 *Перло* 163 зв.); Слово тежъ сѣдѣ, оурѡбитъ, гафтѣрскою роботою вѡдлѣ (!) ткѣньа нараменника, з' золота... и

шарлатѣ, и кармазинѣ, и виссонѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.); Справили тежъ заслонѣ... з шарлатѣ и виссонѣ, и выгафтоваль на неи херѣвимовѣ (Там же, 294 зв.).

ВИСТАВИТИ *див.* **ВЫСТАВИТИ.**

ВИСТЕ *див.* **ВЫЙСТЕ.**

ВИСТЕРЕГАТИ *див.* **ВЫСТЕРѢГАТИ.**

ВИСТЕРНИКЪ *див.* **ВИСТѢРНИКЪ.**

ВИСТИАРНИКЪ *див.* **ВИСТѢРНИКЪ.**

ВИСТУПИТИ *див.* **ВЫСТУПИТИ.**

ВИСТУПНЫЙ *див.* **ВЫСТУПНЫЙ.**

ВИСТУПОКЪ *див.* **ВЫСТУПОКЪ.**

ВИСТЪ *див.* **ВѢСТЪ.**

ВИСТѢРНИКЪ, ВИСТЕРНИКЪ, ВИСТІАРНИКЪ, ВИСТАРНИКЪ *ч. (молд. вистьер)* скарбник: Рѡ(д) симы вистарника (Київ, к. XV — поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 80); а на то естъ вѣра... пана исака вистіарника, вѣра пана козми шарпе постелника (Сучава, 1503 *Cost. S.* 261); мы,... иса(к) вистерни(к) и ива(н)ко пита(р), послы г(с)п(д)ра нашего..., посла(н)ныи коу... кралю по(л)скомѣ (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); А на то ест вѣра... бояр наших,... вѣра пана вистѣрника, вѣра пана чашника (Ясси, 1587 *МЭФ* 130).

ВИСХНУТИ *див.* **ВЫСХНУТИ.**

ВИСѢТИ, ВИСЕТИ, ВИСѢТИ *дiесл. недок. 1.*

(не маючи опори знизу, бути прикріпленім або зачепленім до чогось) висіти, звисати: Тамъ,... видель есми у тыхъ всихъ, у приборяхъ, нити зъ воскомъ чиръвонымъ висять (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 162); Над гробом прапоръ висить и булава (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 367); Капѣ(р) то(т),... а по ншомѣ клобѣкъ, котѡромѣ хво(ст) виси(т) на задѣ: правѣ(д)но є(ст) назвати страшило(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 228 зв.); принеси ми бѣлѣки которая виси(т) при сѣдлѣ (к. XVI ст. *Розм.* 40 зв.); проклять кождый, што висить на деревѣ (XVI ст. *НС* 81); На(д) Шією на нити, Мѣчъ висѣлъ сталистый (Вільна, 1620 *Лям. К.* 19); тѣжъ нашѡлѣ кадѣ мѣдяноѣ, на ланцѡхѣ желѣзномъ оу стѣдни висѣчѡю (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 5 зв.); тая таблица завше выси(т) на(д) гробо(м) зме(р)ло(й) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 20); по сада(х)... овоцы гѣсто по дѣрева(х)... ни(з)ко висѣчие бѣча(т) же са ѡ ни(х)

торкаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 43); руки и ноги оного круцификса висять (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/1, 564);

(бути прицепленім до чогось вертикального) висіти: яко вежа Давидова шіа твоя, которая жѣ то естъ оудѣлана зъ дѣлы пушечными, а щитовѣ висить изъ нее и всякіи горнашѣ мощныхъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); претивко сеней... свиренѣ, ленцухомъ желізнымъ завишонѣ, который былѣ не замкненѣ, одно на пробѡи висѣлъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 161); Повторѣ назывѣется стражницею, и вежѣю, на которой висить сто тарчѣ, и щитовѣ злѣтыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48 зв.); Ѡ зайсте тѣсѣча тарчій и вшелѣкаа армѣѣра албо збрѣа на то(й) вынѣслой... вежи висі(т)! (Київ, 1634 *МКСВ* 313);

бути розп'ятим: ѡнѣ на кр(с)тѣ висѣлъ и оумерлѣ (1489 *Чет.* 169 зв.); Спыталь бымѣ тебе, виляете,... якое мы Тѣло Хрыстово теперѣ приймаемѣ, чы мерѣтвое, которое висѣло на крестѣ (безѣ души и) безѣ крове, чыли живое и оживляющее, якое теперѣ сидить одесную Бога Отца Своего зъ душею и божествомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 747); ѡ(т) мою(к) вѣ(ч)ны(х)... трѣплѣ [гѣ бѣ] стр(с)тѣ го(р)кою высѣчи на ѡномѣ деревѣ кр(с)тно(м) (к. XVI ст. *УС* № 31, 27 зв.); женѡю єи имѣноуѣтъ якѣ и мѣтѣкоу свою, на(й)милшѣю висѣчи на кр(с)тѣ назва(л), жѣно сѣ снѣ твой (поч. XVII ст. *Проп. р.* 184); Виси(т) Ісѣ на деревѣ срѡдзѣ пригвожденный, Ѡ(т) влѣсныхъ своихъ сынѡ(в) лѣтѣ оуязвлѣнный (Львів, 1631 *Волк.* 16 зв.); Дѣвѣ Мрію, котѡраа по(д) Кр(с)томѣ стоѣла, гды на нѣмѣ живѡтѣ нашѣ висѣти зѣзвѡлилѣ, ѡсѣлне,... просѣмо, абы... снѣ своѣѣ... оупросѣла, абы... мнѣ... слѡво кѣ выславлѣнѣю Крѣста, вѣ оустѣхъ дѣти (Київ, 1632 *МКСВ* 272); ѡ сла(д)кій мѡй Іисѣ, не мѣлес ты покѡю, на Кр(с)тѣ висѣщи (Чернігів, 1646 *Перло* 100);

(спадаючи вниз) висіти: в оныхъ ранъ скура висі(т) (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 413); с которого ударѣнья заразѣ кишки... на долѣ пошли и теперѣ межѣи удомѣ на нозѣ висять (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 277).

2. Перен. (над ким) (загрожувати, здаватися

немину́чим) висіти, нависати: на(д) тобою, ни(ч) и(н)шого не віси(т) ёдно сьмрть и по(м)ста (XVI ст. УЄ № 29519, 27); виса́чий на(д) нами бѣды абы ѡ(т)далилъ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 120); надо мною виси(т) срогій гнѣвъ Бжїй (поч. XVII ст. *Пчела* 6); сѣдъ Бжїй оуставѣчне віси(т) на(д) тобою, сынѣ члѣвческій (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.).

3. *Перен.* (на чому) Грунтуватися, базуватися: Єв(г)листь мовить, старый и новый законъ. на семь приказаний виси(т) (XVI ст. УЄ № 29519, 321 зв.); (від чого) залежати: О поспѣхѣ члѣва христїанского, которогѡ вса моць ѡ(д) срѣца висить, якѡ на томъ мѣстѣ розмаите ѡписѣється (Вільна, 1627 *Дух. б.* 336).

Див. ще **ВИШЫВАТИ.**

ВИСЯЧИЙ дієприкм. у знач. ім. Розп'ятий: Оба(ч) раны висѣчого, крѡвъ оумираючого..., ѣзвы востаючого (Львів, 1631 *Волк.* 23 зв.).

ВИТАЛНЯ ж. Кімната для приїжджих: Witalnia: gospoda (Жовква, 1641 *Dict.* 97).

ВИТАНЕ, ВИТАНІЄ, ВИТАНЬЄ с. Вітання: Слоувъ ѡныхъ... хѡчемъ занехати, Щѡ тамъ было замѡвы ѡ(т) Крѡлю(в) слыхати. Якъ в ѡныхъ... подѣркъѡвъ ѡ(т)даваню, Такъ и в ни(з)ки(х) оуклѡна(х), и оустно(м) витаню (Львів, 1616 *Бер. В.* 79);

(вияв приязні, прихильного ставлення) вітання: то є(ст) агнець бжїй которій въ(з)ме(т) вши(ст)кого свѣта грѣхы на себе. и то(т) є(ст) на оупадо(к) многы(м) люде(м). и ты(ж) многы(м) на витаніє и на радость (к. XVI ст. УЄ № 31, 103); **витанє рукъ** — рукостискання: А ямъ имъ заразомъ оповедаль, жемъ есть отъ тыхъ особъ..., черезъ витанье рукъ ихъ, струтъ и ядомъ шкодливымъ заражонъ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* I/I, 487); потомъ презъ витанє рукъ слугъ своихъ..., которые за розказанемъ и посланьемъ его мене были отрутили, о чомъ протестации... въ томъ учинитися не занехали (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* I/6, 269).

Пор. **ВИТАТИ.**

ВИТАНЕСА с. Вітання, привітання: Рѣкій дава(н)є: Вита(н)є са (1627 *ЛБ* 110).

Пор. **ВИТАТИСЯ.**

ВИТАНІЄ *див.* **ВИТАНЕ.**

ВИТАНЬЄ *див.* **ВИТАНЕ.**

ВИТАТИ, ВІТАТИ, ВЫТАТИ дієсл. недок. 1. (кого) (*радісно, привітно зустрічати*) вітати: всѣ роптали рекоучи. Иже вѣшоль грѣшного члѣка витати (1556-1561 *ПЄ* 303 зв.); Идите(ж)... Не носите(ж) мешка... ани ботовъ, а жа(д)но(г) в дорозе не вита(и)те (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 68 зв.); А они заразомъ обадва до мене зъ руками удали, хотечи мене витати (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* I/I, 486); Павел святой, христїаны витаючи и много з ними бесѣдуючи, Петра святого не споминает (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); А зажъ не старалъся вамъ, въ всемъ ѡгодити, Кгдѣсте его порѡги... навѣжали, И любѣзными слѡвы, любѣзне витали (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 5); онъ ласкаве ихъ поздорѡвивши, виталъ ихъ мѡвачи: здорѡвли єсть оцъ вашъ старый (серед. XVII ст. *Хрон.* 70);

перен. (*зустрічати, приймати*) вітати: Емѣ же жидове крестъ ѡготовали и те(р)новы(м) вѣнце(м) с копие(м) витали (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 64);

(форма вітання) вітай, привіт, здрастуй (здрасуйте): витай мл(с)тивий црю (XVI ст. УЄ № 29519, 57 зв.); богъ помага(й) всѣмъ гостемъ витай же генрикѣ што доброго принеслєсь (к. XVI ст. *Розм.* 16); Спудей. О витай же, мой добродѣю (Єгипет, 1602 *Діал.* 51); иныи торгаючи волѡсы з гѡловы..., волали: витай Црю жидѡвскій (поч. XVII ст. *Пчела* 36 зв.).

2. (кого) (*з якоїсь радісної нагоди*) поздорѡвляти, вітати: В Хѣ збавітеля дна того Нароженье... Крѡлѣве Пѣрскіє Пна свѣта почтіли... З міромъ... и з Злѡтомъ го витаяючи, Бгомъ и Члкомъ Хѣ визнаваючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 65); Про то тя... з' сѣрца вітаємо, радючыся, бгоу въ... поклѡнъ... възсылаючи (Манява, 1619 *Прив. Феод.* 288 зв.); Кгдѣ та Ясне велможный Пнѣ нашъ витѣе(м), И мы то(т) дѣрѣ, а(ч) щѡплый на плѣцъ выставлѣемъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

3. Гостити, приймати: Берѣмо потѣхѣ в дши свои нынѣ, ижъ бысмо витали в то(м) ерѣсалимѣ (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 98); Витаю гощю. Diuersos. Hospitor (1650 *ЛК* 433); *Образно:* Што(ж) за пожито(к), с тѡе оутѣхи и пѡхоти телѣсное, ко(ли) а оутѣшителя дха стго витати во свое(м)

кгм(а)хѣ ср(д)но(м) нѣко(ли) сѧ не сподоблю (1599-1600 *Виш. Кн.* 211 зв.);

(кого) запрошувати: южъ васѣ всѣхъ витаю много тѣ // потравъ естъ великий сѣмптъ ѣчинилесь (к. XVI ст. *Розм.* 13-13 зв.).

4. (без кого, чого) Існувати: аз без Христа и его мира витати, жити альбо забавлятися на оного мѣсцы нимало могу (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 195).

ВИТАТИСЯ, ВИТАТИСА дієсл. недок. 1. (з ким) Вітатися: если дрѣгого за рѣкѣ вѣзме... еслі сѧ з рѣдичами... віди(т) и витає(т)... В такѣвыхъ вѣстѣпка(х)... кѧраніє дѣхо(в)ное... бывѣетъ назначено (серед. XVII ст. *Кас.* 42).

2. (з ким) Бачитися з ким-небудь, зустрічатися: и са(м) кна(з)... бы(л) во (л)вовѣ... в мана(с)тыри и вита(л)сѧ з а(р)хима(н)дрито(м) в це(р)кви (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.); И якъ сѧ поткалъ з кролемъ, много люду королевского стеръ и примиръе взялъ, съ кролемъ сѧ виталь гетманъ, заразъ отъ Збаражъ мѣста отступилъ (1636-1650 *ХЛ* 81).

ВИТЕРЕБИТИ дієсл. док. (що) (про поле) очистити: бивали ми чоломъ... мужи заманастирскіи..., жалуючи на... старцовъ Пустинского монастыра о Кононовскій дворъ..., и о тое полко, што они, вите-ребивши, въспахали (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 13).

ВИТЕРЬ див. **ВѢТЕРЬ**.

ВИТЕСАННЫЙ прикм. Витесаний: За чи(м) не ѡ томъ є(ст) ре(ч), але ѡ рѣзности междѣ ѡбразо(м) на табліци маліѡванны(м) и междѣ вѣтесанны(м) балвано(м) (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 31).

ВИТИ дієсл. недок. (що) (про вінок, корону) (сплітати з чого-небудь) вити: Корѣны зъ Лѧвровъ нехѧй Вѣють Могилы, Всѣ, всѣ (Київ, 1633 *Евфон.* 308); *Образно*: Цнѣты вѣють Мѣтрѣ стѣтелемъ сами (Львів, 1642 *Єпігр. Жел.* тит. зв.);

(про гнізда птахів) вити, звивати: комѣ сѧ могоу ровнати птица(м) ли но и тыи гнѣзда вѣють (1489 *Чет.* 15); створивши Бѣгъ птаховъ ро(з)ный рожай, ...жебы гнѣзда на земли вили (Вільна, 1627 *Дух. б.* 355); гнѣздо миролюбия вити див. **ГНѢЗДО**.

ВИТИСКАТИ див. **ВЫТИСКАТИ**.

ВИТИСНУТИ див. **ВЫТИСНУТИ**.

ВИТОЛМАЧИТИ див. **ВЫТОЛМАЧИТИ**.

ВИТОЧИТИ див. **ВЫТОЧИТИ**.

ВИТРИВАТИ див. **ВЫТРИВАТИ**.

ВИТРИЛО див. **ВѢТРИЛО**².

ВИТРУЧАТИ див. **ВЫТРУЧАТИ**.

ВИТЬ ж. 1. Невелика земельна ділянка: пять ѡходовъ дерѣживаль староста и даиваль ихъ комѣ хотячи а зъ якое кольвекъ вити або части (1552 *Очерк.* 3. 10 зв.).

2. Частина плуга: Лемѣшъ єди(н), витъ желѣзная до плуга борона... тоє все спродати (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471).

ВИТЬЄ с. Плетення, виття. *Образно*: Где засѣ вѣ витю єгѡ Корѣны положѣ слѣзъ ѡногѡ жрѣдло (Київ, 1627 *Тр.* 555).

ВИТЯГАТИ див. **ВЫТЯГАТИ**.

ВИТЯГАТИСЯ дієсл. недок. (потягатися усім тілом) витягатися, простягатися: Лѣнивство тежъ речетъ: "Я тако(ж) ѡ справа(х) і ѡ мова(х) лю(д)-скихъ мало що когда мислило, ѡже быломъ свой покой, про(ж)нова(н)є, те(мъ)ность ѡлюбило, на ло(ж)кѣ ѡсобливе висипляючися і витягаючися (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273).

ВИТЯЖНЫЙ прикм. Мужній, хоробрий, звитяжний: Красна си, милая моя, сладка и витяжна, яко Иерусалимъ, грозна, яко спица къ бою сряже-ная! (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54); И по тумъ каравъ Господь Бѣгъ нарудъ увесъ Веніаминувъ..., ̑ тисячій людіи изъгыбло витяжныхъ (XVI ст. *НС* 222).

ВИТЯЗЬ, ВѢТЯЗЬ ч. 1. Витязь, воїн: Сыне Тимоѣю, притерпи, якъ добрый витязь Ісусъ Христовъ (XVI ст. *НС* 206).

2. Вл.н.: Семе(н) Вѣтя(з) (1649 *РЗВ* 72 зв.).

ВИТАГНУТИ див. **ВЫТАГНУТИ**.

ВИУПАСТИ дієсл. док. (про туман) осісти, опасти, розвіятися: Собѣ по вѣтрѣ при(с)тѣпъ ѡбравши, такъ ѡры свое шикова(л) проти(в) всходѣ слнца, ажъ кгда мгла к полѣдне видпала, а слнце сѧ я(с)ное ро(с)свѣтило (1582 *Кр. Стр.* 45).

ВИФИГЛЕВАТИСЯ дієсл. док. (вийти із скрутного становища) викрутитися (з чого): И ти тутъ будешъ и твой Ісѣ будетъ оу насѣ... И ти сѧ не вифиглюєшъ хоч бис якъ фигловаль с тимъ, которому я дорогу готоваль (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22).

Див. ще **ФИГЛОВАТИСЬ**.

ВИФЛЕМЧИКЪ ч. (мешканець м. Вифлеєма)

вифлеємець: Трета же тежъ война была... на которой забилъ еліановъ снѣ алворієвъ вифлѣмчикъ Лашлию брата голаѳова (серед. XVII ст. *Хрон.* 259 зв.).

ВИХАТИ див. **ВЪЕХАТИ.**

ВИХВАЛЯТИ див. **ВЫХВАЛЯТИ.**

ВИХВАЛЯТИСЯ див. **ВЫХВАЛЯТИСЯ.**

ВИХЕРЪ ч. (стп. wicher) вихор: Завертъ: Вихоръ, або вихеръ (1627 *ЛБ* 40); Трѣсъ: Трасѣ(н)е землѣ або вихеръ, вѣалиница, вѣтръ гвалтовный, поподдливый(и), наглы(и) (Там же, 134).

Див. ще **ВИХОРЪ.**

ВИХОВАНЄ див. **ВЫХОВАНЄ.**

ВИХОВАТИ див. **ВЫХОВАТИ.**

ВИХОДИТИ див. **ВЫХОДИТИ.**

ВИХОДѢТИ див. **ВЫХОДИТИ.**

ВИХОРЪ, ВИХОР, ВИХОРЪ, ВИХОРЪ,

ВИХРЪ ч. 1. (сильный реучкий вітер) вихор: восхвало илью ка(к)ъ вихромъ на нѣо (1489 *Чет.* 235 зв.); коли(ж) е(с)те не при(с)тупили к горѣ которой быса можно до(т)кнути и до ѡгна... и до ви(х)ру и до те(м)но(с)ти и ква(л)товно(и) непогоди (II пол. XVI ст. *КА* 584); Заве(р)тъ, вихоръ (1596 *ЛЗ* 47); нѣт вѣдома, отколь... вихор ушолъ и поднялъ ему подолокъ оноє кошулѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); Завертъ: Вихоръ, або вихеръ (1627 *ЛБ* 40); мы оуставичне днемъ и нѣчю, плаваемъ, вѣ непогоди в вихры (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 102); Нѣчь онѣю темный вихоръ нехай ѡсаде (серед. XVII ст. *Хрон.* 57); Вихоръ. Turbo conis (1650 *ЛК* 433).

2. Перен. (стрѣмкий хід, розвиток чого-небудь) вихор: елорѣ(с)... промышля(л) тежъ ѡ собѣ, где бы ся мо(г)... пре(д) ѡны(м) забѣрены(м) криваво(й) домово(й) во(й)ны, выхро(м) бе(з)печне заховати (1582 *Кр. Стр.* 79 зв.); я пре(д) лицемъ славы твои ...Прахъ и пѣпелъ непостоянный, Латво грѣховными вихри розвѣаній (Чернігів, 1646 *Перло* 27а).

3. Вл.н.: Демя(н) выхо(р) (1649 *РЗВ* 177 зв.).

Див. ще **ВИХЕРЪ.**

ВИХРИСТЫЙ прикм. Вихровый: Таа оускрѣмить вихристыє бѣры; Таа вамъ бѣдетъ тихою пристаню: В быстрымъ плава(н)ю (Львів, 1642 *Бут.* 9).

Див. ще **ВИХРОВАТЫЙ¹.**

ВИХРИТИ дієсл. недок. (утворювати вихори) вихорити: Южъ по(д) зѣмлю встѣпили шкодливые хмѣры, И вихрити престали страшливые бѣры (Львів, 1642 *Бут.* 5 зв.).

ВИХРОВАТЫЙ¹, ВИХРОВАТЫЙ прикм. 1. (який відзначається вихорами) вихровый, вихроватий: turbinat(us), вихровати(й), ѡко(н)ченъ (1642 *ЛС* 405).

2. Перен. Бурхливый, неспокойный: С таки(м) орѣжѣ(м) идѣ оуважати и строфовати еп(с)па,... неро(з)соу(д)ны(й), и ле(г)комыслный постоупо(к) мѣшанои а вихроватои и бѣрливои згѣды (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); Котѣрою [ласкою нашею] напо(л)нены бѣвши, бѣрливого сегѡсвѣ(т)негѡ мѣшка(н)а // нашегѡ вихроватое море бе(з)печне абысѡмъ преплыли, и на тихой нѣ(с)ногѡ твоѣго цр(с)тва пристани пристали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 318-319).

Див. ще **ВИХРИСТЫЙ.**

ВИХРОВАТЫЙ² прикм. Вихрастый, вихрястый, кучерявый: Ѡ того вихроватого лба... (*Пошкодж.* — *Прим. ред.*)... марка ефѣского иде(т) найбільше, бо ани его лагодными слѡвы, ани прѣзбою... ѡ(т) его оупѣрѣ шаленого ѡ(т)вести...//... престали всѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 49-49 зв.).

ВИЦЕКАНЦЛЕРИЙ ч. Заступник канцлера: подѣписа(л) вицека(н)цлери(й) лаври(н) песочиньски(й) (Варшава, 1581 *ЖКК* II, 90).

ВИЦЕРЕГЕНТЬ ч. (стп. wiceregent) заступник начальника княжѣи канцеляріи: которые речи княжа его милост... будучи того месца старостою от теперешного позваного, вицегеренѣта (!) своего, взял и на то атестацию свою дал (Володимир, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-2, 93).

ВИЧЕРПАТИ див. **ВЫЧЕРПАТИ.**

ВИЧЕРПНУТИ див. **ВЫЧЕРПНУТИ.**

ВИЧНИЙ див. **ВЪЧНЫЙ.**

ВИЧНІЙ див. **ВЪЧНЫЙ.**

ВИЧНЫЙ див. **ВЪЧНЫЙ.**

ВИШАТИ дієсл. недок. (страчувати через повшання) вишати: а потомъ и на квестии зъ декрету урядового вишали и заразы одтяли и пустили яко се обещали., а за тымъ мощно кгвалтомъ на домъ его нашедъши, домъ и всю маетьность его злу-

пили (Люблін, 1624 *АрхЮЗР* 3/І, 278).

ВИШЕ див. **ВЫШЕ**².

ВИШЕЙ див. **ВЫШЕ**¹.

ВИШЕНКА, ВИШЕНЪКА ж. 1. (лише мн.) вишенки. < > **вишенки** полніти — назва рослини: *chama(c)cerasi* више(н)ки по(л)ніи (1642 *ЛС* 119).

2. ч. Вл.н.: Федоръ Вишенъка (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/І, 463).

Див. ще **ВИШЕНКИ**.

ВИШЕНКИ мн. Вишеньки. Вл. н.: Олександръ дей король его милость предку нашему тое имѣнье Вишенки... на вѣчность далъ (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 39).

Див. ще **ВИШЕНКА**.

ВИШЕННОЙ прикм. (який стосується плоду вишні) вишневий: пло(д) вишенно(й) в лѣка(р)ски(х) книга(х) именѣ(т)са гранѣ(м) рего(м) (XVI ст. *Травн.* 318 зв.).

Див. ще **ВИШНЕВЫЙ**.

ВИШЕНЦЫ мн. (мешканці с. Вишенки) вишенці: кѣва(л)томъ... више(н)цы недавно зашли и ѡ(т)нимаю(т) землю ѡ(т)рубную (Київ, 1585 *ЦНБ ДА/П-216*, 3).

ВИШЕПИСАННІЙ див. **ВЫШЕПИСАННЫЙ**.
ВИШЕПИСАННЫЙ див. **ВЫШЕПИСАННЫЙ**.
ВИШЕРЕЧЕННІЙ див. **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ**.
ВИШНЕВЫЙ, ВИШЪНЕВИЙ, ВИШЪНЕВЫЙ, ВЫШЪНЕВЫЙ прикм. 1. (який стосується вишні) вишневий: а одъ того копца идѡчи... чрезъ садокъ вышъгневый вѣ горѣ... не далеко валѣ и дорожки (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 67).

2. (темно-червоний колір) вишневий: ле(т)никъ ви(ш)невы(й) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 14 зв.); братовая... речи ниже менованье... выбрала, а меновите... пласчикъ гатъласовый вишъгневый, рысями подшитый (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); Панъ Юре(и) Макаровичъ... заграбилъ... Кожѣхъ горьностаеви(и) крыты(и) сѣкномъ пу(л)кѣ ранатовы(м) вышъгневы(м) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26); Оудѣвало великое гатласѣ вишневого (Львів, 1642 *Інв. Усп.* 73 зв.).

Див. ще **ВИШЕННОЙ**.

ВИШНИЙ див. **ВЫШНИЙ**.

ВИШНЫЙ див. **ВЫШНИЙ**.

ВИШНЯ, ВИШЪНЯ ж. 1. (дерево) вишня: сєразѣ(с) или сєразѣ(м) по ла(т)... вишни по рѣ(с)ски (XVI ст. *Травн.* 318 зв.); сегас, вишня древо (1642 *ЛС* 118); тамъ же... садъ внивечъ оберънулъ и вирубати казалъ, в которымъ было дерева розмаитого: яблони,... сливы, черешни и вишъни (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 493).

2. (плід) вишня: вишень в меде барылко немалое (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

3. У складі ботанічної назви. ◊ **пєсии вишнѣ** — (*Solanum* L.) паслін: *solanum*, пєсии вишнѣ, пси(н)ки (1642 *ЛС* 374).

4. Вл.н.: А се мы мѣщани у Вишни... зволилися есмо... братство имѣти (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); пани... песочи(н)ская... ма(л)жо(н)ку... право свое ѡ(т)чизное... на вишню... записала (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 122).

ВИШПИСАННЫЙ див. **ВЫШПИСАННЫЙ**.

ВИШПИСАНЫЙ див. **ВЫШПИСАННЫЙ**.

ВИШРЕЧОНЫЙ див. **ВЫШРЕЧЕННЫЙ**.

ВИШШЕ див. **ВЫШЕ**¹.

ВИШШЕЙ див. **ВЫШЕ**¹.

ВИШШЕЙПИСАНЫЙ див. **ВЫШПИСАННЫЙ**.

ВИШШИЙ див. **ВЫШШИЙ**.

ВИШЪ див. **ВЫШЕ**¹.

ВИШЫВАТИ дієсл. недок. Постійно висіти: оповедал перед ними, ижъ... его, спячого... ножемъ его власнымъ голелным, который уставичне у светлице на колку от часу немалого вишывальъ, у горло сколото (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 373).

Див. ще **ВЫСѢТИ**.

ВИШЬ ж. Болотна трава. ◊ **вишью** фататися (ся хатати), хвататися и вишью — (намагатися використати єдину, хоч і безнадійну можливість врятуватися) хапатися за соломину: припоминамъ...абы тѣхъ котѡрыи якѣмсь протѣвнымъ вѣ берѣстыи оучѣненымъ дѣкретомъ, пере(д) посполѣтими лю(д)ми, вишью (зѣла на водѣ — на полях. — *Прим. ред.*) оутопѣючи фатѣютса, недавно потрасѣти почалѣ неправдѣвыи змышлѣн'а і оудава(н)а рѣчѣи... кѣждый обѣचितѣ... мѡглъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 51); алє правда не дивъ же тонѣчѣй и вишью сѣ хатаєтъ (Там же, 116 зв.); Писаръ уніатскѣй, якъ тонучѣй, хватаєтся и вишью, чимъ бы

ся поратовати могль, ано — неспоро! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1123).

ВИЩАТИ див. **ВЪЩАТИ**.

ВИЩИЙ прикм. в. ст. у знач. ім. Вищий. Вл. н.: пилипъ вищи(й) (1552 *ОКан.* 3. 29).

ВИЩЪ див. **ВЫШЕ**¹.

ВИЯ див. **ВЫЯ**.

ВИЯЛО с. Віхола, завірюха, хуртовина: припу-
жоний непогодою и виялом,... ксюндзъ Миколай
Пашъковский... позно на ночь приехал и тамъ у
него ночовал у монастыру (Володимир, 1624
АрхЮЗР I/VI, 539).

ВІАТЧАНЕ мн. (назва племені) в'ятичі: кій,
щекъ, корє(в)... мали... в' себе кнѣжата, котѣры(м)
роздавали краины пѣстыи боудованію замковъ...
віатко, ѡ(т) которого віатчане, на(д) рѣкою во(л)га,
дѣлева, ѡ(т) которого дѣлебіане (Львів, поч. XVII
ст. *Крон.* 45).

ВІВЕСЕЛІТИСЯ дієсл. док. Звеселитися, роз-
веселитися: добре слово що се село вівеселі(т)
(I пол. XVII ст. *Сем.* 48).

ВІДЕТИ див. **ВИДІТИ**.

ВІДИТИ див. **ВИДІТИ**.

ВІДІТИ див. **ВИДІТИ**.

ВІДМА див. **ВЪДЪМА**.

ВІДНО див. **ВИДНО**.

ВІДОКЪ див. **ВИДОКЪ**.

ВІДРА див. **ВЫДРА**.

ВІДѢТИ див. **ВИДІТИ**.

ВІЗНАВАТИ див. **ВЫЗНАВАТИ**.

ВІЙТИ див. **ВЫЙТИ**.

ВІКЪ див. **ВЪКЪ**.

ВІКУПІТИ див. **ВЫКУПИТИ**.

ВІЛЬМИ див. **ВЕЛМИ**.

ВІМОВЛЯТИСЯ див. **ВЫМОВЛЯТИСЯ**.

ВІНА див. **ВИНА**.

ВІНЕНЪ див. **ВИННЫЙ**¹.

ВІННИЙ див. **ВИННЫЙ**².

ВІННОСТЬ див. **ВИННОСТЬ**¹.

ВІНО див. **ВИНО**.

ВІНОГРАДСКИЙ прикм. Те саме, що **вино-**
градный у 1 знач.: лі(с)ти віноградски (I пол. XVII
ст. *Сем.* 128).

ВІНОГРАДЪ див. **ВИНОГРАДЪ**.

ВІНОПРОДАВАЧ ч. Продавець вина: vinurius,
вінопродавач (I пол. XVII ст. *Сем.* 178).

ВІОЛОВЪ див. **ВИОЛОВЪ**.

ВІРІЗАТИ див. **ВЫРЪЗАТИ**.

ВІРНЫЙ див. **ВЪРНЫЙ**.

ВІРЪ див. **ВИРЪ**.

ВІСОКО див. **ВЫСОКО**.

ВІТАТИ див. **ВИТАТИ**.

ВІТЕРЪ див. **ВЪТЕРЪ**.

ВКАЗАНЕ див. **УКАЗАНЕ**.

ВКАЗАНЪЕ див. **УКАЗАНЕ**.

ВКАЗАНЫЙ див. **УКАЗАНЫЙ**.

ВКАЗАТИ див. **УКАЗАТИ**.

ВКАЗАТИСЯ див. **УКАЗАТИСЯ**.

ВКАЗАТИСА див. **УКАЗАТИСЯ**.

ВКАЗИВАТИ див. **УКАЗИВАТИ**.

ВКАЗОВАТИ див. **УКАЗОВАТИ**.

ВКАЗЪ див. **УКАЗЪ**.

ВКАЗЫВАТИ див. **УКАЗЫВАТИ**.

ВКАМЕНОВАТИ див. **УКАМЕНОВАТИ**.

ВКАНУТИ дієсл. док. (в кого) (зануритися)
канути: якъ далеко болєй тыи в которыхъ кропла
дѣа оживляющего Бо(з)ства вканѣла, и которыхъ
ср(д)це Бж(с)твенною любовію до нб(с)ного Крола
Ха̇ естъ зранєно (Вільна, 1627 *Дух.* б. 54).

ВКАРЯТИ див. **УКАРЯТИ**.

ВКИДАТИ, УКІДАТИ дієсл. недок. 1. (кого,
що) (кидати кого-, що-небудь кудись) вкидати: якъ
розька оуохнетъ ѣ збіраютьъ єи и на ѡгонъ оукідаютьъ,
и зьгоритъ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 88); они мѡ-
вать, маємо ісаію пророка, если и(х) в мѡре вкида-
ю(т), они мѡвать, маємо іѡноу прр(о)ка, если и(х)
до Лво(в) вкидаю(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 224);
якъ в неводъ мнѡгій рожай рибу впадаютъ, а з него
мало пожитєчный зновѣ назадъ вкидають в море
(Вільна, 1627 *Дух.* б. 163); што сѧ колвєкъ мѡжской
плоти оуродитъ ізраильтанъ, то вырвавши з рѣкъ
ихъ вкидайте до реки (серед. XVII ст. *Хрон.* 79);
Образно: На такіхъ стѣжка(х) побѡжности, звѣклъ
дѣѡ(л) сѣти свои роскидати, абы тѧкъ незѧчне в'
кѡждѡ справѣ дѡбрѡю, трѣтізнѣ свою снадѣй
вкидати мѡгъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 5).

2. *Перен.* (кого) Спонукаати, штовхати (до чо-
гось, на щось): Зачимъ шатанъ взявши надъ ними

мощь, съѣтъ ними, яко пшеницею, абовѣмъ вкида-
еть ихъ въ rozmaитыя геретицтва, отщепенства и
ишіе вшелякіе злости (1603 *Пит.* 97);

(що) (*про думки, вчинки*) спрямовувати в іншому
напрямку: Частокротъ шатанъ, по(д) претекстомъ
добрыхъ помысловъ : же тымъ можышь оугодити
Бгѣ, вкидаєть дѣмъ в дѣшѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 239).

на мѣчъ вкидати — віддавати життя: то
млоую(т) пѣлкъ м(ч)ническіе свѣтлые, которіи для
любви и пошанована бѣжого показана горѣчости
протівъ боу живо(т) свой на спалѣна дають и на
мѣ(ч) вкидають добровѣлне (поч. XVII ст. *Проп. р.*
21); **подъ лаву вкидати** — знеславлювати, при-
нижувати, зневажати: Которые бы намнѣй ѡ тоѣ не
дѣають, Же мѣдрые по(д) лавѣ славѣ ихъ вкида-
ють (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

Див. ще **ВКИДАТИСА, ВКИДЫВАТИ, ВКИ-**
НУТИ.

ВКИДАТИСА *дієсл. недок.* (що) (*бути вкине-*
ним) вкидатися: єсть в склавоміи жрѣдло, которѣе
соуѣно... и що колвекъ са вкидаєть попадаєть
псуєтъ и в пѣро(х) ѡборочаетъ (поч. XVII ст.
Проп. р. 172 зв.); Повѣдаю(т) еще натѣралиствове...
и жъ соу(т) такіе // вѣды которіе... ѡливное древо
и иные квитноучіе дрѣва, скѣро и в' чрѣвное мѣре
вкидаются камѣнѣю(т) (Там же, 173 зв.-174); **вки-**
датиса до земли (*про тіло*) — бути похованим,
похороненим: певне ѡдного дѣа, ѡдного ро(з)тво-
рена, и ѡ(д)ного роздѣмѣнѣа дѣа и Г(с)дѣ бывають:
и тѣло вкидаєтса до земли, а смыслъ ей весь в нѣ(с)-
номѣ іер(с)лімѣ живєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 360).

Див. ще **ВКИДАТИ, ВКИДЫВАТИ, ВКИ-**
НУТИ.

ВКИДЫВАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) (*про*
думки, вчинки) спрямовувати в іншому напрямку:
Діаво(л) самъ пре(з)са не може(т) ничего чинити.
вкидываетъ дѣмъ в дѣшѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 390).

Див. ще **ВКИДАТИ, ВКИДАТИСА, ВКИ-**
НУТИ.

ВКИНУТИ, ВКІНУТИ, ВЪКІНУТИ, ВЪКІ-
НУТИ, УКИНУТИ *дієсл. док. 1.* (кого, що)
(*звалити, скинути всередину чого-небудь*) вкинути:
бѣра...// вѣжд замковую... оу вѣдѣ вкиндѣла, и
дѣвѣръ сопѣжи(н) стерла (1509-1633 *Остр. л.* 129

зв.-130); Прр(о)къ іѣна... ѡ(т) жекларѣвъ в
мѣре... вкінєный бѣлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 109
зв.); Кото[ро]го потимъ небо(з)чика забито(г)[о]
телѣ въ воду... своє(и) чєляди и коза(ч)комѣ
вкинѣти росказа(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201);
Образно: аньгє(л)... збира(л) ви(н)ниці зє(м)скіи и
вкину(л) в ка(д) гнѣву бѣжого великого (XVI ст.
КАЗ 637);

(*недбало покласти зверху*) кинѣти, вкинѣти:
обычаємъ разбойничимъ... //... мене кгвалтом... на
сани вкинули (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 476-477);
Єсли бѣвѣ(м), поневажъ Збавитель реклѣ. ѡгѣнь
пришѣлє(м) вкінѣти на землю (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 299).

2. (кого) (*ув'язнити, позбавити волі*) вкинѣти (у
в'язницю): црѣ максимьянъ повелѣ(л) стѣго дмитрєа
свазавши вкінѣти в темницю (1489 *Чет.* 56); Ка-
залъ его в темницю вкинѣти, пѣнязѣ собѣ побравши
(Львів, 1605-1606 *Перест.* 37); Покѣрному ѡному
іѣсифѣу по... //... тѣжкѣй темніцы в которѣю
бы(л) ѡ(т)... фараѣна вкінєный, такъ лагѣднѣй...
повѣалъ вѣтрѣ, же вѣшедши з' ѡковѣ темнич-
ны(х)... прѣшѣй ѡ(т) црѣа бы(л) постановлєный
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 266-266 зв.);

(*насильно помістити де-небудь*) вкинѣти, ски-
нути: и потомъ дєй мене казавъ до погребѣа вкинѣ-
ти, изъ которого єсми... лєдвє втєклѣ (Володимир,
1594 *АрхЮЗР* 1/I, 397); Потомъ Москва ѡного За-
руцкогѣа добѣла и на косы въ яму живѣго вкинула
(поч. XVII ст. *КЛ* 80); Фотій и Барда, рознимѣ
утрапенємъ мордуючи Игнатіа... нагогѣа звязавши
въ студню або въ грѣбъ вкинули (Київ, 1621 *Кон.*
Пал. 740); А пото(м) є(г)... ѡкру(т)нє... мордовали...
зволо(к)шы з дороги в ли(с) мєжы колоды вкинули
(Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4060, 164 зв.); Рѣвѣмъ стар-
рѣлѣа вѣбавитъ єгѣа з рѣкѣа и(х) и мѣвилъ: нє...
розливѣйте крѣви брѣта своєгѣа, алє вкінѣте єгѣа до
колодєза живѣгѣа (сєред. XVII ст. *Хрон.* 60);

(*відправити з недобрим наміром*) запроторити,
віддати: єслі же ѡко твоє правѣе блѣзнѣтъ тѣа вѣколѣ
єго и кин ѡ(т) сєбє, бо єс лєпшєй тобѣа абы зѣгиѣнул
ѡдєн члѣнокъ твоѣа нѣжлѣ всє тѣло твоє вкінєно
будєтъ въ ѡгнѣ гєшнєскій (Володимир, 1571 *УЄ Вол.*
45); а прѣймоуючи кѣждѣй з на(с) тѣлѣнты, повѣ-
нєнъ єсть вѣдавѣти тѣржѣникѣмъ, абысѣмо ѡ(т)дали

его з ліхвою, а не... з' бнымъ злымъ слдгою в' тёмно́сть кромѣшнюю в'кї́нени боуде(м) (Острог, 1598 *Отп. КО* 4); внемлѣте себѣ жебысте съ оны(м) съкрывши(м) талантъ в' Грѣбъ тмы кромѣшней не бы́ли вкї́нени (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 36).

3. Перен. (що) (викликати у людей яке-небудь почуття) пося́ти: абы вкину(л) зго(р)ше(н)е́ пере(д) сы(н)ми и(з)рае(л)скими (XVI ст. *КАЗ* 599).

Див. ще **ВКИДАТИ, ВКИДАТИСА, ВКИДЫВАТИ.**

ВКЛАДАНЕ *див. УКЛАДАНЕ.*

ВКЛАДАНЬЕ *див. УКЛАДАНЕ.*

ВКЛАДАТИ *див. УКЛАДАТИ.*

ВКЛАДАТИСЯ *дієсл. недок.* (що) (зі словами клятва, анафема, маронафа) бути проклятим, бути відлученим від церкви: а хто бы колвекъ такъ отъ священного, якъ и мирского стану з оными обцоваль..., теды... на таковыхъ клятва, анафема, маронафа, презъ святѣйшихъ Патріарховъ, в привіліяхъ Ставропигіи положеная, вкладается и растягается (Київ, 1626 *ЧИОНЛ V-3*, 219).

Див. ще **УКЛАСТИСЯ.**

ВКЛАДОВАТИ *дієсл. недок.* (що) (давати початок чомусь) закладати: ѡ якъ ѡх' мно́го на початкѣ преслѣдо́вали Црѣ́ковъ, гды еще насѣ́на Вѣ́ры... вкля́дованы бы́ли (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129 зв.).

Див. ще **УКЛАДАТИ.**

ВКЛАНЯТИ *дієсл. недок.* (кого) Нахилати, примушувати, змушувати (до чогось): стороны зась толѡкъ, на сѣ́но повини ити, а на жито и овесъ — тыхъ наболшей — толѡко десетъ толѡкъ быти маеть, однакъ не кгвалтомъ и на голову всихъ вкланяти, зоставуючи челяди и подданымъ на ихъ власную роботу и потребу домовую (Володимир, 1626 *АрхЮЗР 6/I*, 463).

ВКЛОНИТИСА *див. УКЛОНИТИСЯ.*

ВКОЛО¹, ВЪКОЛО, ВОКОЛО *присл. 1.* Навколо, вколо, навколо: ѡ(т) то́е сосны вели на чве(р)ть мили, и всю границѣ́ споча(т)кѣ́ якобы вколо... и привели насъ до пня ѡгорелого (1546 *ОГ* 17); пнѣ́ ѡле(н)ски(й)... зна(ки) кгва(л)тѣ́ ѡказова(л)... кгано(к) вколо ѡпалено (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 24); Рыцѣ́рьство тѣ́ Нб̄(с)ное, вкро́угъ остѣ́пїло, И вкѣ́ло пѣ́лками своїми ото-

чї́ло (Львів, 1616 *Бер. В.* 75); Лѣ́тъ... ѡуизрѣ́лъ всю во́коло кра́йнѣ́ Іѡрдѣ́нскѣ́ю (серед. XVII ст. *Хрон.* 22 зв.); панове Трыпо(л)сцы... го(с)поду є(г)[о] вколо ѡ(с)кочи(в)ши, словы у(с)чыпливыми... лжа(т) сромо(т)не... почѣ́ли (Житомир, 1649 *ДМВН* 180).

2. (по всій території; всюди) скрізь: тежъ прѣ́(с)кѣ́ю землю в коло и море(м) и зе́(м)лею звѣ́да(л) (1582 *Кр. Стр.* 6 зв.); Тая скры́ня выфутрована вся въ́коло зеленымъ сукномъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР 1/I*, 317).

Див. ще **ВКОЛЬ, ОКОЛО¹.**

ВКОЛО², УКОЛО *прим.* (з род.) (виражає просторові відношення, вказує на місце або об'єкт, біля яких відбувається дія або розташований предмет) вколо, навколо, навкруг: и замо́къ зна(г) и(з)биты(й) и тины ѡ́коло двора его зна(т) све́жо поламаны (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 8 зв.); маестатове вколо грѣ́бу стоятъ (Львів, 1630 *Траг. л.* 170); панъ голѣ́бъ з братомъ своимъ... ѡскочивши вколо пана хлебовѣ́ско(г) почали на него сечи стреляти гѣ́сто стре(л)бою (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); и в́коло Маестѣ́тѣ́ егѡ́ стоѣ́тъ (Чернігів, 1646 *Перло* 58 зв.).

Див. ще **ОКОЛО².**

ВКОЛОСТОАНЕ *с.* (сукупність умов, у яких що-небудь відбувається) обставини: Ѡ́бстоѣ́нїе: Ѡ́колі́чність, вколостоа(н)е́ (Київ, 1627 *ЛБ* 149).

ВКОЛОШІЙНИЙ *примк.* Нашийний: Монї́сто: Клейно́тъ ко́торого на шї́и нѣ́сѣ́тъ, ѡхендѣ́зство вколошї́йнее, якѡ ѡбрѣ́чка (1627 *ЛБ* 65).

ВКОЛЬ *присл.* Те саме, що **вколо¹** у 2 знач.: Тогды г(с)дѣ́... вѣ́воротилъ мѣ́ста тѣ́и и всю вкѣ́ль кра́йнѣ́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 32).

Див. ще **ОКОЛО¹.**

ВКОНЕЦЪ, ВКОНѢЦ *присл.* Укінці, нарешті: тре́тее, бе́(з)хвалї́е, ро́(з)сѣ́жаючи в собѣ́. и(ж) нѣ́ма(ш)са́ чи(м) хвалити, што во вѣ́ки не пре́бывае́(т), и скоро(са) ѡ(т)мѣ́нае́(т), и в' ко́нєць изъ́чезае́(т) и погибѣ́е(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 239 зв.); По́готову то́гда... бога, тро́ично сла́вимаго не то́лько не просла́вим, але и в ко́нєць поху́лим — за́пѣ́вно вѣ́дайтѣ́! (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв. бр.* 233); Упо́ваемъ на Бога, же еще досто́янія сво́его не отрыне́тъ, а ни вконе́ць пора́доватися вра́гомъ

нашимъ зъ упадку нашего не допустить (Корсунь, 1625 *КМПС* I, дод. 275).

ВКОПАТИ *див.* **УКОПАТИ.**

ВКОРЕНЕНЕ *с.* (*остаточне встановлення, запровадження чого-небудь*) вкорінення: такъ же ку взрушеню покою посполитого, важилистисе секъту якуюсъ новую... на заразу верныхъ Божихъ и на вкоренене такъ блюзирское и чортовское профессии... проводить (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 759).

Пор. **ВКОРЕНИТИ.**

ВКОРЕНИТИ, УКОРЕНИТИ *дієсл. док. 1.* (*про рослину*) вкоренити: *radicat(us)*, вкорененъ (1642 *ЛС* 344).

2. Перен. (*що*) (*міцно закріпити, встановити, запровадити що-небудь у чомусь*) вкоренити: Яко смѣти боудемо гва(л)то(м) неналежачій собѣ титоу(л) снѣвства... в' мысла(х) и постоупко(х)... оугроу(н)тѣван'ны(х) и вкоренены(х), про(д)ко(в) наши(х) привлащати (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 204); Поляци... цорки свое за Русинов давши, через них свое обычае оздобные и науку укоренили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); діаволь... завшеса ѿ тѣе стараетъ, абы доброе огидивъ: а свое злое оуказавъ и вкоренивъ въ чловѣцехъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 66); Мовить бѣвѣ(м), Бѣдте в' любви вкоренѣни и ѿсновани (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56).

Див. ще **ВКОРЕНИТИСЯ.**

ВКОРЕНИТИСЯ, ВКОРЕНИТИСА, УКОРЕНИТИСА *дієсл. док. 1.* (*про рослини*) (*вростати корінням у ґрунт*) вкоренитися: если боудете мѣти вѣроу яко зерно горчичное а рекли бы сте той то ягодицинѣ вытрѣг'ниса а в'корениса в' море. послуухала бы васъ (1556-1561 *ПС* 295 зв.); Вышо(л) той котѣрый сѣе(т). Сѣяти насѣна свое. Гды сѣа(л) ово... // паде на камени, и прозабло и зосхло. а то для того иже не мало са где оукоренити (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102 зв.-103).

2. Перен. (*у кому, у що і без додатка*) (*міцно закріпитися, встановитися*) вкоренитися: таа вѣра не могла(с) вкоренѣти в ср(д)ца и(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 48 зв.); Изали теды и такового блуду, который ся тутъ только въ нашихъ краяхъ у поповъ Рускихъ вкоренилъ,... — не потреба ли въ

церкви Божой поправити? (Вільна, 1599 *Ант.* 741); Посадились... грѣшниковъ, а ѿни са оукоренили (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 37).

Див. ще **ВКОРЕНИТИ, ВКОРЕНЯТИСЯ.**

ВКОРЕНЯТИСЯ *дієсл. недок.* Вкорінятися, вкорінюватися: *radico, as*, вкореняюся (1642 *ЛС* 344).

Див. ще **ВКОРЕНИТИСЯ.**

ВКОРОТЦЬ, ВКОРОТЦЕ, ВЪКОРОТЦЕ *присл. 1.* Коротко, стисло: тѣтъ то(л)ко самы(й) початокъ и конецъ книжокъ // пре(д)написаныхъ вкоро(т)це са припомандло (Острог, 1587 *См. Кл.* 6-6 зв.); На тоє все, ижъ не розумѣлъ Никифор по польску, повѣдали му вкоротце по волоску тоє (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); А ижъ бы то все, що са многими словы широко вывело, ср(д)цѣ твое(м)ѣ подано быти ла(т)вѣи могло,...зберѣ ти... рее(ст)рѣ, пре(з) котеры(й) бы(с) моглѣ в' коро(т)цѣ тоє все паматати (серед. XVII ст. *Кас.* 60 зв.); **вкѣротце (вкоротцѣ) рекши** — коротко кажучи: А вкоротцѣ рекши, то презъ листъ свой ознанити имъ хотѣлемъ, абы... пыха за достоинство полѣчана не была (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 506); А в'кѣротце рѣкши; зѣвше в' томъ цномъ гнѣздѣ, бывали люде мѣжныи (Київ, 1623 *МКСВ* 73);

у знач. вставн. сл. коротко, стисло: Чини тѣды тѣтъ знѣкъ и ѣдаючи, и пыаючи, и сѣдаючи,... и хѣдачи, и в' кѣротцѣ въ всѣко(м) дѣлѣ (Київ, 1632 *МКСВ* 276).

2. (у скорому часі) скоро: Вждѣ то естъ лю(д)-скі(й) обыча(й) и пови(н)ность, на пита(н)ѣ чинити ѿ(т)повѣ(д), а на писа(н)ѣ... тежъ вкоро(т)це а пра(в)дѣве ѿ(т)пѣвити (Острог, 1587 *См. Кл.* 4 зв.); прѣтожъ тоу(т)... наслоушнѣй моймъ зданьемъ в ни(х) вглѣндѣи прихѣдитъ, што не такъ для переконанья митрополѣта и владѣковъ... // ... яко бѣлшей для забеже(на) омаме(н)ю людѣи прѣстѣхъ, в корѣтцѣ оучиню (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58 зв.-59); Але поневажъ отступникове на доводъ сво[е]й имъ монархіи свѣдоцтвѣ зъ нѣкоторыхъ книгъ молитвенныхъ... зажили, — зъ тыхъ же належить и мнѣ вкоротцѣ показати, же што колвекъ они зъ нихъ въ помѣчь въ подпору пререченой имъ своей монархіи приводятъ, напрасно приводятъ

(Київ, 1621 *Кон. Пал.* 394).

Див. ще ВКРАТЦЬ, ВКРОТЦЬ.

ВКРАДАТИСА, ВКРАДАТИСЕ *дієсл. недок.*
(*крадучись, проникати куди-небудь*) вкрадатися, закрадатися: слуга... чини(л) оповеданє... на Бутовича, о то(м), и(ж)... ω(н)... са(м) ωсобою своєю, мощно, кгва(л)то(м), з ро(з)ными бронями, яко до во(и)ны, вкра(д)ши се потаємнє... взявши ω то(м) ведомость, где... пнѣ Ма(т)фе(и) Немири(ч) мешка(л)... спячо(г)[о]... // рани(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 50-51);

перен. (непомітно, мимоволі з'являтися, виникати) вкрадатися, проникати, закрадатися: грѣхъ през' похлѣбство в' дѣшу вкрадаѣтсѧ, а правымъ обличеніємъ вонѣ изгнѣтсѧ ω(т) послѣдѣющеи дѣшѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73 зв.); мно́го ра́зо(в) неприа-те(л) сѣфте(л)ны(й)... оусилѣючи мѣсли нѣшѣ ωторвѣти, до нѣшого са ср(д)ца в'крадаѣтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 67 зв.).

Див. ще УКРАСТИСЯ.

ВКРАИНА¹ *див. УКРАИНА¹.*

ВКРАИНА² *див. УКРАИНА².*

ВКРАИННЫЙ *див. УКРАИННЫЙ.*

ВКРАСТИ *див. УКРАСТИ.*

ВКРАСТИСЯ *див. УКРАСТИСЯ.*

ВКРАТЦЬ, ВКРАТЦЕ, ВКРАТЬЦЕ, ВОКРАТЦЬ, ВЪКРАТЦЬ *присл. (цсл. вѣкратцѣ)* те саме, що **вкоротцѣ** у 1 знач.: Сказаніє вѣкратцѣ ω(т) лѣтописца, сирѣчь ω(т) крѣбники, о латѣне(х) (Острог, 1588 *Сур.* 47 зв.); Прето умыслилемъ во-кратцѣ о кождомъ артыкулѣ... ку вѣдомости лю-дямъ подати (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 121); читайже пилней... листѣ мой,... въ которомъ тые пожитки, хотяжѣ вкратце, суть описаны (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1065); perbreuiter, вкратцѣ (1642 *ЛС* 306); Пѣрвѣе пре(д)мѣвѣ покладѣю въ кратцѣ, до чѣтелника (Чернігів, 1646 *Перло* 129).

Див. ще ВКРОТЦЬ.

ВКРОТЦЬ, ВКРОТЦЕ, ВЪКРОТЦЕ *присл. (стп. wkrótce)* 1. Те саме, що **вкоротцѣ** у 1 знач.: Ово дроугій в'крѣтце за мѣне то ω(т)правитѣ, И васѣ не дѣлго мѣвою ω томѣ забавитѣ (Львів, 1616 *Бер. В.* 77); науку тобѣ о томѣ зѣ святыхъ учителей..., вкрѣтцѣ прекладаю (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 406); Кр

(с)тъ Хр(с)та сп(с)тела, и кождого члѣка на казаню пѣбличномъ. пре(з) яснєвелѣбного... Петра Могилѣ... в н(д)лю Кр(с)топоклоннѣю, в'крѣтце выражѣный (Київ, 1632 *МКСВ* 167); прѣте(с)ту-ючы(и)... //... проси(л), абы тая [мелиорация], вѣкро(т)це написаная,... до кни(г) нинє(ш)ны(х) записана была (Володимир, 1646 *ТУ* 335-336).

2. Те саме, що **вкоротцѣ** у 2 знач.: рыка(л) якѣ лѣвъ, и кла(л)са же южѣ вкрѣтце свѣ(т) маѣтъ згнѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 247 зв.).

Див. ще ВКРАТЦЬ.

ВКРУГЪ *присл.* Навкруг, навколо: то праве вкругъ граница тое земли (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 251); а́нось (!) бовѣ(м) называ-е(т)са вкрѣгъ мнѣгѣ листѣчки маючий (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75); Бы и якій Пѣнѣ, Слоуги его не застоупатѣ, Кгды го ѡ́нгѣлове Стрѣшныи вкρου(г) остоупа(т) (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 3); а ω(н) того не слухалѣ, але рѣшилсѧ к ни(м), которого ωго(р)-нули вкрѣгъ и лѣ(д)ве са(м) дѣтѣкъ... а нѣмцѣ якѣ мухи погинули (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173).

ВКУПЕ *див. ВКУПѢ.*

ВКУПИТИСЕ *див. УКУПИТИСА.*

ВКУПИТИСА *див. УКУПИТИСА.*

ВКУПОВАТИСА *дієсл. недок. (у що) (віддавати певну суму, щоб заволодіти чимсь)* сплачувати: А межи роков не маю того имена моего... ѡ пана городничого ѡкѣпати и ничимъ са в то вкѣповати, з моцы и держанѣа его брати не маю (Луцьк, 1570 *AS VII*, 361).

Див. ще УКУПИТИСА.

ВКУПУ, ВЪКУПУ, УКУПУ *присл.* Докупи, разом: хто бра(т)ствѣ всхѣчетѣ принати маѣ(т) дати ѡкѣпѣ ше(ст) гроши(и) (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); оуслышавѣши народовѣ, дивовалисѧ о наоучени его. оуслышавѣши фарисее иже зам'кну(л) оуста са(д)доукѣω(м). зошѣлисѧ в'к(оу)поу (1556-1561 *ПС* 96); Хлопу(м) що дѣрево и(с)клали на (с)торону и вѣкупу да(л)є(м) по(л) пѣта грош (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 12).

Див. ще ВКУПѢ.

ВКУПѢ, ВОКУПЕ, ВОКУПѢ, ВЪКУПѢ, УКУПѢ *присл.* Вкупі, разом: ω(н) реклѣ и(м) ни: абы нѣяко вытрѣгоуючи плевѣлы вытрѣгнете с

ними в'коупѣ и п'шеницу (1556-1561 ПЄ 62 зв.); Всимѣ вокупѣ во(з)люблены(м) сыно(м)... обывате-
ле(м) града Лвова (Замостя, 1589 ЛСБ 113); во(з)-
любленнымъ сыно(м) нѣшого смирення вси(м) воку-
пе паномѣ мещано(м) гали(ц)ки(м) благодать ми-
ло(ст)... неха(й) бѣде(т) всегда (Рогатин, 1591 ЛСБ
158); и росказаль црѣ. посторонки на шію стѣ(м)
зложіти, и вести и(х) всѣхъ вкупѣ на озеро (XVI
ст. УЄ № 29519, 196); то вѣсе в'коупѣ сто(л)ци
(XVI ст. УТ фотокоп. 2 зв.); дали ему часу абы ся
намышля(л), поки челя(д) ѡкупѣ (Львѣв, 1636 ЛСБ
1043, 45 зв.); а козаковѣ еще было вѣ тысячій,
которые ѡсобно стоали, же ся не могли сто(л)пити
вкѣпѣ и для ѡбляже(н)а и для живности (серед.
XVII ст. ЛЛ 170).

Див. ще ВКУПУ.

ВКУСИТИ, ВОКУСИТИ, ВЪКУСИТИ, УКУСИТИ дієсл. док. 1. (кого) (поранити зубами, жалом) вкусити, укусити: Єсли бы пе(с) непривязаны(й) кого вкуси(л), ѡста(в)уємъ, кгда бы кого пе(с) ѡелъ с чієго присчва(н)а а ѡ(н) бы... к тому посчва(н)ю са не зна(л), таковому сѣ(д) всказати ѡ(т)приса(г)нѣтиса. и(ж) того не (в)чини(л) (1566 ВЛС 100); и скоро дей мя уколото у горло, власне яко оса укусила (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 373); Та(к)же кого оукоуси(т) скаженаа котюга. кропив-(н)ыи коре(н) гризи (XVI ст. УТ фотокоп. 9 зв.); котѡрого кѡлвекѣ оужѣ вкѣсиль нехай на оужа пилне погладаєтъ и цѣ(л) боуде(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 132); и кого вкѣсила змѣа. приходили до тогѡ древа і смотрячи поклоналиса. и ты(м) збывали смрті (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 114).

2. (що, що від чого) (кусаючи, відокремити зубами частину від цілого) відкусити, розм. укусити: ѡна [євга] вкѣсила ѡ(т) того дерева овощю... и адамѣ оукоусиль... г(с)ѣ бѣ выгналь ихъ из рая (1489 Чет. 18); бо яко... ада(м) в раю еще чере(з) ѡноє... древо кѡли егѡ в'кѣси(л) тогды на все по-то(м)ство прѣвѣ(л) вѣч'ный оупадо(к) (Чалгани, 1603 УЄ № 78, 20 зв.); такѣ ада(м)... дла єдногѡ в рай стѡкра(д)ства пополнѣного оукоусивши ѡвоцѣ заказаного яблока ста(л)са прокажен'ны(м) (поч. XVII ст. Проп.р. 192 зв.); и вкѣсиль з' рѣкъ єи овѡчѣ // и перестѡпилъ прѣво и росказанье створителя

(серед. XVII ст. Хрон. 8 зв.-9).

3. (що) (ужити що-небудь як їжу) з'їсти, спожити: Што роздмѣшѣ ѡ(т)чє велѣбный, пр(о)ркѣ с пр(о)рко(м) в мл(с)ти и в згѡдѣ в' домоу пр(о)рцко(м)... побѣсѣдовали. и шмѣтъ хлѣба вкѣсили, пѣвне тѣє мыслили ѡ згѡдѣ (Острог, 1598 Отп. КО 10 зв.); може(т) ли бѣти абы нѣ хлѣба не в'коусити в' тыи стѣи днѣ в па(т)кы токмо мѡлитвою и пѡсто(м) (Смотрич, II пол. XVI ст. Проп. Д. 18).

4. Перен. (що, чого) (з'їсти або випити трохи) попробувати, покуштувати, прийняти: вкоусѣмъ бра(т)я сєго животворящего тѣла г(с)на и другѣ друуга любовь приемѣ (1489 Чет. 172); повѣдаю бо ва(м), иже ни єдинѣ ис ты(х) моужєи зван'ны(х) не в'коуси(т) моєи вечерѣ многыи бо соу(т) зван'ніи але мало събранныхъ (1556-1561 ПЄ 286); З' Виѡлѣємскои криницѣ и Двѣдѣ жадаєтъ Воды вкѣсити (Львѣв, 1631 Волк. 17); Мѡвлю вамѣ, ижѣ жадєнь з' мѡжѡвѣ ѡныхъ званыхъ не оукѣситѣ Вечерѣ моєѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 675).

5. Перен. (чого) (пізнати що-небудь з власного досвіду) попробувати, покоштувати: нашѣ мл(с)тивыи сотворітель... желчи оукоусиль і ѡцѣта (1489 Чет. 175 зв.); ты(х) котѡрій ю(ж) ра(з) просвѣщен'ныи стѣлиса и вкоусили дѣра нѣ(с)наго, и прича(ст)никами стѣли(с) дѣха стѣго, и добрѣа скошто-вали слѡва бѣжего... абы знѡвѣ мѣли ѡ(т)новлѣти са к' покаанію (Острог, 1599 Кл. Остр. 225); Оувеселай дшѣ твою сѣмѣ слѣд'кимѣ грѣно(м) вина... ибо слѣдости єго желѣють агглы бѣіи в'кѣсити (Почаїв, 1618 Зерц. 76 зв.).

6. (від чого) (дістати вигоду від чогось) скористатися (чим): Ачѣ ко(л)векѣ достои(н) дѣлате(л) мзды своєа: И трѣ(ж)дающемѣся дѣлателю подобає(т) ѡ(т) плода вкѣсити, которы(й) ѡ(л)тарєви слѣжитѣ з ѡлтара и выживе(н)є мѣти маєтъ (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 73).

вкусити смерти, смерти (смерть) вкусити (вокусити) див. СМЕРТЬ.

ВКУСЪ¹, УКУСЪ ч. 1. (одне з н'яти зовнішніх чуттів) смак: не очи ли, слѣх, в'кѣсѣ. нѡз(д)ри. рѣки. ногы в то(м)же пора(д)кѣ ро(з)сажены, што и оубогого (п. 1596 Виш. Кн. 256 зв.); Имѣєтъ же в тѣлѣ своємѣ чоувѣства: рѡзныи... єдны тѡнки а

дроугии гроубы. Вкоусть яко земля, гроубшій; не почоуетъ ажъса чого доткнѣтъ сла(д)кого, или горкаго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 20); Пáтое ѡкнѡ вкѡсъ горкого: и сла(д)кого, и тѣмъ познáváешъ; невидѣмыи рѣчи в' подлежащей матерѣи (Чернігів, 1646 *Перло* 3);

(властивість їжі, яка відчувається при її споживанні) смак: Вѣръ ми ижъ видимый хлѣбъ, хо(т)и ма(л) вкѡсо(м), áле тѣло Хвѡ ёсть (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 191); въ ядре(х) сла(д)ки(х) мигда(л)ны(х) во вкѡсе мала горестъ яви(т)са (XVI ст. *Травн.* 40).

2. *Перен.* (спосіб вислову) манера, стиль: прочитал есми несладко а бридко тую составленную скаржину лжу, от которого вкуса, во истинну вам глаголю, мало есми не врацал, дивуючися той смертельной потраве латынского мудрования (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 160).

ВКУСЪ² ч. (відділення, відокремлення зубами частини чогось від цілого) укус: дрѣвнимъ вкѡсомъ изведенъ бы(л) адамъ... ис породы райское (1489 *Чет.* 28 зв.).

ВКУШАТИ, ВОКУШАТИ дієсл. недок. 1. (що) (уживати як їжу) їсти, споживати: бѣ... одно дерево сре(д) рая поставилъ, ѡ(т) того не велѣлъ имъ вкоушати (1489 *Чет.* 17 зв.); пре(з) цѣлѣю сѣм' лѣтъ не вкѡшáлъ ничѡго, ѡпрочъ сѣровѣхъ яринъ áлбо легѣминъ мочѡны(х) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 4); ѡ(т) створѣнья свѣта до потѡпѣ мáса жаднѡго и вина не вкѡшáли, однѡ овѡчи и зѣлѣа вкѡшáли (серед. XVII ст. *Хрон.* 16 зв.);

куштувати, пробувати: *gusto*, вкѡшаю (1642 *ЛС* 212).

2. (чого, от чого) Причащатися: ѡнъ дрѣво животное и розѣмное, вкѡшающе ѡ(т) него живи бѣдемъ (1489 *Чет.* 134); сего тѣла бжѣего и с вѣрою вокоушаючи хр(с)тянѣ освещаются и вѣчноую жизнь приимаю(т) на нѡсѣ(х) (Там же, 172).

3. *Перен.* (що, чого) (пізнавати що-небудь з власного досвіду) пробувати, куштувати: и зо всѣхъ рѣчій мѣрне вкѡшаючи, тира(н)ство прѡжної хлѡбы по(д) ярмо посылаючи... телѣснѣю рѡско(ш) такъ оугасилъ, же згѡла... оупокѡе́на была (Київ, 1627 *Тр.* 555).

ВКУШЕНЕ', ВКУШЕНІЄ, ВКУШЕНЬЄ, УКУШЕНЄ с. 1. (поранення зубами, жалом і т.ін.)

укус: то(т) же коре(н) прия(т) заживлає(т) дкуше(н)є ядовита(г) падка (XVI ст. *Травн.* 453 зв.); а чемоужъ на кр(с)тъ прибивáется оужъ мѣданны абы были зглажѡны и залѣчѡны рáны оукоушѣна оужовъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 134 зв.); Тѡй [знáкъ] оуморáющей оугасилъ чарѡвáна... Тѡй звѣрей ядовиты(х) оукѡшѣна оуздорѡви(л) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 77).

2. (відокремлення зубами частини від цілого) кусання: Акрѣды: Трава а(б) зѣ(л)є котрѡго кѡре(н) в'коло себе йны(х) зелѣ(и) сма(к) притагáе(т) вдáчный до вкѡше(н)á и трвáлый в' сýтости є(ст) (1627 *ЛБ* 173).

3. (оживання їжі) споживання: По(д) вкѡшеніємъ за(с) якѣе рѡскоши якѣе смакы знайдоуются? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 175 зв.); люде... Пре(з) вкѡшеніє на ѡстáто(к), якъ мнѡго и чáстѡ при банкѣта(х), бѣсѣда(х), и рѡзны(х) оучтахъ грѣша(т), лáтво ёсть хотáчомѣ познáти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910).

4. *Перен.* (розуміння чого-небудь) відчуття; пізнання: Дхѡвною бѡвѣмъ соло(д)костю зо всѣхъ сторѡнъ оуцѣкрѡванный и оумáщенный, не тѣлко вкѡшеніє розѣмной дѡшѣ здаётся цѣкрѣючи, áле стѣха я(к) осно(м) по(д)бѡдáеть (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 185); хотáчи абовѣмъ на(с) Г(с)дѣ вкѡшеніємъ ца(р)ства напѡлнити, мѡвѣтъ: Бє(з) мене ничогѡ не можете (Вільна, 1627 *Дух. б.* 119).

5. *Перен.* (зняття проби з чого-небудь) куштування: Иншаа ёсть ѡ вдáчномъ напои мѡвити: а иншаа ити, черпати з' самого жродла, и самымъ вкѡше(н)емъ сма(ч)ного напою насытитисá (Вільна, 1627 *Дух. б.* 260).

6. (одне з н'яти зовнішніх чуттів) смак: Вѣкѡсъ: Вкѡшеніє. Ёдинъ з' межи пати смѣслъ (1627 *ЛБ* 20); Частѡкрѡть и медъ, нѣкоторымъ горѡкъ бѣти здáл'са, в'кѡшена смѣслъ зázдрѡст'ю зѡпѡванный мáючимъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 670).

Пор. ВКУСИТИ.

ВКУШОНЫЙ, ВКУШЕНЪ, УКУШОНЫЙ дієприкм. Укушенный, вкушенный: если кто вкѡшный боудеть, възгѡроу на нѡ до бá нехáй погладáеть, и боуде(т) здѡрѡвъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 132 зв.); *libatus*, вкушенъ, ѡсызанъ (1642 *ЛС* 254);

у знач. ім.: И рѣклъ г(с)дѣ до не(го) оучини змѣа

мѣданагѡ а вѣставъ егѡ на знѣкъ, котѡры(й) оукѣшѡный поизрѣтъ на негѡ живѣ бѣдетъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 140 зв.).

ВЛАГА ж. Волога: яко море не може наплѣнѣтиса ѡ(т) многы(х) рѣ(к), тако и богатыи члѣкъ ѡ(т) влаги земной и ѡ(т) росы нѣ(с)ной насытитиса не може плодѡ(в) (к. XVI ст. *УС* № 31, 17); *mador, oris*, влага, мокрота (1642 *ЛС* 260); якже ся повѣтра влагѡ то естъ мокрос(т) и мглѡ. исто(р)гнетъ, то ся в немъ изме(р)знетъ и ѡчинитъся с того градъ, и крѣпи (серед. XVII ст. *Луц.* 542); Река онаа великаа райскаа... не толко одно што тыхъ рѣкъ и землю она напоетъ, але и мора великии и езера и ка(ж)дыи рѣчки... и всеи земли влагѡ даеъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 6).

Див. ще ВЛАЖНОСТЬ.

ВЛАГАЛИЩЕ, ВЪЛАГАЛИЩЕ с. 1. Примѣщення певного призначення: при которомъ священнику... собранное наданое маетности от когож колвекъ благолюбца во влагалищи своемъ и шпиталными братскими праведно справовати и радити мають (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); *pinacorthesa*, влагалище (1642 *ЛС* 316); Вѣдаю то а бѣрзо дѡбре, же сѡтъ, котѡрыѣ великѣи скѣрбы трѡдѡвъ, и высѡкоѣ мѡдрости свѡеѣ зъ побѡжностю злѣчѡноѣ, ѡ(т)даю(т) до газѡфилѣѣкѣи, то естъ, влагѣлища Црѣковногѡ (Львѣв, 1646 *Жел.Сл.* 5 зв.).

2. (*коштовности, гроши*) скарб: Чи(м) лѣпше великѣе вѣлагѣлища аѡ скарбы ѡ(т) избы(т)ка, на(д) двѣ цѣтѣ ѡбоги и вѡвы з недоста(т)кѡ; чи(м) лѣпше разорѣати мѣншии жѣтницѣ, бога(т)ствѣ свѣта того, а бѡ(л)шиѣ боудовати на(д) ѡно. ничѡго не внелсисмо (!) на то(т) свѣ(т), ѣвно, и(ж) вѣнести не мѡжемо (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 219).

3. Те саме, що **влагателное**: нѣкотѡры(х) брати(й) для ѡ(т)ѣ(з)довѣ в дороги не бывало, часто за непослуше(н)ствомъ.. братии зачы(м) и належного мѣся(ч)ного влагалища до скри(н)ки бра(т)ское не ѡ(д)давали (Львѣв, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.).

4. Гаман (для грошей): тогды реклѣ имъ коли есми вась посылалъ // безъ мѣха и безъ влагалища и... безъ ѡбоуви а чи пакъ ва(м) чого не доставало (1556-1561 *ПС* 320-320 зв.);

(для зброї) пѣхви (*одн.* пѣхва): кѡплѣръ мѣдѣный

закривѣлъ плѣчи егѡ, а ошѣпище ошѣпоу (*на поли* — влагѣлище ордѣжа.- *Прим. ред.*) егѡ было якѡ навѡй ткѣцкѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 218 зв.).

ВЛАГАТЕЛЬНОЕ с. Грошовый внесок: Влагателное... до ски(п)ки (!) до пры(ш)ло(й)... се(с)сии мѣся(ч)но(й) ѡ(д)ложили, а то для зѡпо(л)ности братии (Львѣв, 1637 *ЛСБ* 1043, 49).

Див. ще ВЛАГАЛИЩЕ.

ВЛАГАТИ *дїєсл. недок.* 1. (кого, в що) (*призводити кого-небудь до якогось стану*) ввергати, кидати: но всѣ сѣѣ дѣѣволѣ... в рѡспачѣ влагѣеъ невѡлника свѡегѡ (Чернѣв, 1646 *Перло* 124 зв.).

2. *Перен.* (що в що, що на кого) (*про думки, почуття, наклепи, силу*) вкладати: ты же сѣѣ блѣгода'рствѣн'но прѣйми..., в' пѡмысли своѣ влагай (Львѣв, 1591 *Просф.* 63); І нинѣ таковы Каиновы вѣнѣуки... І же снопы злѡбы на жѣртву влагѣють, и души праведных хитро погубляють (к. XVI ст. *Укр. н.* 84); таже конечное и богоугодное предспѣяние в разумѣ — дѣлное богословие, тогда учат... проповѣдь с толкованием простым, а нехитрым, — не слухи... чесати словом проповѣдным, але силу духа свѣтаго влагати в слышащих сердца (1608-1609 *Виш. Зач.* 202); **влагати потвари** *див. ПОТВАРЬ.*

ВЛАДАНЕ, ВЛАДАНИЕ с. (*стан держання у власності нерухомого майна*) володіння: на имену Горкахъ... доживотье... и особливе владане и справоване половици монастыря Зѣменского... мне записалъ... князь Александръ Черторискѣй (Сѣльце, 1531 *АрхЮЗР* 71, 29); к тому... доживотье... а особливе владане и справоване половици манастира Зѣменского (Сѣльце, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 48).

ВЛАДАРСТВО с. 1. (*при повнѣй владѣ керѣвництва краѣм, монастирем і т.ін.*) володарювання: І да(ли) на(м) справу ѡ захова(н)ю того монастыря фѣндато(р)ства и владарства и(х) ктито(р)ского ѡ(т) веко(в) по(д) звѣ(р)хностью прономи(и) нѣше бѣдѣвчого (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 154);

(*повне підпорядкування чѣй-небудь волѣ*) володарювання: гды сѣѣ зѡпсѣ(т) римскаа влада, то(г)ды а(н)тѣхристовѡ зачне(т)сѣ влада(р)ство (Вѣльна, 1596 *З. Каз.* 132 зв.); бо так Христѡс сыном Завѣдѣвым..., рече: "Сего, — мѡвит, — владарства и первѡсѣдалства и суетѡславства языцы, то естъ по-

ганцы, ищут, а межи вами, моими ученицы, такую фундацію чиню и не перемѣнати никагоже постоновляю" (1608-1609 *Виш. Зач.* 227); владѣчество, владѣрство (1596 *ЛЗ* 39; Владѣчество: Владѣрство, Панство, мѡцѣ, мѡжнѡсть (Київ, 1627 *ЛБ* 16).

2. *Перен. (значне поширення чого-небудь)* панування, володарювання: плáмєнь... выпѣщєны(и) велики(м) вырвавшыся пѣдо(м), оддалѡнными запѡрами взгѡрѣ възносы(т)ся и ажѣ на самы(м) на(и)вышшы(м) повѣтрны(м) мѣсцѣ пáнство ꙗ влад(р)ство свое рѡстягає(т) (Манява, 1619 *Прив. Феод.* 287 зв.).

3. *(нерухоме майно, що є чиею-небудь власністю)* володарство: Такѣже и игѡмєнѣ днєвскыи речѣнныи, ꙗко предáтель и ѡ(т)стѣпникѣ владѣрства самѡго в собѣ вѡлногѡ речѣннѡгѡ ставропѣкѣгѡ посполитѡгѡ манастиря лвовскѡгѡ ѡ(т)сѣжѡнѣ самѣ и по немѣ будѣчие игумени днєвскіє (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143).

ВЛАДАРЬ, ВЛАДАРЬ ч. 1. *(той, хто очолює державу, край і т. ін.)* володар, правитель, цар: іс же пак сталь прѣ(д) гнємономѣ предѣ владаремѣ и пыталѣ его игемѡнѣ рекоучи, ты ли еси цѣрь иоудеискыи (1556-1561 *ПС* 117); архієреѣ... єг повелі, и далі его понтейскому пілату владарѡви (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 51); тѡє тѡ пісаніє наперше(и) стáлѡса ѡ(т) владáра сирскагѡ киринєа (XVI ст. *УЄ Літк.* 72);

(той, хто має владу над ким-, чим-небудь) володар, велитель: если и на нівѣ бѣдєшѣ, во(з)мѣ(т) тá аггли. не мнѣма(и) же владáрѡ(в) зє(м)ы(х)и (!) во(з)мѣ(т), а тебѣ ѡрача ѡстáвѣть (Вільна, 1596 *З. Каз.* 78); гѣ которѣи привѣль вши(ст)кы рѣчи... тогды то оучини(л) мл(с)ти дѣла чл(с)кои и ꙗко вл(д)ка всакого члч(с)тва то є(ст) влад(р) вши(ст)-кого чл́ка (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 164); Владѣ́ка: Владáръ, владзѡу мáючѣ (1627 *ЛБ* 16); Радѡсти вѣрныхѣ своихѣ гѡйне набавилѣ, Абы смѣрть которая зѣ вѣ́ку панѡвала, Тѡбѣ владáру смѣрти, непѡдолала (Львів, 1630 *Траг. п.* 165).

2. *(власник майна)* володар, господар: а ꙗ тежѣ имени его милѡсти поступилѣ, и ач тепер ꙗ их держу, ꙗко будучи владаремѣ от него, але поступит их не поступѣлю (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 133);

Нынѣ — жолнѣръ, владáръ, богачѣ, роскошникѣ, а ютро — с тыми жѣ имѣ́нми, ни вѣ́ чѡмѣ́ убозства не заживши, для другихѣ имѣ́нѣи, абы былѣ́ болѣ́шѣ́ панѣ́ и богатѣ́шѣ́ (1603 *Пит.* 101).

Див. ще **ВЛАДАТАРЬ, ВЛАДАТЕЛЬ, ВЛАДАТОРЬ.**

ВЛАДАТАРЬ ч. *(про Бога)* повелитель, господѣ: избавите(л) нашѣ́... дѣ́шѣ́ нашѣ́ злѣ́чи(т) ꙗко прав(д)ивый лѣ́карѣ. и владатарѣ́ дѣ́шѣ́ и тѣ́ль наши(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 144).

Див. ще **ВЛАДАРЬ, ВЛАДАТЕЛЬ.**

ВЛАДАТЕЛЬ ч. Те саме, що владатарѣ́: приводит уже знак, ꙗко под единым строителем, владателем и шафарѡм науки и роду поземного разумѣ́нѣи и согласія во нераздѣ́лном гласѣ́ вызнания о вѣ́рѣ́ и о всяком разумѣ́нѣи околѡдушного збавения латынскѣ́й костел стоит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 171).

Див. ще **ВЛАДАРЬ.**

ВЛАДАТИ, ВЛАДАТ, ВЛАДАТЬ дієсл. недок. (стп. władać) 1. (ким, чим) *(керувати державою)* володарювати, володіти: ты владає(ш) дрѣ́жавѡю морѣ́скою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 216); ѡрожѡна Вам была рѣ́ч панствы владати и всемѣ́ нѣ́гдысь свѣ́тоу наѣ́к оузычати (Венеція, 1641 *Анаф.* 22).

2. (ким, чим) *(маючи владу, розпоряжатися ким- або чим-небудь)* володіти: Покорнѣ́ прошѣ́... матѣ́хнѣ́ мою... нехай всими именами моими владнѣ́т и врадникѡв ѡстановлѣ́єть, ними росказѣ́т и во всемѣ́ волнѡст має́т, не иначе́й и ничимѣ́ не мнѣ́й, ѡдно такѣ́, ꙗко ꙗ самѣ́ владалѣ́ (Рѡжана, 1571 *AS VII*, 398); и все штобы... его мл(с)ти... де(р)жати...// ро(з)ширяти лю(д)ми ѡсажати будѡвати... и ты(м) всѣ́мѣ́... во(д)лугѣ́ своеє воли владати и шафѡвати (Володимир, 1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 123 зв.); на то бѡвѣ́(м) хс̄ и оумѣ́ръ и ѡжи(л), абы́ и мѣ́ртвыми и живѣ́ыми влад(л) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 84); хто всѣ́мѣ́ владає́ть што є́сть оу домѣ́ той господаре́(м) є́сть всеє чѣ́лади (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 96); панѣ́, котрѣ́й все створє́ньє вѣ́ горсти має́ть: И животѡмѣ́, и смѣ́ртю, дужѡ владає́ть (Львів, 1630 *Траг. п.* 161); повинни малжѡ́нкѡвѣ́ взаємнѡю вѣ́рѣ́ собѣ́ ѡсвѣ́дчити, постѣ́рѣ́гáючи тогѡ́, же свои(м) тѣ́ло(м) щє́гѣ́лнє владáти не могѣ́тъ (Київ, 1646

3. (чим) *(бути спроможним рухати частинами свого тіла; мати здатність відчуття)* володіти: виде(л)... у Станислава Романовского рану коло- тую на твари под лѣвым оком и руку правую збито и ею владати не может (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 178); Виде(л) [те(ж)] есми ла(в)рика бу(д)ника..., збитого, ногою левою не (в)ладає(т) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43); Василя Кграбовського в руку правую... пострелено, кости покгрухотано и веч- ным калекою, же и рукою владат не будет, учы- нено (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* I/VI, 754); Не годи(т)са жа(д)номѣ оста(т)него помаза(н)а оузычати... //... томѣ котѡры(и) бы хоте(л) бѣтвѣ звести, вѣ котѡро(и) бы пѣвне оумрѣти мѡсе(л), ани мѡтсѣ такий чѣсь оупатровѣти нѣ то, вѣ котѡры(м) бы, оуже ѡ(т)чѣнно ѡ здорѡвью хѡрого, жѣбы оуже почѣль смѣслами не владѣти (Львѣв, 1645 *О тайн.* 120-121);

(про думки, уміти спрямовувати) володіти: пре(д) тымъ самъ Адамъ вѣ чистости живѣчи, вла- даль мыслами своими (Вильна, 1627 *Дух.б.* 143).

ВЛАДАТОРЪ ч. Те саме, що владаръ у 1 знач.: хто бы был владатором в небытности... пана Абрама... того монастыра Заручайского..? (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 286).

ВЛАДЕТИ див. **ВЛАДѢТИ**.

ВЛАДЗА ж. (стп. władza) 1. *(право керівництва державою, церквою, урядом та ін. відповідно до суспільного становища керівної особи)* влада: Про то, забегаючи тому, абы за таковы(мъ) поступкомъ ...таковий нерядъ межи людми не былъ, и правомъ, привилеемъ и владзы и звирхности бискупства Луцького въ чомъ не ублизало, рос- казуемы вамъ, абысте всѣмъ попомъ вѣры и закону своего Греческого... сродзе рассказали, абы ...въ люди вѣры и закону Римського костела... не всту- повали (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* I/I, 118); Который на то ничого не дбаючи... кривды и шкѡды... це(р)к- вамъ божи(м) и особа(м) ихъ дѡховнымъ, владзы нѣшое митрополее належачи(м) кгва(л)товне почи- ни(л) (Новгородок, 1594 *ЛСБ* 270, 1); Не слухай же тых баламутовъ, которые тобѣ вдают, ижбы там церковь божія правдивая мѣла быти, где владза

свѣтская з духовною змешалася, где пыха гнѣздо собѣ збудовала (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 56); Я(н) ха(р)лѣ(н)зски(и)... по(д)коморы(и) лу(ц)ки(и)... владзою ѡрядѣ моего по(д)комо(р)ского приказѣю абы вм(л) передо (м)ною... самъ ѡчевисто... сталъ (Луцьк, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 101); Томашъ замо(й)- ски(й)... моею владзою воево(д)скою ро(з)казѣю абы вм(с) передо (м)ною... ста(л) (Киѣв, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19); Богданъ Хме(л)ни(ц)кий... всѣм... Листомъ... ѡзнаймуем и Владзою Гетма(н)скою сурове напинаем(м), абысте... Игуменъ Печерской ...Послушни были (Киѣв, 1648 *ЛОИИ* 68, 1, 1);

(право та можливість керувати, розпоряджа- тися ким-, чим-небудь) влада: якожъ тымъ всѣмъ людямъ при замку въ мѣстѣ оселымъ... надали есмо и надаемъ право... майдеборское, зо всякою волностю, порядкомъ и владзою таковою (Вар- шава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 285); Ачколвекъ межи апостолами привлащона // естъ Петрови святому преднѣйшость, теды то не въ тотъ способъ, абы мѣлъ владзу собѣ ростегати надъ иншые апостолы ...але толко для порядку першого мѣстца (1603 *Пит.* 38-39); Їс. Котѡрый є(ст)... Владнѣчи а не по(д) владзою бѣдѣчи(и)... натѣрою Бо(з)скою (Киѣв, 1625 *Сур. Сл.* 125); тая унѣя подобная челядницы, которая надъ своею панею владзу маеть (бл. 1626 *Кир. Н.* 16); Владыка: Владаръ, владзоу маючи (1627 *ЛБ* 16); Двана(д)цать естъ оуживаній непорѡдны(х) свѣта: Мѡдрый бѣ(з) оучинковъ... Панъ бѣ(з) владзы (Львѣв, 1645 *Жел. Тр.* 6); Бгѣ всемогѣщи малжѡнка оучтилъ владзою и ста(р)шѣнствомъ на(д) жѡною (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 920);

(наділені повноваження, компетенції) влада: ино вельможность его зъ владзы и присуду всякихъ вравѡвъ ихъ вынялъ и подъ справу свою гетман- скую взялъ (Варшава, 1572 *АЮЗР* II, 176); Ѡто дѣ- лемъ ва(м) владзу настѣпати на оужѡвъ и на шкѡр- пѣ(в) (Киѣв, 1619 *Гр. Сл.* 237); учитель церковный ...учителскою владзою вырокъ чинячи, выразне особу Петрову выймуеть (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 343); а Сѣщенници, владнѣтъ дѣшею лю(д)скою, розвѣзѣючи ѡнѣю, зъ грѣховъ Бгѣ брѣдкихъ, и звѣзѣ- ючи владзою, ѡ(т) Ха Пѣна собѣ дѣною (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 9); Лечъ самѡмъ// Сѣщенникови даѣтсѣ

владза справовати правдѣвое Тѣло Хво (Львів, 1646 *Ном.* 5-5 зв.).

2. (органи, представители власти) влада: ѡ(т) нѣхъ были чотѣри оѡбы гѡдныѣ до такоѡвой владзы обѣраны, с котѡры(х) абы одѣнъ на такѡвыи оурады чере(з) насъ былъ подаванъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 36 зв.); Которые недавныхъ вековъ противъ папѣжомъ ядъ свой проклятый вырыгнули... керуючы // письмо светое и (светыхъ) отецъ старыхъ противъ владзы (Вільна, 1599 *Ант.* 895-897); а ономѡ сѡдѡ и врьдѡ до которого бы(м) я самъ и пото(м)ки мое по(з)ваны были зве(р)хности владзы доброволно по(д)даючися... на пе(р)шомъ року... будѡ повинѣ(н)... ста(ти) (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 3); всѣхъ це(р)ковныхъ стѡпней владзы, пови(н)ностей, оурадовъ, го(д)ностей... досконале вырозѡмѣти належало (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 7); такъ превротные владзы зъ страхомъ ворочаютъ задержаного Адама (Вільна, 1627 *Дух. б.* 98).

3. Юридична сила, правомочність: выписы дрядовые и со(з)на(н)я... касѡю и внивечъ обѡрочаю... и вже то(т) запи(с)... жа(д)ное моцы и владзы мети не маю(т) (Войничѣв, 1573 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1822, 14 зв.); и ты(м) тестаментѡ(м) мои(м) братию мою брѡства це(р)ковного мощными чиню и владзѡ безпечнѡю досконалую чиню на выправлѣня таковы(х) (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); таковыѣ протѣстѡции... въ невинности его милости учинилемъ,... хотѣчы, абы потомъные часы жадное моцы, владзы... во всѣхъ людѣхъ и у неприятели его милости не мѣлы и за никчемъные zostали (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 293).

4. *Перен.* Сила, сфера впливу, панування: Михайло Джуса тотъ манастирь... держати и уживати и... уживаючи владзы пастырства своего надъ черънчи... за насъ... Бога уставичне просити повиненъ будѣтъ (Варшава, 1575 *АрхЮЗР* 1/I, 51); побѡрцѣ и ши(н)карѣ въ своѣй владзы мѣста держѡтъ, вѡды по(д) владзею панѡвъ соутъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); Смокъ страшний червѡно фарѣбѡванный; потоужность и владза римского панѣства (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 32); Ѡнъ къ на(м) зъ Нѣба на землю позволѣи зстѣпѣти: Бы ѡ(т) владзы шатѡна мѡглъ ѡсвободѣти Людѣ (Киѣв, 1618 *Вѣзер.* 16); Я

посылаю ва(с), Тѡ ѣ(ст), котѡры смрѣти и живота владзѡ маю (Киѣв, 1625 *Злат. Н.* 128 зв.); Змылилъ едина(к) тотъ Мѡдрѣцъ, бо рѡзмъ въ пога(н)ской ещѣ ховѡлъ тѣмности, и владзы шатѡнской (Киѣв, 1632 *Євх.* 297); Заклинѡтелиѣ, имъ абы нечи(с)тые дѣхи заклинали, дѡна ѣ(ст) владза, котѡрое владзы немѡючи ѡные сынѡве Скѣвы, абы ѡны(х) дѣховъ заклинали (Львів, 1645 *О тайн.* 130); **быти во владзы див. БЫТИ;**

(віровчення) віра: Изали не видимо, ижъ вси патріархѡве, епископи, презвитѣри подъ владзу Махомѣтову прышли (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); Такъ тѣжъ нѡ потлумлѣне и згѡбѡ Пѡнствъ и владзы нечѣистѡе махметѡнское (Киѣв, 1634 *МІКСВ* 314).

5. (об'єкт власності) володіння: А поменѣные добра наши зарѡзомъ в моц, владзу и целѡе держанѣ ихъ зо всемъ на все завѣли, подали, поступили и пустили есмо (Горохѣв, 1593 *ПККДА* 1-2, 158); па(н) Немири(ч)... маѣ(т)но(ст) Хво(с)ни(ц)кѡю... братѡви своѣмѡ... до моцы владзы и дѣ(р)жа(н)я постѡпова(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 17); записую... зара(з) до моцы владзы дѣ(р)жаня и (с)поко(и)но(г)[ѡ] уживаня и посѣсии чере(з) во(з)ного (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

ВЛАДЗЦА див. **ВЛАДЦА.**

ВЛАДИКА див. **ВЛАДЫКА.**

ВЛАДИКИЙСКИЙ *прикм.* Те саме, що **владычинъ**: а коли будѣ(т) ѡ ва(с) прочита(н) тотъ ли(ст) кажѣте абы и владыки(й)ско(й) це(р)кви бы(л) про(ч)тѣ(н) (II пол. XVI ст. *КА* 476).

Див. ще **ВЛАДЫНЫЙ, ВЛАДЫЧЕНСКИЙ, ВЛАДЫЧИЙ, ВЛАДЫЧНЫЙ.**

ВЛАДИЦТВО див. **ВЛАДЫЦТВО.**

ВЛАДИЧЕСТВО див. **ВЛАДЫЧЕСТВО.**

ВЛАДИЧИЙ див. **ВЛАДЫЧИЙ.**

ВЛАДИЧИНЪ див. **ВЛАДЫЧИНЪ.**

ВЛАДИЧИЦА див. **ВЛАДЫЧИЦА.**

ВЛАДИЧИЦЯ див. **ВЛАДЫЧИЦЯ.**

ВЛАДИЧНІЙ див. **ВЛАДЫЧНЫЙ.**

ВЛАДНОСТЬ, ВЛАДЪНОСТЬ *ж.* 1. (те, що комусь належить) володіння, власність: тую суму пнѣ(й)... записую ма(л)жо(н)це мое(й)... мило(й)... на третѣ(й) части имѣ(н)я моего... котѡрое маю во вла(д)ности своѣ(й) ѡ(т) брата моего (Володимир,

1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 39); до... владности моее ни-хто иный над его милост... малжонка моего... жадного вступу и жадного права... не мает (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 188); а в ты(х) сту копа(х)... пусти(л) есми в де(р)жа(н)є и вжива(н)є ...п̄ну стефану... части моеє... зо вси(м)... яко есми са(м) в де(р)жа(н)ю и (в) д̄жива(н)ю в моцы и вла(д)ности свое(й) ме(л) и вжива(л) (Кременець, 1570 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1814, 3); маетность свою,... маючи ее въ держаньи и владности своей...// записы... брати моей милой (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 32-33);

(право на вживання чого-небудь як власність) користування, володіння: которого имениа Чати... пань Янушъ Крупский ся упоминаль... хотечи... мети в... власности своей (Острог, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 74); маеть пан Иван Чап̄лич дворец вышей помененый Гнидавский... от Нароженъя Панны Марьи руского свята... ку пожитку своему в моцы справе и владности своей мети, ажъ// до такоговожъ свята... в году тисеча пятсот шестдесят семом (Люблін, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 188-189); мает малжонка моя милая, скоро по животе моемъ, в моц, владност и в шафунокъ свой взявши, на пожиток оборочати (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 351); А тые все им̄нья свои вышей помененые... дочъце своей Ганне... в держанье, в моцъ и владность... подаль и поступилъ (Затурці, 1590 *ИКА*, дод. 92).

2. (право та можливість керувати, розпоряджатися ким-, чим-небудь) влада (над ким, чим); право (на що): маеть его милость князь, малжонокъ мой ...тую часть мою им̄ней вышейпом̄неныхъ въ моцъ свою взяти, и ихъ держати и уживати... и со всякою владностью справованья и росказыванья въ нихъ, подл̄ѣ воли своее (Межириччя, 1564 *АЗР* III, 136); Маеть онъ,... надъ игумены, попы,... вшелякую владность пастырства своего ростегати, повинностей ихъ и порядку всякого межи ними пристойного догледати (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 63); ино и(ж) тая справа иде(т) з самы(м) пано(м): воеводоу которо: о вла(д)но(ст) на(д) во(з)ными т̄д(то)шними р̄стягае(т)ся (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26 зв.); в том моц и владность зуполную теперешнему и

напотом будучим войтом... и всему урядови местскому даем, во всех справах судовых (Краків, 1592 *ЧИОНЛ* XIV-3, 102); корѳтко мѳвачи ѿ мѳци и вла(д)ности и слав̄ѣ б̄ж(с)тва его стѳго н̄е тл̄ько рѳзоумъ лю(д)ск̄и, оум̄ыслити им̄л̄ь. але и ѿныи философи... дом̄ысл̄итиса н̄е могли ѿ д̄ивнои мѳци бж(ст)ва его (поч. XVII ст. *Проп. р.* 13); Показалось... достатечне въ первой части сей нашей отпов̄ди и доводне, же якъ Петръ не м̄л̄ь н̄ѳчого надъ ин̄шии спол-апостолы свои..., такъ и епископъ Римск̄ий... не м̄л̄ь въ духовныхъ болшей владности и зверхности (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 654);

(наділені повноваження, компетенції) влада: и где до skut̄ьку тое спущенье приидеть, то ар̄химандрыцтво и манастыр̄ Жидичинский ему владностию нашою поддаемы (Луцьк, 1589 *АрхЮЗР* 1/I, 251); прето я зви(р)хности его короле(в)ское мл(с)ти а з вла(д)ности староства своего... приказю в̄м̄ (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 132); Юрей Струсь... княжати Янушови Острозскому... с тых же и зъ иншихъ добрь... з владности уряду моего старостинского приказую (Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 386).

3. Перен. (сфера поширення) панування: Сл̄нце пакъ і л̄дн̄а в̄ четв̄ертый д̄н̄ь в̄же по зровна(н)ю на св̄ѣт̄н̄іє и на владность д̄ню и нѳчи ствѳрены с̄ѣть (Острог, 1588 *Сур.* 3); Да ли не в̄ѣдає(ш), иж то не ты р̄ѳгає(ш) с̄а и см̄ѣє(ш) з̄ йнока, але то(т), которы(й) м̄ѣстце свое(й) вла(д)ности соб̄ѣ оуф̄д̄н̄дова(л) в тоб̄ѣ, то(т), которы(й), ѿпановавши мысль твою, та(м) с̄ѣди(т) в то(м) начиню //... оборо-чає(т) к̄д̄а хоче(т) волю и мысль твою (п. 1596 *Виш. Кн.* 236-236 зв.).

4. (возможность поводится згідно з своїм бажанням) воля: Коли южъ хто наказания в̄н̄ѣшняго строхи досягл, подобен коневи,... который, часу пролетного дождавши, коли траву ошутить и выпущен будет, не в̄ѣда, як ся поимати даст от игранья, скаканья и шаленья ради своевольное владности (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191).

5. (характерні ознаки для кого-небудь) властивість: а внизивши(с) д̄ла на(с) в то(м) нес̄м̄р̄те(л)-но(м) т̄л̄л̄ поч̄а(л) м̄ати вла(д)но(ст) члч(с)коюю (XVI ст. *УЄ* № 29519, 18).

Див. ще **ВЛАДНОСЦЬ**.

ВЛАДНОСЦЬ ж. (стп. władność) те саме, що **владность** у 1 знач.: а не отдавши и не заплативши суммы позычноное... имени нашего верху менованого з моци и владности их нияким способом... выймоти,... не мають (Сільце, 1580 ПКСДА I-2, 154).

ВЛАДНУТИ, ВЛАДНУТЬ, ВЛАДЪНУТИ дієсл. недок. 1. (ким, над ким) (*мати владу над ким-небудь*) панувати: Вѣдайте иже тыи которыи са надѣвали влад'ноути на(д) люд'ми. паноую(т) над' ними (1556-1561 ПЕ 169); владычествю, влад(н)нѣ (1596 ЛЗ 39); Ви(ди)те ли ксе(н)дзове бискѣпи, яко не слѣшне тогѣ прѣгнете, яко да звычае(м) ри(м)-ски(м) на(д) ро(с)ски(ми) овца(ми) влад(н)ете (1598 Виш. Кн. 285); а ты(м) еще болѣше... в доброты боудешъ, кг(д)ы ко(ж)домѣ годное мѣсце подаси... а прѣто розбачай достатѣчне кождога... абы не влад'ноули еленѣ льваы, але львы еленами (Острог, 1614 Тест. 166); снѣ не вла(д)не(т) ѡ(т)цемъ. але ѡцѣ с'номъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 219); не выдавай прѣто дѣдичства твоего на посмѣвиско, абы мѣли над' нами влад'нѣти поганове (Київ, 1627 Тр. 667); Гдѣ сѣть, мѡвачи, Кнажѣта того-свѣтныи, и которыи влад'нѣтъ бѣстїями зѣмныи (Київ, 1632 МКСВ 287);

перен. (чим) (*всеохоплювати, заповнювати собою*) панувати (над чим): А слнѣце и лѣнѣ яко писанїе свѣтчить в' четвѣртый днѣ по поровнанью бѣгъ сѣтворилъ. не мнимѣи же ижбы лѣнѣ молодѣю спѣрва створилъ, яко кгда в' наста(т)ю м(с)ца бывае(т). и(ж) жаденъ вѣдети еѣ не може(т)... то естѣ нѡчью справова(т) бы не могла, кѡторою (Пошкодж. — Прим. ред.) вла(д)нѣтъ еи повелѣлъ (Острог, 1588 Сур. 2); дхъ ра(з)ума добрїи а правдивы(и), вла(д)нѣтъ вшистки(м) а ѡчищае(т) грѣхи лю(д)-скыа кто са и(х) кае(т) (к. XVI ст. УЄ № 31, 88); яко а вла(д)ноу мѡре(м) и землѣю въ мѡри ро(з)множаю рїбы а на землї ро(з)маитыи плѡды и насѣна (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 183 зв.).

2. (над ким, чим) (*підкоряти кого-, що-небудь своєму впливові, своїй дії*) панувати (над ким, над чим); керувати (ким, чим): хс оучить... абы лако(м)ство, и телесное попеченїе на(д) жадны(м) не вла(д)ноуло (1556-1561 ПЕ 35); Сщѣнници, влад-

нѣтъ дшѣю лю(д)скою (Київ, 1637 УЄ Кал. 9); Мозокъ сотворенъ на трое роздѣле(н)ний естѣ, една частка же вла(д)не(т) мѡдро(с)тю (серсд. XVII ст. Луц. 544).

3. (чим) (*мати у власності*) володіти: Вольна бѣдетъ кнагина малжонка моѣ тыи вси речї... к рѣкамъ своимъ мети и тым влад'нѣти и шаѡвати (Городок, 1561 AS VII, 63); онѣ обирати, ѡундовати и подавати и тымъ всимъ владнути мае(т) (Варшава, 1585 АрхЮЗР 7/III, 286); иванъ косцеви(ц)ки(и)... дарова(л) часы вѣчныи прѣ(д)речѡному а(н)дреєви ...//...и пото(м)ко(м) его... прѣ(д)речѡны(и) фо(л)-варокъ держати мѣти и вѣчне владнути (Белз, 1596 Юр. 16 зв.-17).

4. (чим) (*бути спроможним рухати частинами свого тіла, працювати розумом*) володіти: слугу моего стасѣ прилу(ц)ко(г) збили... задали де(й) ему ра(н)у... в руку левую и не ведати де(й) если тою рукою с того зране(н)я владнути буде(т) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 68); бѣгъ... члѣка, або і ѡ(т) него женѣ, не дѣтми малыи ихъ створилъ, яко ннѣ ѡ(т) насѣ ражѣются. кѡторыи ни рѣзмо(м) ани члѡнками до слѣшнаго вѣзрастѣ влад'нѣти не мѡгѣтъ (Острог, 1588 Сур. 1 зв.); **собою владнути**: а) (*мати фізичну справність*) володіти тілом: то пакъ въ томъ часе... былъ отъ пана Бога хоробою тяжкою обложоною горячкою... зложоный, въ которой ледвомъ собою владнути або о собе ведати могъ (Володимир, 1593 АрхЮЗР 1/I, 339); а южъ рушытись и собою владнути не могучы, тамъ же лежала (Луцьк, 1644 АрхЮЗР 8/III, 600); б) (*бути врівноваженим*) володіти собою: ѡпеку(н) мае(т) быти не ве(л)ми зешлыхъ ле(т) не хоры(й) ростро(п)-ны(й) розумны(й), то(т) которы(й) бы добре собою владнулъ и домъ сво(й) ростро(п)не... справова(л) (1566 ВЛС 67 зв.); правдїве естѣ даръ Бжїй при на(с). абѡвѣмъ еслибысмѡ не были самѡвластныи, сѣбѡю влад'нѣчи: тогдѣ бысмо бѣли абѡ Кѣменїемъ, или Желѣзомъ (Чернігів, 1646 Перло 5 зв.).

Див. ще **ВЛАДАТИ, ВЛАДЫВАТИ, ВЛАДЪТИ, ВОЛОДѢТИ**.

ВЛАДНУЧІЙ прикм. Можновладний: Іс. Кѡторый е(ст) Снѣ а не домѡчадецъ, Панъ а не слѣга, Влѣднучїй а не по(д) владзою бѣдѣчи(и) (Київ, 1625

Див. ще ВЛАДУЩИЙ, ВЛАДЬЮЩИЙ.
ВЛАДУЩИЙ *прикм.* Те саме, що **владнучій**:
Что жь за пожиток с тых пастырей безхристо-
пригодных и владущих, коли не имѣют силы
ничтоже добро, ниже за свое спасение сотворити,
ниже о прочих спасению промыслити! (1608-1609
Виш. Зач. 200);

у знач. ім. Володар: Мрїа, или Маріамъ: Вла-
дѣщаа, или Г(с)жа (1627 *ЛБ* 222).

Див. ще ВЛАДЬЮЩИЙ.
ВЛАДЦА, ВЛАДЗЦА ч. (*стч.* vladca, *стп.* wladca) 1. (*той, хто може розпоряджатися, керува-
ти чим-небудь*) володар: ѿ собѣ само(м) пánови при-
ложено было пытанъ. двѣдъ теды снѣ маѣтъ за пánа
и за вла(д)цѣ и дрѣжавцѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 147
зв.); котóрые влáсностю соу(т) добрые, ты(х) на(с)
оучини(л) быти вла(д)цами (Острог, 1607 *Лѣк.* 57).

2. (*той, хто має безмежну владу над ким-, чим-
небудь*) володар, велитель: властѣли(н), вла(д)ца,
влада(р) (1596 *ЛЗ* 39); Радный, Бгѣ́ мощный, вла(д)-
ца, Кнѣзь покóбъ, Ѡ(т)цѣ́ пришло́го вѣкѣ́ (Київ, бл.
1619 *Аз. В.* 41); слóво стáлосѣ оучи́нкомъ. Бѣ́гло
прироже́(н)ѣ, и жа́денъ не перешкажа́лъ: понева́жъ
Вла́дцѣа прироже́ньѣа роска́зова(л), и чини́ти и
ѡ(т)мѣ́нѣти могѣ́чий (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129 зв.);
Властѣ́линь: Вла́дцѣа, Па́нь (1627 *ЛБ* 16); Хс̄̑ е́сть
Е́диного(д)ны(м) Снóмъ Бж́їимъ, Е́сть Створи́те-
лемъ, Вла́дцюю, Па́номъ, всѣ́хъ до́брь подáтелемъ
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 328).

ВЛАДЫВАТИ *дієсл. недок., многокр. (мати у
сво́й влáсности)* володі́ти: а мы вамъ мѣстцо
ѡ́ставѣ́м, на которо́е маєте вси зъ земли Во́лынское
ѣхати и положи́ти (са) ме́жи Горо́дка и Дѣ́брови-
цы... гдѣ́ и передъ тымъ землѣ́ Во́лыньскаѣ́ влады́вана
бывала (Краків, 1539 *AS IV*, 197).

**Див. ще ВЛАДАТИ, ВЛАДНУТИ, ВЛАДѢТИ,
ВОЛОДѢТИ.**

ВЛАДЫКА, ВЛАДИКА ч. 1. (*про Бога, що має
безмежну владу над сві́том*) володар, велитель: Се
азъ рабъ вл(а)д(и)кы моего І(сѣс)у Х(рист)а Ію
Стефан Воевода (Гирлов, 1519 *ДВВ II*, 1); Ѡ спо́мо-
жение запла́ты того стóбливо́го дѣ́ла чи(м) кого
г(с)дѣ́ бгѣ́ надчи(т)... по силѣ́ вѣ́м... за що запла́та

будѣ́тъ ваши(м) мл(с)тя́(м) во ца(р)ствии нб̄(с)но(м):
ѡ(т) хр̄(с)та сп̄са и влады́кы бг̄а на́шого (Львів, 1585
ЛСБ 70, 1 зв.); Свя́тѣй наш влады́ка ины́м нози́
умы́вал (к. XVI ст. *Укр. п.* 77); Мо́на́рха на́шъ Іис̄ъ
Хс̄; Бл̄госло́ве́нный Сн̄ъ Бж́їй; Цѣ́сарь на(д) цѣ́сар-
ми, и Кр̄́оль на(д) кр̄́ольми... //... Пн̄ъ и Вл(д)ка,
Котóрый владѣ́тъ Нб̄о(м); и землѣ́ю (Чернігів,
1646 *Перло* 63 зв.).

2. (*титул духовних осіб високого чину*) влады́ка:
А при то́мъ были госпо́динъ на́шъ о́тец и влады́ка
луц̄ький Кири́лъ, а кня́зь Ива́нь Пу́тятѣй (Луц̄ьк,
1505 *АрхЮЗР* 3/IV, 227); А по ты(х) пре́мова(х)
свои(х) вмо́цни(л) врадо́(в)не ѡ(т) є́го мл(с)ть
ѡ́те(ц) влады́ка ѡ(т)ца сели́ве(с)тра (б. Киє́ва. 1585
ЦНБ ДА/П-216, 2); зъ сима по́шли патрія́(р)хи,
влады́ки и всѣ́ дх̄овни́и (серед. XVII ст. *Луц.* 529);
кгре́цкїй влады́ка — найви́ща офі́ційна о́соба гре-
ко-католи́цької церк̄ви: а што́(ж) сѣ́(т) патріа́(р)хи
или кгре́(ц)кї́ вл(д)ки, жебра́ки, воло́цѣ́ги, знаме́(н)-
ники. Виді́те ли вашо́го м(д)ро́ваніѣ́ стра́(н)нопрі́-
и(м)ство (1598 *Виш. Кн.* 273); **дворны́й влады́ка** —
предста́вник церк̄ви у мона́шому дво́рі: не то́(л)ко
то́(т) мана́(с)ты(р) але́ и са́(м) е́писко́п лво́вски(й)
е́сть дво́(р)ны(м) влады́кою на́ши(м) (Ново́городок,
1589 *ЛСБ* 123); **домо́у влады́ка** — гла́ва сі́м'ї, гос-
пода́р: то́гды́ розгнѣ́вал'сѣ́ домо́у вл(д)ка́ и реклѣ́
сло́уга(м) свои́мъ выи́дѣ́те(ж) борзо́ на ри́нокъ
(1556-1561 *ПЄ* 285 зв.).

3. (*той, хто має владу над ким-, чим-небудь*) во-
лодар: вл̄́дка, вла́да(р) (1596 *ЛЗ* 39); Госпо́діе:
Вла́стелѣ́, влады́ки, панóве, вл̄́да́рѣ́, прело́же́ныи
(1627 *ЛБ* 27); dynastes, велмо́жа, влады́ка (1642 *ЛС*
172).

ВЛАДЫНЫЙ *прикм.* Те саме, що **влады́чинъ**:
ѡ(т)цѣ́ игѣ́ме(н) на сво́е(м) возѣ́ пое́ха(л) але́ на
влады́нѣ́(м) возѣ́ (Уні́в, 1589 *ЛСБ* 111).

**Див. ще ВЛАДИКИЙСКИЙ, ВЛАДЫЧЕН-
СКИЙ, ВЛАДЫЧИЙ, ВЛАДЫЧНЫЙ.**

**ВЛАДЫЦСТВО, ВЛАДИЦТВО, ВЛАДЫЦ-
СТВО, ВЛАДЫЦѢТВО** с. 1. Те саме, що **вла-
дичество** у 3 знач.: то вѣ́ то́мъ же схова́нью вѣ́
скры́няхъ при небо́жчику́ было, а инши́хъ мно́гихъ
листо́въ и справъ, приви́левъ на влады́цство́ и на
архимандры́цство... те́перь веда́тъ подоста́тку не

можемъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* I/I, 353); то(т) владыка лвовски(и) гедешнъ болобанъ за показа(н)емъ на него певны(х) знаковъ и доводо(в) о(т) по(д)даны(х) его к(р̄) мл̄(с)ти мещанъ лвовски(х), зр̄дце(н)ю з влады(ц)тва подпавши... на покѣтѣ в клятвѣ бы(л) оставле(н) (Новгородок, 1594 *ЛСБ* 270, 1); Тотже болобанъ з митрополитомъ... посветили григорка на влады(ц)тво поло(ц)кое (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); Патріарсѣ стѣмѣ ихъ Презентовали, ѿ Посвяченѣ ихъ на Владыц(с)тва жадали (Київ, 1622 *Сак. В.* 46); который за приеханьемъ..., до его милости отца Пузины, владыки Луцкого, по наступеню зараз оногo на тоє владыцтво, пришовши до церкви... насвятый сакраментъ... прочъ выкинуть казал (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* I/VI, 740).

2. Те саме, що **владычество** у 4 знач.: вси именья церковьные, кому жъ кольвекъ черезъ владыку // есть отъданы, привержены зася быти мають ку владыцтву Володимерьскому (1554 *РИБ* XXX, 266-267); але тые вси пожи(т)ки до влады(ц)ства з ыменѣ(й) це(р)ковны(х) належачие неха(й) имает(т) его м̄(л) ѿте(ц) владыка споко(и)не ѡживати (Острог, 1577 *ЛОИИ* 52, 1, 1); перед нами... велебные отцове... церкви катедральное Луцкое уставник, презвитерове с капитулы владыцтва Луцкого, пилне ся сведчили... напротивко велебному ксендзу Яцинктові Любовскому (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* I/VI, 556).

ВЛАДЫЧЕНСКИЙ *прикм.* Те саме, що **владычинъ**: был есми дня сегодняшнего... ув отца владыки... в замочку его милости владыченском (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 160).

Див. ще **ВЛАДИКИЙСКИЙ, ВЛАДЫНЫЙ, ВЛАДЫЧИЙ, ВЛАДЫЧНЫЙ.**

ВЛАДЫЧЕСТВО, ВЛАДЫЧСТВО, ВЛАДЫЧТВО *с.* 1. Влада, панування, владарювання, управління державою, верховна влада: владычество, владычество (1596 *ЛЗ* 39); на десѣтое лѣто, вл(д)чества тивѣриа цесѣра. коли понтійскіи пила(т) справоваль з(е)м(л)ею жидовскою... Філипп па(к) бѣль справца атиреи. итрахони(т)ского повѣтоу (XVI ст. *УЄ Літк.* 5); Начѣлство: Пѣнство, кнѣзство, старши(н)ство, владычество, вла(ст) (1627 *ЛБ* 72).

2. (*урочисто про Бога*) всеильность Всевишнего: Іѣковъ Ап(ст)лъ хвалѣ въздавалъ Пр(с)тѣи Тр(о)ци... тыми словы: Земла тѣжъ томѣжъ вл(д)чствѣ, и всѣкѣй смыслъ велѣчество проповѣдѣтъ всегдѣ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 13); А мы... за васъ, славное войско // Запорозское, Господа Бога тутъ и на всякомъ местцу владычества его и у гробу Божого, если насъ до столицы нашей Господь Богъ здорового донесетъ, просить не перестанемъ (поч. XVII ст. *КЛ* 89-90); и всѣди Бѣга видѣтъ, и дѣвнѣю премоу(д)рость егѣ, с тогѣ радѣетъса на всѣкомъ мѣстѣ владыче(ст)ва егѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.).

3. Сан, становище, посада: а коли боудоу(т) васъ приводити на соборища и власти и владычества [предъ оурады и соудіи] не трошѣтѣся якъ або што бысте за ѿ(т)повѣдъ чинити мали вѣистинноу дѣхъ стѣи наоучитъ ва(с) в то(и) ча(с) што бысте мали мовити (1556-1561 *ПЄ* 273 зв.); Пытамъ тебе, пане Василей, естли поступиешъ владычество Володимерское владыце Холѣмъскому? (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* I/I, 8); яко бѣдѣчи дѣди(ч) с пре(д)ко(в) свои(х) свѣдомы(и) по(с)тѣпкѣ здешнего ѿ(т) поча(т)кѣ владыче(с)тва лво(в)ского болобано(в)ского яковыѣ шкоды и трѣ(д)но(с)ти межи нами бывали и бываю(т) а(ж) до сего часѣ (Львів, 1596 *ЛСБ* 297, 1); Азали не ваша королевская милость з ласки своєї за причиною пана воеводы кѣвѣского, который мене ледво с плачем упросилъ на то, жем я, покинувши врьд сенаторскій, позволилъ на владыцтво володимерское (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41).

4. (*церковно-адміністративний округ, що знаходиться під правлінням владыки*) володарство: держалъ есми имене церкви столечное владычества луцкого Немецкое побѣлизу Луцка (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 103); Панове рада и все обыватели земли Волынского... писали до нас, за ускарженемъ владыки володимерского..., ижъ якобы войский и городничий кремьянецкий... вѣехать мелъ // вы имене церковныя (!) владычества Володимерского безправне (Варшава, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 273-274); Селце владычества Володимерского, Бискѣпичи,... съ того въ каждый годъ, водлѣгъ квитовъ владыки Егѣ Милости по чотыри копы грошей... платити...

маєть (1577 AS VI, 83).

Див. ще **ВЛАДЫЦСТВО.**

ВЛАДЫЧЕСТВОВАТИ *дієсл. недок. (мати владу над ким-небудь)* панувати: и еще и на и(н)ше-го болобана владыче(с)тво береть потае(м)но дѣрю // до на(с) лѣзѣчи. абы ѡ(т) рода в ро(д) владыче(с)твѣючи на(с) до ко(н)ца пѣстоши(ли) (Львів, 1596 ЛСБ 297, I-I зв.); А яже нужду от навѣта диявола-миродержца, страстно владычествующаго, страждет, в искупѣ жизни обрѣтающися zde, — не подобает ми время подробну изглаголати (бл. 1616 Виш. Посл. до Княг. 235).

ВЛАДЫЧИЙ, ВЛАДИЧИЙ, ВЛАДЫЧІЙ

прикм. Те саме, що **владычинъ**: Мешчане оужалившись сѣщенника нашли на двѣрь владычїи // добывѣючи его (1509-1633 *Остр. л.* 130-130 зв.); Домы в месте... На пѣ(р)ве(и) пана петра Семашѣка в двѣры... Боарина владычого ждана смолеєвича дво(р) (1552 *ОЛЗ* 181); коштуе(т) бы(т)но(ст) вл(д)чая прѣ(з) ко(л)ко днѣ(й), та(к), цо ѡтецъ васили(й) выда(л) по(д)имуючи вл(д)кѣ. такъ те(ж) п(н) ферен(ц) кушнѣ(р) куха(р)камъ и спѣваку(м) вл(д)чи(м) и ѡ(т)цѣ) а(р)хима(н)дритовы(м) всего на все вышло зло(т) 75 (Львів, 1631 ЛСБ 1052, 5 зв.); мыто владычее *див.* **МЫТО.**

Див. ще **ВЛАДИКИЙСКИЙ, ВЛАДЫНЫЙ, ВЛАДЫЧЕНСКИЙ, ВЛАДЫЧНЫЙ.**

ВЛАДЫЧИНЪ, ВЛАДЫЧИН, ВЛАДЫЧЫНЪ *прикм. 1.* (який стосується владыки, належить йому) владичин, владыки: на тых землах владник владычин и владник архимандрытов з людьми стоали (Пісочне, 1541 AS IV, 281); Замѣкѣ самого вдолѣжъ ѡтъ брони воротное мимо владычи(н) домѣ до стѣны н̄ и по(л) сажѣна(1552 *ОЛЗ* 161); Домовъ мѣща(н)скихъ... двесте и сорокъ и три а владычиныхъ мѣ (1552 *ОВол. 3.* 200 зв.); а иншее дерево, что подданные несли, тымъ же гайдукѣмъ своимъ поотнимати розказалъ, и подданныхъ отца владычиныхъ кийми ѡтъ брамы бити... велелъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 301).

2. У знач. ім. Владичин. Вл. н.: Другая дей причина, ижъ... жалоба пана владычына, ни о што иншого не стегається..., одно о добра его королевской милости (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 1/I, 146).

Див. ще **ВЛАДЫКИЙСКИЙ, ВЛАДИЧИНСКИЙ, ВЛАДЫНЫЙ, ВЛАДЫЧЕНСКИЙ, ВЛАДЫЧИЙ, ВЛАДЫЧНЫЙ.**

ВЛАДЫЧИЦЯ, ВЛАДИЧИЦЯ, ВЛАДЫЧИЦА *ж. (про Матір Божу)* Владичиця, Богородиця: в том також есмы дали и ѡт нас с(вѣ)томѣ монастырю ѡт Хомора идеже ест храм оуспеніе прѣч(и)стѣи и прѣбл(а)гословенѣи вл(ади)чици нашої б(огороди)ци и пр(ис)но д(а)вѣи (!) Марїи едно ѡзеро на имѣ Ѡрѣхов (Сучава, 1520 *ДВВ* I, 16); братство храма ѡспенія прѣстѣи владычица нашої б(д)ца двѣ Мрїи мещане Львовские... жаловалися на Гедѣона Балабана (Берестя, 1590 ЛСБ 144); ч(с)тно врожоны(и) Панове бра(т)ство Храма ѡспенія Пречист(и) владычицѣ богородицѣ... (в)сего добро(г) ѡ(т) г(с)да бѣа вѣмъ зычимо (Ясси, 1604 ЛСБ 390); В сѣи днѣ Несѣдѣлнѣю Пѣснь Праз(д)нѣемъ Пр(с)тѣи Вл(д)чци нашої Бѣи (Київ, 1627 *Тр.* 680); Блѣгочестивомѣ и хр(с)тоименітомѣ Цркѣвномѣ Бра(т)ствѣ Цркѣи ѡспенія Прѣч(с)тои вл(д)чци нашої Бѣи и Пр(с)но двѣ Марии Пно(м) Ѡбывѣтеле(м) Львовски(м) Правосла(в)нымъ Блѣгословенія и всѣ(х) Доб(р) ѡ(т) хр(с)та Бѣа зычливе Повѣнѣшовавши (Ясси, 1642 ЛСБ 557).

ВЛАДЫЧІЙ *див.* **ВЛАДЫЧИЙ.**

ВЛАДЫЧКА *ч.* Владичка. Вл. н.: с тое земли моее согнали и... // подданныхъ моихъ... Полумужа Владычку, Волоса... позабавали и поранили (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 203); попъ, на ймя Василей, прозвище Владычка (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 203).

ВЛАДЫЧНЫЙ, ВЛАДИЧНІЙ, ВЛАДЫЧНИЙ, ВЛАДЫЧЪНЫЙ *прикм.* Те саме, що **владычинъ**: да их и сѣдит Пѣтенскїи егѣмен, а оурѣдници владичнїи да не имають ни одного дила да тых попов на вѣкы (Сучава, 1503 *ВД* II, 210); Таа вежа владычѣнаа добре тежъ ѡправѣлена (1552 *ОЛЗ* 157 зв.); войский кремьянецкий показовалъ перед нами... листы увяжѣчие..., за которыми не безправне в тое имене церковное, але водлугъ записовъ владычныхъ..., въехалъ (Варшава, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 274); Чого явный знакъ маешь на прыкладанью его листовъ папѣжскихъ и владычныхъ (Вільна, 1599 *Ант.* 899); **владычнее право**

див. ПРАВО.

Див. ще **ВЛАДИКИЙСКИЙ, ВЛАДЫНЫЙ, ВЛАДЫЧЕНСКИЙ, ВЛАДЫЧИЙ.**

ВЛАДЫЧТВО див. **ВЛАДЫЧЕСТВО.**

ВЛАДЫЧЫНЪ див. **ВЛАДЫЧИНЪ.**

ВЛАДѢТИ, ВЛАДЕТИ дієсл. недок. 1. (ким, чим, над ким, над чим) (*мати владу над ким-, чим-небудь*) панувати, володіти: Ви(ди)те ли и(ж) не добре ри(м)скіє овца чина(т), што кдрѣвнико(м) и дворано(м) бє(з)встыдны(м) на(д) собою владѣти допѣшаю(т) (1598 Виш. Кн. 284 зв.); Чи(м) є(ст) певне(й)шіи забавѣна ра(д), владѣти нарѣды, и пановати королевствы (Острог, 1599 Кл. Остр. 220); папа сам над всѣми владѣет и сам что хошет, во всѣх созиждает (1600-1601 Виш. Кр. отв. 177); папа... смирение христово поверг и, на воздух славы свѣта сего вознесшися, яко... плац, над всеми владети хотячи и прагнучи, засѣл (1608-1609 Виш. Зач. 222); всѣ снїйдѣша въ адъ, где сѣтъ ннѣ славныи Царїе, и тиранѣве, владѣющїи мнѣгим(и) странами (Чернігів, 1646 Перло 123);

(підкоряти своєму впливові, мати у своєму віданні) панувати (над ким, над чим), володіти (ким, чим): тогда оузрїте игрд(ш)кѣ коро(ла) вѣры папы ры(м)ского, хто владѣетъ на(д) православными дѣрною рѣсю и в неволи бѣдѣчими греками (п. 1596 Виш. Кн. 296 зв.); вл(д)ка всѣми владѣющїи: кроткїи поневажъ на землі; при бѣкѣ егѣ безпѣчне сѣдаты грѣшницы (Почаїв, 1618 Зерц. 64 зв.); И реклѣ оцѣ до сна... оучинїмо члѣвка на выображенѣе наше и на подобенство. а нехай владѣетъ Рїбами морскїими и птаствомъ повѣтрнымъ (серед. XVII ст. Хрон. 4 зв.); Вла(д)ко силный; иже Нбѣомъ и землєю владѣешъ, и все чѣдѣвно якѣ Бгъ всемогущїи дѣешъ (Чернігів, 1646 Перло 67);

(ким і без додатка) (*поширювати свій вплив на кого-небудь*) панувати, володіти: то(т), которы(й) мѣстце свое(й) вла(д)ности собѣ оуфѣнѣдова(л) в тобѣ, то(т) которы(й) ѡпановавши мысль твою, та(м) сѣди(т) в то(м) начинїю // владѣе(т), роска(з)ує(т), и ѡборочає(т) кѣда хоче(т) волю и мысль твою (п.1596 Виш. Кн. 236-236 зв.); Тотъ же и на йномъ мѣстцѣ та(к) мѣви(т): Женѣ же оучїти не повелѣваю, ни владѣти мѣжемъ, но бѣти въ без-

мѣлвїи (Київ, 1646 Мог. Тр. 920).

2. (чим) (*мати у власності що*) володіти: Та(к) же и вы панове би(с)кѣпи... селами владѣете, але ваши(ми) дѣшами дѣаво(л) владѣетъ (1598 Виш. Кн. 290); Православный: Не были пастырами нашими, ани суть, але блюзнительи и зводители. Поневажъ разбойнически на столицы... вступили, абы имѣни, а не церковью владѣти (1603 Пит. 100); коли имѣет кто два сына или отрочища, и един, вожделѣнно расторг любѣвѣ домашнѣго пребывания узы, домѣстится на службу царскую владѣющего всею землєю (1615-1616 Виш. Поз. мысл. 243).

Див. ще **ВЛАДАТИ, ВЛАДНУТИ, ВОЛОДѢТИ. ВЛАДѢЮЩИЙ** прикм. Можновладный: О щастїю тогда видим и разумѣем, Скарго, костела латынского, иж есть щасливый для того, ибо его щастїе от владѣющаго миродержца искал и получил (1608-1609 Виш. Зач. 224).

Див. ще **ВЛАДНУЧІЙ, ВЛАДУЩИЙ. ВЛАЖИТИ** дієсл. недок. (цсл. влажити) зволожувати: madido, as, madifico, ѡмочаю, мочу, влажу, ѡрошаю (1642 ЛС 260).

ВЛАЖНИЙ прикм. (цсл. влажный) вологий: humect(us), humid(us), влажни(й), мокри(й) (1642 ЛС 220).

ВЛАЖНОСТЬ ж. (цсл. влажность) (наявність вологи у чому-небудь) вологість: яко(ж) то ваши подаю(т) соухый ѡплатѣкъ довнѣмаючи и(ж) тѣло хѣѣ имѣло би сѣхѣ бѣти. не имѣючи во себѣ влажнѣости, то є(ст) крѣве (к. XVI — поч. XVII ст. Кн. о лат. 112).

Див. ще **ВЛАГА. ВЛАЖНѢ** присл. Волого, вогко: vapide, влажнѣ (1642 ЛС 407).

ВЛАЗИТИ дієсл. недок. (*таємно проникати куди-небудь*) влзати: хто не входить воротами, але инуды влзати, злодий есть и разбойникъ (Вільна, 1597 РИБ XIX, 304); Годи(т)лиса стѣдѣ всакого пастыра слѣхати которы(и)... до овча(р)нѣ не па(с)-ты(р)ски дверми..., во овча(р)ню стѣда, входи(т); але та(й)но дѣрою... для згѣбы а не для спсѣнїа овѣцѣ влзати(т) (1598 Виш. Кн. 282 зв.).

Див. ще **ВЛѢЗТИ. ВЛАМАТИСЕ** див. **УЛАМАТИСЬ.**

ВЛАМАТИСЯ *див. УЛАМАТИСЬ.*

ВЛАМОВАТИСЕ *див. УЛАМОВАТИСЕ.*

ВЛАПИТИ *див. УЛАПИТИ.*

ВЛАСАТЫЙ *прикм. (цсл. власатый) те саме, що волосатий: acersecomes, власаты(й), ко(с)маты(й) (1642 ЛС 66).*

ВЛАСНЕ, ВЛАСНЬ, ВЛАСТНЕ, ВЛАСЬНЕ

(сгг. właśnie) I. присл. 1. Справді: милостивый кнаже, ачколве есми парсѣна дѣховнаа, а ведже естлибы на то прийти мѣло, про тѣю правдѣ и крєвност мою, абых не былъ в томъ и присагою моею телесною того поправовати готовъ, бо милостивый кнаже естъ власне крєвный наш (Жидичин, [1540] AS IV, 247); если та(к) естъ же тые звы(ш)поменеы (!) кгру(нт)ы лугъ и ѡзера властне и справедливе и(м) до того монастыра належа(т) мели жедаючи и(х) м(л)те(и) абы взглядо(м) самое справедливо(с)ти то и(м) поступи(ли) и ѡ(т)-да(ли) (Острог, 1602 ПИ № 25); И зѣра(з) пото(м) привѣда(т), жѣ естъ власне Снѡвски(м): хотѣ(ж) мѡвать, не исхѡди(т) зъ Сна, една(к) не естъ чуж(д)ъ или ѡ(т)дѣленъ ѡ(т) Сна (Київ, бл. 1619 Аз. В.101); Истинно: Правдѣве, власне (1627 ЛБ 50); протестующый... на комиссию... за универсаломъ его корол. милости... одъезджаючи, оную, яко южъ власне малжонъку свою... в дому... бурмистра... оставилъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 8/III, 615).

2. Правильно, дослѣвно: шатаюся, хѣл'плюся, ше(м)рѣ, дрижѣ, шѣ(м)лю, и ты(ж) якъ лѣ(в) ричѣ, та(к) з грѣц'ко(г) власне выкладаѣтсѣ (1596 ЛЗ 89); тыми словы даѣ(т) знати и(ж) са се(к)ты што по нашѣму вла(с)не зборы невѣ(р)ны(х) вельми ро(з)-множили (XVI ст. КАЗ 618, на полях); Я кгрико(р) абрамови(ч)... позвы албо вла(с)не ма(н)даты ѡдинъ се(и)мовы(и) а дрѣги(и) задво(р)ны(и) ѡба(д)ва с по(д)писомъ рѣки ная(с)не(и)шо(г) пна ко(р) его м(л)... в руки ѡ(д)да(л) (Київ, 1620 ЦДІАЛ 181, 2, 316б, 1); Мають те(ж) и носѣ(т) шкаплѣрики, по(д) ѡдѣна(м) вѣрхни(м), ѡткѣные з во(л)ны, которые грѣкове свои(м) языко(м), анаѡліасъ зовѣтъ, мы по(д)касѣн'е(м), або власне парамѣно(м) назѡати мѡжемо (серед. XVII ст. Кас. 6).

II. част. (підсилювальна) (вживається для виділення особи, предмета або обставин часу, способу

дії тощо) саме, якраз: а гдѣбы была того потреба, тогды властне сами ѡчевисте пред каждым мѣстцом и станом сознати хочѣм, иж ѡн ест таким, як есмо его в листѣ ѡзнаймили (Вільна, 1546 AS IV, 451); Што такъ вла(с)не, а не иначе(и), правдиве быти зознаваю (Володимир, 1618 ТУшкаревски(и) ѡ(т) вишнева... далъ до бра(т)ско(и) скри(н)ки... 50 (Львів, 1620 ЛСБ 1049, 1 зв.); Взгладѡ(м) наконѣць Цркѡви и Монастыра самѡго, котѡрый Кіѡтомъ е(ст) власне Пр(с)тѡи Бѣи, томѣ, же Возомъ и ѡправѣтеле(м) былъ, кто того не вѣди(т) (Київ, 1625 Кон. Каз. 33); вночи... ста(л)се крикъ гала(с) вла(с)не ѡдарено на рыдванъ (Київ, 1632 ЛНБ 5, II 4060, 3); вла(с)не та(к) ѡувадѣе(т) члѣкъ я(к) трава (1645 УС № 32, 82); ѡзна(и)муе(м)... ме(ш)чаномъ максимѡвски(м)... абы(с)те... вшелякую пови(н)-но(ст) и по(с)луше(н)ство... ѡ(т)цо(м) нико(л)ски(м) ѡ(д)давали кдыжъ оны вла(с)не до тых маѣ(т)но(с)-те(и) належа(т) которые надано ѡ(д) право(с)лавны(х) про(д)ковъ наши(х) иначе(й) абы(с)те не чинили (Чигирин, 1650 Гр. Хм. М. 293, 1, 309).

III. спол. (порівняльний) (зв'язує члени речення) подѣбно як, нѣби, немѡв: ѡ здорови Твоей Милости радбых слышал каждого часѣ, которого Твоей Милости вѣрне сприали, як властне самъ собѣ (Вільна, 1543 AS IV, 372); гонятсѣ и один одного для власти сану и позысканья имѣний и перебѣгают и упережают, власнѣ як конские заводницы для закладу (Унів, 1605 Виш. Домн. 191); Пото(м) сущъ люде котори(и) одну ногѣ маю(т), тыи бѣгають вла(с)не як птахъ лѣтаѣ (серед. XVII ст. Луц. 532).

Див. ще ВЛАСНО.

ВЛАСНИЙ *див. ВЛАСНЫЙ.*

ВЛАСНО I. присл. Особисто: Вам' абѡвѣ(м) власно и вашим чѣстным' оучителе(м) догажѣючи, Набожѣнства Прѣвило понѣкоим' скоротѣвши, а бѣрзѡ потрѣбными и лѣтвыми Наѣками и розмышла(н)ми ѡбаснѣвши, Титѣло(м) за(с) Анѡлогіѣ... албо зобрѣніѣм' квѣткѡв', ѡтитѣловѣвши... до рѣкъ вашихъ подаю (Київ, 1636 МКСВ 317).

II. част. (підсилювальна) (вживається для виділення предмета або обставин мети) саме, якраз: А еще мѡви(т) папу(ж)ка ми виненъ кѣ(л)бино(в) добрыхъ 500 за волю бо мѡви(т) я хочу збудовати

вла(с)но и(з) свои(х) бука(т) правдивы(х) (Ясси, 1627 ЛСБ 499, 1 зв.); А просило(м) господара ѿ ѿ(т)пись ли(с)тѣ и мовило(м) я(м) тѣ(и) не маючи потреби Але вла(с)но по тоє(м) посланы(и) в ты(м) пошоло(м) до локгофета просячи его и (в)казѹючи же господа(р) са(м) каза(л) приехати (Там же, 1).

Див. ще ВЛАСНЕ.

ВЛАСНОСТЬ, ВЛАСНОСТЬ, ВЛАСТНОСТЬ, ВЪЛАСНОСТЬ ж. (стч. *vlasnost, стп. własność*) 1. (те, що перебуває у повному розпорядженні, володінні кого-небудь) власність, маєність: А маєть он тот замокъ... держати // со всим правомъ и панствомъ и со всею властностю (Берестя, 1508 АS III, 56-57); село Каплинсов... с пѣстовщинами... и зъ слѣдѣбами... и ранством и властностю маєт // держано быти (Вільна, 1514 АS III, 108-109); Коли бы хто чужое име(н)е в опеце або въ заставѣ де(р)жалъ а были бы якие кри(в)ды сѣсѣдские або до(л)ги... таковы(и) ко(ж)ды(и) естли бы не бы(л) на свое(и) вла(ст)ности ѿсѣлы(и)... в недоста(т)ку заплаты на само(м) ѿ(т)цѣ маєть быти ѿ(т)пра(в)лено (1566 ВЛС 70); а к тому... власности своей мела двесте копѣ литовское личбы грошей, ...а чотыри возники сѣрые (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 135); Я авкгуштыновая... маючи волно(ст) во(д)ле права и ѿфалы со(и)му бересте(и)ского... вчиненое и ѿфаленое и име(н)е вла(с)ностию своею ... дарую (Київ, 1575 ЦДІАЛ 181, 2, 278, 16); они взя(в)ши свое пре(ч)ѣступити пови(н)ни су(т), абы властно(ст) всякая монастырю цѣло была захована въ все(м) (Львів, 1591 ЛСБ 154); иванъ косцѣви(ц)ки(и)... явне зозна(л) и(ж) добра свое... южь собѣ па(н)ства власности албо пожи(т)ковъ с пре(д)реченого фо(л)ва(р)ку не заховуючи... с ты(м) всѣмъ право(м)... славному андреєви... да(л) дарова(л) (Белз, 1596 Юр. 16 зв.); Такъ же и дѣмъ бѣдѣючій, албо зѣмлю ѿрѣчій, первѣй зъ своѣй власности выдаѣтъ немалѡ в ѣ надѣю пришлого прихѣдѣ (Вільна, 1627 Дух. б. 238); панъ Янъ Трѣмбицкѣи(и)... // ѿфѣруючи(с) ѿ вла(с)но(ст) ты(х) доб(р) и кгрнѣтовъ... и противко к(р) его м(л) Стефанови Сватопо(л)кови Че(т)ве(р)тенъскому... пи(л)не и повторѣ протестовальсе (Ісаїки, 1643 ДМВН 252-253); Дла того гды котѣрого при(и)мѣю(т), та(к) его зби-

раю(т) и ѿголаю(т) зо всеи его да(в)нои вла(с)ности (серед. XVII ст. Кас. 34 зв.); У порівн.: має(т)... то все на пожито(к) сво(и) яко вла(с)но(ст) свою ѿборочати (Житомир, 1584 АЖМУ 152);

перен. (про духовні цінності) багатство: Чемѣжь бѣрзѣй не нѣмъ Чѣсть тѣа тепѣрь слѣжитъ, Котры(м) власность правдѣвыхъ Нѣвѣкъ пѣрвѣй плѣжи(т) (Київ, 1632 Євх. 294).

2. Властивість, сутність, істотна риса: мл(с)ти тои вѣдаючи бѣити власность, же естъ лѣудскаѣ же ничи(м)са не бѣидитъ, же всемѣ лѣчно вѣритъ, же всегѣ са сподѣваєтъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 91); Але до власности рѣчи, то естъ до млтвы знѣвѣ вернѣмъса (Дермань, 1604 Охм. 12); слнѣце,... чѣтыры дѣвны маѣтъ в собѣ власности (поч. XVII ст. Проп. р. 263 зв.); Вызнаваєтъ тежь въ персонѣ Хрыстовой ...натуру Бозскую зо всеми власностями Бозскими, и натуру челоѣческую зо всеми власностями челоѣческими (Вільна, 1608 Гарм. 180); Сѡѣйство: Власно(ст), сѡѡцтво, присѡѣніе, оусѡѣніе, властѣвность, не ѿ(т)далѣннаѣ, то естъ сѡѣйство, що маѣтъ кто особѣно самъ (1627 ЛБ 112); Пѣста власность естъ здѣровіе (Київ, 1637 УЄ Кал. 148); Котѣраѣ то Бѣоблагѣтелънаѣ Кнѣга, ѿ(т) Дѣйства сѡѣгѡ и власности пѡ грѣцкѣ назѡѡна естъ Лѣйтѣргіаріонъ Пѡ Словѣнъскѣ // зѣсь слѣдѣбникъ (Львів, 1646 Жел. Сл. 3 зв.-4); Зъ трѣхъ власностей Лиліи хлѣбъ телѣсный, берѣтъ свою похѡлѣд, Пѣршаѣ, если естъ бѣлѣй, ѡлѡ чѣстый, Втѣраѣ если рѣмѡный, ѡлѡ допѣклѣй, Трѣтаѣ власно(ст) если смаковѣтый вѣдѣчный запѡхъ вѣдаючій (Київ, 1648 МІКСВ 348).

3. Автентичність, правдивість: с четвертого листу поменѣнаго владыки, до тоѣежь ошѡбы, зъ володѣмера, дѣна кѣ, авгѣста. ѡфѣчѣ, писано(г), власность сло(в) выписана (Острог, 1598-1599 Апокр. 20).

Див. ще ВЛАСТИЗНА, ВЛОСНОСТЬ.

ВЛАСНЫЙ, ВЛАСНИЙ, ВЛАСНИЙ, ВЛАСТНИЙ, ВЛАСТЫНИЙ, ВЛАСЫНИЙ, УЛАСНИЙ прикм. (стч. *vlastni, стп. własny*) 1. (який належить кому-небудь) власний: Записалъ есми... игумену Пустинскому... отчизны свои властныи не похожѣи люди на имя: отамана Василя Гридковича,... а Отрохима Семеновича (Київ, 1507 АрхЮЗР 1/VI, 10); надто ещѣ тежь записала емѣ подворѣ свое в

месте нашомъ Виленском..., которое она... за свои властныи пенази кѣпила (Краків, 1538 *АС IV*, 113); хто ѿ своємъ домѣ властномъ ши(н)кѣть медомъ и пивомъ тотъ даетъ .г. копы... грш(и) (1552 *ОЛЗ* 179); Панъ адамъ янови(ч) Га(и)ко... спусти(л) рекою Буго(м)... на шкуте свое(и)... жита своего вла(ст)ного ѿрожаю... бочо(к) тл (Берестя, 1583 *Митн. кн.* 68); А при томъ... рачите вѣ та(м) ѿ себе по(с)тави(т) скри(н)ку сокрове(н)ное хранилище мое власное которѣю а посылаю сыномъ моимъ ивано(м) (Київ, [1592] *ЛСБ* 1035, 36); Я рабъ бжи(и) тишко... ѿ(т)писую дво(р) сво(и) вла(с)ни(и) в Чи(г)ринѣ (Чигирин, 1600 *ПИ* № 37); та(м) же де(и) в то(и) ча(с)... всѣ збожа вла(с)ныє пѣна по(д)коморо(г) и по(д)даны(х) его м(л) ѿбу(д)ву(х) се(л)... ѿзимые и ярыє... побрано (Вінниця, 1603 *ЛНБ* 5, II 4050, 103 зв.); княжата тѣмностій, по престѣплѣнїи заповѣди, оусѣли в' ср(д)цѣ и в' смѣслѣ, и в' тѣлѣ Адáмовомъ, якъ на своємъ власномъ столци (Вільна, 1627 *Дух. б.* 64); наданье цр(с)кое было з власной маѣтности егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 343); кгва(л)то(в)не выдравъ... коне(и) семъ, бахъмата строкатого власного проте(с)тующого (Житомир, 1650 *ДМВН* 193);

у знач. ім. с. р. **власное** — власність: тежъ его милость и его наслѣдки мощни тоє отдати и продати и къ церкви Божьей записати такъ, какъ то властное свое (Новгородок, 1518 *АЮЗР I*, 59); яцко... поведи(л) и(ж) а де(р)жу прусы слушне яко свое власное къ которому сенюта ничего не маѣтъ (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 4); Незбѣжный побѣжности надѣаетъ са... драпѣжникъ и вѣрваное, и свое власное раздавати (Київ, 1623 *МІКСВ* 76); коли хто пре(з) злы(и) оучінок' оузълъ комѣ што его власное естъ маѣтъ ѿ(т)дати ѣмѣ вцалѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 106).

2. (особистий) **власный**: На ро(с)каза(н)ѣ его мл(с)ти вла(с)ное хочемо ту(и) церкви госпо(д)ни накладо(м) наши(м) сътвори(ти) образы и завѣсы и врата и сосуды и ѡдежи свеще(н)ниче(с)кии (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); к тому выпис врадѣ Лѣцко-го, поволана властного небожчиковского (Вільна, 1565 *АС VI*, 276); поехала(м)... была... для потре(б) свои(х) вла(с)ны(х) и для ѿ(т)проваже(н)я рече(и)

рухомы(х) и листо(в) до двора житомі(р)ского (Житомир, 1583 *АЖМУ* 45); взя(л) ѡ(д) пѣна фе(д)ка ...двадесця зло(т) ли(ч)бы по(л)ско(и) на вла(с)ную потребу свою (Одрехова, 1596 *ЦДИАЛ* 37, 6, 3 зв.); и(з) бра(т)ства нашѣго є(з)дили навѣжати и(х) ѡповѣдаючи доле(г)ливо(с)ти свое ѿ(т) лахо(в) ѡ чо(м) кна(з) его мило(ст) ли(ст) сво(и) до его кроле(в)-ское мило(с)ти написа(л) и по(д)на(л)са ве(с)по(л) и(з) сынами своими я(к) ѡ свою вла(с)нѣю кри(в)дѣ стоати (Львів, 1599 *ЦДИА Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.); А такъ бѣдѣчы мы пи(л)но потребни пнѣзе(и) на власные... потреби нѣши продали єсмо... и постѣпили єсмо тотъ до(м) нѣшъ с плацомъ (Київ, 1616 *ЦДИАК* 221, 1, 62, 1); Повторѣ стѣрайтєса недостатки власныи познавати, гды(ж) найбѣрзѣй и наичѣстѣй тоє члѣка зводитъ, гды собѣ чо(г)о за грѣхъ не вѣмѣнаѣтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910); Зара(з) по(з)на(л) царъ же то бы(л)... моу(ж) бжій, для то(г)о, же... такъ вы(и) ѡбюръ, са(м) едѣнъ Іліа мѣлъ вла(с)ны(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 2); **власное (властное) рукописание** — власноручный: И копею властного рукописания того Иосифа знашли у коморе его (1582 *Посл. до лат.* 1141); и на свидетельство того всего даю сєс мой лист власного рукописания моего и под печатю моею (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 404); **власною рукою, рукою власною (властною), власными руками, руками власными (властными)** — власноручно, особисто: У того листу печать притисєна (!) одна и подпись руки тыми словы Левъ Василевичъ Чижъ, власною рукою (Київ, 1554 *КМПМ I*, дод. 14); записы нѣши дѣловые зобопо(л)ныє рѣками нашими вла(ст)ными по(д)писаные и запечатованые... ѡтве(р)жає(м) (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112); Да(н) в чигирине Богда(н) Хме(л)ни(ц)ки(и) рукою власною (Чигирин, 1650 *Гр. Хм. М.*); **властными усты** — особисто: властными усты своими то визнала, иж так ест, а не иначе (Володимир, 1575 *АрхЮЗР* 8/III, 289); до **рукъ властныхъ** — у власні руки, особисто: Славе(т)ны(м) паномъ мешаномъ... се(и) листь на(ш) до рѣкъ вла(ст)ны(х) має(т) бы(ти) да(н) (Сучава, 1605 *ЛСБ* 396, 2 зв.); **именемъ власнымъ** (чийм) — від імені (кого): Я, сѣ повинности моеи христіанскои, помнєчи теж волю предсєвзятое славной памяти

милого малженка моего княжаты Михайла Вишневецкого, именем его власнымъ позволиламъ... фундовати монастырь за Лубнями (Вишнівецъ, 1619 АЮЗР II, 71); **подпись власное руки див. ПОДПИСЪ; рука власна див. РУКА.**

3. (*характерный для кого-, чего-небудь*) властный: все тоє важыло грыве(н) ді̄ и ло(т) в̄ тоє все при братия(х) назначе(н)ны(х) на то золо(т)никъ спусти(л) и пробу взяли абы тако(и) вла(с)но(и) пробы и кре(ст) зробивши ѡ(д)далъ (Львів, 1637 ЛСБ 1043, 49); Лвовъ мѣсто таки(х) собѣ про(д)кѡ(в) быти знаѣ(т): ѡ(т) Кнажати Лва́ Има и Гербѣ власны(и) маєтъ (Львів, 1642 Час. На г. Лв. тит. зв.); **власные имена див. ИМЯ; прозвища власные див. ПРОЗВИСКО.**

4. (*справжний, правдивый, истинный*) власный: И зѣхавшиса ст̄ыи ѡ(т)ци то́лко ѡ(т) ѡца̄ призна́ли в визн́аню вѣры, а ѡ(т) с̄на не смѣли над власныи а ясныи тѣкстъ завѣтѣ но́вого придава́ти (1509-1633 Остр. л. 132); наемникъ который не естъ власт̄нымъ па(с)тыремъ которого жь то не є(ст) вла́стныи ѡвѣцѣ ес̄ли бы оувидѣ́ль вол́ка а онь иде(т) то и ѡвѣцѣ zostавивши оутѣкае́тъ а волк̄ ихъ оухватае́(т) и розганае́тъ ѡвѣцѣ (1556-1561 ПС 390); Теды тежѣ ѡ(т)то(л) за спо(л)но(с)т̄ю, и звичае́(м) ро(з)маиты(х) языко(в) мовѣ свою зменили, бо шведове и дѣ(н)щики вла(с)ные иначе(и) мовя(т) нижѣ не(м)ци (1582 Кр. Стр. 47); Власнымъ потреба быти христианиномъ, а не только же быся нимъ называти (Єгипет, 1602 Діал. 53); На обрѣз́аніе Господне. Хс̄ са народивши, н̄ше всѣхъ збавѣ́нье: Чл̄кѣ власный, а не якбе̄ привидѣ́нье (Львів, 1616 Бер. В. 86); Приходити пови(н)но было, знаючы Ка(ж)ды(и) ѡ свое́(м) вла(с)но(м) святители до б̄госпасаемого Мѣста Кіева (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1 зв.); Истин(н)ый: Правд̄ивый, власны(и) (1627 ЛБ 50); Кни́ги штѡ бы значі́ли, лат̄вый домыслъ же с̄д̄іа не кни́жный и не оучѡ́ный, власный Осѣ́ль Коронов́анный (Львів, 1646 Ном. 6); то́е зловѣ́ріе мин̄д̄вши, пристѣ́пю до вла́снои правдивѡ́и вѣры сто́и (Чернігів, 1646 Перло 11).

5. (*належащий за спадковым правом*) власный, законный: Маю́т они и его власные наследки тые выше́й писаные люди..., село Каплиносов... с п̄дстов-

щинами... и зѣ слѣ́жбами... и панством и власностью маєт//держано быти (Вільна, 1514 AS III, 108-109); И волен̄ь его мл(с)ть ѡ(т)дати продати... даровати и на ц̄рквѣ божію ѡ(т)писа(ти) и во всемъ волен̄ь вчини(ти) яко властны(и) дѣ́дизни(и) пан̄ь (Милянѡвичі, 1538 Арх. Р. фотокоп. 44); ивань косцеві(ц)-ки(и)... дарова(л) часы вѣчыи пре(д)речѡному а(н)дреєви... и ма(л)жоньце его//и пото(м)ко(м) его яко пра(в)дивы(м) власны(м) дѣ́дичѡ(м) пре(д)речѡны(м) фо(л)варокъ де(р)жати (Белз, 1596 Юр. 16 зв.-17); с тими жѣ всѣ́ми свои(ми) при(н)ципала(ми) и конпри(н)ципала(ми)...., ве́хавъши в бо(р) тыхъ же проте(с)туючихъ деди(ч)ны(и) вла(с)ны(и) селецьки(и) и добри(н)ски(и), гдѣ ѡ(д)но пчолы знашли.. доше(н)ту знисчи(ли) (Житомир, 1650 ДМВН 208);

(*поєднаний родинними зв'язками*) власный, свій, рідний: взал̄ є́сми собѣ за сына кня́за Илю... и томъ вчинилъ дла то́е причины, жены и дѣтей своих властных не маючы и на перед не маючы воли жоны мѣ́ти (Луцьк, 1534 AS III, 471); Тежѣ в̄ста(в)уе́мъ и(ж) по сме́(р)ти ѡ(т)цо(в)... дети и(х)... ѡ(т) ѡ(т)чи(з)ны и матери(з)ны не маю(т) быти ѡ(т)далены, але и сами и(х) ща(д)ки вла(с)ные кровные и бли(з)кие правомъ приро́жоны(м) маю́тъ посегати и ѡде(р)жати и тые добра на пожитокъ сво(и) оборочати ве(ч)ными часы (1566 ВЛС 80); самого пото(м) замордовали вла́сн̄и с̄н̄ве его (Львів, 1585 УС № 5, 6, на полях); дѣ́ялося то в до́мѣ вла(с)ного зятя моего на (и)мя Ивана (Лопушна, 1598 ЦДІАЛ 201, 4, 12, 49 зв.); па(к) по(з)ваны(и)... пререче́ного жида мо(р)дѣ́хана кро(м) жа(д)ное причины... до везе(н)я з жо́ною его вла(с)ною де(х)но́ю взя(л) (Вінниця, 1610 ЛНБ 5, II 4052, 148); Я Андре(и) павловичъ... А я ѡксин̄ьа Андреє(в)на жѡна его и я с̄пр̄д̄н̄ь Андреєвичъ сы(н) и(х) власны(и)... со(з)наваемо сами на себе симъ н̄шымъ доброво(л)нымъ... листомъ ко́мѣ бы ѡ(д)но... ѡ томъ ведати належало (Київ, 1616 ЦДІАК 221, 1, 62, 1); А при то́мъ Ѱ(т)цѣ з' Нба̄ свѣ́дѣтелствѣ́тъ, ижѣ то в' тѣ́лѣ лю(д)скѡмъ с̄н̄ь егѡ̄ власны(и) стра(н)ствѣ́тъ' (Чернігів, 1646 Перло 73 зв.); Тогды он̄ъ все имъ повѣ́далъ пор̄а́дн̄е, ижѣ егѡ̄ власныи бра́тъя прода́ли (серед. XVII ст. Хрон. 61 зв.);

у знач. ім. рідний, близький: И дла вели́кои не-

справедли́во(с)ти... стрѣво́жени бѣдѣ(т) люде. такъ барзо, же и мѣжи сво́ими вл́асными не на(и)деса́ йскра любви (Вільна, 1596 *З.Каз.* 38); мѣждѣ терпѣти сро́го бѣдуть: ...котрѣи тѣшатся ѿ оупадкѣ дрѣвѣхъ,... котрѣи попадаю́(т) на чѣжбѣ, вл́асны(х) ѿ(т)падаю́ (т) и трѣта(т) (Львів, 1642 *Час. Слово* 276).

6. (який безпосередньо стосується чого-небудь, має до нього пряме відношення) власний: Ѡ што дае́(м) во(л)но(ст) преречоны́(м) ѿсоба(м)... ѿ(т)-стѣпю́чи вла(ст)ного поветѣ на́ле(ж)ного сѣ(дѣ) своего по(з)вати на(с)... до якого ко(л)ве́(к) поветѣ сѣдѣ́ дря(дѣ) и права... в которо(м) ко(л)векъ воево(д)стве́ (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34 зв.); А штожь тутъ на то речете? Альбо яко то маєте выгладити зъ своихъ же власныхъ правилъ и книгъ старыхъ Словенскихъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 553); те́ды мы... пна́ ѿлекъщыча... на власное́ воеводѣство киевское... //... ѿдослали(с)мо́ (Борожнянка, 1638 *ЦДІАЛ* 140, I, 125, 1-1 зв.); приказуе́(м) абы(с)те... на трибунале́ голо(в)но(м)... на то(т) ча(с) кгда́ sprawy ко(н)се(р)ва(т)ные воево(д)ствѣ кие(в)ско(г)... и че(р)ниго(в)ско(г)... по ѿ(д)суже́(ню) вла(с)но(г) воево(д)ства кие(в)ско(г) припа́дѣ(т)... яко на року завито(м) стали (Київ, 1640 *ЦНБ* II 23271, 1).

7. (конкретно означений) визначений: тогдѣ са́ фрасѣвали барзо же не выразили часѣ́ власного и м(с)ца́ и дня́ на котѣры(и) бы са́ пре(д) князе́(м) станові́ти (Дубно, 1596 *ЛСБ* 299, 1);

(який має характерні, специфічні риси, оригінальний) власний, особливий: тая унѣ́а нѣ́чого свого власного нѣ́ маєтъ, але въ́ постатѣ́ чужой оказуе́тся (бл. 1626 *Кир. Н.* 15); Свойствен́ный: Ѡсоб́ный, вл́асный ѿ(т)дѣ́льный (1627 *ЛБ* 112).

8. У знач. ім. одностумень, одностумень: Вшакъ́ видимъ́, яко́ ее прагнете́: ижъ́ горей на своихъ́ (власныхъ́) а нижъ́ на геретиковъ́ шу́турмуе́те, бо на́сь ани до́ sprawy, // ани до́ розмовы́ зъ собою́ припусти́ти не хо́чете! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1119-1121);

у знач. ім. підданий, підлеглий: Па́стырь печа́тѣю́ на́значены́хъ позна́е́тъ, и зберѣ́тъ ѿ(д) всѣ́хъ наро́довъ: го́лосѣ́ абовѣ́тъ его́, вл́асны́ его́ слѣ́дхаю́тъ, и за нѣ́мъ хо́да(т) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 112).

Див. ще **ВЛАСТИВЫЙ, ВЛОСНЫЙ.**

ВЛАСНѢ́ див. **ВЛАСНЕ́.**

ВЛАСНѢ́Й присл. в. ст. (краще, у більший мірі) радше: В чо́мъ еди́(н) с тако́вихъ оучі́теле(и)... подобно́са на ва(с)... ро(з)гнѣ́ва(л), кгда́(ж) ва(с) ты́(м) почти́(л) што́ е́му́ само́мѣ вл́аснѢ́й и слѣ́шнѢ́й при(ч)тено́ бы́ти мо(г)ло́ бы́ (Острог, 1587 *См. Кл.* 4 зв.); це́сарѣ́ ѿныхъ́ часѣ́(в) были́ еди́новла(д)ца́ми ко́ст(є)лны́ми, а слѣ́шнѢ́й и вл́аснѢ́й ни́(ж)ли па́пѣ-жове́ котѣ́рыє в та́ки(х) спра́ва(х) безъ́ це́сарѣ́въ ни́чо́го спра́вити не́ могли́ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 120); ты́є ра́ціи́ а́ вл́аснѢ́й лапа́чка́ми и ѿшоука́ньє́мъ смѣ́ле назово́у, котѣ́рыє фѣ́даме́нтъ вѣ́ры выверта́ють (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 24 зв.).

Пор. **ВЛАСНЕ́.**

ВЛАСНѢ́ЙШИЙ прикм. в. ст. Відповідніший, кращий: Што́ са́ тыче́тъ сѣ́дей, и котрыхъ́ вл́аснѢ́йшіє́ бы́ти могли́, на(д) ты́є котрыхъ́ были́ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 71 зв.); ко́лько́мъ реклѣ́, а́нѣ́чо́го на(д) то́тъ вѣ́ро(к) проро́чій вл́аснѢ́йшого́ не нашо́ле(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 120); А е́сть вл́асно́сть присво́йтша́а и вл́аснѢ́йша́а снѣ́ви родити́са. А ѿ́цѣ́ вл́асно́сть е́сть не роді́тиса (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 267).

Пор. **ВЛАСНЫ́Й.**

ВЛАСОВИ́НА ж. Гатунок грубої тканини: Вѣ́кократъ́: Власови́на, волоса́нка (1627 *ЛБ* 196).

ВЛАСОЖЕ́ЛЕЦЬ ч. Сузір'я Плеяди: Власо́жѣ́лца, и Прохо́дню наре́(к) тѣ́, Іѡ(в) ѿ́ (1627 *ЛБ* 195).

Див. ще **ВЛАСОЖЕ́ЛИЩЕ́.**

ВЛАСОЖЕ́ЛИЩЕ́ с. Те саме, що **власоже́лецъ**: Власо́жѣ́лца, и Прихо́дню наре́(к) тѣ́, Іѡ(в) ѿ́. Съ́ ѣ́(з) власо́жѣ́лищѣ́ (1627 *ЛБ* 195).

ВЛАСОРА́СТЬ ч. Назва рослини: callitrichon, власора́[с](т) зе́ліє (1642 *ЛС* 109).

ВЛАСТЕЛИ́НСКИЙ прикм. (який стосується володаря) володарний, верховноправительський: И́гдме́нь бра(т)не́е безчи́(н)ное́ безстр(с)тие́(м) ѿ(т)чески́(м) направо́ва(л), такъ́ бра́тия же́бы И́гдме́(н)скомѣ́ безсовѣ́(т)номѣ́ любона́чалию забѣ́гали, а́то же́бы чини́ли якъ́ И́гдме́нь не я́ростию власте́ли(н)ско́ю, але́ дхо́мъ кротости́ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 62).

Див. ще ВЛАСТЕЛСКИЙ.

ВЛАСТЕЛИНЪ ч. (той, хто очолює державу,

край і т.ін.) володар, верховний правитель: ты(м) обычае(м) таковы(и) властели(н), кро(л), или кна(з), сп(с)тїса мѡже(т) // приложивши до доброго житїа соу(д) и прѡвѣд(п. 1596 Виш. Кн. 240 зв.-241); Велмѡжѣ: Превы(ш)шіи властелїни(1627 ЛБ 14); heros, ве(л)можа, вла(с)тели(н), и(с)полинъ (1642 ЛС 217);

(той, хто має владу над кимсь) володар, велитель, начальник: Начѡлникъ: старшїй урѡдни(к), панъ, кнѡзь, втее. властели(н) (1627 ЛБ 72).

Див. ще ВЛАСТЕЛЬ, ВЛАСТИТЕЛЬ.

ВЛАСТЕЛСКИ присл. Те саме, що властелско: А ижъ Дхъ Стїй призывае(т) на дѣло и властелски посылае(т), ...наполнае(т), и сдержитъ вса То явне не пары, анѣ дхненїа розпроше(н)ю по(д)лѣжитъ (Київ, бл.1619 Аз. В. 58).

Див. ще ВЛАСТИТЕЛСКО.

ВЛАСТЕЛСКИЙ прикм. Те саме, що властелинский: на тое подобенство проповѣдъ свою дофрасовал, иж Христос не имѣетъ мощи и силы властелское спасти кого без власти римского папы (1608-1609 Виш. Зач. 210); Тобѣ оумерломѣ мѡвлю, не їншю тобѣ за твою дѡшд даю, але власнѡю твою, котѡраа зъ тебе вышла, дѡшд властелскою моѡю сілою тобѣ привертаю (Київ, 1637 УЄ Кал. 575).

ВЛАСТЕЛСКО присл. Владно: Первѣй во всемъ любовъ и продковала, и сродковала, и кончала; а теперъ все ся//справуетъ властелско, розказовне (Київ, 1621 Коп. Пал. 714-715); Видилемъ, же се все дѣяло не порядне, а властелско, не отъ епископовъ, але отъ поповъ (Дермань, 1628 КМПИ I, дод. 319); не... молїтвою и про(з)бою, оумерлого сего воскресїлъ Хс̄ Г(с)дѣ, але властелско, розказанїемъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 576).

Див. ще ВЛАСТЕЛСКИ, ВЛАСТИТЕЛСКО.

ВЛАСТЕЛСТВО с. Панування, зверхність, володарювання: Петръ апостолъ первымъ межи апостолами кладется не якъ монарха и удѣльного над апостолами властелства панъ, але якъ старшїй надъ всѣхъ апостоловъ лѣты (Київ, 1621 Коп. Пал. 530).

Див. ще ВЛАСТИТЕЛСТВО.

ВЛАСТЕЛСТВУЮЩИЙ прикм. (який має владу) владающий, панівний: мѣль... Аггль... во всяки(х) частя(х) свѣта того, во всѣхъ нация(х) слѣгъ много и дря(д)никовъ вла(с)телствѡущи(х) ба(р)зо много (Чорна, 1629 Дїал. о см. 270).

ВЛАСТЕЛЬ ч. 1. Те саме, що властелинъ: Петръ естъ удѣльнымъ властелемъ церкви (Київ, 1621 Коп. Пал. 380); Господїе: властелъ, владыки, Панѡве, владаръ, преложѣнии (1627 ЛБ 27);

(про Бога) володар: але неха(и) то(л)ко сеѡ жизни и(з)гнани будете... тог(д)а будете видѣти ца(р)ство вла(с)тела вѣка сего, о(т) которого е(с)те сѡ прослѡвили (1598 Виш. Кн. 307 зв.).

2. Господар, хазяїн, пан: Познѡлъ, мѡвитъ, Вѡлъ властела // своѣгѡ, и Осѣлъ ясли Пѡна своѣгѡ (Київ, 1637 УЄ Кал. 296).

Див. ще ВЛАСТИТЕЛЬ.

ВЛАСТИВОСТЬ ж. Властивість, особливість: Свѡйство: Власно(ст), своѡцтво, присвоѣнїе, оусвоѣнїе, властивость, не ѡ(т)далѣннаѡ, то естъ свѡйство, що має(т) кто особѡно самъ (1627 ЛБ 112).

ВЛАСТИВЫЙ прикм. 1. (який належить кому-небудь) власний: А с комо(р) крамъныхъ зо всѣхъ што сидитъ на го(д) з властивы(х) своихъ по полькопы (1552 ОЛЗ 178 зв.); Авраамъ Шимшичъ... явне визна(л)ъ тымъ обычаемъ: Ижъ дей што есми, водле права прирѡжного, властивое отчизны яко въ дому часть, такъ тежъ маетности... доходити правомъ у брата своего старшого... поискивати хотѣлъ (Луцьк, 1564 РЕА II, 40); еще де(и) на(д)то властивыѡ кгру(н)ты имене(и) мои(х) вѡлости кове(л)ское чере(з) границы звѣчистыѡ и помери воло(ч)ныѡ мо(ц)но кгва(л)то(м) посѣдають и в де(р)жа(н)е приворочаю(т) (1566 ЖКК I, 2); Панъ Андре(и)... тое все дерево мени(л) быти выро(б)ленѡе в лесѡе свое(м) властиво(м) (Берестя, 1583 Мит. кн. 68 зв.); Дла того абѡвѣмъ и приходѣ Хвѣ былъ, жебы їхъ выгналъ, а свѡй властивый дѡмъ и Црковъ, тѡ естъ, члѡка приналъ (Вільна, 1627 Дух. б. 9); **властивая рука** — власноручно: А для лепшое твердости и я сам печат свою приложил, властивую руку свою подписал в сего моего листу (Луцьк, 1555 АрхЮЗР 8/VI, 50).

2. (особистий) власний: я... ва(м) жа(д)ны(м)

обычае(м) ты(х) комагъ не ве(р)ну, бо-(м) ихъ побра(л) на (в)ластивую по(т)ребу его королевское мл̄(сти) (Луцьк, 1564 ТУ 107).

3. Властивий, притаманный: его стаа мл(с)ть... по(д)не(с)ши роуцѣ свои пре(д) ѡбли(ч)ность всѣ(х), властивою моцею своего бж(с)тва оустоупи(в)ши на ѡбла(к) шо(л) ѡ(т) ни(х) на нбо̄ яко прав(д)ивый цр̄ до свого цр(с)тва (к. XVI ст. УЄ № 31, 76 зв.).

ВЛАСТИЗНА ж. (стп. *właścizna*) те саме, що **власность** у 3 знач.: И то еще Кромерь... мовить: "король Казѣмръ Росскій княжата, доброволне ся поддаючи, и при властизнѣ ихъ, то есть при вѣрѣ и набоженствѣ, заховаль..." (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1027).

ВЛАСТИТЕЛСКО присл. Те саме, що **влас-телско**: вни(и)де в це(р)ковъ... и властите(л)ско изе(ли) с престола а(н)тими(с) (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1).

Див. ще **ВЛАСТЕЛСКИ**.

ВЛАСТИТЕЛСТВО с. (*право і можливість розпоряджатися, керувати чим-небудь*) влада, володарювання, владарювання: Парафѣяне... Поважаючи собѣ лекце законъ божы(и) и властителство еписко(п)ства моего... вдаю(т)са в дѣховныи sprawy пастырства моего до которого не належа(т) (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); пото(м)... манасты(р) свѣтого ѡнофрея мо(ц)но кгва(л)то(м)... з моцы и властите(л)ства еписко(п)ского ѡ(т)няли цр̄квѣ пѣсту ѡчинили (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); Гедѣѡнъ Болѡбанъ... ѡбѣцалъса по(д) запрѣще- (н)емъ непрощѣнымъ, заховывати прономѣя зве(р)хности властите(л)ства митрополїи нашеѡ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143).

Див. ще **ВЛАСТЕЛСТВО**.

ВЛАСТИТЕЛЬ ч. (*той, хто очолює державу, церкву, край і т. ін.*) володар, верховний правитель: Кнзи и властители Слово Бжїе почтѣте, Мл(д)нцовъ незлобївы(х) бе(з)бо(ж)не не гбѣте (Львів, 1591 *Просф.* 75); епископом посполите того называемо, который единой особой церкви ест самодержца и властитель (Львів, 1605-1606 *Перест.* 51); на́ши тера(з) кн́зи и властите́лѣ... мае́тность... ро(з)точо́ую(т)... на // косты́рства...

збы́тки, а слѣги хвы́ нагїи ѡ(т) морѡзѣ померѣза́ють (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 100);

(*той, хто має владу над ким-, чим-небудь*) володар, велитель, начальник: в цр̄кви не да́ж(д)ѣ бѣсѣдѣ творїти, нїже прїемли принѡсы вѣ бжїй жертѡвникъ ѡ(т) невѣрныхъ,... ѡ(т) грабїтелѣ, или властите́лѣ немилосѣрдны(х) (Львів, 1642 *Жел. П.* 4 зв.); Зна́йже члѣвчѣ я́ко на(д) всѣми сі́ми кра-сѡта́ми, и слѣдѡстами, поста́вилъ та Бг̄ тво́й справѣю, властите́лемъ и стѡроже(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 5).

Див. ще **ВЛАСТЕЛИНЪ, ВЛАСТЕЛЬ**.

ВЛАСТИТЕЛЬНЫЙ прикм. Владний: Такъ же и рѣцѣ, знача́тъ сїлѣ справѣючѣю, и сѣдержї-тел̄нѣю, и властите́л̄нѣю всѣми (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 нenum.).

ВЛАСТНЕ див. **ВЛАСНЕ**.

ВЛАСТНОСТЬ див. **ВЛАСНОСТЬ**.

ВЛАСТНЫЙ див. **ВЛАСНЫЙ**.

ВЛАСТОЛЮБИЕ с. Владолюбство: ты же кой образ показоваеши стаду, яви ми его на свѣт, да вижду извѣстно, егда есть в гордости и тщеславии, и властолюбии (1588-1596 *Виш. Кн.* 139); Видиши ли, яко тот след правдивой церкви христовой — смирение и нищету духовную латынники еси утра-тили, радость, властолюбие, могущество и славу мирскую ухваляючи (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 180).

ВЛАСТОЛЮБНЫЙ прикм. Владолубний: разсуждай добре, прочитателю, присмотри добре тое глубокое падение костела римского, которого во вѣки востати и воздвигнутися от того падежа гордостного и властолюбного не может (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 179).

ВЛАСТЬ, ВЛАСТЬ ж. (*цсл. власть*) **1.** (*право підпорядковувати своїй волі кого- або що-небудь*) влада: А сторони власти и бл̄гословѣния попѡмъ ихъ Бра(т)скимъ ко храмѣ ѡспѣния Б(д)ца ѡ(т) кого быти мае(т). Мы в томъ его м(с)ти еп(с)кпу Львѡв-скомъ и потѡмъ бѣдѣчимъ жадного ѡближе(н)я не чїнячи, только вѣдлѣгъ правилѡвъ ѡтьѣчески(х) то заховѣмъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); дѣховные тои такѡи неограниченой около вѣры вла́сти, яко́ую имъ приписѣтеъ, привлащѣти собѣ не мѡгоу(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 66); Того дѣля Сатана

и сего остатнего вѣку, кончачи власть свою, през старшихъ,... мудрѣшихъ преложоныхъ церковь пустошитъ внутримъ непріателемъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 48); Ты же, костеле латынскій,... дедичемъ вѣчнымъ (помпы, славы,... маестату и власти поземнаго начальства всемирнаго обладателя) именуешися (1608-1609 *Виш. Зач.* 229); приказуемъ тебѣ и вспоминаемъ духовною властію честнымъ братіямъ инокомъ... монастыря Николскаго Пустынскаго... // ...абы з онимъ, яко з отлучонимъ, жадное сполечности и общованія не мѣли (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 217-218); Въ тмѣ грѣха странствующихъ, Мблѣмъ вѣсь Аггловъ Господствующихъ... Вы на слѣждѣ Бга Нб(с)ногѣ назначеніи... Вы нами властію своею справдѣте, И то намъ нынѣ з ласки свой дардѣте (Чернігів, 1646 *Перло* 40 зв.);

(право розпоряджатися, керувати ким-, чим-небудь, виконувати що-небудь) влада: видѣвшѣ же те народове чоудовалися и прославили бга давѣшаго власть таковую члѣко(м) (1556-1561 *ПЄ* 45 зв.); Нынѣшнемъ же епископѣ Гедѣонѣ Болббанѣ и по немъ будѣчимъ епископомъ, ни едіноя власті ни в чѣмъ ни повеленія, ниже благословѣнства на томъ монастыри во всемъ да не будетъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); До того тебѣ даемъ мы имъ власть, водлугъ порядку общаго житія, по сконченю игумена настоятеля, ни отколя инуду, кромъ с посродку себе... игумена обирати (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* I/VI, 95); А ижъ съ трудностью оттолъ за зданьемъ синодовымъ посланный быти хто можетъ, онъ тебѣ нехай власть свою подасть мужамъ выбраннымъ, которые бы працы подорожніе знести могли (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 135); з стороны закладанья шко(л) и семинарій грѣческаго и словѣнскаго языка такъ же абы имъ волю было дрѣкарни свои мѣти по(д) властію митрополита и владыковъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 373 зв.); зоставати маеть власть подаванія свесценниковъ до Пашовское и Полѣгановское церкви (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* I/VI, 609); Комъ есть дана власть шафовати такъ великою тайною. Ѡ(т)вѣтъ. Жадномъ свѣцкомъ члѣкѣ не есть дана, тѣлько сщеникѣ: котѣрый пре(з) рѣкоположеніе Ѡ(т) еп(с)па, прїимѣетъ тебѣ власть за призыва(н)емъ стѣго дха

(Львѣв, 1642 *Жел. О тайн.* 7); Вы за(с) сщеници и Дидаскалове Школѣныи ѡнои набѣвши, абыте зъ яко найбо(л)шею пѣлѣнностью, тѣюжъ наѣкѣ преподавали, собѣ вѣ дозорѣ повѣрѣнымъ, повѣжне властію оурадѣ нашего еп(с)пскаго приказдемъ: по(д) караньемъ на непослѣднихъ и добыте повинности своей нечѣначихъ, канѣннымъ (Львѣв, 1646 *Зобр.* (передм.) 3); **безъ власти** (кого) — безъ воли, наказу (чийого): на тое подобенство проповѣдъ свою дофрасовал, ижъ Христосъ не имѣетъ мощи и силы властельское спасти кого безъ власти римскаго папы (1608-1609 *Виш. Зач.* 210); **власти подлегати** (чий) — піддаватися чий владѣ: Прѣтожъ яко намовивъ тыхъ Ѡ(т)правованья... ономъ и с подозрѣнными товаришми его позволѣти не можемо і власти его... на томъ синодѣ по(д)лѣгати не хочемо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 13); **до власти дойти** — дійти до влади, здобути владу: Если же и в поганскихъ начальствахъ и властяхъ зверхнихъ церкви христовой будучи, однако порядочно тако до христьянскаго начальства и власти дошелъ, законы, описанными апостольскими преданьями, в таинствѣ обычаими свою повинность священническое власти цѣло и неотмѣнно сохранил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 179); **по власти** (кого отъ кого) — за владѣю, з воли, наказу (чийого): которые по власти воздушнаго князя тмы вѣка сего жити призволяютъ, щасливыми быти маютъ (1608-1609 *Виш. Зач.* 225);

(змога та бажання виконати що-небудь) воля, сила: Згрѣшилъ еси оумѣлкни: лацнѣся тобѣ зъ грѣхомъ спрѣтивити, вѣ твоѣй то власті (серед. XVII ст. *Хрон.* 11).

2. (панування над ким-, чим-небудь) влада: Тогда много бжѣе оупразнися идольскіа лѣсти, Ннѣже славится бж(с)тво едіноа власті (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Види(ш)ли я(к) та то(т) ми(р)скій црѣ любовію власти свѣта сего нако(р)милъ,... і отрѣ(л) (1599 *Виш. Кн.* 220 зв.); той слѣдъ не отъ Христа и апостольскіе науки, латынниче, во свой костелъ... призвалъ еси, але явно всякому, здоровѣ имѣющему, яко отъ зверхнего мирскаго и поганскаго прагненья власти, достоинства, славы и чести свѣцкое тая хвороба гордое власти отъ духовъ лукавыхъ поднебес-

ных в твоём костеле лживом ся ушрубовала (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177);

(*провідна роль кого-чого небудь*) зверхність, влада: Ключъ $\overline{\text{цр(с)тва}}$ небесного и нашеє христи- $\overline{\text{а(н)ское дховное}}$ власти нерешимы(и) оузелъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 9). Послалисмы $\omega(\text{т})$ бра(т)-ства нашего на то(и) наречены(и)... соборъ... пана дими(т)ріа дебмѣдовича красовского... а іоа(н)на козмича рогатинца... давши и(м) зѣпо(л)нню мо(ц)абы во всемъ церковномъ предании восто(ч)ныхъ... це(р)кве крѣпко и неподви(ж)но стоа(ти) нѣ в чемъ не $\omega(\text{т})$ лѣчаючися по(с)лѣше(н)ства и власти... патриа(р)ха (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1); Што(ж) за пожито(к) с тоє власти пасты(р)ское ко(!) а ра(б)нево(л)ни(к), и вазень вѣчны(и) грѣхови е(ст) есми (1599-1600 *Виш. Кн.* 209); длатогомъ тѣю $\omega(\text{т})$ мѣнѣ не неприлічнѣ и ненепристойнѣ власти моєй Архіерейской быти сдѣлѣть (Київ, 1632 *МІКСВ* 317); Не ревнѣй, освященный Читѣлникѣ, лѣкавнѣющимъ, ни завиди тайнѣ прекословѣющимъ и съпротивлѣющимъ Архіерейской власти нашей (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6);

(*схильність нав'язувати свою волю*) владність: истинно, яко в Лядской земли папы римскаго титулы, и вавилонская музыка,... в прелесть латынскую мало не всѣхъ выкрало, тако и овде — власть, безецность, роскошъ тѣла, угодное житие безбожныхъ и невѣрныхъ турковъ миролюбную мысль до себѣ притягает (1608-1609 *Виш.Зач.* 219).

3. (*уряд*) влада: противлаа(с) власти, бжію велению противлае(т)са (Львів, 1591 *ЛСБ* 174); ω Пилате... старѣйшино Римской власти, молю та, дай ми Тѣло Іса прѣве(д)ника (Чернігів, 1646 *Перло* 92);

(*духовні і світські органи влади, її представники*) влада: а коли боудоу(т) васъ приводити на соборища и власти и владычества [предъ оурады и соудії] не трошѣтеса (1556-1561 *ПЄ* 273 зв.); Поп, который бы собѣ церковъ купил от мирское власти и дедицтвом на свои потомки себе привлащал, зневоляючи церковъ и люди, такового пана... не маєт его епископ совершати, ани на люди силою наикидати (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); гедеш(н) болоба(н)... шко(л)нню наѣкѣ ро(зо)гна(л), дяковъ $\omega(\text{т})$ мѣста

вла(ст)ю свѣцкою повыгания(л) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1); Проси(м) теды всѣхъ Посполите дховны(х) и Княжа(ц)ки(х), Па(н)ски(х) і Свѣ(ц)ки(х) вла(с)-тей... ω милостивое и ла(с)кавое Баченя и вспоможеня на такъ я(с)ные и всѣ(х) ва(с) Посполитые Потребы (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); Началство: Пѣанство, кнѣзство, старши(н)ство, владычество, вла(ст) (1627 *ЛБ* 72);

-(*про небесні сили*) всемогутність, всевладність: слоужать емоу $\overline{\text{стии англи.}}$ и арханглы. силы власти (1489 *Чет.* 209 зв.); Чи не бо(л)ше(и) же бѣде(т) соро(м) на вселе(н)ско(м) позбѣриши, прѣ(д)тмы тмами аггль // архангль, нача(л), властѣй, Пр(с)тлѣ, гѣствѣй, си(л), Херѣви(м) и Серафи(м) (1598 *Виш. Кн.* 276-276 зв.); Дѣвать естъ хѣрѣ(в) аггльскихъ: Пр(с)тѣли, Херѣвѣми, Серафѣми, Начала, Власти, Сѣлы, Гд(с)твѣа, Арханглы, и агглы (Львів, 1646 *Зобр.* 6 зв.); Дрѣгѣю нѣжеѣ, якѣ Власти, Начала, и Сѣлы посадила, абы якѣ середнаа, чере(з) пѣршѣю... тѣюжъ свѣтлость мѣдрости... $\omega(\text{т})$ нѣѣ брала и трѣтей подавала (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 922); **власть темная, власти темные** — нечиста сила, злѣ духи: Ни одинъ святитель нигде на вселенной не съгласуется твоеѣ власти темной (к. XVI ст. *Укр. п.* 77); рѣзки пальмовыѣ звѣтазства знакъ, которѣѣ побѣдили дѣавола, и силы его, и власти темныа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.).

4. Сила, мѣць, могутність: превѣчнѣю бж(с)твеннѣю власть и сѣлѣ бѣ(з) бачена и страхѣ зъ Ха деретъ да на своего пѣпѣ кладе(т) (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.); И иро(д) ѣбива(л) младе(н)цовъ х(ст)а ра(ди) и вза(л) конѣ(ц) сво(и) я(к) и(н)шиѣ божіѣ проти(в)ници которые вла(ст)ь па(н)ства своего це(р)кви божі(и) противилиса (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); Христосъ богъ, избавитель нашъ, борячи высоко возносимый помыслъ сыновъ Зеведеовыхъ,... абы не пролгали чести, власти и славы свѣта сего поганскимъ мудрованиемъ и прагнѣниемъ,... помыслъ таковой... осудилъ (1608-1609 *Виш. Зач.* 227); Ты всесѣлною властїю твоеѣѣ Бж(с)тва, Сътворилъ еси Чѣны Аггльскоѣѣ множествѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 70 зв.).

5. Власність, володіння: не е(ст) пр(о)ркѣ безъ // оучтивости едѣно въ власти своей и в родинѣ

своей. и в' домоу своємъ (1556-1561 ПС 146 зв.-147); а та(к) однакъ того пра́гнѣчи, оумѣмоса своєю па́дью мѣрыти, оу к(р) его м(л) власть сквапли́ве не ври́ва́емоса (Острог, 1598-1599 Апокр. 79); пан Тимофеи волен ест... тѣм двором, пляцом и всею тоєю маєтністю яко своєю властью ведлуг воли... и уподобаня своего шафовати и диспонувати (Київ, 1625 ППФ 148).

ВЛАСЫ *мн. (цсл. власы)* 1. Волосся: моучитель ...повелѣ(л) стѣю варвароу инемши за власы волочити по городѣ (1489 Чет. 87); Маріа магда́лена... //...власы отира́ла і целова́ла (Львів, поч. XVII ст. Крон. 34 зв.-35); бра́тъ мой бѣлъ и кра́сенъ, вл́асы егѡ ширѡкы и че(р)ны́ы яко врѡнъ (поч. XVII ст. Проп. р. 235 зв.); Флавіа́нъ: Рѣсы(и) вл́асы (1627 ЛБ 239).

2. Шерсть тварин: И бы(л) Іѡа(н) ѡблече(н) вл́асы ве(л)блѹжими (Острог, 1596 Кл. Остр. 220).

Див. ще ВЛОСЪ, ВОЛОСЪ.

ВЛАСАНИКЪ *ч.* Той, хто носить волосяницю: Тріхінъ: Власанікъ (1627 ЛБ 237).

ВЛАСЯНИЦЯ, ВЛАСАНИЦА, ВЛАСАНИЦЯ *ж. (одяг з грубої саморобної вовняної або волосяної тканини)* волосяниця: семиѡнъ... пребы(с) имѣя на собѣ // власаницю двѣ лѣте (1489 Чет. 2-2 зв.); Вмѣсто власяніци царскіи порѣфиры, одѣяніе их, яже вышей мѣры, Многими дворяны дома их съдержать (к. XVI ст. Укр. п. 83); лѣчше жела(лѣ) еси ходити в' шовковой ѡде(ж)ди, нѣжели во в́ласяницѣ (Чорна, 1629 Діал. о см. 275); што коли в́слышалъ црѣ езе́кіа роздерлѣ шаты свои и ѡболоклѣ се во власаницѣ, и вшолѣ до домѣ г(с)днегѡ (серед. XVII ст. Хрон. 345).

Див. ще ВЛОСЕНИЦА.

ВЛАСАНЫЙ, ВЛАСАНЪ *прикм. (виготовлений з шерсті тварин)* волосяний: семиѡнъ... ѡболоклѣса // в ризѣ власаноу (1489 Чет. 2-2 зв.); оувидѣли его старим повивша(с) юже́мъ власа́нымъ оужаса́сая (Там же, 3 зв.); Сакка ма́хіа: Мѣхъ вл́аса(н) (1627 ЛБ 230).

Див. ще ВЛОСАНЫЙ, ВОЛОСАНЫЙ.

ВЛАЦНИТИСЯ *дієсл. док. (стп. łacnić się)* (від чого) уладнати, полагодити (що): ве(д)же то все што се до на(с) ѡ(т) вше(и) мл(ст)и писало на доб-

ро(и) бачности то бѣде(м) мѣти а вла(ц)нившися ѡ(т) потре́бъ здешни(х)... и вси(х) справѣ дѡховны(х) волю быти мае(м) (Новгородок, 1589 ЛСБ 123).

ВЛАЧИТИ *дієсл. недок. 1.* Повзти: Гадъ препо́асанный бѣде вла́чити передъ нѣмъ, а онъ препо́асанный бѣде поза́дь (серед. XVII ст. Хрон. 76 зв.).

2. *Перен. (кого в що)* Втягувати (у що): А ти сама смѣшъ зо мною влачити і в поєдинокъ (XVI ст. Сл. о см. 334).

Див. ще ВЛЕЧИ, ВОЛОЧИ, ВОЛОЧИВАТИ, ВОЛОЧИТИ.

ВЛЕВАТИ *див. ВЛИВАТИ.*

ВЛЕВО *див. ВЛѢВО.*

ВЛЕГЦЕ *присл. (стп. wletce)* легко, злегка. ѡ влегце собѣ покладати *див. ПОКЛАДАТИ; мати влегце див. МАТИ.*

ВЛЕЗТИ *див. ВЛѢЗТИ.*

ВЛЕКНУТИСЯ *див. УЛЕКНУТИСЯ.*

ВЛЕКОМЫЙ *прикм.* Пійманий: На... злыи языки не пристойтъ быти нѣмыми, ани въ ономъ найдоватися присловю: нецвичоный, яко рыбы влекомы, молчатъ (Київ, 1621 Коп. Пал. 318).

ВЛЕПИТИ *див. ВЛѢПИТИ.*

ВЛЕСТИ *див. ВЛѢЗТИ.*

ВЛЕЧИ *дієсл. недок. 1. (кого)* (вести силоми́ць) тягнути, волокити: самого Христа, пана их, за шію на суд влекут (Львів, 1605-1606 Перест. 47); Влекѣ, traho (Уж. 1643, 35);

(кого в що) вести, тягнути (за собою): Убо церковь восточная, мати наша,... //... множество много народы со собою в погибель вѣчную влечет (1600-1601 Виш. Кр. отв. 185-186). Всюдѣ за нею бы́стро текѣтъ, И въ слѣдъ себе лѣ́кавыи влекѣтъ (Чернігів, 1646 Перло 21).

2. *Перен. (до чого, на що, у що)* Притягати, заманювати: За чем за лѣтами она́я грубость поганская и прироже́нье влекучее на марность того свѣта так поразило, же потомковѣ оных побожных благочестивых самодержцовъ... роздѣлилися (Львів, 1605-1606 Перест. 26); да подви́гнѣм же ся, ни единого щадяше, иже божию милость к сему влекаше (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 246); traho, влеку, ваблю, ко(с)ню (1642 ЛС 400).

Див. ще ВЛАЧИТИ, ВОЛОЧИ, ВОЛОЧИ-ВАТИ, ВОЛОЧИТИ.

ВЛЕЧИСЯ *дієсл. недок. 1.* Волоктися: Плѣжеть: Ползѣтъ, пресмыкаѣтся, влечѣтса (1627 *ЛБ* 83).

2. (к чому) (*відчувати потяг до чогось*) тягнутися (до чого): свойственное к своему духу влечется и прилепляет (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189).

ВЛИВАТИ, ВЛЕВАТИ, ВЪЛИВАТИ, УЛИВАТИ *дієсл. недок. 1.* (у що) Вливати, наливати, лити: вливаю(т) вина нового в мѣхы ве(т)хы (1556-1561 *ПЄ* 46 зв.); Новое // бо вино во мѣхы новые вливаю(т) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 5 зв.-6); крѡвъ Пѡнскаа з' кѣлиха в' оуста... влівана (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 223); Истѣкаю: выливаю, вливаю (1627 *ЛБ* 51); Вино бовѣмъ мѡвить нѡвое, в' бѡчки нѡвыи вливають (Вільна, 1627 *Дух. б.* 344).

2. (що на кого) Заповідати, відписувати, передавати (кому-небудь маєток, право на що): малжонка моя... тую суму, от мене ей описаную, не маєт она ни на кого вливати и оноє отдаляти (Ковель, 1559 *АрхЮЗР* 8/III, 37); мы вси тоє право прирѡженоє ма(л)жоно(к) наши(х) на свояка наше(г)... вливае(м) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 33); тоє свое вѣсе вено и суму и доживо(т)є моє... на єго мл(ст) самого... и на пото(м)ки єго... вѣливаю и ве(ч)не... дарую (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 33); то все на преречѡно(г)... пѣна лаврина песочиньскаго... дети... и наслѣдки єго... ты(м) доброво(л)ны(м) записо(м) нѣши(м) вливае(м)... на ве(ч)но(ст) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34); Я Дианна з Козирад... //... три тисечи золотых полскихъ... на... пана малжонка моего вливаю (Луцьк, 1610 *АрхЮЗР* 8/III, 529-530); права вшелякие мне, о той друкарни служачие, на онихъ влеваю, а сам се зрекаю (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* I-1, 66).

3. Перен. (в кого, що в кого) Впоювати, передавати (кому що): тые рѣчи знову вліваны в дѣти(н)ку маю(т) быти (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 5 зв.); Єдны в дроугихъ влевають цнотъ добро вѡлность, кгдыжъ не з натоуры але с цвичѣнья гѡдность (Острог, 1607 *Лѣк.* 183 зв.);

(що на що) переносити: Мистірія, алболи Тайны, сѣтъ видѡмые знѣки, и причіны инстрѡментѣлныє лѣски бжѡи: абѡвѣмъ пре(з) оныє невидімо

на дшѣ нашѣ, ласкѣ свою всемогѣчій бгѣ в'ливаѣтъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 1);

(що кому) передавати (певні почуття, навики): Повторѣ даѣтъ їмъ тѡю лѣскѣ, абѣ мл(с)тъ дхѡвнѡю ѡдїнь кѣ дрѣгомѣ заховѣли, которѣю їмъ Г(с)дѣ Бгѣ з' нѣа Дхѡмъ стѣмъ вливаѣтъ, и которѡи мѣти сами з' себе не могѣт' (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 927).

Див. ще ВЛИТИ, ВЛЯТИ.
ВЛИВАТИСЯ, ВЛИВАТИСА *дієсл. недок. 1.* (у що) Литися, вливатися: сталаса боура великаа... и влѣны са вливали в лодю (1556-1561 *ПЄ* 142); волны са в лодю в'ливали (Там же, 248); влѣны са в л(д)оую влівали (XVI ст. *УЄ Літк.* 36).

2. (що на кого) Заповідатися, відписуватися (що кому): скарбы... статки, што ся колвекъ рѣчью рухомою назвати... можетъ, то иншимъ потомкамъ позосталымъ, на кого ся правомъ прирѡженымъ, албо якимъ набытымъ вливати будетъ, волно усе побрати (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 289).

3. Перен. (що в кого, на що) Передаватися (що, кому): Кто хоче(т) вѣдати штѡса в которого з ни(х) вливаѣтъ, нехай са парасѣановъ и(х) запытаѣ(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 206 зв.); на кѡждогѡ ѡкрещѣннѡгѡ дшѣ вливаютьса ѡ(д) Бѣ тры найвышшыє добродѣтели... вѣра, надѣа, и Любѡвъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 903).

Див. ще ВЛИТИСЕ.
ВЛИВКОВЫЙ, ВЛИВЪКОВЫЙ *прикм. (який виражає акт передачі маєтку, прав на що кому-небудь) спадковий; заповітний. ◊ вливковое право див. ПРАВО¹; вливковый записъ див. ЗАПИСЬ.*

ВЛИВОКЪ, УЛИВОКЪ *ч. 1. (юридичне оформлення акту передачі кому-небудь майна або прав на що-небудь) заповіт: Которая має(т)но(ст)... пѣнѣ А(н)дрѣєви Немиричѡви... правомъ вечи(с)ты(м) и (в)ли(в)ко(м) сѣмы на ты(х) же добра(х)... зо(с)тала и по смѣ(р)ти... пѣна А(н)дрѣя... на сына є(г)... яко вла(ст)ного дѣдича право(м) прирѡжѡны(м) стала (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 16); прото потреба намъ созна(н)я твоего и вливку права и жѡны твоеє пре(д) врядомъ тутѣшни(м) лво(в)скимъ (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.); я стефа(н) ки(р)дїєви(ч) дждѣа з ляхѡва // ... записую(с)... ко(ж)дому таковѡму в кого бы сѣ(с) мо(и) ли(ст)... ѡ(т) пѣе*

крѣше(л)ни(ц)коє... и пото(м)ко(в) єе м(л) за влив-
ко(м) права а(л)бо н бе(з) вли(в)ку бы(л) на де(н)...
пе(в)ны(и)... монетою доброу ѡ(т)дати и заплатити
(Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30-30 зв.); мы ре(ч)
ѡсѣжоню до скѣтъкѣ... приведечы... ферованы(м)
зареквирова(н)є(м) стороны поводовое... ѡ(т)ца
ксе(н)дза станислава броно(в)ско(г)... яко вливокъ
права до sprawy ниже(и) менованое ѡ(д) ве(л)мо(ж)-
но(г)... п̄на лѣкаша жо(л)кє(в)ско(г)... которы(и)
тежъ ѡ(д) преречоныхъ ма(л)жо(н)ки... п̄на по(н)т-
ко(в)ско(г) в то(и) же справе права доста(л) и на-
бы(л) бы(л) (Бородянка, 1638 *ЦДІАЛ* 140, I, 125, I).

2. Документ, що засвідчує право на спадок:
Ориина(л) записѣ дарови(з)ны пляцѣ цє(р)ковного
братѣтвѣ ѡ(д) его м(л). князя юріа Пѣзы(н)ы,...
тѣтже и дрѣгїе вли(в)ки и записы и посєсїе доло-
жѣны (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 254).

Див. ще ВЛИТЕ.

ВЛИЗТИ *див. ВЛѢЗТИ.*

ВЛИТЕ, ВЛИТЬЄ с. 1. Влиття, наливання
(чого-небудь кудись, у середину чогось): нѡвыи
люди вѣрѣючіи ємѣ справити пришѣлѣ, якъ нѡвыи
мѣхи, помѣзѣючи їхъ своєю влѣсною по(з)нѣнѣ
свѣтлостю дла вѣли(т)ѣ вина нѡвогѡ (Вільна, 1627
Дух. б. 344).

2. (юридичне оформлення акту передачі кому-
небудь майна або прав на що-небудь) заповіт: То
па(к) кѣдымъ я за тымъ влитѣємъ права, и пода-
нѣє(м) мне владовы(м)... тыхъ имєнє(й) в споко(й)-
номъ де(р)жанью и ѣживанью былѣ,... панѣ... песо-
чиньски(й)... зѣ ѣчастниками своими... пана стани-
слава крыни(ц)кого яко де(р)жавцу... до судѣ //...
позвали (Кременець, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 31-32).

Див. ще ВЛИВОКЪ.

Пор. ВЛИТИ.

ВЛИТИ, УЛИТИ *дієсл. док. 1.* (що в що)
Влити, палити: никола... взѣ(л) чашю што пьютъ
с неє водоу влилѣ в ню водѣ и масло (1489 *Чет.*
103); Не мѣшѣ рѣны ни стѣна, не мѣшѣ пѣхлои рѣны,
не мѣшѣ гдє плѣстра приложїти, ни ѡлѣйкѣ влїти,
ѣлбо ѡбвѣзати (Вільна, 1627 *Дух. б.* 287); Взѣлѣ
тѣды Мѡисєй половїцѣ крѣви и влилѣ вѣ чѣшѣ
(серед. XVII ст. *Хрон.* 101).

2. (що на кого) Заповісти, відписати, передати

(кому-небудь маєток, право на що): пани Настасья
...вливши все прирѣженоє право свое на мене и
потомковѣ моїхъ, вѣ тыхъ всїхъ сєлахъ части
доходити мне и потомкомѣ моїмъ записала (Луцьк,
1576 *АрхЮЗР* I/I, 112); то сѣ те(ж) будєть розуме-
ти и бли(з)костѣ(х) спа(д)ку выслугѣ(х) и всяко(м)
набытїю во(д)лу(г) права кромѣ тыхъ которые бе(з)
пото(м)ко(в) бли(з)кихъ щадко(в) и насле(д)ко(в)
свої(х) зомру(т) и ни на кого права своего прирѣ-
женогѡ... не (в)ливши ани записѣ(в)ши (1566 *ВЛС*
5); ѡсобу яко чловека значного позволили(х)мо
Абы тоє право записо(м) было ѣлито: ѡ(н)... право
на на(с) бра(т)ство ѣли(л) (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201,
4, 12, 8); которое право мое, за жаданємъ его
милости пана уроженогѡ Михайла Кропивѣницко-
гѡ,... в трибунале Любєлскомѣ, яко на вѣя его
роженогѡ, вєчньымъ правом влил єсми и себє
отдалил (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* I/VI, 744).

3. (кого, що) (виготовити литвом) вилити,
відлити: моїсїй мѣданогѡ оужѣ оулївши, и того
жѣ на крїжѣ по(д)нѣсши розказѣлѣ. Кѣторѡгѡ
кѣлвєкѣ оужѣ вкѣсїлѣ нехѣй на оужѣ пилне
погладѣєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 132); Жидѡвє...
оулїли собѣ тѣлца, и хвалїти почѣли за Бѣа (Київ,
бл. 1619 *О обр.* 6); Самый тежѣ столпы позлотишѣ
а оулїєшѣ на нихъ колца золотыи, презѣ которыхъ
бы дрѣжки споєны столпы держали (серед. XVII ст.
Хрон. 104).

4. *Перен.* (що в кого, в що) Впоїти, передати
(кому що); влити: Г(с)дѣ вѣбавивши ѡ(д) нѣпри-
ѣтєла, оучинїлѣ его нѡвымъ; и Дѣхомъ своїмъ
помѣза(в)ши, вино живота и нѡвѣю дѣха наѣкѣ вѣ него
влїлѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 344); а такѣ сна(д)не
єму тѣло о пятихъ днєхъ ростєть ємѣ кожа. а вѣм
дни(и) са(м) Г(с)дѣ бѣгѣ влїєтъ в тоє тѣло душѣ.
идєтъ члѣвкѣ (серед. XVII ст. *Луц.* 544).

Див. ще ВЛИВАТИ, ВЛЯТИ.

ВЛИТИСЕ *дієсл. док.* (що на кому) Заповіс-
тися, відписатися, передатися (кому): другая
[зарука] пєгнадцѣт тисячєй копѣ грошєй на мнє-ж,
або на сыне моемъ князю Яхимє прийти и влитисє
мусит (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 8/III, 292).

Див. ще ВЛИВАТИСЯ.

ВЛИТЬЄ *див. ВЛИТЕ.*

ВЛИЦА *див. УЛИЦА.*

ВЛОВИТИ *див. УЛОВИТИ.*

ВЛОВОКЪ *ч. Риболовецька снасть: а пань Кге-*

синский... и потомкове... рыбъ сѣтми..., вятерми, кошами... и не жадными // иншимы вловками ловити не мают (Свищів, 1553 АрхЮЗР 8/VI, 30-31).

ВЛОДАРСТВО *с. Володарство: Якъ бовѣмъ Г(с)дь в'зълъ на себе тѣло, зоста́вивши все влода́рство и держа́вѣ: Та́къ хр(с)тіа́не ѡболока́ютъ сѧ Дѡмъ стѣмъ, и зажива́ютъ покѡѧ (Вільна, 1627 Дух. б. 241).*

ВЛОДАРЪ *ч. (смп. włodarz) 1. Володар, велитель: З'даєтъ ми сѧ, же влода(р) Нѣа, ѡнъ сѣдѣлъ в' оумѣ егѡ, и пре(з) егѡ языкъ, слово Бжее заборона́ло жебы не з'ходѣлъ до́жчъ на́ землю (Вільна, 1627 Дух. б. 383).*

2. Пан, господар: мо́ви(т) бовѣмъ: Позна́лъ во́лъ Влодара своѣго, и ѡсѣлъ ясли Г(с)да своѣго (Вільна, 1627 Дух. б. 321).

3. (правитель воеводства) володар, воевода: просимъ, абы Ваша Милость в том теперешнем часе небезпечном, яко бѣдѣчи на томъ воеводстве своем влодаремъ..., рачил сезде // зъехати, для ѡбороны часѣ небезпечного (Вінниця, 1569 AS III, 232-324).

Див. ще ВЛАДАРЪ.

ВЛОЖЕНЕ, ВЛОЖЕНЬЕ, ВЛОЖЕНЬЕ, ВЛОЖѢНЬЕ, УЛОЖЕНЕ *с. 1. (зверху) поклада́ння (чого на що): Възложе́ніе: Възложѣ́нне, наклада́нне, полице́нне, наведе́рхъ чо́го вложѣ́нне (1627 ЛБ 19); да́нъ былъ е́мѣ да́ръ оуздоровле́ннѧ, же не то́лко бѣсы выгана́(л), а́ле и рѣ́ка́ми и нога́ми з'ва́занныхъ, и та́жкими хорѡ́бами зна́тыхъ, пре(з) вложе́нне рѣ́къ лѣ́чилъ (Вільна, 1627 Дух. б. 263);*

(всередину) вклада́ння (чого у що): Траго́діа хс Пасхонъ въ Пятѡкъ Вели́кій, По вложе́ню Площе́ницѣ въ Гробъ (Львів, 1630 Траг. п. 161);

(у ридину) занурення, вкинення: ка́же(т) Бѣ́гъ Моисее́ви, кото́рій з'дѣ́мѣл'сѧ, дере́во в' водѣ́ го́ркѡю вкѣ́нѣти: а за вложе́н'є(м) де́рева, соло(д)-кою стала (Вільна, 1627 Дух. б. 372).

2. (офіційне звернення) подання: А... ѡ(т) по(з)ваны(х)... ни(х)то се не ѡ(т)зыва́лъ и справы тоѣ аре(ш)товать не хотели, ани ведомости ѡ себе жа(д)ное не дали,... за чимъ... я, комо(р)никъ,

взы(с)ку с присуженемъ а(к)торату... з учиненемъ и вложенемъ проте(с)тацыи... взда(л) (Горошки, 1643 ДМВН 233).

3. Сприя́ння, підтримка, допомога, посередни́цтво: до... ѡ(т)ца е́пѣпа пре́мыского... ѡ то... писа(л), и за вложе́н(м) ины(х) за́цны(х) ѡсо(б) кото́ры(х) та(м) въ є́дно(и) ли(ч)бе́ по(д) ча(с) погребѣ́... ѡ(т)ца влады́ки сподѣ́валосѧ быти не мало (Острог, 1607 ЛСБ 410, 1); бра(т) мо(и) зо(м)ною сѧ полови́цу ты(х) всѣ́(х) рѣ́хо́мы(х) до́б(р) по бра́те(р)ску за вложе́н(н)є(м) и(х) м(л) пѣ́но(в) а прия́теле(и) кре́вны(х) нѣ́щи(х) поделе́(л) (Жорнища, 1615 ЛНБ 5, III 4054, 115 зв.).

4. (чого) Виявле́ння, вираже́ння: А к томѣ́ в... ѡдѣ́ню е́гі́пє(т)ски(х) Іно́ко(в) соу(т) нѣ́кото́ріє рѣ́чи, не та(к) нале́жачіи до вжи́ткѣ́ тѣ́ла,... я́ко бо́ле(и) до оу́ложє́на и формова́ня ѡбы́чає(в), абы та(к) прѡсто́та и невѣ́н'но(ст)... в по(з)вѣ́рховно(м) кштѧ́лтѣ́ ѡдѣ́на была захо́вана́ (серед. XVII ст. Кас. В.).

5. (про людське тіло) будова, стату́ра: Не мо́гѣтъ всѣ́ є́дноста(и)ны(х) по́сто(в) захо́вати... для то́го и(ж) по́сты не зави́сли на мо́цности вѣ́мыслѣ́... // та(к)же и спо́собъ не є́(д)на́ки(и), ве(д)лѣ́гъ не-ро́вности оу́ложє́на тѣ́лъ, лѣ́тъ,... ко(м)плѣ́к'си(и) и ста́нѣ́ (серед. XVII ст. Кас. 64-64 зв.).

Див. ще ВЗЛОЖѢНЬЕ, ВОЗЛОЖЕНЕ.

Пор. ВЛОЖИТИ.

ВЛОЖЕНЕСЕ, ВЛОЖЕНЕСЯ, ВЛОЖЕ-НЬЕСЯ *с. (у що, до чого) Втруча́ння (для підтримки, допомоги): па(н) песочи́н(н)ски(и)... хоте́(л) мя ѡ тоѣ невы́по(л)не́ннє седе́н(я)... до гѣ́тмана притя́гнути ѡ(д)но́жъ за (в)ложе́н(н)є́м сѧ в то пано́(в) прия́те(л) е́го мл(с)ть то́го на ѡ(н) ча́сь занеха́лъ ты(м) спосо́бо(м) же́мъ я скоро зъѣ́ха(в)-ши с тоѣ послуги тоѣ седе́н(н)є́ и перепроше́н(н)є́... выпо́лнити мѣ́лъ (Кунів, 1581 ЛНБ 5, II 4044, 94); Тоѣ по мысли своей все Терле́цкій справивши, за вложе́нємъ въ то Раго́зы митрополиты, Григорка о зби́тьє и отня́тьє листовъ па́тріаршихъ, и жебы то́го не голосо́илъ, двома́сты чирво́ныхъ золоти́хъ поедна́лъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 1062); пан Буча́н-ский... оно́го взя́вѣши до замку, до вяза́ннѧ прива́тного отѣ́дал, и там дни килка у вяза́нью трима́л, аж заледво, за вложе́нем сѧ в то люде́и*

ярмо: тепёръ обле(г)чи неволю злѣю ѡ(т)ца твоѣго, и ѣре(м) той та(ж)кѣй, котѡрѣй вложѣи(л) на на(с) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); Явне то видимо, же отъ того часу, отъ которого Грекове ваши зъ костеломъ Римскимъ сполечность розервали, заразы на нихъ Панъ Богъ тое проклятое ярмо вложилъ (1603 *Пит.* 30);

перен. (на кого що) уособити (когось): члѣвкъ образъ бжѣй на себе вложѣный масть (серед. XVII ст. *Хрон.* 4 зв.).

3. (що на кого) Доручити (кому що), покласти (що на кого): Видите ли, яко патриарха слушне и пристойне учинил, як на простых // вѣрных,... православных христиан церковь христову вложил (1598 *Виш. Кн.* 104-105); егда тѣе вложѣли на него брѣтъа, абы шо(л) до самарѣи, чомоу якъ старѣйшій ихъ не вымѣра(л)са с того, але зѣразо(м) // тамъ иде(т) ѣкъ посланецъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 93 зв.-94).

4. (у що) Втягнути (у що), залучити (до чого): чере(з) него(ж) [посла] посылаемо ва(м) воли которыи абы е(с)те ѡ(т)бывши и та(м) в роботу тои це(р)кви вложили (Завадини, 1559 *ЛСБ* 28, 1); естли бы который зъ насъ на копу не пошоль, тогды копа насъ у тую шкоду уложить (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/1, 62); Пани Голѣбовая в при(н)ципа(л)-ство е(ст) вложона(я) спо(л)не з ма(л)жо(н)ко(м) свои(м) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2).

5. (що на кого, на що) Покласти, положить: привели к немоу глѣхого и нѣмого и просили е(г) абы на него вложилъ роукѣ (1556-1561 *ПС* 155); оученици... привели ослицоу и осла и вложили на не одежды свои (Там же, 89 зв.); привели ѡ(с)ля до ездса и вложили на него шаты свои и наче(н)е (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 48); с ты(х) причи(н) слушны(х) тебе яко непослушника противника... ѡ(т) службъ божии(х) и всѣхъ спра(в) свщенич(с)-ки(х) ѡ(т)лучае(м)... абы еси не смѣ(л) ани епитрахѣля на свою выю вложить (Львів, 1591 *ЛСБ* 164); на того [хлопца] гѡловѣ вложѣвши рѣкѣ, а дрѣгѣю на ср(д)це, такъ дѡлго молилъса, поки ажъ оучинилъ же на повѣтрѣ завѣслъ (Вільна, 1627 *Дух.* б. (Передм II), 7 зв.); тий люде суть ѡбичаю такого ижъ гди ѡ(т)цѣ ихъ состарѣе(т)ся албо мати...

тогда оучинять за мѣ(с)томъ костръ дровъ и запала(т) и ззовуть приятеле(и) и вчинять калацію и вложить родичи на тии дрова и спаляють ихъ (серед. XVII ст. *Луц.* 532); **вложить камень** (на кого) — звалити тягар, завдати душевних стражданъ: оуморѣли в' потѡцѣ животъ мо(и), и вложѣли на мѣне кѡме(н) та(ж)кѣй жалю (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228).

6. (на кого) (зобов'язати кого що-небудь зробити, за щось заплатити) встановити, визначити: и приня(в)ши межѣ собою тую угоду, сами межѣ себе вложили закла(д) сто ко(п) г(р) лито(в)ски(х), абы тое постанове(н)е межѣ и(х) мл(с)тями было тривало и ничи(м) не нарушало (Івниця, 1582 *ККПС* 81); бра(т) мо(и)... слѣжи(л) емѣ [панѣ] три лѣта ѡ(н) не то(л)ко абы емѣ за послѣги его заплатити мелъ але еще вложи(л) на него копъ двана(д)ца(т) за почине(н)е (Володимир, 1588 *ЖКК* I, 300); а сѣмы на не(и) оуложено пнѣ и право зло(т) двѣстѣ зе (в)ши(т)коиѣ ролѣ (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 2, 23); и овшем на себе самого, потомковъ и сукцессоровъ своих, которые бы тот фунѣдушъ нарушати мели, заклад тисечу золотых полских вложил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 263).

7. (що) Викласти (письмово), внести, помѣстити: а мы ти(ж)... розници и непрѣязни, межѣ... его мл(с)ти землѣми... и межѣ нашої земли молдавскои вложили есми и вгасили... с си(м) то наши(м) листѡ(м) на миръ и на покѣи вѣчныи (Ясси, 1510 *Cost. DB* 469); годно есть, абы были [всякие речи цнотливые] явне всѣмъ посполите ознаймены и на писме вложоны, жебы то съ памяти людское... не сходило (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 95); Которое позволѣна и(х) право декрето(м) свои(м) потве(р)-дило и закла(д), межѣ ними обома странами вложило (Одрехова, 1592 *ЦДІАЛ* 37, 6, 1 зв.); ѡ(д) которого декретѣ вмоцованы(и) позъваного, до трибуналу Апелеваль... позъваная сторона... пове-дила... яко в справѣ Про(с)то(и) кгда(ж) и такса // тыхъ менованыхъ подѣданныхъ которыхъ яко живо не машъ вложоно зачымъ в тако(и) справѣ, форѣмъ до земѣства не до кгородѣ право назъначило (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 140-140 зв.); оденъ з акторов... позваного... яко нестало(и) и права непо-

слушного, в зыску апробации... правъ, на добра,...
служащих с присуженъемъ тых же добръ поведо-
вой стороне, з наказанъем реинтрониссии в шест
недел под таксою, в позве вложоною... з допущения
нашего судового, з волнымъ однакъ тое справы
арештом, до звыклое години vzdal был (Варшава,
1643 ЧИОНЛ XIV-3, 164).

8. (що в що і без додатка) Вписати, ввести: А так
мы ѡбачивши розность и противность листов их,
так есмо розважали, жебы ѡдна сторона къ якомѹ
небезпеченствѹ и шкоде не пришла, гдѣбы таковаа
розница ѡстростью права, а подле сѣдоваго бѣгѹ
мѣла быти вложена и докончана (Неполоничі, 1531
AS III, 385); На(д)то еще в тое(ж) братство вложи-
ли собѣ колко артикуло(в) з великы(м) ѡближе-
ния(м) закону стѣго (Стрятин, 1588 ЛСБ 101); што
саміи ѡ собѣ напісали, в' попартью вѣльной елѣкції
к' его м(л) пана нѣнѣшнего, котѣраа те(ж) до
ко(н)стѣтѣції ест' вложена (Острог, 1598-1599
Апокр. 26); а пово(д) с права посполитого ѡказа(л)
же и тые дрѣгие ѡчасники в позовѣ вложоные и
знесенъемъ позву ничого то(и) акціїи мое(и) про-
ти(в) нему дерекговать не можетъ (Кременецъ, 1600
ЛНБ 103, 15/Іс, 1860, 17); Просити Его К(р) М(л),
Абы И то намъ в Привиле(и) вложить росказа(л)
(Львів, 1609 ЛСБ 421, 1 зв.); С которы(х) ко(н)тро-
ве(р)сы(и) и(х) Су(д) к(ро)д(ски)и(и) виницки(и)
добре зрозѣмѣвши Понева(ж) Поводове не (в)ложи-
ли в Позо(в) притомно(с)ти Панъско(и) для того
ѡ(т) непорядного Позвѣ Позваны(х) на то(т) ча(с)
ѡ(т) те(р)мину во(л)ны(х) чини(т) (Вінниця, 1634
ЛНБ 5, II 4060, 73 зв.); ѡ то(м) жа(д)ное змѣнки на
се(и)микѹ в галичу не было, где и по(с)ланные ѡ(т)
на(с) ве(с)по(л) с пананами(!) шла(х)ти ѡпросили...
же ѡспокоена релѣи Гре(ц)кое в а(р)тикѹ(л) абы
вложили (Путятинці, 1636 ЛСБ 532).

9. (у що, на що) (віддати щось на збереження
або для використання, напр., гроші і т.ін.) вкласти,
віддати: помо(г)ли є(с)мо ва(м)... не мы(с)лячи и не
щацуючи ничого напере(д) того ко(ш)ту накладо(в)
которыи ѡ(т) на(с) вложены ѹ тую светую це(р)-
ко(в) (Васлуй, 1561 ЛСБ 34); на повѣтрѣ соумѹ
пѣвнѹ вложена ест' (Острог, 1607 Лѣк. 126).

вложить в клятву див. **КЛЯТВА**; **вложить**

въ сердце див. **СЕРЦЕ**; **вложить покой** див. **ПОКОЙ**; **вложить цѣну** див. **ЦѢНА**; **въ небез-
печенство** вложить див. **НЕБЕЗПЕЧЕНСТВО**;
въ сердце и разумъ вложить див. **СЕРЦЕ**; **въ
сховане сердца** вложить див. **СЕРЦЕ**; **вину**
вложить див. **ВИНА**; **караня** вложить див. **КАРАНЕ**;
крывду вложить див. **КРИВДА**; **надѣю** вложить див. **НАДѢЯ**; **помѣсту**
вложить див. **ПОМСТА**; **потваръ** вложить див. **ПОТВАРЪ**;
проклятво вложить див. **ПРОКЛѢТСТВО**; **сонъ** вложить див. **СОНЪ**;
тваръ вложить див. **ТВАРЪ**; **тяготу** вложить
див. **ТЯГОТА**; **тягаръ** вложить див. **ТЯГАРЪ**;
умѣтность вложить див. **УМѢТНОСТЬ**.

Див. ще **ВЗЛОЖИТИ, ВОЗЛОЖИТИ**.
ВЛОЖИТИСЯ, ВЛОЖЫТИСЯ, ВЛОЖЫ-
ТИСА, ВЪЛОЖИТИСЯ, УЛОЖИТИСЯ дієсл.
док. 1. (в що) (поміститися у середину чого-небудь)
вкластися: пре(д) ты(м) послалоса мѣнѣме(н)та до
прокѣроторіа до люблина пре(з) п(н) мигала... в
ли(ст) вложилося 2 чы(р)воны(х) (Львів, 1633 ЛСБ
1054, 3).

2. (в що) Втрутитися, устрянуги (в що): мы
хотечи межи их милости вечный а суседский
впокой вчинити, в тое есмося вложили и их мл. з
обудву сторонѣ у згѣду привели (Свищів, 1553
АрхЮЗР 8/VI, 30); Ту(т) же... были... хоружи(и)
бра(с)ла(в)ски(и), па(н) Микола(и) Каме(н)ски(и),
по(д)старости(и) жетоме(р)ски(и), па(н) Я(н) Окга-
но(в)ски(и)... вложи(в)шиса в то до ѡбею(х)
сторо(н), абы и(х) м(л) бе(з) ѡбразы сумне(н)а зѣ
собою са ѡ то(т) кгру(нт)... погодили, поме(р)ко-
вали кгру(н)ты, успокоили (Житомирщина, 1584
ККПС 59); ѡживѣши въ тымъ людє(и) зацѣныхъ...
абы се въ то вложили... є(д)нали за тотъ ексце(с)
попе(л)нены(и) пана Барановъско(г) (Житомир,
1643 ЦДІАК 11, 1, 10, 57 зв.);

(до чого) приєднатися, долучитися: прошу,
абысь в.м. хутливе до того се вложыти и за то всею
силою и мощью взяти (Вільна, 1599 Ант. 581).

3. (до кого) Звернутися: Тогда оные послове
вложилися прозбою до короля о то (Львів, 1605-
1606 Перест. 41).

4. (дійти згоди) погодитися, договоритися: вм(с)

...в день ше(ст)на(д)цатого февраля... коли ся пово(д) вложи(л) абы(се) стороне кубли(ц)кому ничого в того судв твоего не (с)тало своимъ слугамъ... // ро(с)каза(л)... повода... заби(т) (Київ, 1621 ЛНБ 5, III 4057, 19-19 зв.).

5. (чим) (*закриваючись чимсь, захиститися*) прикритися: А я дей маючы чеканъ у рукахъ, уложишемъ ся дей чеканомъ, а в томъ укладанью моемъ... слуга пана Филона Стрыбыля, шаблею у руку правую мене ранилъ (Київ, 1595 АСД VII, 60); ухилитися (від чого), уникнути (чого): Котрымъ троудноса кто мѡжетъ оборонѣти, Альбоса бстрой косѣ Смѣртной оуложѣти. Жаднаа мѣ рѣчь дочаснаа не помѡжетъ, Кгды(ж) на(д) всю мѡжно(ст) лю(д)скѡю бѡльше Смѣр(т) мѡже(т) (Львів, 1615 Лям. Жел. 3).

ВЛОЖИТИ *див. ВЛОЖИТИ.*

ВЛОЖИТЬ *див. ВЛОЖИТИ.*

ВЛОЖИТИ *див. ВЛОЖИТИ.*

ВЛОЖЫТИ *див. ВЛОЖИТИ.*

ВЛОЖЫТИСА *див. ВЛОЖИТИСА.*

ВЛОЖѢНЬЕ *див. ВЛОЖЕНЕ.*

ВЛОКИ *мн. <?>:* Замокъ кремане(ц)ки(и) мѣрованы(и) свире(н) воротны(и) верхъ по vloки вробленъ (1552 ОКр. З. 145 зв.).

ВЛОМАТИСЕ *дієсл. док.* Те саме, що **вломитися**: вломавшисе до избы, самого пана Залеского збили, змордовали (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/1, 222).

ВЛОМИТИСЯ, ВЛОМИТИСА, ВЪЛОМИТИСЯ, УЛОМИТИСЕ, УЛОМИТИСЬ *дієсл. док.* (*насилно увійти, проникнути куди-небудь*) вломитися: хлопи по(д)даные то(г) села из ы(н)шими мужиками и(н)ши(х) селъ в дво(р) са вломили (Кременець, 1563 ЛНБ 103, 26/Id, 1810, 8); войско... а черни... вломившися до свѣтлицы, оныхъ паненъ и челядь бѣлую пошарпали (Луцьк, 1586 АрхЮЗР 1/1, 225); ве(р)хѣ менованые особы... наше(д)ши на до(м) и ме(ш)ка(н)е мое... мене самого вломи(в)шисе мо(ц)но... скро(з) о(к)но в ы(з)бе с по(л)гакѣ... пострелили (Житомир, 1605 ЦДІАК II, 1, 4, 18 зв.); злодѣ(и) вломи(в)ши(с) до... мешканя и покра(л) все (Львів, 1607 ЛСБ 1046, 2 зв.); потомъ, до схованя оныхъ всее маетности ихъ кгвалтовне уломившись, до будованей, до ко-

моръ,... всю маетность ихъ побрали (Луцьк, 1608 АрхЮЗР 1/VI, 380).

Див. ще ВЛОМАТИСЕ.

ВЛОСАТИ *прикм.* Те саме, що **волосатый**: влосати capillaceus (I пол. XVII ст. Сем. 44).

ВЛОСЕНИЦА, ВЪЛОСЕНИЦА *ж.* Те саме, що **власяница**: всѣ шаты коштовные зкидали, ланцѣхы и перла дорогѣ кидали, и жебы члѡнкы вълосеницею оуме(р)твали (поч. XVII ст. Проп. р. 12); Та(к)же до по(с)тѣ вшелакое оутрапе(н)е телесное стагаѣтса во(з)держаніе, бдѣніе, на земли леганіе, поклѡны, метаніе, влосеница и про(ч) (Львів, 1645 О тайн. 98).

ВЛОСНОСТЬ, ВЛОСТНОСТЬ, ВЛОСТНОСТЬ *ж. (стп. włosność, włostność)* 1. Те саме, що **власность** у 1 знач.: продали за шмдесать копъ грошей тѣю влостность мою маршалкѣ господарскомѣ (Мирків, 1539 АС IV, 192); будѣчи а ведле права посполито(г) вло(с)ностью своею шафова(л) во(д)ле по(л)ное добро(и) во(ли) (Толпизин, 1577 ЛНБ 5, III 4044, 3); У порівн.: Маѣтъ жона моя милая тые вси речи мои рухомые по животе моемъ себе мети и... за симъ листомъ моимъ тымъ, яко влостностью своею, по воли своей шафовати (Смків, 1572 АрхЮЗР 8/III, 256).

2. Те саме, що **власность** у 2 знач.: Ино я не з ыме(н)а манасти(р)ского але з ыме(н)а моего влостности своеѣ тую да(н) за вижо(м) вра(д)ничи(м) побра(л) (Київ, 1544 ЦНБ ДА /П-216, 38, 1).

ВЛОСНЫЙ, ВЛОСТНЫЙ, ВЛОСТЫНЫЙ *прикм. (стп. włosny)* 1. Те саме, що **власный** у 1 знач.: я Иван... бил есми чолом господарю моемѣ... абы Его Милость рачил Ласкѣ... вдѣлати и тым влостным имѣнем своим... мене, слѣгѣ своего пожаловати (Острог, 1516 АС III, 138); князь Костентин кѣпивши его за влостным пѣнези княза Ильины на себе и на сына своего... не мѣл mocy ѡт сына своего... того ѡтдавати (Краків, 1531 АС III, 382); маю...затю моемѣ тѣю полтараста коп грошей ѡтдати своими влосными грошми (Крупа, 1533 АС III, 412); Та(м)же... на то(м) полю, жита ярого моего вло(с)-ного, дво(р)ного,... кгвалто(м) пожа(л) (Житомир, 1583 АЖМУ 58); кгды и(х) мл(с)тъ сами похочу(т) маю(т) въехати и вѣзати са во (и)меньѣ мое

влостное в повете луцкомъ лежачое (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4044, 146); чыгири(н)ски(и) не маючы жа(д)ное потравы... з ѿходѣ нашого вло(с)ного зошолъ и шкодѣ немало починилъ (Черкаси, 1604 *ЦДІАК* 221, 1, 47).

2. Те саме, що **власный** у 2 знач.: небо(ж)чи(к) кна(з) алекса(н)дро дмитрови(ч) буре(м)ски(и) ку свое(и) вло(ст)но(и) потребе вз(л) и позычи(л) ѿ его мл(с)ти... пнѣ(и) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 83); **власная рука** — власноручно: яком в сем моем тастаменте описал, который есми, в цѣлости розѣмъ моего справивши, сыгнетом своим запечатал и влоствню рѣкѣ свою подписал (Острог, 1539 *AS* IV, 209);

(*властивий тільки кому-, чому-небудь*) власний: зоставил дей в том местечкѣ дѣака своего... з сыкгнетом..., на котором дей влостный гербъ Его Милости был (Київ, 1558 *AS* VII, 37).

3. Те саме, що **власный** у 5 знач.: законний: тот // истый Мищык менит са быт боарином Кѣзминским, а я на него са жалѣю, иж он ест влостный ѿтчич кназа, а пана моего из тоѣ землею, на которой он седит (Кузьмин, 1544 *AS* IV, 414-415); мне, яко влосному плебану, которымъ ѿт славное... памяти короля... съ продковъ моихъ на тоѣ упривильеванный естъ, мощью и кгвалтомъ отняли и убозство лядское выгнали (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/1, 156).

4. Те саме, що **власный** у 4 знач.: естлижебы тых часов Пан Богъ рачил на мене перепѣстити смерть... а по смертибы (!) моеѣ мѣла [малжонка] породити сына, або дѣвкѣ, тогды то ѿповедаю и обѣавляю, иж то естъ влостный плод мой (Острог, 1539 *AS* IV, 207); сенюта не вчини(в)ши тому досы(т) сагну(л) словы на его влосны(и) рожа(и) къ которому ни приступу ани бли(з)кости не маючи (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 6 зв.).

ВЛОСТНОСТЬ *див. ВЛОСНОСТЬ.*

ВЛОСТНЫЙ *див. ВЛОСНЫЙ.*

ВЛОСТЬ *ж. (стп. włosć) володіння: Tot że miał choroszeiu żenicu Juhu chesnuui Popadycu Kotraia dila welikich swoich trudnosity Vtekła prucz do biesowey włosty* (поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 1).

Див. ще ВОЛОСТЬ.

ВЛОСТЬНЫЙ *див. ВЛОСНЫЙ.*

ВЛОСЪ, ВЪЛОСЪ *ч. (стп. włos) 1.* Те саме, що **волось** у 1 знач.: Уранила еси сердце мое, сестро моя милая неvěсто,... однимъ възглядненіемъ очію твоихъ а оудномъ влосу шіи твоеи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); вълосы голов вашихъ всѣ соут излічєны (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 74); Сиби(л)-ла... хо(ди)ла в̄ барвѣ нбнѣй... влѣсы распѣстивши (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 75 зв.); Євменіды... єндзы пеке(л)ныи в̄мѣсто влѣсѣ(в) голо(в)ны(х) ѿжѣ маю(т) (1627 *ЛБ* 202); Що Кролѣвичъ Теба(н)-скій злоты(м) влосѣ(м) справиль Тѣжъ ты Фѣбе Патрѣномъ: бо(с) са для ни(х) вслѣви(л) (Київ, 1632 *Євх.* 303).

2. Те саме, що **волось** у 2 знач.: іѡан̄нъ имѣлъ одѣна свое ѿ(т) влосѣу вѣлѣблѣдовы(х) (1556-1561 *ПЄ* 26); И былъ іѡан̄нъ одѣанъ вълосами вѣлѣблѣдовыми (Там же, 120 зв.).

Див. ще ВЛАСЫ.

ВЛОСАНЫЙ *прикм.* Те саме, що **волосаный**: Иванъ филиповичъ... ме(л)... //... дѣкъ влосаны(х) ѿ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 24-24 зв.); василе(и) ивановичъ... мель... // дѣ(р)гѣ влосаны(х) кв (Там же, 28-28 зв.).

Див. ще ВЛАСАНЫЙ.

ВЛОХЪ *ч. (частіше мн. влохи, влохове, вло-си) 1.* Італієць: ведлѣгъ повѣсти стары(х) люди(и), нѣкоторые влохи опѣ(с)ти(в)ши зе(м)лю вло(с)кѣю до зе(м)лє(и) литѣ(в)ски(х) вошли (1582 *Кр. Стр.* 58 зв.); гомє(р) іафетовъ снѣ дрдгій, ѿ(т) котѣрого идѣтъ нѣмцы... // ... іасцена, ѿ(т) того идѣ(т) влѣси (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 9 зв.-10); Але могутъ Влохове по собѣ знати, гды бы тамъ у себе... зъ виголеною потилицею обачили,... чловѣка духовного, которому вшелякая поважность // належить, бороду и усь якобы на смѣхъ оголивши, ходити? (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 793-794); Маргаріта, є(л): Пѣрла. Влѣхъ, че(х), Лѣхъ. Бісеръ, Хѣрватъ (1627 *ЛБ* 221).

2. (у мн.) Італія: ми(р)та... дерево єстъ ве в̄лѣше(х) котѣрого ягоды ба(р)зо сма(ч)ны сѣтъ (1596 *ЛЗ* 58); за велікою тѣды невѣлею позволилъ цѣсаръ, папа, и ѿншіє, сѣбѣрѣ бѣити оу влѣшехъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 54); Жадєнь бовѣмъ

не есть любѣ въ Франції... любѣ въ гишпаніи любѣ въ влошехъ кѣпсцтвомъ се въ ты(х) помо(р)ски(х) мѣсца(х) бавячи(и) который бы ѡ семи языковъ... // не потребоваль (к. XVI ст. *Розм.* 2-2 зв.); Утѣклъ пото(м) до вло(х) немро(т),... взѣвши сна камеса съ собою, заложилъ мѣсте(ч)ко хамѣса..., где дне(с) ры(м) (поч. XVII ст. *Крон.* 11); Иный ты(ж) тоѣи жъ сѣкты... ѡбразобѣрца... повста(л), валенти(н) Єнтїли(с), родо(м) зъ вло(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 35).

3. Вл. н.: приходи(л) до мене... бу(р)мистръ воло(ди)ме(р)ски(и) ганиба(л) вло(х) просѣчи ѡ во(з)ного до пана ба(р)тоша ви(т)ви(н)ско(г) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 47); Коморники: Игнатъ Семенюкъ, // Ярушъ Данило Влохъ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/І, 205-206).

ВЛОЧИЛО с. Борона: осса, брона, влочило (1642 *ЛС* 288).

ВЛОЧИТИ *дієсл. недок.* Волочити, волокты, тягнути: влочѣ, трахо (*Уж.* 1645, 67 зв.).

ВЛОЧКА ж. (пол. *włoczka*) (вовняні нитки) волічка: побра(но)... // влочки чотыры фунты за которую да(л) три золоты(х) (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155); Моше(и) лазарови(ч) губа(р)... ме(л)... вло(ч)ки фу(нт) (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 50 зв.).

ВЛОЧНЯ, ВЛОЧНА ж. (стп. *włócznia*) (*різно-вид списа з довгим деревцем*) піка: Але жблнѣръ... влѣчню... бѣкъ моу скро(з) пропхноуль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 108); То єсть жолнѣръ Пилѣто(в) Хѣ южъ оумѣрломѣ влѣчню бо(к) пробилъ // и зара(з) вѣшла крѣвъ и вода (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 216-217); Лѣща: Влѣчна (1627 *ЛБ* 60); Цалуємо Бѣкъ скрозъ влѣчню пробитый (Львів, 1630 *Траг. п.* 172).

ВЛОШКА ж. Італійка: Влошка *Itala* (*Уж.* 1645, 21).

ВЛУДИТИ *дієсл. док. (стп. włudzić)* (въ кого) ввести в оману, облудно вмовити, обдурити (кого): вїдимо же, тѣ... панѣве рїмане въ насъ оусїлне влѣдїти хотѣтъ, боимѣса абы по(д) заслѣною того календара, на што їншого мѣры не брано (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49 зв.); а прѣто вѣла на́ша и розоумѣње наше въ насъ впродѣ лѣкарѣства потребоуѣтъ, тѣжъ самы́й грѣхъ, котѣрый ꙗко

напоча(т)коу залѣцѣнѣ(м)са своимъ оумѣтъ хїтре въ чоловѣка вѣкрасти и влѣдїти, тѣкъ на ѡста(т)коу незмѣрною бѣззною грѣзїти и страши(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 4 зв.).

ВЛУЖИТИ *див. ВЛОЖИТИ.*

ВЛУСЪ *див. УЛУСЪ.*

ВЛУЧИТИ, УЛУЧИТИ *дієсл. док. 1. (чого) (отримати)* зазнати: ѡного свѣта муки оубежи(м) // а вѣчного добра оулоучимъ (1489 *Чет.* 218зв.-219); оу боудѣщемъ вечныхъ благъ влѣчити сподобилиса (Там же, 342 зв.).

2. (що чим) Замїнити: взола тѣды Іавиль гвоздь наметовый,... приложила гвоздь на скронь головы еѡ и оударивши въ неѡ молото(м) вбила въ мозгъ аж до земли, который спанѣе смертїю влучивши всталъ и оумерлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 175).

3. (*увїйти*) потрапити: то(л)ко то, чи(м), и кѣко, да са спсїши, и кнѣза тмы вѣка сего да и(з)бѣгнѣши, и въ пристѣнище споко(и)ное и зати(ш)ное хвѣ оулѣчиши (п. 1596 *Виш. Кн.* 246 зв.).

ВЛѢКЪ *див. ВОВКЪ.*

ВЛѢНА *див. ВОВНА.*

ВЛѢНЕНІЄ *див. ВОЛНЕНІЄ.*

ВЛѢХВЪ *див. ВОЛХВЪ.*

ВЛѢЧИЦА *див. ВОЛЧИЦА.*

ВЛѢШЕБНИКЪ *див. ВОЛШЕБНИКЪ.*

ВЛѢВО, ВЛЕВО, ВЪЛѢВО, УЛЕВО *присл.*

Лїворуч, влїво, налїво: тогды съ тѣе дороги Пузовское пошла другая до Городла на Матеевъ боръ влево до Пузова (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 252); мещане любѣ(ц)кїе... зо(з)нали же то(т) кгрѣ(н)тъ... ѡ(д) веко(в) въ таки(м) положѣню лежи(т), то єсть, идѣчи за сло(н)цемъ... взя(в)ши ѡ(д) речки белоуса кинѣ(в)ши(с) влево въ глѣбокіе зїбра (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.); тым шляхом кїковским у лево просто через дуброву до Круглого лѣсу (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 128); сынове и пото(м)ковѣ нѣеви ро(з)бѣглисе ро(з)но ѡ(д)ни влѣво, дрѣгіе вправо (1582 *Кр. Стр.* 23 зв.); Єсли вълѣво пойдѣшь, ꙗ се вдѣмъ впрѣво (серед. XVII ст. *Хрон.* 22 зв.); ани вправо ани влѣво — нї вправо, нї влїво: Аггль бѣжи(и) прише(д)ши на мѣстце тѣсное гдѣ ани впрѣво ани влѣво не могла оустѣпїть застѣпїлъ єй (серед. XVII ст.

ВЛѢВѢ, ВЪЛЕВЕ *присл.* Зліва: а ѡ(д) того забѣ(в)ця идѣчи на сѡ(д) слнца тою рѣкою... черезъ дорогѣ ѡ(т) бѣзка... идѣчою а словѣ(ц) зоставлючи влѣвѣ а монастырѣ вправѣ (Унів, 1581 ЛСБ 61); потомъ дорогою, пушаючи могилѣ две вѣлеве, до долины и ру(д)ки, на которо(и) суть ставѣки, деремезеньские менуючое Кипячою (Київщина, 1639 ККПС 272).

ВЛѢЗТИ, ВЛЕЗТИ, ВЛЕСТИ, ВЛИЗТИ, УЛЕЗТИ, УЛѢЗТИ *дієсл. док. 1.* (*проникнути куди-небудь, протиснутися*) влізти: Около замѣкѣ на некоторыхъ мѣстѣцахъ дири по(д) стѣнѣ што ко(т)ка або те(ж) и пѣсь по(д) стѣнѣ влѣзти можѣть (1552 ОЖЗ 117 зв.); а (в)ночи тою дырею вли(з)ши ѣ скры(н) за(м)ки поѡ(т)лѣпа(л) (Володимир, 1578 ЖKK I, 97); А ѡ(н) того часоу пошо(л) из двора // и влѣ(з) до единой амы (XVI ст. УЄ Трост. 60-61); живо в зѣ(м)лю не влести, на нѣѡ те(ж) не полетѣти мѣси(т) межы лю(д)ми стра(н)ствовати (Скит, 1633 ЛСБ 520, 2); Оуподобѣ(м)са ѡной змѣи м(д)рои котораа хѡще(т) избѣйти, старѡй скѣры изъ сѣбе тѣды бѣрзо пре(з) тѣсныи распѣлины оулѣзе и(ж) бѣса изъ неї таа старѣа скѣра изнѣла (1645 УЄ № 32, 69); *перен.* (в що) перевтілитися: дѣяво(л)... влѣзъ оу злодѣиницоу змию, и нашо(л) жѣноу (1489 Чет. 251);

(*забратися, проникнути куди-небудь*) влізти: ѡ(т)рѣшимо зѣмокѣ да оувидимъ тѣтъ ли боуде(т) влѣзлѣ или инъ хто вшо(л) бѣде(т) (1489 Чет. 93 зв.); томѣ неборакови вѣ м(с)цѣ ра(з) трафи(т)са напѣтиса..., што знѣйде(т)..., а по на(с)чѣню засѣ трѣпи(т) в кѣлію влѣ(з)ши // докола са емѣ дрѣгій празникѣ трафѣнѣко(м) намѣри(т) (1596 Виш. Кн. 255-255 зв.); Они,... непристо(и)ны(м) а праве злоде(и)ски(м) ѡбычае(м) влѣзши до воза моего,... розныѣ товары мое,... с того воза украли (Володимир, 1610 ТУ 247); протѣстансѣ зъ инъшими законниками... сердце у дѣзвону великого... зѣдрадецѣко по злодейску влѣзши на великий дизгонор дому Бѣжого... урезали и з мѡсѣту вѣ Глушѣцѣ рѣчку...вѣкинули (Луцьк, 1644 АрхЮЗР 1/6, 797);

(в що) незаконно зайняти (що): змови(в)шыся в кгрѣ(нт) села бѣко(и)ми влѣ(з)ли ѡ што ся поводове

солените(р) свѣ(т)ча(т) (Луцьк, 1607 ЛНБ 5, II 4052, 19);

(від чого) (*мати місце*) відбутися, статися: отступление от православной вѣры влѣзло (1608-1609 Виш. Зач. 228);

(в що) з'явитися, взятися (де): а бѣба ѡ(д)кѣл бы вѣ Трѣбники влѣзла не знѣю (Київ, 1646 Мог. Тр. 5).

2. (*хитрощами влаштуватися де-небудь, зайняти посаду і т. ін.*) влізти, пролізти: что є(ст) вни(и)дѣтъ; то є(ст) сѣлою пѡмѡщію, хитрѡстю,.. лихѡи(м)ство(м), влѣзѣтъ вдерѣтъса... кѣва(л)то(м) вѣ нача(л)ство (1598 Виш. Кн. 292); не по и(х) повелѣнію, але злодѣ(и)ски и во(л)чѣобра(з)но в ѣе(р)ковѣ х(с)ву єсте влѣзли (Там же, 308); на (с)тѣны дѣхѡвныѣ не две(р)ми але дирою влѣзли (1598 Розм. нап. 56 зв.).

3. Потрапити, попасти: а такѣ насѣ до тѡеижѣ матни, вѣ которую самѣ влѣзѣ, супѣтелне вправѣти помышлѣваетѣ (Берѣстя, 1596 АрхЮЗР 1/1, 523); Кто(ж) тогды тоуѣтъ ю(ж) не вѣдѣтъ, же на сѣимѣ коронаціи к(р) стѣфѣана кон'фѣдераціѣ межы ко(н)ститѣцію влѣзла, и прѣвомѣ явно єсть признан(а) (Острог, 1598-1599 Апокр. 25).

4. (на що) (*піднятися на що-небудь високе*) влізти: бѣгши напере(д) и влѣзѣ на ягодициноу... абы єго видѣлѣ бо тоуды хотѣлѣ пойти (1556-1561 ПС 303 зв.); ѡныи люде влѣзли на до(м)... ѡ(т)дѣ(р)ли повѣлѣ и спѣстѣили ѡно... на сноуѣрѣ(х) (XVI ст. УЄ № 29519, 17 зв.); той бѡвѣ(м) жадѣніє мѣючи видѣти Ісѣа, влѣзѣ на дѣрево (Київ, бл. 1619 Аз. В. 311); Нѣдто и Кликѣнѣ ѣхѣ влѣзши на высѡкое дѣрево, жѣбы ѡбволѣлѣ мерзѣнѣю и плѣгѣвѣю ѣхѣ молѣтѣвѣ (Київ, 1627 Тр. 667).

5. (в що) (*вміститися в чому-небудь*) влізти: А бо(ч)ки ди(и) по зло(т) 2-12 по(л)куфки А ѣ по(л)куфо(к) ди(и) в и(н)ы(и) влѣзе(т) ка(м) 25 (Ясси, 1627 ЛСБ 499, 2).

улѣзти в одежу (кого) — видѣти себе за когѡсь: мнимають же южѣ на свѣтѣ вси слѣпи, и южѣ з ѡного своѣволного бѣ(и)ства не маючи што далѣй чинѣти, котори(и)са зъ нихѣ улѣзѣ в ѡдежѣ имене пѣстѣрѣского, ѡного стѣго і богѡразѣмного мѣжа Генѣдіѣ патріѣрха ко(н)ста(н)тѣноградского (Острог, 1587 См. Кл. 22 зв.).

Див. ще **ВЛАЗИТИ**.

ВЛѢПИТИ, ВЛЕПИТИ, УЛѢПИТИ дієсл.

док. (в що) Вкарбувати: Оуперѣними прѣто очіма намѣ вѣрѣючимѣ в' него, и любачимѣ его, и емѣ внимаючимѣ смотрѣти потреба, жебы нб(с)ный свой образѣ влѣпѣлѣ в' дѣши наші (Вільна, 1627 Дух. б. 284). ◊ **влѣпити очи, очи влѣпити** — (пиьно, уважно, старанно придивитися) втупити очі: Если в'лѣпишь очі в' Слнце, знайдешь ко́ло Е́го в' Нбѣ, а свѣтлость и прѣмени к' земли схіленни, и все мо́ць свѣтлости, и яснѣсти наклоненю до земли (Вільна, 1627 Дух. б. 356); ω(т)стоупѣлѣ є(с) ω(т) ω(т)ца сынѣвское назвиско шкара́де ωплюва́ле(с), дѣа стѣго сромѣтне зелжі́лѣ(с), до лю́(д)ски(х) пѣто(к) и змѣсловѣ ωчи и роздѣмѣ влѣпѣвши (поч. XVII ст. Проп. р. 126); Нехай те́ды ка́ждый з' на́сь себе пи́лно стереже́тъ, абы не в' бада(н)єса ω жи́тїи // блї́жнегѣ ωчи свои влѣпи(л), анѣ на себе не смѣтрачи, себе забыва́лѣ, але нехай сво́й Кр(с)тъ по(д)имовати и носіти... стара́ет'са (Київ, 1632 МКСВ 294); **розумѣ влѣпити** (до чого) — обдумати, осмислити (що): ω(т)стоупѣлѣ є(с) ω(т) ω(т)ца сынѣвское назвиско шкара́де ωплюва́ле(с),... до лю́(д)ски(х) пѣто(к) и змѣсловѣ ωчи и роздѣмѣ влѣпѣвши (поч. XVII ст. Проп. р. 126).

Див. ще **ВЛѢПЛАТИ**.

ВЛѢПЛЕННЫЙ прикм. Пи́льный, гострий: зрѣніє свое впо́бное и влѣ́плєное мѣлѣ (Київ, бл. 1619 О обр. 21).

ВЛѢПЛАТИ, УЛѢПЛАТИ дієсл. недок. (з чого) (ліпити з воску, глини і т.ін. скульптурні зображення істот) виліплювати: Хотачи абовѣмѣ хто на́чин'є штѣкѣ я́кю мѣти, на ко́торой бы звѣ́рта вѣрыты былі, первѣй єи з' वो́скѣ оулѣ́плает', то́жъ на тѣю формѣ вылива́ет', жебы ве́длѣгѣ визе́рнѣкѣ было (Вільна, 1627 Дух. б. 170); **влѣ́плати очи** (в кого) — (пиьно вдивлятися (у кого), уважно дивитися (на кого)) втуплювати очі: Бо и малар' гладачи на твѣ́рѣ кроле́вскѣю, малю́етъ... а за ω(д)вернен'ємѣ твѣ́ри, оумалева́ти// не мо́жетъ, для то́го, же не влѣ́плалѣ в' малара очі́й (Вільна, 1627 Дух. б. 283-284).

Див. ще **ВЛѢПИТИ**.

ВЛѢТѢ присл. Влітку, літом, діал. вліті:

Тимошѣ,... также отъ работѣ инѣшихъ и податковъ волень, кромѣ абы в лѣтѣ пчолѣ в пасецѣ пило-валѣ (Пересопниця, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 299); в лѣтѣ повинѣ(н) буде(т) того... хло(п)ца па(н) фе- (д)ѣрѣ вызволити в цехѣ ве(д)лу(г) ѡбычаю в цехѣ краве(ц)комѣ (Львів, 1607 ЛСБ 1046); мѣ чотѣ́ри по́сты // в' Рокѣ по́стимѣ, а менѣ́те навеснѣ́ вели́кїй по́стѣ, в'лѣ́тѣ Ап(с)льскїй, восенї́ Спсо(в)... а в'зимѣ́ Рожествѣ́нный (Київ, бл. 1619 О обр. 156-157); Чему в лѣтѣ́ вода оу студнѣ́ холо(д)ная, а зимою́ теплая (серед. XVII ст. Луц. 543).

Див. ще **ЛѢТѢ**.

ВЛЮБИТИ див. **УЛЮБИТИ**.

ВЛЯТИ, ВЛАТИ, УЛАТИ дієсл. док. 1. (що, чого) Те саме, що **влити** у 1 знач.: пото(м) вста(л) гѣ́ ω(т) вечерѣ... вз(л) фа(р)тѣ(х) припоасавса, и вла(л) во́дѣ в мы́ва(л)нищѣ́ и поча(л) оумыва́ти но́ги оу́чнко(м) (XVI ст. УС № 29519, 38 зв.); те́ды то́ую коупель было в баню скла́ноюу влато (к. XVI ст. УС № 31, 60); ула́ти пи́ва (Уж. 1645, 76 зв.).

2. Те саме, що **влити** у 2 знач.: Которѣю́ всю ча(ст)... пнѣ́ Третьа́кѣ... во(д)ле записѣ́ своего вечи(с)то(г)... а на се(с) ча(с) вѣ́е вечностю́ ω(т) ни(х)... пнѣ́ Третьа́кѣ стве(р)жони(х) и вляны(х) зо (в)сею́ и всякою́ широко(с)тю́ того кгрѣ́(н)тѣ... на ча(ст) и(х) нале́жачого подали по(с)тѣ́пили и ѣ́ спо-ко(и)ное́ а вечистое́ де(р)жа(н)є́ завели (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 33 зв.).

3. *Перен.* (на що, в що) Передати (що), наповнити (чим): котораа́ [матері́я] є́сть ω(т) прива́рѣ́ земли солне́чны(м) ва́ромѣ́ пере́чищена, якѣ́ є́сть зо́лото, се́ребро, и доро́гое ка́мѣ́ньє, з тѣ́ми... дѣ́лнѣ́стами цнѣ́та в однѣ́ мате́рію // злива́етъ са, ко́торыи ω(т) Бѣ́а в члѣ́вка вланы, прива́рѣ́ грѣ́ха не поно́сать (Єв'є, 1616 УС Єв. 3-4 нenum.); В' раю́ еще́ гнѣ́вѣ́ зачатый з Лю́циперо(м) члове́ка И прѣ́з' не́го на весь вля́ты Ро́жай лю́дскїй ω(т) вѣ́ка (Київ, 1630 Имнол. 4); Хо́тачи бовѣ́мѣ́ Хс Гс(дѣ́) в' Оуче́ники своѣ́ влѣ́ти да́ры ла́ски свѣ́еѣ, и о́ными і́хѣ́ змо́цнїти, совѣ́тое і́мѣ́ бл(с)ве́ніє да́етъ (Київ, 1637 УС Кал. 215).

Див. ще **ВЛИВАТИ**.

ВЛАКАТИСА дієсл. недок. (чого) Боя́тися: дя́во(л) є́мѣ́ реклѣ́ ниче́го не вла́каиса́ брата́ (1489

Чет. 317 зв.).

ВЛАНА с., *перен. (про почиття)* наповнення: єсть с' постановѣна Хр(с)во́гω рѣ́тїю видѣ́мою, ко́тора̃ значачи на́мъ ласкѣ Бж́дю, о́разъ мо́цъ ма́етъ и в'ла́на ласки на дѣшѣ Блгч(с)тѣ́вдю (Київ, 1639 МКСВ 215).

Пор. ВЛЯТИ.

ВЛАТИ *див. ВЛЯТИ.*

ВМАЛѢ, ВОМАЛѢ, ВЪМАЛѢ *присл. 1. (в невеликій кількості)* мало, небагато: ово́цы чѣ́стныхъ житѣ́, Бѓд принѣсѣ́мω ко́ждый з' на(с) вѣ́длѣгъ мо́жности своѣ́: хто в'по́лнѣ, хто в'полѣ́, хто в'малѣ́ (Київ, 1637 УС Кал. 752).

2. Ненадовго: Ка́а жѣ́знъ ва́ша; па́ра оу́бω є́сть, я́же вома́лѣ́ явлáється, по́томъ же и́щезáється (Київ, 1625 Кон. Каз. 4).

вмалѣ́ не — майже, трохи не, мало не: Вѣ́ земли пѣ́рской и мѣ́дской вма́лѣ́ не ка́ждый црѣ́ Дáріємъ звáлса (серед. XVII ст. Хрон. 369).

Див. ще МАЛО.

ВМЕНИТИ *див. ВМѢНИТИ.*

ВМЕНШАТИ *див. УМЕНШАТИ.*

ВМЕРЕТИ *див. УМЕРЕТИ.*

ВМЕРКОВАТИ *див. УМЕРКОВАТИ.*

ВМЕРЛЫЙ *див. УМЕРЛЫЙ.*

ВМЕРТИ *див. УМЕРТИ.*

ВМЕСТЕ *див. ВМѢСТѢ.*

ВМЕСТИТИ *див. ВМѢСТИТИ.*

ВМЕСТО *див. ВМѢСТО.*

ВМЕТАТИ *див. ВМѢТАТИ.*

ВМЕТИ *див. УМѢТИ.*

ВМЕШАТИСЯ, ВМЕШАТИСЯ *дієсл. док.*

1. Опинитися: А игуменъ Кирилский мовилъ: "ко́торыми бы то обы́чайми тая нива сама одна ме́жи кгрунты Кирилские и Ерданские вмешатисе мела?" (Київ, 1539 АрхЮЗР 1/VI, 27).

2. (у що) (взяти участь у чому-небудь) втрутитися, встрянути, вступити: є́сли хтѣ́ трѣ́тїй в розмѣ́вѣ ме́жи двѣ́ма почáтѣю вмешáв'са, то(т)жѣ́ лáикъ напо́мина(л) (Острог, 1598-1599 Апокр. 54 зв.).

ВМЕШКАНЄ *див. УМЕШКАНЄ.*

ВМЕШКАНЫЙ *див. УМЕШКАНЫЙ.*

ВМЕШКАТИ *див. ОМЕШКАТИ.*

ВМЕЩАТИ *див. ВМѢЩАТИ.*

ВМИЛОСЕРДИТИСА *див. УМИЛОСЕРДИТИСЯ.*

ВМИРАТИ *див. УМИРАТИ.*

ВМНОЖЕНЬЄ *див. УМНОЖЕНЄ.*

ВМОВА *див. УМОВА.*

ВМОВИТИ *див. УМОВИТИ.*

ВМОЛИТИ *див. УМОЛИТИ.*

ВМОВЛАТИ *див. УМОВЛЯТИ.*

ВМОРЬДОВАТИ *дієсл. док. (кого)* Замордувати, замучити: оучѣ́телю... поглади на с́на моего́ бо є́д'но того́ є́диного маю́ и того́ доухъ нечѣ́стїи попада́оуетъ и велѣ́ми кри́чить и проужа́ється и пѣ́ны тѣ́щитъ и ледва́ ω(т) него́ ω(т)ходи(т) в'морьдо́вав'ши его́ (1556-1561 ПЄ 257 зв.).

ВМОРИТИ *див. УМОРИТИ.*

ВМОРАТИ *див. УМОРЯТИ.*

ВМОЦНИТИ *див. УМОЦНИТИ.*

ВМОЦНАТИ *див. УМОЦНЯТИ.*

ВМОЦОВАНЫЙ *див. УМОЦОВАНЫЙ.*

ВМОЦЬНОСТЬ *ж. (узаконення права)* змѣ́щення правомочности́: Длѣ́ лепшое́ пѣ(в)ности́ и вмо́цно(с)ти́ сего́ списѣ́ нѣ́шого печати́ до сего́ ли(с)тѣ́ нѣ́шого є(с)-мо́ приложи́ли (Берестечко, 1573 ЖKK I, 51).

Див. ще УМОЦНЕНЄ.

ВМОЧИТИ *див. УМОЧИТИ.*

ВМОЧОВАТИ *див. УМОЧОВАТИ.*

ВМОЦОНЫЙ *прикм.* Вимощений, вистелений: Мо́сть замѣ́ковы(и) на па́лєхъ дѣ́бовыхъ двѣ́сь до́бры(и) и вмо́цоны(и) (1552 ОЖЗ 120).

ВМУШЕНЫЙ *прикм.* Вимушений: а́чъ и ты(х) чѣ́тырєхъ ро(з)лѣ́чными форте́(л)ми́ и дѣ́вными штѣ́ками чере́(з) розма́йте... начи́(н)а́ дѣ́а сво́его́ не́прєста(н)о оу́сѣ́лдетъ та́гнѣ́чи до се́бе и ю(ж) не́ вѣ́ бра(т)ство́ и ровнѣ́ю по́чєсть, але́ в по(д)дáньство́ и вѣ́дшеное́ послѣ́ще(н)ство́ (Острог, 1587 См. Кл. 11).

ВМЫВАТИ *див. УМЫВАТИ.*

ВМЫКАТИ *див. УМЫКАТИ.*

ВМЫКАТИСА *див. УМЫКАТИСЯ.*

ВМЫСЛИТИ *див. УМЫСЛИТИ.*

ВМЫСЛѢ *див. УМЫСЛѢ.*

ВМЫСЛЬНЕ *див. УМЫСЛНЕ.*

ВМЫТИ *див. УМЫТИ.*

ВМѢНИТИ, ВМЕНИТИ, ВОМѢНИТИ,

ВЪМЪНИТИ, УМИНИТИ дієсл. док. 1. (кого за кого, за що) Мати (за кого, за що), вважати (кого-, що-небудь ким-, чим-небудь): Тогда естественным послѣдованием челоуѣцы видѣвше, и бога прославят, и тебѣ повиноватися, яко, богопрославленнику, будутъ, и за начальника и старѣйшаго пастыря тя вѣмѣнят (1588-1596 Виш. Кн. 137); Мѡисѣй великій ѡзволи(в) оутѣскъ терпѣти з лю(д)ми бѣжими, нижли мѣти грѣха дочасного рѣскошъ, лѣпшее богатство вѣмѣнивъ быти на(д) египетскіи скѣрбы (Острог, 1598-1599 Апокр. 190 зв.); тоє все костел латынскій, от Павла реченное, за шидерство поличил, а оное спротивное за властность и истоту вменил (1608-1609 Виш. Зач. 225);

(кого з ким) прирівняти (до кого): А если бы который з них упором от сатаны связан был и проститися не хотѣл, такового не с християны, але с еретики вменити достойно есть (Унів, 1605 Виш. Домн. 194);

(за що) виміняти, обміняти, проміняти: егда бы са ва(м) ѡчи се(р)дѣчныє ѡтворили, ѡстраши(в)ши-са сѣ(д)и страшнаго видѣніє(м) бѣгали бы(с)те гѡлы я(к) мати ва(с) наро(д)ила ѡ(т) ты(х) бѣскѣпсгвѣ, и ѡ(т) титѣлѣ того, и сано(в) ты(х) которы(х) есте в римѣ наздобывали за шматинѣ или вѣхоть бы есте не вѣмѣнили (1598 Виш. Кн. 275 зв.);

(кого, що) визнати (кого, що), повірити (в кого, в що): Нынѣ и вы мене сына вѣмѣнѣте, въ юности моей сего сподобѣте (к. XVI-поч. XVII ст. ПДПИ 182, 22); Вѣроу Прѣвѣтецъ нашъ Авраѣмъ ѡсправе(д)ливленъ бы(л), яко Естъ речѡно: Оувѣрилъ Авраа(м) Бѣ, и вѣмѣненомѣ то вѣ справедливость (Київ, 1637 УЄ Кал. 361).

2. Надумати, задумати: храмъ... святой збудоуали... на моемъ грунту солтыскіимъ гдѣжъ я, зважуючи, ижъ тотъ то храмъ не маєтъ бы наименшого доходку, и уминилъ емъ себѣ нещѡ зо своего грунту солтыского на церковь святую удѣлити и отдавамъ на 16 головъ Спискіхъ овса высѣяти (Фольварк, 1606 НЗУжг. XIV, 225); Непщева: Вѣмѣніи (1627 ЛБ 75);

нѣ во что вѣмѣнити (ни во что вомѣнити, ни за што вѣмѣнити) (що) — не взяти до уваги (що), нех гувати (чим): А дрѣгіє ба(с)ни блюзнѣрства

теле(с)наго, и ми(р)скаго м(д)рованіа, в то(и) кни(ж)це блекотаные, прете(р)плю, и ни зашто поличѣ и вѣмѣню. дла тоѣ и(ж) языкъ тоє брѣди(в), што є(му) дѣ(х) лѣкавы(и) шепта(в), а не што єго мы(с)ль ра(з)сѣжденіа ч(с)таго ѡ(т) ѡмнаго сѣщества ѡбразѣ бѣжѣа плынѣщѣа наставлѣла (1598 Виш. Кн. 278 зв.); и такъ прише(д)ши взѣлесь нево(л)ни-ковъ нашихъ, а онѣ и таковою лѣско(ю) и добротю твое(ю) погѡрдѣли: и слѡва твоѣ правдѣвыи, и премѡдрїи нѣ // во что же вѣмѣнили (Чернігів, 1646 Перло 151-151 зв.); такѡвыи бовѣмъ прекослѡвничи подобствѣють в натѣрѣ крѣкѣ драпѣжномѣ птахѣ, котѡрыи ни вочтѣ, вомѣнѣвши посланіє и наказаніє Г(с)дна свѣгѡ Патріархи стѣгѡ Нѡа, ѡставилъ корабль, и пѣль на стѣрвѣ (Київ, 1646 Моґ. Тр. 6).

Див. ще **ВМѢНЯТИ**.

ВМѢНИТИСЯ, ВОМѢНИТИСЯ дієсл. док. (чому, за що) Вважати(ся) (чим), назвати себе (чим): Если бо той лжи за правду вѣмѣнитися и поити имѣло, або всѣ в згодѣ и едности вѣры будучи,... то бы и тая хула пала и на апостолы (1608-1609 Виш. Зач. 214); Сего всего, миролюбный иноче, во общении людском без подвига пустынного получить не можешъ никакожъ, а коли не получишъ, то вѣдай о том, ижъ инѡк именем токмо вомѣнился еси, дѣлом же беглец и пленик от спротиворатных ѡбраще-шися (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 246).

Див. ще **ВОМѢНАТИСА**.

ВМѢНЯТИ, ВМѢНАТИ, ВОМѢНЯТИ, ВѢМѢНАТИ дієсл. недок. 1. (за що) Мати за що, вважати що-небудь чимсь: На ѡстѣтокъ не толко бѣды ѡ(т) свѣта, ѡ(т) тѣла... ѡхѡтне... зносити... и за смѣтѣе собѣ их вѣмѣнѣти: але дла хѣ, и дла вѣры Правослѣвной и самѣю смѣрть... по(д)нѣти гѡтѡвыми быти мають (Київ, 1632 МКСВ 283); ѡ гордѣню и повѣгѣ царей зѣмныхъ не (д)бѣють, чѣсть стѣтел-скую презирають, и фѣлѡзѡфѣю за глѣп(с)тво: вѣмѣнають (Чернігів, 1646 Перло 152); Повтѡре стѣрайтєса недѡстѣтки влѣсныи познавѣти, гды(ж) найбѣрзѣй и найчастѣй тоє члѣка звѡдитъ, гды собѣ чоѣо за грѣхъ не вѣмѣнѣетъ (Київ, 1646 Моґ. Тр. 910);

(кого з ким) прирівняти (до кого): А того єп(с)кпа... гедебна болѡбана конѣчно низве(р)гѣємъ,

и ѿ(т) всего с̄ительскаго дѣйства вѣчными часы обнажаѣмъ, ис прѣсты(ми) чернѣцами вмѣняѣмъ, и всѣмъ цр̄квамъ оглашае(м) (Новгородок, 1594 ЛСБ 267).

2. Думати, вважати: Непщѣю: Мнѣмаю, розѣмѣю, мню, вѣмѣнаю (1627 ЛБ 75); Полагаю: Постановляю, покладаяю: вѣмѣнаю (Там же, 86); imputo, причитаю, вѣмѣняю, виню (1642 ЛС 229);

ни за что (што) вѣмѣняти, ни во что вомѣняти (кого, що) — не поважати, не цінувати (кого, чого), нехтувати (ким, чим): а на(д) все забывши боя(з)ни божое, сталися преслушате(л)ми и непокорывыми писанию нашему по свои(х) похоте(х) ходяще зве(р)хность пасты(р)ства ни вочто вомѣняюще ему во все(м) сопротивляющесея (Замостя, 1589 ЛСБ 113); Я(к) же са вы дѣховными... //... звѣати можете, коли брата своего..., оуничжиѣаете, и ни за што бѣти вѣмѣнаете (1598 Виш. Кн. 286-286 зв.); А знать, если бы хто што строхи и знал, як южъ досягнет стиха якого басней аристотельских, тогды южъ Псалтири читати ся соромѣет и прочее правило церковное ни за что не вѣмѣняет (Унів, 1605 Виш. Домн. 190).

Див. ще ВМѢНИТИ.

ВМѢРУ *присл.* В міру: добро естѣ на(м)... ясти и пити вѣмѣроу, а не ско(т)ски жити (1489 Чет. 292 зв.).

ВМѢСТЕ *див. ВМѢСТѢ.*

ВМѢСТИ *див. ВМѢСТѢ.*

ВМѢСТИЛИЩЕ *с.* Вмістилище: Радѣйса вмістілище, тѣс бовѣм' вмістил(а), з' вѣкѡ(в) пожаданого гѣста породѣла (Лѣвѣв, 1631 Волк. 26).

ВМѢСТИТИ, ВМЕСТИТИ, ВОМЕСТИТИ, ВОМѢСТИТИ, ВѢМЕСТИТИ, ВѢМѢСТИТИ, УМѢСТИТИ *дієсл. док. 1.* (кого, що) Помістити: И дла того архіереи... добротлѣвостѣ Бѣзской прѣситѣ, жебѣ выстѣпки прѣз члѣдѣю недолѣжно(ст) допѣщѣныи, преставльшемѣса ѿ(т)пѣстѣль, и егѡ въ крайнѣ живѣчихъ оумѣстѣль (Киѣв, 1623 Кон. Ом. 150); Не позбѣль того домѣ Іѡанѣ свашчѣнный Але щѡжѣ; дѣбре к смѣрти былѣ приготѡвлѣнный взаласѣ егѣ смѣрть, лечесѣ мѣ нѣ зашкѣдила И ѡвшемѣ, з долѣ плѣчѣ в Нѣбо вѣместѣла (Луцѣк, 1628 Андр. Лям. 17); просѣмо... всемл(с)тивогѡ сѣдѣю с псѣтеле нашогѡ Іис Ха, абѣ дшѣ ѡныа принѣль в

рѣцѣ свой Бѣзскѣи, и вѣмѣстѣль в нѣдра Авраѣма, Ісаѣака, Іѣкова, идѣже ѡпочивѣають всѣ ѿ(т) вѣка ѡномѣ оугѣдѣвшѣи (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 946).

2. (що) (*мати в собі*) вмістити: можетѣ ли члѣвчѣе чрѣво вомѣстити невомѣстимо(г) (1489 Чет. 159 зв.); ты бо ннѣ творца нѣбоу и землѣи в живо(т) свои вѣместила (Там же, 162 зв.); довнѣмаю иже бы весь свѣ(т) не могѣль вѣмѣстити написаны(х) книгѣ. Аминѣ (1556-1561 ПС 442 зв.); Или не вѣдаешѣ я(к) на ты(х) грѣды(х) бадавѣа(х), вѣлаха(х), дрыкга(н)та(х), бро(ж)ка(х), карѣта(х), ко(т)чѣи(х), трѣ(п) сво(и) пременаючи(и) ѡ животѣ вѣ(ч)но(м) мѣслити вѣмѣстити не може(т) (п. 1596 Виш. Кн. 238 зв.); то якѣ мѣже(т) домѣ мой тѣсный вмістѣти та (Устрики, I пол. XVII ст. УС № 29515, 159); Радѣйса вмістілище, тѣс бовѣм' вмістил(а), з' вѣкѡ(в) пожаданого гѣста породѣла (Лѣвѣв, 1631 Волк. 26); Всѣ деватѣри Нѣса, и землѣа, не мѣгѣтъ вмістѣти, Анѣ Аггѣлове твои намѣ ѡ нѣмѣ възвѣстѣти (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 69).

3. (що, о чѣм) Збагнути, зрозумѣти, осягнути (розумѡм), сприйняти (що): Или не вѣдаешѣ, я(ко) в статѣта(х), ко(н)стытѣцѣа(х), права(х), пра(к)тыка(х), свара(х), прехитренѣа(х) оу(м) плавающѣй того помысла ѡ животѣ вѣчно(м) по(д)нати, и вѣмѣстити не може(т) (п. 1596 Виш. Кн. 238); Чѡго ерѣтици вмістити не могѣ(т) и въ недовѣрѣе до темнѡсти идѣтъ (к. XVI- поч. XVII ст. ПДПИ 182, 102); В ѡ(т)починѣню покою Бѣа твогѡ, в котѡромѣ же и повтѡре то рекѣ, живешѣ, рѣшаешѣса, и естѣсь и тѣшишѣса в немѣ, радѣешѣ, весѣлишѣ... роскошѣешѣ, и видѣнѣемѣ егѡ толѣкѡ са насычаешѣ, колѣкѡ вмістити можешѣ (Вѣльна, 1620 *См. Каз.* 25); Але и самѣи Рѣды Збавѣтелевы выплѣнѣти оусилѣють... на Па(н)скѣю Вѣчѣрѣ идѣтъ и небѣавачѣса трѣдностами, клѣпотами и старѣнемѣ звѣзѣдѣ Малжѣнскогѡ, вѣмѣстѣвши слѡво Збавѣтелево в' собѣ (Киѣв, 1632 *МКСВ* 285); А таа кнѣга значѣт' Тѣемнѣи сѣдѣбѣ(з)кѣи, котѡрыи оу вѣдомѡсти, тѣлѣко самѣгѡ Бѣа, и той самѣ ихѣ, ѿ(т)крѣивѣетѣ комѣ хѡчетѣ, по вѡли стѣй свѣей, таѣк' Аггѣломѣ, якѡ и члѣвѣкомѣ, рабѡмѣ свѡймѣ Пр(о)ркѡмѣ, и Ап(с)толѡмѣ, по сѣлѣ ихѣ, илѣ мѣгѣтъ вмістѣти, ѿ(т)крѣвѣнѣе Бѣіе (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 131 зв.).

4. (о чім) Повідомити, сповістити (що, про що):

Бо и о томъ ест вонтпливость, если же такъ верховный апостолъ Петръ в Рыме епископомъ былъ, бо и о томъ тѣсно вместила барзо церковъ святая (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

Див. ще ВМѢЩАТИ.

ВМѢСТИТИСА, ВОМѢСТИТИСЯ, УМѢСТИТИСЯ *дієсл. док.* (в що) Вміститися, поміститися (всередині чого-небудь): каштеля(н) Пате(и), если и каштеля(н)ства титѣ(л) догони(л), але то(л)ко по чотыри слѣговины, и во оде(ж)ди якая ба(р)ва вомѣститиса могла, за собою волочи(л): а ннѣ коли бискѣпо(м) зоста(л), перебѣжи(т) ли(ч)ба и деса(т)коваа, и ба(р)ва скѣподоро(ж)шаа и славнѣ(и)шаа (1598 *Виш. Кн.* 274 зв.); Рада бѣ с тобою бразъ вѣ гробъ са вмѣстила (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 13);

протиснутися, пролізти: коли нарудь услышалъ, ажъ у церкви естъ Христось, а они тамъ ся испрытали много людей, що не могли ся у ворота умѣстити, тулько ихъ пришло передъ Христа, абы слухали науку слова его (XVI ст. *НЄ* 28).

Див. ще ВМѢЩАТИСА.

ВМѢСТНЫЙ *прикм.* Спільний: а тамъ въ Лыбеди млынъ Выдубицкій вѣстный, пополамъ съ Печерскими, а они тотъ млынъ зъ Выдубицкими за чотыри дворища на Звѣринцѣ вымѣнили (Городно, 1568 *АЗР* III, 146).

ВМѢСТО, ВМЕСТО, ВОМѢСТО, ВЪМЕСТО, ВЪМѢСТО *прийм.* 1. (з род.) (виражає об'єктні відношення, вказує на заміну одного предмета, явища іншим) замість: приймоу лєсть вомѣсто дара (1489 *Чет.* 161 зв.); А коли которого з ва(с) ѡ(т)ца снѣ боуде(т) просити хлѣба. чи камень подасть ємоу а либо рыбы а вѣместо рыбы гадиною ли подасть ємоу (1556-1561 *ПЄ* 267); панъ по(д)комори(и)... злєцы(л) рє(ч) свою ѣ права мови(ти) приятелеви... янѣ хоинскому: которы(и) прияте(л) ѣмоцованы(и) его м(лсти) вместо ѣстное жалобы по(д)не(с)ши позо(в): проси(л): абы читанъ бы(л): которого я пере(д) собою чита(ти) каза(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25); не имѣте котораго ап(с)ла вѣмѣсто Іса (XVI ст. *УЄ Трост.* 57); А же патріархове дають упоминки и дарунки вѣместо чиншу Турчинови, не естъ то дивъ (Київ, 1621 *Кон.*

Пал. 926); пышный, и сердитый, и гнѣвливыи, выклѣтый естъ ѡ(т) Бѣга: того покармъ, вѣместо гронъ Вѣнны(х), гѣркост Бѣсо(в)скаа (Львів, 1642 *Час. Слово* 275 зв.); Знѣйже члѣче якѡ на(д) вѣми сѣми красѡтами, и слѣдѡстами, постаѣвилъ та Бѣгъ твой справцею, властителемъ и стороже(м), и розѣмнымъ шафаремъ, щобы(с) вѣдалъ потрібное даѣати потребномѣ. Абысь вѣмѣсто животѣ: смѣрти не подаѣвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 5).

2. (у сполученні з дієсловом і прикметником з пропущеними словами **вжите, вживається**) замість: Тое бовѣмъ оупрошѣ, вѣместо оумолѣю, стѣи ѡѣы вытолмачили (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 255); Развращѣнный: Преврѣтный, префоритѡваны(и), прекерѡваны(и) // вѣместо, строптѣвыи, лѣкавыи (1627 *ЛБ* 104-105).

Див. ще ВМѢСТѢ².

ВМѢСТѢ¹, ВМѢСТЕ, ВМѢСТИ, ВОМѢСТѢ, УМѢСТѢ *присл.* Разом: аще оумрѣ. не положѣте ма вѣместе со дамѣано(м). но ро(з)но (1489 *Чет.* 67 зв.); Пришедѣше вси вомѣстѢ ап(с)ли поклонилиса и рекли г(с)жи бѣи (Там же, 260); И с товаришмѣ своимѣ въ сажень для тогѡ иже вѣстѣи оубѣйство былѣ оучинѣли (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 66); вѣстѢ з людмѣ татарѣ ѣли и пѣли (1577 *Остр. л.* 127 зв.); честію великою честовалъ его, тай веселиль ся съ нимъ умѣстѢ (XVI ст. *НЄ* 6); Если бы дѣвкѣ пѣннѣ зарѣчилъ мѣжъ, а нашѣл бы ю хто вѣместе лежалъ бы з нѣю, обоє вѣведешъ до брѣны мѣста онагѡ и кѣменми забѣты бѣдѣ(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.).

ВМѢСТѢ² *прийм.* (у поєднанні з числівником з пропущеним словом **дав**) замість: На срѣбро це(р)ковное... на тѣе двѣ коново(н)цѣ придатку зо(л) ѣ.ѡ(т)цѣ Стеѡанѣ вѣмѣстѢ зо(л) аї (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 3).

Див. ще ВМѢСТО.

ВМѢТАТИ, ВМЕТАТИ, УМѢТАТИ *дієсл. недок. і док.* (кого, що) Вкидати (вкинути): Коли не вѣровати боудете оу боги наша то въ ѡгнь и въ водоу вѣчю вас (1489 *Чет.* 140 зв.); а если трава котораа дне(с) на поли естъ а на завтра бѣвае(т) в печь оумѣтана. бѣ такъ ѡдѣѣаетъ. чимъ васъ бо(л)-ши(и) ѡ маловѣри (1556-1561 *ПЄ* 275 зв.); ходи(л) іс при мѣри галилейскомъ и оузрѣ(л) два бѣрата,

симона... и андреа... вмѣтаючи сѣти в море, бо были рыбарє (XVI ст. УЄ № 29519, 85 зв.); такъ и теперъ ѿ товаришѣ анѣ для того и(ж) та в твое(м) мѣцно(м) стоа(н)ю мало пороуши(л) непріатель, мѣлъ бысь южъ и са(м) себе вмѣтати в пропасть (Острог, 1607 Лѣк. 97); objіcio, is, предлагаю, задаю, вмѣтаю, запиною, указую, поношаю (1642 ЛС 285);

(саджати до тюрьми) вкидати, ув'язнювати: повелѣлъ ихъ кнѣзь агриколаи оу темницу вметати (1489 Чет. 140 зв.); еще же бра(т)ство пре(з) ѿ(р)маны з епи(с)копо(м) ваши(м) знапа(с)това(в)ши до вазе(н)а окрѣ(т)ного вметали и ко(л)ко мѣсаци мѣчили (Вільна, 1594 ЛСБ 154).

Див. ще **ВМѢТОВАТИ**.

ВМѢТИ див. **УМѢТИ**.

ВМѢТОВАТИ, УМѢТОВАТИ дієсл. недок. Те саме, що **вмѣтати**: сѣдѣлъ іс̄напротив'ко с'карб'ниці цркв'ной и смотриль яко народ' мечеть пѣнезѣ до скарб'ниці а мнози котори богаты(и) оумѣтовали много (1556-1561 ПС 178 зв.); Оумышлаю, сѣсловляю: Рахѣю, ѡважаю, помѣтѣю, в'мѣтѣю, в'стрѣляю, домышлеваюся, домыслѣ, дохожѣ(н)е або домнѣманье чиню (1627 ЛБ 167); **костки вмѣтовати** (між кого) — сіяти незгоду, ворожечу: Чомѣ на тоє свѣцкіє а звѣща глоубей в рѣчѣ оугладѣючіє стѣскають, же ихъ дѣховные оумыслне межи ихъ костки вмѣтѣчи, ѡдны(х) з дрѣгими оуставичне вадать (Острог, 1598-1599 Апокр. 195).

ВМѢЩЕНІЄ с. Суміш: и малѣ квасѣ все вмѣщеніє кваситѣ, свѣтчи҃г̃ го́лосѣ бж҃ій (Острог, 1598 Отп. КО 5).

ВМѢЩАТИ, ВМЕЩАТИ, ВЪМѢЩАТИ дієсл. недок. 1. (містити в собі) вмѣщати, мати в собі: ты же кой образ показоваеши стаду, яви ми его на свѣт, да вижду извѣстно, егда есть в гордости и... доволствах излишних и всѣх исполнениях похотей плотских, их же вѣкъ сей носит и вмѣщает (1588-1596 Виш. Кн. 139); Мудрость плотеская Христа преслушает и духа святого в себе не вмещает (к. XVI ст. Укр. п. 80);

(визнавати що-небудь, вважати його звичним) сприймати: Члѣвкѣ бовѣмъ лѣтве вмѣщаѣтъ в' себе, и пріймѣтъ злоє (Вільна, 1627 Дух. б. 98); Вы бовѣмъ яснѡ видите славѣ Бж҃ію без' заслѣны и Бг҃ъ

васѣ дѣвнимъ свѣто(м): премоу(д)рости просвѣщає(т), Котѣрій свѣтъ нашъ зѣмный не вмѣщаєтъ (Чернігів, 1646 Перло 40).

2. (кого) (надавати місце для перебування) приймати, поміщати: Та́кже немѡ(ж)на рѣ(ч) и(ж)бы богѣтии, немл(с)твы(и) незбо(ж)ны(и) злѣтолюбе(ц). вше(л) до цр(с)тва нб(с)наго. прѣто не вмѣщає(т) богѣтого тѣснѡты ра(д) для мнѣго и тлѣснѣ его (XVI ст. УЄ № 29519, 102); было тамъ чемоу дивоватиса... якъ ієрда(н)скаа рѣка змѣстила его котѣраго не вмѣщаю(т) нбса (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 444 зв.).

Див. ще **ВМѢСТИТИ**.

ВМѢЩАТИСЯ, ВЪМѢЩАТИСЯ дієсл. недок. 1. (поміщатися в середині чого-небудь) вмѣщатися: чили не розоумѣете ижъ в'се шѣто в'ходи(т) въ оуста в' чрево вмѣщає(т)са (1556-1561 ПС 70); Прѣтожъ гдѣ са три(д)цать мѣрѣ пшѣниці чѣстой засѣтъ, та́мъ залѣ(д)вѣ шѣстаа чѣст' кѣколю в'мѣщаєтса и ѡкажетса (Вільна, 1627 Дух. б. 246).

2. (в собі) (про вдачу) бути замкнутим: тѣмъ болѣе и(х) хс̄словесы и оученіє(м) свои(м) оукрѣпитъ в вѣре единомыслены(х) быти и не дасть сметати са волна́ми сего житіа, иереємъ бывающи(м) в собѣ вмѣщати́са и о телесны(х) наши(х) печѣмса (Заблудів, 1568 УЄ № 552, 1 зв.).

Див. ще **ВМѢСТИТИСЯ**.

ВМѢЩЕНІЄ, ВЪМѢЩЕНЬЄ с. 1. (певний пункт, призначений кому-небудь) місце: Почитаѣтъ Рыцѣрѣ: кгда когѣ на свободѣ Вызволитѣ: за што грѣховѣ собѣ ѡ(т)пѣщен'є Ѡдѣржитѣ: а по смѣрти в' Нѣбѣ вѣмѣщен'є (Київ, 1622 Сак. В. 45).

2. (чого) Розміщення, розташування: с пѣрвои сѣѣтвы моѣи жнѣва дѣховного малый ко́лосѣ чѣстой пшѣниці посылаю, абѣсь нимъ оутѣшавъ желаніє дшѣ твое(и) ѡ таѣмницахъ бзѣскихъ и вѣдомостю правдѣиво(г) пресѣществе(н)ного сѣщества бж҃іа по мѣрѣ вѣмѣщеніа и ѡ створеню аггловѣ, и ѡ порѣдкѣ хѣровѣ ихъ (Почаїв, 1618 Зерц. 3 нenum.).

Пор. **ВМѢСТИТИ**.

ВНАЧАЛЄ присл. Спочатку: вначале бѣ слово. и слово бѣ ко боу (1489 Чет. 39 зв.); вначале есть слово ка(к) бы до вѣка и пережѣ вѣка (Там же, 41).

ВНАШАТИ дієсл. недок. (в що) Уводити, вно-

сити: мешаны Лвовьскыє... подаю(т) и внашаю(т) в законъ нашъ стѣ(и) надкы якыє(с) новыи незвык-
лые и закону стѣму противныи (Стратин, 1588 ЛСБ 101).

Див. ще ВНЕСТИ, ВНОСИТИ.

ВНЕ *див. ВНѢ².*

ВНЕБОВЗЯТЬСЯ *с. (смп. wniebowzięcie) (назва свята)* Успення: пан Адам Роговський... противко ...всим спасчаном... и велебной капитулы его мил. церкви катедралное володимерское заложена Внебовзятъя // Пренасветейшое Панъны Марие Богородици, з бытънстю и притомънстю тых же их мил. пановъ их, сведчил и протестовал се (Володимер, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 375-376).

ВНЕБОВСТУПЕНЕ, ВНЕБОВСТУПЛЕНЕ *с. (смп. wniebowstąpienie) вознесіння: Глава А.: є(ст) ро(з)мовы и(с)сусовы зъ апо(с)толы ѳ его внеб-вступе(н)є (II пол. XVI ст. КА 1); На пото(м) бовѣмъ по три(д)цати и двѣ рѣкахъ Хвѣ внѣбвстѣплѣна єст напѣсано на вѣспѣ Пѣтмѣ с(т) Єв(г)ліє пре(з) Іоа(н)на (Київ, 1619 Гр. Сл. 295).*

ВНЕВЕЧЬ *див. ВНѢВЕЧЬ.*

ВНЕГДА, ВЪНЕГДА *спол. (цсл. вѣнегда, вѣньгда) (зв'язує речення) (приєднує підрядну частину часу до головної)* коли: внегода внесли родители дѣта по обычаю законному ѱ немъ. Семиѱнъ правє(д)ныи прина(л) его на роуки свои (1489 Чет. 134 зв.); Кр̄(с)те... та знѣменіє имоутъ морскіи пловци... И рыбные ловци внегода себѣ низпѣщѣють въ глѣбинуѣ волны же тебе тѣкмо имѣтъ виноу (Дермань, 1603 Нал. Кр. 2); Тако(ж) и воінь вѣнегда иде(т) проти(в) неприѣтелѣ своѣго на бы(т)вѣ бои(т)са и смѣти(т)са а кды(ж) побѣди(т)... възвращѣет̄са з великою потѣхою и радостію (поч. XVII ст. УЄ № 236, 5); А насѣ вѣрныхъ твоихъ Хѣ Бже на(ш) мл(с)тивый; заховѣй ѱ(т) таковой клатвы, и дарѣй намъ блгословеніє твоѣ вѣчноє, сподоби насѣ ннѣ въ страстѣ твоѣмъ ходѣти,... и радостный гласъ твой слышати, внего(д)а призовешъ правє(д)-ныхъ въ цр(с)тво своѣ (Чернігів, 1646 Перло 154);
(з відтинком умовності) коли: тыи котори познають и оувѣратъ той свѣтлости. боудоут са радовати яко ѱныи роботници въ ча(с) жатвы своѣа албо яко гетманове вѣнег(д)а звѣтаживши неприа-

тель свои дѣлачи добычоу тоую або богатъствы и(х) (XVI ст. УИ 1911/2, 75).

ВНЕЗААПУ *присл. (цсл. вѣнезаапу) раптово, несподівано: Напрѣсно: Внезаѣпѣ, надарѣмне, знѣгла, з' прѣдка, з' неѱбѣчки (1627 ЛБ 69); ѱ Прехвѣлнѣи Мчнѣи, Вы... якѱ стрѣлы распѣщенѣи ѱгнѣннѣи Дхѱмъ стѣмъ наѱшчрѣнѣи, и Тѣкъ на вѱйскѱ чартѱвскѱе напѣщеннѣи Вы вѣнезаѣпѣ полки бѣѱѱвскѣи поразили и Вѣскѱрѣ тѣхъ по(д) нѱѱѣ свой полѱжили (Чернігів, 1646 Перло 46).*

ВНЕНТРОСТИ *мн. (пол. wnetrzności) нутро-щі: тело небожѣчиковское, барзо трутизноу попсованое, и языкъ и губа поторгана... внентрности з кровю спеклоу на постели выкиданыє и постель вся кровю сплынула (Луцьк, 1631 АрхЮЗР 8/III, 586).*

ВНЕСЕНЕ, ВНЕСЕНИЕ, ВНЕСЕНЪЕ, ВНЕ-СЕНЬЕ *с. 1. (чого) (в середину чогось) внесення: 15 сосено(к) п(н) пѣ(тр) воеводи(ч) мо(л)давски(и) дарова(л) ѱ(т) ты(х) внесєня в цѣ(р)ко(в) з улѣцы хлопо(м) мѣра(р)ски(х) ма(и)стрѱв(в)... ты(м) ѱ(т) порады зло(т) 1 и 18 (Львѣв, 1627 ЛСБ 1051, 3 зв.).*

2. Введення, впровадження, узаконення: в пѣсма(х) бѱѱѣ(м) тогѱ Патріѣрхи нахѱдимѱ, ижъ дѣла внесѣна опрѣснока, и иныхъ ѱ(т)мѣнъ до Костѱѱѱ(в)... ѱныи Кѱстѱлы росказѣлъ позамыкѣти (Київ, бл. 1619 Аз. В. 285); Первыйнадесять артикулъ. Внесєніє в Костѣль свѣцкой мусики, органной и пищальное (Київ, 1621 Коп. Пал. 785).

3. (офіційний письмовий документ) подання: Абовѣмъ слоушнаѣ... речѣ єст... абы до вырозѣмѣ-нѣа альбо познанѣа, и до ѱповеданѣа персѱны ѱ(т)цѣвское... розѣмѣно // и вношано было, абы ѱ(т)цѣвского ѱ(т)зывѣнѣа моцѣ, снѱвское прѣймова-ло внесєнѣе, альбо посре(д)ство (Дермань, 1605 Мел. Л. 19 зв.-20); а зпереду ѱ(д) берега реки днепра в томъ за(с) ѱ(д) вѣлицы спа(с)кое лежачи на котѱромъ дворѣ то є(ст) половицы мнѣ Посѱховьско(и) належачѱє сума пѣ(в)наѣ възглядѱмъ внесе(н)ѣа моє(г) впро(д) прѣ(д) декрѣта мес(т)ские Киевские А пото(м) за Апѣлѣациѱє ѱ(д) суду мес(т)кого прѣ(з) декрѣтѣ є(г) кр̄: м(л̄): задво(р)ныи взнана и присужѱна (Київ, 1644 Гр. Посѱх. 1).

4. Посаг: але тыи рѣчи, которыи кнагини... по

внесени своем ѡт матки, або ѡт мѣжа своего дарована а в шацѣнкѣ то не было ставено, маест князь Ила их всех мачосе своей вернѣти (Неполомичі, 1531 *AS* III, 387); я... напротивъ внесеня є(и) в до(м) мо(и) подѣле статѣѣ права по(с)политого имаючи на то по(з)воле(н)є пана ѡ(т)ца моего записа(л) вена ис приви(н)ко(м) всего сѣмоу три(с)та копѣ гроше(и) ли(ч)бы и монеты лито(в)ское (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15 зв.); я, живючи... и(з) менованою... ма(л)жо(н)кою моею... на (в)несенѣе єе, счо(м) по не(и), беручи за себе за ста(н) ма(л)же(н)ски(и) взя(л), // взлядомъ теды то(г)[о] нагорожаючи,... ма(л)жо(н)ци мое(и) легкую и записую, на тыхъ вси(х) тро(х)... ча(с)техъ маєтьно(с)ти мое(и)... суму певъную, то є(ст) се(м)сотъ золотыхъ по(л)ски(х) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212-213).

Див. ще ВНОШЕНЄ.

Пор. ВНЕСТИ.

ВНЕСТИ, ВНѢСТИ, УНЕСТИ *дієсл. док.*

1. (кого, що) (*доставити куди-небудь, в середину чого-небудь*) внести, занести, принести: єп(с)кпи... внесли ѡбразъ сп(с)вѣ нероукотворенны въ црѣгра(д) (1489 *Чет.* 269 зв.); То... все... Я(р)молина... [до] дому свое(г)[о] внє[с]ла (Житомир, 1583 *АЖМУ* 46); принѣ(с)ши мє(р)твого ѡ(д)би(л) дверѣ це(р)ковнымъ внє(с) (!) го до новомѣрванной це(р)кви до самого ѡ(л)таря (Львів, 1612 *ЛСБ* 1038); дѣдъ Вм̄(с)... внѣслъ в Дом ваш дла вѣчноѣ славы лѣскѣ Маршалкѣвскѣю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6); Іѡсифъ,... поспѣлъ зъ... Нікодѣймомъ, ч(с)тноє и преч(с)ноє Тѣло Гд̄не зъ Кр(с)та зна(в)ши, и Простѣрадломъ... обвѣвши, оучтивє... до грѣбу внесли и положили (Там же, 227); вѣтагнѣлъ Нѡє рѣкѣ а оухватѣв єи [голѣбицѣ] внєслъ до корабля (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.); *Образно:* Не меншій... чудъ єсть православный, же якъ вкинєный посередъ огня на онъ часъ паперъ, такъ теперъ... посередъ огня гнѣвомъ палаючихъ сердець отступниковъ нашихъ внесєний, огневи такому подлеглий, святыи святой святыни въ... нашей церкви возстави<те>ль не згорѣлъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1067).

2. (що) Запровадити, узвичаїти, ввести: Зъ якоу жъ то смѣлостью и бачєньємъ, хр(с)тиа(н)скѣю пасхѣ свою, передъ жиловъскою напередъ дно(в)

двадєсать и пать внесли, анѣ с хр(с)тияны, анѣ зъ жидами са згожаючи штось велми дивъно (Острог, 1587 *См. Кал.* 17); гдє явнє многіє канѣны противъ звѣчає(м) костѣла ри(м)ского, яко на шѣсто(м) синѣдѣ, ѡ поймованью жонѣ каплано(м), и дїаконо(м), и ѡ сѣбѣтне(м) пѣстѣ, канѣны пре(з)моцъ оунєсли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 48 зв.); пишучи книжки и друкуючи, пришлого вѣку людемъ знати дають, якобы то они для спасєнія душъ людскихъ вчинити мѣли, ничого иного в церковь божию не внесли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 25); Ієрони(м), и инєє чїнатъ змѣн'кѣ а повѣдають, же Пѣтръ стѣый вож(д)ъ Ап(с)лѣвскїй в'не(с)лѣ то(т) ѡбѣчай (Львів, 1645 *О тайн.* 128).

3. (що) Сплатити, внести (про гроші): я григоре(и) гневѣшеви(ч) ѣє(з)дє(ц)ки(и) вы(з)наваю... квитациєю... и(ж) што бы(л) зо(с)та(л) винє(н) мни ...пнѣ Миха(й)ло... пє(в)нѣю сѣ(мѣ) пинєзє(и)... тѣю сѣ(мѣ)... внє(с) на третью ча(ст) має(т)но(с)ти своеє дєдє(ч)ноє (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 12); Гды теды такѣвы(м) ѡбличє(н)ємъ самого сєбѣ... знєслъ з сєбє сѣспїцїю... нѣйпервей ѡ том на день зѣвтрєшнїй трактовѣли яко бы са приложє(н)ємъ са и ѡ(т) нихъ сѣмъ... на потрѣбѣ Рєчи посполїтой, вѣгодитисѣ могло... з рѣзны(х) воеводствъ... внєсєно бѣдєть (Київ, 1628 *Апол.* 4);

пожертвувати, подарувати: А то для того, ижъ панѣве брати старѣстѣе рѣчєныє, передъ зачатємъ мурѣваня церковного вєзмиши от мене тысєчу золотыхъ полскихъ, которую внесли были на домъ мешканки Луцкое панєє Яцковѣе... тую суму взяли ...и... нит видѣма гдє обернули (Луцьк, 1638 *АрхїОЗР* 1/VI, 747); Кѣтѣрыи пришли до хєлкїа сшѣнника велїкаго и вѣзѣвши ѡ(т) нєго пѣнази кѣтѣрыи бѣли внесєны, до домѣ бѣжего и кѣтѣры(х) бѣли зѣбрали лєвїтовє,... пѣдали в' рѣки тѣхъ кѣтѣрїи бѣли над' робѣтники в' домѣ г(с)днємъ, абы црѣковъ направѣвали (серед. XVII ст. *Хрон.* 348 зв.);

передати (на що): тую суму водлє запису одѣбравши, найдалєй полрѣча повинни будутъ в том же воеводствє Волынскомъ оную внести на добра земские, с которыхъ бы приходъ тотъ же доходилъ особѣмъ тымъже, водлє дарѣваня моего (Луцьк, 1638 *АрхїОЗР* 1/VI, 747).

4. Принести як посаг: маєт княгини Александра на Тѣровѣ и Тарасовѣ зостати, а маєт на их три тисащи коп грошей мѣти, которые внесла до мѣжа своего (Неполомичі, 1531 *АС III*, 386); де(в)ка по сме(р)ти мужа свое(г) внесе(н)є трати(т) хотя бы и великую суму внесла (1566 *ВЛС* 61); сын мой не має жадное справы... до внесеня моего, которое внесла до мужа своего... то ест вола гнедорыжого и иншое убозство мое (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 13).

5. (що) Подати (просьбу): На што и листы с печатми и подписы рукъ ихъ... даны сут на то, абы внести просьбы до всѣхъ посполите людей ихъ м. пановъ шляхтѣ(Львів, 1608 *АрхЮЗР* 1/ХІІ, 528); пани янѣя сауловичовая внесла прозбу до панов брати(и) абы є(и)... въ єи хоробѣ поратовали панове братия (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 73);

(що) (*скаргу, справу і т.ін.*) представити, подати, внести: в жалобе єе мл(с)ти кнегини ма(р)и... ѡ загамова(н)є має(т)но(с)ти єе мл(с)ти... кнѣзя ку(р)пѣського внесеноє такъ тежъ ѡ слѣдги и челе(д) єе мл(с)ти (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 147); ѡ(т)-не(с)лѣ єсми по(з)во(в) два... до места Паволочи... //... а то прихилияючися до протє(с)тации... чере(з) и(х) м(л)ти самы(м) поводо(м) внесеноє ѡ кгва(л)-то(в)ное наєха(н)є на має(т)ность... кне(ж)ны корє(ц)кое деди(ч)нѣю (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 39-39 зв.); маючи мы видимость съ протестацции дня десятого мѣсяца марца черезъ нѣякогось Антонія ростригу,... который... противъ поповъ тутошнихъ Кіевскихъ..., змысливши непристойне протестацции до книгъ... внести смилѣ и важилсѣ (Кіїв, 1610 *АЮЗР* II, 59). панѣ Станисѣлавѣ Ко(р)-сакъ... сведѣчилѣ и протє(с)това(л)се... ѡ то ижъ поменени(и) ѡтецѣ могила не заживѣши в речахъ свои(х) правѣны(х) срод(д)ковѣ, але рече(и) заживѣши кгвалѣтовѣного способѣ, на право посполітоє и вины вне(с) (Кіїв, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626, 37).

6. Зробити позначку (на чому-небудь), позначити (на чому): ты самѣ // альбо хто ѡ(т) тебе ходи(т) тую землю твою яко за пу(с)то(ш)... переле(з)ши в нашу супле(т)ную и сумє(с)ную землю на бо(р)тномѣ дереве знаме твоєє ѡ(т)чины вне(с)ти тає(м)не а того ты не покаже(ш) абы(с) што на се(и) сторонє в супле(т)но(и) земли з нами

мети ме(л) (б. Кієва, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 2-2 зв).

7. (що) Вписати, включити: нѣколи было многи и(х) злыхъ єретіковъ... и ины(х) словѣ много внесли. тыми ѡзлobili цр̑квѣ б̑жію (1489 *Чет.* 91).

8. Доставити, спровадити: Та же и во иныхъ епи(с)пияхъ ста(н)у дх̑вномѣ ѡзна(и)муємъ ижъ яко недавного ча(с)у з волѣ бже(и) для хвалы имени єго ст̑го, такъ тыжъ для розмноже(н)ѣ наѣкъ писмѣ наши(х) словє(н)скихъ р̑дскихъ внесена была до ты(х) краю(в) наши(х) др̑дка(р)ня р̑дская (Львів, 1586 *ЛСБ* 80).

9. (*внести в що-небудь щось додаткове*) привнести: до которое єсми внес маєтности своеє вшелякое немало (Володимир, 1589 *АрхЮЗР* 8/III, 451); И такъ... засѣдали... прѣгнѣчи оупорѣ и пыхоу внесєныє, вычистити и выкоренити (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.).

10. (що кому) Учинити, заподіяти: я постерегаючи, абы якая потѣвар от того Варсанофія манастиреви не была внесена (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 1/VI, 367);

(що на кого) сфабрикувати: злочинцѣ Єгѡ спотваривши, на крѣстнѣю,... и проклатѣю смѣртѣ ѡсѣжають,... стараючисѣ и оусилѣючи, не оуморити Єгѡ, але и пѣматкѣ на нѣго зелѣивѣю, и сромѣтнѣю в̑нести и в̑ложить (Кіїв, 1637 *УЄ Кал.* 775).

11. *Перен.* Спричинитися (до яких-небудь дѣй), бути причиною (чого-небудь): Якъ нѣ машѣ тѣла за котѣры(м) бы не мѣла ити вслѣ(д) тѣнь. та(к) анѣ чл̑ка котѣрый бы не по(д)лѣга(л) грѣхѣви. прироже(н)є бовѣ(м) наѣше скло(н)наѣ // нѣакаѣсь єстѣ рѣчѣ до пого(р)шенѣѣ. и до грѣхѣ лѣтве оунѣсєнаѣ (Острог, 1614 *Тест.* 168-169); Были и лживые пророцы въ людєхъ, яко и въ васѣ будутѣ лживи учители, которые внесутѣ єрєтыцтва затраченѣ (Кіїв, 1621 *Кон. Пал.* 315).

вырокомѣ внести — ухвалити, винести рѣшення: такъ истизну совитость зарѣки короля... на тую часть вырокомѣ своимѣ внесли, а королю, и мнє на томѣ смотрєти ѣказали (Кременецѣ, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 31 зв.); **на душу неправду и кривоприсяжство внести** — повєстисѣ непорядно, аморально, взяти грѣх на душу (говорячи неправду, криво присягаючи): Славословіє унитское до Сік-

ста Четвертого, въ доводъ... приведеное, такой есть ваги и вѣры, какой есть и посолство Потѣво и Терлецкого, которые... папезовѣ Клеменсови... отдали и на томъ присягли, о чомъ ся Руской нашей земли не сніло, и такъ на свою душу неправду и кривоприсяжство внесли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 503).

Див. ще **ВНАШАТИ, ВНОСИТИ.**

ВНЕСТИСЯ, ВНЕСТИСЕ, ВНЕСТИСА *дієсл.*

док. 1. Бути введеним: нине црѣца и госпожа в црѣко(в) внесеса (1489 *Чет.* 80).

2. Запровадитися, встановитися, з'явитися: а до того же вїдимо, тою ѡ(т)мѣною до якихъ ростыркѡвъ и мешанины, далася причина, и якїе новѣтныє ѡ(т)щепѣнства внеслїса в христїанство (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48 зв.); Тое геретицтво не могло зъ межи христїанъ, хотяй было отъ всеє церкви выклято, загинути внеслося за часомъ въ костелъ Римскїй (1603 *Пит.* 42); свѣтъ абовѣмъ сєсь ѡ(д) кролей ажъ до оубогихъ в трвогахъ и тѣрбаціяхъ лежить, и нїхто причины, ихъ не вѣдаєтъ: мановите явного зла, которое са за непослѣднєнствомъ // Адамовымъ внесло, то єсть жало смерти (Вільна, 1627 *Дух. б.* 160-161).

3. (до чого) Вписатися, записатися (у що): А я тежъ тотъ неслухный, зъ намовы людское противъ его милости уделанный поступокъ мой правный, позвы... и што бы колвекъ противъ его милости до книгъ которыхъ колвекъ, отъ мене самого,... въ той справе моей внеслосє, касую, умораю и въ нивечъ оборочаю (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/1, 264).

Див. ще **ВНОСИТИСА.**

ВНЕТЬ *присл. (стп. wnet)* 1. Відразу, одразу, сразу, зараз же: Лишь малженокъ їдетъ з двора — Внетъ тутъ молодыковъ чвора! (Луцьк, 1575 *КС XXV*, 98); Захотѣлоса и(м) вне(т) ра(ди)ти (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 5); абїє: оужє, заразъ, внєть, скѡро, вскѡкъ, рїхлѡ, прѣдкѡ (1627 *ЛБ* 5); Кгды мѡ коновъ зє злѡта, внєтъ розказалъ дати, Абы воды дрѣгїй рѣзъ мѣлъ в чѡмъ даровати (Київ, 1632 *Євх.* 304); стоимилъ павель и ѡбе(р)нѣлсѣ къ женѣ и ко дѣхови нечїстѡмѡ, и сталь мовити... изыйди... и вне(т) изышоль (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 64 зв.); Внетъ statim (*Уж.* 1643, 49 зв.).

2. (*уживається в головному реченні як співвідносне слово до сполучників кгда, если у підрядному умови або часу*) тоді: панъ Крыштофъ Харлинскїй ...слуги усѣ и челядь до везєня побралъ, в котором за выткненем певным кгда еє некий Андрей Ротковскїй... до тое работы признал, внет зараз и... сестру... в той же работе злой виновал, а девки еє две службиєтые... веспол из сестроу твоею помогил и поволывал (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 509); Обѣчишь яковыхъ цнѣтъ станъ тотъ потребуєтъ, И єслїса кто вѣдлѣгъ нѣго заховуєтъ. Внетъ с Книги той кѡждый справитисѣ мѡжєтъ, И до полѣпшєна са Бгъ мѡ допомѡжєтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 29 зв. нєнум.); Кгда та Пана своєго щасливє витѣємъ, Внєтсѣ далєй ваковѣтъ ю(ж) не спѡдѣвѣємъ (Київ, 1633 *Євфон.* 309).

ВНИ *див. ВНѢ.*

ВНИВЕЧЬ *див. ВНѢВЕЧЬ.*

ВНИЗИТИСЯ *дієсл. док.* (в чому) Знизитися, опуститися: а внизивши(с) дла на(с) в то(м) не-смрѣ(л)но(м) тѣлѣ поча(л) мати вла(д)но(ст) члѣ(с)коую (XVI ст. *УЄ* № 29519, 18)..

ВНИЗУ *прїйм. (з род.) (виражає просторові відношення)* нижче: па(н) Нємири(ч),... вє(л) и ѡказова(л) напє(р)вє(и) копє(ц) наро(ж)ны(и) внизу млы(н)ка своєго (Київщина, 1595 *ККПС* 82).

Див. ще **ВНИЗЪ².**

ВНИЗЪ¹, ВЪНИЗЪ *присл. (у напрямі до гирла річки)* вниз: и ещє къ тому жъ... манастирю придали и записали есмо землю нашу бортную... по сей сторонѣ Трубєша у верхъ и въ низъ (Пінськ, 1517 *АрхЮЗР* I, 56); отъ дороги рєчкоу внизъ привєлъ (Нєвмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/I, 59); А они за то вольность и(з)стародавѣна повєдаю(ть) мєли рыбы ловити на рєцє стырє... //... а вни(з) рєкою до четвє(р)тни сѣхомъ є миль... и(з) того платъ плачивали (1552 *ОЛЗ* 179-179 зв.); ознаймуємо тым листом..., ижъ мы... даємо... пустыню ку осажаню людми, названую рєку Сулу... ажъ вниз до устя Днєпра (Варшава, 1578 *ЧИОНЛ* XIV-3, 85); ѡдъ того ставъка, надъ которымъ повѡдъ прысєгу выконалъ, рєчъкою... внизъ идучи,... городиско старѡвєчѣное... лежить (Київщина, 1638 *ККПС* 191).

ВНИЗЪ² *прїйм. (з род.) (виражає просторові*

відношення) нижче: а в ре(ч)це собкѣ вни(з) ставѣ
ярославова и в ре(ч)ци лопени бобро(в) гонили
(Вінниця, 1602 ЛНБ 5, II 4050, 61).

Див. ще **ВНИЗУ**.

ВНИЙТИ, ВНИТИ, ВНІЙТИ, ВЪНІЙТИ, ВЪНІТИ дієсл. док. 1. Увійти (всередину), зайти: внійдѣте оузкими ворота бо просторонии ворота а широкии поу(т) оуводи(т) на погыбель (1556-1561 ПЄ 39 зв.); не хотѣ(л) внійти (!) в до(мъ) завидачи братоу своему (XVI ст. УЄ № 29519, 8); приятелю вни(и)ди кто естѣ внѣтрѣ (к. XVI ст. Розм. 16); слѣдчиса в нѣкои(х) мира сего вѣща(х) в домѣ моемъ бы(ти) бгѡѡ(т)ступно(мѣ) вл(д)цѣ лѣцкомѣ де(р)з-нѣвъ и вни(и)де в це(р)ковѣ... и властите(л)ско изе(ли) с престола а(н)тими(с) (Вѣрба, 1606 ЛСБ 407, 1); если хо(ч) быти се(р)дечне скрѣшѡный вні-йди в комо(р)кѣ твою, а ѡ(т)жени ѡ(т) себе гѣ(к) свѣта (Київ, 1623 Мога. Кн. 19 зв.); *indugredi pro ingredi*, вни(и)ти (1642 ЛС 234);

зайти, прийти: А еслибы котории з них или з дому их или подражател котории их упоромъ своимъ мѣлѣ в церкву вниити при литургии албо при которой церковной справѣ, то вамъ приказуемъ, абысте справъ всѣхъ занехали и несправовали (Львів, 1586 MCSL I-1, 136); Бо якъ ѡнѣ ѡблюбѣне(ц) в пѣснахъ гды мѣ(л) до домѣ милой своей внійти всѣ дѣвери затворѣныя знайдѣтъ же ажѣ моуѣлѣ колѣ-тати (поч. XVII ст. Проп. р. 160); и тымъ нѡвогѡ Ізрайла вѡжа, и вѡрогѡ Моисѣа жезло(м) оусолѡдѣли, и способнѣйшими себе до ѡхѡтного по(д)на(т)а дрѣгѡи половѣицы пѡстної прѣацы оучинити моглѣи, а снадѣне сѡпостної пѣщи посѣлени Кр(с)тною соло(д)костю вѣшовши, до пожадѣнои дѣхѡвногѡ ѡ(т)нѡве(н)а ѡ(т) Ха... и... ѡбѣцаѡи землѣи внійти моглѣи (Київ, 1632 МІКСВ 272);

перен. (в що) зазнати (чого): поидѣ госпоже всѣ(х) земнѣ(х) вниди въ славоу г(с)а своего девица же яко в чертозѣ пошла... въ светую црковѣ (1489 Чет. 80);

силоу увійти (оволодѣвши чимсь, захопивши щось): кгда якѣи рыцѣрь вѡжа хорогѡвъ розвинѣв-ши на неприяте(л)скіе мѣры видѣтъ встѣпѣющого, чае(т) надѣю і оучинѣвши дѣло(м) яки(м) потѣж-нымъ, або гаковничею прѣстѣпѣ та(м) же прѣйти

оусилѣтъ, сподѣваючиса ижѣ проу(д)ко в мѣсто внійдѣтъ (поч. XVII ст. Проп. р. 206 зв.);

перен. проникнути в середину чого-небудь: Во злокова(р)нѣю же дѣшѣ, ре(ч) пр(д)мрѣи, не вни- (и)де(т) пр(д)мро(ст). што ннѣ лати(н)скаа, зло-кова(р)наа дѣша ѡслѣплѣннаа... пога(н)скими... и гордыми до(г)маты стра(ж)де(т) (п. 1596 Виш. Кн. 224).

2. Потрапити: лѣпше тобѣ естѣ вѣ живѡтъ вни-ти. нижѣли двѣ роуцѣ маючи вніти до пекѣла (1556-1561 ПЄ 163 зв.); **внийти в царство небесное, внийти до живота вѣчного, внийти до царства, до неба внийти** — потрапити до царства небесно-го: не всакии бо мо(л)вачи мнѣ г(с)и г(с)и внидѣтъ во цр(с)тво нѡ(с)ное (1489 Чет. 214 зв.); глѡ бо ва(м) не боуде(т) ли болѣшиа правѣа ваша нижѣли е(ст) оув оучителей и фарисееи не внійдѣте в цр(с)тво нѡ(с)ное (1556-1561 ПЄ 31 зв.); яко кири(л)... пише(т), и(ж) всѣ са мае(т) огне(м) споларѡвѣти, и нѣчѡго нечѣистого дѡ неба не вніде(т) (Вільна, 1596 З.Каз. 6). Лутше тебѣ з о(д)нимъ ѡкомъ, и з о(д)ною рѣкою, внійти до живота вѣчного, и до цр(с)тва мѡгѡѡ (Чернігів, 1646 Перло 155 зв.); **внійти въ тѣло** — (про душу) втілитися: Вѣскрѣситѣ же бгѣ всѣхъ мѣртвѣ(х)... ѡ(т) ро(з)ныхъ мѣстѣ, Прѣве(д)ныхъ дѣша изыйде ѡ(т) нѡ(с)ногѡ Іер(с)ліма, пѡлны сѣщи свѣта и слѣвы нѡ(с)нои, тѣи внійдѣтъ въ своѣи тѣла; и ѡживѣтъ домъ свой (Чернігів, 1646 Перло 144 зв.); **внійти въ напасть** див. **НАПАСТЬ**; **внійти в радость** див. **РАДОСТЬ**; в бесѣду внийти див. **БЕСѢДА**.

Див. ще **ВОНІЙТИ**.

ВНИКЪ ч. (стп. *wnik*, стч. *vnik*) (оптичний при-лад) підзорна труба: Діѡптра бѡвѣмъ з кгрѣцѡкого, проникне(н)емъ, скро(з) проглѣдомъ албо вникѡмъ естѣ властнымъ, которого Інстрѣмѣнтѣ: далѣко ѡдлѣглыє кгмѣхи, пѡла... хѡтечы видѣтъ, люди заживѣають и пре(з) шкло оконъ въ ѡное начи(н)е вгладѣають (Євѣ, 1612 Діон. 1 зв.).

ВНИМАНЄ, ВНИМАНИЕ, ВНИМАНІЄ, ВНИМАНТЄ с. 1. (зосередження, спрямованість думки на що-небудь) увага: Бе(з)чѣнны(и) вопль в цркѣи неприяте(н) сѣ оумилѣнѣ(м) и внимѣнѣ(м)

вели́кы(м) подоба́е(т) пѣ́нїе прино́сити та́йны(х) вѣ́дцѣ бо́у, а не крича́ти бе(з)чи́нны(м) кры́ком(м) приро́жен̃е на кры(к) понѣ́жаючи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220); вели́кои в' розсѣ́женю пи́лности, внима́на, и стара́на з бо́кѣ з' вла́дзы проти́вной повста́ющихъ помы́сло(в) зажива́ти потре́ба (Вільна, 1627 *Дух. б.* 63); **уходити от внима́ня** — не брати до ува́ги (кого), не зва́жати (на кого): Я дей, маючи при собе з у́ряду при́даного возьного по́вету Лу́цкого пана Андре́я Сикорского, ухоче́и сам от его ми́лости внима́ня, обве́ль е́сми тым вознымъ и списа́ть на реи́стръ дво́р и што в немъ было (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 427);

(бажа́ння зрозу́мити що-небу́дь) ува́га: Вл(д)ки безъбо(ж)ны́е вмѣ́сто пра́вила и кни(ж)на́го чте́нїа, и поуче́нїа в За́кони ѓдни днѣ́ и но́щъ на(д) ста́тѣ-тами и лже́ю оуве́сь вѣ́къ свои оупра(ж)на́ю(т) и вмѣ́сто б́госло́вїа, и внима́нїа насто́ящаго жи́тїа, преле́сти, хитро́сти... и оу́го(ж)денїа́ са оу́ча(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв.); Третье́: ярем креста́ христо́ва,... к духо́м лука́вым подне́бесным во терпении́ взя́вши, преплы́ти, и тѣ́сно́тою алчбы́ и жа́жды со внима́нием непресе́жкомое мо́литвы иисусовы́ тисну́тися, и плоть и кро́вь пото́м тѣ́ла и подвигом мы́слнаго внима́ния во б́дѣ́нии но́щном, и дне́вном трезвѣ́нии, и присѣ́дѣ́нии мѣ́стном и безмо́лвном у́вялити и изсу́шити (1599-1600 *Виш. Кн.* 153).

2. Думка (про кого): А кгда́ ми то́тъ листь мой... наза́дъ прине́сь, роздѣ́ючи въ то́мъ е́сли ѿ со́бѣ ѿ́тъ Вашей Ми́лости бы́ть яко́го внима́на, ничи́м не мешка́ючи вмы́слне ќд Вашей Ми́лости посла́нца моего́ посыла́мъ (Ту́рийськ, 1564 *AS* VI, 243); вря́дники и все ры́церство ра́чили пана Семашка́ в то́м упоми́нат,... абы́ сам доброво́лне, не ждучи жа́дного до́зволена́ и не да́ючи о собе тако́вого внима́нтя, зво́ливши́ся з паном Ча́пличомъ... панну Богдану... за кня́зя Яну́ша в малже́нство выда́л (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 129); **уводити в внима́ние** (кого) — на́в'язува́ти думку́ (кому): Запра́вдѣ́ хто их ѳ́водит в то внима́не ќд Вашей Ми́лости, не е́сть имъ пра́в, е́слиже́ ма́ют якѳ́ю ѳ́сторожност ѳ́коло себе́, не чи́нат ви́ны е́но, абы́ го́рла сво́его боро́нили, кгда́бы к чо́мѣ при́шло (Белз, 1558 *AS* VI, 128).

3. Підозріння: але хочечи́ я от то́го внима́ня тво́ей ми́лости, пане Оранский, и о́тъ то́го фалшу́, кото́рый ты на мене́ хова́еш, на вря́де горо́довомъ, або́ земьско́мъ успра́ведливити́, на то́т рок, коли́ ты о́дно зо мно́ю хочеш́ при́няти, абы́ тая́ потва́р на пото́мки мои́ не о́тстала́ (Володи́мир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 293); Хоче́тъ хто и б́детъ́ што́ на ко́го вни́ма́ти, в' са́момъ то́мъ внима́(н)ю, за́ра(з) пра́вдою оу́ясна́(т)са́ знѳ́вѣ́, в' пра́вди́во(м) та́е́мною свѣ́тлости оу́важа́н'и (Вільна, 1627 *Дух. б.* 307).

4. (у мн.) Домисли: Про(д)мова́ к чита́(л)ни́ко(м) О́коло ты́(х) тае́(м)ни́(ц) са́ баве́(т) а не́ могу́(т) ни́чого на́(и)ти што́бы и́(м) до́сы(т) ѳ́чинити́ могло́ але́ я́(к) по́(с)полите́ мо́ве(т) хочу́(т) ле́тати а́(ж) по́(д) небо́ кры́ла и́(м) ѳ́гору́ваю(т) (!) и въ́ дивны́(и) а стра́(ш)ны́(и) внима́(н)а́ и по́кусы́ впа́даю(т) а́ мѣ́(с)то пра́вды́ сны́ и вы́мы(с)лы́ свои́ми по́(д)ма́ну́ю(т)са́ (II пол. XVI ст. *КА* 591).

внима́ния не бы́ти (по кому́) — не ма́ти за зле́ (кому́): за вели́ко пи́(л)ны́ми по́(т)реба́ми... и зло́у доро́гою... не мо́гли(с)мо́ та́(м) ѳ́ва́(с) бы́ти чо́го по́ на́(с) жа́(д)ного внима́(н)я́ не бу́(д)те́ а ве́(д)же́ ва́(м) бл(с)ве́ние сво́е посыла́е(м), и ва́(с) ты́(м) пи́сани́е(м) нѣ́ши́(м) наве́жа́е(м) (Рогати́н, 1591 *ЛСБ* 158).

Пор. ВНИМАТИ².

ВНИМАТЕ́ЛНѢ́ *присл.* Ува́жно: При́смотри́ же пи́лно, езу́вито... И не то́е ж ли́ на́мѣ́сником и учени́ком сво́им терпѣ́ти за́лѣца́ют и за́ исти́нну и сме́рть уза́кона́ют про́чих за́конов уче́ния и на́каза́ния внима́телнѢ́ и вѣ́рности мно́ю рече́нно бу́дет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 166); *perattente*, внима́те(л)нѢ́ (1642 *ЛС* 306).

ВНИМАТЕ́ЛЬНЫЙ *прикм.* (який́ вия́вляє́ ува́гу до́ ко́гось) ува́жний: ба́сни ми́рса́го и е́ретиче́скаго духо́ вели́кое́ смуще́ние внима́тельной мы́сли ќ бо́гу твора́т и теплоту́ и лю́бовь ко́ сла́дости́ па́мяти бо́жия губя́т (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 160).

ВНИМАТИ¹ *дієсл. док.* Зрозу́мити, усві́домити, зва́жити: Кнзи́ тво́и за́конѣ́ б́жі́ю не́ пока́раю́(т)са́. ѳ́бещни́ци та́те́(м), лю́баще́ мзѣ́д, го́наще́ за́ посѣ́лами. си́рота́(м) не́ сѣ́даще́, и сѣ́дѣ́ вдови́(ц) не́ вме́люще́ (до 1596 *Виш. Кн.* 265 зв.); вме́млѣ́те се́бѣ́ жебы́стесь о́ны(м) сь́крывши́(м) та́ла́нтъ в Гро́бъ тмы́ кро́мѣ́шней не́ бы́ли вкѣ́нены́ (Київ, 1625 *Кон.*

ВНИМАТИ², ВНѢМАТИ *дієсл. недок.* 1. Дума-ти, міркувати: и выше(д)ши петръ шо(л) за ни(м) а не вѣда(л) и(ж) бы то была правда што са дѣало ѡ(т) агг(л)а але внима(л) и(ж) са то ему (ѡ)во(с)нѣ видит (II юл. XVI ст. *КА* 63); огледає(т)са апо(с)-то(л) на историю вы(ш)ше(и) намененую бо и(з)рає-литы внимали и(ж) были ѡ(т) пана ѡ(б)манены... коли за зло(с)ти свои карани бываю(т) (Там же, 552); Хбчъ хто и бѡдетъ што на когѡ внима́ти, в' са́момъ то́мъ внима(н)ю, зара(з) правдою оуясна(т)-са зно́вѣ, в' правдиво(м) таємной свѣтлости оуважа-н'и (Вільна, 1627 *Дух. б.* 307); Не внѣма́йте а́бымъ пришо́лъ пушати покѡй на зѣмлю: не пришо́лемъ пушати покѡю, а́ле мечъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 337);

вникати, вдумуватися: то́чю не бѡди лєнівѣ, и со вса́кимъ прилежа́нїємъ чита́й внима́й слѣшай пїсан'ныхъ и твори. и не радї лѣнностью о своѣмъ спсѣніи (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 3); Тыи те́ды млтвы звитазства... побѡжныи читѣлникѡ, любѡвне прїимї, охѡтне пѣстѡй, оумїлно читай, оуважне внима́й, и чтѡмое разѡмѣй (Київ, 1625 *МИКСВ* 131); Внима́й оученїю: бѡди терпелївѣ въ млітвѣ (Львів, 1642 *Жел. П.* 3);

(о чім і без додатка) задумуватися, замислюва-тися (над чим): Пристѡпѣте ѡбѡгїи и нїшїи, братїа найближшаа Хва, а внима́йте те(ж) ѡ своѣй смѣрти, же помрете (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 43); Пристѡпѣте слѣгї, внима́йте же и вы помрете, а стара́йтесь, през жївотъ побѡжный, и наслѣдован'є Пна своѣгѡ жебысте тогѡ гѡдни бы́ли (Там же, 44).

2. (що) Зважати (на що), брати до уваги (що), уважати: але иже бы тоє ма(л)же(н)ство не вни-ма(л) кто не бе(з) причины пожиточной рѣчи хр(с)тія(н)ской дчинено, имає(т) г(с)п(д)рѣ на(ш)... //... ми(р) вѣчний и прїязно(ст) и... ѡбрѡны злѣченїє с крале(м) его мл(с)тію записати (Люблін, 1506 *Cost. DB* 441-442); прича́стїє дава́й живымъ, мѣртвомѡ же немѡзї да́ти. Вѣждъ къ симъ, и тощѡ внима́й, якѡ аще когѡ погѡбїши лѣнностью, или нераде́нїємъ свои(м), то мѡка егѡ на тебѣ звыска́на бѡдет (Львів, 1642 *Жел. П.* 5 зв.);

(кому) виявляти увагу, бути уважним (до кого): До насѣ всѣхъ Єпи(с)коповѣ ѡ(д) Пávла стѡго речѣ-

но, Внима́йте себе и всемѡ ста́дѡ, в ко́торѡмъ ва́ш Дхъ Стѣй поставилъ Єп(с)копами радити це(р)ковѣ Бжїю, ко́торѡю набы́л своѣю Кро́вию (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 14); Прихода́чїи до Г(с)да, по-ви(н)ни млтвы свои... не в' непристойномъ крикѡ и гѡкѡ чинити, але оупрїймымъ ср(д)це́мъ и трезвыми помыслы внимати Г(с)дѡ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 60).

3. (чим і без додатка) Сприймати, розуміти: Тѡ южъ Атлáсь, ѡ Мѡзо, переста(в) з'старѣлымъ Прешлы(м) ба́йко(м) вѣрити, внима(и) ср(д)це́мъ смѣлы(м) (Київ, 1632 *Євх.* 301); А ты дѡше право-вѣрнаа, ннѣ розмышлáй ѡ сихъ дарѣ(х) бо(з)кихъ якѡначастѣй; и внима́й сїлою разумною; и вѣрою дѡброю, и собѣ зарѡблáй на лáскѡ бо(з)кѡю, абы и ты сподобиласа ѡнихъ дарѡвѣ бо(з)кихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 165 зв.);

думати, гадати; приймати: якож онїи служеб-ники... чинечи росказанью их досыт, скочивши наперед их и набегли девку Яна рыболова противку огорода Офанасовского, внимаючи, ижъ бы была наша поповская (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 424).

4. (кому, чому і без додатка) Прислухатися (до кого, до чого), слухати (що): ѡни, яко искѡсны прилѣжно внимали И бѡразѡмно оувѣдѣвши послáвшемѡ да́ли (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Павел апостол,... так глаголет:... до Тимофея паки: "Яко же умолих тя пребыти в Ефесѣ, идый в Македонїю , да запретиши нѣкоим не ходити ко иным учителем, ниже внимати баснем и родословїем их безконечным..." (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); жáлѡм-мѡ тогѡ, жѣсѡ для сво́ихъ внѣтрнихъ стра́стей блѡгѡдáрно не хотѣли внима́ти, затвержа́ючи якъ // Фараѡ(н) ср(д)ца своѣ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 166-167); Хто милѡетъ Іса и пи(л)нѡетъ его а не згола и (з)проста внимаєтъ, але трваєтъ в' любви и Бгъ дши той за оумилованье мыслить дати штоколвекъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 114); Вели́кїй тотъ оцъ нашъ Іѡáннъ Гды в Кѣллїйци своѣй перебува́лъ, собѣ са́момѡ и Бѡ, якъ звыклъ былъ, внима́ючи в сонѣ нѣа́кї впалъ ба́рзо то́нкїй и вїдѣлъ пре(з) вїде(н)є мѡжа едного (Київ, 1627 *Тр.* 556); Налѣжи(т) пи(л)не и серде́чне ѡвымъ стѡгѡ Ап(с)ла Пávла внимати словáмъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911).

5. (кого) Уважати (кого яким), мати (за кого):

Абы нась кто за упорныхъ не внималь освѣдчити вѣру и правду свою повинныхмы (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 319).

внимати собѣ, собѣ внимати: а) заглиблюватися у самого себе; задумуватися: Мбжеть тежъ то быти, же хто трѣдачиса такъ, и оуставичне собѣ внимаючи, либо в' млтвахъ, либо в' послѣшенствѣ, либо тежъ в' дѣлѣ якоумъ, ведлѣгъ Бга, темности злосливыхъ бѣсовъ оубѣчи мбжеть (Вільна, 1627 *Дух. б.* 83); б) мати на увазі, пам'ятати: Внимаите собѣ ес'ли // согрѣши(т), против' тебе бра(т) твой. запрети емоу а если боуде(т) са того кааті ѡ(т)-поусти емоу (1556-1561 *ПС* 295-295 зв.); О(т)ци, и братіа, сщн'ниці и діакони, и всѣ причетници црковни. Видьте а внимайте собѣ. Абы есте на(м) пишоучи(м) сіе ев(г)ліе пренедозорь свои, не злє рѣчили (Там же, 443); А коли и(х) познаемо што на(м) подобае(т) ѣчинити; тое, внимати собѣ ѡ(т) ни(х), не слѣхати и(х) ниже послѣдовати и(м) (1598 *Виш. Кн.* 281).

ВНІЙТИ див. ВНИЙТИ.

ВНОВО присл. Заново: В том же и вѣтхий чело-вѣк подвигом постничества, труда и плача, в молитвѣ дѣйствующаго, отлагается и вново по исцелѣнію страстей одѣвается (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 245).

ВНОСИТЕЛНИЙ прикм. Нестерпный: ingestabilis, вносите(л)ни(и) (1642 *ЛС* 236).

ВНОСИТИ, ВЪНОСИТИ, УНОСИТИ дієсл.
недок. 1. (кого, що) (доставляти в середину чого-небудь) вносити, заносити: пр(о)ркъ рѣкама своима приемлетъ ю въ невходимая вносить ю (1489 *Чет.* 78 зв.); потомъ... староста Луцкий, звазнившись на его милость, отца владыку, и розгневавшисе, тое дерево, въ замокъ вже вношеное, гайдукомъ своимъ до кухни своею побрати розказалъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 301); Приносѣй, вносѣй (1627 *ЛБ* 99); да все бѣдетъ сто въ стѣй цркви. въ олтарь не вноси ни колива, ни пѣва, ни ино что (Львів, 1642 *Жел. П.* 3 зв.).

2. (що кому) Зараховувати: Ѱ вѣмнѣ яко бо(з)каа клѣтва; все злоє вносіть грѣшникомъ, котѣрыи без' покаѣнїа оумирають, и богатирѡ(м) немѣлостивимъ, тог(д)а ѡнїи гѣрдыи титулы погінѣт' (Чернігів, 1646 *Перло* 153 зв.).

3. (що) Приносити в дар, дарувати: В тотъже Дѣмъ праѣдъ тѣю мою вношѣ... дѣдікѣю и офѣрѣю (1627 *ЛБ* 4).

4. (що до кого)(робити зрозумілішим що-небудь) доносити: Где естъ мѣстце Планѣтомъ, и звѣздамъ грѣнтѣвны(м), Ѡ(т)коблѣ свѣтлость прѣмене(м) спа-даѣтъ кларѣвнымъ, Тамъ мысль таа Надка люд'скаю занѣситъ, Презъ що скрѣтыхъ позна(н)е натѣрь до насъ вносіть (Київ, 1632 *Євх.* 297).

5. (що) (нову віру, обряди, звичаї і т. п.) запроваджувати, вводити, встановлювати: нѣколи было многи(х) злыхъ еретико(в) злѣю ересь въ светоую вѣрѣ вносили (1489 *Чет.* 41 зв.); панове сусѣде вашѣ нѣкоторые вносятъ щос новое еретическое межѣ ваши милости, якобы не была потреба на воскресение христово пасхи святити (Крилос, 15 86 *MCSL* I-1, 134); Отстѣпници вѣры, от Христа бѣгуны, абы уносили до церкви новины, Смѣючи и Христа тым же потварѣти, абы своихъ страстей волю исполняти (к. XVI ст. *Укр. п.* 80); На которомъ соборѣ,... такий декретъ естъ ферованъ: "если хто надъ той святобливый символъ другій смѣти будетъ вносити, або если што отъ него откинетъ, або што придастъ, и символа именемъ назоветъ, нехай будетъ осужденъ, зъ достоинства звержень и отъ вшелякого христїанского визнаня отдалень и проклятъ" (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 733); свѣт нѣвыѣ приказана, и неслѣханыѣ оуставы до оуживана,... подають и вносаѣт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 806).

6. (що) (звертатися куди-небудь для вирішення якого-небудь питання, справи) подавати: и стороны ѡбе(д)ве ѡбороны свое пере(д) нами и радами... вносили за (з)да(н)ємъ пановъ радъ нашли є(с)мо же и позо(в) добры(и) и належность сѣдѣ тѣтъ пере(д) нами... потѣве(р)дили є(с)мо (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 199); за котѣры(м) привола(н)є(м) ѡ(н) ѡстережѣны(и) будучи правные и слушные в то(м) ѡбороны свое вноси(л) (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); А поводова сторона, показавши декре(т) суду... венць тежъ и сторона по(з)ваная жа(д)ныхъ раци(и) правныхъ не вносила (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 238);

(що) (подавати для загального ознайомлення) оприлюднювати: Радость... Привела насъ абысмы

ей вамъ додали: И ту зъ рифмами ся нашими показали Которые то презъ оголошенъе вносимо: И о пилное ихъ выслуханъе просимо (Львів, 1630 *Траг.* п. 173); **вносити прозбу** див. **ПРОЗБА**; **диляцію вносити** див. **ДИЛЯЦІЯ**; **оповедане вносити** див. **ОПОВЕДАНЕ**; **право вносити** див. **ПРАВО**; **рѣчи вносити** див. **РѣЧЬ**; **скарги вносити** див. **СКАРГА**.

7. (що)(вносити запис у книгу) вписувати: если дѣ(й) што коли василе(и) є(р)моли(н)ски(и) за живота матки своеє, то чыни(л) в неведомости на(д) єе волю и в то(и) мере все право во(и)ского, такъ и а(р)тыкулы зъ старого и нового ста(т)утѣ вносячи яко и (з)вычаи правные по(д) та(м)ты(ми) чыы припоминаючы неслушны(м) быти оказывали (Городно, 1555 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); справъ, до сеноду не належачих, тамъ тежъ не вношоно (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 504); для чо(г)[о] сее ѡ(с)ве(т)чене и пи(л)ность свою до кни(г) вряду житоми(р)ско(г)[о] проти(в)ко и(х) м(л). ѡбу(д)во(ми) ѡсобам чыни(л) и вносилъ (Житомир, 1605 *ДМВН* 108).

8. (що) (робити грошовий внесок) вкладати, давати: княз Романъ... певные, немалые сѣмы пѣнажные на маестности и добра свои... вѣносилъ (Камінь, 1571 *AS* VII, 380); А то все и кождую реч зособна маемъ выполнити под закладомъ... который заклад особам сполне, яко и каждой з нас особе розделне... доброволне вносимъ и приимуем (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-2, 169); закладъ и шкоды зъ особна стосѣючи и прикладаючи, которые на себе самѣю потомки и добра мои вси, яко вышей добровольне вношѣ и пріймѣю (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV, 81).

9. (що) Важити (чим), наражати (на що): Стефан... корол полский... ознаймуемо... //... ижъ мы ...маючи ласкавый взглядъ на залецонные намъ заслуги... Михайла Грибуновича Байбузы през... Михайла Вишневецкого,... при котормъ онъ,... не литуючи утратъ маестностей и розляня крови свое, вносечи в небезпечность здоровье свое... намъ служилъ (Варшава, 1578 *ЧИОНЛ* XIV-3, 85-86); помененные подѣданные печихвостъские... вси одностайне, оденъ другого не одѣступуючи и змову

учинивъши, спольне собе помагаючы, кгда протѣстантътеся року прошълого..., для наступованя неприятеля коронъного... вносячы здоровья свое, тудежъ детокъ и челядъки своих з дому, з села Стрелъча, до Польски выехати муселъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 239).

Див. ще **ВНАШАТИ, ВНЕСТИ**.

ВНОСИТИСА, УНОСИТИСА дієсл. недок. 1. (до чого) (як що-небудь додаткове) придаватися, додаватися: Прилагаюса: прикладаюса, вношѣса, порѣшѣюса до чого, албо приложѣ(н) бываю (1627 *ЛБ* 98).

2. Запроваджуватися, узаконюватися, подаватися: ѡ(т)кола тоє са вноси(т) же тые синѡды не тылко // з бискѣпо(в) але и(з) иныхъ ѡсобъ збѣрати потреба (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 54 зв.-55).

Див. ще **ВНЕСТИСЯ**.

ВНОЧИ, ВНОЧЫ, ВНОЧѢ, ВЪНОЧИ, ВЪНОЧІ, УНОЧИ присл. Вночі, уночі: В замѣкѣ сторожа кличѣны г̄ вде(н) послѣдѣють а вѣночи кличѣтъ (1552 *ОЖЗ* 120 зв.); ѣ воротъ замѣковыхъ ...стерегѣтъ сторожи два... в день ѣ бронѣ стоачи а (в)ночи... по бла(н)кахъ ходячи и кличѣчи (1552 *ОКЗ* 37); Сторожи в замѣкѣ... стерегѣтъ и кличѣтъ вночи на вежахъ (1552 *ОЧерк.З.* 7 зв.); вночи тоє дета зарезали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); Потом... просил пілата іѡсифъ... который // был перед тым прішолъ вѣночі къ г̄сви (Володимир, 1571 *УС Вол.* 96-97); вночи... до(м) мо(и)... ѡгнемъ згорелъ (Черкаси, 1589 *ЦНБ* II, 23258, 1); ѣ ля(д)-ски(х) хло(п)це(в) шко(л)ны(х) ѡтняли древо вночи (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 79); Та(м) по(д) ѡкнами и вночи слухають що розмовляють (1636 *Лям. о пр.* 11 зв.); Гды ихъ шѣкано, на дахъ имъ оустѣпѣти казѣвши,... а вночѣ чере(з) мѣрѣ поворозомъ спѣсѣтѣвши, ѡуховѣла ихъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 843); панъ Белецьки(и)..., по(д)ѣхавши вночи потаємъне по(д) менованые має(т)ности пане(и)... до ѡ(с)мыдеся(т) чѣлка з собою намови(в)ши,... до... Ви(л)ска припроводи(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193); **вдень и вночи** див. **ВДЕНЬ**.

Див. ще **ВНОЧѢ, ВНОЩИ**.

ВНОЧѢ, ВЪНОЧѢ, УНУЧѢ присл. Те саме, що **вночи**: И коли дей вже было вѣночъ година або

и пять, то пакъ дей пришедши до господи моей владыка Луцкий Кирило Терлецкий, пьяный,... мене уцѣвную дѣвку зкгвалтилъ и змордовалъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 397); **удень и унучъ див. ВДЕНЬ.**

ВНОШЕНЕ с. 1. (чого) Внесення, записання: по(д)ча(с) целеброваня акту граничнього убѣ(с)печоны(х) для вношеня ѿборонъ правны(х) зослала (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236).

2. Віно, посаг: малжонокъ... ее биваль..., приневолял ее, ажебы ему вси речи свои, которые в дом его внесла, и тое... што он ей напротивку вношеня... записал, ему даровала и записала (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 47); показавши ей ласку свою, якъ напротивко того вѣна, вношеня ее въ домъ мой двох сот коп грошей,... за цнотливые//службы и склонности ее напротивко мене,... двор мой... даю, дарую (Словичі, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 64-65).

Див. ще ВНЕСЕНЕ.

Пор. ВНОСИТИ.

ВНОЩИ присл. (цсл. внощи) вночі: по семи дни оувиделъ внощи оу во снѣ архимандритъ моужа в бѣлы(х) риза(х) (1489 *Чет.* 4 зв.).

Див. ще ВНОЧИ, ВНОЧЬ.

ВНУДИТИ дієсл. док. Змусити, примусити: Осифа ничто же не вндидло ѡ(т) рады и дѣмы доброго дѣла (1489 *Чет.* 326).

ВНУКА, УНУКА ж. Внука: мы Александръ Воевод... Знаменито чиним... ѡже прїидошѣ прѣд нами... болѣринъ панъ Дань... и кнѣгинѣ его Тѡдѡсія дочка Мъриева, вноука пана Козми Шарпе... та дали... монастири ѡт Хомѡр... ѡдно селѡ (Бирлад, 1555 *ДВВ* I, 48); то вши(т)ко те(н) исты(и) сте(ц)и або дѣти є(г) буду(т) пови(н)ни дохова(ти) сиротѣ а внуцѣ стецеву(и) а(н)нѣ а(ж) до зросту єѣ (Одрехова, 1576 *ЦДІАЛ* 37, 16,6); каждой внуце, Марухне так и Хведоре, по двесте копъ грошей готовыхъ вѣна (Липівка, 1581 *АрхЮЗР* 8/III, 329); при мнѣ, на тотъ часъ, были... для пригледанья здорovia моего, невестка моя... зъ дѣтьми своими малыми, и внука моя... старостянка Луцкая (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 164); Внѹка. Neptis (1650 *ЛК* 434).

ВНУКОВЪ прикм. (належный внукові) внуків:

pronur(us), внукова жена (1642 *ЛС* 333).

ВНУКЪ, ВНУКЪ, ВЪНУКЪ, УНУКЪ, УНУКЪ ч. 1. (син сина або дочки) внук: мы стефа(н) воево(да)... знаменито чиним... ѡже прїиде пра(д) нами... слѣдга нашъ, вла(д), снѣ станинь вндѣкь рѣ(с) тоадерѡ(в)... и прода(л)... єдно село, на тѡтовѣ, на има русани, слѣзѣ нашѣмѣ, ѿвнѣ талмачю (Бадевці, 1503 *Cost. S.* 255); В тѡй же потрѣбѣ по(д) межибоже(м) вндѣкь кназа костентїна кнѣзь ромѣнъ згїнѣлъ (1509-1633 *Остр. л.* 126); Пришо(л) андреи исъ сыно(м) свои(м) и вну(к) потераику(в) фѣдоурь... взали заплату вы(д) давыда зополную и вызнали то перед право(м) (Одрехова, 1550 *ЦДІАЛ* 37, 14, 14); Єди(н) внукъ Іваникувъ пупъ Ігнат, а другыи внукъ Абрамувъ Василь (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223); Иванъ Пустовойтенко не маєт мѣти жадное потреби, ани онѣ самѣ, ани жона его. ани потомѣкове, тилко... Иван Окрайцовъ унукъ повинен ей уживат (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 20); Зостаївивши сынѡ(в) кїлка, так же и сынѡве єгѡ мѣста на йма своѣ закладаѣли, котѡрыє єще и до тогѡ часѣ тривѣють, якѡ то Кѣрновѣ котѡрыє ѡ(т) нѣзвиска Вндѣка єгѡ назвѣнѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв. нум.); Фе(с)ко вндѣкь Товѣстичи(н) (1649 *РЗВ* 143).

2. мн. (нащадки, потомки) внуки: тако(ж) деи мы вноуци ихъ ва(м) ѡчистити и ѡкрасити... не хоше(м) (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 115 зв.); Інинѣ таковы Каиновы вѣнѹки... Іже снопы злѡбы на жѣртву влагѣють (к. XVI ст. *Укр. п.* 84).

Див. ще ВНУЧА, ВНУЧОКЪ.

ВНУРАТИ дієсл. недок. Заглиблювати. ѡ **взрокъ мыслный внурати** (в що) — міркувати (про що), задумуватись (над чим): Гды смотрѣ цный Сѣщѣнскїй на твоѣ Клейнѡты: А взрѡкъ мѣслный вндѣраю, вѣ слїчны примїюты (Київ, 1637 *МІКСВ* 334).

ВНУТЕР присл. Те саме, що **внутри**!: так же побране и пограбене внутер с тое церкви золота, серебра,... апаратов, орнатов (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 562).

ВНУТРЕННИЙ, ВНУТРЕНИЙ, ВНУТРУННИЙ, ВНУТРНИЙ, ВНУТРНІЙ, ВНУТРНЫЙ, ВНУТРЬНИЙ, ВНУТРЬНІЙ, ВНУТРЬНЫЙ, ВНУТРЬНИЙ, ВНУТРЬНЫЙ прикм. 1. (який міститься всередині, обернений у середину чого-

небудь) внутрішній: а въ сена(х) замъки три внѣтръ-
ные (1552 *ОВол. 3.* 195 зв.); кро(к)штыно(в) ѿ
притво(р) шту(к) еі... шту(к) велики(х) на колюмны
внутрьніе м̄ (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 8); прибий
ѡного до двере(и) внѣтрнихъ (к. XVI ст. *Розм.* 58);
а в' ѡсѡбѣ егѡ Цркѣви Матѣѣ и ѡздѡбѣ еи внѣтрней
и позвѣрхѡвной, Дхѡвнымъ своимъ слѣдѣтелю(м)
Еи Шкѡламъ, Вдовамъ, сиротамъ, и всѣмъ оубѣ-
гимъ, а не своѣй пѡхоти, рѡскошамъ... абѣстѣ... не
печаловали (Київ, 1632 *МИКСВ* 286); вшѣдши
кажешъ емѡ встать з' посередкѡ братіи егѡ, и
введешъ до внѣтрней комѡры (серед. XVII ст. *Хрон.*
328 зв.); тые менованые подданные... на дворъ и
мешканъе села Зарубинъки... наехавъши, замъки
внутрьные и завесы одѣ коморъ... поодѣбѣивъши...
//... и... кгвалтовне позабиравъши... до Горошковъ
...отвезти... рассказали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР*
6/1, 565-566).

2. (який стосується внутрішніх органів людини)
внутрішній: И ижъ она є(ст) коренемъ всѣхъ добро-
дѣтелей,... як матка межи цѡрками,... якъ голова
межи члѡнками позвѣрхѡвными, як ср(д)це межи
члѡнками внѣтрними (Київ, 1625 *Кон. Апок.* 3);
Бѣда грѣшникѡ(м): брѣдкїи, и мерзѣнии, и нечїс-
тии сѡтъ прѣ(д) Бгѡмъ... якъ свѡбѡлне и невстыд-
ливѣ ѡбжїрствѡ, и пїанствѡ непогамованѡмѡ, за-
смердѣлый скарбѡ чѣрева, калдѡнъ внѣтрній маючїи
сїтѡстѡ в' повстагнѣнію не держалиса (Львів, 1642
Час. Слово 274);

у знач. ім. с. р. **внутрьнее** — нутроші: това-
рышъ по(м)пейсо(в). кгда... на море втека(л) а
ѡбачи(л) за собою погоню,... са(м) ся прѣ(з)
внѣтрънее мече(м) пробы(л) а(л)бо прѣразы(л) (1582
Кр. Стр. 79);

у знач. ім. с. р. **мн. внутреняя** — нутроші: та(к)
и гнѣвлѡвы(и) члѣкъ гды са запали(т) ѡгнѣ(м) ша-
ле(н)ства и гнѣвоу, вся внѣтрняя пороушаю(т)са
в'згорѡ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244 зв.);

у знач. ім. ж. р. **внутреняя** — нутроші: пѡсто(м)
внѣтрнѣнюю (!) свою мрѣтвили (п. 1596 *Виш. Кн.*
233 зв.); viscus, eгіs, утроба,... вну(т)рняя (1642 *ЛС*
415); ѡ мѡкахъ Гѣѣнскихъ,... Гды ѡ сїхъ помышляю,
тог(д)а ми вса внѣтрняя страхѡмъ трѣпѣшетъ
(Чернігів, 1646 *Перло* 155).

3. (який стосується духовного світу або душев-
ного стану людини) внутрішній; глибокий: А
што(ж) ино(к) не в'мѣе(т) бесѣдовати с тобою
альбо его пытае(ш) ѡ дїаво(л)ски(х) прилога(х).
Альбо его пытае(ш) ѡ бо(р)бѣ дх̄а с тѣло(м),...
альбо его пытае(ш) ѡ скорѣбе(х) внѣтрни(х)
альчи и жа(ж)ди (п. 1596 *Виш. Кн.* 237 зв.); Але
старѡе тоѣ чоѡдо тепе(р) инши(м) чѡдо(м) є(ст)
затѣненоѣ. Кды слава ѡнаа, котораа такъ до(л)го
в внѣтрѣней дѣши чѣсти якобы нево(л)ница трѣвала,
до во(л)ности привѣрнена є(ст) (поч. XVII ст. *Проп.*
р. 269); То отступниковѣ, которыхъ ся я, заправды,
внутренней слѣпотѣ великой выдѣвити не могу
(Київ, 1621 *Кон. Пал.* 380); А кто ѡком внѣтрнимъ
роздѣмъ Бгѡдхновѣнногѡ ѡной пригладѣ(т)са,
смакъ щасливѡсти нб(с)нои, и соло(д)кѡст рѡско-
шей вѣчныхъ в ср(д)цѣ своѣмъ почѣетъ, и всѣми
рѡскошами дочѣсними тогѡсвѣтными спанѣле и
неѡ(т)врѡтне згорди(т)(Київ, 1631 *Тр. П.* 4 ненум.);
тую ѡбѣтнїцѣ з'выкли собѣ они ѡсве(т)чати знака-
ми якимїжъ колвек' позвѣрхо(в)ными, котѡрыми
бы внѣтрнѣю // свою волю выразїли, поневажъ
ѡбрѣч(е)нїѣ єсть нѣякоѣ застановле(н)є (Львів, 1645
О тайн. 149-150); **взрокъ внутрній див. ВЗРОКЪ;**

у знач. ім. с. р. **внутрьнее** — духовна сутнїсть:
ннѣ вы законнїци што жъ є(сть) з'вноутрь конве
або мисы чистите а в'вноутрьнее ваше пол'но є(ст)
грабежѡв або лоупѣз'ства и нес'правѣдливѡс'ти
безѡу(м)нїи (1556-1561 *ПЄ* 270 зв.).

4. (який відповідає законам християнської мора-
лі) духовний: Лоука бж(с)тв'ный зъ ан'тїѡхїи былъ
родѡмъ. лѣкаръ баръзо не посполитыи и вноутрьней
моудрѡсти былъ наоучѣнъ (1556-1561 *ПЄ* 201 зв.);
Аза не видѣло его внутрнее око, якие противники
по отходѣ его Духу Святому мѣли повстати?
(Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 271); Бл(с)венї ѡчи
котѡріє звѣрхны(м) рѣчо(м) за(м)кнѣны сѡ(т) а
внѣтрны(м) пи(л)но са присмѡтрѣю(т) и ѡважаю(т)
(Київ, 1623 *Мог. Кн.* 31); я(к) ѡчи телѣсныє до зрѣ-
нїа собѣ... не потребѣю(т) нѣчиїи наѡки, та(к) анѣ
ѡчи нашѣ внѣтрны дх̄ѡ(в)ныи, бы ѡ(д)но ѡ(т)
затмѣна, або мглы... были во(л)ны (серед. XVII ст.
Кас. 84); **внутрний чѡловѣкъ див. ЧОЛОВѣКЪ.**

5. (який стосується суті речей або явищ)

внутрішній: Вѣрѹ же по(д) ѡсѡбами Хлѣба и Вина естъ ѡистинное и правдѣвое Тѣло и Кровь Спѣтѣла на́шого Іис Хлѣ, рѡзѣмъ свой свагѡтливый (!) и смѣслы внѣтрныє и по(з)вѣрхѡвныє вѣрѣ по(д)даю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 912); А ижъ бы то все, що са многими словы широко вывело, ср(д)цѣ твоє(м)ѡ подано быти ла(т)вѣи могло, и в твои внѣтрности або въ смѣслы внѣтрныи было впоєно, зберѣ ти... рѣе(ст)рѣ, прѣ(з)которы(и) бы(с) мѡглъ въ кѡро(т)цѣ тоє все пама-тати (серед. XVII ст. *Кас.* 60 зв.).

6. (який стосується життя та діяльності всередині держави, установи) внутрішній: на(и)дешъ та(м) ижъ в оны(х) кривавѡстрашны(х) а ѡкрѣтре (!) забѣрены(х) внѣтрѣны(х) во(и)на(х) ры(м)ски(х) не то(л)ко до жмоиды а(л)бо до литвы але и до пекла... ра(д) бы ся бы(л) кажды(и) схрони(л) (1582 *Кр. Стр.* 79 зв.); панъ владыка Луцкий..., не маючи взгляду... на срокѡсть права посполитого, давши причину до неспокойныхъ розъруховъ и внутрунное валки, взрушаючи покой посполитый,... //... наслалъ войско,... на тоє имене мое Жабче (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/1, 224-225); вѣмъ што волѣ-лесь лѣпѣй негорѣчи(м) зостати, ни(ж)бѣсь на горѣщю вноутрѣной вѣлки плѡменѣмъ ѡ(т)чѣзною мѣлѣ гладѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 2 зв.); навѣть, будучи простимъ чѡловѣкомъ, выжилъсе (!) турбацію чинити в Речи Посполитой,... и непокой вчинити, абы (поганин) тымъ snadней на панство наше упровадилъся, вчинивши внутрѣній непокой (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); а што естъ цель на́ томъ мѣстѣ жебы звѣтазство на́дъ непрѣятельми внѣтрными и позвѣрхѡвными даровати и насъ прѡтивко имъ ѡузбрѡити, змоцнѣти, и посылати рѣчилъ (Київ, 1625 *МКСВ* 131); Внѣтрнѣю зѣвше точи(м) во(и)нѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 76).

ВНУТРИ¹, ВНУТРѢ *присл.* Всередині: Я тоє тяжкое збите и змордоване маю безвинне от мужа своего... с которого дей бою ажъ кровѣю хриплѣю, бо дей во мнѣ внутри збивши, з горы светлицы рострутил (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 360); сторо-жо(в) стоащи(х) пере(д) две(р)ми... коли є(с)мо ѡтворили ни ѡ(д)ного вну(т)рѣ не нашли (II пол. XVI ст. *КА* 25); почали... поправлять церковъ... соборную,... внутри и зъ надворя, бо ошарпалася

была велми (поч. XVII ст. *КЛ* 82); Внѣтрѣ: Внѣтрѣ, всерединѣ (1627 *ЛБ* 21); оучините... Скрѣню з дерева негнѣючѡго кѡтѡрой дѡлгѡсть нехѣй має полтрета локта ширѡкѡсть такъ же полторѣ, и позолѡти(ш) єи зѡлотома штоначѣстѣшимъ внѣтри и (з)вѣрхѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 102).

Див. ще ВНУТЕР.

ВНУТРИ², УНУТРИ *прим.* (з род.) (виражає просторові відношення, вказує на місце, де відбувається дія або в якому щось знаходиться) всередині: правило свѣты(х) ѡтѣ(ц) каже(т) што не подобає(т) мѡже(м) вокупѣ съ женами и съ дѣвками ѡ во(д)но(м) мѣстци стоя(ти) але мужиє а(ж) бы стояли ѡну(т)ри цѣ(р)кви а жены и дѣвки ѡ при(т)вори пере(д) цѣ(р)ковѣю (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); склепенѣ внѣтри церкви тымъ способомъ, якъ ѡ церкви свѣтого Ильи, вѣделали, а побой кѡнты ѡкрѣглый... жебы былъ вробленъ (1577 *АС* VI, 77); для того, и(ж) сила вражѣа внѣтри... паты твоєє ба(ч)маги, сѣди(т), и ѡна то(т) стро(й) вымыслила и с тебе са всѣгды явне смѣе(т) коли ты нѡги в ба(ч)маги вволочѣ(ш) (п. 1596 *Виш. Кн.* 235).

ВНУТРНЕ *присл.* 1. Духовно: а тѣе [речи] сѣтъ абы сѣненникъ та(к) позвѣрхѡвне яко и внутрне былъ дѡбре способный (Львів, 1645 *О тайн.* 84).

2. Подумки, в душі: Тѣ внѣтрне ѡ(т) ср(д)ца ѡуважѣй кѣждый и Правѡвѣрный, и ѡ(т)стѣпца (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 107); и яко тежъ тѣи штѡ не досконѣле то(л)ко внѣтрне въ великихъ небеспѣченствахъ навѣлностей свѣта, тѣла и дѣавола ѡтагчѣни, старѣнѣмъ ѡколо себе, лѣннѣѡ Пѣанѣ послѣдѣють (Київ, 1632 *МКСВ* 284).

ВНУТРНѡСТЬ, ВНУТРѢНѡСТЬ *ж.* 1. (*перев. мн.*) Глибина землі, надра: Дивѣтѣса члѣкъ якѣмъ спѡсобѡмъ, такъ штѣчны(х) и вѣлце коштѡвны(х) крѣщѡвѣ приготова(н)є въ внѣтрностяхъ зѣмныхъ быти можетъ (Київ, 1640 *Тр. Ч.* 3 нenum.); Лѣѡбо бѡвѣмъ кѣждый члѣкъ маѣтъ своѣю влѣснѣю мѣткѣ, сѣ кѡтѡрой ѡутрѡбы рѡдитсѣ на свѣтъ, всѣ єдна(к) // лѣѡде маѣють ѡбщѣю мѣткѣ зѣмлю, кѡтѡраа ѡныхъ въ свой внѣтрности прѣймѣетъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 938-939).

2. (*перев. мн.*) (внутрішні органи людини або тварини) нутроші, нутро: А Арѣа(н)ства ѡучѣтелѣ

чѣдами надѣи своѣи не подтвердили, и ѡвшемъ завстыжѣна, и на Сѣбѡра(х) поконана, на концѣ плѣки по(м)сты ѡ(т)носили, яко Арциминистѣ(р) Арїи распѣклъ сѧ и внѣтрности зъ неѡо // всѣ вышли (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 28-29); Оутрѡба: Ны(р)ка,... ѡлбо живо(т), а(л)бо чѣрево, а(л)бо, а(л)бо брѣ(х),... ѡлбо внѣ(т)рно(ст) (1627 *ЛБ* 160); который за принушеномъ менованыхъ особѣ, а до того не розумеючи до конѣца, абы то была труцизна, троха скошѣтовалъ, по котором скошѣтованью,... впалъ в великую болѣсть, в которой болѣсти вомины ему тяжкие // припали, которые аж внѣтрности его зорвали (Луцк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584-585); Ахъ жалю срѡгїи, ю(ж) ми всѣ смысла слабѣютъ, Всѣ сїлы, всѣ внѣтрности ѡстѣтне трѣхлѣютъ (Львїв, 1631 *Волк.* 11 зв.); Сѧжавка ѡвчею назывѣетсѧ, ижъ в ней ѡвѣцъ, на ѡфѣрѣ выдѣчѡныхъ и порѣзанныхъ, внѣтрности, елѣта и кї(ш)ки полѡканы бывѣлы (Київ, 1637 *УС Кал.* 239); А тоѣ иде презъ тѣло, якѡ потѣ, млѣко, сѣмѣнь и їныи плюгѡвства, все тоѣ зѡстане внѣ тѣла... и не будѣ тоѡо южъ в тѣлѣ, хвалѣбномъ, Тїлко внѣтрности, напѡлнатсѧ сла(д)кими вѡнностями (Чернїгїв, 1646 *Перло* 144 зв.).

3. (перев. мн.) (внѣтрїшний, духовный свѣт люди-ни) нутро, душа: На(д)то и то менѣ ѡ(д) того под(и)зрѣнѣа // вы(з)волѣетъ, ижъ а пре(д) Бѡгомъ котѡрый ср(д)ца и внѣтрности выбадывѣетъ пѣвне вѣдаю, жемъ нигды в тѡмъ моемъ пре(д)сѣвзѡтомъ ѡубажа(н)ю, мѣсли моеї вѡдлѡгъ лѡцкихъ и дочѣсныхъ ра(д) не простѡвалъ (Сѡвѣ а. Вїльна, п. 1616 *Прич. ѡтех.* 2 зв.-3); Зачи(м) слѣшнѣ и тѡѡемѣ жада-ню вѣмовилъ бы(м)сѧ, бы ма зъ дрѣгои стороны запалчївость и рѣвность котѡраа за прѡвѣдѣ внѣтрности мои тѡргѣетъ, на твоѡмъ здѣнию перѣстѣти не гаѡвѣла (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 187); А ижъ бы то все, що сѧ мнѡгими словы широко вывѣло, ср(д)цѣ твоѣ(м)ѣ подѣно бѣти ла(т)вѣи мѡгло, и в твои внѣтрности ѡбо в сѣмѣслы внѣтрныи бѣло вѡѣно, зберѣти... рѣе(ст)рѣ пре(з) котѡры(и) бы(с) мѡглъ в кѡро(т)цѣ тоѣ все памѣтѣти (серед. XVII ст. *Кас.* 60 зв.).

Див. ще **ВНУТРО**.

ВНУТРНИЙ див. **ВНУТРЕННИЙ**.

ВНУТРНѢЙШИЙ примк. в. ст. Пѡтаѣмнїший, їнтїмнїший: иногды сѧмаа таа свѣтлѡсть свѣтачи вь ср(д)ци, ѡ(д)тѡарѣетъ внѣтрнѣйшѣю и глѣбшѣю скрѣтѣю свѣтлѡсть (Вїльна, 1627 *Дух. б.* 74).

ВНУТРО с. (тїльки одн.) (внѣтрїшня частина ѡрганїзму) нутро; середина: яко тѣды ѡвцы, ѡлбо велблѣуды, нападши на травѣ лѡкоме а хтїве жрѣтъ: и жївности вь сѣбе набїраютъ: котѡрого потѡмъ вь недѡстѣткѣ, зъ внѣтра ѡ(д)рїгѣютъ, и пережѡбывѣаютъ (Вїльна, 1627 *Дух. б.* 296); Гѡїныи слѣзы зъ своїхъ ѡчїю тѡчїли, Прѣгѣжкоѣ стѡганнѣе зъ внѣгрѣ вѣпѣстїли (Луцк, 1628 *Андр. Лям.* 8); Ѡ стрѣла скѡрби, ср(д)це котѣраа зѡдаѣетъ, Ѡ мѣчѣ ѡстрый, котрїи внѣтра прѣражаѣ(ш) Тѣс на рѣмѣхъ своїхъ Кр(с)тный стѡсъ двїгѣетъ (Львїв, 1631 *Волк.* 14); заразилъ еѡо г(с)дѣ немѡчїю внѣтра недлѣчною (серед. XVII ст. *Хрон.* 328).

Див. ще **ВНУТРОСТЬ**.

ВНУТРУ присл. Всередину: слуга замковий... торбу взял, и вгянувши внѣтру, червѡныѣ золѡтыѣ ѡбачивши и вїдѣачи, же не утаїтсѧ, ѡтнес до замку (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 36).

Див. ще **ВНУТРЪ**².

ВНУТРУННИЙ див. **ВНУТРЕННИЙ**.

ВНУТРЪ¹, ВНУТРЪ ч. 1. (внѣтрїшня частина чѡго-небудѣ) нутро; середина: Ёще вышѣше(и) на(д) тою свѣтлѡчѣкою естѣ верѣхъ бѣрамы цѣглою мѣровѣаны(и) а внѣ(тр) та(р)тїцами фѣтровѣаны(и) (1552 *ОКр.* 3. 149); не мѣню тѣ покрїта вѣрхнеѡ, але стѣны и все внѣтръ цѣрквѣное (Вїльна, 1596 *З. Каз.* 69); А унѣаты зъ лѣтыннїками зѡвутсѧ свѣтая зѡѡа, а мы зѣсь еѣ назывѣаемъ ѡтступленїе рѡзуму прїрожѡного, такъ же вѣры ихъ и цѣрквї, дрѣво грѣху,... матка заздѣростї, яко ѡѡцѣ землї сѡдомскїя, котѡрый звѣрху красѣнь, а внѣтръ брїдкѡстї полный (бл. 1626 *Кир. Н.* 18); Полѣаты и патѣра и перѣгорѡды на звѣрї и птѣхї и на все стѡворѣнь вь котѡромъ естѣ дѣхъ жївѡтѣ а докончѣвши внѣтръ и (з)надѡврѣа всеѡо кораблѣ смѡлѡю ѡумѣзалъ вѣдлѣгъ ѡуказѣнѣа г(с)днѣѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 15); Спрѣвїли тѣжѣ заслонѣ... и вѣгафтовалъ на нѣї хѣрѣвїмовъ, и почїнїлъ вь цѣрквї ѡкна похѡдїстїи, то(ж) естѣ во внѣтръ, прѡсторѡнный, а зъ двѡрѣ ѡузїї (Там же, 294 зв.).

2. (те, що стосується духовного світу або внутрішнього стану людини) сутність, душа: такава вла(с)не справа црве (!) захо(д)ное, котораа всѣ змазы вроды ст(р)ѣпы и коросты въ собѣ таитѣ, и внѣтръ сво(и) при(и)маѣтъ (Острог, 1587 *См. Кал.* 7 зв.); Мають бо и гробы златии оздобу, але внутри полни чловечого смраду. Таким себе любитѣ папа оказати, абы его внѣтръ не могли познати (к. XVI ст. *Укр. н.* 79); Ѡ якъ с тобою часто са члѣче бѣ потыкаѣтъ! часто та порѣшаючи вноутрѣ ласкою своею и на(д)хнѣна(м), часто звнѣтръ або позверховнѣ Писмо(м) сты(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 183 зв.); О такій (!) жалю котрій мя внѣтръ турбуѣтъ (Львів, 1630 *Траг. н.* 165); Позвѣрховное ѡдѣна дал' имѣ Бгѣ з' скѣрѣ бестѣалски(х), абы ѡзначилѣ, ижъ бестѣалскою похотю внѣтрѣ дѣшѣ свои змазали, иже прѣ(з) пыхѣ, Бо(з)скѣю натѣрѣ мѣти прѣгнѣли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

ВНУТРЬ², ВНУТРЬ, ВЪНУТРЬ, УНУТРЬ *присл.* 1. Всередині: сладка, якоже то оуломокъ райского яблока, такъ ягодки твоего лица кромѣ того, штожъ ся оунутрѣ таитѣ (поч. XVI ст. *Песн. н.* 52); Абрѣсъ лежить внѣтръ (к. XVI ст. *Розм.* 7 зв.); А если же то по себе берутъ, же зъ овощей ихъ познѣвати кажуть, — ино и то часто трапляѣтся, же зверѣху бывають краснии, а вѣнутрѣ полѣннии смроду и червѣи (Вільна, 1599 *Ант.* 609); Старѣйса жъ оугодити Г(с)дѣ, чекаючи внѣтрѣ до себе, зѣвжды шѣкаючи его в' мѣслахъ (Київ, 1627 *Дух. б.* 291); Цр(с)тво Нб(с)ное в'нѣтрѣ васѣ Естѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 677); мѣновите взято..., Сребра белого то естѣ... ///<... Кубковѣ сребрныхъ з берегами злоци(с)тыми и внѣтрѣ дванадѣцѣтъ в кожѣдо(м) кубкѣ по гривнѣ кажѣдая гривѣна по золотыхъ двадѣцѣтъ пѣтъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-104 зв.); Внѣтрѣ, intus (*Уж.*, 1643, 48 зв.); не(д)ба(л)ство часѣ прѣшлого, и естѣ ѡб'явеніе(м) скритои внѣтрѣ хорѣбы (серед. XVII ст. *Кас.* 94 зв.).

2. Всередину: пѣтрѣ же ишоль за ни(м) из(д)алека ажъ до д'вора архіереова и вшо(д)ши в'ноу(т)рѣ, сѣдѣль из' слоугами архіереовѣми, абы видѣль кон'чиноу (1556-1561 *ПС* 114 зв.); а потомѣ дей у него кгуз на персяхъ великий учинилса и казалѣ его ему пропуститѣ пушаломѣ, который ему

протѣял, а тот отокъ в него зараз внѣтрѣ пошоль, и оттого умерѣ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 377); приятелю вни(и)ди кто естѣ внѣтрѣ (к. XVI ст. *Розм.* 16); Артїрій, Грѣтанѣ имже вѣходи(т) внѣтрѣ вода, и вѣ(з)дѣ(х) (1627 *ЛБ* 180).

3. Зсередини: лю(дѣ) поѣмо(м)... ходили до того ѡкрѣтѣ, а лѣпѣли смѣлоу з него, котѣроу бы(л) ѡкрѣ(т) поклии(л) зверхоу, і внѣтрѣ на пѣма(т)кѣ потѣпѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 6 зв.).

Див. ще **ВОВНУТРЬ.**

ВНУТРЬ³, ВНУТРЬ, ВЪНУТРЬ *прійм.* (з род.)

1. (виражаѣ просторові відношення) а) (вказуѣ на напрям дії) всередину (чого- небудѣ): Воини пакъ оувели его вноутрѣ двора который называетѣса прѣторѣ (1556-1561 *ПС* 192 зв.). В'вині пакъ оувели его в'нутрѣ двора (Володимир, 1571 *УС Вол.* 67); В мѣри зѣсѣ соутѣ такѣвыи мѣста, єврѣпїны, ѡлбо поупы и прѣпасти, котѣрими вода в'падаѣтъ в'ноутрѣ землѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.); ѡ(д)тво-раѣѣтѣса ємѣ двѣри, и вхѣдитѣ внѣтрѣ мешканїи многихъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 77);

б) (вказуѣ на місце знаходження чогось) всередині: єще зосо(б)на в' штѣ(к) на коло(м)ны внѣтрѣ црѣкви (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 5 зв.); повѣтра вноутрѣ землї стїсненѣе хотѣчи вѣйти всеи землѣ махїною трасѣ(т) и гѣры... з мѣсца порѣшаѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 153 зв.); Жаѣе(н) жа(д)нои рѣчи звѣща межи собою та(к) внѣтрѣ шко(л) якъ изнадвѣря ничого... кѣповати, продавати без вѣдомѣсти вѣчитѣля не маѣ(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 87); Киѣте(ц) ѡлбо шкатулка гѣбанѣвая з' шѣфля(т)ками внѣтрѣ єѣ пу(ш)ка... в' ко(т)ро(и) мощи розны(х) стѣ(х) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 14).

2. (виражаѣ об'єктні відношення) всередині: цр(с)тво нб(с)ное внѣтрѣ васѣ естѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 328); старѣ(и)мосѣ все тѣе бѣ(з) запамѣтана в'нѣтрѣ мѣслїи... зѣвжды хѣвати (Там же, 232).

ВНУТРЬНИЙ *див.* **ВНУТРЕННИЙ.**

ВНУТРЬНІЙ *див.* **ВНУТРЕННИЙ.**

ВНУТРЬНОСТЬ *див.* **ВНУТРНОСТЬ.**

ВНУТРЬНЫЙ *див.* **ВНУТРЕННИЙ.**

ВНУТРЬНИЙ *див.* **ВНУТРЕННИЙ.**

ВНУТРЬНЫЙ *див.* **ВНУТРЕННИЙ.**

ВНУТРЬ *див.* **ВНУТРИ¹.**

ВНУЧА, ВНУЧА, УНОЧА, УНУЧА с. 1. (син сина або доньки) вну́ча, вну́к: не беру́чи ѿчизни сироты тои, ва(с)ко визна(л) заса дѣ(д) боудѣчи и(ж) при ню(м) збира́на сѣ́на его́ ꙗ́. золоти́(х) и.к̃. грошѣ́и мѣ́сце то́тои живи́на то́та те́ды то при ва(с)коу при дѣдоу ѿставае́ и ва(с)ко имае́(т) то доховати́ вноу́ча́тоу свѣ́оу(моу) (Одрехова, серед. XVI ст. ЦДІАЛ 37, 16, 18).

2. (у мн.) (нащадки) внуки, онуки: а мы такъжъ <дере и ѿт нас> дали и потвѣрдили,... писареви наше́мъ, то́е прѣ́дреченно́е селѡ, що́ ѿ красна́го дѣ́ба на Брѣ́ладѣ... съ́ вѣ́семъ до́ходомъ, е́мъ и дѣ́темъ его́ и ѿ́внчато́мъ его́ и... пращѣ́рѣ́томъ его́ и вѣ́семъ ро́дъ его́ (Сучава, 1502 **ВД** II, 192); да сѣ́(т) то́мъ наше́мъ сѣ́омъ монасти́рѣ́ ври́къ и дѣ́ти и(х) и ѿ́внчата́ и(х) и прѣ́внчата́ и(х) и пращѣ́рѣ́та и(х) непорѣ́шенно нико́ли на́вѣ́кы (Баде́вці, 1503 **МЭФ** фотокоп. 109); а по мо́ем животе́, жо́на, дѣ́ти а ни вну́чата на́ши под ни́м са́мым и под его́ жо́ною... то́го пои́скивати не ма́ют (Ві́льна, 1560 **АрхЮЗР** 8/VI, 77); И вѣ́стал са́ слѣ́га на́ш вѣ́рній... и запла́тил е́мъ оу́си испо́лна то́ти ви́шеписа́них пинѣ́зи... е́мъ и дѣ́тим его́, и ѿ́внчатомъ, и прѣ́внчатомъ, и пращѣ́рѣ́томъ, и вѣ́семъ ро́дъ его́ (Я́сси, 1587 **МЭФ** 130); Што́(ж) то́гда оу́чїни́мъ,... ко́ли жа́(д)но́го не бѣ́демъ мѣ́ти за со́бою причи́нцы, нѣ́ помо́(ч)-ника: нѣ́ ѿ(т)ца́ а́нѣ́ ма́тки, нѣ́ сы́на нѣ́ цѣ́рки а́нѣ́ вѣ́нчато́ (Ки́їв, 1637 **УЄ Кал.** 43); Внѣ́чата́ Сї́фовы... оу́чинї́ли двѣ́ вѣ́жи (серед. XVII ст. **Хрон.** 11 зв.).

Див. ще **ВНУКЪ, ВНУЧОКЪ.**

ВНУЧКА, ВНУЧЬКА ж. (дочка сина або доньки) вну́чка: Ино́ я тѣ́ю сѣ́мъ пенѣ́зе́й па́т сот ко́п гроше́й на то́м имени́ Глѣ́бокомъ вѣ́нчце́ мо́ей, кна́жне́ Мари́не Лво́вне, по мо́ем животе́ даю́, да́рѣю и ѿ́тписѣ́ю (Горо́дище, 1549 **АС** VI, 89); Га́нѣ́нуси, вну́чце́ мо́ей, цорце́ небо́жѣ́чика Я́него, че́рвоныхъ зо́лотыхъ па́ть со́тъ (Володи́мир, 1631 **АрхЮЗР** 1/VI, 626).

ВНУЧОКЪ ч. (син сина або дочки) вну́чок: Прѣ́то да́лѣ́ зна́ти вѣ́нчкови... по́тае́мнѣ́. абы́ што́нара́ньше́й пришо́(л) до не́го́ (Львѣ́в, поч. XVII ст. **Крон.** 50 зв.); nepos, nepotulus, вну́къ, вну́чокъ (1642 **ЛС** 279).

Див. ще **ВНУКЪ, ВНУЧА.**

ВНУЧЧИНЬ прикм. (належний онуці) вну́ччин: progener, вну(ч)чи(нѣ́) мужъ (1642 **ЛС** 332).

ВНУЧА див. **ВНУЧА.**

ВНУШИТЕЛЬ ч. Пильный слухач: Вѣ́нима́-тель: Вѣ́нѣ́шїтель, двѣ́жнї́й, пї́льный слѣ́хачъ (1627 **ЛБ** 21).

ВНУШИТИ дієсл. док. 1. (що) Вислухати, прийняти: бѣ́ оу́слыши́ мѣ́лѣ́тву мо́ю. вѣ́нѣ́ши глѣ́ оу́стѣ́ мои(х) (1489 **Чет.** 142); Видѣ́ле(м) и ра́псакѣ́ клі́чѣ́-чого, ви́дѣ́ле(м) е́зѣ́итѣ́, і́ исѣ́сорѣ́гате́лѣ́ бл(ю)зна́-чого, а́лѣ́, ѿ́ вы́шнї́и, сли́ши и вѣ́нѣ́ши то́(т) гла́(с)! (1599 **Виш. Кн.** 215); Во́йми Нѣ́бо вѣ́нѣ́ши зе́мле́, Глѣ́ оу́стѣ́ мо́йхъ пла́члї́выи (Черні́гів, 1646 **Перло** 93).

2. Витерпіти, витримати: pertolero, те́(р)плю́, вну́шу (1642 **ЛС** 312).

ВНѢ¹ присл. 1. Всередину: было́ пакъ то́у при го́ра(х) вели́кое́ // ста́до сви́ній па́сено, и про́сили его́ бѣ́сове́ ре́коу́чи. по́шли на́(с) оу́ сви́нѣ́. абы́ сѣ́мо вѣ́шлї́ вѣ́нѣ́ (1556-1561 **ПС** 143 зв.).

2. Назовні: внѣ́, надворѣ́ (1596 **ЛЗ** 32); Іо́релѣ́ ѿ́нѣ́ е́вѣ́лскї́й ѿ́пи́соуе́тъ є́дноу́ кнї́гоу вѣ́ апо́калі́п-си(м) вно́у́трѣ́ оу́ду и внѣ́ оу́ду запеча́тлѣ́ннѣ́ю се́(д)ма́ печатми́ (поч. XVII ст. **Проп. р.** 110 зв.).

ВНѢ², ВНЕ, ВНИ прийм. (з род.) 1. (виражає просторові відношення) (вказує на предмети, поза межами яких щось знаходиться) поза: то́т прї́ход даю́ и за́писую́, абы́ то́т же оте́ць игу́мен с ты́миж па́ны старо́сты ро́чными отби́рали и до́ скры́нки на то́ у́готованно́е кла́ли и ту́ю обо́рочали на́ убо́гих, вни́ монасти́ра пре́бываю́чихъ (Лу́цьк, 1638 **АрхЮЗР** 1/VI, 746); А то́е що́ і́де́ пре́зѣ́ тѣ́ло, я́кѡ́ по́ть, млѣ́ко, се́ме́нь, и і́ныи́ плю́га́вства, в́се́ то́е зо́ста́не внѣ́ тѣ́ла (Черні́гів, 1646 **Перло** 144 зв.).

2. (виражає об'єктні відношення): ѿ(т)сѣ́впни́ци не́хаи́ чи́на́тъ што́ хо́та́тъ внѣ́ цѣ́ркви х́вѣ́ (Остро́г, 1598-1599 **Апокр.** 191 зв.); То́т на́ш е́сть право́слав-ныхъ ра́зум, мни́мание́ и вы́рок о́ тѣ́х, ко́торые́ внѣ́ цѣ́рквѣ́ зна́ходя́тся (1600-1601 **Виш. Кр. отв.** 167); Не́ро́внѡ́ абѡ́вѣ́мъ по́мыслнѣ́йші́и Цѣ́ркви х́(с)во́й ѿ(т)в́се́ль Сѣ́кцѣ́сы на́стѣ́патъ, гды́ обрї́дло́е то́е и не́на́вистно́е ѿ(т)ще́пѣ́нцѡ́в и Апо́ста́тѡ́вѣ́ има́ з не́й вї́стѣ́пити́, и в́не́ па́матї́ за́грѣ́бе́ное сѣ́знє́тъ (Ві́льна, 1620 **См. Каз.** 24 зв.).

ВНѢВЕЧЪ, ВНЕВЕЧЪ, ВНИВЕЧЪ, ВНИ-

ВЕЧЬ, УНИВЕЧЬ *присл.* (стп. wpiwecz) зовсім, цілком: а опоуистивши внѣве(ч) славою сего свѣта и маѣтности минуощїи, толко стара(л)са абы могль слѣжити избавителю своему (к. XVI ст. УЄ № 31, 58 зв.); чре(з) мене много єси ѡкривдиль и внѣвечь нѣкого не ставыль (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); внѣвечь поїде пра́ца ва́ша, не да́сть земла пожѣткѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 126 зв.);

(*про найбільшу міру, ступінь чого-небудь*) доценту, внївець: Янчинский,... с поддаными Зоринскими..., всѣ пчолы в бортяхъ... на корень поведираль и в нивечъ спустошилъ (Житомир, 1629 *АрхїОЗР* 1/VI, 604); Там же видиль и огледалъ гаи внивечъ высеченые до пулторы тисечей пнювъ березовыхъ (Луцьк, 1650 *АрхїОЗР* 3/IV, 435); Теды братия ѡсмотрили абы такое срѣбро продати тому ктобы на(и)лѣпше заплатилъ а то для того абы работа внѣвечъ не гинѣла (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36); **внѣвечъ обернене** — знищення: по́ты(м)... знаки певные ѡде(р)жѣвши, а во(л)хвов оны(х) чѣры і астроно́міи, и вшелѣкого шата(н)-ского ча(р)но(з)ства тѣнь внѣве(ч) оберне(не) ви́дачи, еще го́рши(м)са ниж пе(р)ше был показ(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 20); **внѣвечъ обернути** (**обертати, оборочати, обротити**) (що) — знищити (знищувати, нищити) доценту, скасувати (касувати): А в(то)(м) тежъ часе... ма(л)жо(н)ка моя то(т) ме(м)ра(н) бѣде(т) пови(н)на ѡбра(т)и... которого на си(м) те(с)таме(н)то(м) мои(м) ѡмораю и ѡниве(ч) ѡборочаю (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); Кѡпіе, Голїадъ є(ст) котрїмъ оураненїй Дїаволь трепроклатый внѣвечъ ѡбернѣны(и) (Львів, 1631 *Волк.* 31); Прото ачѣколвекъ естехъмы и грѣшни, вшакже для него челоувѣколюбець Богъ ховати насъ рачить, и не выгубляетъ насъ, а ни насъ внивечъ обертаетъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); то(т) ѡве(с) проце(с) правны(й)... ѡморае(мо) и вневе(ч) ѡборочае(мо) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 21 зв.); тые всѣ мемѣраны записы ко(н)тра(к)ты декрета позвы и по(с)тупѣки пра(в)ные и вшелѣкие проте(с)тацие касѣмо ѡморяемо и внивечъ ѡборочаемо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); я по смерти ѡтца моего долгѣ набыл и имена, которые са ѡстали, тоє все спѣстошѣно и (в)нивеч

ѡброчено (Мстиславль, 1553 *АС* VI, 134); **внѣвечъ обернутиса** (**обертатиса, оборочатиса**) — знищитися (знищуватися) доценту, перетворюватися в ніщо: Мѡлодость свою приѡздѡбѣ, не праць оумѣ-є(т)ностью, але спѣсѡбами цнотѣ. и не зневажѣй своего прирѡжѣнѣа абы вѣсполѣ з ы(н)ши(м) створенѣемъ мѣло внѣвечъ ѡберноу́тыса (Острог, 1614 *Тест.* 168); Горшого не є(ст) на сребролюбство, жа(д)нои иншеї рѣчи и маѣтности неправ(ди)-вы(и) ба(р)зо злии соу(т), абовѣмъ много домо(в) теды внѣве(ч) са ѡбе(р)таю(т), и воины барѣзо велїкыи бывають (к. XVI ст. УЄ № 31, 110 зв.).

ВНѢМАЛЬ *присл.* Мало не, ледве не: Внѣмаль на(д) всѣ иншіи знаменїтшихъ нѣрѡдахъ Кгрѣцкомъ и Ри(м)ско(м) были, межи мнѡгими таковыи славы шѣкаюкїи (!), Ликгѣркгѣсѡве, Кѡдрѡве, Ѣмистѡклѣве, Фабиѣсѡве... и незличѡныи ты(м) подѡбныи, славы (хоть порѡжнеї) мнѣманѣю несмертѣлность, неркѣчи скѣрѡвѣ и маѣтнѡстїи, але здоро(в)ѣа и живота ѡ(т)ва́гою кѣпнѡчїи (Євѣ, 1616 *УЄ Єв.* 1 нenum.).

Див. ще НЕМАЛЬ.

ВНѢМАТИ *див.* **ВНИМАТИ.**

ВНѢШНИЙ, ВНѢШНІЙ *прикм.* 1. Свїтський: єпископъ не маѣтъ противитися семѣ правѣ... ани противитися яковыми правы ѡ(т) земнаго царѣства надаными по внѣшнемѣ ѡбычаю, но закона дѣховнаго писанымъ повинѣтиса безъ всякого прекѡсловия (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); И доколѣ еще плотское и внѣшнее мудрование проходит и в прелести художества языческаго ся забавляет и о собѣ высоко мудрствует, ниже помечтати о разумѣ духовном не может (1588-1596 *Виш. Кн.* 130); Ости́ли єсмо на преложенство... г(с)дна никифора... моужа исполненого всакой наоуки, в' бѡсѡловіи дѣховной и внѣшней бѣглого (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 88); таже утвердивши сумнения вѣры благочестивыми догматы, тогда внѣшних хитростей для вѣдомости касатися не возбраняти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); Были... нѣкїи Инокїнѣ, котѡрыи єднѡмѣ... мѣждѣ, котѡрый, їле до внѣшнихъ потре́бъ, чинилъ имъ оуслѣгова(не)є, оущиплївыми слова́ми досажѣли безпрестѣнкѣ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 156); Рѡдитѣса ленивѣство з мїлости збїтней, рѣчей внѣшнихъ, и

свѣта того рѣскошей (Львѣв, 1645 *О тайн.* 54).

2. Безпросвѣтній, непроглядній: Кромѣшнѣшній: Внѣшній (1627 *ЛБ* 56).

3. У знач. ім. Чужинець: Пытаю ва(с) за(с) ѿ той послѣдне(и) добродѣтели, покажѣте ми ѿ би(с)-кѣпи, // хто дава(л) за ва(ми) свѣ(ди)те(л)ство ѿ(т) внѣшни(х), як(е) есте на той степень досто(и)ни, и якъ е(с)те житіе(м) дѣбры(м) испо(л)нили всѣ тые добродѣтели, Пѣвло(м) рече(н)ныє (1598 *Виш. Кн.* 292 зв.- 293).

ВНЯТИ *див. УНЯТИ.*

ВО *див. ВЪ.*

ВОБЕЦЪ, ВОБЕЦЪ, ВООБЕЦЪ, ВЪОБЕЦЪ *присл. (стп. wobec)* разом, взагалі: мы, господарь Хрестіанскій, подле звыклости продковъ нашихъ и нашеє господарское, каждому съ подданныхъ нашихъ и всимъ вобецъ справедливость чинимъ (Петрків, 1564 *AS VI*, 258); ку ведомости ознаймую и чиню явно черезъ сесь доброволно чиненый и справованный тестаментъ всѣмъ вѣодецъ и посполите, а и каждому зособна (Клевѣнь, 1571 *АрхЮЗР* 1/1, 32); Славѣтнымъ паномъ во(и)томъ, бу(р)мистро(м) ра(д)ца(м), И всѣ(м) вобецъ повсѣдѣ православы(м) хр(с)тіяно(м) (Львѣв, 1585 *ЛСБ* 70, 1); Прото(ж) в(ш) м(л) всѣмъ вобецъ моимъ ласкавымъ паномъ и братьямъ з великою жалостию ѡскаржаюся... на ты(х) свово(л)ны(х) и небачны(х) люде(и) (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); всѣмъ во обецъ, а не самому Скарзѣ ознаймити хошу (1608-1609 *Виш. Зач.* 227); я теперъ... проте(с)тацию... касдю... и ѡвшемъ ѿ вшелякие вобецъ кри(в)де вечне молчати з жоною мамъ и повинни бѣде(м) (Кам'яногїрка, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 31 зв.); Подорѣжныи всѣ вѣодецъ... звѣкли для пѣтного трѣда пѣсты кгвалтити (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175); Всѣмъ вобецъ, и каждому зособна, кому о томъ//будетъ вѣдати потреба, ижъ ведлугъ упадку мещанъ Черниговскихъ, даю на поратунокъ усему мѣсту, млиновъ пять (Чернігів, 1650 *АИЗМ* 13-14).

ВОБЛЫЙ *прикм. Діал. Віблій "круглий".* Вл.н.: панъ ратомѣски(и)... мещанъ ималъ и... пѣгами билъ ажъ са ѿгѣкѣпили люди... на (и)ма селивонецъ а воблы(и) (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); Савка Воблы(и) (1649 *РЗВ* 405 зв.).

ВОБОРЗДЕ *присл.* Те саме, що **вборзде**: блговѣрнии мужи... воборзде побѣгли кораблемъ (1489 *Чет.* 196).

ВОВ *див. УВЪ.*

ВОВЕДЕНИЕ *с. Введення. ѡ воведение пречыстои* — зображення входу в храм Богородиці: Иконы просто малованыє... воведение пречы(с)-тої... Успение пречы(с)то(и)... то(и) ѡбра(з) в да(р)го(с)подареви по(с)лалѣ (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 46).

ВОВЕРЕЧИ, ВЪВЕРЕЧИ *дієсл. док. (кого)* Ввергнути, ввергти, вкинути, *діал.* вверечи: дшѣ твою по(р)вѣтъ ѡныи стра(ш)ныи пекє(лѣ)нии дивови(с)ка, а по(р)вавши бѣду(т) ю носити по мѣста(х) прикри(х) и пропа(ст)ны(х) и вове(р)гѣтъ ю на мѣсто, дияволѣ и аггломъ его ѡготова(н)ное (Чорна, 1629 *Діал о см.* 278); **вѣверечи у темницю** — ув'язнити, вкинути у в'язницю: вѣвержена же бывши х(с)ва мѣчница парасковія оу темницю (1489 *Чет.* 83).

Див. ще ВЪВРЪГАТИ, УВЕРЕЧИ.

ВОВЕРЕЧИСЯ *дієсл. док. Впасти. ѡ во отчаяние воверечися* — впасти у відчай: Видители вашѣ смѣло(ст), яко во ѿ(т)чааніє вове(р)глиса есте (1598 *Виш. Кн.* 275 зв.).

ВОВЕСТИ *див. УВЕСТИ.*

ВОВКЪ, ВОВЪКЪ, ВОЛКЪ, ВОЛЪКЪ, ВЛЪКЪ, ВЪЛКЪ *ч. 1.* Вовк: наємникъ... ес'ли бы оувидѣлъ вол'ка... а ѡнь иде(т) то и ѡв'цѣ зоставивъши оутѣкаеть, а волк' ихъ оухватоває(т) и розганаєтъ ѡв'цѣ (1556-1561 *ПС* 390); и такъ зѣсь до того намъ прійдетъ, до чого лисіци было пришло, кгдаысѣ зѣбирала на жабранінѣ з вѣлко(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 22); Тесѣлони... хвали(ли) боцѣна...//... дѣ(л)фове волка... аргиви змїю (поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.-63); Wywał tu didoiko, Mił się choro-szeiko, Wołki się boiały, Czeredu miały (!) (1612 *П. про паст.* 252); вѣлк' ест' драпѣжнымъ, и вси волкї тоѣижъ натѣры (Вільна, 1627 *Дух. б.* 142); lupus, во(л)кѣ, крукѣ (1642 *ЛС* 259); анѣ згѣла скѣра ѡвѣчаѣ вѣлка оукрѣти возмѣжетъ (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 277 зв.); *Образно:* Пѣстырѣ мѣй пренаѣтѣйшій, и предѣбрѣйшій, молю твоѣ милосѣрдїє; вѣзѣщи ннѣ заблѣдшю; вѣ житѣйскихъ мѣрностяхъ; ѣкѡ вѣ пѣстынѣ вѣка сегѡ, идѣже пѣлно змїєвъ и

скоропієвъ, и волковъ пекѣльныхъ; си(л) // дѣмонскихъ вѣсхити дѣшѣ мою ѡ(т) си(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 97-97 зв.); *У порівн.*: пристерѣгаймо(с), жебы(с)мы яко влѣци... не прилѣчени были к' ѡны(м) бестіа(м) (XVI ст. УЄ № 519, 100); пока-(з)ує(т)са поко(р)ными яко ѡвча(т)ко а внѣ(т)рѣ яко во(л)кѣ (к. XVI ст. УЄ № 31, 89 зв.).

2. Вовче хутро: от косматых товаров: соболей, кунъ,... волковъ... от копы по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); с тыхъ комор сховане, маєтности панские:... соболи, куницы, волъки, // шаты... отъ мала до велика естѣ побрано (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 150-151); Несте(р) дмитровичъ Слѣчанинъ мелъ... това(р) сво(и)... бобро(в) кары(х) аї... вовковъ в̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 11); у Кузмы взялъ... волковъ — три (Житомир, 1584 *АЖМУ* 136); Панъ Юре(и) Макаровичъ... заграбилъ... выде(р) чинены(х) чотири... вовковъ три (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.).

3. *Перен.* Недобра, зла людина; негідник: Але и тые самые дѣролазцѣ наемницы, злодѣи, разбойницы, волци, драпѣжницы..., всяк вид злобы мирское прошедшие и естество обезчестившие (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191); з' дрѣга Вѣрогъ, з' Брата Вѣлкѣ, старѣе послѣвѣ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 5); А члѣвкѣ не такѣ, ѡдїнъ бовѣмъ волкомъ драпѣжнымъ естѣ: а дрѣгїй якѣ баранокѣ лѣпѣжствѣ по(д)лежитѣ, а тоѣ ѡбѣе з' ѡ(д)ного рожаю лю(д)ского похѣдитѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 142).

4. *Перен.* (удавано сердечный, доброзичливый) лицемір: велѣми сѣ стерезѣте ѡ(т) лѣживы(х) пр(о)рковъ которыи прихода(т) к ва(м) въ ѡдежѣ(х) ѡвчихъ але вноутрѣ соу(т) волци и хищницы (1556-1561 *ПС* 40); Берѣтъ собѣ на разумъ и сокотѣтъ сѣ видѣ уживыхъ пророкувъ, што приходятѣ икъ вамъ у одежахъ вувчихъ, а изудну суть вовкове и рѣвачеве (XVI ст. *НЄ* 83); Так же и вы, панове бискупы,... пастырами сѣ зовете, але есте волки (1598 *Виш. Кн.* 105); въ серъцѣ волкомъ губящимъ драпежнымъ будучи, и богатычися,... злостѣ свою укриваючи, поступовалѣ (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 272); третицею во(з)-лагаю ва(м) се(р)дечны(и) жа(л) мо(и) ѡ любвицы, я(ко) восхитиша... чадо моѣ паче же а(г)нца х(с)ва

во(л)цы хищнии глѣми вызвите любли(н)ские яко же и(з)вѣ(ст)но... ѡ(т) посланця... и(х) же преписы посылаю к вам (Вѣрба, 1606 *ЛСБ* 407, 1);

противник, ворог церкви: Вѣсе вѣрѣма лѣото и плача достѣино, Оужасѣтсѣ сѣе зра ср(д)це бѣгобино. Якїхъ много сѣпостѣтъ, яки(х) хищны(х) волковъ, Бѣсовскихъ наважѣнїи еретическихъ пѣлковъ (Острог, 1581 *См. В.* 7); Мы(с)мо сѣ надевали... просечы писали жебы бы(л) в м(л) того во(л)ка на це(р)ковъ светую не рачи(л) насылати (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1 зв.); Научил нас господѣ такихъ вѣлков знати, именем таким их достѣитѣ назывѣти (к. XVI ст. *Укр. п.* 71); ѡ(т) немалого часѣ вся православнаѣ це(р)ковъ росїйская бѣдѣчи ѡ(т) Апостатовъ в великом преслѣдованю не могла при(и)ти до того, абы во(л)ковъ драпѣ(ж)ныхъ ѡ(т)далити ѡ(т) себѣ (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 150-151); Желиборскихъ двѣ Косы в' кѣпѣ сѣ злѣчїли, Дла тоѣо, абы волковъ драпѣжныхъ гѣбили (Львів, 1645 *На г. Жел.* тит. зв.).

5. Вл.н.: матеи во(л)кѣ (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 85); прода(л)... ти(м)кови вовѣкови ролю за золоты(х) р̄ и за копу (Одрехова, 1606 *ЦДІАЛ* 37, 2, 2 зв.); Иванъ Вовѣкѣ (1649 *РЗВ* 183); Дмитро волѣкѣ (Там же, 194).

ВОВЛАЧАТИ дієсл. недок. (цсл. вѣвлачати) (кого в що) (схилияти до певної дії) втягувати: Пытаю ва(с) за(с) ксе(н)дзовѣ би(с)купи, гдѣ па(с)тыре(м) таѣ властѣ назнѣчена и ѣзаконѣна; яѣо да вслѣ(д) блѣдѣ, и новы(х) вымыслѣ собѣоу набыты(х), и(з) обѣры заѣо(н)ное, вѣчнѣ ѣфѣндовѣное, овца вы-тагаю(т), и в' свою погїбе(л)... и ты(х) вовлача(т) (1598 *Виш. Кн.* 282).

Див. ще **ВОВЛЕЧИ**.

ВОВЛЕЧИ дієсл. док. (кого в що) (схилити до певної дії) втягнути: Бои(т)са, дла того абы то(т) клобѣкѣ, многи(х) на живо(т) вѣчны(и), ѡ(т) макѣ(ро)носѣ(в) не полови(л), и в' мѣдрованїе нѣ(с)ное не вовлѣ(к) (п. 1596 *Виш. Кн.* 229).

Див. ще **ВОВЛАЧАТИ**.

ВОВНА, ВОЛНА, ВЪЛНА ж. 1. (зістрижений з тварини (переважно овець і кіз) волосяний покрив) вовна: они волноу прали на ѡдѣнїе (1489 *Чет.* 112); побрал... волны рунъ сорокѣ (Луцьк, 1567

ВИАС I, 11); цо(р)ка ламехова вшелякдю пряжѣ з во(л)ны... выналезла и вымы(с)лила (1582 *Кр. Стр.* 18 зв.); побрати велелъ ...//... волны овечье сорокъ рунъ (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/1, 240-241); пастѣ(х) якъ ро(з)дѣлаѣ(т) смѣтри(т) ли в' рѣстръ... коѣ естѣ ѡв'ца а коѣ коза, или звѣр'хѣ ра(з)сѣждѣе(т) азѣли не вѣ(в)на ов'цѣ оукѣзѣ(т), якъ и козѣ ѡстрые кѣсмы (Вільна, 1596 *З. Каз.* 82 зв.); па(с)тыреве берете ѡ(т) ове(ц) мои(х) молоко и вѣ(л)нѣ еще и скѣроу лѣпѣте (к. XVI ст. *УС* № 31, 157 зв.); розказа(л) Бѣ на ѡпѣна(х) з' рѣзны(х) шѣлкѣвъ и волнѣ оучинѣти мнѡ(ж)ство Херѣвѣмѣвъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 2); Благословѣтъ емѣ бѣки оубѣгихъ же ихъ одѣлѣ, якъ Іѡвѣ ѡ себѣ мѣвитъ: ѡ(т) вѣлны барѣнѣвъ мойхъ грѣлиса плѣчѣ ихъ (Київ, 1642 *МИКСВ* 101); Вѣлна: Вѣвна, а(л)бо стры(г) (1627 *ЛБ* 17); ѡ(т)лѣчѣлѣ кѣзы и ѡвцы и барѣны пѣстроѣ и блахованѣе, а всю чередѣ одностѣтнѣй бѣрвы, то естѣ бѣлой, або чернѣй волнѣ ѡ(т)дѣлѣ в' рѣки сынѣмѣ своймѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.); *У порівн.*: а голова его и волосы бѣлы яко во(л)на бѣла я(к) снѣ(г) (XVI ст. *КАЗ* 595); оубирѣ его бѣлый якъ снѣгъ а волосы головы его якъ вѣлна чѣстаа (Острог, 1607 *Лѣк.* 52);

(овеча шкура з вовною) шкура: Лечѣ мы тоѣ на всякѣ ѡбѣртаѣмо: гды бѣвѣмѣ са в' волнѣ ѡвчѣю, албо в' скуры соболѣй и рысовѣ ѡберѣмо... с того са хлюбымо (Корець, 1618 *З. Поуч.* 172 зв.); Бѣдѣ, мѣвитъ, пѣстырѣмѣ Іѣл'скимѣ, котѣрыѣ пѣсли самѣхъ себѣ, молокоѣсте ѣли, вѣлною ѡдѣвѣлисте а стѣда мѣбѣго не пѣслисте (Львѣв, 1645 *Жел. Тр.* 2); *Образно*: ѡвцѣми назывѣѣтъ Хс̄ Гдѣ стѣхъ дѣла скрѣмнѣости ихъ... и дѣла пожѣ(т)ку: понева(ж) стѣѣ и покѣрнѣѣ сѣтъ..., и ѡвоцѣ нам' принѣсѣтъ и пожѣтокѣ, якъ ѡвцы: вѣл'нѣ дѣютъ намѣ, то естѣ покрѣвъ бж(с̄)твѣнный дѣхѣвный (Київ, 1637 *УС Кал.* 46).

2. Вовняна пряжа: носѣ(т) шкаплѣфрики, по(д) ѡдѣна(м) вѣрхнѣ(м), ѣткѣныѣ з во(л)ны (серед. XVII ст. *Кас.* 6); ша(т) з во(л)ны рѣблены(х) не оужѣвѣють (Там же, 38 зв.).

Див. ще ВЕЛЬНА.

ВОВНУТРЬ *присл.* Те саме, що **внутрь**²: тѣтъ вовнѣтрѣ естѣ глинанѣй, а звѣрхѣ мѣдѣнѣй а не

ѣдѣе(т) николи (серед. XVII ст. *Хрон.* 370 зв.).

ВОВНЯНКА, ВОВЪНЯНКА *ж. (назва гриба)* вовнянка. Вл.н. ч: Матѣѣй Вовъня(н)ка (1649 *РЗВ* 130); Микѣта Вовня(н)ка (Там же, 446).

ВОВТОРОКЪ, ВОВЪТОРОКЪ, ВОЛТОРОКЪ, ВОЛЪТОРОКЪ, ОЛТОРОКЪ *ч.* Вѣвторок: а князь Андрей с княземѣ Ѡлѣксандрѣмѣ... дали ми тыи позѣви господарѣскѣе по Вѣлицѣднѣ, дрѣгоѣ недѣли, ѣ во второкѣ (1533 *АС* III, 411); А потѣмѣ в року шѣстьдѣса(т) шѣстомѣ... ѣ во(л)торокѣ вѣликодѣ(н)ны(и) ты(ж)... пѣне Миха(и)ло лабу(н)ски(и)... вря(д)ника... яна томѣшо(в)ско(г)... по(з)бѣва(л) (Кременѣць, 1567 *ЛНБ* 5, III 4071, 20); ѣсѣмого днѣя в ѣлторок, маѣючи я при собѣ шляхту людѣй добрыхъ...// в тыѣ ѣсѣми ѣмена, водлугѣ листу заставнѣго... князя Владѣслава Андрѣевичѣ Збѣражского... увѣзалѣ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 7/II, 380-381); ѣ во(л)торѣ(к) пришо(л) игѣмѣ(н)... с чѣ(р)нцѣми... до мѣне (Київ, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, I зв.); ѡ то вѣшу мл(ст) позѣвѣѣе(т)... абѣ вѣша мл(ст) кнѣже вѣѣвоѣдо бѣра(с)лавский, тѣ(т) в бѣраславѣ на рѣчки кѣро(д)скѣе... ѣ во(л)торѣ(к)... кѣ правѣ ста(л) (Бѣрацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); Дѣ(н) во Снѣятѣнѣ ро(к) ах̄з вѣвторѣ(к) (Снѣятѣн, 1607 *ЛСБ* 483); вѣвторѣ(к) по провѣ(д)но(и) недѣли дѣлѣ(м) ѡ(д) вѣвозѣ зѣ(м)лѣ колѣсѣ 27 fr. I и 23 (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1054, 8).

Див. ще ВТОРНИКЪ, ВТОРОКЪ.

ВОВЧАРЪ *див. ОВЧАРЪ.*

ВОВЧОКЪ *ч.* Вовчок. Вл.н.: ѡн же мѣ(л) на то(м) дѣревѣ попѣлу лѣшто(в) дѣнекупнѣго дарѣванѣго ѣму ѡ(т) пѣна мѣколаа вѣвчѣка (Бѣрѣстѣя, 1583 *Мит. кн.* 69).

ВОВЧЫЙ *примк. у знач. ім.* Вовчий. Вл. н.: пѣн Іѣван Кѣвлич ѣповѣдал и солѣнитѣрѣ се прѣтѣсто-вал прѣтивѣко поддѣнѣмѣ... пѣна Ёроѣго Немѣричѣа... Андрѣю Вѣвчѣму Зѣбу бурмѣстру, Іѣвану Гончѣру бурмѣстру (Жѣтомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 471).

ВОВЪ *див. УВЪ.*

ВОВЪКОДАВЪ *ч. (порода мѣсливѣскоѣ собаки)* Вовкодав. Вл.н.: Іѣва(н) Вѣвѣкодавѣ (1649 *РЗВ* 21).

ВОВЪКИ, ВВЪКИ, ВЪВЪКИ, ВЪВЪКЫ *присл.* 1. Назавѣжди, навѣки: Но тѣчѣю самѣымѣ мѣщѣномѣ лѣвѣвскимѣ хрѣма ѣспѣнѣа... на томѣ

манастыри ихъ во всемъ влѣсть и держава ѡ(т) рода в родъ во вѣки под благословѣнїемъ нашего смиренїа да бѣдетъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); ѡпла(ч)те его... //...оуже радости оца і сна и стго дха нѣко(ли)са не сподоби(т) оуже нб(с)наго наслѣдїа, правовѣрны(м) оуготова(н)ного во вѣки ѡ(т)лѣчи(л)са є(ст) (1599 *Виш. Кн.* 216 зв.-217); А нѣкоторые вѣроу торгують, и еретичество в полечность прїимують, Сынове темности, Христу апостаты, от духа светого вѣвѣки прокляты (к. XVI ст. *Укр. п.* 71); а ѡні боали са оувидѣвши члѣка того въ (в)се(м) здорового и вѣвѣки сп(с)ного (к. XVI *УС* № 31, 218 зв.); то(и) бо є(ст) нашъ зашы(т)никъ и застѣпни(к) крѣпо(к) и силе(н), томѣ же слава и де(р)жава подобає(т) въ вѣки (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352, 1); прѣто(ж) вѡвѣки неха(и) їма г(с)не боуде(т) блгословєно (поч. XVII ст. *Проп. р.* 243 зв.); Татъ: Злѡдѣи. Татїє ѡ(т)идѣ(т) в' стра(х) непостоянє(н). и(ж) в' вѣи (1627 *ЛБ* 131);

завжди, вѣчно, довіку: исти(н)ны лжєю пребороути не зможете, и сами исче(з)нете и погібнете, а исти(н)на живеть, и жити бѣде(т) вѡвѣки (1598 *Виш. Кн.* 281); Поколя во плоти живете во мири, утвердѣте себе въ Христовой вѣри Старци и юнѡши, вѣрныи народи, // будите вѡвѣки въ Христовой згодѣ, познавайте ясно... царя и будете потом, як ѣсная заря (к. XVI ст. *Укр. п.* 79-80); Гїи Бѣ Вседержителю прїими дшю его в' мѣста свѣтла, нехаи онъ съ Сѣыми веселїтсѣ вѣвѣки, аминь (Лѣвїв, 1615 *Лям. Жел.* 1); ѡсващенна крѡвію сна бжїа: и дла того ста єсть вѣвѣки; и ди(в)на заправды (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51); Вѣнѣ: Всегда, всѣгды, завжды, ѡставїчне, въ вѣки (1627 *ЛБ* 23); пѣкло въ вѣки мѡчитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.).

2. (у *заперечних реченнях*) вѣк (увік), ніколи: Вѣру ми ими, папѣжу и папѣжнику папєжовъ, яко уже с того чистца по смерти, в которого праведным судом божїим ввержен будеши, в вѣки выскочити, ни выплїнути не можеши, — свѣдїтель ест сам Христос (1588-1596 *Виш. Кн.* 149); Красотѣ дшєвно(и) зровнати не може, иже ѡванути въ вѣки не може (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 75); его с той глубины ложное нїхто во вѣки не возмет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176); вѣвѣки не забоудѣ

ѡправданїи твоїи(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 305 зв.); не надѣй же ся гостем быти духу святому в костеле латынском во вѣки (1608-1609 *Виш. Зач.* 223); да не прїиметь васъ свѣтлое Нбо, и Лица мѡбєгѡ, ласкаво(г) не оузрите к томѣ въ вѣки (Чернігів, 1646 *Перло* 153 зв.); **вѡвѣки (вѣвѣки, вѣвѣкы) вѣковъ (вѣкомъ) див. Вѣкѣ.**

Див. ще Вѡвѣкѣ.

Вѡвѣкѣ присл. 1. Те саме, що вѡвѣки у 1 знач.: Сѣий Іѡанъ Креститель мовить до Ада: Смути ся, Аде, плачь и ляментуй во вѣкѣ, Гди идеть до насъ Богъ и челѡвѣкѣ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 21); исповѣдайтєса г(с)ви яко блгъ яко во вѣкѣ мл(с)ть єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 318).

2. Те саме, що вѡвѣки у 2 знач.: Не бой ся Марїина сина! Гди онъ челѡвѣкѣ, не вчинить намъ нѣчого во вѣкѣ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 20).

ВѡГЕНЬ див. ОГОНЬ.

ВѡГНАТИ дієсл. док. 1. (*примусити зайти, потрапити куди-небудь*) ввїгнати, загнати: Васка винника и инших двѡх в селе, при том же Васку будучих, в столѡлу кгвалтовне живо вогнанных звєзавши спалили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 246).

2. *Перен. (поповнити господарство чоловіка за рахунок приданого (звичайно худобою) пригнати:* котраа была воу(н)чакова дѣвѣка за ва(с)ковы(м) снѡ(м) иванѡ(м) котроую часткоу ѡна была вогнала живи(н)кы ѡ(д) оца своє(г) тѡтоу часткоу заса взала свою вы(д) ва(с)ка и пѡшла с нею за ащѣка за маркова сна (Одрєхова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 18).

ВОДА, ВѢДА ж. 1. (*прозора безбарвна рїдина*) вода: наплѣнѣте ты соудины водою (1556-1561 *ПЄ* 346); и слуга его Караба(н) водою ѡ(т)лива(л) мя (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); налий воды въ водникъ и ту завѣсь рѣчникъ бѣлый (к. XVI ст. *Розм.* 8); Та(к)же навари оу водѣ маты, и пїи завше (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8 зв.); кими(н) же то(л)ченъ и смѣше(н) со ѡксѡсо(м) и с водою, и прїато хриплєнїє горланѡе ѡмєса (XVI ст. *Травн.* 138); вода свѡби(м) прирѡжена(м) єсть вода, и ѡпро(ч) того маєтъ, же єсть зїмнаа и свѣ(т)лаа и чїстаа, то за(с) же є(ст) свѣ(т)лаа зїмнаа и текоучаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215); а коли прїходили

поганіи народы з войска по́чръпати воды то́г(д)а вода по́гібала пре(д) ними (Чалгани, 1605 УЄ № 78, 60); Тогды Пилат, умывши водою руки, выдалъ Христа на смерть ганебную (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); и воды на́ ноги мое не да́лесь (Острог, 1607 *Лѣк.* 74); на то́т' часъ вода погѣжаа найлѣпшаа и найпотребнѣйшаа быва́е(т) (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 201); оказа́льса е́мь хтѣсь, на подобѣнство дѣвичины,... держачи вѣдро воды по́лное (Вільна, 1627 *Дух. б.* 5 зв.); А се́мого днѧ... вѣ́мыеть тѣ́ло свое водою, и чѣ́сть бѣ́детъ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 693); hydor, вода (1642 *ЛС* 221); Без'грѣшний и преч(с)-тый, себѣ вода́ми очища́еть. На́мъ то напри́кладъ да́еть (Чернігів, 1646 *Перло* 75); до идѣна лѣснѣю капѣстѣ, ко́торѣю они лапса́ндм' зовоу(т) сполоска́вши в' водѣ, а со́лю потрѣснѣвши братии да́дѣтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.); не бѣ́дете ничо́го з не́го ѣ́сти сѣ́рво́го ани ва́ре́но́го вѣ водѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 89); Вода. Aqua... Lympha (1650 *ЛК* 434); *У порівн:* ѡ(т)връгса єдинь ѡ(т) нихъ, и побѣ́гъ до ѡ́гнѧ, и скоро са почаль грѣ́ти зара́зъ росто́пилса и расплы(л)са якъ вода (XVI ст. УЄ № 29519, 198 зв.); гонѣли ихъ неприя́тели,... и бѣ́ли ихъ оутека́ющихъ згоры, и оула́клоса ср(д)це лю́дѣ, и расплинѣ́лоса якѡ вода (серед. XVII ст. *Хрон.* 163 зв.); **всезмерзшаа вода** — лід: Го́лоть: лѣ́дъ, се́рѣнь, ожеле́дица, гололе́дица: всезме́рзшаа вода́ на земли, а(л)бо вода́ вы́ше землѣ поме́рзшаа (1627 *ЛБ* 26);

перен. (основна ідея, закладена в чому-небудь) суть: Еднак же... полако́михся пройти и видѣ́ти ска́ржино зле́пление то́е кни́жки, позна́ти и разу́мѣ́ти хотя́чи, что́ бу́дет в не́й за вода и от ко́торого ду́ха исто́чника (разу́мным почерпа́лом) черпа́на, — живо́го ли или ме́ртваго, чи́стого ли или му́тнаго, благово́ннаго ли или сме́рдячо́го (1608-1609 *Виш. Зач.* 209); Фѣ́ндаторе и ѡ(т)че на́мъ Превеле́бнѣйшій, При то́й водѣ́ зоста́еть че́ловѣ́къ свѣ́тлѣйшій (Київ, 1632 *Євх.* 304); За́вѣлоса Ги́блѣйскихъ ю́жъ во́дѣ́ стрѣ́менистых', Жро́дло Пѣ́сній, з' Па́рнассѣ ѡ(т) кана́ловѣ́ чѣ́стыхъ (Там же, 300); еже є(ст) ѡбра(з) ла(д)ско́го сѣ́ще(н)ства сѣ́ще(н)ници бо твои смѣ́шаю(т) исти(н)но́е сло́во бѣ́же со́ лжею́ с похлѣ́бство(м), ласка́ніе(м),... и члѣ́кооуго(ж)де́нѣ-

є(м), ѡводнѣ́ваюче ви(н)нѣ́ю исти(н)нѣ́ водою́ лице́мѣ́ря и ле́сти, че́саніе(м) слѣ́ховѣ́, а не́ бодѣ́ніе(м), и оубѣ́снѣе(м) грѣ́ха ви́нѣ́трѣ́ срѣ́дця́ кри́емаго, исти́н'ного ѡбличѣ́ніа (до 1596 *Виш. Кн.* 265 зв.);

(вода для пиття та господарських потреб) вода: Wody też w zamku net, ktoraja studnia poczata була wybywaty u nemało newybiła puldesiata saźnia, u doszkami operena (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/1, 20); Порохъ толкѣ́тъ водою́ ѣ́ стѣ́пе млыново(и) (1552 *ОЖЗ* 119 зв.); Сторожи в замкѣ́ бываю́тъ два а́ стере́гѣтъ... ѣ́ но́чи на ве́жахъ а́ вде́нь во́дѣ́ а́ дро́ва но́сятъ и инѣ́шии послѣ́ги та́мъ в замкѣ́ чиня́тъ (1552 *ОЧерк.* 3. 7 зв.); А двема во(з)ница́мъ што́ дро́ва и во́дѣ́ воза́тъ с' ко́пѣ́ грш' (1552 *ОКр.* 3. 157); ко́ры(т) з водою́ на за(м)кѣ́... до́сытъ (1552 *ООвр.* 3. 99 зв.); так же те́ж, для́ часу́ при́годы ѡ́гню... ве́дра и во́ду в мѣ́стѣ́ ко́ждый господа́рь в до́му сво́емѣ́ мѣ́ти по́виненъ (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 60); рѣ́(р)-ми́стрѣ́ чы(н)шѣ́ ѡ(т) во́ды мо́на(с)ты(р)ско(и)... гр(ш) л̄ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 64); Агг̄ли на(д) илі́єю змѣ́ловавши́са... //... хлѣ́бъ и во́дѣ́ на по́ка(р)мѣ́ телѣ́сны(и) при́несли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 182- 182 зв.); Пра́гнѣ́чи(х) во́дою́ не́ напо́йлъ є́сь (серед. XVII ст. *Хрон.* 58); **вода горкая, горкая вода** — (за біблійними переказами, вода, непри́датна для́ пиття) соло́на вода: ка́же(т) Бѣ́гъ Мо́исеє́ви, ко́торій з'ѣ́дѣ́мѣ́л'са, дере́во в' во́дѣ́ го́ркѣ́ю вкѣ́нѣ́ти: а́ за вло́же́н'є(м) де́рева, соло́(д)кою́ ста́ла (Вільна 1627 *Дух. б.* 372); и чи́ исто́(ч)ни(к) з ѡ(д)но́го же́ре́ла выпу́скае(т) соло́(д)кую́ и го́(р)кую́ во́ду и чи́ мо́же(т) бра(т)ѧ́ мо́и фи́гво́е дере́во ѡ́ливу́ роди́ти (II пол. XVI ст. *КА* 168); **вода зимна, зимна вода:** а) холо́дна вода: И́верѡ́ве ко́торѣ́и з' на́тѣ́ры те́плои во́ды не́ мо́гѣ́чи пи́ти, зи́мной и до́ ке́лиха оу́жива́ли во́ды (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 252); б) *перен.* о́свіжа́юча вода: Та́к же и ти́ члѣ́е хр̄(с)... // мо́же(ш) є́мѣ́ пода́ти тро́уно́къ во́ды зи́мной... мо́же(ш) є́го сло́во(м) нао́учи́ти по́карати́ и по́тѣ́шити мо́(ж)є́(ш) є́моу до́брѣ́ пора́(ди)ти мо́же(ш) є́мѣ́ ви́ны ѡ(т)пѣ́стити (Львів, 1585 УЄ № 5, 269-269 зв., на полях); О́вѣ́ неха́й ро́здае́тъ вза́тѣ́ю му́дрость... и́ншій кѣ́бокъ зи́мноѣ́ во́ды (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 531); **вода при́краа** — (за біблійними переказами, соло́на вода, яку́ да́вали пи́ти жі́нці, підозрюва́ній

у шлюбній невірності для визначення її вини або невинності) вода ревнощів: Чого посвѣдчаєть Полигаміа, Кнїга ро(з)пѣстнаа, и вода прикраа и не бл(с)ве(н)наа малжѡнце подоизрѣной до пита даванаа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 917); **вода солодка, солодка (сладкая) вода:** а) (*вода, придатна для пиття; прїсна вода*) солодка вода: а оуказа(л) бѣ моисею древо, абы его оуложи(л) оу водѣ и ста́ласа *вода* соло(д)ка то єи ѡсолоди(л) кр(с)то(м) сѣ́(м) воды ѡніи морскіи грѣ́кии (XVI ст. УЄ № 29519, 32 зв.); аза мо́же(т) єдно жрѣ́дло горѣ́кю и соло(д)кѣю водѣ точи́ти (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Забывши ѡно(г) иже маннѣ брали въ гла(д)ной пустыни мало его знали. Гдѣ сла(д)каа вода и(м) с каменї зышла, А тве(р)даа злоба до се(р)ца и(х) пришла (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 65); б) *перен.* наука, знання, повчаннїа: **Ѡ(т) єв(г)льскы(х) слове(с) соло(д)-каа вода** исхѡди(т), то є(ст) наука (1645 УЄ № 32, 88 зв.); **воду выводити див. ВЫВОДИТИ; воду ставити див. СТАВИТИ; прагненє капли воды** — відчуття сильної спраги: а коли ѡ(т) того весела и триоу(м)фѣ радости ми(р)ское порѣва(н), тогды зара(з) во адѣ са знашо(л). тогды зара(з) во ѡгнь вве(р)же(н) бы(л). тогды зара(з) вѣ препале(н)є оутрѣбы сѣ́тое сластолюбное винолюбное, многопи(т)ное, на пра(г)не(н)є ка́пли воды дости(г) (п. 1596 *Виш. Кн.* 243); **у воды робити** — працювати біля води, з водою: теперешнего часѣ трѣ́дно было ѣ воды робити, иж бых... мел к большой шкоде привести и сам себе (Степань, 1544 *AS IV*, 413); **о́крухъ хлѣ́ба и воды** — (*дуже бѣдно, в нестатках*) (перебиватися) з хлѣ́ба на воду: милшаа ми низкая келїа зѣ о́крухомъ хлѣ́ба и воды, нижли теперешнее въ высокыхъ гмахахъ достатнее мешкане (Дермань, 1628 *КМПИ I*, дод. 321); **зѣ хлѣ́бомъ и водою** — (*зі скромною їжею*) з хлѣ́бом і водою: Аммонїть и молвїть ани по десѣ́томъ поколѣ́нью не вѡйдѣ(т) до до́мѣ г(с)днегѡ навѣ́ки. Бо вамъ не хотѣ́ли забѣ́жѣть зѣ хлѣ́бо(м) и водою на дорѣ́зѣ коли є́сте вышли зѣ єгї́птѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 157); **прїпустити воду див. ПРИПУСТИТИ;**

(*атмосферні опади*) дощова вода, дощівка: вода // зѣ нѣ́а схѡ́дачи, ѡ(т)живла́єть и ко́рмитѣ́ вше́ла-кїѣ́ зѣ землѣ́ походѣ́чїѣ́ дѣ́рева и тра́вы (Київ, 1637

УЄ *Кал.* 261-262); Водѣ́ зѣ нѣ́а схѡ́дачи... розмаѣ́тъѣ́ скѣ́тки справѣ́тъ; бѣ́литѣ́, чернї́тъ червѡ́нитѣ́, пстрї́тъ, солѡ́дитѣ́, и горчї́тъ (Там же, 324); **вода дожджевая, дощеваа вода** — дощова вода, дощівка: на ѡ́(д)номѣ́ мѣ́стѣ́цы ѡ́тъ пола́ яма не́мала выры́та плы́ненъємѣ́ пискѣ́ з водою́ до(ж)джевою (1552 *ОКЗ* 34); Та(к)же́ кого ѡ́чи бола(т) ли(с)тоу́ боуквична(г)(!) з дощевою водою́ навари́ и на бо(л)ны(и) ѡ́чи стоудено́ прикладаи́ (XVI ст. *УТ* фотокоп. 6);

(*рїдина, яка міститься в чому-небудь*) волога: якъ сѣ́нце из сѣ́кнѣ́ водѣ́ витягає́тъ такъ дѣ́ши захи́ваю(!) своего́ покармѣ́ в раи́ (серед. XVII ст. *Луц.* 528);

(*видиме скупчення найдрібніших краплин води*) водяна пара: Гѡ́лотѣ́: лѣ́дѣ́, серѣ́нѣ́, ожелѣ́дица, гололѣ́дица: всезѣ́рзшаа́а вода́ на землі́, а(л)бо́ вода́ вѣ́ше́ землѣ́ помѣ́рзшаа́ (1627 *ЛБ* 26); Гди́ ся зе(м)ская́ пара изѣ́ зи(м)ною́ водою́ из зѣ́(!)мглоу́ по(м)тикає́тъ(!) тоє́ не може́(т) згѣ́стѣ́ти на снѣ́гъ є́дно такъ спадає́тъ на низѣ́ дощемѣ́ (серед. XVII ст. *Луц.* 543);

(*краплі води, що осідають на поверхні ґрунту, рослин і т. ін.*) роса: И́ опорани́вся Гедион на за́втрее́, и вы́тиснулъ руно́, и вы́текла́ роса из ру́на, полна́ мѣ́дни́ца воды́ (Вільна, 1600 *Катех.* 47);

(*ґрунтова і підґрунтова вода*) вода: ѡ(т) рѣ́мѣ́ по(л) копы́ бе(з) полтора́ гро(ш)...во второ́(к) що́ водѣ́ вы́ливали́ г̄ гро(ш) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 3); хлопо́мъ трѣ́мъ ѡ(т) шѣ́флевана́ рѣ́мѣ́ ѣ́ гр(ш)... хлопо́мъ трѣ́мъ водѣ́ вы́ливали́ з грѣ́нтѣ́ польє́дена(и)-ца(т) гр(ш) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 53 зв.); андрѣ́ви гру́(н)тарѣ́ за ѡ(т)крї́те и спу́ще(н) во́(д) з грѡ́вов-цо(в) зло(т) 2 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5 зв.);

(*рїдина, що міститься у клітинах рослин*) сік: вода́ перепѣ́щена и(з) бѡ́бового́ цвѣ́тѣ́ и тѣ́(м) лице́ пома́зѣ(м) то́гда лице́ стане́(т) чисто́ и свѣ́тло (XVI ст. *Травн.* 211 зв.);

(*рїдина, насичена соком тієї речовини, що в ній вариться, заварюється*) навар: Тако́(ж) кого́ кїла́ напа́де(т) яє́ць ѡ́зми ско́(л)ко́ коура́чи(х) и ви́бери́ з ни(х) жо́(л)тки...и ва́ри та́(к) до́(л)го́ а(ж) з ни(х) ви́иде(т) вода́ че́(р)вона́а (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5); сеча: кото́рыи члѣ́къ воды́ не́ може́(т) поустити́

навари боуквицѣ оу водѣ пии на(д)ще порану оуто-
лає(т) ты(м) оутробоу и прохоть въдныи (XVI ст.
УТ фотокоп. 5 зв.); мно́гіи чѣда то́й Исто́чни(к)
пока́зовалъ.Мно́гіи... хорóбы, яко то зала(н)а
жилъ, во́дъ задрѣжа(н)а... оулѣчиль (Київ, 1631
Син. Тр. 815); immeio, мочу, пушаю воду (1642 ЛС
226);

забруднена вода: паутеа, вода че(р)мная, пере-
(с)тупъ че(р)ни(й) (1642 ЛС 278);

(безбарвна рідина, що циркулює в лімфатичній
системі людини) лімфа: єдинъ змежи воиновъ
копїе(м) ребра єго пробиль и борзо вытекла кровь
и вода (1556-1561 ПЄ 433 зв.); єдинъ змежі войска
копїем ребра єг проколол и борзо вытеклá крѡв и
въда (Володимир, 1571 УЄ Вол. 96); святыи Афана-
сіе... казуєть,... якые чуда отъ нея были: кровь и
вода вышла изъ дошки образа //...и исцелєніє
стало велико хоримъ, мажущимся кровию тою
(Супрасльський монастир, 1580 Пис. пр. лют. 67-
69); єди(н) змежи жо(л)нѣре(в) вѣдари(л) во ребра
єго стѣю мл(с)ть копїе(м), тоужь зара(з) вышѣла изъ
бокоу єго стѣо крѣ(в) и вода (XVI ст. УЄ Трост.
78); То єсть жолнѣръ Пилáто(в) Хѣ южъ оумѣр-
ломѣ влѡчнєю бѡ(к) пробиль//и зара(з) вышла
крѡвь и вода (Київ, бл. 1619 Аз. В. 216-217); **во**
огнь и во въду увѣмѣтати див. УВѣМѣТАТИ;
зъ кременя воду вытискати див. ВЫТИСКАТИ;
колотити водою див. КОЛОТИТИ; пройти
сквозѣ огнь и воду див. ПРОЙТИ.

2. (водна маса, товща води) вода: воды многи
не могли соуť оугасити любви, ани рѣки затопити
ее (поч. XVI ст. Песн. п. 57); проу(д)костю великою
бѣжало вѣсе стадо по берегоу вѣ море и потоноули
оу водахъ (1556-1561 ПЄ 44 зв.); тоє коло зопсова-
ли, у воду затопили (Володимир, 1597 АрхЮЗР
1/VI, 138); Павелъ мовить: "...тричѣ палицами
битъ былъ емъ, єдинъ разъ камѣнємъ били, ꙗ у
бочку метали у воду, нучѣ и день у глубинѣ
былъ..." (XVI ст. НЄ 15); входѣте тєды...в тые воды
ѡмѣте себе (поч. XVII ст. Проп. р. 175); сáми мѣси-
ли зѣ мѣста...оутѣкати а скрѣнѣ і инѡє метáли оу
водѣ (1604 Остр. л. 128); Инших у водѣ утопляєте,
повинны будучи сами, увязавши собѣ камень до
шїє, утопитися, яко и Христос казалъ (Львів, 1605-

1606 Перест. 45); Сѡнмъ во(д)ный: Зтѣкъ, во́дъ
згромажєніє, стáвъ, бáюркъ, ѡзеро (1627 ЛБ 119);
Вчѡра розтáгшися на постѣли лежáлєсь ро(з)слáб-
ленъ и не мѣлєсь члѣвкa котѡрый бы та...вѣ водѣ
вѣкинѣлъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 242); тотъже возный
видел паркану част великую зѣ цменѣтару,
розобраного... и поставлєнный под манастиромѣ
Светое Пречистое в води (Луцьк, 1649 АрхЮЗР
3/IV, 158); А коли пришли... рубáли дѣрево зпáло
желѣзо з сокѣри вѣ водѣ (серед. XVII ст. Хрон. 325);
Котѡ[ро]го потимъ небо(з)чика забито(г)[о] тело вѣ
воду в поло(н)ку по(д) лю(д)... вкинути росказа(л)
(Житомир, 1650 ДМВН 201); *Образно (вода як*
символ сили і суспільного значення науки божої):
Ощєáнъ медотѡчный Мѣдрость Бо(з)скихъ рѣчїй,
Слáбый рѡзѣмъ понáти що можѣтъ чловѣчїй, З
того мѡра выхѡдáть слѡдкихъ Нáвѣкъ рѣки, Рѣки
а водѣ ѡбфїтность дáють по всѣ вѣки (Київ, 1632
Євх. 298);

(вода як символ морального очищення): не треба
такого жродла далѣко шѣкáти...: кдыжъ тоє все
знайде(ш) вѣ въда(х) покоуťы (поч. XVII ст. Проп.
р. 172 зв.); Той... Кр(с)ѣтъ Хвѣ... видѡмыхъ и невидѡ-
мыхъ нѣпрїателєй нашихъ... пѡлки гѡби(т), а (в)
глѣбѡкихъ чїстѡгѡ сѡмнѣна нáшегѡ водáхъ тѡпитъ
(Київ, 1637 УЄ Кал. 118); **вода прелєсти** — (спокуса
багатства, розкішного життя і т. ін.) вода споку-
си: и за(с), гдє ѡзакѡнєно, яко є(с)ли вїди(т) овца
пастыря... во ѡгнь єрєси вскочи(в)ша, или в водѣ
прелє(с)ти ѡтонѣти ѡмысли(в)ша, яко да и овца
вслѣ(д) пастыря в тѣє погыбє(л)ные мѣста за
ѡны(м) вскакѣ(т), и явѣствє(н)но погыбáє(т) (1598
Виш. Кн. 282); **воды грѣховъ** — грїховнє життя:
потрѣбна и ѡжитє(ч)на рѣ(ч) сá здáла... якобы на
водѣ тотѣ дощкѣ то є(ст) межи люди и... пѣстити тѣю
навѣкѣ, жебѣ сá єи стáте(ч)нє хвїтáли, котѡріє з
потѡпѣ глѣбоки(х) во(д) грѣхѡ(в) ратовáни, и на бє-
рє(г), зє(м)лѣ живої то є(ст) до лáски бѣжєи... вы-
тáгнєніá щирє собѣ зѣча(т) (Київ, 1623 Моґ. Кн. 3 зв.);

вода як образ фальшивого, єретичного вчєннє:
Тогдá [дїáвольт] їнѣю лютѣйшѣю... во(и)нѣ на ню
подвизáєтъ, междѡсѡбнѣю вѣрждѣ, єрєтїчєское
оучєніє фальшївѣю наоуѣкѣ, яко рѣкѣ, извѣдѣ змїй
злослївый ис пáщєки своєї зѣ смєртоноснымъ

ядомъ змѣшаню, хотячи затопити корабль хвѣ, но земля помѣже женѣ, пожре рѣкѣ змѣвы воды (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60);

(вмѣст водоймища — моря, озера, ставка і т. ін.) вода: покол вода с тых наших ставов земли залѣет, ино я..., ани люди мои не маем са в тоє вѣстѣпати (Ковель, 1538 *AS* ІУ, 168); то(т) ста(в) гулеве(ц)ки(и) спусти(ти) мели дла того абы вода зо ста(в)у гулевецкого воды в ста(в) лахове(ц)ки(и) не спирала и ку лове(н)ю рыб не шкодила (Кременець, 1564 *ЛНБ* 103, 17/1с, 1954, 39); коли бы хто ѿ свое(и) дѣди(з)не спо(л)ную реку ме(л)... А на не(и) ставы млыны поставилъ а сусѣдни(и) вы(ш)ни(и) млы(н) своими млыны затопи(л), тогды... мае(т) спѣстити воду а... туую шкоду затопленому шправи(ти) (1566 *ВЛС* 82); ѿ(н) вѣды чрѣмного мѣра роздѣлѣлъ и соухѣю ногѣю такѣе люди(и) мно(ж)ство пре(з) море перепровѣдилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 285); а одѣ того конца нарожного по надѣ ставомъ Поповецкимъ..., берѣчи пока вода заливаєть, //а где вода не заливаєть, то дорожиною аж до гребли и... млына (Загайці, 1627 *ПВКРДА* IV-1, 70-71); видаваймо глѣсы радѣсти, пѣче грѣмовъ крѣпкихъ, и шѣмѣна вѣ(д) мѣрскихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 64); А коли протѣмѣлъ Мѣисей рѣкѣ протѣмѣ мѣрѣ, воротѣла се вода... на пѣрвое мѣстѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 92 зв.); *У порівн.*: А тѣи нарѣды мнѣгѣи якъ мѣрскѣи вѣды, вѣми наѣчени, оутвержѣни, просвѣщѣни (Чернігів, 1646 *Перло* 48);

мочарі, драговина: Вода ѿгѣ замѣкѣ того по(д) горою шподаль болотина смро(д)лива не пють еє колодезь почато копати (1552 *ОЧерк.* 3. 17); А иж дла велких водѣ и болот неперебытых того кгрѣнтѣ Сѣшиченского границ... сами есмо шбехати не могли, дла того пытали есмо старца и подданих Сушиченских, што за долгость и широкость...? (Сушично, 1569 *AS* VII, 329); А далѣи на долинтѣ 4 ниви, и пу(д) чопу(в)скима виницами великая до воды (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); тотѣ же хлопѣ Бакула... ходячы по боре, по надѣ болотомъ, налезлѣ еє в води ледве южѣ живую (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 618); *Образно*: Працѣешъ в чѣрпаню воды тои моутнѣи, воды котѣраа не насыщѣетъ еи

коштоуѣючи(х), и котѣраа прагнѣна не оугѣси(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 186 зв.); **вода велика** — (вода вище нормального, звичайного рѣвня) повноводдѣ: на тотѣ часѣ вода была велика, палей бити не могли, ажѣ теперѣ вбито палей тринадцать (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 370); **вода соланая (солоная)** — (насычена солями вода солоних озер) рѣпа: слатѣна, росѣ(л), вода соланѣа, с котѣрои са сѣль рѣдитъ (1596 *ЛЗ* 78); Слатѣна: Росѣлѣ, окнѣ где водѣ солонѣа, сѣ котѣрѣса сѣлѣ рѣдитъ, бѣна, вежѣ (1627 *ЛБ* 116); *salsugo*, слани(и) сокѣ, вода (1642 *ЛС* 359); **до воды** — на водѣпѣи: если естѣ конѣ твой напоенный? // ещѣ не поенѣ(и)... кгда троха зѣстѣ тожѣ попровѣдишъ до воды (к. XVI ст. *Розм.* 40-40 зв.); где естѣ возница: поиди Повѣжѣ ѿномѣ неха(и) конѣ моего до воды (Там же, 46 зв.); **подле води** — на берѣзѣ, бѣля води: А застѣ люде тамѣ сутѣ подле води, котѣрая слѣве(т)ся татимѣи (серед. XVII ст. *Луц.* 532); **при водѣ (водахѣ)** — (бѣля мѣстѣ, де наявна вода; бѣля джерел, витѣкѣв, водоймищ з водою) при водѣ, бѣля води: на... горбѣ, недалѣко ѿгѣ церкви,... плитницѣ... вробивши, цеглы вѣ ней наделати, и пѣчѣ тамѣ же при водѣ вробивши, такѣ цеглѣ, яко и вапно выпаливши..., цвинтарѣ цеглою ѿбѣмѣровати (1577 *AS* VI, 77); и поднесѣ, яко древо при водахѣ, в бѣдахѣ мира сего цветучи, непоколебѣмо стоит и отмены в целѣсти терпѣния ни в чем не относит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185);

(водный простѣр) вода: я(к) бы(х) бы(л) вѣ аравѣи Пѣ(с)чи(с)то(и) бо идѣчи межи ку(р)ски(м) и ба(л)ти(и)ски(м) морѣ(м) по(д) самы(и) во(з) валы мо(р)ские бѣю(т) а не ѣзри(ш) ничѣ(г) и(н)шѣ(г) то(л)ко пѣ(с)ки водѣ а небо па(ш)нѣ анѣ пыта(и) (1582 *Кр. Стр.* 81 зв.); Христѣсѣ... не только в церкви, але и на горахѣ, и на пустыняхѣ, и на водахѣ, и на леда мѣстѣцахѣ...научалѣ (Вѣльна, 1599 *Ант.* 877); Влѣнѣнѣе: влѣнѣа, забѣре(н)ѣ вѣдноѣ гды бѣвѣетъ, фѣла на водѣ, навѣлность (1627 *ЛБ* 20); Вѣпѣсти(л) тѣжѣ голѣбѣицѣ..., котѣраа не нашѣдши гдѣ бы ѿ(т)почѣла нога еѣ, воротѣласѣ кѣ немѣ до корабля, вѣды бо вѣмѣ бѣли по все(и) земли, и вѣтагнѣлѣ Нѣѣ рѣкѣ а оухватѣв еи ѣнѣслѣ до корабля (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.); **водѣю**: а)

(водним шляхом, по воді) водою: Александръ король его милость... отпустилъ имъ мыта наши... сухимъ путемъ и водою по всей отчизнѣ нашей великому князству Литовскому вѣчно (Вільна, 1545 АЮЗР I, 299); А кгда водою корованъ идетъ ино никого иного на(и)мати имъ с чо(л)ны не вольно (1552 ОЧерк. З. 8 зв.); и тую всю маетность зъ Фалимичъ водою, човнами, черезъ ставъ до Хоболтова въ дома свое, а другую возами на селце выпроводили (Луцьк, 1597 АрхЮЗР I/VI, 145); тылю(ж) пора(д)теса кого хто провади(л) сали(т)рѣ лю(б) водою лю(б) ле(н)домъ (Ясси, 1627 ЛСБ 499); б) (на поверхні водного простору) на воді: Пйльне онъ того стерѣгъ, бы война съ хр(с)тіяны, Хр(с)тіаномъ не была, лѣчъ то́лько съ поганы. Котѣрыхъ онъ водѣю и сѣхомъ воевалъ (Київ, 1622 Сак. В. 40); И якъ трѣба Землѣю албо тыжъ водѣю: вшелѣкъ онъ способный и прѣдкѣй до бѣю (1622 ЧИОНЛ XV-3, фотокоп. 170-171); **на воду** — водою, по воді, водним шляхом: И рекль к нимъ переплыньмо на оную сторону озерѣ и поплыли на водоу (1556-1561 ПЕ 284); переплыньмо на о(н) по́ль моря, и поплыли на водоу (XVI ст. УЕ Літк. 36); **по водѣ** (воде, водахъ, водамъ) — по поверхні води, по воді: и выстоупивши петръ с корабля шель по водѣ (1556-1561 ПЕ 67 зв.); папѣжъ... знашолъ икону по воде к нимъ идушу, и приемши со страхомъ целовалъ (Супрасльскій монастир, 1580 Пис. пр. лют. 65); о́ было у корабля, плавали по водѣ, и нѣ одинъ выдъ нихъ не погыбъ (XVI ст. НС 107); въ то(т) ча(с) росказалъ вѣречи на морѣ камѣ(н) мли(н)скій встѣпи(в)ши на́нь ѣздѣль по водѣ (Львів, поч. XVII ст. Крон. 93); Преподобный Антоній, приплывшій зъ Рима на камены по водамъ въ великій Новгородъ (Київ, 1621 Коп. Пал. 855); Якѣбы безтелѣсный тѣло(м) былъ нѣсеный по водахъ, потѣпо(м) непожартый (Київ, 1646 Мог. Тр. 3); **черезъ воды** — водним шляхом, по воді: которую дей торбу, для небезпечности злое дороги, перевозиваня черезъ воды... казал если тому хлопцу з собою до замку взяти (Луцьк. 1572 АрхЮЗР 8/III, 267); **на воду пустити див. ПУСТИТИ; на воды** — в напрямі будь-якої водної поверхні: И рекль г(с)дѣ до Моисѣа: мѣвъ

до Аарѣона // зтагни рѣкѣ твою и посохъ твоѣй на воды и выпѣдъ на всю зѣмлю егѣпецкѣю жѣбы (серед. XVII ст. Хрон. 84 зв-85).

3. (текуча, проточна, плинна вода з ріки, потоку, джерела, струмка, водного каналу і т. ін.) вода: кгда погода на водѣ чолъномъ або лѣдомъ а лова(т) ѣ рекахъ бли(з)ко замѣкѣ в лѣзе а въ слючи (1552 ОВол. З. 198); тая [де(в)чина]... выше(д)ши з домѣ своего... до воды // хусты прала а ѣзабши ѣ реки шла са гре(т) до бровару (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 58-59); островъ... Дубовець..., поки его вода кругомъ обошла, на иноческое житіе инокинямъ побожнымъ... вѣчне отдаемо... и записуемо (Дубно, 1592 АрхЮЗР I/VI, 90); выхожѣнье водѣ течѣнье воды (1596 ЛЗ 51); кгда(ж) та(к) ѣчини(л) моисѣй. вышла вода и(з) оной ѣпоки роско́шна (Львів, поч. XVII ст. Крон. 19 зв.); Жрѣдло на(д)то прозрѣчѣстое, и водою до напѣткѣ згѣжею тѣхо плѣньѣе (Київ, 1631 Син. Тр. 812); Здаетса нам же то трудна барзо речъ водамъ вспакъ поити (Путивль, 1638 АЮЗР III, 11); и оударишь въ скалу, а выплѣнетъ з неѣ вода, абы пѣль люѣдъ (серед. XVII ст. Хрон. 94 зв.); **Образно:** Яко ѣ(т) исто(ч)ника истѣкаѣтъ вода: малѣа а по то(м) чини(т) са болѣшаа рѣка и многи(х) напѣаѣтъ розѣмныхъ... тако(ж) и ѣ(т) хвѣхъ оустъ истѣкаѣтъ вода (Устрики, I пол. XVII ст. УЕ № 29515, 101); Притѣхъ вдѣчне брѣмѣчихъ водѣхъ, еѣ здѣбачи: На позрѣньеса Слѣчныхъ дрѣвѣ, вѣсѣхъ привѣдѣчи. Котрою, роско́шною выспою назѣвати: Гдѣ звѣкли стѣе вѣчне ѣпочивѣти // З злѣтыхъ са водѣ Стѣго ѣхоложѣючи (Львів, 1609 На Злат. 2 зв.-3); **вода разумѣния** — смисл написаного: Кромѣ бо согласи евангельского и апостольского всякое писание составленное — лжа естъ, и от потока временного, а не от источника приснотекущаго таа вода разумѣния, болотом миролюбѣя смердѣщая, на заражение лакомыхъ, выпущена естъ (1600-1601 Виш. Кр. отв. 163);

ріка: а прише(д)ши къ Єрдѣнѣ та(м) же(с) іерда(н) вода и(м) ро(с)стѣпѣла (XVI ст. УЕ № 29519, 43 зв.); в той зе(м)лѣ естъ вода гаганѣсь в той водѣ естъ черепахи, такъ великіе ижъ на сто локѣтъ вши(р) и вѣдо(в)жъ (серед. XVII ст. Луц. 534);

(вода як складова частина сліз) слёзи: Кто дасть головѣ моѣй водѣ и ѡчомъ моимъ жрѣдло слёз) пристѣпный естъ часть и мнѣ нинѣ тоѣ мѡвити (Острог, 1607 *Лѣк.* 7); В (у)вѣсь Израиль, гѡркѣи слёзы нѣкѣдъсь точилъ, Крѡвою водою слёзъ Лице свое мочилъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 2); Бымъ обфѣтити слёзы зъ очѣй моихъ точилъ Пелынною водою полички обмочилъ (Львѣв, 1631 *Волк.* 6 зв.); **вода живая (жива), живая (животная) вода:** а) джерельна, текуча, проточна вода: колодезь затверженый про глубину водѣ живыхъ, который жѣ текутъ быстринями прудкѡстѣю отъ Ливана (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); а ѡ(т)колѣ жѣ можѣшь мѣти водоу живоу або ты болъшѣи(и) еси ѡ(т) ѡца нашего іакова который то намъ даль то(т) колодазь с кото(ро)го са(м) пиваль и снѣе его и скоты его [товарь, або быдло] (1556-1561 *ПС* 354); С того то раю с того, выхѡдять четѣири рѣки, живѡи воды (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51 зв.); Тогды, гдыся непорѡбный ѡный превѣше всѣхъ небѣсъ маестѡючѣй Агнець Бжѣй зъ выбранными посѣлить, радѣти нѣми постѣпитъ, и до жрѡделъ водѣ живыхъ доведѣтъ ихъ (Вѣльна, 1620 *См. Каз.* 26); б) *перен.* чудодѣйна, цѣлюща вода: таа вода которую я да(м) емоу боуде(т) в ѣнемъ колодазь живои воды текоучои в ѣ живо(т) вѣчныи (1556-1561 *ПС* 354 зв.); Исусъ... мовивъ: "Кто естъ жадный, нагай прѣидетъ ко мнѣ и пѣетъ, и кто вѣруетъ у мене, якъ мовитъ писмо, рѣкы изъ чрева его истекутъ воды живыи" (XVI ст. *НС* 78); Чоты(р)ма рѣками напо(л)наешъ животнаа воды (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 94); але а даю водѣ живоу, вѣдѣ з ѡпоки члч(с)тва моего, кр(с)та дрѣво(м) або лѣскою оударѣной текѣчоую (поч. XVII ст. *Проп. р.* 186 зв.); Хто колѣвѣкъ,... з тогоу кѡмена пѣетъ, прагнена на вѣки мѣти не бѣдетъ: але рѣки з живота егѡ потекѣ(т) воды живѡѣ (Київ, 1637 *УС. Кал.* 118); **вода животочная** — цѣлюща вода: Паслѣ ихъ по гѡрахъ и по здрѡлахъ пѣжити водѣ животѡчныхъ Ев(г)лскихъ (Вѣльна, 1620 *См. Каз.* 20 зв.); **вода похуленѣа** — (вода з джерела, яке пробив Мойсей двома ударами палици об скелю, назвавши те мѣсце Мерива, що в перекладѣ значитъ "колотнеча, сварка") вода Мериви (Мериви): Аарѡнъ бѡвѣмъ скѡрѡ бѡрзѡ по выпрова-

жѣню людѣ Израильскогоу и зъ Егѣпта рѡптѣнѣемъ при водѣ похѣлѣнѣа ѡбрази(л) Га Бга (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6 зв.); **вода текучая, воды текущие, текучая вода:** а) джерельна, проточна вода: А маетъ ѡн тот замокъ нашъ... (держати)... зъ рѡлами ѡраными... с ѡзѣры и зъ ставы и зъ болѡтами и сажавками и зъ реками, текѣчими водами и зъ ихъ ѡзѣдойми (Берестя, 1508 *АС III*, 56); а пото(м) ѡны(и) іерей ма(л) зарѣзати єдно кѣрча и воупѣс-тити кр(в)ѣ с него на глинанѡе начина в текѣчѣю водѣ (XVI ст. *УС* № 29519, 143); дрѣва оногѡ краснаго, насажденънаго над водами текущими, ветвѣе ...листвѣе зеленѡе и ѡвѡщъ солодкий будетъ родити?! (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 999); ѡни з вышесѣчѣногоу кѡмене водѣ текѣчѣю пили (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 211); И кѡже єдно з кѣрчатъ ѡферѡватъ на начинъю глинанѡмъ на(д) водою текѣчою (серед. XVII ст. *Хрон.* 119 зв.); б) цѣлюща вода: таа вода которую я да(м) емоу боуде(т) в ѣ немъ колодазь живои воды текоучои в ѣ живо(т) вѣчныи (1556-1561 *ПС* 354 зв.); в) текуча, проточна вода як символ душевноѣ чистѡти і позитивнихъ змѣн: Прѣто(ж) дшѣ грѣшныѣ, покидаѣте кѡлоужѣ смрѡ(д)лѣвыѣ свѣта того, пристѡупѣте до во(д) текѣчи(х) до живота вѣчно(г) тѣи соу(т) тѣлко чѣстыи и спѡкѡбины, але свѣта того соу(т) болѡтныѣ воды и бурлѣвыѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 187); **воды гѡрачѣи** — (теплѣ та гарѣчѣ підземнѣ води, що вихѡдять на поверхню землѣ у виглядѣ джерел) термальнѣ води: а та(м) ѡколо гѡры // воды гѡрачѣи, выпѣщаю(т) и(з) себе клѣи кѣ(д)ы скѡла горѣтъ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 27 зв.-28); **воды іерѣхонские** — за бѣблѣйными переказами, джерело бѣля мѣста Іерихѡна з неприемными для пиття водами, якѣ прѡрок Єлисеѣ зробив придатными: Я(к) елисе(и) пр(ѡ)ркъ солѣ в ѣ воды іерѣхѡ(н)ские несма(ч)ныѣ и гѡ(р)кѣе з натѣры вкѣиѡулъ, ѡ(т)менѣлиса, и з гѡ(р)кихъ соло(д)кѣе до пита стѣлиса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 230 зв.); **Леталская вода** — (в античній мѣфѡлогѣи — вода з Лѣти, рѣчки забуття в Аїдѣ) вода забуття: Щѡжъ южѣ далѣй, ѡ Дрѣзѣи, бѣдѣмо чинѣти, Зѡжѣ Лѣталъскои воды хѡчемъ са напѣти (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 12); **надѣ водою** — (на берѣзѣ, край берега рѣчки) над водою, по берегахъ рѣчки, вздовж берега

річки: Дерево которое на бѣдова(н)є замѣкѣ... при-
проважонѣ лежить покидано тамъ же на(д) водою
не ѡтѣдалено ѡтѣ берега (1552 *ОКан. З.* 19 зв.).

4. (водна стихія, повинь) вода: а немалѣю часть
дерева того понесла вода весною ло(н)скою (1552
ОКан. З. 19 зв.); видели есмо... греблю... прорваную,
на которой гребли и млынъ... збудованъ былъ,
который млынъ зъ кгрунту вода вырвала и вынесла
(Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 162); Была повѣ(д)
великая по вши(т)кѣ(м) свѣтъ... много мѣс[т]ечокъ,
дворѣвъ... вода побрала (Пітрова, I пол. XVII ст. *Яв.*
ИЗ 5); я са(м)... и пото(м)ки мое... на пє(р)ши(м)
року... станути маємо... не закладаючи се... выля(н)-
є(м) во(д) лама(н)є(м) мо(с)то(в) (Вінниця, 1620
ЛНБ 5, III 4057, 31); **вода великаа** — повинь: В том
же рѣкѣ зима была лихаа... назавтрєе бѣоявлєніа
вода была великаа (1619 *Остр. л.* 130); **гвалтов-**
наа вода — раптовий, навальний наплив води; про-
рив греблі: А кгда кгвальтовная вода на греблю
при(и)детъ тогды мещане пови(н)ни боронити и
направити греблю (1552 *ОВол. З.* 196); Хлѣбъ:
Гвалтовнаа вода прѣрв(а), окніско, мѣстце оурвѣ-
ное в' рѣцѣ, где вода рѣчей лла(т)са а не течѣтъ,
затамова(н)є, або крѣты оу брѣнь мѣсцкихъ (1627
ЛБ 143);

перен. (про воду як потенційно руйнівну силу)
небезпека: Не тыхъ теды, которыхъ уподобляетъ
Господъ дому уфундованому на камени, але тыхъ,
которые закладають фундаментъ дому своего, то
єсть вѣру, на песку змышлєныхъ речій, которого
леда вода, ляда вѣтръ, то єсть ляда небезпечєство,
ляда пострахи, ляда кламливая наука,... звалити
можетъ (1603 *Пит.* 94);

(вода потоку) вода: и такъ же было въ дни
преж(д)є потопа или и пили ожєнали(с) и замоужь
давали ажъ до то(г) дѣна которого вшоль нѣе в'
ковчєгъ и не оувѣдали ижъ пришѣла вода, и забрала
всѣ (1556-1561 *ПЄ* 103 зв.); Оужо вѣды вѣси(х)
тѣпатъ нѣа(х) въ корѣблѣ вошѣлѣ (Острог, 1581
Римша, Хрон. 36); А кгда ѡже такъ па(н) бо(г)
промови(л) нѣєви, бо(л)шє(и) свѣта потопо(м) не
залива(ти) ани лю(д)ского народѣ водою такъ
скоро гѣбити, прє(д)сє тые ко(н)дычыє преда(л),
якъ философовє пишѣ(т) в книга(х) (1582 *Кр. Стр.*

20 зв.); але са постараю... абы є(с)тє памєтали слова
пє(р)вє(и) проповєданы... свѣ(т) которы(и) бы(л)
то(г)ды водою затоплє(н) и згину(л) (II пол. XVI
ст. *КА* 203); Якъ во дни Нѣєвы увєсь свѣтъ былъ
затонулъ водою, такъ же и въ день судный нѣбо и
землю огонь огорнєтъ (1603 *Пит.* 58); Прорвалиса
жерѣла и прѣпасти велікїи и линѣла вода (сєред.
XVII ст. *Хрон.* 15); **вода потопная, потопная вода**
— потоп: а тѣи потѣпъ ѡгнєнный, не превѣзѣде
вѣшше, тѣлко пѣти стѣнєтъ на вѣздѣсѣ, пѣки были
воды потѣпныи звышѣ ѡ(т) землѣ (Чернігів, 1646
Перло 143); гѣлѣбъ котѣрый Нѣєви ѡ оувѣплєнѣю
потопноѣ воды ознаимѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 899).

5. Водні угіддя; водні ресурси: Я Янѣ Завишичъ
и зъ своєю жоною...продали есмо... митрополиту...
сєло Прилѣпъ... зъ землями пашными,...и зъ лѣсы,...
и зъ данью грошовою,... и зъ водами (Новгородок,
1518 *АЮЗР* I, 58); тѣє имєньє нашѣ...продаль... //
з гаи и з водами... ничѣго на сєбє... не выимѣючи
(Пертків, 1533 *АС* III, 400-401); А промѣнилъ есми
...тѣє своє имѣньє... зъ людми,... и сѣ полми,... и сѣ
лѣсы, и зъ ставы, и зъ водами (Луцьк, 1564 *АСД*
VII, 28); И такъ вжѣ ѡ(т) ко(л)ку лѣ(т) роботы
по(д)даны(х)... и згѣла вси(х) пожитко(в), тыхъ то
добрѣ зъ земли и зъ воды (Краків, 1583 *ЛНБ* 5, II
4044, 121 зв.); побѣрцѣ и ши(н)карѣ в' своєй влѣдзы
мѣста держѣтъ вѣды по(д) влѣдзєю панѣвъ соутъ
на повѣтрѣ соумѣ пѣвнѣю влѣжєно єст' (Острог,
1607 *Лѣк.* 126).

6. (вода як складова частина природи) вода: а
звѣлаща на(д) землю нѣѣ ѡгѣнь на(д) вѣдѣ. звѣзды
на(д) камѣньє соу(т) краснѣйшими (Острог, 1607
Лѣк. 61); Гдє Мѣзы на цитѣрахъ, стрѣны напинѣ-
ють, Землѣ, Нѣа, и свѣта почѣтокъ спѣвають, Вѣда,
ѡгѣнь, повѣтрє; ѡ(т)ко(л) вѣхры, грѣмы, Слнцє,
Мѣсаць, и гдє сѣтъ пєкѣлными дѣмы (Київ, 1632 *Єах.*
303); Огєн' и вода не мѣватъ дѣсѣтъ, и лѣкомый
нѣгды не рєчѣтъ дѣсѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 68);
Вѣда сѣ всѣмъ живѣтнымъ в' собѣ содержѣнимъ,
такъ до ѡбладѣтєла своѣгѣ члѣвѣка мѣвитъ (Київ,
1646 *Мог.Тр.* 935); **вода прирѣжѣнаа** — не змѣнена,
чиста, незаймана, прєвѣзданна вѣда: Єстъ вѣда при-
рѣжѣнаа, а неприпрѣваа: мѣєтъ єднѣкъ тѣа вѣда
прирѣжѣнаа посватѣтѣса длѣ чѣсти сакрамѣнтѣ, и

постановѣна, црковнаго (Львѣв, 1642 *Жел. О тайн.* 4 зв.); Вѣщъ тоѣ тайны, естъ хлѣбъ кѣслы(и),... // ...зъ самѣ мѣкы пшеничное и воды прырожное оучыненый (Львѣв, 1645 *О тайн.* 38-39);

(одна з матеріальних передоснов буття, з яких Бог створив світ) вода: и земла основана бытъ и водамъ предѣлы положѣшася (Заблудѣв, 1568 *УС* № 552, 2 зв.); землю на водах повѣсил, а небо, як склепѣна над нею ѡт краю до краю простре (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101); А вѣды заса тѣи, котѣри зостали подъ твѣрдѣю // въ нѣзкости. събралися въ сѣнны въ єдино мѣсто зѣмное, и сталиса мѣремъ великимъ окѣански(м): яко єст писанно, и нарече бгъ зобрѣна ѡ(д) море(м) (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 15; 15 зв.); дна трѣтего зъ ѡдностанной воды оучинѣль мѣра, рѣки, и ѡзѣра и оукрасилъ нѣми зѣмлю (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.).

7. (вода, яка набуває своїх властивостей при обрядах хрещення і освячення) свячена вода: я кр(с)щоу ва(с) водою на покаанѣ але той котѣрый иде(т) по мнѣ... //... ва(с) кр(с)титъ дхѡмъ стѣмъ (1556-1561 *ПС* 26 зв.-27); У олтару: ...банка глине-ная з виномъ, банечка и гадка(!) миденая, што воду носятъ, маленкѣе (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/І, 183); я ва(с) кр(с)щаю водою граде(т) бо за мною силъ нѣйши(и)... то(т) ва(с) кр(с)тити боуде(т) дхѡмъ стѣ(м) и огне(м) (XVI ст. *УС Лѣтк.* 7); Ибо вода сія тѣло омывает и святое миро члѣнки освещает (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); вы кож(д)ого днѣ кропитесь водою пре(д) црковѣю (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 102 зв.); оная вода словомъ Божѣимъ посвящена (1603 *Пит.* 52); и входитъ Хр(с)тосъ во пекло и ѡсвѣщаетъ Аснымъ своимъ променемъ... всѣ мѣста пекелнѣи и кропитъ водою и Дхѡмъ стѣм (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 30); себе(р) до свачена воды fr. 1 и 10 (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1054, 4); Тайна тѣды Крѣщенѣа естъ въ котѣрой пре(з) позвѣрхѡвное ѡбмыване водою, ѡбмываетъса члѣкъ зо всѣхъ грѣхѡ(в) на дѣшѣ бѣдѣчи(х) (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 901); Прето снѣ Бжѣй на земли странствѣе. ѡ(т) Назарѣта Галѣлеѣиска на ерданъ приходитъ,... И тамо збавѣна наше самъ справѣе, Грѣхъ перворѡ(д)ный водами очищаѣе (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 75); вода свецѡная — те саме, що вода свята: Пойдимъ же до сосудовъ

церковныхъ: келихи, дискосы,... кадильницы, вода свецѡная (Вѣльна, 1608 *Гарм.* 214); вода свята, свята вода — (вода, освячена за церковним обрядом) свячена вода: о чомъ она яко мѣти ваша бѣлесно ва(с) поро(д)и(в)ши водою сватою крѣщенѣа оми(в)ши,... //... женихъ своемъ... за слѣги и двѡраны ѡ(т)дати з радѡстю... надѣалася (Острог, 1587 *См. Кл.* 5 зв.); Немѣншѣй и ѡвѣй естъ непѡтребный придѡтокъ въ Требникѣ Стрѣтинскомъ, албо рѣчей нелѣпаа церемѡнѣа ѡ причащенѣи Агѣзмоу, або стѣю Водою Бгѡавлѣнскою (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 5); свачена вода — те саме, що вода свята: Не вѣ(м) если и вѣши(х), аркомо ѡцѣкрованы(х) потрѣ(в) оскомины, не тѣ(л)ко ва(м), и на(м), але и снѡ(м) наші(м) на зѡубѣ(х) не ѡстанѡу(т), бы єсмо ты(л)ко и(х) свачѣною водою скропили са (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 216); воды крещаемые — свячена вода: великѣй лѣскъ и цѡ(т) пото(к) то є(ст) іѡан(н) кр(с)тѣтеля выпѡущає(т), котѣрый всю синагогѣ в поуци ѡхолоди(л) вода(ми) кр(с)щаемыми (поч. XVII ст. *Проп. р.* 251).

8. У сполученнѣ безъ воды — (про фактуру тканини) непрозора тканина: василе(и) ивановичъ... мель... чамлету бѣ(з) воды шту(к) єї (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 28); взяли... смыковицу чамлету чорного без воды, с пасаманами оксамитными (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 241).

9. ч. Вл.н.: Игна(т) Вода (1649 *РЗВ* 374);

у складѣ топонѣмѣв: вольчая вода: ѡходъ на самари почонѣши ѡтъ ѡльхового плеса и вольчѣе воды (1552 *ОЧерк.* 3. 10); жолтая вода: Zaraz synaczka zwoiego iedynaczka szlet na Zol̨t(u)iu Wodu (1648 *П. про пор.* 201); студѣная вода: того(ж) дня позѡвъ Подало(м)... в ѣме(н)ю... Пана Пе(т)ра Стрыбыла ме(с)те студѣно(и) водѣ (Житомир, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 70).

♦ дмухати на воду — (виявляти обережнѣсть) дмухати (дути) на холодне: Бо опарывшися на молоце, и на воду дмухаєтъ (Вѣльна, 1599 *Ант.* 721); на свой млынъ воду провадити — (дѣяти на свою користъ) лити воду на свѣй млин: пишѣчи оумыслне, хотячи на свой млынъ, водѣ провадити, свѣтѣльныхъ разъ глѣхѣхъ, дрѣгый разъ назбытъ дѡразныхъ слѡвъ уживаєтъ (Острог, 1598-1599

ВОДВОЕ присл. 1. (в два рази) удвое, двічі: водвое великое има приимаєть ннѣшнии празникъ (1489 Чет. 170).

2. (пополам) удвое: оучинишъ тежъ вѣкъ воло- санныхъ аі... з которыхъ пать стагнешъ особно а шесть злѣчишъ однѣ з дрѣгою: такъ жебы шестое вѣко на челѣ прикритьа водвое зложил (серед. XVII ст. Хрон. 103).

ВОДВОРИТИСА дієсл. док. (цсл. вѣдворитиса) поселитися, осісти: Се оудали(х)са бѣгаа, и водвори(х)са в' пѣстыни (Вільна, 1627 Дух. б. (Передм. I), 2 зв.).

Див. ще **ВОДВОРИТИСЯ**.

ВОДВОРИТИСЯ, ВѢДВОРАТИСА дієсл. недок. (цсл. вѣдворатиса) 1. Поселитися: Присѣди(т): Вѣдворѣтса (1627 ЛБ 100); Никако же не буди то со еретикомъ намъ водворятися а еще игу- мену называющеся (Путивль, 1638 АЮЗР III, 11).

2. Перебывати, находится: Моли(м) вше блѣгочестіе моего посланъца съ любовію пріимѣте и (ш) мое(м) сестре(н)ци демитріи ра(ч)те емѣ извѣ- стити, где бѣдетъ водворятися въ тоє время или на москвѣ или въ лядзко(и) земли (Афон, 1614 ЛСБ 446, 1 зв.).

Див. ще **ВОДВОРИТИСА**.

ВОДЕНІЙ див. **ВОДЯНИЙ**.

ВОДЗА, ВОДЗИ мн. (смп. wodza) віжки. Образно: самъ Гдѣ всѣдетъ и водза дѣши в рѣки ѡзметъ прѣвачи и кервючи во(з) дѣшѣ оумѣтне до нб(с)ного и бѣзкого розмышлан'а (Вільна, 1627 Дух. б. 11); Рѣзѣмъ абовѣмъ естѣ возницею запрагѣ- еши(м) во(з) дѣшевний, держачимъ водзи мѣслій (Там же, 329).

ВОДЗЪ ч. (смп. wódz, смч. ūdce) вождь: Водзъ (1627 ЛБ 16); Архістрати(г): Най- вы(ш)шій Ге(г)ма(н) а́бо вод(з) во(и)скѣвы(и), а́бо жо(л)нѣрств(а) маістеръ жолнѣрѣ(м), а́бо стар- ші(и) Кна(з). Воевѣда (Там же, 181); Пристѣпилъ Хмелнѣцкій гершѣтъ козацкий, и Тогай Бей водзъ Тата(р)скій з великими войсками своими поде Львѣвъ (Львів, 1638 УС № 5, 125 зв., покp. з.).

ВОДИТЕЛЬ ч. (цсл. водитель) поводити: кнаже нашъ милый и драгии блаженныи водителю сле-

пы(м)ъ (1489 Чет. 243).

ВОДИТИ, ВОДИТЬ, ВѢДИТИ дієсл. недок.

1. (кого) (ходити з ким-небудь, показуючи щось) во- дити (кого): а мы со всѣми тыми дв(б)рыми лю(д)- ми дороги есмо никакое тѣ(т) не видели аи(!) ины(х) никаки(х) знаѣ(в) грани(ч)ны(х) коуды ѡни на(с) водили (Київ, 1508-1523 ПИ № 5); кназ... поста- виль перед нами светковъ,... сѣгранныхъ сѣседовъ ѡбаполныхъ, которыжъ и насъ по тымъ ѣрочи- щамъ и гранемъ водили (Ковель, 1537 AS IV, 112); и по кѣторымъ мѣсцамъ нас водил, грани и копцы намъ вказывал (Шайно, 1538 AS IV, 176); Вожѣ duso (Уж. 1645, 64 зв.);

границу водити — уточнювати, встановлювати межу чого-небудь: вѣдничокъ его ѡ(т)поведя(л)... панъ тежъ мо(и) тые села має(т) до живота, а гра- ниць не повиненъ водити (1546 ОГ 29);

(кого) (допомагати кому-небудь йти) водити: якъ можеть слѣпецъ слѣпѣца водить ци не ѡба ли въ ямоу впадоутъ (1556-1561 ПС 237); Слѣпый слѣпого ажъ водить, оба у яму упадутъ (XVI ст. НС 109);

(кого) (супроводжующи, спрямовувати куди-небудь) водити: а кг(д)ы еє ведѣ(т) к слюбѣви... заслѣна(т) ей лице і очи. а та(к)же ей около него бѣдѣ(т) ѡкрѣго(м) води(ти) девѣт'//рѣзо(в) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 94 зв.-95);

(кого) (примушувати кого-небудь йти куди-небудь) водити: кѣдра(н)ко земанинъ тотъ мо(ц)но са працювалъ ѡ ѡборонѣ и и(н)шихъ на то напоми- налъ и берѣчи и(х) // за рѣки водилъ на бла(н)ки (1552 ОБрац. З. 142 зв.-143); А выстерезѣте сами себе бо боудоу(т) васъ выдавати на соборища и на сонѣмища(х) боудоу(т) бити васъ а и пере(д) воеводы и передъ црѣ боудоу(т) вѣдити васъ дла мене на свѣдоцтво имъ (1556-1561 ПС 180); сторожа церковного... кгвалтомъ взявши... по коморахъ и по схованяхъ монастырскихъ церковныхъ, абы показовал, водили,... двери выдираючи с помочниками своими (Луцьк, 1601 АрхЮЗР 1/VI, 315); Назаутрѣ рано радѣ ѣчиныли Вш(т)ки(х) до судѣ з особна водилы Пытаючи которы(и) бы(л) бы прычыною того став- те вынѣного (1636 Лям. о пр. 10 зв.); и сажѣти ва(с) боудѣ(т) и до пѣановъ бѣдѣ(т) ва(с) водѣти ймени моє-

го ра́ди дла свѣдо́цтва языко(м) (1645 УЄ № 32, 70); Сага(и)дачны(и) с посро(д)ку ту(р)ковъ берѣчи по єдному водилъ до своего ѡбозѣ, тамъ его пострѣлено (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167);

(кого) (*знущаючись над ким-небудь, водити його силомиць по людному місцю*) водити: мещани(н)... васко капла в мѣсте на ры(н)ку не маючи до мене причины никоторое бе(з)ви(н)не збил и по(и)ма(в)-ши води(л) и ѣ вежу всади(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 67); а слуги его взявши мя за (ш)шію(!) волокли биючи... А пото(м) ѡвяза(л) мя ла(н)цѣхо(м) до воза свое(г) за шію посере(д) ры(н)-ку є(з)ди(л) по то(р)гови водячи пре(д) народо(м) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 25); Симона, гѣтмана ієр(с)ли(м)скаго, по ры(н)кѣ за шію в' поворозѣ во(д)жѣно, задаваючи ємѣ раны // ѡкрѣтныи а(ж) до смѣрти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 85-85 зв.); А що єси хотѣлъ их просилъ, то все пошрудовали И Хр̄(с)та того оу ланцухи пооубирали; Водятъ его... ѡ(т) ради до ради, Нихто єму не дастъ и разъ правди (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 24); Янушъ Острозский... две шибеницы въ селе томъ поставивши, а казавши мужовъ оныхъ... //...до шибеницы за шію повѣрозами водити, а покладаючи под шибенецею, въ чотыри кии казалъ бояромъ своимъ бити (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 6/1, 390-391);

перен. манти за собою: Бага(т)ство непѣвный товаришъ бога(т)ство невѣрный сѣсѣдъ, зрадити прѣгноучій, которое многіх панѡвъ свои(х) ѡшѣкало, многіхъ прѣгнѣчи(х) его за собою водить (Острог, 1607 *Лѣк.* 127);

перен. (про себе) (вести певний спосіб життя) прямувати: Не ширѡкимъ гостінцемъ розпоустне хѡдачи, Але оузкою Стѣжкою Себе водачи. // Хотачи бл(с)вѣньства с Стѣми дойти: А до рѡскошій живота вѣчного войти (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 5 зв.-б);

перен. (що) (надавати певного напрямку думкам) спрямовувати (до чого): Господь свою мудрость з высоты дарует, паче же праведным в сѣрдца изливает, Іже богословне житіє приходят и по воли богу мысли свои водять (к. XVI ст. *Укр. п.* 85).

2. Очолювати, бути ватажком. **о почетъ водити, рей водити** — водити перед: сынъ ѡ(т)чїзны...

працоваль рѣвне... на плѣца(х) бїтвѣ... В котрїхъ пѡчты водачи прѣве значнымъ былъ, Яко єдинъ Ахїле(с): такъ то вѣкъ свѡй трави(л) (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 7 зв.); Весна, лѣто, ѡсѣнь в гнѡсном плащу ходит, Котрим сильна зима, як гетман рей водит (1648 *Елег.* 152).

3. (кого) (*доставляти куди-небудь*) приводити: И тежъ дей въ мѣщанъ нашихъ кони на поли и зброи отнимаешь и слугамъ своимъ даешь, и Татаръ дей поиманныхъ велишь имъ стеречи и водити, и за то дей на нихъ вины берешъ (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); а шля(х)та которые сѣдя(т) в пове(т)а(х) ѡблудные клячи и бы(д)ло маю(т) водити и давати до дворо(в) наши(х) (1566 *ВЛС* 108 зв.).

круги водити — (*встановлювати за таблицями в Місяцесловах часовї цикли обертання Сонця*) визначати круги: Кто тѣды хѡче(т) оумѣти тѣи Кроўги водити, вѣдай то ижъ звѣрхѣ пора(д)ко(м) напісаны двана(д)ца(т) кни(ж)ни(х) м(с)цѣй, на обо(х) страница(х), котрыи ве(д)ле бѣгѣ слнчно(г) соу(т) постановлены в' цркви. а збѡкѣ за(с) крѡгѡ(в) девѣ(т)на(д)ца(т) (Острог, 1612 *Час. Табл.* 315).

Див. ще ВЕСТИ.

ВОДИТИСЯ дієсл. недок. **1.** (ким, чим) Бути веденим, керованим: Кулько ихъ духомъ Божиимъ водить ся, сесѣ суть сынове Божїи (XVI ст. *НЄ* 182).

2. (*бути в наявності*) водитися: Але леда вѣтромъ слѣбы(х) наші(х) постоўпко(в), по стїхїа(м) свѣта сего водачи са ѡ(т) племени и повинова(т)-ства снѡвъ бжїи(х) оуплываємо (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 204); которїи... многими и розмаїтими спѡсѡбами дх̄а рѣда(т)са, и невидѡме ве внѣтрностахъ ср(д)ца з' оупокѡбѣнемъ дх̄ѡвнымъ, ласкою водатъса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 192); Водатъса тѣды Херѡвїмове некѡды сѣми хѡчѣт' ити, лѣчъ кѡды сѣдѣчїй єздѣцъ хѡче(т), оуправѣт' и провадїть ихъ. тамъ постѣпѡют' (Вільна, 1627 Там же, 11).

3. (чим) (*займатися чим-небудь*) возитися, мати справу (з чим): Спулъ зъ Іосифомъ, около того ходячи: Мыслью побожности, съ собою ся водячи: Звонностями, Тѣло пречистое повили: И въ простирадлѣ, до Гробу го положили (Львів, 1630 *Траг. п.* 175).

4. (бути керованим за певними законами) жити, відбуватися: И мармѣни. то ёсть, крѣсь альбо Бѣзьское // обѣцанье, альбо прорѣцтво и практыка, альбо вѣнць вѣдлѣгъ старыхъ, якъ ѿ томъ роздѣли, причѣна ёсть всѣхъ рѣчѣй, альбо слово, вѣдлѣгъ котрѣго свѣтъ са справоуѣтъ, альбо радѣмъ са водить. и оузелъ котрѣго перестѣпѣти не мѣжетъ анѣ оубѣгнѣти такѣвое причѣны (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 441-442).

ВОДИЧКИ *мн.* Вл.н.: з села водичокъ (Кременець, 1582 *ЛНБ* 103, 46/1d, 3752, 9); зъ... село(м) воробѣвкою... води(ч)ками (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046, 92).

ВОДКА¹ *ж.* 1. Невелика кѣлькѣсть води: aquula, во(д)ка (1642 *ЛС* 89).

2. Невеличка водойма: Моценъ... панъ Кграевский... того имени вживати зо всіми пожитками,... зъ... ставы, млынами, лужками, озерцами, водками (sic! — *Прим. вид.*) и зо всімъ кгрунтомъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/1, 86).

ВОДКА² *ж.* 1. Горѣлка. ◊ **водка паленая (паленаа)** — *діал.* палена горѣлка, паленка: Тѣфаѣ... вѣдка пѣленаа, або... малѣа (1627 *ЛБ* 236); Водка пѣленая. Aqua stillaticia (1650 *ЛК* 434).

2. Лікувальний (лікарський) настѣй (на травах, ягодах тощо): Коллѣріе: Ма(ст) на ѡчи а(б) вѣдка до лѣче(н)ѣ ѡчѣй (1627 *ЛБ* 217); побрал... шкатула з водками за золотых дванадцѣтъ (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654); Вещъ албо матѣріа двоѣкаа ёсть тоѣ тайны, далѣча(и)шаа и бѣжа(и)шаа, далѣча(и)шаа ёс(т) вода прирѣжѣнаа, длѣ того вѣ и(н)шо(м) напою яко в пивѣ, винѣ, и про(ч)ѣ: Так же и в препѣщѣны(х) во(д)ках яко в рѣжѣнои и и(н)ши(х), не мѣжетса крѣще(є)нїе ѡ(т)правѣати (Львѣв, 1645 *О тайн.* 15); а надѣ тое еше шафу, алиасъ аптѣчку,... розными ароматами и лекарствы длѣ поратѣванѣ вутлого здѣровѣ, такѣже тежѣ розмѣнтѣми наполено вышменѣтѣми водками и конѣфектами... злуплено (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/1, 542).

ВОДЛЕ, ВОДЛѢ, ВОДЛЯ *прійм.* (стп. wedle, стч. vedle) (з род.) 1. (виражає модальнѣ відношеннѣ) вѣдповѣдно (до чѣго), згѣдно (з ким, чим): маѣтъ тоѣ имѣне держати... сѣстрѣнецъ мой рѣжены... водлѣ моего записѣ (Луцьк, 1506 *АС* I, 132); зѣмли

ѡтецъ мой спокойне держал и мене на том зоставилъ и тепер я их держѣ водлѣ держана ѡтца своѣго (Львѣв, 1537 *АС* IV, 84); па(н) ива(н) хре(н)ни(ц)ки(и) станови(л)са и чере(з) ѣве(с) де(н)пи(л)но(ст) чинѣчи а(ж) до ночи ждалъ и тѣе пѣзи во(д)лѣ того ѡпису кѣнѣа буре(м)ского вѣа(т)хѣте(л) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 84); па(н) ...Немерѣчъ, не захѣвѣваючи са водлѣ листу доброво(л)ного запису своѣго... прѣнявши козаковѣ длѣ ѡборѣны чѣ(р)нихѣвское ки(л)кадѣся(т) члѣвка, бавѣлъ ихъ при собѣ неде(л) чѣтыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); ёго м(л) па(н) краковски(и)... // вины чѣты(р)на(д)цѣти грѣве(н) гроше(и) по(л)ски(х) не заплатѣ(л)... а ты(м) ѡную таксу и другую чѣты(р)на(д)цѣ(т) грѣвенъ водлѣ поступку права поѣа(л) (Вѣнницѣ, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 110-110 зв.); Тѣды Ёму то симъ листѣмъ нашимъ варѣѣмъ же ѡнѣ са(м) и потѣмки Ёго тоѣ Комѣры своѣе и с плѣцо(м) волнѣ(м) яко своѣе ѡ(т)чѣзны во(д)лѣ права своѣ(г) старѣго кро(м) жа(д)ного плѣченѣ кѣнѣцы маѣ(т) споко(и)не де(р)жа(т) и ѣживѣ(т) и ѡною яко хѣтечи дисѣпоѣва(т) вѣчѣне (Кѣѣв, 1638 *ПИ* № 30).

2. (виражає простѣровѣ відношеннѣ, вѣказує на мѣсце, бѣля якого щѣсь вѣдбуѣаѣтса або розѣашованѣ) коло, побѣлізу: напѣрѣтѣвко зъ сенѣй кухнѣ глиняна,... стѣйня и коѣора водлѣ стѣйни (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 56); а у фѣ(р)тѣе водлѣ воро(т) у дѣвери куля а(ж) навѣле(т) прошла (Житомир, 1584 *АЖМУ* 98); лѣсъ, котѣрый водлѣ тоѣ жѣ церѣкви ёсть (Пѣчаѣв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 45); а вѣ томъ же мѣстѣчку церѣкѣѣ три... перѣшѣую дѣреѣвяную... другую тежѣ дѣреѣвяную // водлѣ бѣрамы мѣсѣцкое на горѣ лѣжѣающую а третѣю мѣруѣванѣую... под сѣбе, права и прѣтѣкѣсту жа(д)ного до них неѣаючи, загорнѣли (Кѣѣв, 1633 *КМПМ* I, дод. 544-545).

Див. ще **ВЕДЛЕ, ВЕДЛУГЪ, ВОДЛУГЪ, ПОДЛЕ, ПОДЛУГЪ.**

ВОДЛУГЪ, ВОДЪЛУГЪ ВЪДЛУГЪ *прійм.* (стп. wedlug) (з род.) (виражає модальнѣ відношеннѣ) вѣдповѣдно (до чѣго), згѣдно (з чим): а котѣрых людѣѣ прѣмежѣкѣ ними тѣе сѣди знаѣйдѣт ѣновѣтѣх, ино тѣѣжѣ сѣди тѣм ѣновѣтѣм маѣют роѣи покѣладѣти, водлѣгъ зѣмское ѣхѣвалѣ (Вѣльня, 1522 *АС* III, 231); потѣмъ панѣѣѣ раѣа наші ѡного панѣства

нашого... сказане водлѣгъ захованѣа права вчинили (Краків, 1539 *AS IV*, 184); Присѣ(д). Пересѣ(д) децѣкованѣе вижова(н)є вины во(д)лѣгъ статѣтѣ (1552 *ОБрац. З.* 144); а ѿ доходуѣхъ замковыхъ поведили тѣбылцы старшыи черкасыцы которыи водлѣгъ листа и приказанѣя г(с)дрѣского ѿбраны (1552 *ОЧерк. З.* 7); А побо(р)цы поветовые выбра(в)-ши то(т) подато(к) водлу(г) ревидова(н)я своего ѿ(т)дати маю(т) до би(р)чихъ голо(в)нѣхъ (1566 *ВЛС* 25); а та(к) я... на прозѣѣ ѿ(т)цовѣхъ днѣ(в)ски(х), водлѣгъ волѣ и росказанѣя короля его м(л)... маю ся печаловати та(к) ѿ кгрѣнти яко ѿ посполитіє кри(в)ды и я(к) могѣчи боронити маю (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 2); я са(м) маю и бѣдѣ повинѣ(н) ѿ(т)дати и заплатити на ча(с) певны(и) то єсть ѿ свето(м) ма(р)тинѣе святе ри(м)скомѣ которое припадѣ(т) во(д)лу(г) калѣ(н)дарѣ ри(м)ского в рокѣ при(и)дѣчомѣ (Вінниця, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 75); па(н) Немири(ч) во(д)лѣ(г) те(с)таментѣ и ро(з)-дѣ(л)кѣ...ѿ(т)ца свое(г) ...яко ѿпекѣ(н) має(т)но(ст) Хво(с)ни(ц)кѣю... братови своємѣ... до моцы владзи и дѣ(р)жа(н)я по стѣпова(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, I, 4, 17); которѣю сѣмѣ во(д)лу(г) то(г) записѣ... ѿномѣ не заплатилѣ(с) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 129, 33); мы, вся копа, особы вышѣ помененные, водлугѣ звываю давного купного... на судѣ копный заселисмо (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 78); ѿ мило(с)е(р)дѣ є(г) [о] светое мило(с)ти, абы мене во(д)лугѣ гриховѣ моихъ не кара(л) прошу (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 211).

Див. ще **ВЕДЛЕ, ВЕДЛУГЪ, ВОДЛЕ, ПОДЛЕ, ПОДЛУГЪ.**

ВОДЛѢ *див.* **ВОДЛЕ.**

ВОДЛЯ *див.* **ВОДЛЕ.**

ВОДНАКОВО *див.* **ОДНАКОВО.**

ВОДНИ *присл.* Вдень: боудѣ(ш) ты внѣчы свѣтити, а слнцѣ во дни (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 89 зв.); Во дни палѣнѣ былѣ ѿ(т) слнца а вночи ѿ(т) зѣмна и не стоалѣ сонѣ на очахъ моихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 49).

Див. ще **ВДЕНЬ.**

ВОДНИЙ *див.* **ВОДНЫЙ.**

ВОДНИКЪ¹ *ч.* (велика миска для вмивання) мийниця: налий воды въ водникъ и ту завѣсь

рѣчникъ бѣлый (к. XVI ст. *Розм.* 8).

ВОДНИКЪ² *ч.* Водонос: aquator, водоносе(ц), во(д)никъ (1642 *ЛС* 89).

Див. ще **ВОДНОСЕЦЬ.**

ВОДНИКЪ³, **ВОДНИК** *ч.* (назва сузір'я) Водолій: идрѣхоосѣ: водолѣа, водни(к) (1627 *ЛБ* 238); водник — aquatius (I пол. XVII ст. *Своб.* 19).

Див. ще **ВОДОЛЕА.**

ВОДНИСТО *присл.* Водянисто[?]: Вѣднѣ: Воднисто (1627 *ЛБ* 16).

ВОДНИСТЫЙ, ВОДЪНИСТЫЙ *прикм.*

1. (який має у своєму складі багато води) водянистый: абовѣмъ водѣ морскаа вѣсхѣди(т) на высѣтѣ, соу(п)тѣльными вапѣрами, воскоурѣнамъ альбо мглѣми, и прехѣдитъ воздѣхъ: и дошѣдѣши до граніцѣ горѣчого мѣста єфірѣскаго, водънистыми ѿблаки чѣинитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10); Єрѣдій: Птѣхъ подѣбенѣ, Бѣцанѣ або чѣпли, жиєтъ на воднисты(х) мѣстѣ(х), тѣй и орла забивѣєтъ и заѣдѣєтъ (1627 *ЛБ* 205); И тѣ рѣкши ѿдошлѣ дѣ пѣщи, и вдалѣ себе в великѣю повстагливость цнѣты, и тѣкъ бѣрзо вѣвышена єсть безстрастіємъ, же и рѣки воднистыи ногѣми переходѣла (Київ, 1627 *Тр.* 698); aquatus, водни(с)ты(и) (1642 *ЛС* 89);

2. (який має колір води) блакитно-сірий: вдова Анна Андрѣевна Пивничнаа ѿ(т)дала до цркви фелѿ(н) Глабинѣ червонока(р)мазинового взорѣ воднистого, и єпетрахи(л) таки(и) же з пасаманами злота ни(т)кового (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 54 зв.).

ВОДНЫЙ, ВОДНІ, ВОДЬНЫЙ, ВЪДНЫЙ

прикм. **1.** (який стосується води як рідини) водний: Вѣ ни(х) же то лѣжало мѣножество великое немоцѣныхъ. слѣпыхъ хромыхъ и соухыхъ ѿжидающихъ замоучена водѣного (1556-1561 *ПЄ* 359); aquarius во(д)нѣ (I пол. XVII ст. *Сем.* 26); Вѣдний. Aquosus. Aquaticus. Aquatilis (1650 *ЛК* 434); **крещеніє водное** *див.* **КРЕЩЕНИЕ; окрещеніє водное** *див.* **ОКРЕЩЕНИЕ;**

(який призначений для зберігання води) водний: што(ж) бы колѣе росказаль ва(м) оучинѣте а та(м) же то стояло шесть камѣ(н)ны(х) соудинѣ водны(х) подлогуѣ очищенѣа жидовьского в которы(и) вѣходило по двѣ або по три вѣдра (1556-1561 *ПЄ* 346); (насичений водою) водний, водяний: Вѣпорѣ

гѣмѣрь: Пара земнаа и воднаа мгла (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв.).

2. (який складається з маси води або містить воду) водний: очи его яко голубины надъ потоки водными (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54); **Ѡ** по(р)техъ водны(х) и ѡ товарехъ стонулы(х) на вода(х) (1566 *ВЛС* 84 зв.); и вышо(л) пе(р)ши(и) и выли(л) баньку свою на землю...а пото(м) трети(и) аныге(л) выли(л) ба(н)ку свою в рѣки// и на жерела во(д)ныи (XVI ст. *КАЗ* 640); Яко(ж) бо жадає(т) еле(н) на исто(ч)ніки въ(д)ныа далеко завше тече(т), теды воу(н) ходитъ піти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 87); Надмєніє твоє, як водная пѣна (к. XVI ст. *Укр. п.* 77); южъ не будет потоппъ водный на свѣте (Вільна, 1600 *Kamex.* 47); Влѣнєніє: Влѣна, забѣре(н)є водное гды бываетъ фѣла на водѣ, навѣлность (1627 *ЛБ* 20); по сѣмъ вторый Агѣль; вилієтъ Чашѣ гнѣвѣ Бжего на морє и на рѣки, и на источники во(д)ныи (Чернігів, 1646 *Перло* 140 зв.); *Образно*: а до того слнцє оуставичне хѣдачи надъ морємъ окиа(н)скимъ, вытагаєтъ прѣмєньми своими, парєю сѣптєлною, або мглами, слѣдѣсть воднѣю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15 зв.); водныи начинѣа *див.* **НАЧИНЬЄ**; гармата водная *див.* **АРМАТА**; статки водные *див.* **СТАТОКЪ**.

3. (зв'язаний з водою) водний: ре(и)стръ сплавѣ во(д)ного (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 68); Хлѣби: Прадѣхи водныи, водѣ оупѣ(ст), ворота гвалто(в)наа вода (1627 *ЛБ* 143); siphones, сикавица, токѣ во(д)ни(и) (1642 *ЛС* 343); водний путь *див.* **ПУТЬ**; дорога водная *див.* **ДОРОГА**; прудкость водная *див.* **ПРУДКОСТЬ**.

4. (у складі ботанічних та медичних термінів) водний, водяний: водная жеруха *див.* **ЖЕРУХА**; водная пухлина *див.* **ПУХЛИНА**; водный кринѣ *див.* **КРИНЪ**; водный трудъ *див.* **ТРУДЪ**; запираніє водное *див.* **ЗАПИРАНІЄ**; кървавникъ водный *див.* **КЪРВАВНИКЪ**; мятва водна *див.* **МЯТВА**; проходъ въдный *див.* **ПРОХОДЪ**.

Див. ще **ВОДЯНИЙ**.

ВОДОВОЗЪ ч. Водовоз: а(л)бо мнимає(ш) и(ж) ты ѡ(т. пси(х) пастыре(в) мысли(в)цов или водовозо(в) во(з)ни(ц),... пекаро(в). што ѡ бгословіи навикль (п. 1596 *Виш. Кн.* 246).

ВОДОЛЕА, ВОДОЛѢА ж. (назва сузір'я) Водолий: Зодіакъ є(ст) ѡкроугъ або кѣло на нѣхъ на кѣторыхъ сѣтъ, дванадєса(т) знамєнь вкrou(г), єдно по дрѣгомъ... скопѣ. быкѣ. блізнѣта. ракѣ. вага. водѣлеа. рѣбы. скорѣпіа двѣ. стрѣле(ц). лѣвъ // козѣй рѣгъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 43 зв.-44); идрѣхоосъ: водолѣа, во(д)ни(к) (1627 *ЛБ* 238).

Див. ще **ВОДНИКЪ**³.

ВОДОНОСЕЦЪ ч. Водонос: aquator, водоносе(ц), во(д)никъ (1642 *ЛС* 89).

Див. ще **ВОДНИКЪ**².

ВОДОНОСЪ, ВЪДОНОСЪ ч. Відро або дзбан для води: вижд и(ж) ты є(ст) пр(о)ркъ Зара(з) ѡставивши, водоно(с) свой бѣгла до мѣста (XVI ст. *УЄ* № 29519, 67); жена... повр(г)ѣла въдоно(с), и пошла оу мѣсто (к. XVI *УЄ* № 31, 70 зв.); futis, водоносъ (1642 *ЛС* 205); Водоносъ. Hydria (1650 *ЛК* 434).

ВОДОПѢЙ ч. Водопій. Вл.н.: ива(н) водопѣ(и) (1649 *РЗВ* 6 зв.).

ВОДОТОКЪ ч. 1. (спадисте місце на поверхні землі для стікання води; рів, канава) водостік: а оттоль повернули єсмо водотокомъ дорогою круто перехресною, мимо запуст пана войскового, пускаючи запустъ по лєву пану войскому, а намъ поля по праву от Луцка, через дорогу долиною водотоком до мостищъ (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 368).

2. (пристрій для стікання води: водопровідний жолоб, труба і т.п.) водостік: collicia(e), водото(к) (1642 *ЛС* 129).

ВОДОТОПЛЕННЫЙ *прикм.* Який потонув. ♦ водотопленая смерть *див.* **СМЕРТЬ**.

ВОДОТОЧИВНЫЙ *прикм.* Який беззводное. ♦ водоточивный недугъ *див.* **НЕДУГЪ**.

ВОДРУЖЕНІЄ, ВЪДРУЖЕНІЄ с. (цсл. въдружение) (чого) установлення. ♦ креста водруженіє — установлення і освячення хреста як пам'ятника в честь певної події: Блгч(с)тіа Православной Вѣры нашей, вѣ той похвалѣ тѣю ѡ(т)-носи(т), же статѣчне вѣ нѣй трѣвалъ, и Ставропігійонъ, тѣє(ст), Кр(с)та водрѣженіє Стѣйшого Вселенско(г) Патріярхи Архієпи(с): Кѡ(н)ста(н)тінопо(л): вѣ Цркви Стой Монастырѣ Печѣрско(м) вчинєное, вѣ

цѣлости заховѣючи (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 29);
Ставропігія: Кр(с)та въдрѣженіе (1627 *ЛБ* 234).

Пор. ВОДРУЗИТИ.

ВОДРУЗИТИ, ВЪДРУЗИТИ *дієсл. док. (цсл. въдрузити)* 1. *Перен.* (що) Встановити, поставити: Поступай, латинниче, от лжи в лжу, ибо ея свойство не стояти на одном мѣсту, зане нѣст сущая, но обходити страны и скитатися, от мѣста на мѣсто прескакуя и удивляя привидѣніем мечту своего, а не существом. Но не истинна сие. Сия бо, единою водруженна и утвержденна, вѣчно и неподвижно пребывает и в // основании не отмѣнном и едино-видно стоит (1588-1596 *Виш. Кн.* 134-135).

2. *Перен.* (в що) Вселити: просѣмъ: абы пѣмать Кр(с)та...въ ср(д)ца и мысли наші въдрѣзѣвши, любовъ свою въ насъ розжѣрилъ и запалилъ, абы-смо... в' нем'са... кохѣли (Київ, 1632 *Мог. Тр.* 280).

ВОДХНЕНІЄ, ВЪДХНЕНІЄ *с. (цсл. въдх-нение)* вдыхання: Прѣтожъ имъ тѣтъ в'коротце покаже(м), же Дхъ Сѣый, не естъ слѣгоу... Анѣ таковъ Естъ Дхъ Бжій, яко в' насъ естъ дхъ ѡ(т) нашего прирѣженѣ чѣжъ найдѣючійса, котѣрый воздѣха естъ въдхненіе, и ѡ(т)дохненіе (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 57).

Пор. ВОДХНУТИ.

ВОДХНОВѢНІЄ *с. (цсл. въдхновение)* ди-хання, подих, подув: ѡнъ милостивый на(с) сотворилъ за ѡдно водхновѣніе (1489 *Чет.* 118).

ВОДХНУТИ, ВОДѢХНУТИ, ВЪДХНУТИ *дієсл. док. (цсл. въдхнути)* 1. *Перен.* (в кого що) (*про дії Бога — наповнити плоть духом, дати людині життєве начало*) вдихнути: хто та создалъ, кто дшю водхнуулъ (1489 *Чет.* 37 зв.); Члѣка(ж) яко црѣ на(д) всѣмъ тими, всѣко чѣсно и преслѣвно створи(л) на зѣ(м)ли, або водамъ произвести повѣлѣлъ; но самъ рѣкою своєю створилъ и ѡ(т) дха свѣго в' него въдхнѣлъ (Острог, 1588 *Сур.* 3 зв.); а на концѣ всего иншо(г) створѣна, члѣка з' землѣ въдхнѣвши в' него Дхъ живота, на образъ и подобѣнство свое створилъ (Київ, 1645 *Собр.* 6); абѣвѣмъ Бгъ всемогщій, дшѣ животнѣрозмѣню в' прѣдка нашогѣ Адама водхнѣлъ, на полі алѣо ролѣ Дамасковой (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 938).

2. *Перен.* (кому що) (*про дії Бога — надати*

комусь яких-небудь якостей, властивостей) вдих-нути, надѣлити: Хтѣ бѣвѣ(м) ѡразъ Сѣыхъ ѡцѣвъ прочитѣвши толмаченіе и вѣклады на тѣи Єв(г)л-скіи слѣва, явне не порозмѣ(л), ижъ и прѣ(д) збавѣнною мѣкою // Сѣымъ оучне(м) дарѣванаа влѣдза, и по з мѣртвы(х) встаню водхнѣнаа и(м) Дха с(г). лѣска, дары бѣли ѡ(т)части (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 236-237);

перен. (про діяннѣ Божі — спрямувати когось на що-небудь) вдихнути: кому бы бгъ моглъ водхнѣти правдѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 188 зв.); Але Бгѣ(м) водхнѣными вѣроки, и ѡцѣвскими прѣклады бѣрзо ясными, и яковѣи бѣти маютъ тѣи котѣрыи ѡ(т) свѣтлости правдѣ ѡбѣснаючи похѣдѣтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 193); Якъ же тѣды ѡстѣбитъса освѣчо-ныхъ Бгѣслѣвѣвъ Бгѣомъ // водхнѣнаа наѣка, ѡ в' Бзѣ почѣтокъ маючихъ Бѣ(з)скихъ персѣнахъ алѣо осѣба(х), коли Никѣлай и егѣ дрѣжина бѣрзо злѣ и глѣпе злѣчаю(т) в' еди(н) почѣтокъ, нерѣжѣное мѣв-лю и рѣжѣное (Там же, 250-251).

ВОДѢНА *див. ОДѢНЕ.*

ВОДЯНИКЪ *ч.* Водяник. Вл. н.: васко водя-никъ (1649 *РЗВ* 125 зв.); з Ывано(м) Водянико(м), во(и)то(м) черѣни(ц)ки(м) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192).

ВОДЯНЫЙ, ВОДЕНый, ВОДАНЫЙ *прикм.*

1. (*який стѣсується маси води або водного простѣру*) водяний, водний: тою дорогою Меньскою до // великого лѣса... тымъ... лѣсомъ... зъ дороги че-резъ боръ у круговину воденую (Новгородок, 1518 *АЮЗР* I, 58-59); Приступъ кѣ замѣкѣ... чѣре(з)... ровъ воданы(й) (Володимир, 1552 *ОВол.* 3. 194 зв.); воденое мыто *див. МЫТО*; воденый путь *див. ПУТЬ*; подвода водяная *див. ПОДВОДА*;

(*який стѣсується водних запасѣв, ресурсѣв, уидѣ*) водяний, водний: записую... част подвѣоря... и со всими... кгрунты землеными и водеными (Волко-виі, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 385).

2. (*у складі бѣтанічних і зоологічних термѣнів*) водяний, водний: воданаа мѣта *див. МАТА*; ражу-ха воданаа *див. РАЖУХА*; ужъ водяный *див. УЖЪ*.

Див. ще ВОДНЫЙ.

ВОЄВАНЬЄ, ВОЄВАНА, ВОЇОВАНЄ, ВОЇО-

ВАНЬЄ с. Воювання, боротьба: ратованіє, проти(в)-ле(н)є, воеванье (1596 *ЛЗ* 72); Троубы соутъ бѣгонѣснии ап(с)тлы; пр(о)рци, и оучителѣ въселенскіи: тѣи подѣнесли гласъ своіи на оувѣсъ свѣтъ, оповѣдаючи бѣтвѣ и воеванѣ наше (Почаїв, 1618 *Зерц.* 39 зв.); Борѣніє: Дрѣченье, трапльнѣе, воіованье (1627 *ЛБ* 11); велікие во(и)ска // неприате(л)-ские... напроти(в)ко звѣта(ж)цы... выхѣда(т)... абы... в покою порожіючи не ро(з)лѣни(л)са, и не почѣ(л) запоминати сла(в)ного... воіованѣ своѣго (серед. XVII ст. *Кас.* 74 зв.-75); сила во мнѣ до сегѣднешнего дни трѣае(т) такъ ко воеванью яко и кѣ хоженію (серед. XVII ст. *Хрон.* 169).

Пор. **ВОЄВАТИ.**

ВОЄВАТИ, ВОІОВАТИ, ВЪЄВАТИ дієсл. недок. 1. (з ким, кого, проти кого, чого, проти, кому і без додатка) (*вести воєнні дії*) воювати: црѣь которы бы хотѣль поити напротивъ иногѣ црѣа воевати не ради(т) ли са перше (1556 -1561 *ПЄ* 286 зв.); а потомъ ими противъ хрестіянъ воюетъ, якожъ то есть напотужнейшая... сила Турецкого войска зъ оныхъ, которыхъ зовутъ яничарми (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1099); кды хотѣль протѣвко филистимланъ воевати... пана са радилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 218); Смотри, як спочатку діавольская хитрость през старших противъ Богу незвитяжѣному воюет и о Самого Христа Сына Божого кусился мовячи: поклони ми ся, все ти дам (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Такъ якъ спартанского Кроля Лѣонидѣса, Котѣрый менжне Крѣбла воіоваль Ксерксѣса шестьсотъ тѣлко зъ собѣю Рыцѣровъ маючи, Впѣаль зъ ними ксѣрксовѣ войско рѣбаючи (Київ, 1622 *Сак. В.* 40 зв.); Непріатель никѣли не переставѣетъ воєвати (Вільна, 1627 *Дух. б.* 136); Ополчаюса: Пѣлкѣ шикѣю, Воіюю, дрѣчѣ, траплю, обѣзомъ стаю, обѣтѣчѣю (1627 *ЛБ* 152); пре(з) седмъ лѣ(т) потѣжне воевали, и мнѣго корабле(и) своѣхъ потрѣтили, и ѣзбрѣеныхъ жолнѣрѣ(в),... и вернѣлиса зъ велікою ѣтрѣтою до зѣ(м)лѣ своѣи (Київ, 1627 *Тр.* 666); Воюю bello (*Уж.* 1645, 60); якѣ ѣ тѣмъ ѣзнаймѣль Дхъ стѣй; пре(з) оуста Іѣана стѣгѣ; же то есть Вѣйскѣ; и обѣзѣ црѣа Нѣ(с)ногѣ; котѣрыи воевали на землі; съ діавѣли; и прѣлѣстю мѣра сегѣ, и тѣи то Во(и)нѣве стѣи; звѣтажили діавѣла

и влѣсти егѣ темныи (Чернігѣв, 1646 *Перло* 145 зв.); Шве(д) воеваль (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167); В тѣи чѣсъ повѣдано црѣви, ижъ Армѣніа прѣтивъ емѣ се бѣрила котѣраа емѣ была подѣдана зготѣвавши вѣйско, послѣаль тѣмъ алексѣндра, абы // воеваль зъ ними (серед. XVII ст. *Хрон.* 401-401 зв.); воіовати покою — порушувати спѣкій: Еднакѣ всѣхъ прѣслѣдовѣаль Вѣдачи ихъ зъ собѣю, Звѣлѣчачи всѣхъ воіоваль Прѣвѣдѣного Пѣкѣю (Київ, 1630 *Имѣол.* 4);

(чим) (*битися зі зброєю в руках*) воювати : Hlan, obernisia, stan, zadiwisia, kotory woіuiesz Łukom, strѣlami, porochom, kuliami i meczem szirmuiesz, Bo tez rycere i kawalere peredtyм bywali, Tym woiewali, od tohoz mecza sami poumirali (1648 *П. про Пот.* 200); кто воюетъ мечѣмъ, кто мечѣмъ въюетъ ѣтъ мечѣ загибаѣтъ (згинѣтъ) — хто мечѣм воюѣ, вѣд мечѣ і загине: а іѣ(с) рѣ(к)... пѣтрѣ вложи мѣчъ твоѣ в но(ж)на. бо кто воюѣ(т) мечѣ(м) ѣ(т) мечѣ загибаѣ(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 243); схѣвай мѣчъ твоѣ в пѣхѣви, абовѣ(м) кто мечѣ(м) въюѣ(т) ѣ(т) // мечѣ згине(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 34-34 зв.).

2. (кого, що; з ким, на кого, на що, проти кого, чим, за кого і без додатка) (*вести боротьбу*) воювати, битися, борѣтися, змагатися (з ким, за кого, проти кого, чого і без додатка): влѣсне якъ плѣхи(и) а гѣлы(и) за збрѣ(и)ного рыцѣра воевати, а проста(к) неѣчѣны(и) за мѣдрѣго орѣтора ѣ(т)повѣдати (Острог, 1587 *См. Кл.* 5); и ѣбмыслити здороѣво, прѣгладаючи, абы вра(г) по прѣ(ж)днѣ(мѣ) воюючи(и), побѣрѣние вѣше ѣ це(р)кѣве гѣ(с)днѣ(и), рога не во(з)носи(л) и не глѣаль на гѣа неправѣ зъ лѣстѣю помрачи(л)са, а исти(н)на дабы вѣсиала (Новѣгоро-док, 1592 *ЛСБ* 213); пото(м)ки егѣ до нашего повѣту лѣво(в)ского прише(д)ши,... по старѣмѣ звѣчаѣви своѣмѣ воюючи це(р)ко(в) до бѣды и до шкоды привѣда(т) (Львів, 1596 *ЛСБ* 297, 1 зв.); Вѣ той же свѣтой собѣрной цѣркви вѣруѣтъ быти обѣцѣванье не тѣлько тѣхъ, котѣрыѣ со Христомъ на небѣ царствуютъ, але и тѣхъ, котѣрыѣ тутъ на землі в // правѣдивѣй вѣре воюютъ, котѣрыѣ... себѣ спѣлне вѣспомагаютъ молѣтвами и заслѣгами (Вільна, 1608 *Гарм.* 181-182); понѣва(ж) Црѣкѣ воевали, длѣ тѣго и пѣамѣ(т) погѣбѣли. А Црѣкѣ яснѣй сѣѣе(т) (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130. зв.); борѣса, воіюю, борѣса (1596

ЛЗ 28); Слыха(л) ли еси нѣко(ли) в то(и) колысцѣ ро(с)ко(ш)ной колышѣчиса ѡ(т) мамы, или ѡ(т) тата. или па(к) ѡ(т) попа. ѡ то(м) словѣ павло(м) рече(н)ном я(к) дхъ мови(т) во(ю)еть на тѣло, а тѣло на дхъ. тые дрѣ(г) дрѣгоу прогива(т)са. и борѣ(т)са ѡди(н) з ѡ(д)ны(м), доты, а(ж) которые зъ ты(х) звыта(ж)ство на(д) которы(м) прійме(т); или тѣло на(д) дхо(м) или дхъ на(д) тѣло(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 252); зачи(м) до того одного костѣла налѣжать такъ тѣе котѣрые тоуѣтъ еще на томъ свѣте по(д) хороугвою хѣ га стоажи в смертѣльномъ тѣлѣ с шатаномъ, // с тѣломъ и(з) свѣтомъ воюють, и напото(м) воевати боудѣтъ. яко и тѣе котѣрые пренѣсени южъ до нб(с)ны(х) радостей, яко звѣта(ж)щи всѣ(х) непріѣтеле(в) ликоуютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 162-162 зв.); Не слухай же тых баламутовъ, которые... на вѣру святую не словом божим, але мечемъ воюют (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56); impugno, as, воюю, борю, побораю (1642 *ЛС* 228); а то ли зъ оулѣмности наѣеи лѣдскои, частокро(т)не до Адверсарѣв(в) преречѣны(х) бѣгаемоу, и ѡны(м) протѣвко самѣмѣ Бгѣ прѣ(з) грѣхи спрѣсные воевати допомагаемоу (Київ, 1648 *МКСВ* 346); *Образно:* звѣзды не воюють протѣву слнца (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 зв. нenum);

(проти кого) протистояти (кому): Трѣтяя сіла естъ абы моу(ж)не и смѣле мѣгль воевати проти(в)-ко ис пріѣтелемъ дѣшнымъ, то естъ свѣтѣ, тѣлѣ, и діаволѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 14);

(з ким) не підкорюватись (кому), (*бути неслухняним*) не слухатись (кого): ѡ(т) рожества зара(з) з бгомъ вьюемъ, и ѡнъ тыжъ намъ войноу готоуетъ, и на(с) всѣ(х) за непріѣтеле(и) роздѣбѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 190 зв.).

3. (кого, на кого, що і без додатка) Завойовувати, підкоряти (кого, що): тими разы Казаки наши, пришедчи з невести на люди его, которые шли до Москвы воевати, на кайры ѣдарили и двадцати чѣловекѣ до смерти забили (Вільна, 1541 *AS IV*, 296); цѣсаръ,... воюючи околицу... привлащаль богатства много до костѣла (1582 *Посл. до лат.* 1130); а якъ пѣрше на грѣки, // такъ и на йны(х) мече(м) ...воюетъ... и всѣкое колѣно абы са мѣ... поклонило ро(з)майтыми... подѣрками, ѡбѣтницами

про(з)бою..., кѣранье(м)... чере(з) послѣ(в) и слѣ(г) свои(х) оурадѣ дѣхо(в)ного и свѣцкогѣ приводи(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 35-35 зв.); Яко отпал старший небесный аггль Сатана, з многими аггелы уподѣляючися Богу вышнему, и на тоѣ мѣсце вступил земный грубый чѣловѣкъ, на которого отступник Сатана завжды воует и многих на погибѣль приводит и смертю забиваетъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); Єдиногѣ... дна показѣльса мѣ дѣхъ той... Если хѣчешъ абы(м) та бѣльше не воіовѣль, не поклонѣйса образѣ томѣ, а я ѡ(т)стѣплю ѡ(т) тѣбе (Київ, бл. 1619 *О обр.* 29); .Велѣкій Владѣмеръ Всеволодовичъ воевѣль ѣракѣю Пѣнство Царѣгородское (Київ, 1623 *МКСВ* 70); двѣ бѣвѣмъ были Воеводы... дрѣгій ѡ(т)шѣль на Бѣлгары воевати, зъ котѣрыми маючи бѣтѣвѣ, порѣжѣнымъ zostѣль (Київ, 1627 *Тр.* 667); орругно, воюю, побораю, навѣтую, облягаю (1642 *ЛС* 293); того не машъ и не будѣ(т) што бѣ ѡни мѣли царѣки тата(р)ские побрата(в)-шыся з на(ми) православѣную русь и вѣру нашу воева(т) (Чигирин, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 33, 1);

(що) знищувати: ты(ж) при(т)ча або подобѣнство ѡ великои вечѣри а ѡ сотворѣнїи столѣпа або вежѣ и ѡ црѣи которыи то малъ воевати (1556-1561 *ПС* 283);

(що) спустошувати, плундрувати: которые то добра якобы на насъ... правомъ кадуковымъ припали с тых причинъ. иж позванный якобы зъ зрайцою... речи посполитое Наливайком над заказане покой посполитый взрушѣваючы, по колко кротъ панства цесара Турецкого воеваль (Варшава, 1597 *ЗНТШ XXXI—XXXII*, 27); а татарове... Краковъ спалили и до Сленска пришли, а подѣ Врославлемъ вернулись, а другіе великую Полщу воевали (поч. XVII ст. *КЛ* 73);

перен. (на кого, що, проти кого) (*шкідливо діяти, впливати; гнобити, нищити*) спустошувати (кого, що): учить насъ Христѣсъ, якъ сегѣсвѣтного прѣтаня не прѣтати, чѣмъ воуетъ на сердце и на душу нашу, и журѣчи померкаетъ сердце и розумъ нашъ (XVI ст. *НС* 92); странныкъ сы и нас странныками зовет и учит... от пожадливыхъ телесныхъ, которые воюют на душу, отбѣгати (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 183); Товѣришъ естъ дѣши тѣло, по злѣчѣ-

ню, але шкодливый, понева́жъ воюе́тъ на ню с по́хотми грѣха,... и дла того непри́ateľ назива́єт-са (Почаїв, 1618 *Зерц.* 23 зв.); Изба́ви на́съ ѡ(т) второ́го лѣка́во́го вра́га, тѣла́ мѡ́его грѣхолю́биво-го, Ибо́ и то́й вра́гъ на ду́шѡ мою́ вѣю́є (Чернігів, 1646 *Перло* 21 зв.);

(на кого, що) робити нападки (на кого, що), обвинувачувати (кого, що у чомусь): Кто имае́тъ воевати (в рук. воовати — *Прим.вид.*) на выбранны Божіи? (XVI ст. *НС* 194); Прійдѣ́те(ж) кѣ́ сїонѡ... оужаснѣ́теса и оуслабѣ́(и)те ѡ(т) оумыслѡ́ своѣ́го, оупи́те са не вино́мъ, але́ дѣ́о(м) пока́ніа, вѣспоми́наючи, и(ж) всѣ́(х) мно́зтво, кото́ріє воюю́(т) на го́рѡ сїо́ню, не ѡсто́а(т)са (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226);

(нечесно вести релігійну полеміку, дискусію; лице́мірити, обма́нювати) воювати, боротися: Не явно ли е́сть всѣ́м смы́сленным, яко́ тот е́сть щы-рый лга́рь и отщепенец, кото́рый на правду воюе́т, ни еже “ей, ей“, ни еже “ни, ни“ глаголет, но от неприязни изли́шнее молви́т! (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 167); Униты, якѣ́ ужъ, лестѣ́ жалом воюю́тъ, Манѣ́ю мо́цнѣа, благо́честіє псу́ють (Слуцьк, 1616 *Укр. п.* 221); А Лати́(н)ницы и сѣ́ тѣ́мъ проти́вными рѣ́чи оусилѣ́ются оуказа́ти, и не встыда́ются проти́в та(к) ясно́и пра́вды вою́ючи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 217); отступни́кове слова́ тѣи опу́стили, кото́рыи на́мъ даю́тъ тоє, и́жъ неупорне́ и не зѣ́ своего умы́слу, што́ е́сть сполно́го всѣ́мъ и еди́ной особѣ́ не позво́ляемо́; а отступни́комъ даю́тъ тоє, абы́ проти́ву пра́вды не воевали́ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 439).

Див. ще **ВОЄВАТИСЯ.**

ВОЄВАТИСЯ дієсл. недок. (з ким) (вести війну) воювати: Гетманѣ́ коронны́и с козака́ми са воєва́ль (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Владисла́въ III мла́дъ на кроле́вство бы́ль взя́тъ Угорско́е; онѣ́ турки ко́лко разѣ́ громи́ль и бы́ль прися́гль сѣ́ турками́ не воева́тисѣа (поч. XVII ст. *КЛ* 74); Є́сли онѣ́ бѣ́жій снѣ́, нехай со́бѣ́ в не́би панде́тъ, А з нами́ и пекло́мъ нехай сѣ́ не воюе́тъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 27);

(з ким) битися, боротися: А гди́жъ онѣ́ чело́вѣ́къ, то сѣ́ его́ не бою́. И бѣ́дѡ сѣ́ з нимѣ́ менжне́

воевати, хочѣ́ бимѣ́ мѣ́ль и поле́ програти́ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 27).

Див. ще **ВОЄВАТИ.**

ВОЄВНИКЪ ч. Воїн: не то воевникъ або боевникъ, хто ся у войску бѣ́еъ, але то чоловѣ́къ, хто лю́дьми справуе́ добре (Київ, 1573-1579 *АСД I*, 153); воє́вни(к) па́ве(л)... //...причини́(л) приса́гоу (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202—203); В то́й битѣ́вѣ́ ко́нь е́сть тѣ́ло, а дѣ́ша є́зде́цъ и воє́вникъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв.); Найпреднѣ́йшою бронѣ́ю ры́цера и воє́вника добро́го, е́сть зѣ́ глѣ́бокихъ вы́дтрно́стей ср(д)ца́ валкѣ́ точи́ти зѣ́ дѣ́аволо́мъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 239); Прѣ́то те́жъ со́ромѡ́ знести́ не мо́гдчи Блѣ́гоче́стїа преслѣ́довца́ и воє́вникъ, до Лати́нѣ́ ѡ(т)кола́ пришо́ль бы(л), оутѣ́къ (Київ, 1627 *Тр.* 397).

Див. ще **БОЄВНИКЪ, ВОЄННИКЪ.**

ВОЄВОДА, ВОИВОДА, ВЪЄВОДА ч 1. Воєначальник, воевода; гетьман: Та́къже́ и то́тъ воєво́да кото́ры(и) Пе́рскій припрова́дилъ бы́ль жо́лнѣ́ре,... тѣ́а́рь закрѣ́вши, же́ зѣ́ та́къ мно́гихъ ти́сачей ма́лѣю оуве́ль ли́чбѡ́, зе́ всты́домъ вѣ́ свою ѡды́шо́ль сто́ронѡ́ (Київ, 1627 *Тр.* 663); ѡ́ныи не́збѡж-ни́кове та́мъ сто́а́чи́и и на Бо́лгары́ войнѡ́ поднести́ на́ра́дили́са́ и на́мѡ́вѡ оучи́ни́ли, два́ бо́вѣ́мъ бы́ли Воє́воды,... дрѣ́гий ѡ(т)шо́ль на Бо́лгары́ воева́ти, зѣ́ кото́рыми ма́ючи́ битѣ́вѡ́, поро́жонѣ́мъ зо́ста́ль (Там же, 667); Архіма́гирь: Ста́рѣ́йшій Пова́роѡ(м), Кѣ́х-ми́стрѡ́, ма́йсте(р) кѣ́харѡ(м), або́ Воє́во́да во́йска, ге́тманѣ́ мѡ́жеѡ́біє(ц) (1627 *ЛБ* 181).

2. (урядник, що представляє найвищу місцеву владу), воєвода, правитель, намісник: и на сонѣ́ми-ща(х) бо́удоу(т) би́ти васѣ́, а и пере́(д) воє́воды́ и пере́д црѣ́ бо́удоу(т) вѣ́дити васѣ́ дла́ мене́ на свѣ́до́цтво́ имѣ́ (1556—1561 *ПС* 180); Є́пархѣ́,... дрѣ́дни(к) на(д) по́вѣ́то(м), прело́жоны́(и) на(д) кра́йною, то(ж) и воє́во́да (1627 *ЛБ* 204);

перен. (про духовну особу вищу за саном або авторитетом) верховод, провідник, проводир: и рекль і́с ко́ прише́(д)ши́(м) на него́ арѣ́хє́решѡ́мъ и воє́водамѣ́ црков́нымъ́ и кѣ́ ста́рѣ́шимъ́ яко́бы на ро́зѣ́бойника́ при́шли есте́ изѣ́ ѡро́ужїє́мъ (1556-1561 *ПС* 332); Вели́кій оучи́те(л) ге́рони(м) называ́еъ его́ [моисе́я] вѣ́вѡ́дою́ и прѣ́ши(м) з по́усте́(л)ни-

ко(в), и са(м) ѿ(т)ць его захарїа ѿ великой его гбдности пророкѹючи та(к) ѿ не(м) мови(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 249);

(про правителя небесних сил, ангелів) вождь: И в' кождомъ порад'кѹ, и полѹку ихъ, поставилъ над' ними старѣишиною и воєводѹ; таковъ порадокъ оустановилъ в' нихъ: абы кожды хбръ аггльскый, пребывалъ въ своѣмъ предѣлѣ, и замѣрен'ной свѣтлости (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3); Вѣрѣ, панянько, не естемъ я змиева рода, Але естемъ Архаггль, з нба воевода (I пол. XVII ст. *Рез.* 180); Гей панове воєводи, ти пане Трубаю, И ти Венеро, што я для того васъ до себе волаю, жебисмо зажили яковой поради, Щобъ з Хр(с)товою дшею аггли не оучинили зради (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 19); Што ся наконецъ ткнетъ слова "гетманъ", "воевода" albo "князь" и "вожъ", не толко Петрѣ тыи тытулы маеть, але и другии всѣ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 458); Радуйтеса Чинюначалници,... Воєводове Нб(с)-ныхъ Герархїи (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.).

3. (у Польському королівстві і Литовській державі — намісник короля або великого князя) воєвода: Воєводе киевскому князю Ивану Львовичу Глинському (Вільна, 1506 *АЛРГ* 119); позывал есми Єе Милости... за жалобою слѣжебника княза воєводы... Троцкого (Луцьк, 1546 *AS IV*, 458); ясне а вы(с)це ве(л)мо(ж)ны(м) пно(м) воєвода(м) пно(м) ...староста(м) и по(д)старосте(м)... мы смиренъ(и) Арсени(и)... со бл(с)вение(м) бжи(м) проси(м) (Стратин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); воєвода киевски(и) пдстилъ корованъ... стороною отъ дороги звыклоє (1552 *ОКан.* 3. 19); жаловал... Ме(л)чи(ц)ки(и) ѿ(б)тяжливѣ на... Мацевича, его м(л) княж(и) воєводы Кие(в)ского, наме(сть)ника ви(л)ского (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43); повинѣ(н) бы(л) па(н) воєвода... вси кгру(н)ты жо(р)нишьские... спо(л)на подати (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4043, 36); А в том часѣ наступилъ сейм у Варшавѣ, на который воєвода киевскій з великою потужностю приѣхалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37) Передо (м)ною Яндшо(м) з лого(и)ска тышъкевичомъ воєводою и Єнерало(м) зе(м)лѣ Киевски(х)... Панъ Янѣ хлебо(в)ски(и)... // чини(л) ѿповѣданъе (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2-2 зв.); пе(в)ная на(с) вѣдомость

за(и)шла... ѿ(т) пана Киселя воєводи браславско-го (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); панѣ воєвода ѿськолъски(и)... кдпѣцѣвъ наши(х) въпере(д) забравѣ (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38);

(посада як символ великої влади або ознака приналежності до представників привілейованих верств суспільства) пан, воєвода, владика, начальник, керівник: понѣже и лѣкарѣ такъ тѣло на при-шлый часъ заховаетъ, кгда неоулѣбный члбн(к) о(т)тинаѣ(т). и воєвода кгда єдностаїне згбднѹ злою мѣсль в' распороше(н)є приводи(т) (Острог, 1598 *Отп. КО* 14 зв.); Єсли воєвода хтѹ, Єсли прѣложбный якїи або хто ѿ(т) велмѹжны(х) панѹ(в) и Кназей, єсли и са(м) Царѣ корѹнѹ нѹсачїи а негѹднѣ приступаетъ, вспынїи и заборонїи, бо(л)шѹ тѣ на(д) нѣго маетъ владѣ (Київ, бл. 1619 *АзВ.* 301); Кѹсїтѣ ѿна и Княжа(т), спѹлѣ з' и(х) Кна-гїнами, Громѣди(т) Кашталѹно(в), і з' Воєводами Подтинаѣтѣ твѣрды дѣбы Васѹнскїи, И высокїи дрѣва, Кѣдры Ливѹнскїи (Київ, 1622 *Сак. В.* 50); Бо якъ бѣдѣчи хто оубѹгимъ, чїнитъ себе воєводою, або иншимъ котѹрымъ Прѣложбны(м), лицѣмѣрни(к) єсть (Київ, 1637 *УС Кал.* 64); Ной трї сыны мѣ(л) ѿ(т) того на трое люде роздѣле(н)ни, с пе(р)ваго сна з' аѣта пошли кролеве княжата кашталїи воєводи, з второго з' сїма пошли патрия(р)хи, владики и всѣ дхѹвнии: а с третьего котораго звано Хамъ с того пошли люде про(с)тии (серед. XVII ст. *Луц.* 529).

4. (титул правителів Молдавського князівства та їх синів) воєвода: милостїю божїєю, мы стефан воєвода, господарь земли молдавской, знаменито чиним ис сим листѹм нашимъ въсѣм, кто на немъ възрїти или его чтѣчи дслышитъ (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); Иѹ але(к)са(н)дрѣ мл(с)тию божию воєвода господа(р) землѣ молдавскихъ (Хуші, 1558 *ЛСБ* 27); Аѣ бо što mi řečet Štefan vujvoda? (1571 *П. про воєв.* 416); Ѽ ти(и) ли(с)ти... что є(с)тѣ ваша м(с) просили ѿ(т)слали(с) ваши(м) мл(с)тѣ(м): до є(г) мл(с)ти сїмѣшна воєво(ди) (Ясси, 1602 *ЛСБ* 371, 1); Подкова, воєвода Волошскїи, доросши лѣтъ своихъ, низовыхъ козаковъ набравши, Петрыла воєводу Волошского зогналъ, а самъ на воєводствѣ ослѣлъ (поч. XVII ст. *КЛ* 76); га(л)ка ѿкру(г)-

лая з на(д)писо(м) Іо(н) Алекса(н)дра воеводы мо(л)давского (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 4).

5. Вл. н.: а ѿдного вола... в по(д)дано(г)[о] его на (и)ма у Семѣна Воеводы,... в оборѣ... засталъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 125).

Див. ще **ВОЄВОДЬ**.

ВОЄВОДИНА, ВОЄВОДИНАЯ, ВОЄВОДИНАА ж. Дружина воеводы: про то я,... воеводина Волынская, чиню явно и визнаваю тым моимъ тестаментомъ, кому бы то ведати належало,... если-бы... часть смертелный на мене пришлоъ,... полежаю душу мою во Троицы славимому Богу (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/І, 29); На Волынь понесъ Масло... // до пана крайчого... // до городничого Виленского... до воеводиное Витебское... до старостиное Ковенское (1563 *РИБ XXX*, 686-688); па(н) анѣдре(и) тимофеевичъ ѡбтежливе жалова(л) ...на его м(л) п̄на матея лешневского ро(т)мистра его королевско(и) м(л), которы(и) на се(с) ча(с) во (и)ме(н)ю еє м(л) кнегини богѣшово(и) корецко(и) воеводино(и) во(л)ы(н)ско(и) то(р)говици лежу має (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88); В м̄стя(м) всего доброго ѡпри(й)ме зычливая Єлисавета Могилиная пж(ж)да воеводиная зе(м)лѣ мо(л)да(в)ское (Устя, 1612 *ЛСБ* 438, 1); ознаймуемо..., иж приточилас перед нас... справа... межы воеводичомъ рускимъ ...воеводиное руское сыном..., а Еремияшом Корибутовичем-Вишневецкимъ... о забране, посягнене и привласчене собе... кгрунтовъ (Варшава, 1635 *ЧИОНЛ XIV-3*, 148); Воеводинаа (Уж. 1645, 39 зв.); долгѣ тысячи(и) чтыро(х), котрые церкви божо(и) о(д) такъ давного часѣ... позычи(л)... воеводино(и) подолско(и) и до того часѣ не о(д)даєтъ (Львів, 1647 *ЛСБ* 1043, 77); урожоны(и) его м(л) панъ Шасны(и)... слуга еє м(л)... воеводино(и) виле(н)ско(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192); Воеводина. Palatina (1650 *ЛК* 434).

ВОЄВОДИНСКИЙ *прикм.* Те саме, що **воєводинъ**: Тыє... люди ви(н)ны нево(д) воеводинъ тагнѣти на ѡзерѣ замъковомъ... а ѡловы // сѣ свое(и) ѡтъчи(з)не ѡ петро(в)цохъ кѣ воеводи(н)ские тамъ же и кѣ погребомъ(!) за деснѣ ѡ ловы жъ... ходити (1552 *ОКЗ* 43 зв.-44).

ВОЄВОДИНЪ, ВОЄВОДЫНЪ *прикм.* (який

стосується воеводи або належить йому) воеводин: Мы с того листу пана воеводина и с того тежъ, который от того москвитина до пана воеводы киевского писан, копей казали списати (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 8/V, 7); нехай лист сѣдовый пана воеводин князь Кошерский положить (Львів, 1537 *AS IV*, 86); ѡ воротъ замъковыхъ воеводиныхъ стерегутъ сторожи два (1552 *ОКЗ* 37); многие люди, Его м(л) кн̄зя воеводыни сѣна кося(т) (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18); Жаловаль передъ нами бояринъ Миколаевский... на подданого его милости князя воеводина, Куца, съ Кланятичъ (Мстишин, 1570 *АрхЮЗР* 6/І, 73); Воеводинъ (Уж. 1645, 31); кляшто(р) заложено ѡ воеводино(м) дворѣ на стрѣлници (серед. XVII ст. *ЛЛ* 177).

Див. ще **ВОЄВОДИНСКИЙ**.

ВОЄВОДИЧОВАЯ ж. Жінка воеводича: Маєтъ еє милость, пани воеводичовая, тотъ манастырь... сама держати (Клевань, 1535 *АрхЮЗР* 1/І, 476); тоє имене... маєт быти вѣчне в держанью ѡ теткы моеє, Єа Милости панєє Миколаєвое Сопежиное, воеводичовое Новгородское (Камінь, 1571 *AS VII*, 386); Особливе цын и мѣдъ по еє милости панєи воеводичовой при манастыру осталая (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); янъ кле(м)бовъски(и) пленипоте(нт) панны теѡфили лесчи(н)ское ...Панє(и)... воеводичовое... дѣди(ч)ки ме(с)та ле(с)чина (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 132).

ВОЄВОДИЧЪ, ВОЄВОДЫЧЪ ч. Син воеводи: Ино мы ѡ том до воеводича Рѣского мечного краковского писали (Краків, 1525 *AS III*, 275); па(н) рома(н) васи(л)єви(ч) ма(р)ко(в)ски(и)... ме(л) за собою в ма(л)же(н)стве до(ч)ку п̄на Ѳедора гараина земенина ве(л)можны(х) п̄но(в)... воеводичо(в) виле(н)ски(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 36); его мл(с)тъ кн̄зь яхи(м) коре(ц)ки(и) воеводи(ч) зе(м)ли во(л)ы(н)ское (Люблін, 1591 *ЦДІАЛ* 181, 2, 105, 3, 1); Иванъ Волоото(в)ки(и)... со(з)на(л)... и(ж)... ѡ(т)не(с)лѣ есми по(з)во(в) десе(т)... до ме(с)та Паволочи писаные в жалобе (вел)можни(х) еє мило(с)ти пнєє ан̄гны хо(д)кевичо(в)ны кня(ж)-ны Коре(ц)кое яко дѣди(ч)ни а его м(л) княжати Яхима Коре(ц)кого воеводича во(л)ы(н)ского яко ѡпекѣна на(и)вышѣшо(г) еє м(л) (Житомир, 1609

ЦДІАК 11, 1, 5, 3); 15 сосено(к) п(н) пе(тр) воеводи(ч) мо(л)давски(и) дарова(л) ѿ(т) ты(х) внесены в це(р)ко(в) з ѿлицы хлопо(м)... зло(т) 1/8 (Львів, 1627 ЛСБ 1051, 3 зв.); Мы Петръ Могила, воеводичъ Земель Молдавскихъ... умыслили есмо Братію новопостриженную для пильнованья наукъ особно въ томъ же Монастыру нашомъ Печерскомъ // фундовати (Київ, 1637 ОЛ 25-26); Воеводичъ, Palatim Filius (Уж. 1645, 39 зв.).

ВОЄВОДКО ч. Вл. н. Фентій Воеводко (Дермань, 1645 ВІАС II, 264).

ВОЄВОДСКИЙ, ВОЄВОДЪСКИЙ *прикм.* Воеводський: а такъ намъ Грышко Лучичъ зъ братею своею... навъпоминалъ... подъ зарукою господарскою и воеводскою не однокротъ, передъ людьми добрыми намъ заручалъ, абыхъмо съ тое нивы ихъ, дворъ нашъ знесли (Овруч, 1551-1559 АрхЮЗР 3/1, 324); которы(и) же то кви(т) за подобанъемъ и очевисты(м) При(зна)н(е)мъ и Про(з)бою ... Пна чашника бра(с)лавского А за приня(т)е(м) наши(м) судовы(м) ѿве(с)... слово в слово до книгъ земъски(х) воево(д)скихъ... е(ст) ѿписа(н) (Вінниця, 1623 ЛНБ 5, II 4058, 36 зв.); Янѡшъ тишъкевичъ з лого(и)ша воевода и енераль земълъ Киевъски(х) Житомиръски(и)... Панѡ михалу лозъце... владзею ѿрядѡ мое(г) воеводъского Приказѡ абы вм(л) за симъ позъво(м)... передо мъною... //...самъ ѡбли(ч)не ... сталъ (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 139-139 зв.).

ВОЄВОДСТВО¹, ВОЄВОДЪСТВО, ВОЄВОДЦТВО, ВОЄВОЦСТВО, ВОЄВУДЪСТВО с.

1. (*посада воеводи*) воеводство: дай Пане Боже, абых я слышала и видела Вашѡ Милост брата моего милого в рыхломъ часѡ на веншихъ достоинствахъ, абы Ваша // Милост ехал на якоє воеводство (Павловичі, [1557] AS VI, 20-21); Што(ж) ми за пожито(к). с того гѡлоса кроле(в)ства ка(н)цле(р)ства алъбо воево(д)ства; коли а снѡвство бѡїе страчѡ, бе(з)смѡр(т)ны(и) титѡлъ (1599-1600 Виш. Кн. 210); Видимо И щось бо(л)шого, То естъ, Маєстатъ в(ш) К(р) м(л) яко ра(и) бѡжи(и) розмаиты(х) Народо(в) древы ѡквѣчены(и). Межи котрыми Напро(д) ро(с)ски(и) достоинъства. Мѡсць Сена(т)о(р)скихъ воево(д)ства, Кашталяне, И инъши(х)

Преложенъствъ На собѡ въ(р)не Нося(т) (Львів, 1609 ЛСБ 421, 3); тую унѡю зъ вѡковъ залецають каждому слѣпые вожове, и хто зъ нею шлюбъ возметь, достанетъ або уряду, албо имения, албо шляхецтва, любъ тыжъ и воеводства (бл. 1626 Кир.Н. 14); meddix, воево(д)ство, нача(л)ство (1642 ЛС 265); **на воеводствоѡ осѣсти див. ОСѢСТИ.**

2. (*адміністративно-територіальна одиниця*) воеводство: есмо дали воеводство Киевское пану Юрью Михайловичу Монтовтовича отъ насъ держати (Краків, 1507 Любав., дод. XIV); И просил мене... княз Роман, абых я з ѿрадѡ моего, воеводства Киевского ѿ то листом моим навъпоминал (Київ, 1558 AS VII, 38); приказує(м) абы есте пере(д) судо(м) наши(м)... кгда пора(д)ко(м) звы(к)лы(м) та(я) справа з реє(ст)ру в которо(м) ко(л)ве(к) воево(д)стве киевско(м) во(л)ы(н)ско(м) албо брасла(в)ско(м)... припаде(т) ѡбли(ч)не... станули (Вінниця, 1600 ЛНБ 5, II 4049, 142); Я, Ле(в) Богушови(ч) Лукоши(н)ски(и), во(з)ны(и) енера(л)ны(и) воево(д)ства Кие(в)ско(г)[о]... со(з)наваю ты(м) мои(м) квито(мъ) (Черниця, 1609 ДМВН 148); то(т) во(з)ны(и) коро(н)ны(и) не може(т) реляции в праве тѡто(ш)не(м) со(з)нава(ти) абы были во(з)ные шля(х)тичи в то(м) воево(д)стве ѡсєлыє што для велю причи(н) по(т)ребно (Кременецъ, 1614 ЦДІАЛ 765, 1, 22, 1 зв.); Спи(с) и(х) м(л) Пано(в) шляхты ѡбывателе(и) воево(д)цтва во(л)ы(н)ского (Луцьк, бл. 1627 ПВКРДА I-2, 253); На вряде кгро(д)ско(м)... передо мъною Яномъ тѡ(р)чиновичо(м) намєстѡникомъ воеводства че(р)ниговъского... Стефанъ томашевъски(и)... доброво(л)не зозналъ (Чернігів, 1637 ЛНБ 5, II 4061, 125); панъ Модлише(в)ски(и),... пере(д) нами, ура(д)никами воево(ц)тва Кие(в)ского, ѡповеди(в)шыся, и по(в)торе се проте(с)това(л) (Житомирщина, 1638 ККПС 182); приточилася справа з реєстрѡ сѡдово(г) ...за росписомъ рокѡ на ремисъсахъ воевѡдства че(р)ниговъского в рокѡ прошѡломъ... сѡжоныхъ (Люблін, 1647 ЛНБ 5, II 4069, 147); ѡблята ѡниверсалѡ ѡ(д) ве(л)мо(ж)ного... Воеводы Киевскаго до и(х) м(л) Пано(в) ѡбывателѡвъ Воево(д)ства Киевского писаны(и) (Житомир, 1650 ПВКРДА II-3, 73).

ВОЄВОДСТВО² с. (*керівна роль когось*) провід,

керівництво: И было чомѣ са дивовати знаменитомѣ
Воеводствѣ Вл(д)чцы нашої Бѣи такъ, же и малыи
дѣти, и невѣсты пѣдомъ великимъ шли на варвары,
и межи самыи жо(л)нѣре непріате(и) своихъ
впадали, и такъ великое забойство варваромъ
ѣчинили, якъ великого немѣжнаа естъ рѣчь и
слѣвомъ пораховати (Київ, 1627 *Тр.* 662).

ВОЕВОДЧИЧЪ ч. Вл. н.: помененый был сад
ведлугъ выналѣзку и шацунку мужови громады
Дерманское Фентию (sic! — *Прим. вид.*) Воеводчичу
за певную суму пѣнезей золотых полских семдесят
(Дермань, 1638 *ВИАС* II, 260).

ВОЕВОДЪ ч. Те саме, що **воевода** у 4 знач.:
М(и)л(о)стію б(о)жію ми Богдан Воевод г(оспо)-
д(а)рь земли Молдавської (Ясси, 1508 *ДВВ* I,2); Іо
аро(н) воево(д) бѣію мл(с)тію г(с)п(д)рь земле
м(л)дв(с)кой (Ясси, 1591 *МЭФ* фотокоп. 63); Ра-
дѣл михѣня воево(д)... Господа(р) Земли молъ-
да(в)ской (Ясси, 1617 *ЛСБ* 403).

ВОЕВОДЫНЪ див. **ВОЕВОДИНЪ**.

ВОЕВОДЫЧЪ див. **ВОЕВОДИЧЪ**.

ВОЕВОДЯНКА, ВОЕВОДАНКА ж. Дочка
воеводи: Я... княжна Острозская, крайчиная Вели-
кого Князства Литовского... воеводянка Смолен-
ская... малжонку моему... вси имена мои... за-
писую (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 353-354);
воеводянка Смоленская (Овруч, 1595 *АрхЮЗР* 6/I,
244); до по(з)вѣ... выданого еѣ мл(с)ти... воево-
д(и)це тро(ц)ко(и) (Кременецъ, 1605 *ЛНБ* 103,
20/Id, 1989, 102 зв.); воеводанка. *Filia Palatini* (*Уж.*
1645, 39 зв.).

ВОЕВУДЪСТВО див. **ВОЕВОДСТВО**.

ВОЕДИНО, ВЪЕДИНО, ВЪЕДИНО присл.
Разом, до купи, воедино: іс хотѣлъ за люди вѣмерети
и не толъко за люди але и жебы тыжъ сны бѣи
розогнаныи збралъ воедино ѡ(т) оного пакъ дна
оурадили абы его забили (1556-1561 *ПС* 399); Тыѣ
всѣ пора(д)ки въ страсти распатіа своѣго едіно-
ро(д)н (*пошк.* — *Прим. ред.*) // бѣій гѣ нашъ іс хс
въедино събравши, пріѣмлетъ всего вѣмѣни на
обновленіе (Острог, 1588 *Сур.* 5 зв.- 6): двѣ натурѣ
божества и челоуѣчества во едино злучившися,
поспону терпѣли (1603 *Пит.* 41).

ВОЕННИЙ див. **ВОЕННЫЙ**.

ВОЕННИКЪ, ВОЕННИКЪ ч. 1. (*той, хто за-
ймається военним ремеслом*) воїн: еще еси ко(н)-
фак(т)толюбець... еще еси млѣкопій. якоже ты
хочешъ бѣдѣ вое(н)ника бѣючогоса и борѣчогоса,
оу ци(ц)ки матернее до(ма) сидачи, ро(з)сѣдити (п.
1596 *Вишн. Кн.* 249 зв.); Боритель: Запасникъ, воен-
ни(к) (1627 *ЛБ* 11); Таковая помо(ч) котораа ста(ла)-
са Хр(с)тіанѡ(м) ѡ(т) всеі(л)ной Воеводы Бѣомѣре,
нетолъко враговъ военниковъ оупадокъ прѣд Греки
справила, але и воеводѣ Скійского в затрвоженіе и
вонтплівость впровадила (Київ, 1627 *Тр.* 660); воен-
ник *bellicosus* (I пол. XVII ст. *Своб.* 19);

2. (*той, хто веде боротьбу за що-небудь або з
ким-небудь*) борець: Такимъ же абовѣмъ на весь
свѣтъ военникомъ зъ владзою отпушенья грѣховъ
и зъ упевненіемъ звѣтязства надъ бронами адовы-
ми, посланный былъ отъ Христа Бога, рыбытъвъ
Андрей, братъ Петровъ... // ...и всѣ иншіи апосто-
лове (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 410-411).

Див. ще **ВОЕВНИКЪ**.

ВОЕННИ див. **ВОЕННЫЙ**.

ВОЕННИК див. **ВОЕННИКЪ**.

**ВОЕННЫЙ, ВОЕННИЙ, ВОЕННІ, ВОЕНЬ-
НЫЙ, ВОЕНЬНЫЙ, ВЪЕННЫЙ** прикм. 1. (*який
стосується війни, призначений для війни, военных
дій*) военный: нехай бы ѡни в домех... поготовѣ
мешкали и кони мели в себе сытыи, а зброи чисты
и спижѣ военнѣю, што на войнѣ мети прислѣшит
(Краків, 1539 *AS* IV, 202); Еще жъ взяли есмо...
инѣшого народѣ военного не мало (Єсківці, 1563
ЛНБ 5, II 4043, 25); вѣша мило(ст)... збро(и)но з
стрѣ(л)бою и ро(з)нымъ ѡру(ж)емъ вое(н)нымъ яко
проти(в) непріяте(л)я по(с)торо(н)ного... наѣха(в)ши
на дво(р) его м(л)... в то(м) дворѣ слугъ ... позби-
ва(л) и порани(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047,
23); Не иначе(и) и оучінки наші, которые соу(т)
якъ коулѣ военные, такъ бовѣ(м) з натѣры своѣи
та(ж)кіѣ соу(т), же зѣвше до землѣ тагноу(т)са
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 231 зв.). военні (I пол. XVII
ст. *Сем.*, 36); В наоуце тыжъ вѣенной не(х) бѣде(т)
цвичѣный (Київ, 1622 *Сак. В.* 49); Орѣжіѣ. Бронѣ
воѣннаа (1627 *ЛБ* 164); пра(e)liaris, ратни(и), вое(н)-
ни(и) (1642 *ЛС* 326); Мѣла бѣнаа цѣца вѣзовъ воѣн-
ныхъ бѣстрихъ... велми мнѣго (серед. XVII ст. *Хрон.*

459 зв.); Чого всего места поблизшыє украинные... през додаваня апъпаратов военных, бунтътов и рад таемныхъ чыненя, ребелизантом козаком помощью были (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

2. (який стосується війська, військової справи) військовий: Повин(н)и мешчане на службѣ воє(н)нѣю є(з)дити збро(и)но при воєводе (1552 *ОКЗ* 37 зв.); Я... службу земскую... за(в)жды служы(л) и заступоваль до ка(ж)дое потребы воє(н)ное (Луцьк, 1560 *ЦДІАК* 223, 1, 2, 1); жо(л)нере и слѣги всѣ которые бы слу(ж)бѣ воє(н)нѣю на собе поноси(ли): ѡ(т) вшеляки(х) судов до двана(д)ца(ти) неде(л): по роспѣще(н)ю во(и)ска маю(т) бы(ти) во(л)ни (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); рѣта, лю(д) велики(и) воє(н)ны(и) (1596 *ЛЗ* 74); Чомѣ на тоє свѣ(ц)кѣ стѣскають, же дѣхвныє протѣвко правѣ котѣрое ѡ(т) килкѣ деса(т) лѣтъ заборонило того, абы..., жадные добра свѣцки(х) осѣбѣ не были на дѣхвѣнство надаваны, бо затѣмъ надаванье(м) // слоужба воєннаа гѣне(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 194 зв. -195); Слѣ(ж)ба воє(н)ная (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 2); То(т)же вѣ(к) сво(и) молоды(и) присто(и)не провадил: ...ставаючи ѡ(д)ва(ж)не з сво(и)м) вла(с)ни(м) людо(м) воє(н)ны(м) По(д) хотѣне(м) проти(в) турчина (Київ, 1647 *Enim. Mog.* 154); Мы слѣги твои обличѣли єсмо пѣчты людѣй воєнны(х) котѣры(х) єсмо мѣли под' рѣкою нашею, а не згѣнѣлѣ и одѣнѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 148 зв.); вси воєнныи мѣжеве // помѣрли на пѣщи (Там же, 162-162 зв.).

ВОЖА, ВУЖА ж. Віжки: в. м(с),... у Миха(й)ла Голубчѣнѣка — ... во(з) с хомуто(м) з у(з)дою и з жожами чоты(р)ма взя(в)ши на сво(и) вла(с)ны(и) пожитокѣ ѡбу(р)нулѣ (!) (Володимир, 1628 *ТУ* 284).

вужа братская — братерство, братська єдність: бѣды у вужи братскуй, у трудѣ и у подвижѣ, стерегучи ся много у голодѣ и у безвудю, у постѣ много (XVI ст. *НС* 16).

Див. ще ВОЖДЪ², ВОЖКИ.

ВОЖАЙ ч. Вождь, поводитир: Бѣде(т) помощнико(м) нѣши(м) то(и) котѣрѣй є(ст) жожає(м) нѣши(м) и ѡпередѣтеле(м) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 27 зв.).

Див. ще ВОЖДЪ¹, ВОЖЬ.

ВОЖДВИЖЕНІЄ *див. ВОЗДВИЖЕНІЄ.*

ВОЖДЕЛѢВАТИ, ВЪЖДЕЛѢВАТИ *дієсл. недок.* Пристрасно бажати, палко хотѣти: Похотствѣю, вѣжделѣваю, // Желѣю, пожадаю, хтѣво(ст) маю (1627 *ЛБ* 90-91).

Див. ще ВОЖДЕЛѢТИ.

ВОЖДЕЛѢННОЛЮБНЫЙ *прикм.* Любѣязний, ласкавий: Мнѣ во(ж)делѣ(н)но лѣбныє Пѣве Лвоване бра(т)ства ѡспѣнѣя Стѣя Бѣа Поспѣше(ст)ва вѣ врѣмены(х) получѣнѣя вѣчны(х), Исти(н)но вм(л)м зѣчу (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

ВОЖДЕЛѢННО *присл. (цсл. вѣжделѣнно)* за бажанням, з власної охоти: Виждѣ, коли имѣет кто два сына или отрочища, и єдин, вожделѣнно рас-торг любѣвѣ домашнѣго пребывания узы, домѣстит-ся на службу царскую владѣющего всею землѣю, быти с ним... и заступати... своих от всѣх хотѣщих быти от власти навѣт, и бѣд, и досад, от иску-сителя навождаемых и наносимых (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

ВОЖДЕЛѢННЫЙ, ВЪЖДЕЛѢННЫЙ *прикм. (цсл. вѣжделѣнныи)* жаданий, милий, доро-гий: що вправдѣ не то(л)ко мнѣ самому, аѣ и всѣмъ вѣрны(м) рѣ(ч) то є(ст) ѡ(т)давна пожаданая и вожделѣнная (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 510); ѡ Снѣ мой прево(з)люблѣнны(и), вѣжделѣннаа моѣ радости (Чернігів, 1646 *Перло* 92 зв.); Молѣтва до Персѣны Гѣа нашѣго Іис Хр(с)та; зѣло слѣдкаа, и вѣжделѣннаа дѣши стѣблѣвой, и Хр(с)толюбѣво(и) (Там же, 100 зв.).

ВОЖДЕЛѢТИ, ВЪЖДЕЛѢТИ *дієсл. док. (цсл. вѣжделѣти)* забажати, захотѣти, забагнути: єгда то вѣслышала, то больше во(ж)делѣла видѣти є(г) (1489 *Чет.* 5 зв.); Власне той хитры, а неина-чей, Скарго,... твоему костелови щастѣе даровал, которого господѣ наш Исус Христос... царство мирское..., ухитряючи лакомством алчтво его и поклонения ищучи от него, если бо оно имѣти вожделев, того абие оттряс, отверг и обезчестив (1608-1609 *Виш. Зач.* 230); душа правѣ(д)ныхъ ѡузритъ инѣю радѣсть; вѣж(д)елѣннѣю Аггломѣ Бѣжимѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 162 зв.).

Див. ще ВОЖДЕЛѢВАТИ.

ВОЖДЪ¹, ВОЖДЪ ч. 1. (цсл. вождь) провід-

ник: абы(с)мѡ... их помочниками были, и до зба-
ве(н)ноѡ цнѡтами ѡторованоѡ дорѡги, вождѡми, и
проводниками им сстѡлиса (!) (Київ, 1637 *УЄ Кал.*
668);

поводир: дан же ми пло(д) во втробѡ, да ми
бѡде(т) вожд(д)ь старости моєи (1489 *Чет.* 147 зв.);
Є(г)листа выписоує... хс̄ посѣщѣнныи хлѣбы припо-
минаєть. в соуботоу и якъ черезъ ночь молитѣса. а
ап(ст)ломъ имена называє(т) и наоучаєть ѡ бл(с)л-
веньствѣ: и ѡ слѣпомъ вождоу а несправе(д)ливого
соуда противъ ближнихъ заборонаєть (1556-1561
ПС 232).

2. (*керівник, керманич*) вождь, глава: От онаго
тогда часу еще дух святой от костела латынского
отступил, коли папа — вождь и начальник костела
латынского — смирение христово поверг (1608-
1609 *Виш. Зач.* 222); Перво изрек Златоусты, иже
священником, вождем и наставником многих быти
не может, кто просвѣщения и совершения с
мудростию словѣсною (вѣдати, як кого спасати
различно) не достигнѣт (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.*
238); рѣнсерс, кня(з), вождѡ, пѣ(р)ви(и), вл(д)ка
(1642 *ЛС* 330); Іерѡни(м), и иные чѣнаѣ змѣнѣа а
повѣдають, же Пѣтрѡ сѣи вожд(д)ѡ Ап(с)лѣскѣй
вѣне(с)лѣ то(т) ѡбѣчай (Лѣвѣв, 1645 *О тайн.* 128).

Див. ще ВОЖЬ.

ВОЖДЬ² ч. (*цсл.* вождь) Вузда, узда: habena,
habenula, узда, вождѡ, уздяница (1642 *ЛС* 213).

Див. ще ВОЖА, ВОЖКИ.

ВОЖДЬ *див. ВОЖДЬ*¹.

ВОЖЕНЄ, ВОЖѢНЄ с. Возіння, перевезення:
кгда са имѡ sprawy коло того имена ихъ, Любча,
ѡ границы из сѡседы их ѡбаполными трафѡют...
тогда они ѡ воженю тых привилѣєвъ своихъ голов-
ныхъ черезъ далекостъ дороги и для небезпечности ѡт
людей неприѣтелскихъ и ѡт огна великѡю трѣд-
ность приймають (Вільна, 1545 *AS* IV, 433); ѡ(т)
вожена каме(н)я дерева а(л)бо дро(в) ку пале(н)ю
плиты... вы(з)воляємъ ве(ч)ными часы (1566 *ВЛС*
8); взя(ли)... скри(н)ку, в которо(и) было... две
тисечи золоты(х) по(л)скихъ, которые да(л)... для...
вожена попело(в) и и(н)ши(х) потре(б) будныхъ(х)
(Житомир, 1582 *АЖМУ* 39); А до того дей еще
женцовъ, работниковъ его наемныхъ, которыхъ

онѡ собе на роботу жнива и на воженя с поля до
гумна своего збожа... былѡ способилѡ, тамъ же...
на полю на жниве... кгвалтовне побили, помордо-
вали и поранили (Луцѡк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 243);
в середѡ ѡ(д) вожена зє(м)лѣ коласѡ 26 fr. 1 и 22
(Лѣвѣв, 1634 *ЛСБ* 1054, 8); ѡска(р)жали(с) на(м)
чернѣ мн(с)тира Пѣсти(н)ско(г) Кѣвско(г) Никѡл-
ско(г) ижѡ и(м) кривдѡ... въ воженю чо(л)нами
чере(з) росѡ кѡпцо(в) и инши(х) людеѣ з возами
товари и(х) чините и чини(т) допѡщаєте (Мошни,
1650 *ЦНБ ДА /П-* 219, 16).

Пор. ВОЗИТИ.

ВОЖЕНИЕ с. (*цсл.* вожение) водіння, супрово-
дження: ѡзрѣте мѡвлю ѡ ве(с) постѡпо(к) берес-
ти(и)ски(и), з ѡвдешного постѡпкѡ, в то(и) мене-
но(и) згодѡ соє(ди)ненѣи и любви: ѡзрите воженѣ
и по парѡ хоженѣ, которое ксе(н)дзове бискупѣ на
ке(р)машѡ с церкви идѡчи, залецаю(т) (1598 *Виш.*
Кн. 305).

Пор. ВОДИТИ.

ВОЖИВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (що)
Неоднократно возити: кгда пашѣна роживала а
мелючи тѡтѡ воживано мѡкѡ до киева... прихожи-
вало тогда з млына выхованѡ хлѣбомѡ на м̄ ѡсо(б)
(1552 *ОЖЗ* 122).

Див. ще ВЕЗТИ, ВОЖУВАТИ, ВОЗИТИ.

ВОЖИТЕЛЬ ч. Наставник: Толко па(т) лѣ(т)
мѣ(л)... гды... ѡ(т)ца своего до(м) ѡпоѡстивши и
лю(д)ского оухорѡнаючиса спо(л)ковѡна, гонѡра-
ми и рѡскошами свѣта того збрѣдившиса в поѡщѡ
ѡ(т)ишо(л) и бѣстѣй срѡкгы(х) себе вожитѣла и
товѡриша оучини(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 254 зв.).

ВОЖКИ *мн.* Вѣжки: взяли... коня сивого,... во-
зовѡ три с хомутами, з дугами, з вожками, з уздами
(Луцѡк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 243); хомуты три з
дугами и з уздами трема; ужицѡ три, вожокѡ
прядивныхъ трое (Пересѡпница, 1600 *АрхЮЗР*
1/VI, 297); урадѣни(к) коро(с)тешѡ(в)ски(и) из
стрѣ(л)цами... пограбили... хомуто(в) три(д)ца(т) з
дугами и з во(ж)ками (Житомир, 1609 *ДМВН* 177).

Див. ще ВОЖА.

ВОЖОВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (кого)
Неоднократно водити: злодѣеве, крадучи конѣ, до
него... вожовали (Луцѡк, 1579 *АрхЮЗР* 3/I, 8);

Свѣдки стали у очій: признали... о обцованю з злодѣями, што єму воли до кухнѣ его вожовали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31).

Див. ще ВЕСТИ, ВОДИТИ.

ВОЖУВАТИ дієсл. недок., многокр. Те саме, що **воживати**: Также заразомъ подѣ тотъ часъ... наездѣники Рафаловскіе стыргѣ две, при частыхъ на тотъ дворъ Зарубинскій наездахъ,... збожа молоченые, меновите жита — вожували, перевезли и межи себе розобрали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/1, 566).

Див. ще ВЕЗТИ, ВОЗИТИ.

ВОЖЪ ч. (*той, хто веде невідомими дорогами або хибним шляхом*) провідник, проводир: воевода киевськи(и) пѣстилъ корованъ ѡны(и) стороною ѡтъ дороги звыклоє киева чере(з) поле минаючи каневъ... и далѣ вожовъ которые ѡтѣпровадили корованъ ѡны(и) (1552 *ОКан.З.* 23); и такъ и теперъ мѣйсца нѣ мають тые слѣпыє вожове зъ своею зъ гнилою унією, съ которыхъ и теперъ, ляхи смѣются не вымовне (бл. 1626 *Кир.Н.* 13); Дай ми члѣка яковѡго, котѡры(и) бы презъ нѣакіи лѣсныи, тернѣстыи и багнѣстыи шѡлѣ мѣстца, гдѣбы и огѡнь выпадалъ,... штѡбы емѣ бѣдѣчи чѣрствымъ, чѡлымъ и стѡлымъ, маючи ѡко вѡжемъ, чинѣти приходило (Вільна, 1627 *Дух.б.* 26);

(*той, хто водить, супроводжує сліпих*) поводитир, повожатий: вожеве соу(т) слѣпіи слѣпыхъ слѣпый если бы слѣпаго водилъ обадва бы въ ямоу вѣпали (1556-1561 *ПЄ* 69 зв.); оставте ихъ, повѣдаєтъ, вожеве слѣпіи слѣпцемъ суть, слѣпецъ же слѣпца // если ведєтъ, обадва въ яму впадуть (1603 *Пит.* 36); слѣпыє поспѡлѣ зъ своїми слѣпыми вѡжами, до прѡпасти згинѣнѣа, вѡлѡтѣса и вѣпадываю(т) (Євѣа. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 8 зв.);

перен. (той, хто допомагає духовно очиститися від гріхів, вказує правильний шлях) проводир, наставник, опікун: такъ ма бѣже мѡй грѣхы заслѣпѣли, же нѣчѡго не вѣжоу згѡла: боу(д) тѣды вѡже(м) мѡимъ, дѣшѣ мою лѡски твоєи ла(м)пою ѡсвѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189 зв.);

перен. (те, що допомагає орієнтуватися на місцевості або вказує напрям руху) орієнтир, дороговказ: Три ѡные вѣ(с)хѡдныє вѣщковѣ, кды при-

шли, вѣ іоудею на поклонєніє месїашѣ правдивоу, вѡжа мѣли дорѡгы звѣзды (поч. XVII ст. *Проп. р.* 179 зв.).

2. (*той, хто очолює певну групу людей*) вожѣ, ватажѡк; керівник: алчѣба здравію мѣти а оуности вожѣ (1489 *Чет.* 308); не безъ великихъ явныхъ а слѣдшны(х) причинъ, всѣхъ вѣсхѡдѣныхъ и полудєнѣны(х) сторонъ, или цѣрквей пастыреве мѣсєли опѣстити заходѣного костєла вѡжа (Острог, 1587 *См. Кл.* 18); игѣмѡнъ, вѡжѣ, стѡрѡста (1596 *ЛЗ* 51); Такого вѡжа зыскало російское плєме (поч. XVII ст. *КЛ* 91); И ѡвѣше(м) на(д) ни(х) всѣхъ найдоує(ш)са зацѣнѣйшій: Абовѣмъ Вѡжа лѣѡдѡви с тебѣса дѡло, И такъ дѡброгѡса Пѡстыра ѡуказѡло (Львів, 1616 *Бер. В.* 76); Кнѡзь: Начѡлни(к), во(ж), ксѡнже (1627 *ЛБ* 53); Дѡзнѡлъ тогѡ на собѣ слѡвѣный ѡнѣй Гѣтманъ вѡйска. Гѣлѣскогѡ Іѡѡвѣ, котрый позабѣлѡвши зрадѣцкѡ слѡвѣны(х) и зацѣныхъ вѡжѡвѣ лѣѡдѣ Ізраїлѣскогѡ,... прѣ(з) всѣ лѣта цр(с)тѡва Дѡвѡ Крѡла вѡєнногѡ цѣлѣ зѡстѡлѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 940); тамъ не маючи одѣ никогѡ жадного ординансу... тудєжъ и подѣ тотъ часъ найвыжшого директѡра вѡжа вѡиєвѣ его кор. милѡсти... по добрахъ дєдичныхъ... вѡєвѡдиноє вѣленское... лѣѡдѣ свой роспустивши, тамъ же смѣли... гвалтѡвныє грабєжи чинѣти (Кременєць, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 437);

перен. (той, хто користується великим авторитетом і має вплив на інших) керівник, наставник, проводир: Слыши,... яко нашъ вожѣ Ісусъ Христѡсъ насъ языковъ вѣрующихъ в него вѡпасє и надѣющихся на него в плєнєніє Ієрусалимское ѡтъ Еусѡписіяна и Титуса ѡтъ Римлянѣ изѡбавилъ (1580 *Спис.* 5); Петра... обралъ, абы былъ вѡжомъ учнєвѣ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 248); Хтѡ (ж) є(ст) ѡко в тѣлѣ цє(р)ковно(м), то є(ст) во(ж) и наставни(к) (1598 *Виш.Кн.* 282); Присмѡтрѣючи са на такіє... пѡстоупѣки ѡко(м)... з рѡзмысло(м) велѣкы(м), велѣкіє... повѡжные вѡжѣ, наставники пристѣповали (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 210); Прєсвѣтлыє тѣды тѣє раны в прч(с)тно(м) тѣлѣ своє(м) захѡва(л) хс, жебы наслѣдова(л) вѡжа спанѡлого (поч. XVII ст. *Проп. р.* 166); Настѡвникъ: Настѡѡтє(л), прѣложѡны(и) вожѣ, вѣчитє(л) (1627 *ЛБ* 71).

Див. ще **ВОЖАЙ, ВОЖДЬ**.

ВОЖЪНС див. **ВОЖЕНЕ**.

ВОЗАТАЙ ч. (цсл. возатаи) візник: воза́та(и), въ́(з)ни́ца (1596 ЛЗ 37); vector, ris, возите́(л), возата́(й) (1642 ЛС 408); воза́тай. Auriga. Vigarius. Trigarius (1650 ЛК 433).

Див. ще **ВОЗИТЕЛЬ, ВОЗНИКЪ, ВОЗНИЦА**.

ВОЗБРАНЕНИЕ, ВЪЗБРАНЕНІЄ с. (цсл. възбранение) заборона: единитися от благочестивыи вѣры (в прелестную) хотя бы по своей воли и хотѣли, але от зазрѣнія совѣсти и от возбранения святого апостола Павла, учителя нашего, не можем (1608-1609 Виш.Зач. 207); Спѣна: Възбранѣніє...Перешкѣда (1627 ЛБ 120).

Пор. **ВОЗБРАНИТИ**.

ВОЗБРАНИТИ, ВОЗЪБРАНИТИ, ВЪЗБРАНИТИ дієсл. док. (цсл. възбранити) (що і без додатка) заборонити: хотящому ѿ тебе взяти не во(з)брани (Львів, 1587 ЛСБ 65а, 3); И иже аще изволитъ прычетникъ отъ нашего синькглита бывати, сему ни отъ кого же никакоже възбранену быти (Вільна, 1599 Ант. 551); у церкви зостался злодей... и пошолъ зъ олтаря до образа Пресвятой Богородицы, хотячи оборвати килко чирвоныхъ было тамъ на образе, але нѣякая божественная сила възбрани ему, килко разъ ударило его о землю отъ образа (поч. XVII ст. КЛ 84).

Див. ще **ВЗБОРОНИТИ, ВЗБОРОНАТИ, ВЗБРАНЯТИ, ВОЗБРАНЯТИ**.

ВОЗБРАНЯТИ, ВОЗБРАНАТИ дієсл. недок. (цсл. възбранати) (кому, що) забороняти, перешкоджати: не възбранаетъ намъ пити Хсѣ (1489 Чет. 300); ва(м) ѿ сто(м) дѣсе повелеває(м) и во(з)бранає(м) таковы(х) боже(ст)ва ѡписание ѡбразо(в) не имети и ни писати (Рогатин, 1591 ЛСБ 158); таже утвердивши сумнения вѣры благочестивыми догматы, тогда внѣшних хитростей для вѣдомости касатися не възбраняти (Унів, 1605 Виш. Домн. 190); въ ѡлтарь входѣ самъ съ ѡпасѣніємъ, в чѣстой совѣсти, а прѣстым възбранѣй (Львів, 1642 Жел. П. 3).

Див. ще **ВЗБОРОНИТИ, ВЗБОРОНЯТИ, ВЗБРАНЯТИ, ВОЗБРАНИТИ**.

ВОЗБРАНЯТИСЯ, ВЪЗБРАНАТИСА дієсл. недок. (цсл. възбранатиса) заборонятися: нынѣ же

во градѣ, глаголет, проповѣдь не възбраняется (Унів, 1605 Виш. Домн. 188); А если бы хотѣл, възлюбленный любомудрче, и надворное мудрости хитрость увѣдати, не възбраняется у наших, в церкви мѣсто имѣющих (1608-1609 Виш. Зач. 203).

2. (кому) Противитися: Пото(м) пришо(л) его сѣаа мл(с)ть коу Петрови, хотячи ноги ємоу оумыти, а Петръ възбрана(л)са ємоу (XVI ст. УЄ Трост. 54).

ВОЗБРАТИ дієсл. док. (цсл. възбрати) перен. (кого) набити, вдарити, всипати: Potum ieiū iskali Truželnicy Chodiecų po zeleney dubrowicy. A znaszodszы prywieli ieiū Mikicy Kotry ieiū wozbrał po huzicy (поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 1).

ВОЗБУЖАТИ дієсл. недок. (цсл. възбоужати) (кого чим) збуджувати, викликати: Видиши ли, яко лжею на гнѣв своего короля на руский народ възбужаеш! (1600-1601 Виш. Кр. отв. 160).

Див. ще **ВЗБУДИТИ, ВЗБУЖАТИ, ВЗБУЖОВАТИ**.

ВОЗБУЯТИ дієсл. док. (стати неспокійним) забуяти: послѣди же, егда гордостію окраден еси и възбуял, померк и потемнѣл (1588-1596 Виш. Кн. 139).

ВОЗВАНЕ, ВОЗВАНІЄ, ВОЗВАНІЄ, ВОЗВАНЪЄ, ВОЗВАНЪЄ, ВЪЗВАНЕ, ВЪЗВАНІЄ с. (цсл. возваніє) 1. Звернення, прохання: Къ тому тежѣ, моим... ласкавымъ паномъ..., которые..., ку каждой потребе моей, за ознаменемъ моимъ..., не были ливны, яко и за теперешнимъ возваньємъ моимъ..., даровалъ есми... двадцатъ золотыхъ черленыхъ (Луцьк, 1570 АрхЮЗР 1/1, 24); И г(с)да бѣа молити винове(н) за то, дабы ѡ(н) дѣшевнє и телеснє пода(л) ва(м) во во(з)вании вашо(м) сове(р)ше(н)ное чувство (Новгородок, 1592 ЛСБ 213);

поклик, заклик: до тогѣ жъ одного костѣла налѣжа(т) такъ тѣе, котѣрыє впередъ ѡ(т) израилскаго людѣ ласкѣ хвѣ за възваньємъ его идѣчи чере(з) вѣрѣ принали (Острог, 1598-1599 Апокр. 162 зв.).

2. Поклікання, призначення: Але ѡніи тлѣщове богачевє лицѣмѣрники фарисее, згрѣдѣли възваніє(м) стѣ(м) (XVI ст. УЄ № 29519, 140); Дирою влѣзли, а не дверми, ведлугъ словъ Христовыхъ, не

презь возване, то есть не презь свѣтлость живота чистаго и непокаяннаго, на тые епископіе вступили (1603 *Лит.* 100); Петрѣ апостолѣ... всѣхъ апостоловъ уперещалъ лѣты... возваніемъ, уперещалъ иншими добродѣтелми (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 527).

3. Певний соціальний стан, гідність; відповідне звання: А наши духовные отъ всѣхъ таковыхъ забавъ суть волными, и не иного чого пилнують, толко абы могли въ урядѣ своемъ статечне Господу Богу служить, пилнують науки... и шафарства таемницъ Панскихъ, которыхъ овцомъ Господнимъ, яко суть ведле возвана своего повинни, и уставичне роздають (1603 *Пит.* 84); ему самому и от него по немъ наступуючимъ такогожъ возванья и поволанья людемъ,... даю,... якожъ вже дал,... есми, островецъ (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 434); Сѣнь: Дігнѣтарство. Достѣинство... станъ, оурѣдъ, възва(н)е (1627 *ЛБ* 111); корѣнь вышнего възвана достѣпили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 42 зв.).

Пор. ВОЗВАТИ.

ВОЗВАТИ, ВОЗВАТЬ, ВЪЗВАТИ *дієсл. док.* (*цсл. възвати*) 1. (кого) (*звернутися до когось з проханням підійти, наблизитися*) позвати, покликати: Але божественный Дхъ потдженѣшимъ повѣдомъ, наостѣтокъ мнѣ дѣлей бѣвитисе недопѣстѣль: и ѣко Авраѣма, гѣлосомъ шнѣмъ действе(н)нымъ до себе възвѣль мѣвачи. Изы(и)ди ѡ(т) земли твоѣй, и ѡ(т) рѣдѣ твоѣго, и ѡ(т) Дѣмѣ ѡ(т)ца твоѣго, и иди въ зѣмлю, которѣю покажѣ тебе (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 12 зв.). А сѣмогѣ дна възвѣль єго спосредъ ѡболока (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.).

2. (кого) (*запросити когось прийти, з'явитися куди-небудь з певною метою, для виконання, вирішення якоїсь справи і т. ін.*) позвати, покликати, скликати: пан Мышка... и панове Борзобогатые... зволившиися сами доброволне, нас приятелей своихъ к тому възвали и листы своими в моц нашу ся дали (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 18); черницѣ... възвали мене... в манастирь (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); патріярха Константинопольский, предъ... килку десять леть, на Феррарское консилиумъ тежъ для зъедночєня възванный, народу Руського,... въ той мере не упослежалъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 511); а я,... апеляций жадныхъ от декрету албо

декретовъ, суду або вряду оногѣ, предъ который... възванный буду, не чинечи,... сто копѣ... запѣлатити маю (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 437); описано выразне, абы по умерлыхъ иного архимандрита собе обирали, въззавши обывателювъ до себе, што кгда учинили не мешкаючи, меновали собе отца Теопфана Боярского (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 586); На вряду Кгро(д)ско(м)... во(з)ны(и) Єнера(л) ...при(з)на(л) то и(ж) ѡ(н) року тепе(р) идѣчого... бы(л) вряду(в)не во(з)ваны(и) ѡ(д)... мещанъ киевски(х) юри(з)диции за(м)ковѣе (Київ, 1640 *ПИ* № 34); будучи с приданя урадовѣго възваны(и) на справу и потребу єго м(л) пана Сча(с)ного Во(н)-совьского,... єго м(л)... пана Алексѣя(н)дра Цекли(н)ского...во сту тысячахъ копѣ гроше(и) лито(в)ски(х) арештьтова(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 195).

3. (кого, кого на що) (*з особливої нагоди*) покликати, запросити: Пытаю вас, бискупы, скажѣте ми тоє: Христосъ владыка бог, коли спасєніє проповѣдати вселєннѣй послати хотѣл, архієрєє ли иєрусалимские на тоє достѣинство избирал, Анну и Каияфу ли тою годностію почтил и оныхъ ли на тую службу оную възвал (1598 *Виш. Кн.* 104); Їъ нашъ правдивый хс̄... простыи а оубогыи люде въ(з)ва(л) на оура(д). то є(ст) ап(с)лы и оучини(л) и(х) па(с)ты(р)ми цр̄кве стои свои (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 19); хс̄ оубѣгыи людіи на тоє възва(л), аби то погѣби(л) м(д)рѣсть м(д)ры(х) людіи сѣгосвѣтны(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 75); в недѣлю... Панъ Матєдшъ филипецъки(и) выдава(л) в станъ ма(л)жє(н)-ски(и) пасє(р)бицѣ свою... на которое вєстѣє во(з)ва(л) бы(л) люде(и) зацныхъ (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв.); Гды чѣнишъ оучѣдъ, в'зовѣ оубѣгыи, калѣкъ, нѣмочны(х) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 684).

(кого, до кого) (*зобов'язати когось або наказати кому-небудь з'явитися*) закликати, покликати: ѡтѣцѣ доминикани... с которыхъ чотырохъ... пани корѣсакѣя... до себе была възвала (Київ, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626, 38 зв.); А з старшими Ізраїлѣтаны до цр̄а єгипецкагѣ войдєшъ, и речєшъ до негѣ: Г(с)дѣ бг̄ъ Єврѣйскѣй възвѣль насъ: пойдємѣ въ дорогѣ трѣхъ днѣй на пѣшѣ, аби сѣмо офѣры чинили г(с)дѣ бг̄д нашємѣ (серед. XVII ст.

Хрон. 81 зв.); Тѣды александеръ возвѣль до себе лѣкарѣ..., а ѿ немочи своѣй пѣльнѣ пыталъ (Там же, 415); А зсѣпѣвши зъ горы приказалъ возвѣть до себе столарѣвъ, и каза(л) столѣць велми дѣвный справить (Там же, 463).

4. Назвати, наректи: и рекль имъ писано є(ст) до(м) мой до(м) млтвы боуде възъванъ а вы сте оучинили его пещероу разбѣйнико(м) (1556-1561 ЛС 90).

Див. ще **ВЗЫВАТИ**.

ВОЗВЕДЕНИЕ с. (цсл. възведение) введення, піднесення. ◊ **возведение на священство** — висвячення на священство, введення в сан священнослужителя: Егда же..., папо римский, уплутался еси, увязл и замотал,... и вся церковная таинственная изображения и священнодѣйствія полицемирил, от истинны на лож пременил, яко причастие тѣла христова, крест, крещения, вѣнчаніе, погреб, возведение на священство,... свята и праздники пременил (1588-1596 Виш. Кн. 140).

ВОЗВЕЛИЧАТИ, ВОЗВЕЛИЧАТЬ дієсл. док. (цсл. възвеличати) (кого і без додатка) възвеличити, прославити: възвелича(т) та вси жены на земли (1489 Чет. 62 зв.); ѡблажа възвеличать (II пол. XVI ст. ЛА 192).

Див. ще **ВОЗВЕЛИЧИТИ**.

ВОЗВЕЛИЧИТИ, ВОЗВЕЛИЧИТИ дієсл. док. (цсл. възвеличити) (кого, що) възвеличити, прославити: ихъ же во всѣ(х) бѣ(з)срѣ(б)ренице(х) възвеличилъ г(с)ѣ бѣ (1489 Чет. 69); та(к) веліко во(з)ве(ли)читъ свою слѣдѣбницѣ гѣ. и(ж) в' єи животъ пришо(л) са(м) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 77 зв.); И сих, ударованных и възвеличенных и по смерти от бога прославленных, которых естеством род российский породил,... споминаю (1608-1609 Виш. Зач. 218); И такъ по(д)лѣе естество наше възвеличивъ, И чѣстію бѣлшею почтилъ (Чернігів, 1646 Перло 67 зв.).

Див. ще **ВОЗВЕЛИЧАТИ**.

ВОЗВЕЛИЧИТИСЯ, ВОЗВЕЛИЧИТИСЯ дієсл. док. (цсл. възвеличитися) (над кого, чим) възвеличитися, прославитися: боящиисѣ г(с)а поу(т) вечны(и) полѣча(т) и възвеличатсѣ славою ѿтлѣнною (1489 Чет. 286 зв.); Чого и пророкъ

Даниль подпираетъ тыми словы: "и възвеличитсѣ на[дѣ] всего бога, и на бога бог[ов]ъ соглаголетъ пресильне" (Вільна, 1595 Ун. гр. 153).

ВОЗВЕСЕЛИТИСЯ, ВЪЗВЕСЕЛИТИСЯ дієсл. док. 1. (чому, о кому і без додатка) звеселитися, втішитися, зрадіти (чим): слышавши то стаа мѣнца парасковія възвеселиласѣ велми (1489 Чет. 66); писано бо єсть прійдѣте жаждѣщи на спсѣнныѣ сіѣ быстрины, и почерпѣте и пивше възвеселитесѣ (Заблудів, 1568 УЄ № 352, 3); и възвеселивсѣа дѣмѣ вл(д)ка (Почаїв, 1618 Зерц. 59); възвеселитсѣа Прѣвѣ(д)никъ ѿ гѣдѣ, и възрадѣтсѣа вѣчною радостію (Чернігів, 1646 Перло 166).

2. *Перен. (наповнитися радістю)* звеселитися: възвеселатсѣ нѣбсѣа... и горы возра(д)уютсѣ (1489 Чет. 154 зв.); И звѣзды просвѣтили сѣа в' часы свои, и възвеселилысѣа (Київ, бл. 1619 Аз. В. 44).

ВОЗВЕСТИ, ВЪЗВЕСТИ, ВЪЗВѢСТИ дієсл. док. (цсл. възвести) 1. (кого) (завести куди-небудь, вказавши шлях) вивести: поналъ петра и якова ивана и возве(л) ихъ на гороу високоу (1489 Чет. 252 зв.); пото(м)... насъ повели... сѣножа(т)ми и польми ... якобы на по(л)ве(р)сты бѣ(з) дороги ижъ та(м) намне(и)шого кѣсѣа дороги не ѡказало и възвели насъ на тую жъ великѣю дорогѣ (1546 ОГ 43); сѣтъ тѣи три Ап(с)лѣове: котѣрыхъ и взѣвши възвѣль на Горѣ (Київ, 1625 Сур. Сл. 123).

2. *Перен. (кого)* Довести, підняти, піднести: г(с)дѣ мо(и) сила моя мнѣ, и(ж) навѣчи(т) нозѣ мои на сове(р)шение во(з)веде(т) ма (Новгородок, 1592 ЛСБ 213); Поневѣжъ всѣхъ бѣгъ и Царъ не тыл'кѣо знебѣленое прироженіє наше вѣбавилъ, ѡле и на навѣшшѣю пѣчѣсть в'звѣль (Київ, 1637 УЄ Кал. 891).

Див. ще **ВЗВЕСТИ**.

ВОЗВЕСТИСЯ, ВОЗВЕСТИСЯ дієсл. док. (цсл. възвестисѣа) 1. Підвестися, піднятися: возрадоваласѣ стаа бѣца мѣрия возвеласѣ мало и сѣла на постѣли (1489 Чет. 260).

2. (на кого від кого) (здійснити обряд введення в духовний сан) висвятитися: та(к) же и в рогати(н) прише(д)ши,... люди ѡсмири(в)ши, проти(в)нико(м) запрети(л) єсмо,... на єп(с)па ѿ(т) насъ во(з)вести(с) (Берестя, 1594 ЛСБ 260, 1 зв.).

ВОЗВЕСТИТИ *див. ВОЗВѢСТИТИ.*

ВОЗВЕЩАНИЕ *с. (цсл. възвещание) повідомлення, сповіщення: возвещание тайнъ (1489 Чет. 79 зв.).*

Пор. ВОЗВѢЩАТИ.

ВОЗВЕЩАТИ *див. ВОЗВѢЩАТИ.*

ВОЗВОДИТИ, ВЪЗВОДИТИ *дієсл. недок. (цсл. възводить) 1. (що к кому) (звертатися думками) слати, посилати, заносити (що до кого): То єсть, якъ много тѣло наше ѿ(т) пѣствъ изнамагаетъ, такъ много дѣша ѡбновляетъса, и к' бѣ помыслъ возводи(т) (Київ, бл. 1619 О обр. 161).*

2. (робити вагомим, кращим, значнішим) підносити, піднімати: И такъ... баранка... мѣсто правдівого баранка... малювати оусѣждаемо: абы пре(з) покорность, Ба Слова высѡкость помышлѣлисмо, и на памать ѡбцована... ѡ збавеніе принѡсѣеє смѣрти єго, з которои свѣтови ѿ(т)кѡпе(н)є справлено єсть, былисмь во(з)вѡжени (Київ, бл. 1619 О обр. 22). Єдинъ... Єсть и сѣмъ бѣгъ, который оубѡжи(т) и богатитъ, понижаєть и вывышѣшаєть, по(д)носи(т) з' землѣ нѣщого, и з' гнѡю в'зводитъ оубѡгого (Київ, 1637 УЄ Кал. 99); Сномъ его бѣжимъ называють. што // до вы(ш)шого рѡзмѣ в'зводитъ Оучниковъ (Там же, 389-390); грѣхѣми зрѣненого и збѡлѣлого, и злѣыми справами зстѣрѣлого, лѣскою нѣ(с)ного Цѣра в'зводимо на дѣтінное безгрѣшіє (Там же, 906).

ВОЗВОДИТИСА *дієсл. недок. (к кому) (удаватися до кого-небудь за порадою, допомогою) звертатися (до кого): на(м) єди(н) ѡбо(м) персѡна(м) причиною и звѣзко(м) ѿ(т)цѣ, и к немѡ во(з)вода(т)са которіи ѿ(т) него (Вільна, 1596 З. Каз. 120).*

ВОЗВРАТИТИ *дієсл. док. (цсл. възвратити) (кого в що) (примусити кого-небудь прийти в попередне середовище) повернути: Тако со уничиженіємъ глаголемъ на пастыря слово, но яко наемниче, со воплемъ и съ свирѣпствомъ звѣринимъ насъ овецъ своихъ возвратити въ паствину свою усилюешъ (Путивль, 1638 АЮЗР III, 11).*

ВОЗВРАТИТИСЯ, ВОЗВРАТИТИСА, ВЪЗВРАТИТИСА *дієсл. док. (цсл. възвратитиса) 1. (на попередне місце) повернутися: оубиинцы возвратилиса // ко стопо(л)ку (1489 Чет. 246-246 зв.); А ко-*

гда безстрастие ощутив, тогда возвратився до людей паки (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 238); Аггль:... радъ бы єси ѡстати, але того тебѣ не допу(с)тя(т); аще же воспя(т) возвратишися, коль много жиль єси, скорѣйше той часъ, нѣжели мгновеніє ока, переминетъ (Чорна, 1629 Діал. о см. 276); Пишешъ ваша чесность, насъ упоминаючи, жебысмо ся возвратили назадъ до своей стороны и до своего монастыря зъ быдломъ (Путивль, 1638 АЮЗР III, 11); Кри(м)ски(и) ца(р) бѣ(з)числѣ(н)ное множество хрѣстія(н) во плѣ(н) вѣ(м)ше во свояси во(з)-вратиса (Київ, 1649 ЦДАДА 124, 3, 32);

(у що) (перейти з одного стану в інший) перетворитися: чимъ давано знати, же... настѡпѣнѣ на Цѣрство, поспѡлѣ бываєтъ з' посыпанѣмъ // землѣ албо попелѣ, абы Цѣрь и Архієрѣй зѣвше памата(л), при кѡждой своєй оутѣсѣ, ижъ земла єсть и въ зѣмлю пѣки возвратѣтса (Київ, 1646 Мог. Тр. 937).

2. Перен. (до чого, к чому) (відновити певний релігійний статус, релігійні погляди) повернутися (до чого): Мы же... ѡсѣдили є(с)мо є(г) и сана Єпіскопскаго ѡбнажи(в)ше и и(з)гнали, до того часу а(ж) са къ цѣркви вѣзврати(т) (Берестя, 1594 ЛСБ 263); костел римский... лживы єсть и будет во вѣки, если ся до покоры христовы не возвратит (1600-1601 Виш. Кр. отв. 183);

перен. (до кого, до чого) (поновити давній душевний стан) повернутися: мл(ст)ѣ бѣжѣа терпи(т) бѣ(з)бо(ж)но(ст) ва(ш)у ѡчекиваючи ва(с) да са вѣзвратите на покааніє (п. 1596 Виш. Кн. 241 зв.); Коупи читай разѣсоуждай бѣрате и тѣцѣтелю повѣинили повѣждъ, се къ благодѣтелю. Превѣшнѣмоу, с покааніємъ вѣзвратѣтса (Острог, 1598-1599 Апокр. 1 зв.); боу са помѣли, яко да дастъ всѣ(м) заблѣждѣши(м) на пѣтъ спсѣны(и) вѣзвратитиса, и во разѣ(м) исти(н)ны(и) прѣйти (1599-1600 Виш. Кн. 203).

3. Перен. (від чого) (не сприйняти, не визнати) відвернутися: лѣчше бѡвѣ(м) и не познѣты истинны, нѣжели познѣвшимъ возвратити са ѿ(т) прѣдѣла (!) и стѣла заповѣды (Київ, 1621 Кон. Пал. (Лв.) 23).

4. Перен. (зійти з правильного шляху) відхилитися: Налѣво и дѣсно да не вѣзврати(м)ся, и Христу, господу, вѣрне прилѣчимся (к. XVI ст. Укр. п. 79).

Див. ще ВОЗВРАЩАТИСЯ, ВОРОТИТИСЯ.

ВОЗВРАТНИЙ прикм. (цсл. възвратнѣ) який повертається назад: periodic(us), возвра(т)ни(и), то(ч)ни(и) (1642 ЛС 309).

ВОЗВРАЩАТИСЯ, ВЪЗВРАЩАТИСЯ, ВЪЗВРАЩАТИСА дієсл. недок. (цсл. възвраща- тиса) 1. (на попереднє місце) повертатися: и тако блгословеніє пріє(м)ши, и ла(с)коу собѣ оу ни(х) зъеднавши, въ свои полаты з миро(м) са въз(з)вра- щали (п. 1596 Виш. Кн. 241); кѣпє(ц) та(к)же подає(т) на кѣплю всю... и ѡ(т)ходи(т) на далѣкѣю стѣроноу... а если кѣплю добрѣю сътвори(т)... въз(з)вращаетса (поч. XVII ст. УС № 236, 5).

2. (до чого) (переконуючись у чому-небудь, зміню вати свої погляди) навертатися (до чого): если тые байки риторские знают, то тѣжъ к басням доско- налшим, родителем сих, то есть до латини, паки возвращаются и отходят (Унів, 1605 Виш. Домн. 189); К своим ученическим, слѣд проходити хотя- щим, что да учат, паки возвращаюся (1608-1609 Виш. Зач. 203).

Див. ще **ВОЗВРАТИТИСЯ, ВОРОТИТИСА.**

ВОЗВРАЩЕНИЕ, ВЪЗВРАЩЕНІЄ с. (цсл. възвращение) (на попереднє місце) повернення: А еже глаголет пан Юрко о возвращении моем, кото- рое, аще укоснет, непщевати, злая поносить, клеветати и отчеватися мнози будут (Унів, 1605 Виш. Домн. 195); Обращеніє: ѡберта(н)є, въз(з)вращеніє, (1627 ЛБ 148).

Пор. **ВОЗВРАТИТИСЯ.**

ВОЗВЫСИТИ, ВЪЗВЫСИТИ дієсл. док. (цсл. възвысити) (що) возвеличити, прославити: Єрослѣвъ зиданіємъ црковны(м) кієвъ и черніговъ оукраси, Костантін же єдинѣ собѣрнѣю црковъ писаніємъ възвыси (Острог, 1581 С.м. В. 7 зв.).

(зробити кого-небудь значнішим) піднести: ей не хваліса мови(т), есьли бы есь бы(л) такий, я(к) са мнимає(ш), да не впадеши в то(т) вышєменєны(и) ро(в). абовѣ(м) котѣры(и) са възноси(т), пониже(н) боудє(т), а котор(и)са понижає(т) въз(з)выше(н) боудє(т) (1599 Виш. Кн. 214 зв.); Христос рекл: "... Всякий, кто так возносятся, понижен будет, а кто смиряется, возвышен будет" (1608-1609 Виш. Зач. 221).

ВОЗВЫШАТИ, ВЪЗВЫШАТИ дієсл. недок.

(цсл. възвышати) 1. (кому) (переводити на вищу посаду, присвоювати вищий чин, титул і т. ін.) під- вищувати: кромє заслѣги, ч(с)ти и дикгнита(р)ства или прєложє(н)ства, в по(д)вы(ш)шенію титѣлѣ даровны(м) обычає(м), нико(му) да(р)мо не дають ани во(з)вышаю(т), а(ж) то добре ѣгодни(к) и(х) и(м) заслѣжитъ (1598 Виш. Кн. 269).

2. (що) (робити голоснішим) (про звук, голос) підвищувати, підсилювати: аґґли възвышаю(т) го- лось (1489 Чет. 110 зв.); Сєго рѣди глѣсъ мѣи възвышаю яко трѣбоу, и съзываю всѣхъ вѣрны(х) рабѣвъ хѣвыхъ на весєліє вѣчно(є) (Почаїв, 1618 Зерц. 75 зв.).

ВОЗВѢСТИТИ, ВОЗВЕСТИТИ, ВЪЗВѢС- ТИТИ дієсл. док. (цсл. възвѣстити) (кому що, о чім) повідомити, сповістити (кому що, про що): И ѡ семъ възвѣсти своїмъ писаніємъ в коста(н)тинѣ градѣ ко вселє(н)скому патріа(р)хѣ (Львів, 1592 ЛСБ 193); чоґбємы и сами бытностью нашею во Львѣвъ и в рогатінѣ сѣдівши досмотрили. и все- лє(н)скомѣ патріархѣ възвѣстили (Новгородок, 1594 ЛСБ 267); ѡ(т)каза(л) імъ Хс, идѣте а възвѣстите Іѡаннови, што слѣшите и видите (Київ, бл. 1619 Аз. В. 43); Кто во(з)вѣститѣ Авраѣмѣ, яко добітѣ ѡтрѣчѣ Сѣрра; яко пороци Сна во старѣсти свѣєй (Вільна, 1620 С.м. Каз. 2 зв.); ѡ(т) інаґѣ Ієрѣѣ изгнанаго ты непріємлі. прійметѣ же ли кто тако- ваґѣ, то мы мнѣ ѡ семъ възвѣсти (Львів, 1642 Жел. П. 5); Посє(л) велики(и) васили(и) Стрѣко(в)... до козако(в)... и ѡбрѣтшы ма... ѣ... пана Богдана Зѣ- новиа хмє(л)ницкого... и цѣлова(в)... рѣку... нашу ...тогда (ж)... и увѣдавъ яко Желиборски(и)... імя на(м) є(ст) възвѣсти ми... яко ѣ столицы... в Мос- квѣ ѡбрѣтаєшыса (Іркліїв, 1650 ЦДАДА 124, 3, 37).

Див. ще **ВОЗВѢЩАТИ.**

ВОЗВѢТАТИ дієсл. недок. (цсл. възвѣтати) (що) розвівати: Поко(р)нои и споко(и)нои головы мє(ч) са не іме(т)... а нечєстївіи яко пра(х) ѡ(т) лица зє(м)ли во(з)вѣтає(т) вѣтрѣ погибнѣ(т) (Київ, 1623 Моґ. Кн. 14 зв.).

ВОЗВѢЩАТИ, ВОЗВЕЩАТИ, ВЪЗВѢЩА- ТИ дієсл. недок. (цсл. възвѣщати) (кому що, кому про що) повідомляти, сповіщати: Мы смиренньиы Михаилѣ Раґѣза... ознаімуєм и возвещаемъ всимъ

благочестным православья закону нашего... греческого... о том, иж молиша нас... сослужитель церкви Преображенья Господня... приняти чин братства светого (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 8); Ты преч(с)тѣю Дѣвѣ... в разѣмѣ просвѣщаешъ, и Въплощеніе слѣва Бжїа тоби ясно възвѣщаешъ (Чернігів, 1696 *Перло* 43); Плачъ и рыданіе ихъ самъ оутолѣшъ. а Радость тѣмъ Хво възкрєсеніе възвѣщаешъ (Там же, 43).

Див. ще ВОЗВѢСТИТИ.

ВОЗВѢАНЬЕ с. (цсл. възвѣяніе) віяння, повів, подув. *Образно:* на такыхъ бы ѡбфїты(х) и роскошны(х) паствискахъ паслѣса ср(д)це его... таки(м) възвѣаньемъ тїхого зефирѣ охоложѣли бы са... веселїли бы са патріа(р)си... процвїтали праведниці, просїали мѣниці (Острог, 1598 *Омн. КО* 31 зв.).

Пор. ВОЗВѢАТИ.

ВОЗВѢАТИ дієсл. док. (цсл. възвѣяти) повіяти, подути: вѣтри възвѣють на всю землю (1489 *Чет.* 373); Повторѣе перепѣстилъ на него бѣрныи вѣтры, которїи такъ окрѣтне възвѣали, и(ж) въ мгнѣню ѡка // богато и мистернѣ бѣдованыи палацы, яко ма(р)кѣю лѣпанкѣ розламали (поч. XVII ст. *Пчела* 11-11 зв.).

ВОЗГЛАВИЕ с. (цсл. възглавіє) подушка: агласия ѡ(т) того часа брачное ѡдѣніе совлекъши вше(д)ши въ светлицю свою... въ возглавии своє(м) почала сильно плакатиса (1489 *Чет.* 148 зв.); Аггль:... не доси(т) тебѣ было на то(мъ)... пе(р)лами ѡправляти..., але те(ж) и конѣ, мѣли..., такъ же вози, лектики и колибки пе(р)лами... и во(з)главиями слати, ѡбивати и прикривати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

Див. ще ВОЗГЛАВНИЦА.

ВОЗГЛАВНИЙ прикм. (який має форму подушки, подібний до подушки) подушкоподібний: pului-nat(us), надутий, во(з)главни(и) (1642 *ЛС* 339).

ВОЗГЛАВНИЦА, ВЪЗГЛАВНИЦА ж. (цсл. възглавница) подушка: Възглавіє: Възглавница, везглѣвьє, ѡлбо пѣдѣшка (1627 *ЛБ* 19); а когда до це(р)кви еси пришолъ, то... єдинъ поклонъ ѣчинилъ еси, да и то по(д)стилалъ еси възглавницѣ под колѣна, даби не мѣлило (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

Див. ще ВОЗГЛАВИЕ.

ВОЗГЛАГОЛАТИ дієсл. док. (цсл. възглаголати) заговорити: и възглю, и да слѣши(т) земла глы ѣсть мойхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 159).

ВОЗГЛАСИТИ, ВЪЗГЛАСИТИ дієсл. док. (цсл. възгласити) 1. (про півня) закукурїкати, заспівати, діал. запїяти: докоу(л) коуръ възгласить (1489 *Чет.* 116); правдоу глю те(бѣ) иже тои ночи прѣвѣй нижли алекторъ възгласи(т) коуръ не запое три(и)крѣ(т) ѡ(т)врѣжешъса мене (1556-1561 *ПС* 112); впро(д) пѣтелъ въ(з)гласи нѣжли пѣтръ до грѣхо(в) ѡплакивана верноу(л)са (поч. XVII ст. *Проп. р.* 178).

2. Урочисто і голосно провістити, прославити: Хвалѣте его в' гласѣ трѣбнѣ, сирѣ(ч): трѣби висѣчаа възгласїте поюще бга. Хвалїте его в' пса(л)тїри и гѣслѣх (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 29).

3. (кому) Повідомити, сповїстити: аггль во(з)гласи(т) всѣ(м) мовачи. вста(н)те на спотыканїє г(с)дне (Вільна, 1596 *З. Каз.* 150 зв.).

ВОЗГОРДИТИ дієсл. док. (цсл. възгордити) (ким, чим) згордити, погордити: Церковь бо мати нам присная естъ;... и если кто възгордит маткою, то естъ правдивой вѣры церквою, той естъ блудник, яко грѣшник (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 168).

Див. ще ВЪГАРДИТИ, ВЪГАРЖАТИ, ВЪГОРДИТИ, ВЪГОРЖАТИ.

ВОЗДАВАТИ, ВОЗДАВАТЬ, ВЪЗДАВАТИ дієсл. недок. (цсл. въздавати) 1. (кому що) Віддавати, платити, відплачувати (чим): Сїю заповѣдь маємо ѡ(т) г(с)а любви(т)и бга. любви(т)и брата своего нелицемѣрно ѡ(т) чиста се(р)ца, не въздающе зла за зло (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 3); ѡ послѣднегѡ не смїслства, ѡ лѣкаваго оумишлѣніа діавѡла (!) ро(д) любодѣйнїй, развращѣнный, сїа г(с)двї въздаєтє (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29).

2. (кому що) (із словами із значенням вдячності, шани та ін.) виявляти, засвідчувати, віддавати: поклони бѣу въздаваймо (1489 *Чет.* 132 зв.); бѣ хвалоу тобѣ въздаю (1556-1561 *ПС* 299); А ѡсмотриваючи свещенники, дѣакѡна и... дѣака, такъ же и шпиталь..., ѡ чомъ бы,... Богѣ... фалѣ въздавать могли (1577 *AS* VI, 78); то... все исполненіе хрістіанское таинности церковныя свято имѣти, честь

и покланяніе воздавати (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 55); авраа(м) патриархъ якоу ю мл(с)ть воз(д)ава(л) его стои мл(с)ти. же сна своего единого мавши и того не лютова(л) бы(л) дати на ѡфѣрѣ избавителеви своему (к. XVI ст. УЄ № 31, 172); В Пѣрвомъ стѣ лѣтъ по Хр(с)тѣ, ... Іаковъ Ап(с)лъ, хвалѣ въздавалъ Пр(с)тѣи Тр(о)ци (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 12); Для того... чѣму... Блгодареніе не маемо въздавати, которого //... такъ далеку дорогѣ... свершилъ, чѣму... не маемо ѡ(д)давати даки (Манева, 1619 *Привит. Феод.* 288-288 зв.); Хваленіе, блгодареніе, и поклоненіе, тебѣ въздаваю (Чернігів, 1646 *Перло* 74).

Див. ще **ВЗДАТИ, ВОЗДАТИ.**

ВОЗДАНИЕ, ВОЗДАНЬЕ, ВЪЗДАНІЕ, ВЪЗДАНЬЕ с. (цсл. въздание) 1. Винагорода, відплата: възпомани страшного сѣда х(с)ва и грозного воздания его (1489 *Чет.* 279 зв.); мы са спорѣ(ч)ницы вше(й) мл(с)ти вси(м) правосла(в)ны(м) хр(с)тианомъ дае(м) и(ж) таковѣ сове(р)ше(н)ную мѣздѣ ѡ(т) мл(с)твого бга при(й)мете в ча(с) воздания его стои мл(с)ти на стра(ш)не(м) и праве(д)не(м) его сѣде (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 9); если чинишь пиръ честь або колацію зови оубогыи маломожныи, хромыи и слепыи, и боудеши бл(с)вень бо не маю(т) тебѣ чимъ ѡ(т)дати але боуде(т) тобѣ възданіе при воскр(с)ніи праведныхъ (1556-1561 *ПС* 284 зв.).

2. (юридичний акт) передача маєтку: поводъ... позъваного... кгда запо(з)валъ тамъ сѣдъ... по ко(н)тровѣрсияхъ сторонъ ѡбохъ ижъ шло ѡ екземпѣцію добръ и позовъ сво(и) поводъ до по(д)несенія сѣмы дирекговалъ прото прыхилиючи се до права по(с)политого доброе възданье ѣзнавъши по(з)ваному по(с)тѣповать наказалъ (Люблін, 1630 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2010, 10 зв.); За которымъ възданьемъ [мещане белоцерковские] не мели бы юже ничего дукътови,... ко(н)традиковати (Київщина, 1639 *ККПС* 269).

Див. ще **ВЗДАНЕ.**

Пор. **ВОЗДАТИ.**

ВОЗДАТЕЛЬ ч. (цсл. въздатель) той, хто віддачує за добрі вчинки: Ва(м) же за ѡбщее подвижаніе и тщание спасіте(л)ное, са(м) бгъ блгынями

вѣчными да воздае(л) будеть (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1).

ВОЗДАТИ, ВЪЗДАТИ дієсл. док. (цсл. въздати) 1. (кому, кому що) Віддати, заплатити, повернути, відплатити: да бѣди проклатъ (!) ѡтъ милостивого Бога... въ сей вѣкъ и въ бѣдѣщий, в который... воздасть каждому по деламъ нашимъ (Мильці, 1542 *AS* IV, 314); а ѡ(т)ць твой видѣчи тебе въ тайности. въздас тебѣ явѣно (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 47); та(к) же за(с), до ва(с) пріиде въ славѣ веліцѣ и во(з)дати каж(д)ому по дѣло(м) его (к. XVI ст. УЄ № 31, 77); злыхъ зле погубити, а виноград инымъ дѣлателемъ предати, иже воздадутъ ему плоды во времена своя (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); а то подѣ клятвою святыхъ отецъ триста и осмнадцать, иже въ Никеи, и подѣ помстою Бога всемогущого, который въ день судный воздасть каждому по дѣламъ его (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 409).

2. (кому, кому що і без додатка) (із словами із значеннямъ вѣячності, шани й ін.) виявити, засвідчити, віддати: поклони боу въздаймо (1489 *Чет.* 132 зв.); а в'зав'ши семеро хлѣбовъ хвалоу въз'давъ ламаль и давалъ оученикомъ своимъ... а они клали прѣдъ народомъ (1556-1561 *ПС* 156); Гѣ бѣ блгодареніе въздаймо (Острог, 1581 *См. В.* 7); Тогда... челоуѣцы... и честь достойную... тебѣ воздадутъ (1588-1596 *Виш. Кн.* 137); Якою почестъ мы... можемо в'чинити прѣч(с)томуу и преб(с)лвен'номъ тѣлоу твоємъ, котормоу ни нѣбо ани зѣ(м)ла до(с)тоинои чѣти въздати не може(т) (XVI ст. УЄ *Трост.* 81); ииѡанъ... скѣро... бы(л) зачѣтый, похва'лоу и славоу месіахѣ въз(з)да(л) в животѣ мѣтки играючи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 253); **отвѣтъ (личбу) въздати** — відповісти, понести відпівідальність, відзвітувати: Чому если в.м. забегати и о томъ дѣбати не будете, и сами в.м. ведаете, хто за то слово и отвѣтъ въздати будеть повиненъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 583); а во торомъ (Sic. — *Прим. вид.*) Христовѣ пришествѣ знову маєтъ востати дѣша ѡ(т) тѣла каждого чловека ѣмершаго, але о свои(х) дѣ'лехъ личбу въздати (XVI ст. *Сл. о см.* 336); аще(ж) престѣпиши, ѣли во ѡбидѣ вдасі, а(з) ѡ сѣмъ дѣла не има(м) ты оузриши въ днь испытанія и ѡ сѣмъ ѡ(т)вѣтъ во(з)дасі (Львів, 1642 *Жел. Поуч.* 6 зв.).

3. *Перен.* (що) Дати, подарувати; принести: вѣншоуѣмо захарію же та́кы сѣна вели́кого ѡ(т)ѣ(м) быти сподоби(л)сѣ, вѣспѣваймо сла́вою и щаста елисаѣеи же та(к) чоудѡвный пло(д) оутрѡбы своѣи въ(з)дала (поч. XVII ст. *Проп. р.* 259).

Див. ще **ВЗДАТИ, ВОЗДАВАТИ.**

ВОЗДАТИСЯ *дієсл. док. (цсл. въздатисѣ)* (кому) дістатися, повернутися: Если же я кому въ чемъ не догодилъ, albo не подобаеѣтъ, прошу не осуждай, але то радшей на розсудокъ Божій пусти, передъ котораго маестатомъ вси станемъ, а тамъ вси тайны откровены будутъ, и каждому воздастѣся по дѣломъ его (Володимир, 1609 *АСД Х*, 231).

ВОЗДАЯНИЕ *с. (цсл. въздаяние)* відплата; кара, покара: Еднакъ естѣ и в то убогий, бо болше еще маеѣтъ тоѣе сѣрки зобрати на поджогу въ день страшный въздаяния; южъ бысѣя ты зъ своимъ богатствомъ не дотиснулъ до его убоства (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР 1/VII*, 276).

ВОЗДВИГНУТИ, ВЪЗДВИГНУТИ, ВЪЗДВИГНУТИ *дієсл. док. (цсл. въздвигнути)* 1. (кого) (*допомогти встати*) підняти: лѣпшіи два нѣжли одинъ, естѣ имъ заплата добрая въ трудѣхъ ихъ: ижъ если одинъ з нихъ паднеѣтъ, поднесеѣтъ другій сполтоваріша своего, и горе тому единому, коли сѣ падеѣтъ, и не будеѣтъ второго въздвигнути его (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 721).

2. (що) Спорудити, побудувати, звести: и рекъли жидове чотырьдеса(т), и шесть лѣ(т) е(ст) боудована тая то црковъ а ты за три дни хочешъ въздвигнути єи (1556-1561 *ПС* 348); А ти, жиде, надѣеши-сѣ на прелестника своего машияка, еже естѣ анѣтихристъ, иже онъ васъ збереѣтъ до Іерусалима, обновитъ жертвы ваша и храмъ въздвигнеѣтъ (1580 *Посл. до лат. 5*).

3. *Перен.* (кого, що) (*допомогти вибратися з певного стану*) підняти; врятувати: и загребенную в земном мудровании погибшую драхму, сам собою обрѣт, въздвигнул, воскресил и ко отцу рамоноснѣ принесе, и присвоил (1608-1609 *Виш. Зач.* 211); хори(х) не навѣжалъ еси, вязневѣ не выкѡпилъ еси, а ѡпа(д)шихъ в якъю бѣдѣ не въздвигнулъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273); Крѣви своѣи, з нево́лѣ вѣчнои погйбѣли, выкѡпити насъ ра́чилъ; и оупадлыхъ

пре(з) грѣхъ прѣворѡдный Пра́ѡ(т)ца презъ пониженю и ѡ(т) всѣхъ възгорженю на дрѣвѣ свою смерть по(д)неслѣ и въздвигнѣлѣ (Київ, 1632 *МІКСВ* 274).

4. *Перен.* (що, до чого) (*спонукати*) підняти; викликати: а боурю въздвиглѣ (1489 *Чет.* 320 зв.); юже знала [кнажна] що оумыслила въздвигнѣти гонѣніє на црковъ (1509-1633 *Остр. л.* 131); твоѣ мл(с)тъ въздвигъ гонение ѡ(т) лѣтъ давны(х) на це(р)ковъ (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 207); Ѡ волѡ(с)ю зась... для того ино(к) головѣ за(з)рости попѣдстилѣ, абы... жѣньскѡю пл(т)ъ во ѡгидѣ и мрѣзо(ст) на себѣ въздвигнѣ(л), для неблаженѣна вѣрѡкѣ (п. 1596 *Виш. Кн.* 230); Хотя есми правдою оправдали себѣ и хулу лживую... обнажили, тым въздушныхъ духовъ разума не только не улѣчимо, але свару и вражду въздвигнем (1608-1608 *Виш. Зач.* 213); Раз(д)ражѣ: Въз(д)вигнѣ къ зависти (1627 *ЛБ* 105).

5. *Перен.* (кого) (*допомогти кому-небудь набутти вищого соціального статусу і т.ін.*) висунути, підтримати; настановити, посадити: потом он паки изгѣбил свою част ѡт того село ѡ хитлѣнствѣ коли въздвигноул и съ иними невѣрными єдного лотра г(ос)п(о)д(а)рем на братанича г(ос)п(о)д(ст)ва мы Стефана Воеводы на нашѣ землю (Хуші, 1528 *ДВВ I*, 27).

Див. ще **ЗДВИГНУТИ.**

ВОЗДВИГНУТИСѣ, ВОЗДВІГНУТИСѣ *дієсл. док. (цсл. въздвигнуутисѣ)* 1. (що) Піднятися, розбурхатися: вострепеталасѣ землѣ и въздвиглосѣ море (1489 *Чет.* 206 зв.).

2. *Перен.* (від чого) (*вибратися з певного стану*) піднятися, вибратися: разсуждай добре, прочитателю, присмотри добре тоѣ глубокое падение костела римского, котораго во вѣки востати и въздвигнутися ѡт того падежа гордостного и властолюбного не может (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 179).

ВОЗДВИЖЕНЄ, ВОЗДВИЖЕНИЕ, ВОЗДВИЖЕНІЄ, ВОЗДВИЖѢНІЄ, ВЪЗДВИЖЕНІЄ *с. (цсл. въздвижение)* підняття: Ѡбращѣніє: ѡберта(н)є, въ(з)вращѣніє, въз(д)виженіє твора, станѣ(т) ре(ч) // зра къ вѣсто́ки(м) (1627 *ЛБ* 148-149); въздвижение Честного (Честнаго) Креста,

воздві́женіє Креста, Креста Честного воздви́жѣніє — (назва церковного свята, також календарна дата) Воздвиження (Здвиження) Чесного Хреста, Чёсного Хрёста: похвала о кр(с)тѣ г(с)ни на въздви(ж)ніє честно(г) кр(с)та (1489 *Чет.* 25 зв.); весь миръ празндѣтъ кр(с)та чѣстно(г) воздви́жѣніє (Там же, 28 зв.); приказуємъ тобе по(д) клатвою светыхъ ѡте(ц)... абы еси на ро(к) ѡ(т) на(с) зложоны(и) ве(д)ла прави(л) свѣты(х) на во(з)-движеніє ч(с)тнаго кр(с)та свѣта... пере(д) нами ста(л) (Новгородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25, 1 зв.); Писа(н) зо Лвова по во(з)движе(н)и ч(с)тно(г) и животворящего кр(с)та г(с)дня во втор(к) (Львів, 1596 *ЛСБ* 302, 1); а напро(д) жебы кре(ст) бѣлъ шанова́ный вѣлѣце: то́е на(м) нѣтшній фѣстѣ а́бо прѣзникъ по(д) титоуло(м) всемірнаго во(з)дві́женіа Кр(с)та стго репрезенту́єтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 300); А предсе, коли ся трафитъ навечерые въ недѣлю передъ крещеніємъ Господнимъ, альбо Воздвиженіє честнаго креста Господня... и въ недѣлю посятъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 2); Пре(д) во(з)движеніє(м) Ч(с)тнаго Кр(с)та постараюся вм(л)те(и) навести (Острог, 1633 *ЛСБ* 519); Вѣ кождомъ тѣжню Сѣредѣ и Пѣтницѣ повиннисмы по́стити..., вѣ по́стѣ тежѣ ѡ(т)правова́ти потре́ба дѣ, день септе(м)вріа, дла Воз(д)виже́ніа Ч(с)тнаго Кр(с)та (Львів, 1646 *Зобр.* 36 зв.).

Пор. ВОЗДВИГНУТИ.

ВОЗДВИЗАЛЬНЫЙ прикм. (цсл. въздвизаль-ныи) благословенный. ◊ **воздвизальный крестъ** див. **КРЕСТЪ.**

ВОЗДВИЗАТИСА дієсл. недок. (цсл. въздвизатиса) підніматися, здійматися: кр(с)тѣ въз(д)виза-єтса и вси гради ликоствоюю(т). и людие веселятса (1489 *Чет.* 27).

ВОЗДЕРЖАНІЄ, ВОЗДЕРЖАНІЄ, ВЪЗДЕРЖАНІЄ, ВОСЪДЕРЖАНІЄ (цсл. въздѣржаніє) (терпеливість в аскетичному способі життя) поміркованість, стриманість: Хотящому же кому къ житию ихъ приступити, не скоро приемлютъ, но первѣй повелятъ ему жити въ гостинномъ дворцы, особно отъ нихъ,... давшее ему секиру и лентій, и бѣлую одежу, поки явить искушеніє лѣто одно и воздеръжаніє; тожъ потомъ

приемлютъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 179); вы же трѣпеливо дѣшнїи пребѣдите въ свое(м) теченїи предадите въ вѣре вѣше(и) добродѣте(л) во добродѣтели же раздѣ(м) и възде(р)жаніє, и трѣпеніє, и бл҃гочестїє и братолубїє нелицемѣрно (Афон, 1614 *ЛСБ* 446); вѣра зась любѣвїю, и воздержаніємъ змѣцненая, збавеніє наше выконывае(т) (Київ, 1637 *УЄ Кан.* 836); Єще є(д)но... тѣ припо(м)-ню розказанїє, абы таа кнїга ѡ по́стахъ и ѡ воздержанїи та(к) за́цного мѣжа надкою и вы́роко(м) за(м)кнёна была (серед. XVII ст. *Кас.* 89);

(обмеження себе в будь-чому з релігійних мотивів) помірність; стриманість: Захарїя же живаще в домоу свое(м) имѣа воздержаніє велико во вѣсте(х) свои(х) (1489 *Чет.* 37 зв.); оный... оставилъ: одному // слезы, другому покуту; иньшому посты, другому воздержаніє (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 491-492); як покаянїє далъ Бг҃ъ грѣшнымъ и беззаконнымъ, постъ, молитва, воздержаніє, правда, вѣра,... то тымъ спасешъ ся грѣховъ своихъ (XVI ст. *НЄ* 9); Невидомыхъ во́дѣ предѣленіє, лѣчѣ мѣслныхъ: то єсть крѣвкости в ада́мѣ ска́женой натѣры, ко́торю вы нога́ми во(з)дѣржанїа и оуто(н)чеванїа тѣла, шествѣючи стезѣю за́повѣдїй Бжїихъ переходите (Вільна, 1627 *Дух. б.* 2 зв. нenum.); Та(к)же до по(с)тѣ вшелакоє оутрапе(н)є телѣсное стага́єтса во(з)держаніє, бдѣніє,... поклоны... и про(ч) (Львів, 1645 *Отайн.* 98); Такѣю ма́єтъ мо́цѣ чїсто́сть, не тѣлько в Па́нна(х), але и вдовинномъ воздержанїю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 924); Ко́торы(и) покáрмъ ѣ ни(х) нароско(ш)нѣйши(и). Опѣсты(м) та(к)же и ѡны(и) трѣдны(и) а высѣки(и) стѣпень або спо́собъ воздержанїа, з ко́торого то знати же оу ни(х) сѣтъ на́бо(л)шие ро́скоши и при-сма́ки (серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.); *Образно:* А до свѣ(т)лости позна(н)а самы(х) себе пребылисмо: зимы шко(д)лївого роскошова(н)а збылісмо, а весны дѣшеполе(з)ного возде(р)жанїа набылісмо (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 39).

Див. ще ВОЗДЕРЖЛИВОСТЬ.

Пор. ВОЗДЕРЖАТИ.

ВОЗДЕРЖАТИ дієсл. док. (цсл. въздѣржати) (що від чого) стримати, відмовити: воздержѣмъ телеса своя ѡ(т) сласти пло(т)ски(х) греховъ (1489

ВОЗДЕРЖАТИСЯ, ВОЗДЕРЖАТИСА, ВОЗДЕРЖАТСА ВЪЗДЕРЖАТИСА *дієсл. док.* (цсл. въздържатиса) (від кого, чого) стриматися, відмовитися: добро есть на(м)... ω(т) похоти пло(т)ския воздержати са (1489 *Чет.* 292 зв.); Светое ерейство маеть быти зъ девственниковъ наболей, альбо съ пустыньножытелей; а где бы такихъ до службы не стало, ино съ тыхъ, которые ся одъ власныхъ жонъ воздержаютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 743); Воздержайчійса ω(д) сѣтныхъ чи свѣтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 389); з тыхъ причинъ мы митрополитъ з велебными епископами православными ...узнали и усудилисмо, абы тотъ священникъ Ілія отъ священства воздержался (Львів, 1633 *КМПИ* II, 19); Мѣжъ, або жена... абы са постіли... ω(т) вина и ω(т) все(го) што оупойтъ мѣже воздержѣтса мають (серед. XVII ст. *Хрон.* 131); коли ты поимѣшь вшѣдши до лѣжницы, вѣдержиса ω(т) неа прѣ(з) три дни, а ничимъ се ѳнши(м) одно мѣлтвами з нею не бѣдѣшь забавлѣлъ (Там же, 387).

Див. ще ВОЗДЕРЖОВАТИСА.

ВОЗДЕРЖЛИВОСТЬ, ВЪЗДЕРЖЛИВОСТЬ *ж.* (цсл. въздържливость) те саме, що **воздержаніе** у 2 знач.: ёсть вса твоа вѣрность ма(л)жѣ(н)ства... твоа во(з)де(р)жливость... а межи всѣ(м) ты(м), пере(д)нѣ(и)шю корѣнѣ маѣ(т) пана(н)ство и чѣстость (Вільна, 1596 *З. Каз.* 78 зв.); по том знати, где ест вѣра православная католическая, где skutki ee видимо; то ест: послушенство, исповид, покуту, умертвене тѣла, пост, воздержливість, молитву, милостыню (Вільна, 1600 *Катех.* 70); Въдержаніе: Въдержливість, встречажливость, повстагливость на всѣмъ мѣрность (1627 *ЛБ* 19).

ВОЗДЕРЖЛИВЫЙ *прикм.* (цсл. въздържливый) стриманий, поміркований: Даска(л) или дѣйте(л) сея шкѣлы маеть быти блгоче(с)тивъ, раздѣме(н), смиренѣмудры(и), крѣтокъ, возде(р)жливы(и), не пѣяница, не блѣдникъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1 зв.).

Див. ще ВОЗДЕРЖНЫЙ.

ВОЗДЕРЖНИКЪ *ч.* (цсл. въздържникъ) (той, хто стримується від земних благ, страстей) стриманий, поміркований; аскет: Коли вже Потей на епископство свершился, показался барзо

великим подвижником, воздержником, постником (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); temperans, возде(р)жникъ (1642 *ЛС* 394).

ВОЗДЕРЖНЫЙ *прикм.* (цсл. въздържнь) те саме, що **воздержливый**: Мѣрность во всѣмъ, была емѣ якобы приро(д)на: покармъ и напоѣ скромный и во(з)дѣржный, сонъ мѣркѣвный, бдѣніе што-ночное (Вільна, 1620 *См. Каз.* 18 зв.).

ВОЗДЕРЖОВАТИСА *дієсл. недок.* (від чого) Стримуватися, відмовлятися: Ёсли телѣсною горѣчкою ωбложѣны бѣдѣчи, во(з)дѣржѣмоса ω(д) покармѣ телѣсногѣ абысмо себе не згѣбили, далѣкѣ бѣрзѣй вѣрномѣ трѣба са воздѣржовати ω(д) при-ната пѣщи нѣ(с)нои (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 914).

Див. ще ВОЗДЕРЖАТИСЯ.

ВОЗДИХАТИ *див. ВОЗДЫХАТИ.*

ВОЗДОРОВИТИ *дієсл. док.* Стати здоровим, виздоровѣти, видужати: хто какимъ недоугомъ немоцонъ было только хоромины тоѣ доткну(л)са то воздоровелъ (1489 *Чет.* 261 зв.).

ВОЗДОХНУТИ, ВОЗДУХНУТИ *дієсл. док.* Те саме, що **воздхнути**: стѣ борис... взозрѣлъ на нѣбо со слезами горко воздохну(л) и нача(л) молитиса (1489 *Чет.* 242); Володимеръ то услышавши воздохнувъ и рекъ: "благословенны тыи, которые на правицы стануть, але бѣда тымъ, которые на лѣвицы" (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 975).

Див. ще ВЗДОХНУТИ, ВЗДЫХАТИ, ВОЗДХНУТИ, ВОЗДЫХАТИ.

ВОЗДРѢТИ *див. УЗДРѢТИ.*

ВОЗДУХЪ¹, ВЪЗДУХЪ *ч.* (цсл. въздоухъ)

1. (газоподібна речовина, якою дихають живі істоти) повітря, *діал.* вѣздух: ѡеръ, вѣ(з)дѣхъ (1596 *ЛЗ* 23); А нѣбо, яковѣи красоты, ширѣкосты, и высотѣ; надъ землѣю простѣръ яко шѣтѣ посполѣтѣю, всемоу сѣтворѣнію видѣмомѣ. Кѣторѣе, ωкривѣетъ ω(т)всѣдѣ зѣмлю, и вѣды, и воздоуха; и бѣтнѣсть огна ефѣрьскаго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17); Дѣхъ Сѣтый, не естъ слѣгою... Анѣ такѣвый естъ Дѣхъ Бжѣй, яко вѣ насъ естъ дѣхъ ω(т) нашего прирѣженѣ чѣжъ знайдѣючійса, кѣторѣй воздѣха естъ вѣдхѣніе, и ω(т)дохнѣніе (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 57); Айръ: Вѣтръ, вѣ(з)дѣ(х), повѣтрѣ (1627 *ЛБ* 172); и дѣша... роздѣѣтѣса дѣ(х) и мыглию... и вѣтро(м)... // и

возду(х) (Височани, 1635 УЄ № 62, 50 зв.-51); temperies, мѣрно(с)т(ъ), ве(д)ро, бл҃гора(с)творение воздуха (1642 ЛС 394); якѡ єдина крѡпла зара(з)-ливаа спа(д)ши з въздѡха; принесѣтъ смѣръть чл҃вкови, почтѡже ты сѡатный миролюбче грѣхѡми сако(р)мышь (Чернігів, 1646 Перло 126 зв.); Въздухъ. Аер. Aet[h]er (1650 ЛК 435);

(одна із чотирьох стихій) повітря: ѡ(т) ѡгна теплота, ѡ(т) во(з)дѡхѡ дыханіє (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 274 зв.); абовѣмъ єстєсь сѣтворѡный, зє двѡхъ бѣтностє(и) рѡзныхъ; тѣло видѡмое, с чотырѡхъ элементѡ(в) сѣставлено: плѡтъ ѡ(т) землѣ, крѣвъ ѡ(т) воды, дыханіє ѡ(т) въздѡха, теплотѡ ѡ(т) ѡгна (Почаїв, 1618 Зерц. 19 зв.).

2. (простір над землею) повітря, dial. въздух: взалѣса конь єго на воздухъ (1489 Чет. 66 зв.); тогда и сия икона... предѣ всимъ народомъ снемшия сѣ колѣца, по воздуху вышла и, тихо на воду спустившия, поплынула ногама ставма (Супрасльський монастир, 1580 Пис. пр. лют. 67); Гласы ж безчислєнны въздух наполняють, и потом, яко дым, поставы нѣ мають (к. XVI ст. Укр. п. 76); ѡныє пта(ш)ки... злѣтѣли на въздѡхъ яко живыи (Львів, поч. XVII ст. Крон. 92); Вранѣ птїца, по въздоухѡ лѣтаєтъ (Почаїв, 1618 Зерц. 37 зв.); Абѡвѣмъ якѣ кдѣ бываєтъ въздѡхъ хмѣрный, не мѡже(м) свѣта слн҃чного видѣти (Київ, бл. 1619 О обр. 160); Мѡрѣ тебѣ дѡнникѣ, ѡ(т) гл҃дбины свѡєи дѡни тобѣ принѡси(т); рѡзногѡ рѡду рѣбы. А въздѡхъ птїци Крѡткїи (Чернігів, 1646 Перло 4 зв.).

3. Перен. (піднесення, зростання чого-небудь до максимальної величини) вершина: папа... смирение христово поверг и, на воздух славы свѣта сєго вознесшия, яко чтѣлище боготворное (по солунскому выображєнию свѡтаго апостола Павла), — плац, над всеми владєти хотѣчи и прагнучи, засѣл (1608-1609 Виш. Зач. 222).

ВОЗДУХЪ², ВЪЗДУХЪ ч. (цсл. въздоухъ) (покров для чаші з причастям) воздух: Кадилиница сребреная. Воздухъ атласу бєлаго, золотомъ и перлы справлєнны (Київ, 1554 КМПИ I, дод. 13); покровцы китѣйчанє дѣѣ, воздухъ китѣйки зелєное (Луцьк, 1583 АрхЮЗР I/I, 183); воздухов, албо покровцовъ 15 (Локачі, 1593 АрхЮЗР I/I, 367);

Въздухы и завѣсы: въздуховъ китѣйки бєлое два... въздух особно великий злотогловный єденѣ (Пересопница, 1600 АрхЮЗР I/VI, 295); Во(з)дѡхъ злотоглавы(и) з листьвами... зъ кутасами на рога(х) на полы зъ золотомъ (Львів, 1637 Инв. Усп. 64).

Див. ще **ВОЗДУШОКЪ**.

ВОЗДУШНЫЙ, ВЪЗДУШНЫЙ прикм. (цсл. въздоушныи) 1. Повітряний: Въздушныи. Аер[i]us. Ает[h]ereus (1650 ЛК 435);

(у релігійному віруванні стосується стану душі, що перебуває після смерті в повітряному просторі) повітряний: Бѣдѣчи бѡвѣ(м) они... довѡдами... покѡнани,... приникають в Синасары Славєнскїи, въ котѡрыхъ нахѡдитѣся, жє дѡшѣ // повѣстю зъ тѣлѡ бывають тѣрбѡваны и гамѡваны на ѡерѣ, што по Славє(н)скѡ называю(т) въздѡшныи мытарства дѡшѣ ...а по Рѣскѡ мычєна... истазѡнїа... дѡшѣ (Київ, бл. 1619 Ообр. 124-125); А дѣютьсѣ тѣи Мыта(р)ства албо тѣрбѡчїи дѡшѡмъ ѡ(т) дѡховъ повѣтрнихъ, длѡ тѡгожѣ по Грѣцкѡ тѡєлѡгове называють євѡєрїѡ тѣлѡнїѡ, тѡєстѣ въздѡшныи, албо повѣтрныи мычєна (Київ, 1625 Кон. Ом. 157).

2. Перен. (про нечисту силу, злих духів, які перебувають у повітрі) повітряний: Видиши ли, яко сє не власт петрова, но прєлєст бѣсовская и власт князей въздушныхъ тмы вѣка сєго, темныхъ, мрачныхъ, скорбныхъ и нечистыхъ духовъ (1588-1596 Виш. Кн. 137); Тако(жє) и вы мнимали є(ст)є затворо(м) ѡтолити азѣ(к) Никифоро(в), а того не вѣдаєте и(ж) ты(м) вѡзєна(м), вѡши(х) Пѡно(в) бѣсо(в) во(з)дѡшны(х) по(д)нѡ(сѣ)ны(х), бѡ(л)шєй мѣчи(т), сѣчє(т), ѡморѣє(т), и вѡ(с)... ѡбличѣє(т) (1598 Виш. Кн. 310 зв.); А якою ширѡстью самыхъ то ихъ огризєнное сумнѣнє понєсєтъ, што єстѣ власное въздушныхъ вѡзовъ дѣло, брати... вѣ облуду и вѣ подозрѣнє подавати канѡнѣ собѡру всєленского (Київ, 1621 Кон. Пал. 693).

ВОЗДУШОКЪ, ВЪЗДУШОКЪ, ВЪЗДУШОКЪ ч. Те саме, що **воздухъ²**: два въздѡ(ш)ки малыи китѣ(и)чанїи (Львів, 1579-1588 ЛСБ 1034, 1 зв.); оксамитъ другий чорный, на немѣ въздушокъ (Локачі, 1593 АрхЮЗР I/I, 367); въздушокъ китѣйки чирвоное старѣи з сребромъ (Луцьк, 1621 АрхЮЗР I/VI, 502); Воздѡшокъ на гатласѣ чирво-

но(м) распятие хрыстово прекрасно злото(м) вышито изъ иншими квѣтами (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 64).

ВОЗДХНУТИ, ВЪЗДЪХНУТИ дієсл. док. (цсл. въздъхнуоти) (зробити глибокий вдих і видих звичайно під впливом якихось почуттів) зітхнути: и възрѣвши на нѣбо въздъхнуоуль и борзо ѡ(т)вориса сло(д)ха его (1556-1561 *ПС* 155); папѣ(ж) въздхноу(л) со великы(м) жалемъ (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 95 зв.); бѣдешъ хотѣти що мовити, але языкъ слѣжити не бѣде(т), схочешъ во(з)дхнѣти, але пе(р)си не допустятъ (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 267); В тѣхъ всѣхъ пѣнкахъ оучинѣвши рахѣнокъ совѣсти, въздхни ѡ(т) ср(д)ца и рекни слова (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 909); гдѣса молитва ко(н)чѣтъ, анѣ сплювае(т) жаде(н), анѣ збываніе(м) // флѣгмы чѣти жа(д)ного, анѣ ка(ш)лючого оучѣшъ, анѣ жебы ктѣ зѣваніе(м) да(л)са чѣти побачи(ш): жаде(н) не во(з)дхне(т) та(к), жебы по(д)ле себе стоѣчемъ що пре(ш)кѣдилъ (серед. XVII ст. *Кас.* 16-16 зв.).

Див. ще **ВЗДОХНУТИ, ВЗДЫХАТИ, ВЗОДХНУТИ, ВОЗДОХНУТИ, ВОЗДЫХАТИ.**

ВОЗДЫХАНІЄ, ВОЗДЫХАНІЕ, ВОЗДЫХАНЬЄ, ВЪЗДЫХАНЄ, ВЪЗДЫХАНІЄ с. (цсл. въздыханіе) 1. (глибокі вдих і видих звичайно під впливом якихось почуттів) зітхання: ничего не мовимо, хоть з въздыханьемъ выдачи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 78 зв.); Реклѣ Г(с)дѣ до женѣ: Розмнѣжѣ фрасѣнокъ твоѣ и въздыханье твоѣ, з болѣстью бѣдешъ рѣдитъ дѣти (серед. XVII ст. *Хрон.* 10);

(з визнанням провини, з каяттям) зітхання; скруха: стоячи оу цркви. молитвѣ свою свершаи со слезами и въздыханіемъ (1489 *Чет.* 347); припадѣте, со слезами и рыданіемъ, и въздыханьи, ко... бгѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 17 зв.); молитва в собѣ замыкае(т) не то(л)ко мыслѣнное але и оустное бесѣдованіе, и слѣзы, и въздыханіе къ Бгѣ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 97).

2. (страждання) сум, скорбота: я(ко) да готѣтъ поко(и), и мѣсто ѡ(т)почине(н)а, мѣсто прохладное, мѣсто поко(и)ное, мѣсто затѣшное. ѡ(т)нюдѣ же ѡ(т)бѣже всакаа болѣзнь печ(а)л) и въздыханіе (до 1596 *Виш. Кн.* 267 зв.); На мѣстѣ свѣтлѣ идѣже ѡ(т)бѣже печаль и въздыханіе оупокѣй ихъ Бже

нашъ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 151); Абѣвѣмъ страхъ и болѣзнь, плачъ и въздыханіе; южъ то минѣло васъ (Чернігів, 1646 *Перло* 159 зв.).

Див. ще **ВЗДЫХАНЄ.**

Пор. **ВОЗДЫХАТИ.**

ВОЗДЫХАТИ, ВОЗДИХАТИ, ВЪЗДЫХАТИ дієсл. недок. (цсл. въздыхати) 1. (робити глибокий вдих і видих звичайно під впливом якихось почуттів) зітхати: со слезами въздыхаймо (1489 *Чет.* 335 зв.); Якожъ есми видѣлъ, ижъ передо мною килька разъ кровью тяжко храпнула а велѣми // тяжко въздыхала (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 360-361); suspiro, as, въздыхаю, стѣню (1642 *ЛС* 390); и гды ма та(к) застѣлѣ, же(м) зѣра(з)... дѣ(л)са на ѡ(т)-почѣнокъ, ѣкла(в)шиса на рогѣзинѣ, сердѣчне въздыхаючи // влѣсны(м) имене(м) на ма заклѣкаль (серед. XVII ст. *Кас.* 84-84 зв.).

2. (до кого, чого) (звертатися з надією і любов'ю) зітхати: Лѣчъ црковъ не естъ цр(с)тво нѣ(с)-ное, но преддѣріе ти(л)ко цр(с)тва ѡного, кѣторого бгѣ оуготовѣлъ вѣрны(м) своїмъ, предъ заложѣнамъ видѣмого мѣра: поневажъ, и сама црковъ прѣгне и въздыхае(т) до ѡного цр(с)тва нѣ(с)ного (Почаїв, 1618 *Зерц.* 66 зв.); бѣда дѣши кѣторѣа не волѣе(т) ни въздыхае(т) до того, кѣторѣи єи ѡ(д) клѣпотѣ и ѡ(д) та(ж)кои робѣты мытникѣвъ възволити мѣжеть (Вільна, 1627 *Дух. б.* 369).

3. Сумувати, зітхати: Чомъ были церкви и царства, де проповѣдали свѣтлы апостолы... и преподобны отци Василій, Григорій,... теперъ бируютъ языкъ поганни; де были соборы, патріярхѣ, а теперъ стогнутъ, (во)здыхають (в рук. пиздыхають. — *Прим. вид.*) хрестіане у всякуи неволи, и у досадѣ, и у роблюваню (XVI ст. *НС* 13).

Див. ще **ВЗДОХНУТИ, ВЗДЫХАТИ, ВЗОДХНУТИ, ВОЗДОХНУТИ, ВОЗДХНУТИ.**

ВОЗЕНЄ с. Возіння: оные подѣданные тѣх именеи и сель вышше мененыхъ подѣводами, незмерными роботами и возенемъ до буга попелѣв, збожѣи комягъ от часу немалого ѣбѣжати дей рачит (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 276).

Пор. **ВОЗИТИ.**

ВОЗЕРО див. **ОЗЕРО.**

ВОЗЗЫВАТИ дієсл. недок. (на що) Волати (про

що): Только на лож сию удивляючися безстрамне реченнаго живота исусового проповѣдника евангельского воззывать буду тым способом (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

ВОЗИМАТИ дієсл. недок. (цсл. вѣзимати) (що) приймати, отримувати: Слѹхи, очи й чело, персы, рѹци и нозѣ, я же просвѣтлени бывають о бозѣ. И дар невидѣмо духовно приємлем, от бога и отца сыновство возємлем (к. XVI ст. *Укр. п.* 76).

Див. ще **ВЗЫМАТИ**.

ВОЗИМЫЙ див. **ОЗИМЫЙ**.

ВОЗИРАТИ дієсл. недок. (цсл. вѣзирати) (на що) поглядати: на сватости и(х) возиралъ стого дѣха даръ (1489 *Чет.* 213 зв.).

Див. ще **ВЗИРАТИ, ВОЗРѢТИ**.

ВОЗИТЕЛЬ ч. (цсл. возитель) візник: vector, rіs, возите(л), возата(й) (1642 *ЛС* 408).

Див. ще **ВОЗАТАЙ, ВОЗНИКЪ, ВОЗНИЦА**.

ВОЗИТИ дієсл. недок. 1. (кого, що) (перемѣщати щось по суші) возити: а отец архимандрит хотел того на князя Ивана переводити, иже земли и дубровы через заруку кгвалтомъ отнялъ и збоже с тых земель возилъ (Володимир, 1542 *АрхЮЗР* 1/VI, 35); do zamku wozy iezdiat, y wodu tudyż woziat (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20); Іосифъ... ѡ(т) фараѡна цѣра вожены(и) на возѣ цр(с)ко(м) Пѣно(м) всего ц(р)ства египе(т)ского, або вѣкарією поставлены(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 205);

(що) (доставляти) возити: К тому дрова до паления на потребу замковую и дворцов позволяем имъ возыти с пущи нашеое Свинарское (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 164); сте(л)махови за ѡсь до во(з)ка шо камѣ(н) воза(т) fr. 15 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 8 зв.); vehiare, возити, везти (1642 *ЛС* 408); тые ж подданные... вси збери и спряты домовые себе забираючи и до домов своих вожечы, на пожитокъ свой пооборочали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 112); *Образно:* Южъ тотъ възъ, котѡрый нась до тогѡ часѡ возилъ, ѡ(т)везѣмъ рукамі и раменами нашими до грѡбѡ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 45);

(перемѣщати щось по воді) перевозити, переправляти: и зара(з) закажите абы ни(х)то не важи(л)ся чолнами вози(т) ѡпро(ч) порема(!) мѣти(р)ско(г) (Мошни, 1650 *ЦНБ ДА/ П* 219, 16).

2. (що) (виконуючи повинність) возити: Мещане...ви(н)ни сено коси(ти) на замокъ де(н) ѡди(н)... а возити его на замокъ не ви(н)ни (1552 *ОЖЗ* 120); все село сего лета... пови(н)ни... до двора и дрова возити (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 58); и ты(ж) поспѡлиты(м) лѡде(м), не е(ст) кѡгда панщины дѣла. и слѡва бѡжіа слоухѣти моуси(т) ити ѡрати або возѣти или молѡтити (XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 116 зв.); 3 места Четвертьни...толоку з улицъ местских одну на рокъ збожа жати, збирати и возити жыто и ярыну (Луцьк, 1642 *КМПП* II, 234).

Див. ще **ВЕЗТИ**.

ВОЗКИЙ прикм. Возовой. ѡ мѣсто возкоє див. **МѢСТО**.

ВОЗЛАГАТИ дієсл. недок. (цсл. вѣзлагати) (кому що) висловлювати; виявляти: третицею во(з)-лагаю ва(м) се(р)дечны(и) жа(л) мо(и) ѡ любимицы (Вербѡ, 1606 *ЛСБ* 407, 1).

ВОЗЛЕТАТИ, ВЪЗЛѢТАТИ дієсл. недок. (цсл. вѣзлетати) перен. злітати, підніматися вгору: ада(м)... ннѣ грая со ан҃глы на нѣса возлетає(т) (1489 *Чет.* 154 зв.); Дѣша,... в'злѣтаєтъ я(к) пта(х) на высѡкость нѣ(с)нѣю (Вільна, 1627 *Дух. б.* 392).

Див. ще **ВЗЛЕТЫВАТИ, ВЗЛѢТѢТИ, ВОЗЛЕТОВАТИ, ВОЗЛЕТѢТИ**.

ВОЗЛЕТОВАТИ дієсл. недок., перен. (досягати високого духовного рівня) підніматися: Поневажъ Бозскіє догматы вышше вшелякое мысли суть, и вышше вшелякое быстрости очное, презъ вѣру толко осягненныє и всякое умѣтности логійское отбѣгають, и высоко возлетуютъ (1603 *Пит.* 107).

Див. ще **ВЗЛЕТЫВАТИ, ВЗЛѢТѢТИ, ВОЗЛЕТАТИ, ВОЗЛЕТѢТИ**.

ВОЗЛЕТѢТИ, ВЪЗЛЕТѢТИ дієсл. док. (цсл. вѣзлетѣти) 1. (піднятися вгору) злетіти: ѡнѣ... ка(к) ѡрелъ возлетѣлъ (1489 *Чет.* 321); звѣтажи(л) левъ з поколѣна іоудина, а на възнесеніє ѡрло(м) са зове(т) чого смысла с пр(о)рцтва наоучѣли, се яко ѡрелъ вѣзлети(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 197 зв.); Подобе(н)ство,... ѡ(д) птахо(в) высѡко в'злетѣвшихъ. та(м) ѡ(д) го(н)чара, и сребродѣлца (Вільна, 1627 *Дух. б.* 400).

2. Перен. (к кому) (душевно) підвестися, піднятися: по(ст) єсть крыла мѣтвы нашеє, то не возле-

ти(м) кѣ боу, але если мѣтвѣю свою по(д)моцюемо по(с)то(м), а слезами... возыиде(м) и не ве(р)немосѣ пороже наза(д) (к. XVI ст. УЄ № 31, 31 зв.).

Див. ще **ВЗЛЕТЫВАТИ, ВЗЛѢТѢТИ, ВОЗЛЕТАТИ, ВОЗЛЕТОВАТИ.**

ВОЗЛЕЧИ, ВЪЗЛЕЧИ *дієсл. док. (цсл. възле-чи)* (на що) лягти, прилягти: если слыша(л) ѡ(т) него коли если возлеглѣ на стѣи перси его (1489 *Чет.* 42); вѣ(н) [господѣ] росказа(л) народомъ възлечи на травѣ або сѣсти (к. XVI ст. УЄ № 31, 138 зв.); а ис... ѡ(т) великого смоу(т)коу зблѣдноуль на ѡ(н) стѣль възлеглѣ и лежалѣ та(м) (поч. XVII ст. УЄ № 256, 9).

Див. ще **ВЗЛЕЧИ.**

ВОЗЛИЯТИСА *дієсл. док. (цсл. възлиятисѣ)* розлитисѣ, розіллятисѣ: возлиясѣ вода яко .і. саженѣ оу высотѣ (1489 *Чет.* 12 зв.).

ВОЗЛІАНІЄ *с. (цсл. възлияніє)* поливання: Ве(ш) ближа(и)шаѣ естѣ погрѣженіє трыкра(т)-но(є) въ водѣ, албо во(з)ліаніє трыкратно // воды на крестѣщегосѣ, вѣдлѣгъ звыча(ю) ко(ж)дого набоже(н)ства и народѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 15-16).

ВОЗЛОЖЕНЄ, ВОЗЛОЖЕНІЄ *с. (цсл. възложение)* 1. (церковний обряд посвячення кого-, чого-небудь через рукопокладення) покладення: Втѣраѣ, естѣ сила абы мѣглѣ инши(м) шафовѣти та(и)нами, а таѣ бывѣѣтѣ дѣна возложе(н)емѣ рѣкѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 11).

2. Жертва, офіра: Видиши ли, яко любитѣ Богѣ и благоволитѣ и пріимуетѣ то Ему возложение, або оѣярованѣ, не яко требау сребра, злата, мѣди, желѣза, или иншихъ вещей, абы до скарбу Божьего посвящено а дано было? (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 73).

Див. ще **ВЗЛОЖѢНЬЄ, ВЛОЖЕНЄ.**

Пор. **ВОЗЛОЖИТИ.**

ВОЗЛОЖИТИ, ВОЗЛОЖЫТИ, ВЪЗЛОЖИТИ *дієсл. док. (цсл. възложити)* (що) поклас-ти: возложестѣ кадило и помолѣтесѣ (1489 *Чет.* 261); А яко убо иже отъ злата венѣца мудрования смиреніємъ отецъ мой светый Селивестръ отрыца-етсѣ, сего ради пресветлый ремень, назнамену-ющѣ светое воскресение, на светую главу его воз-ложыхомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 551); и возложѣ нанѣ

руцѣ рѣче (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 978); стережисѣ абы(с) собѣ не припомина(л) рѣдичовѣ,... бы(с) до заба(в) и обычае(в) свѣцки(х) не вернѣлсѣ... рѣкѣ на рѣло ю(ж) возложи(в)ши, наза(д) сѣ не ѡгла-да(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 56 зв.); они неха(и) намѣ оберѣ(т) яловицѣ однѣ; а зрѣбавши ю вѣ штѣки, нехай еи на дрова возложѣ(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 311);

перен. (взяти на себе певні обов'язки) прийняти, взяти: не даваймы(ж) нѣ єдиноѣ потѣхы сѣпротив-никомъ наши(м) и възложи(м) на себе зброю вѣры и сталости нашеѣ (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77); *Образно:* Южѣ сѣ Исаѣкова фѣгѣра сполніла, Не збѣжно(ст) на рѣмо сто(с) ю(ж) Твѣрцѣ вѣложила. На котѣ-ро(м) за ввесь свѣтѣ мѣе(т) бѣть пожрѣны(й), ѡгнѣмѣ любви кѣ народѣ людскомѣ спалѣный (Львів, 1631 *Волк.* 13 зв.).

2. (що) Одягнути, натягнути, насадити: А таѣ възложимо портѣща на бѣдра наші и поврѣзы на шії наші а вѣде(м) до цѣра Ізраїльскогѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 314).

Див. ще **ВЗЛОЖИТИ, ВЛОЖИТИ.**

ВОЗЛѢ ПРИЙМ. *(цсл. възлѣ)* (з род.) (виражає просторові відношення, вказує на місце, де відбувається дія) біля, коло: а они вѣзживали ровком възлѣ своего плетеня (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 8/IV, 161).

ВОЗЛЮБИТИ, ВЪЗЛЮБИТИ *дієсл. док. (цсл. възлюбити)* (кого, що) (відчути глибоку відданість, прив'язаність до кого-, чого-небудь) полюбити: исповедаєтѣ мнѣ кого вы возненавидите или кого възлюбите (1489 *Чет.* 141); Якѣ же възлюбилѣ ма ѡ(т)цѣ а и я васѣ полюбилѣ. боу(д)тѣ жѣ в любви моеї (1556-1561 *ПЄ* 415 зв.); Але еслижесѣ бачный — розумею же на оные слова паметати будешѣ, "обличай премудра, и възлюбитѣ тя" (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1049); Видиши ли я(к) ты тѣю ча(ч)кѣ краснѣю ѡ(т) всего ср(д)ца мѣсли и дѣши въз(з)люби(л) і оухвати(л) (1599 *Виш. Кн.* 220 зв.); и ѡте(ц) мо(и) възлюбитѣ его (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 3); Нарѣ(д) жидѣ(в)скый которѣ гѣ бѣ былѣ... възлюби(л) не дѣла и(х) красы... але и(ж) бы(л) нарѣ(д) прѣвѣй ѡ(т) бѣ поставлѣнный (поч. XVII ст. УЄ № 236, 40); Блѣгодарѣ та; ѡ(т)чѣ нашѣ Нѣ(с)ный, ѡ неисповѣдимыхъ, и чѣд-

ныхъ дѣлехъ; и дарехъ твоихъ бѡ(з)кихъ. яко такъ възлюбилъ еси; міра сего, и насъ грѣшнихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 23 зв.);

(що) (відчути задоволення від сприймання чого-небудь) полюбити, сподобати: И его молитвы вышній не возлюбив, аже по зависти Авеля погубив І братоубийство на земли сотворив, и кров праведную, яко воду пролив (к. XVI ст. *Укр. п.* 84);

(що) (відчути потяг, схильність до чого-небудь, облюбувати собі щось) полюбити: Мы же грѣшніи, исполнены язвъ греховныхъ, плачемся своихъ греховъ и возлюбимъ плачевное иноческое житие, пустыню (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 155); препощу на ва(с)... го́ло(д) слова бжїа для того и(ж) естеса ѡ(т)далили ѡ(т) мене... а присталисте до никчемны(х) а марны(х) рѣче(и) сегосвѣтні(х) и възлюбисте тѣмн(о)ст а не свѣтло(ст) (Львів, 1585 *УС* № 5, 13 зв.); Возлюбилъ еси ѡ(т)че справедливость сватю, маєшь в ненависти безбѣжность проклатю (Львів, 1591 *Просф.* 66); и оумножилисте темность а не свѣтлость и възлюбилите неправ(д)оу, а прав(д)оу есте ѡ(т)вргъли ѡ(т) себе (к. XVI ст. *УС* № 31, 4 зв.); Ты же, костеле латынский,... пожер щастье, земного могутства ухватив и от вся души возлюбив (1608-1609 *Виш. Зач.* 230).

2. Захотіти, побажати: На діавола многіи поставил и кровію его господа прославил, Не въбивати, но умрѣти за люде възлюбил и своего Христа вседушью улюбил (к. XVI ст. *Укр. п.* 77); Въжде-лѣю:... Пожадаю, възлюблю (1627 *ЛБ* 18).

Див. ще ВЗЛЮБИТИ.

ВОЗЛЮБЛЕНІЙ *див. ВОЗЛЮБЛЕННЫЙ.*

ВОЗЛЮБЛЕННЕ *присл.* З почуттям відданос-ті, набожності: ѡважай тежъ собѣ възлюбленне до окрещенїа пристѣпючій, и вы побѣжныи Панѡве воспрїемници, якъ великое и дшеспїсїтельное хѡчете прїимовати дѣло, ѡбѣщаваете вѣрѣ Бгѣ въ Тр(о)ци едіномѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905).

ВОЗЛЮБЛЕННИЙ *див. ВОЗЛЮБЛЕННЫЙ.*

ВОЗЛЮБЛЕННИКЪ *ч. (цсл. възлюбленикъ)* улюбленець, обранець: Нелѣгце собѣ їсность розмной дши поважа(й) възлюбленниче, дорогїмъ начинѣмъ естъ дша нестерѣлнаа (Вільна, 1627

Дух. б. 230).

ВОЗЛЮБЛЕННІЙ *див. ВОЗЛЮБЛЕННЫЙ.*

ВОЗЛЮБЛЕННІЦА *ж. (цсл. възлюбленица)*

улюблениця, обраниця: Яко(ж) то ко(ж)доуи вѣр-ной дши ѡбица(л) гѣ бгѣ чере(з) пр(о)рка іѡсїа в г(л)а в и(ж) мѣ(л) послѣбити за вда(ч)ноюю во(з)-любле(н)нїцѣ свою (к. XVI ст. *УС* № 31, 202).

ВОЗЛЮБЛЕННЫЙ, ВОЗЛЮБЛЕННИЙ, ВОЗЛЮБЛЕНІЙ, ВОЗЛЮБЛЕННІЙ, ВОЗЛЮБЛЕНЪ, ВОЗЛЮБЛЕННЫЙ, ВЪЗЛЮБЛЕННІЙ, ВЪЗЛЮБЛЕННЫЙ, ВЪЗЛЮБЛЕ-ННЫЙ, ВЪЗЛЮБЛЕНЬНЫЙ *прикм. (цсл. възлюб-леньный)* 1. Улюблений, дорогой: и голосъ изъ ѡблака пришлоу рекоучи се естъ снѣ мои въз-любленънии того послушайте (1556-1561 *ПС* 160);

А если бы хотѣл, възлюбленный любомудрче, и надворное мудрости хитрость увѣдати, не возбра-няется у наших (1608-1609 *Виш. Зач.* 203); Вѣдаю же не всакомѣ дхѣ... вѣрити трѣба: але пробоватъ если ѡ(т) Бга сѣтъ: яко яснѣ оупоминаетъ во(з)-любле(н)ный Хр(с)товѣ оучнкъ Іѡа(н)нѣ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 2); Възлюбленънии дроугъ и оученїкъ хвѣ іѡанъ снѣ громовъ, и про-видецъ многїхъ таїнъ бжїихъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 53 зв.); Тѣли естъ, ѡ Двице, снѣ твої възлюблен-ный, На(д) всѣ Израїльскїи сыны оувелбѣнный (Львів, 1631 *Волк.* 12 зв.); percarus, възлюбле(н)-ни(й), дража(й)ши(й) (1642 *ЛС* 306); Возлюбленъ (Уж. 1643, 10 зв.); яснѣйше ѡпїсѣтъ; сѣдний днѣ Іѡанъ стїй ев(г)ліста..., възлюбленный оучникъ Сна Бжїа (Чернігів, 1646 *Перло* 131).

(у звертанні) дорогой: прииди рабо моя воз-любленная (1489 *Чет.* 87 зв.); Прибѣгаймо братїе възлюбле(н)нїи до того стѣго кѣрабла то є(ст) до цркви стѣи (XVI ст. *УС Триг.* 97); Тогда, воз-любленная моя братя, коли можетъ быти буршая радустъ и благословенїе и на тоты загадованъцѣ его святыи на душевныхъ и тѣлесныхъ рѣчохъ (XVI ст. *НС* 216); Потребно... явитиса лицѣ ва-ше(мѣ) о во(з)любле(н)ная бра(ти)я (Вѣрба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); Не дивуйся тому и не соблажняйся, възлюбленный брате, православный християнине, было то прежде, естъ и будет (1608-1609 *Виш. Зач.* 200); Повстанъмо претѣ и мы, възлюбле(н)ныѣ бра-

т'а, // и поднесѣмѡса, и на ѡбѣцаное его Вторѡе при(ст)є готѣймѡса (Київ, 1637 УЄ Кал. 303-304);

у знач. ім. (як звертання до віруючих). дорогой: ѡ возлюбле(н)ніи вѣрѣте вѣрѣ(н)те яко бѣде(т) сѣдѣ (1598 Виш. Кн. 275 зв.); Петр святой... мовит: "Возлюбленнии, мовлю, яко странники и пришелцы, отгребайтесь от плотских похотей, яже воуюют на душу (1608-1609 Виш. Зач. 229); Здравствуйте возлюбленнии и ѡ люботрѣждшемъ молѣтеса (Єв'є; 1619 См. Гр. 4 зв.); А ты възлюбленний не горшиса, ѡхоты и ср(д)ца дѡброго такъ до книги тои, яко и к' самѡмѡ оной творѣц не трать (Київ, 1620-1621 МІКСВ 35); Во(з)любле(н)ніи и (с)мирєнію пастырства нашего послѣдшніи вѣдомо ва(м) чини(м) (Путятинці, 1634 ЛСБ 522, 1).

2. (у складі титулу вищих духовних осіб) благодетивий, вибранный: Бл(с)вние макария бо(ж)ю мл(с)тью архієп(с)кпа митрополита кие(в)ского и галицкого и всея рѣси ѡ свѣтомъ дсе возлюбле(н)ны(м) еже ѡ хр(с)те сослужебникомъ бгомо(л)цомъ и бра(т)и ѡшо(г) смире(н)ия... и всимъ причетникомъ свѣтыхъ бо(ж)и(х) цркви(и) (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); Мл(с)тию бжю... до(ст)оинопоче(с)ны(м) архима(н)дрито(м) и игдмено(м) ѡ хе поч(с)тны(м) протопопо(м) и попо(м) и ѡ сто(м) дсе возлюбле(н)ны(м) архидияконо(м) и дияконо(м)... мы смирены(и) Арсени(и) епи(с)кпѣ... со бл(с)вение(м) бжии(м) проси(м) (Стратин, 1565 ЛСБ 39, 1); православнымъ и благодетивымъ паномъ и княземъ, всея Малыя Россіи, сынѡмъ о Господѣ возлюбленнымъ нашего смиренія (Константинополь, 1594 Малыш. 23); Сослѣжителю и Братѡ ѡ Хѣ Возлюбленномъ (Вільна, 1620 См. Каз. 2); Правѡвѣрный и Хр(с)тѡ възлюбленный Чите(л)никъ (Київ, 1620-1621 МІКСВ 35); Во(з)любле(н)но(мѡ) ѡ хѣ брату нашему Пну Василию Леоновичу кѣпцѣ и мешанину Лвовскому (Львів, 1642 ЛСБ 559, 2 зв.).

ВОЗМАГАТИ, ВОЗЪМОГАТИ дієсл. недок. (цсл. възмагати) (набирати сили, ставати міцним) міцніти: креписа рабѣ бжии и возмаган (1489 Чет. 177); ре(ч) ему г(с)ѣ креписа и възмоган (Там же, 181).

Див. ще **ВЗМАГАТИ**.

ВОЗМОЖНО, ВОЗМОЖЬНО присл. (цсл.

възможно) 1. (із запереченням) неможливо: часто-кроць сердце мое такъ естъ стиснено, ижъ ани мовити, ани писати что возможно (Рожанка, 1598 Л. Пот. 989); Ѡ(г)мѣна Стои Литѣргии, в' котѡрон та(к) знаменитаа и великаа тайна совершѣется и кромѣ оуживаа той правдивой стѣни — спстиса не возможно, сократѣвши во все(м), мшѡю називѣють (Київ, 1625 Кон. Пал. (Лв.) 28).

2. Можна: люди ѡбратиліса на нь [путь] дабы возможно было понести тѣло его (1489 Чет. 153 зв.).

ВОЗМОЧИ, ВЪЗМОЧИ дієсл. док. (бути в змозі, бути спроможним зробити щось) змогти, здужати: книгъ читаніємъ възмѡгоу(т) себе исправити, и на поу(т) истѣ(н)ны(и) привести (Львів, 1585 УЄ № 5, 2); да сїи ѡ(т)вашей мл(с)тинѣ и вспоможенїа возмогѣтъ хра(м) новозбодовати божїа мѣре ѡспєніа, таже и стамѡдъ выкѡпити ѡ(т) жида (Львів, 1589 ЛСБ 120); Никто же не блуди от святого пути, одесную Христа возможе стѣти (к. XVI ст. Укр. н. 79); скоро ѡщѣтили и почѣли. я(к) не во(з)мо(г) дышущій дхви своѣмъ гнѣзда в ср(д)ца(х) ваши(х) оуфѣ(н)довати іли ѡсновѣти (1599 Виш. Кн. 213 зв.); исусова бо корабля волны сует вѣка сего погрузити и потопити не возмогут (1608-1609 Виш. Зач. 201); Бѣдте в' любви вкорєнєніи и ѡсновани, да възмѡжете раздѣити съ всѣми стѣтыми (Київ, бл. 1619 О обр. 56); бѣдєшь хотѣти що мовити, але языкъ слѣжити не бѣде(т),... бѣдєшь хотѣти з приятелями розмовитися, але не возмѡжєшь (Чорна, 1629 Діал. о см. 287); анѣ згѡла скѣра ѡвѣчаа вѡлка оукрѣти възмѡжєтъ (Львів, 1642 Час. Слово 277 зв.).

(на кого) подолати, перемогти (кого): никита... оувиде(л) што(ж) неч(с)тивии не возмогли на хр(с)тяны (1489 Чет. 29 зв.);

Див. ще **ВЗМОЧИ', ЗМОЧИ**.

ВОЗМУТИТИ дієсл. док. (цсл. възмоутити) 1. (що) (привести в бурхливий рух) збурити: дьяволь въздвиглъ боурю на мори волны възмѣтилъ (1489 Чет. 89).

2. (кого) (зробити сердитим) роздратовати: во иродѡвѣ жєноу помощницу и любовницу и тою възмѣтилъ есми цра (1489 Чет. 318).

3. (ким) Принизити, зневажити: оувидив же црѣ костантинъ црковъ арьємъ възмѣщеноу... повелѣлъ

собрати еп(с)кпы и попы в Никию (1489 Чет. 352).

Див. ще ВОЗМУЩАТИ.

ВОЗМУТИТИСЯ *дієсл. док. (цсл. възмоути- тиса)* 1. (стати бурхливим) збуритися, схвилюва- тися, сколихнутися: возмѣтиса вода и оувержеть ма во кѣпѣль (1489 Чет. 342); на тоє ω(т)повѣда- ючи розслаблений рѣкъ: Пѣне не маю чловѣка, коли възмутить са вода: абы ма в'киндѣль до неї (поч. XVII ст. Пчела 48).

2. (чим) Збаламутитися: возмоути(л)са захарья оумомъ (1489 Чет. 219 зв.).

ВОЗМУЩАТИ, ВЪЗМУЩАТИ *дієсл. недок. (цсл. възмоущати)* 1. (кого, що) Зневажати, прини- жувати: вы ... противъ братству са корчемне заста- новлаете и люди посполитые погоршаєте и цркъвъ возмущаєте (Берестя, 1590 ЛСБ 142); гдѣсѣне болѣ- бане маючи мы вѣдомость пѣвную ω тобѣ, ижъ твоя мл(с)ть цркъвъ бѣжю ω(т) давныхъ часовъ воз- мущаешъ (Вильна, 1594 ЛСБ 251, 1); Стѣжаю: не даю покѣю, прѣкрѣса, ... озлоблѣю, оудрѣчаю, засмѣчаю, възмѣщаю (1627 ЛБ 123); interurbo, возмушаю, крамолю (1642 ЛС 243).

2. (що) (приводити в бурхливий рух) збурювати: сию бо кѣпѣль покаяннѣа англь възмѣщае(т) (1489 Чет. 342 зв.).

3. *Перен.* (що) Бунтувати, каламутити: моучи- тель... началъ возмоущати города (1489 Чет. 60 зв.).

Див. ще ВОЗМУТИТИ.

ВОЗМУЩЕНИЕ, ВОЗМУЩЕНИЕ *с. (цсл. възмоущение)* 1. Приниження, зневага: interurbatio, возмущение, крамола (1642 ЛС 243).

2. Тривога, неспокій: вшима слышно възмѣщение // много (1489 Чет. 12-12 зв.).

Пор. ВОЗМУТИТИ.

ВОЗМЯСТИСЯ *дієсл. док. (цсл. възмастиса)* занепокоїтиса, захвилюватиса: слнце померкне(т) лоуна погибне(т) англи возматоутса (1489 Чет. 280 зв.).

ВОЗНЕНАВИДѢТИ, ВЪЗНЕНАВИДѢТИ *дієсл. док. (цсл. възненавидѣти)* (кого, що) (пере- йнятися почуттям зненависті, ворожнечі до кого, чого-небудь) зненавидіти: исповедаете мнѣ кого вы возненавидите или кого возлюбите (1489 Чет. 141); тоє приказоюу вамъ абысте миловали ωдинъ дроу-

гого а если миръ ва(с) ненавидить видите иже и мене пер'ше ω(т) ва(с) възненавидѣль (1556-1561 ЛС 416 зв.); А такъ за што его было любити, а Жидове его възненавидѣли, чи(м)са было хвалити межи ин'шими языки, а они то крыю(т) (XVI ст. УС Трост. 45); Присмотриса добрѣ, римски богослове, первому образу и ученику и науцѣ: странник сы и нас странниками зовет и учит мир возненавидѣти и от пожадливыхъ телесныхъ, ... отбѣгати (1600-1601 Виш. Кр. отв. 183); И Якова молодшого про- тивъ старшого Исаава благоловенством (!) патріар- шим почтилъ, а Исава старшого возненавидѣль (Львів, 1605-1606 Перест. 48); если та(к) свое зготовѣмо, и с такъ великою горѣчестію пе(р)шіе злѣсти възненавидимо, и лѣпши(х) са дорѣгъ и цнѣтъ имѣмо, ... теды на(м) малые лѣта нѣчѣго не оуме(н)шатъ (Острог, 1607 Лѣк. 27); Кѣждый котѣ- рій не запрѣт'са себѣ, и не возненавидит' дѣши своѣи не естъ моймъ оучникомъ (Вильна, 1627 Дух.б. 149).

Див. ще ВЪЗНЕНАВИДѢТИ, ЗЕНАВИДѢТИ.

ВОЗНЕПЩЕВАТИ *дієсл. недок. (цсл. възнепъ- щевати)* зводити наклеп: если глаголу не послѣ- дуем, многа зла о нас: чловѣцы вознепщуют, поно- сят, оклевещут и в соблазн отчаятельный впадут (Унів, 1605 Виш. Домн. 188).

ВОЗНЕСЕНИЕ, ВОЗНЕСЕНЕ, ВОЗНЕСЕ- НІЕ, ВОЗНЕСЕНЬЕ, ВОЗНЕСѢНЬЕ, ВОЗ- НОСЕНИЕ, ВЪЗНЕСЕНІЕ *с. (цсл. възнесение)* 1. Вознесіння. зішестя на небо Ісуса Христа: прославильса х(с)ъ... по вознесѣннѣи его на нѣса (1489 Чет. 167); по вознесѣннѣи и(ж) своемъ на нѣса не остави и насъ сірыхъ, послѣ намъ стѣ(х) своихъ ап(с)лвѣ (Заблудів, 1568 УС № 552, 1 зв.); Што овунъ намъ добывъ и хосновавъ своимъ вознесе- ніемъ (XVI ст. НС 74); Сталоса звыта(з)ство ω(т) ха на(д) цр(с)тво(м) мои(м) признаваю алѣ ω(т) облечены(х) въ има его зовѣмы(х) хр(с)тіа(н) мало, и ве(л)ми мало и то еще ω(т) свѣже(и) пѣматѣ по во(з)несеніи его на нѣса (1599 Виш. Кн. 204 зв.); Правда естъ же литоргія святая надъ всѣ иншіе церемоніе церковны естъ важнѣйша и болша и Богу намилша, в которой всѣ таемницы вочловѣ- ченія Христова, страсти его, погребеніе, и Воскре- сение, и Вознесение и второе со славою пришествіе

розчитаются (1603 *Пит.* 74); особливе єднакъ якъ по оупадкѣ чѣлка зѣ самѣи добрѣти своєи... самъ прѣ(з) себе зѣступи(в)ши на ни(з)кость зѣмѣнѣю, народившиа чѣлкомъ правдивымъ сѣ прѣблѣгсловѣнной Бѣи, Дѣви Мѣри, проповѣ(д)ю ѡного везвѣати, Крѣвѣю прѣстою ѡдѣкѣйти, и Вознесѣніємъ своимъ на нѣбса ...запровѣдати (Київ, 1631 *Тр. П.* 3 нenum.); Хс Мѡ(и)сеѣви ѡ прихѣдѣ въ адѣ ѡзнаимѣеть, а Илїи ѡ Възнесенїю своє(м) на нѣбо проповѣдѣеть (Чернігів, 1646 *Перло* 73).

2. (назва церковного свята, також календарна дата) Вознесення: ярмарки два въ рокѣ тамъ мети: одинъ на Вознесене Господне, а другий на день светого апостола и евангелиста Луки у въ осень (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/І, 36); Марко єв(г)листь... Испісаль в римѣ второе єв(г)ліє. По десати(х) лѣтѣ(х) хѣва възнесенїа (1556-1561 *ПС* 128 зв.); в том же привилїю... дозволяетъ ... ярмарки два: один на Вознесене Христово, а другий на Рожество Пречистои (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/ІV, 130); на Возношение Господне выношено все ись церкви и вси образы церковные (поч. ХVІІ ст. *КЛ* 83); в не(д) прѣ(д) възнесенїемъ ѡтворили пѣ(ш)кѣ, в которо(и) зна(ш)ли зо(л) дѣ. (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 4 зв.); Движіи пра(з)ники называю(т) сѣ, Пѣсха, Възнесѣніє, Сошѣствїє стѣго Дѣха (Острог, 1612 *Час. Туп.* 308 зв.); Всю бѣвѣмъ старѣго и Нѣвого зѣкона Історїю згромадивши, и до кѣпы зобрѣвши тѣю оутворїлѣ пѣснь, то єсть, ѡ(т) адѣма, ажъ и до самѣго хѣва Възнесѣніа (Київ, 1627 *Тр.* 619); А на знѣкъ той зычлївости нашеи, Пѣснь Весѣлѣю заспѣваємѡ Пѣснь похвальная на прѣславныи Дѣнь Възнесѣніа Хѣва, гла(с) Рѣдостный, сїми оутѣшаї дѣшѣ твою (Чернігів, 1646 *Перло* 65).

3. (назва храму на честь свята) Вознесенія: А ижѣ... таковое пристойное ѡфѣндѣванное ѡсмотрѣне на церковь новѣю Вознесенѣа Господна... вѣдѣлано бѣдѣть, потреба того, абы на каждый день фала Богѣ милосердномѣ и слѣжба черезъ нихъ чинѣна была (1577 *AS* VI, 79); до церкви Светого Дмитрия на сорокоусть золотыхъ пять, до церкви Вознесенїа Господня Яровицкое на сорокоусть золотыхъ пять отказую (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 507).

ВОЗНЕСЛОСТЬ ж. Возвеличенїя: а днѣсь за-

хѣднїй костѣль нѣкоторыхъ канѣно(в), того чѣтвѣртого собѣрѣ вселѣнского не прїймѣеть... многихъ вѣстой старѣжитности нѣвѣдомихъ дѣкрѣто(в) вѣ мѣсто канѣно(в) монархїалной пѣпѣжской вознѣслости слѣжачих, покѣтне навимишла(в)ши (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 25).

ВОЗНЕСИТИ, ВЪЗНЕСИТИ дієсл. док. (цсл. възнести) 1. (на що) Підняти, піднести, знести (на чому): Явне бѣвѣмъ Гѣ Бѣ вѣ старѣмъ зѣконѣ фѣкѣдрѣючи зна(к) ч(с)тного кр(с)та, на которий мѣлѣ самѣ тѣло(м) възнесѣнь бѣити за сп(с)нїє наше (Київ, бл. 1619 *О обр.* 54); **вознести сварѣ** (на кого) — зрадити (кого): дѣвѣ стѣй пр(о)рковаль ѡ преданїи єго. мѣви(т) та(к)... ядѣй мой хлѣбъ и възнесе на ма сва(р) и торгѣ то є(ст) ѡ іудѣ рѣчено и(ж) ѡнь с хѣмъ ходилѣ и хлѣ(б) єго ялѣ и на тайной вѣ(ч)ри бы(л), а прѣ(д)ца ѡнь зради(л) пана своего и(ж) єго продалѣ и выдалѣ на смѣрть (к. ХVІ ст. *УС* № 31, 48); **знести торгѣ** (на кого) — продати (кого): дѣвѣ... мѣви(т) та(к)... ядѣй мой хлѣбъ и възнесе на ма... торгѣ то є(ст) ѡ іудѣ рѣчено, и(ж) ѡнь с хѣмъ ходилѣ и хлѣ(б) єго ялѣ и на тайной вѣ(ч)ри бы(л), а прѣ(д)ца... зради(л) пана своего и(ж) єго продалѣ и выдалѣ на смѣрть (ХVІ ст. *УС* № 31, 48); **молитвы вознести** (к кому) — помолитися (кому): Каин из Авелѣм двѣ церкви значили, иже от Адама сыны сѣ родили. Кѣторїє богу офѣры принесли, и молїтвы свои ко нему вознесли (к. ХVІ ст. *Укр. п.* 84).

2. *Перен.* (кого) Возвеличити, прославити: во(з)не(с)лѣ на(с) кр(с)то(м) своимъ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 186 зв.); та(к) бѣлѣ поты(м) възнесѣнный, же єще бы(л) богѣтшїй два рѣзы ни(ж) пѣ(р)вѣ(и) (поч. ХVІІ ст. *Проп. р.* 204 зв.); Христос рекл: "Фарисѣя возносливаго отвращи, а мытарѣ смиреннаго вознеси" (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); Рѣдѣйсѣ, ѡ члѣвѣчѣ,... жѣсь єсть чѣстю слѣвно възнесенный (Львів, 1631 *Волк.* 28 зв.).

Див. ще **ВЗНОСИТИ, ВОЗНОСИТИ.**

ВОЗНЕСИТИСЯ, ВОЗНЕСИТИСЯ, ВЪЗНЕСИТИСЯ дієсл. док. (цсл. възвестисѣ) 1. (про божественні істѣти, душі — перемїститися з землї на небеса) звестисѣ, здїянїтисѣ, діал. възнѣстисѣ: тѣло тоє възнеслѣ на нѣбса

(Вільна, 1596 *З. Каз.* 169); злѣчивъ его изъ за ранъ — пушовъ по воскресеніи изъ мертвыхъ, коли ся вознюъ на небеса (XVI ст. *НС* 160); ꙗко своею вла(с)ною моцею и своимъ всеи(л)нымъ бж(с)т-во(м) бѣ(з) жа(д)нои помочи въ(з)не(с)са яко крѣпкій црѣ (к. XVI ст. *УС* № 31, 77); оба́че о(н)... да бѣжи(т) к' грѣбѣ тогѡ прощѣніа просѧ, и якоже на нача́ло възнесѣса прише(д) всѧ смѣрѣт'са (Київ, 1623 *МИКСВ* 83); Абѡвѣм и Иліа до́ неба възнесѣт'сь не мо́гъ, ижъ Мѣлотъ скѣнѣ(л) (Київ, 1632 *МИКСВ* 287); Бгъ члвкомъ ста́л'са, ... былъ Распа́тъ, былъ Погребѣ́нъ, Воскрѣ́слъ, и на Нбо Во(з)несл'са (Київ, 1637 *УС Кал.* 829); а такъ Іс потомъ гды мовѣ до нѣхъ ѡ(т)пра́вилъ, во(з)несл'са на нбо, и оуспѣл на правици бже́й (Львів, 1646 *Зобр.* 25 зв.).

2. Перен. (занестися, загордиться, запишатися) вознести́ся: Пнове за(с) надъ бга бгами вы(ш)шими на(д) своими порѣчными по(д)да(н)ными са почи-нили. и на(д) творца ро(в)ны(м) зда́ніе(м) ѡбраза своего всѣ(х) почтившаго, соудо(м) безако(н)ны(м) во(з)несл'са (до 1596 *Виш. Кн.* 261); папа... смире-ние христово поверг и, на воздух славы свѣта сего вознесшися, яко чтилище боготворное... засѣл (1608-1609 *Виш. Зач.* 222).

3. Перен. (набути вищого рівня) підня́тися: воз-несл'са столѣ́ць ѡ(т)пущении цр(с)тва двѣдава (1489 *Чет.* 165).

Див. ще ВОЗНОСИТИСЯ.

ВОЗНИЙ *див. ВОЗНЫЙ.*

ВОЗНИКЪ, ВОЗНЫКЪ, ВОЗЪНИКЪ, ВЪЗНИКЪ ч. 1. Запряженный (тягловый) кінъ: мал-жонокъ мой, ... золото, серебро, ... кони ездные и возники... записалъ мне на вечность (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/І, 29); а в ста(и)не коне(и) ездчалы(х) ше(ст) во(з)никовъ // чотыри (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6 зв.-7); Да проклати бѣдѣтъ влѣдки... которіе...//... карити зиждѣ(т). възники сѣтые... спрагаю(т). роскош' свою Поган'скі испо(л)наю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 263 зв.-264); колесни(ч)ны(и) конь, во(з)ни(к), возовый (1596 *ЛЗ* 77); до того порѣчаю и даю... цѣр(ц)е... Зофеи дрѣ-гю половицѣ ѡ(т)чи(з)ны моеѣ... во(з)ныки чотыри с ко(т)чи(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 42); По сме(р)ти мое(и)... стада... коне(и) є(з)дны(х) и

во(з)никовъ... маєтъ все ѡсегнѣвши де(р)жати (Луцьк, 1619 *ЦДІАЛ* 201, 4, 181, 1); взято... возни-ковъ цѣкговъ чотыри (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105 зв.); Не тѣлько Крѣ́леве, и кнѧ́зи пре́мо(ж)ныи, але и стѣ́телъ рече́нныи; в' го́рдости... потонѣли,... в' достѣ́ткѣ... Вина, и ѡлі́ви, потра́въ коштѡ́внихъ; сла(д)ких', го́йне ѡплива́ю(т)... Возникъ цѣговѧ́ни (Чернігів, 1696 *Перло* 134 зв.).

2. Візник, фурман: Свѡзникъ, или снѣзникъ... свѡзчикъ. або Вѡзникъ (1627 *ЛБ* 112).

3. Вл.н.: Шляхетный Томашъ Каминьскій... противко...// Юскови Возникови сведчыл (Луцьк, 1646 *АрхЮЗР* 3/IV, 47-48).

Див. ще ВОЗНИЦА, ВОЗОВИКЪ, ВОЗОВЫЙ.

ВОЗНИЦА, ВОЗНИЦЯ, ВОЗНИЦА ч. 1. Віз-

ниця, візник: А двема во(з)ницямъ што дрова и водѣ возать с' копѣ грш' (1552 *ОКр. З.* 157); ковалю, столару..., во(з)ниця, муралю, ше(в)цю... Тымъ всѣмъ голо(в)щины по два(д)цати ко(п) гроше(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); виде(л)... у во(з)ниця во(и)тѣха ...8 право(и) рѣ́це... рани на па(л)цо(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 77); гдѣ єсть возниця: поиди повѣжъ ѡномѣ неха(и) ко́на моего до воды пове-де(т) (к. XVI ст. *Розм.* 46); а(л)бо. мнимае(ш) и(ж) ты ѡ(т)... пастыре(в) мысли(в)цо(в) или водовѡзо(в) во(з)ни(ц)... што ѡ бгослѡ́віи, и навѣклъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 246); Тогды па(н) василе(и) радогѡщски(и) з слугами... того дря(д)ника... и возницѣ ѡлексѣ... немилостиве позбива(л) змордова(л) и зрани(л) (Ляхів, 1605 *ЛНБ* II, 5 4051, 41); Возѧ́тай, всѧ́д-никъ: Возні́ца (1627 *ЛБ* 16); во(з)ні́ца auriga (I пол. XVII ст. *Своб.* 19); *Образно:* Рѡзѣмъ абѡвѣмъ єсть возні́цею запрагаючи(м) во(з) дѣшевный, де(р)жа-чимъ водзи мысли́ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 329); Повѣ́нності засѣ́щенническіѣ, ачкѡ́л'векъ сѣтъ незлічѡныѣ:...// абы былъ мѣро(м) до́мѣ Бжегѡ, абы былъ Вѡзо́мъ и Возні́цею Гѣлскимъ (Львів, 1646 *Ном.* 3 зв.-4).

2. Вл.н.: челядника дворного протестантис, на имѣя Грицька, возницу, ... збилъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 64).

Див. ще ВОЗНИКЪ, ВОЗНИЧКА, ВОЗО-ВИКЪ.

ВОЗНИЦЬКИЙ, ВЪЗНИЦЬКИЙ *прикм. (який*

стосується візниці) візницький: знашли... бичовъ вознишки(х) дратованы(х) звязокъ (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); а которое не люблю, тоє по(д)лѣ(и)ши(м) черевом(м) възни(ц)ким... давати повелѣвае(ши) (п. 1596 *Виш. Кн.* 255); побрал... шар на чотыри кони з седломъ возницъкимъ, за золотых чотырьдесят пят (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654).

ВОЗНИЦЯ див. **ВОЗНИЦА**.

ВОЗНИЧКА ч. Візниця, візник: Аврамей Янчинский... моего возничку, кгвалтом без жадного в раду збил, змордовал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 58); слугъ моих, которые з нею тамъ на имя Петр а Мартин возничка ездили... с посмеиванемъ отравила (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 281).

Див. ще **ВОЗНИКЪ**, **ВОЗНИЦА**, **ВОЗОВИКЪ**.
ВОЗНИЦА див. **ВОЗНИЦА**.

ВОЗНОВСКИЙ, ВОЗНОВЪСКИЙ, ВОЗЪНОВЪСКИЙ прикм. Який стосується возного: Также и серебро..., въ скрынку зложивши, ... съ печатю моею возновъскою... запечатали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 346); А такъ я во(з)ны(и) с пови(н)ности вѣрждъ своего во(з)но(в)ского што(м) виде(л) и слыша(л) тоє все на то(м) квите описавшы для поступъку пра(в)ного... до кни(г) кгро(д)ски(х) вини(ц)ки(х) подаю (Вінниця, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 14); а са(м) пре(д)се возны(и) чынечи пови(н)ности мое(и) возно(в)ско(и) досыть ояснило(м) ре(ч) в тыхъ ма(н)датѣ(х) описаню (Київ, 1620 *ЦДІАЛ* 181, 2, 1748); Якожъ заразъ менованый возный... съ повинности уряду своего возъновъского, то все...//... явне и доброволне... созналъ (Володимир, 1632 *АрхЮЗР* 3/I, 336-337); Которы(и) во(з)ны(и) с пови(н)ности свое(и) во(з)но(в)ско(и) голосомъ выне(с)лы(м) при велю шляхъты и люде(и) ро(з)но(и) ко(н)дицие(и) чере(з) кого бы бы(л) забити(и) и замо(р)дованы(и) обѣвола(л) и до ведомости приве(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

Пор. **ВОЗНЫЙ**.

ВОЗНОВСТВО с. Посада возного як судового виконавця: та(к)же те(ж) и то(т) енора(л) ту(т) на вряде мое(м) листѣ своего на возно(в)ство ему даного до кни(г) не вписова(л) и ведомо(ст)и ѿ собе знати не далъ (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 27).

Див. ще **ВОЗНОЕ**.

ВОЗНОЕ с. Те саме, що **возновство**: то(т) Иванъ боя(р)ски(и) не могъ ты(х) позво(в) давати бо де(и) возны(м) ани ѿселы(м) в здешне(м) воево(д)стве не є(ст) и... ме(л) ли(ст) сво(и) на во(з)ное на вряде тѣтошне(м) ѿповѣда(ти)... во(д)ле звычайо (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26 зв.).

ВОЗНОСЕНИЕ див. **ВОЗНЕСЕНИЕ**.

ВОЗНОСИМЫЙ прикм. (цсл. възносимыи) пихатий, самохвальний, зарозумілий: научила церковь христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым; богобоязненным и мирным, а не жестоким, ... смиренным и кротким, а не гордым, и возносимым, и яростным (1608-1609 *Виш. Зач.* 206).

Див. ще **ВОЗНОСЛИВЫЙ**.

ВОЗНОСИТИ, ВЪЗНОСИТИ дієсл. недок. (цсл. възносити) 1. (кого) (виділяти з-поміж інших) підносити: ато чѣмѣ, для того и(ж) са(м) са во(з)носи(т); а не бѣгъ. оуніжены(и) за(с), и(ж) са(м) са по(д)лѣ(и)ши(м) чини(т), для того его бѣгъ во(з)носи(т) (1599 *Виш. Кн.* 214 зв.).

2. (кого, що) Возвеличувати, вихваляти; виносити: Пусть нынѣ латыня фарисейски хвалит, пусть в богатствѣ с оным богатым // гобзуют, пусть во славѣ князем вѣка сего возносят (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161-162); тогда юж доброю наукою слова (абы ученицы теми дары богатства и вѣдомства разумом не хвалили и не возносили) так запечатовал (1608-1609 *Виш. Зач.* 226); **възносити в висоту рога, рога возносити** — демонструвати, виявляти силу: рогъ за(с) є(ст) в' пісмѣ сто(м) знакъ силы. Не възносите в' высоту рога вѣшего (поч. XVII ст. *Проп. р.* 165 зв.); и ѿбмыслити здорово, прегладаючи, абы вра(г) по пре(ж)дне(мѣ) воюючи(и), поборение вше ѿ це(р)кве г(с)дне(и), рога не во(з)носи(л) и не глалъ на бѣга неправдѣ (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); Особливо Унѣя, .. абы впередъ въ той же Русѣ никогда не отновлялася и своихъ роговъ не возносила (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); **заруку возносити** див. **ЗАРУКА**.

Див. ще **ВЗНЕСТИ, ВЗНОСИТИ, ВЗНЕСТИ**.

ВОЗНОСИТИСЯ, ВОЗНОСИТИСЬ, ВЪЗНОСИТИСЯ, ВЪЗНОСИТИСА, ВЪЗНОСИТИСЯ дієсл. недок. (цсл. възноситиса) 1. (вгору) підніматися: а в четверто(к) пѣахы на повѣтра възносите-

са и крѣла рѣхати лѣтаючи почали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 200); пламень... выпѣщѣны(и)... велики(м) вырвавшыся пѣдо(м) оудалѣными запѣрами възгѣрѣ възно́сѣтся (Манява, 1619 *Прив. Феод.* 287 зв.);

(із землі в небо) зно́сѣтся, зді́йматися: х(с)ъ ѡ(т) ва(с) возно́сѣтъ(с) на нѣ́са (1489 *Чет.* 208 зв.); А ап(с)ли гды ѡбѣчили, и(ж) и(х) оучѣ(л) ѡ(т) ни(х) възно́сѣта на нѣ́бо зафрасова́лиса и ста́ла(с) жало(ст) великаа (XVI ст. *УС* № 29519, 73).

2. Перен. Возвеличиватися, вихвалитися, заноситися: прѣ́то(ж) не ищѣ́те и вы што бы есте или а́бо што бы есте пи́ли а не възно́сѣ́тѣса (1556-1561 *ПС* 275 зв.); что ѡ собѣ́ велемѣ́дрѣеши́ что́са въз(з)но́сиши, что са хвалиши, что са я(к) порѣ́ха(в)ка надымае́ши (п. 1596 *Виш. Кн.* 257); И ты, хрестя́нине, чини дѣ́ло, заказанное (в рук. законное. — *Прим. вид.*) отъ Господа, али за то не хвали́ся, и не возно́си́ ся (XVI ст. *НС* 4); аще кто возно́сѣтъ́ ся, смири́тъ́ ся (Там же).

Див. ще **ВЗНОСИ́ТИСЯ, ВОЗНЕСИ́ТИСЯ.**

ВОЗНОСЛИ́ВЫЙ *прикм.* Пихатий, зарозу́мий, самохвальний: Того́ нико́ли же, Ска́рго, пока́зати не можеш, абы́ з шко́лы латы́нское́ богоносе́ц вы́йти имѣ́л, то́лько все́ оной́ блаже́нной нау́кѣ́ сопроти́вни́ци, — го́рды, велича́вы,... пружнославолю́бцы, хелпли́выи, велерѣ́чѣвы, самохвалны, фари́сѣи возно́сливы, клеветни́цы, лжелю́бцы (1608-1609 *Виш. Зач.* 225).

Див. ще **ВОЗНОСИ́МЫЙ.**

ВОЗНОШЕ́НИЕ, ВОЗНОШЕ́НІЄ, ВОЗНОШѢ́НІЄ, ВЪЗНОШЕ́НІЄ *с. (цсл. възношение)* 1. (*про* *Исуса Христа*) вознесѣ́ннѣя (на нѣ́бо): праз(д)-но́юще ны́не ра(д)уе́мса о возно́шѣ́ннѣи его́ (1489 *Чет.* 25 зв.).

2. (*під час літургії*) жертвопринесення: Ана́фора, по сло́ве(н)скѣ́ възно́шеніє́ или го́рѣ́нносное́, а то е́сть вла́снѣ ча́стѣ́ ѡ́наа Агнѣ́(м) на(з)вана́(а) (Ки́їв, бл. 1619 *Аз. В.* 266).

3. Чванли́вѣсть, зарозу́мѣ́льство, го́рдѣ́сть: того́ дѣ́ла дрѣ́гіе́ самохва́(л)ства, во(з)но́шеніа́ и напи́на(н)наа́ се́бе, и(з) па́пою́ свои́(м) кнѣ́зе(и) бискѣ́по(в), на ра́мѣ́ те(р)пеніа́ бе́(з) ѡ(т)повѣ́ди пере́несѣ́ (1598 *Виш. Кн.* 278 зв.); Другая нау́ка: нау́чайме́ ся изъ́ сего́ еванге́лія, якъ́ е́сть вели́кий грѣ́хъ возно́-

шеніє́, и хвала́, и пы́ха (XVI ст. *НС* 4); то́е во(з)но́шеніє́ є́(ст), кото́ры(и) са́мо́го се́бе бы́ти лѣ́пши(м), го(д)нѣ́(и)ши(м). за(ц)нѣ́(и)ши(м), и м(д)рѣ́йши(м), ѡ(т) дрѣ́гі(х) ра(з)умѣ́е(т) (1599 *Виш. Кн.* 214).

Див. ще **ВЗНОШЕ́НЬЄ.**

ВОЗНЫ́Й, ВЪЗНЫ́Й *ч. 1.* (*судовий урядник, судовий виконавець*) возний: То́гда, на то́тъ ча́сть, при́ мнѣ́, ви́жу замку́ Лу́цкого... а при́ Семене́ Андру́зькомѣ́, вознымѣ́ замку́... Кре́мене́цкаго, ставши́ оче́висто, Мо́шко а Ха́мья... са́ми отъ́ се́бе ...про́си́ли па́на Бе́недикта́, абы́ Ста́нисла́ва... до́ везе́нья замко́вого да́лъ (Лу́цьк, 1566 *РЕА* II, 162); А є́(ст) пра́во поспо́(ли)то́е: а(р)ты́ку(л) че́тверты́(и) в ро(з)де́ле́ че́тве(р)то́(м): и(ж) возныхѣ́ во́еводове́ в ко(ж)до́(м) во́ево(д)стве́ стано́ви(ти) маю́(т) (Бра́цлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26); за́ три́кро(т)-нымѣ́ по́ три́ дни́ возно́(г) е́нерала́ ѡпат(р)но́го ма(р)ка́ бара́новско(г) при́во́лыванѣ́м... по́зване́е ...са́мъ ани́ чере́(з) ѣ́мо́цовано́(г) сво́е(г) не ѡ́то́зва(л)се́ и до́ сѣ́дѣ́ ны́нѣ́шнѣ́(г) не ста́лъ (Ки́їв, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 28); Возно́(му) и́ шлахтѣ́ ѡ(т) ре́ляцій и́ свѣ́до(ц)тва́ да́ле(м) злото́ы(и) (Львѣ́в, 1616 *ЛСБ* 1043, 9); Стано́вьши́ ѡ́че́ви(с)то́ возны́(и) Є́не́ра(л)... я́нѣ́ ма́жиашевичѣ́ ре́ляцію́ сво́ю При́зна(л) и́ кѣ́ записан́ю́ Подо́(л) в ты́е сло́ва (Черні́гів, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 177); И́ про́си(л) по́мене́ны(и) мани́фе́(с)ту́ючи, абы́ та́я его́ мани́феста́ція и́ во(з)но́го ре́ля́ція до́ кни́(г) при́ня́тіє́ и́ записаные́ бы́ли (Жи́томир, 1650 *ДМВН* 197).

2. Глашата́й, опо́ві́сник; по́мѣ́чник пра́вителя: Фа́раѡнѣ́ кды́ іѡ́сифа́ вы́вы(ш)ши́ти и́ оучѣ́ти хотѣ́(л) по́са́ди(л) е́го на́ во́зѣ́ чты́(р)ма́ ко(н)ми́ та́гнено́(м), и възно́моу́ пре́(д) возѡ́(м) ро́сказа́(л) вола́ти, абы́ всѣ́ на́ колѣ́на па́да́ли и́ кланя́ли́са (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256 зв.); Сала́тѣ́нѣ́ Кро́ль мно́го Па́нствѣ́ на́ свѣ́тѣ́ ма́ючи, То́тъ хо́рѣ́бою злѣ́жонѣ́ смѣ́ртною́ бѣ́дѣ́чи: Каза́лъ сво́ю ко́шѣ́лю во́зномѣ́ но́сѣ́ти По́ мѣ́стѣ́ Алка́йрѣ́, и та́къ го́лосѣ́ти (Ки́їв, 1622 *Сак. В.* 42).

ВОЗНЫ́КЪ *див. ВОЗНИ́КЪ.*

ВОЗНЯ́ *ж.* Супе́речки, непоро́зуме́ннѣя: А́ и мы́ те́жѣ́ якѡ́ до́ чернцо́въ та́мошныхѣ́ та́къ и до́ архи́мандрита́ ихъ́ ли́стѣ́ на́шѣ́ пи́сати́ каза́ли, ро́сказу́ючи, абы́ они́ жа́дноє́ возни́ и́ ро́стырковѣ́ съ́ со́бою

не починали и згодливе ся заховали (Краків, 1540 КМПМ I, дод. 2).

ВОЗНЯКЪ ч. Вл. н.: Вознякъ Иоаннъ (1621 ПДПИ 178, 106).

ВОЗОВИЙ див. **ВОЗОВЫЙ**.

ВОЗОВИКЪ ч. Те саме, що **возникъ** у I знач.: Вознакъ: Взовікъ (1627 ЛБ 16).

ВОЗОВНЯ, ВОЗОВЪНЯ ж. (повітка для зберігання возів, саней) возівня: въ взовни рыдванъ новый (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 123); тотъ же // Васко Боднарчикъ стайню и взововню, сенъникъ и стайню на волю... знесълъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 185-186).

ВОЗОВЫЙ прикм. 1. (призначений для вoза або стосується вoза і речей, що використовуються при перевезенні вoзом) вoзовий: в другой коморце... шлей вoзовых двѣ (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 351); Ланцюхъ вoзовый еденъ (Пересопниця, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 297); побрали... те(ж) и речи // приятѣ(л)ские... которые ъ мене в схова(н)ю были... скрыню вoзовѣю (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 14 зв.-15); п(н) грыгоры(и) гася(ч) з фѣрою вoзовою выда(л) зло(т) 14 (Львів, 1627 ЛСБ 1051, 3); sambuseus, вoзовий (1642 ЛС 360); **вoзовая челядь** див. **ЧЕЛЯДЬ**; **конь вoзовый** див. **КОНЬ**; **мыто вoзовое** див. **МЫТО**; **шляхъ вoзовый** див. **ШЛЯХЪ**.

2. У знач. ім. Запряжений (тягловий) кінь: колесни(ч)ны(и) конь, во(з)ни(к), вoзовый (1596 ЛЗ 77); Сьндздниць: колеснічны(х) кбній, возникѡ(в), вoзовы(х) (1627 ЛБ 128).

Див. ще **ВОЗНИКЪ**.

ВОЗОКЪ, ВУЗОКЪ ч. 1. (маленький віз) візок: plostellum, коле(с)ни(ч)ка, возокъ (1642 ЛС 319); tribula, а(е), возокъ ве(р)шущи(й) (Там же, 402).

2. Візок, віз: хому(т) возокъ то все на то(т) ча(с) при не(м) побра(л) (Київ, 1501 ЦНБ II, 21039, 1 зв.); побрати казалъ... возокъ и два коши, далем за них сорок грошей (Кременець, 1593 АрхЮЗР 1/VI, 98); за двѣ шыны желѣза до во(з)ка що камѣ(н) ни(м) вoза(т) дале(м) fr. "16 (Львів, 1634 ЛСБ 1054, 9); **возокъ скарбный** — екіпаж, використовуваний при збиранні податків: въ вoзовни... возокъ скарбный на пару коней (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 123); **купецкий возокъ** — (віз, яким купці перево-

зили товари або їздили торгувати) купецкий візок: купецких вузковъ по два кони (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/I, 95).

3. (одиниця міри ваги) віз, візок: ковалеви ѡ(т) коня лѣчи(л) гр(ш) ї... я(н)ѡ возніци на с(т)равѡ гр(ш) її... за вoзо(к) сѣна гр(ш) д̄ (Львів, 1592 ЛСБ 1037, 44 зв.); 18 во(з)кѡвъ пѣскѡ fr.: 2" (Львів, 1634 ЛСБ 1054, 10).

ВОЗОПИТИ, ВОЗОПТИ, ВЪЗЪПИТИ дієсл. док. (цсл. възъпити) 1. (на кого) Закричати: тако-выи... да ест подобень їудѣ и проклѣтомѡ арїи иже възъпиша на господа христа, крѣвь его на них и на ч[а]дѣх их, еже и ест (Сучава, 1503 Cost. S. 261); еже є(ст) предате(л) и со люде(и) тоє(и) жидами котори(и) возопиша на х̄а (1600 УИ 1911/2, 14).

2. (к кому) (звернутися з проханням до когось) заволати, закликати: їшоує... възопи(л) кѣ гоу мѡвачи. не захо(д), або не рѣшайсѡ с̄лнце (Львів, поч. XVII ст. Крон. 20); Образно: Аще мы умолчим, каменіе возопієт, и блажѡщих злѡбу гнѣв божїй побієт (к. XVI ст. Укр. п. 83); И каменіе возопіют и бездушная тварь свѣдчити будет иж то ест не смиреннаго мудрования истинны корень, не мучительское и гордостное лжи и силы потварь (1608-1609 Виш. Зач. 213).

ВОЗОТАЙ ч. Колісник: vehiculari(us), возота(й), колодѣи (1642 ЛС 408).

ВОЗРАДОВАТИСЯ, ВОЗРАДОВАТИСА, **ВЪЗРАДОВАТИСА** дієсл. док. (цсл. възрадоватиса) (з кого, чого, о що, чим і без додатка) зрадіти (з чого): вси же людіє оувидѣвшє явлѣнїє ч(с)т-ного кр(с)та възрадовалисѡ (1489 Чет. 20 зв.); а ѡни оуслышавши тоє възрадовали(с) и обещали ємоу дати сребрьники (1556-1561 ПЄ 184 зв.); ѡвoцы бовѣ(м) прине(с) бѡрзо ѡквїтые ни(м) ещє заквїтнѡ(л) и хр(с)тоу поклони(л)сѡ ни(м) ещє мѡви(л) скака(л) и гра(л), и възрадова(л)сѡ нѣ(м) поча(л) ходїти (поч. XVII ст. Проп. р. 252 зв.); В той часъ возрадовалємъ ся и смѣялемся з него (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 15); бѡдте бл̄гословєніи; ѡ(т) Херовїмскогѡ; и Серафїмскогѡ языка, котѡрыи // възрѡддѡтсѡ; з вѡшегѡ бл̄гословєніѡ (Чернігів, 1646 Перло 159-160); Тѣмъ же възрадова(х)сѡ ѡ се(м) зѣло и дѣтшы(х) ѡ здравыи твоє(м)

(Ірклів, 1650 *ЦДІАЛ* 124, 3, 37); **возрадується** **сердце** (чисе) — (*хто-небудь стане дуже задоволений чимось, відчує радість, насолоду, вітиху від чогось*) зрадіє сердце (чисе): к(д)ы оузроу ва(с), тог(д)ы возра(д)уе(т)са ср(д)це ваше (к. XVI ст. УЄ № 31, 53); *Образно*: возвеселатса нбса и возра(д)уе(т)с) земля и горы возра(д)уютса (1489 *Чет.* 154 зв.).

ВОЗРАСТАТИ дієсл. недок. (цсл. взрастати) *перен.* (ставати сильнішим, інтенсивнішим) посилюватися, зростати: Не смуща(и)те(с) в то(м) анѣ злоре(ч)те ипатию в ро(с)пачи его на го(р)шєе приводачи с чего во(з)ра(с)тае(т) яро(ст) гнѣвъ и клопо(т) бє(з)време(н)ны(и) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6).

Див. ще **ВЗРОСТАТИ, ВЗРОСТИ.**

ВОЗРАСТЬ¹, ВЪЗРАСТЬ ч. (цсл. взрасть) (*довжина тіла людини*) зріст: кто пакъ ѿ(т) ва(с) печалоуяса може(т) причинити възърастоу своему единъ локоть и о одеждѣ чемоу печалоуете(с) (1556-1561 *ПС* 37 зв.); Про то, чомъ жуrowъ нашевъ не можеме выжурити, што бесме однимъ лукъ-тюмъ булшовы вудъ возрасту нашего (XVI ст. *НС* 94); *Образно*: живѣтъ беспечне, не скръшаючи ср(д)ца, не знижаючиса оумысло(м) не приходачи вѣ досконалы возрастъ бє(з)страстіа (Вільна, 1627 *Дух. б.* 87).

Див. ще **ВЗРАСТЬ, ВЗРОСТЬ, ЗРОСТЬ.**

ВОЗРАСТЬ², ВЪЗРАСТЬ ч. (цсл. взрасть) 1. (*період у рості, розвитку людини; літа*) вік: А кгды Богъ... детей моихъ до возрастѣ мѣжеского, въ которомъ малжонства... потребовати бѣдѣтъ, здоровыхъ доховае(т)с) тогда маю(т) они себе... малженства зычити (1577 *АС VI*, 75); ѿ(т)цѣ... Еліссей... оустѣпиль зѣ того свѣта,... // до тѣла его ...розмайтого станѣ и възрастѣ люде... пришѣлъ, прибылъ (Київ 1625 *Кон. Каз.* 1-2); ко(ж)дый члѣкъ св(є)ще(н)никъ, и миранинъ, моужескій по(л) // и женскій, всакого сана и во(з)раста... былебы то(л)ко мѣлъ волю чинити тоє што чинитѣ цр(к)о(в) хр(с)това (Львів, 1645 *О тайн.* 18-19); а мѣртвы(и) Въскрєснѣтъ единимъ Вѣзрастомъ, старыи; и молодыи (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.).

2. Зрілий вік, повноліття: перекладач в толку послання апостольскаго написав, якобы Златоус-

тый, сам чистившись... на благоразумие в безмолвии и отлучении от челоуѣк, иноком новым, скварою мирскою страстей от порождения и до самаго возраста попрелым и смердящим, мясом и кровию гноя..., възбранял им тоє: истощати, и очиститися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); **зуполный возрастъ, досконалый възрасть, совершенный възрасть** — повноліття: Ве(д)ъ же, ижъ молодость, а детиные лета ихъ, до зѣполного возрастѣ, потребѣють мети при нихъ сердоболного приате(л)а (1577 *АС VI*, 72); та(к)ъ и мѣртвыи всѣ възкрєснѣтъ вѣ досконаломъ възрастѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.); яко пры крещеніи немовлято(к), ѿ(т)рыцание сатаны ѿбѣщаніє бг(д) бывае(т) тако и нынѣ во сове(р)ше(н)номъ во(з)растѣ члове(с)ко(м)... не ѿ(т)ступне до ко(н)ца живота своего трвати въ всякѣхъ бѣда(х)... выконыва(т) ѣстами своими (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 61 зв.);

перен. (*про духовну зрілість людства*) повноліття: Хс... новыи тыжъ намъ покармѣ нашємѣ ѿ(т)-роженю пристѣпный назначи(л), и якобы члч(ст)во до досконалого мѣры възраста полности... могло(б) тымъ... приходити (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 177).

Див. ще **ВЗРАСТЬ, ВЗРОСТЬ, ЗРОСТЬ.**

ВОЗРАТИТИСА дієсл. док. (цсл. възратитиса) (к кому) повернутися, вернутися (до кого): блго-вѣрныи же євфимьянъ възратилса ко црєма (1489 *Чет.* 151 зв.); оубииси // възратилса ко стопо(л)-ку (Там же, 246-246 зв.).

ВОЗРЕВНОВАТИ дієсл. док. (на кого) Розсердиться, розгніватися, обуритися: с того(ж) ѿ(н) во(з)ревнова(в)ши на ма про(ч) єха(л) (Новгород, 1592 *ЛСБ* 213).

ВОЗРИДАТИ, ВЪЗРЫДАТИ дієсл. док. (цсл. възрыдати) (чого, о чім і без додатка) (*виявити великий жаль*) заридати: Покайте са и вы ѿ еп(с)пи, възплачѣте са своєго ѿ(т)стѣплєніа, възрыдайте гражданства сїо(н)ского (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226); Горе ва(м) смѣющи(м)са, ннѣ яко возридае(т)е и восплачєте (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 29); Горе вамъ смѣющиса, акѡ възплачтєса, и възрыдае(т)е ѿ гра-дѣщихъ скѣрбєхъ на васъ (Чернігів, 1646 *Перло* 135).

ВОЗРѢНІЄ, ВЪЗРЕНІЄ, ВЪЗРѢНІЄ с. (цсл. възрѣніє) (*спрямованість зору*) погляд: Посмот-

ри(л)са Іс наза(д) и възри(л) на него а та(к) възре-
ніє(м) свои(м) и мощю своею б̄зькою да(л) емоу
оузнана оу его злости (XVI ст. *УЄ Трост.* 60); ω(т)
кб̄рени злѡго, Нечы̄стости... цѣлованіє з' пожадли-
востью, възр̄біє на невѣстѣ съ // прелюбодѣаніємъ
и иныє (Львів, 1645 *О тайн.* 55-56); **на възр̄біє**
— на вигляд: И якѡ чловѣкъ скъзѣ не єсть подлѣг-
лый, такъ тежъ и рай котѡрый всѣгды в собѣ маєтъ
плѡды роскошныи и на възр̄біє вдѣчныи а овочи
смѣчны(и) кѡ ядѣнью (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.).

Див. ще ВЗИРАНЕ.

Пор. ВОЗРѢТИ.

ВОЗРѢТИ, ВЪЗРѢТИ дієсл. док. (цсл. въззрѣ-
ти) (на кого, на що) (*спрямувати погляд*) подивити-
ся, поглянути, зглянути: не могоша възрѣти людіє
на лице его свѣтлости ради (1489 *Чет.* 75);
мл(с)тію б̄жією, мы стефа(н) воево(да), г(с)п(д)рь
земли молдавскои, знаменито чини(м) исси(м)
листѡ(м) наши(м) в̄са(м), ктѡ на(н) възри(т) или
чтѣчи его ѡслыши(т) (Бадевці, 1503 *Cost. S.* 255);
по(ве)лѣл̄ь народѡ(м) с̄ѣсти на травѣ в̄зав̄ши па-
теро хлѣба и двѣ рыбѣ възрѣвши на н̄бо бл(с)виль
и преломив̄ь, и даль оученикомъ хлѣбы а оученици
дали народѡ(м) (1556-1561 *ПС* 67); Але ви(д)же
прѡто жадаю а про(ш) ласки... абы... на мене
б̄(д)ноую възрѣти рачи(л) (Львів, 1585 *УЄ* № 5,
260 зв.); А Стефа(н) б̄дѣчи напѡлненный Д̄ха с(т)
возрѣвши в н̄бо, ѡбачил̄ь сл̄авѣ Б̄жію (Київ, 1619
Гр. Сл. 286); помяни, Г̄ды, яко во б̄е(з)законїихъ
зача(т) єсмь... и возри на пренайс̄т̄йшю же(р)твѣ,
юже тебѣ приноси(т) єдиноро(д)ный с̄н̄ь твой Г̄д̄ь
нашъ Іс̄ь (в *рук.* и Іс̄ь. — *Прим. вид.*) Хр̄стось
(Чорна, 1629 *Діал. о см.* 279); Тог(д)а оузриг̄ь єгѡ
вс̄ѣкое ѡко с̄на Б̄жіа; в' дивной и велікой славі
є(г): бо(з)ко(й). И т̄иы во(з)ратъ нань єгѡ же пробѡ-
дѡша, и пл̄ачъ с̄твѡратъ веліи на са (Чернігів,
1646 *Перло* 150); **въ себе възрѣти** — застанови-
тися, задуматися над своїми вчинками: штѡжъ тѣ
помыслитъ и речѣтъ н̄когда дерзн̄вый на сват̄и-
тела й Пастыра такового, в' себе не възрѣвъ, н̄же
поминаа ѡнаго Прп(д)бнаго (Київ, 1623 *МКСВ* 83);

побачити: И възрѣли сторѡжа Саѡлова, котѡраа
была в' гаваанѣ, а оно мѡцъ поражѡныхъ, и тамъ и
с̄амъ оутѣкаючихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 213).

Див. ще ВЗИРАТИ, ВОЗИРАТИ.

ВОЗСВѢТИТИ дієсл. док. (цсл. възсвѣтити)
перен. (що) (*принести радість, розраду*) освѣтити:
Мѣсаца и звѣзды н̄нѣ ясности свои ω(т)ложѣте а
мнѣ жаловати с̄ына мѡего помозѣте. Бо тежъ не
возсвѣтитъ стѣн̄ь моїхъ в жалѡбѣ оубраныхъ и за
вшел̄ѣкое зв̄ыклоє цѡудности ω(т)др̄аныхъ (Ост-
рог, 1603 *Лям. Остр.* 3).

ВОЗСИЯТИ дієсл. док. (цсл. возсияти) 1. Зася-
яти, заблищати, засвѣтитися: кр(с)тъ... в нынѣш-
ний д̄нь ка(к) солнце во(з)сиялъ (1489 *Чет.* 26).

2. *Перен.* (від кого до кого) (*нести правду,
чистоту християнської віри*) засияти: святая в̄ѣра
свѣтла єсть и прѡста, без змазы єресей, як девица
чїста. От самого Христа до нас возсіяла и от
апостолов людеи освѣтила (к. XVI ст. *Укр. п.* 74).

ВОЗСЫЛАТИ, ВЪЗСЫЛАТИ дієсл. недок.
(цсл. възсылати) (кому) (*виражати свої почуття*)
засилати, посилати: Про то тя... з' с̄ерца вітаємо,
рад̄ючыся, б̄гоу въ тро(и)цы славимѡм̄... поклѡнь
поспол̄д з' бл̄годарствѣнными мол̄твами възсыла-
ючы (Манява, 1619 *Прив. Феод.* 288 зв.); тѣт', и по
всѣхъ сторонахъ и мѣстахъ, Правѡвѣрныхъ з̄грома-
жают̄ся собран̄а,... и благодарное п̄ніє Б̄г̄д во(з)-
сылаючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 72); **благодареніє
возсылати** *див. БЛАГОДАРЕНІЄ.*

Див. ще ВЗСЫЛАТИ.

ВОЗЪ', ВОЗЬ, ВУЗЪ, ВЪЗЪ, ВЮЗЪ ч. (*тран-
спортний засіб*) віз: на торгѣ ѡв Острозѣ невиннѣ
поймано... пати чловеков с конми, з возы (Креме-
нець, 1542 *AS IV*, 314); Поветъ з лозы ж̄ь плетена
што 8 возы ставѣлають (1552 *ОЛЗ* 178); И ω(т)вя-
завши мя ω(т) вѡзѣ,... ѡве(р)гъ мя во яму (Гологори,
XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); во(з) поро(ж)ни(и)
маєтъ ѡстѡповати возѣ наложѡном̄ (1566 *ВЛС* 84
зв.); тогды всѣ(в)ши мы на возы... попроварили мя
за село манастирское млино(в)цы (Унів, 1581 *ЛСБ*
61); гедѡ(н) болоба(н)... с̄щниковъ... вяза(л) лан-
цухами за возо(м) волочи(л) (Берестя, 1594 *ЛСБ*
260, 1); в̄е(л)можно(ст) в̄ша... забравши то все на
возы... на пожито(к) сво(и) ѡбернути вел̄е(л) єси
(Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 64 зв.); поты(м)...
конѣ кгва(л)то(в)не пов(т)бира(л), возы, скринѣ и
всю субста(н)цию и має(т)но(ст) ихъ (Житомир,

1650 ДМВН 193); *Образно*: и тогда на воза(х) обо-
локовы(х) и аг҃лами зо(б)ра(н)ни бѣдѣ(т) (Вільна,
1596 *З. Каз.* 77 зв.); ч҃тыри кола во томъ възѣ сѣтъ
ч҃тыри цнѣты знакомиты; Пѣрвое коло, мѣдрость...
дрѣгое... мѣжество (поч. XVII ст. *Пчела* 52);

перен. (символ життя, діяльності людини) віз:
Правда и ч҃л҃колюбіе твоѣ възъ справѣтъ, а
справедливість браздамі шафѣтъ (Львів, 1591
Просф. 66); Южъ тотъ възъ, котѣрый насъ до тогѣ
часѣ возилъ, ѡ(т)везѣмъ рѣкамі и ра́менами на́шими
до грѣбѣ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 45);

перен. (символ Христової церкви) віз: Вѣзомъ
назва́на понева́жъ вѣсѣлъ на нѣо цр҃ь вѣчнои сла́вы
и красѣты; котѣрого подыимѣють, съ стра́хомъ и
дрыжѣнамъ серафими... цр҃ковъ нѣсѣтъ бѣвѣмъ, и
подыимѣтъ своего вл(д)кѣ вѣрою пра́вою (Почаїв,
1618 *Зерц.* 49 зв.);

перен. (той, хто несе на собі тягар відповідальності) провідник, наставник: ѡ(т)че ѡ(г)че на́шъ
Єлісѣ́ю, Вѣзе́ Гіла въ Рѣс́сїи, оуправі́телю єгѣ,
Ры́цѣрю и Вѣ́ине вы́бра́ный (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 3);
Пови́нності засѣ́ щенни́ческіѣ, ачкѣ́лѣвекъ сѣтъ
незлічо́ныѣ; ѡсоблі́ве є́дна(к) ѡвыѣ, абы́ Цр҃ковъ
ратова́лъ...//... абы́ былъ мѣро(м) до́мѣ Бже́гѣ, абы́
былъ Вѣ́зомъ и Возні́цею Гі́лскимъ (Львів, 1646
Ном. 3 зв.-4); **возъ бошованный (буксованный)** —
віз, який має на кінці осі буксу: маєтьно(ст)... ты(х)
по(д)даныхъ... пограбили...//... 8 гри(ц)ка пѣчки...
во(з) бошованы(и) кованы(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5,
II 4048, 90); У Анѣ́дрѣ Голубца — вепровъ корм-
ныхъ два... возъ буксованный за золотыхъ три (1619
АрхЮЗР 6/1, 404); **возъ воловый** — (віз, який тя-
нуть воли) воловий віз: тамъ же... взято...//...
све(р)дло(в) чѣтыри... возо(в) воловы(х) два (Брац-
лав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23-23 зв.); слѣ́ги...//...
пограбили... проса копѣ двана(д)ца(т) во(з) воло-
вы(и) (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33);
возъ гостинный — купецкий віз: Мыго мостовое
отъ воза гости(н)ного по полѣ́грошкѣ (1552 *ОВол.*
3. 198 зв.); **возъ конский** — (віз, який тянуть ко-
ні) кінський віз: по(з)ваны(и) побра(л)... ѡво з҃гола
все ѡ(т) маля до веля спряты... домовые возы
ко(н)ские и воловые (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052,
151); **возъ котчий** — напівкритий особовий віз;

бричка: сукно чирвоное, чернымъ полотномъ под-
шитое, до воза котчого (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI,
350); **возъ крамный** — (віз, призначений для пере-
везення товарів, краму) торговий віз: А в Почаєвѣ
ѡ Ма(т)це Бо(жеи) беруть з мещанъ ѡ(т) воза крам-
ного по два гроши (Кременець, 1545 *ТУ* 71); **возъ**
купецкий — купецкий віз: Ѳтъ воза кѣпѣцького
хто жѣ коловекъ едетъ бѣдѣ чѣ́жоземе(ц) бѣдѣ
сво(и) по два г(р)ши (152 *ОКр.* 3. 151 зв.); **возъ**
накладный — повний, навантажений віз: котѣрыи
бы кѣпцы... шли черес тоє мѣсто... с товары свои-
ми, ѡт таковых // быхмо дали Єго Милости брати
мыта ѡт накладного воза по два гроши (Вільна,
1529 *АС* III, 341-342); **возъ на одинъ конь** — одно-
кінний віз: В свирѣ́не жита бочѣкъ соланѣкъ
двѣсте и чѣтыри маса сви(н)ного з҃гнылого што и
собаки не еда(т) покрышилося в громаде лежить
з возъ на ѡдинъ конь (1552 *ОКЗ* 36 зв.); **возъ**
парою коний — віз на пару коней: 1 возъ парою
кони(и) грабины для кнутлѣвъ кѣплѣно зъ топо-
ри(с)ко(м) до соки(р) за гро(ш) 26 и 1/2 (Львів,
1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.); **возъ роботный** — робочий
віз: котѣчих старыхъ два, возѣвъ роботныхъ чѣтыри
(Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); **возъ**
скарбный — віз з накриттям, який використову-
вався для збирання податей для феодала або для
подорожування: кна(з) ку(р)пски(и) в҃за(л)... во(з)
де(и) ска(р)бны(и) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133);
возъ фурманъский — вантажний віз: дороги звѣч-
ные маю(т) быти водлѣ старода(в)ного ѡбычаю
такъ широки абы са два возы фѣрма(нъ)скихъ
розминѣти мо(г)ли (1566 *ВЛС* 84 зв.); **возы и кони**
— матеріальні цінності, багатство: Але чѣсѣ́ южъ
рѣшитиса до штѣ́рмѣ на збитіє вѣ́жъ вѣ́неслыхъ,
вывыша́ючи(х)са, яко с(т) Ап(с)лѣ́ мѣ́ви(т), на(д)
вѣ́домѣсть Збаві́теля Х҃а: не въ вѣ́зѣ(х) и кѣ́нѣхъ
оу́фаючи, тѣ́ естѣ́ въ ѡ́мы́лныхъ до́воде(х) а́лбо
аркѣ́дмента(х), и які́и сѣ́тъ котѣ́рыми хлѣ́бѣтъсѣ́
Аристѣ́те(л)скѣ́и филѣ́сѣ́фѣ́ве, а́ле і́мени Г҃а Б҃а
на́шего взы́ваючи, яко Бл(с)вѣ́нный псалмі́ста
спѣ́ваєтъ, а то, поне́ва(ж) оу́фаючи(м) оу́ вѣ́зѣхъ и
кѣ́нѣхъ поко́лотѣ́ніє и оупа́докъ трафлѣ́етсѣ́
(Київ, 1619 *Гр. Сл.* 189); **возъ огневий (огненный),**
огнистый возъ — (із біблійного сюжету) вогняний

віз: іліа взатъ на возѣ огнѣво(м) яко на нѣбо (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); а ілію з'стоупівши з во(з)дѣхъ // возъ огнѣный нагло въсхити(л) его (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 155 зв.); на огністомъ вѣзѣ якѡ до нѣба... до Раю естъ вѣзтый... ѡный великій Проро(к) Ілїа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 923).

2. Карета: узял... воз сукном крытый, кованый железом (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444); то(т) тѣды кроль... на возѣ зѣ злѡта... прїйде(т) соудїти свѣтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 50); веппа, карѣта, во(з) (1642 *ЛС* 101); *essedum*, возъ, колесница, ри(д)ванъ (1642 *ЛС* 183).

3. (багато прикрашений колісний екіпаж для урочистих виїздів, *igor i t. in.*) колісниця: Єздыцомъ моимъ оу возехъ фараоновыхъ прировнала есмь тобѣ, прїетелко моя (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50); Фараонъ кды іосифа вывы(ш)шити и оучтїти хотѣ(л) посади(л) егѡ на вѣзѣ чты(р)ма ко(н)ми тѣгнено(м), и вѣзному пре(д) возѡ(м) росказа(л) волѣти, абы всѣ на колѣна падали и кланялися (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256 зв.); *vehia*, а(е), возъ, коле(с)ница (1642 *ЛС* 408); И собралъ собѣ соломѡнъ вѣзы и ѣздныи, и имѣлъ тысечу и чѣтыре ста возо(в) и вѣ тысѣчъ ѣздныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 291 зв.); **возъ триумфальный** — колісниця переможця; триумфальный віз: Монархове того свѣта по(д) часъ трїдмфовъ и зѣздовъ якихъ славныхъ: ѣздили на возахъ трїдмфальныхъ; злѡтомъ, срѣбромъ, и дорогими каменни приовздобленныхъ (поч. XVII ст. *Пчела* 51 зв.).

4. (міра місткості) віз: А къ тому тежъ они мають... давати на нашъ прїѣздъ съ каждого двора по бочці овса,... а сѣна за каждою бочкою по возу (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Торговыцы тѣбыльцы и гости дають старостѣ ѡбе(ст)ки ѡтъ головы або ѡтъ воза по грошѣ (1552 *ООЗ*-I, 50 зв.); по вѣ грше(и) старостѣ... ѡтъ воза зверины старостѣ печена. А ѡтъ кождого зверати ѡбитого грѣдина (1552 *Обрац.* 3. 143 зв.); потомъ дала ковалєви желѣза по(л)тора воза на завѣсы до воро(т) и фо(р)тки мо-на(с)ты(р)скы(х) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 2); А (с) ты(х) по(д)даны(х) пода(т)ки ю(ж) на себе выбра(т), с которы(х) выбрано было... железа возо(в) ѡ(с)мѣ-деся(т) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180);

(міра площі) віз: а сеножа(ть) за рекою Норинєю

проти(в) замѣкѣ на сѣ во(з) (1552 *ООвр.* 3. 101 зв.); жалова(л) намъ по(д)столи(й) ншѣ... и(ж) де(й)... выше(й)менованые ѡсобы... сеножате(й)... на по(л)-тораста во(з) покосити и сено з ни(х) до имѣня своего спо(л)ного... повозити де(й) есте казали (Луцьк, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 109).

ВОЗЪ² ч. (назва сузір'я) Віз: Арктось. Звѣ(з)да що ме(д)вѣде(м) зовѣ(т), або во(з) нб(с)ны(и) (1627 *ЛБ* 180); в... пѣрстеню былъ камѣнь дорогїи. и... было вѣрито гѡловѣ львовѣю вѣзъ солнечныи, и мѣчь зъ ѡбѣ сторѡнѣ ѡстрїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 397); *septentriones*, Вѣзъ нѣсни(й) з звѣздъ (1642 *ЛС* 369).

ВОЗЪМОГАТИ див. **ВОЗМАГАТИ**.

ВОЗЫВАТИ дієсл. недок. (цсл. вѣзывати) (кого ким) називати, взивати: Бѣ... ныне дѣвдомъ пр(о)ркомъ / / возываєтъ на(с) (1489 *Чет.* 329 зв.-330).

Див. ще **ВЗЫВАТИ**.

ВОЗЫВАТИСА дієсл. недок. (цсл. вѣзыватиса) називатися; іменуватися: Коли кр(с)тъ наименованъ сѣнь возываєтсѣ а ѡщѣ сѣна дѣла познаваєтсѣ (1489 *Чет.* 24).

Див. ще **ВЗЫВАТИСА**.

ВОЗЫГРАТИСА дієсл. док. (цсл. вѣзыгратися) розбуркатися, заворушитися: в то(т) ча(с) возыгралосѣ дїта во чрѣвѣ елісавєфіне (1489 *Чет.* 162).

ВОЗЫТИ дієсл. док. (цсл. возытити), перен. (до кого) (душевно зблизитися з Богом) зїйти, піднятися: по(ст) сѣтїи почато(к) є(ст) всего добро(г)... єсть крыла мѣлтъвы нашеи, то не возлєти(м) кѡ бѡу, але єсли мѣлтвоу свою по(д)моцнемо по(с)то(м), а слезами... возыйдемъ и не ве(р)немосѣ порожне наза(д) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 31 зв.).

Див. ще **ВЗЫТИ**.

ВОЗЫСКАТЬ дієсл. док. (цсл. вѣзыскати) (кого) розшукати, знайти: назавтрїе жѣ изыидѣ понамарь ис цркви. возыскать члѣвка (1489 *Чет.* 149).

Див. ще **ВЗЫСКАТИ**, **ВЗЫСКАТИСА**, **ВЗЫСКОВАТИ**.

ВОЗЫТИ див. **ВОЗИТИ**.

ВОЗЪ див. **ВОЗЪ**¹.

ВОИВОДА див. **ВОЄВОДА**.

ВОИЗРѢТИ див. **УЗРѢТИ**.

ВОИНЕСТВО див. **ВОИНСТВО**.

ВОИННИЙ прикм. у знач. ім. Воїн: видѣвши то

воинни. што геѡгреи восталъ ѡ(т) мртвы(х), почали вѣровати со всею чадью своею г(с)у іс(с)у х(с)у (1489 *Чет.* 180).

Див. ще **ВОИНИКЪ, ВОИНЪ.**

ВОИНИКЪ, ВОЙНИКЪ ч. Те саме, що **воинъ**: колько имаю воиновъ по(д) собою ѡ(т) нихъ собѣ приимоу хвалоу (1489 *Чет.* 251); bellator, ра(т)-ни(к), во(й)никъ (1642 *ЛС* 101).

ВОИНОВЪ *прикм.* Який належить воїнові або стосується його: главою воинова роука оустькнула (1489 *Чет.* 272 зв.); balte(us), поя(с) воиновъ (1642 *ЛС* 100); materis, is, списокъ воиновъ ратище (Там же, 264).

ВОИНОНАЧАЛНИКЪ ч. Воєначальник: ilarchus, воиновича(л)никъ (1642 *ЛС* 224).

ВОИНСКИЙ *прикм.* Військовий: casula, рабъ вои(н)ски(и) (1642 *ЛС* 107).

ВОИНСТВО, ВОИНЕСТВО, ВОИНЪСТВО, ВЪИНЪСТВО с. Військові сили, військо: въ славномъ семъ воинствѣ не пощаждѣ(м) себе (1489 *Чет.* 141 зв.); а еще домы... побѣдова(ти), дабы... в то(м) монастырю... стра(н)ницы, ч(с)тно и бѣгогодно житие свое провожаючи мешка(н)є мѣли, млячи(с) за г(с)дря К. Є(г). М(л) и пновъ радъ его, и всего хр(с)толюбиваго є(г) воинства (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); вои(н)ство, жо(л)нѣрство (1596 *ЛЗ* 33); Милостивый пане гетмане и все христолюбивое воинство панове и братья наши. Повольности наши товариськіе въ ласку вашею милости отдаемъ (Київ, 1621 *АСД I*, 265); exercitus, воинство, по(л)къ (1642 *ЛС* 187); Гдѣ ннѣ сїи; злѣтыми рїзами ѡдѣаннїи, на престолѣ сѣдѣащїи, и воиновомъ ѡбтѣченїи (Чернігів, 1646 *Перло* 123 зв.); **воинство небесное** — небесні сили: а в тотъ час изъ аггломъ борзо стало мнѡжество вѣиновства нб(с)ного хвалачихъ бѣа (1556-1561 *ПЄ* 213); а в то(т) ча(с) и(з) аггло(м) борзо стало мно(ж)ство воинства нбе(с)ного, хвалачи бѣа (XVI ст. *УЄ Літк.* 73); Чекають тебе тамъ же на нбѣ Аггли Архаггли, Херѣвими и Серафими, и все иншии нб(с)ныхъ воинствъ хоры (Вільна, 1620 *См. Каз.* 22 зв.); а нынѣ идѣтъ ѡ(т) бранїи, ѡполченїа свое(г), и Воиновомъ Нб(с)ное идѣтъ с нимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 64).

ВОИНЪ, ВЪИНЪ ч. Воїн: Во врѣма оно бы(л)

нѣхто воинъ храбръ имєне(м) никїта (1489 *Чет.* 29 зв.); а и жолнѣре [воини] пытали ты(ж) его рекоу-чи што мы ты(ж) боудемо чинити (1556-1561 *ПЄ* 219); ѡ немоу(ж)нїи єсте вѣини, страшите са и боите са єдиногѡ члѣка, боудючи ва(с) ко(л)ко со(т) (XVI ст. *УЄ Трост.* 58); воинъ, жо(л)нѣ(р) (1596 *ЛЗ* 33); Гербъ: Воинъ нагїи зъ шаблею на конї безъ сѣдла (Київ, 1623 *МКСВ* 74); miles, воинъ, жо(л)нѣръ (1642 *ЛС* 269).

2. Перен. Послѣдовник Христа, проповідник Христоваго вчення: Припоасанъ (sic! — *Прим. вид.*) по бѣдрѣ твое(м) (sic! — *Прим. вид.*) мечъ бѣгословїе(м) кованнїи, добрый воїне, мечъ ѡ(т) всюдѣ наостреннїи (Львів, 1591 *Просф.* 66); То... єсть... почѣтъ и гасло добры(х) воїнов(в) Хвыхъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 168); Ап(с)толѡве прехвалнїи, Вѣиновѣ црѣ Нб(с)ногѡ вы преслѣвнїи (Чернігів, 1646 *Перло* 46); та(к) ты(м) способѡ(м) стѣвшисѣ зра(д)ливы(м) воїно(м) іс хвы(м), и ѡтѣкши з во(и)-ны своєї... подѣбатисѣ не може (серед. XVII ст. *Кас.* 134); *У порівн.*: Инокъ яко воїнъ христо(в) готовы(и) завше до бою боудѣчи... ходити (серед. XVII ст. *Кас.* 1 зв.).

Див. ще **ВОИНИЙ, ВОИНИКЪ.**

ВОИНЪЦЫ *мн.* (мешканці м.Войня) войняни, воїнци: И та(м) же тежъ во(и)няне поведали ижъ на то(м) вро(чи)щѣ бабѣ схода(т)сѣ села многїе... Пото(м) вели насъ воинъцы мимо село чехостовъ (1546 *ОГ* 6).

Див. ще **ВОИНЯНЕ.**

ВОИНЯНЕ *мн.* (мешканці м.Войня) войняни: И та(м) же тежъ во(и)няне поведали ижъ на то(м) вро(чи)щѣ бабѣ схода(т)сѣ села многїе (1546 *ОГ* 6).

Див. ще **ВОИНЪЦЫ.**

ВОИСТИНУ, ВОИСТИННУ, ВЪИСТИННУ, ВЪИСТИНУ, ВЪИСТИННУ, ВЪИСТИННУ *присл.* (цсл. вѣистинноу) воїстину, дійсно, справді: въ гресѣхъ роди ма мѣти моѣ се бо воїстинуу взлюби(л) ма єси (1489 *Чет.* 127 зв.); лацнѣ(и)ше єсть вѣистинноу вельбоудѡу [оужи-щоу дебелѡмоу] скрозъ иглиныи оуши пройти. нижли богатѡмоу в цр(с)тво бїє внїти (1556-1561 *ПЄ* 301 зв.); Вѣистинноу вам повѣдаю иже боудет глядана на том по роду (Володимир, 1571 *УЄ Вол.*

73); Чимъ могъчи пресвѣтлый днь бный здбачи, И Вѣистинѣ вскрѣсь до себѣ мѡвачи (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 95); А выполняючи писаня Павелъ... по-двинулся Петра навидѣти, яко воистинну почес-ный старецъ, который южъ и на души цнотами и на тѣлѣ волосъ осивѣлый былъ (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* 460); Премѣдро вѣистиннѣ и законнѣ зъ тѣмъ са свѣтомъ россталъ (Киѣв, 1624 *МИКСВ* 100); Премѣдро вѣистиннѣ и законнѣ зъ тѣмъ са свѣтомъ россталъ (Киѣв, 1624 *МИКСВ* 100); Вѣистинну. Vere. Reuera. Verissime (1650 *ЛК* 436).

Див. ще **ВОИСТИНЪНО.**

ВОИСТИНЪНО *присл.* Те саме, що **воистину**: Абовемъ можешъ ваша кнежацкая милость воистинъно быти певенъ, ижемъ не чимъ инъшимъ до того, одно серъдечною любовию... приведеный (Ро-жанка, 1598 *Л. Пот.* 989).

ВОИТИ *див. УВОИТИ.*

ВОІНА *див. ВОЙНА.*

ВОЇОВАНЄ *див. ВОЄВАНЬЄ.*

ВОЇОВАНЬЄ *див. ВОЄВАНЬЄ.*

ВОЇОВАНА *див. ВОЄВАНЬЄ.*

ВОІОВАТИ *див. ВОЄВАТИ.*

ВОІСКО *див. ВОЙСКО.*

ВОЙ, ВОИ *ч. (цсл. вои) воін:* В недѣлю аще прилоучитса Рождество Хво, боудеть... воемъ радованіе (к. XVI — поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113); ругг[h]ichari(us), скачуший(и) во(и) (1642 *ЛС* 340); тамъ не маючи одъ никого жадного ординансу... тудежъ и подъ тотъ часъ найвыжшого директора вожа воиевъ его кор. милости... въ разныхъ местечкахъ и селахъ, до ключа Звагельского належачихъ брати, и гвалтовные грабежи чинити (Кременецъ, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 437).

ВОЙЛОКЪ, ВОИЛОКЪ *ч. Повсть:* до ты(х) всѣхъ седе(л) воилоковъ // с кожицами чи(р)во-ными семъ (Луцкъ, 1565 *ТУ* 111-112); оники(и) бо(г)данови(ч) ставе(ц)ки(и)... мене... ша(р)па(л) и... седло зна(л) з во(и)локо(м) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 42); та(м) же на то(т) ча(с) взялъ: ... седло малеваное з во(и)локо(м) и з ѣздою (Брац-лав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв.); при которо(м) бою взя(в) и по(г)раби(л)... се(д)ло коза(ц)кое малева-ное з во(и)локо(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5,

17); меновите взято... Седель Козацъкихъ з во(и)-локами з ря(д)ками ременьными (Киѣв, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105 зв.).

ВОЙЛОЧИЩЕ *с. Товста повсть:* Jakiz budet pościolek twoy? — Woyłocysce pod bocyzysce, A siedliscze w hołowisce (1625 *П. про Кул.* 23).

ВОЙНА, ВОИНА, ВОІНА, ВУЙНА, ВЪЙНА *ж. 1. (організована збройна боротьба між держа-вами, суспільними класами) війна:* снѣ... пошо(л) на воиноу (1489 *Чет.* 237 зв.); корол... не хотел тых речей ихъ слѣхати межи ними для того, ижъ слѣжба господарская, земская, война зашла (1539 *AS* IV, 199); к тому те(ж) они жаловали и(ж) де(и) коли лета лихие во(и)ны голоды и село сее потребы были пу(с)тка ино пре(д)ки по(д)даны(х) наши(х)... по(д)ле себе до(з)волили са(н)ку небо(ж)чику халу-пу на кгру(н)те вла(с)номъ нашомъ по(с)тавити (Киѣв, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2); брань, война (1596 *ЛЗ* 28); На тѣлѣхъ караетъ голодомъ, вуйнами, моромъ... и иншими непогодами (XVI ст. *НС* 210); Брань: бѡрба, война, бѣтва, бѡй (1627 *ЛБ* 12); про во(и)ну гѣстава шве(д)ско(г) в прѣсе(х) дале(и) (Львѣв, 1627 *ЛСБ* 1051, 2); Его Ко(р): м(л): до вое-во(д)ства че(р)ниговского зосла(л) на ро(з)сѣжене ѡшеляки(х) кривдъ и розницъ по(д) ча(с) во(и)ны ѡ(д) неприятеля москвитина межи и(х) м(л): Паны старостами и ѡбывателями того воєво(д)ства за-шлы(х) и не сѣжоны(х) (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17); bellum, во(й)на, ра(т), бра(н) (1642 *ЛС* 101); Еслыжъ послышите же зновъ з нами во(и)на ся почне(т) теди и ва(м) волно ти(х)же неприяте-ле(и) ваши(х) и наши(х) скоро наступати (під Кон-стантиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31); коли црѣ прі-иде з войны, мене выжене(т) а ѡншю женѣ пойме (серед. XVII ст. *Хрон.* 396); **внутрна война** — внут-рішня громадянська війна: великое ро(з)лѣнье крве и знищенъа зъ внѣтрной войны дѣются (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 31 зв.); **война домовая, домовая война** — те саме, що **внутрна война**: Дозналісмы по смерти его дѡстъ ѡ(т)мѣны, Вѡенъ домовѣхъ и тижъ посторѡнныхъ безъ мѣры (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 45 зв.); мови(т) елорѣ(с) выгнаны(и) промышля(л) тежъ ѡ собѣ, где бы ся мо(г) и са(м) здоровья(м) свои(м) и(з) мылыми дѣтѣками... пре(д) ѡны(м)

забѣрѣны(м) криваво(и) домово(и) во(и)ны, выхро(м) бѣ(з)печнѣ захова(ти) (1582 *Кр. Стр.* 79 зв.); **войну поднести (подносити), поднести войну** (з ким, на кого, проти кому) — розпочати (почати) воювати, почати війну (з ким, проти кого): Того́ же ро́кѣ посѣ́лъ бы(л) оу крола в краковѣ ѿ(т) пѣрскаго цара, абы во́инѣ под'не(с) з тѣркомъ (1509-1633 *Остр. л.* 128); ага́ринове тѣды, на двѣ роздѣ́ляю́тсѣ ча́сти, и е́дны на Бо́лгары во́инѣ подно́сѣть..., а дрѣ́ги зоста́лиса мѣ́сто в'зѣ́ти (Київ, 1627 *Тр.* 682); повста́ль Іершо́вама... и подне́слъ во́инѣ протѣ́въ па́нѣ сво́емѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 306); **войну служити** — відбувати військову повинність: а панъ Серафинъ за тые люди не маєть войны служити (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 6/І, 41); Шляхта абы те(ж) ты(м) же спосо́бо(м) во(и)ну служили и почты ставили (1566 *ВЛС* 40); **войну точити** (з ким, проти кого) — вести війну (з ким, проти кого): а тѣи котѣ́рыи были в'нѣ́трѣ мѣ́ста, и во́инѣ протѣ́въ неприя́телемъ то́чили..., бра́мы мѣ́сцкиѿ ѿдомкнѣ́ли,... и... на неприя́тель выбѣ́гали (Київ, 1627 *Тр.* 662); року ꙗ́хз ге(р)бу(р)тъ из ста(д)ни́цки(м) во́инѣ то́чили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166); **ѣздити на войну, ехати на войну, на войну ихати, на войну ходити, пойти на войну** — відбувати військову повинність: тые слѣ́жа(ть) кон'но є́(з)да́ть на во(и)нѣ и на всѣ́хъ доро́гѣ при во́еводе и при вра(д)никѣ́ его (1552 *ОКЗ* 42); пи́ше... кнѣ́з ку(р)пски(и) до я́цка... абы е́ха(л) за его́ мл(ст) кнѣ́з(м) ку(р)пскимъ на во(и)нѣ́ ве(д)лѣ́гъ повин'но(с)ти сво́еє слѣ́жбѣ́ и послѣ́ше(н)ство́ его́ мл(ст) чини(л) (1581 *ЖКК* II, 91); наши вл(д)ко́ве и по́пы и чр'ѣ́нцѣ́, вола́ть... и по́боръ да́ти и на во́ינוу не ихати (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 101); А мѣ́щаномъ Волковѣ́йскимъ велѣ́лъ его́ милость на службу́ свою, на во́ину, ходити, водлѣ́ уставы (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); А мы са́ми збро́йни и препоя́сани, пойдѣ́мо на во́инѣ́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 149); **мати войну** — вести війну, прова́дити во́енні ді́ї: Ко́ндра́сь цр'ѣ́ аген'скѣ́й, ма́ючи во́ינוу, з да́рами прише́дши до ѿлги́ра, пы́та́лсѣ ѿ конѣ́ войны (поч. XVII ст. *Проп. р.* 161 зв.).

2. *Перен. (боротьба за віру, за християнські ідеали)* війна: Іншѣ́й є́сть котѣ́рѣй пота́ржкѣ́ и

во́инѣ́ з' сата́ноу зача́вши терпи(т) о́ути́скъ: се́сь сѣ́крѣ́шен'ю́ дѣ́шѣ́ ма́етъ: в' тѣ́зѣ́ бо́вѣ́мъ смѣ́ткѣ́, и слѣ́зѣ́хъ є́сть, и дво́акѣ́ю персо́нѣ́ на со́бѣ́ но́ситъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 101); О Прехва́лныи Мѣ́нни стѣ́и,... Вѣ́ є́сте́ цр'ѣ́ Нѣ́(с)но́гѣ́ Во́и(н)ствѣ́ избра́ннѣ́е, и Бѣ́гомъ Нѣ́(с)нимъ в' сы́лѣ́ е́гѣ́ во ми́рѣ́ посла́ннѣ́е. На во́инѣ́ стра́шнѣ́ю невидѣ́мѣ́ю, На всю́ злѣ́сть бѣ́сѣ́вскѣ́ю неѣ́кротѣ́мѣ́ю (Чернігів, 1646 *Перло* 26 зв.); **войну вести див. ВЕСТИ;**

перен. (внутрішня боротьба з людськими пороками, негативними рисами характеру і т. ін.) війна, боротьба: Щѣ́бо́вѣ́мъ дѣ́етсѣ́ на то́мъ свѣ́тѣ́ в' жи́вотѣ́ лю́дскомъ, ничѣ́гѣ́ ѿ́ншого́ тѣ́лкѣ́ оу́стави́чнаѣ́ война́ з' гнѣ́вомъ ѿ́бжѣ́рствомъ и телѣ́сно́стю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 942); Трѣ́тїи ма́ємо по(д)ви́гъ напро́ти(в)ко́ ѿ́ила(р)гѣ́рїи, котѣ́рѣ́ю мы́ лю́бовѣ́щїє́(м) або́ сре́бролю́біє́(м), назва́ти мо́жемъ: та́а во́ина дѣ́ет'сѣ́ з по́сторо(н)ны́ми рѣ́чами, не з вла́(с)но́у на́тѣ́роу, и котѣ́рая в ѿ́но́кѣ́ нѣ́ ѿ(т)ко́(л) не за́чинає́т'сѣ́ (серед. XVII ст. *Кас.* 100).

3. *Перен. (між окремими людьми)* суперечка, сварка, бійка: А зва́ща будучи́ хло́помъ, з не́вес-то́у жа́дных по́треб, во́ен, чини́ти не при́стои и не при́стало (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444); То́е(ж) в пра́вила(х) по́ всѣ́(х) со́бо́ра(х) ва́ро́вано, абы́ дѣ́хо(в)ныи... во(и)но́ю ба́витисѣ́ не смѣ́ли... и до щѣ́рої вѣ́ри пре́(з) кѣ́валтъ и во(и)нѣ́ абы́ жа́(д)-ного́ не при́тага́ли (Вільна, 1596 *З. Каз.* 34 зв.); розма́итые до́броде́йства тво́е роспо́минаючи, кото́рые до́дають ми́ до́броє на́деи и при́водятъ мя́ до то́го, абы́мъ се́ о... по́жеда́н'ного́ по́кою пра́гнулъ, а по́кою хо́тяжъ бы́ и неспра́ведливого́, кото́рый да́леко ле́пший, а ни́жли вра́жда и во́ина спра́вед-лива́я ме́жи по́божны́ми... лю́дми (Ро́жанка, 1598 *Л.Пот.* 991); Прѣ́нїє́, пра́, рвѣ́нїє́: Спо́ръ, во́ина, пе́рѣчка, Та́жба, крѣ́вда (1627 *ЛБ* 103).

4. *Військо:* А ѿ́ желѣ́за, мѣ́ди и всѣ́го то́го, што́ ку стрѣ́льбе́ и во́їне на́лежит, не по́винни ни́чого пла́тити (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); зобра́вшисѣ́ зо́ все́ю ро́тою сво́єю ко́(н)но збро́(и)но́ я́ко про́ти(в) по́сторо(н)ного́ неприя́теля зо́ вше́ляки́ми бро́нями кѣ́ би(т)ве́ во(и)не́ на́лежачи́ми... на́ехавши́ мо(ц)но́... на дво́(р) и име́(н)є́... пна́ моего́ то(л)пы́-жинѣ́ по(д)да́ныхъ его́ м(л) та́мошни(х)... по́збива́-

ли поморъдовали (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88); рать, война́ (1596 *ЛЗ* 72); меновите взято... рыштѣнькѣ до во(и)ны належачого то есть зброя (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105 зв.); вышь помененые при(н)ципами..., которы(х) было чѣлка до сорока и далє(и) з ро(з)ны(м) оружемъ до во(и)ны належачи(м)... до(м)... протестуючи(х)... по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

ВОЙСКАА, ВОИСКАЯ ж. Дружина войско-го: я настазиа скубедя(н)ка ю(р)еваа че(р)ленковскаа во(и)скаа бра(с)лавскаа... дала се(с) мо(и) ѿмоцовани(и) листь з моею печа(т)ю ис по(д)писо(м) рѣки пѣна андрея половковича... которы(и) се именемъ мои(м)... по(д)писа(л) (Черленків, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 11); возный, именемъ урожное ее милости пани Катарини Карсницкого Войтеховое Рокгуское, Войское Лятичовское, для вписаня до книгъ нынешнихъ кгородскихъ Луцкихъ подалъ... листь Его Королевское Милости (Луцьк, 1643 *АрхЮЗР* 3/І, 387).

ВОЙСКИЙ, ВОЙСКІЙ, ВОИСКИИ ч. (урядник, що слідував за порядком і безпечністю у воеводстві і заступає каштеляна під час війни) войський: А при томъ были:... пан Андрей Лозка, войский Берестейский, а пан Боговитин Петрович (Вільна, 1529 *AS* III, 351); жалова(л) мнѣ якиму васи(л)євичу... будѣчи мнѣ еще... на ме(с)цу пѣна васи(л)я гулевича во(и)ско(г) воло(ди)ме(р)ского... вра(д)ни(к) двора биску(п)ства лу(ц)кого (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 4); а за устною и очевистою прозбою и печати свои приложа(ти) (!) рачили... къ сему моему листу... панове зацные... войский и ротмистръ... замку Киевского (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 17); з другое за(с) стороны во(и)-ски(и) кремьяне(ц)ки(и),...показа(л) ли(ст) дѣлчи(и) на тые имє(н)а (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046, 92); я юре(и) алекса(н)дрови(ч) черле(н)ко(в)ский во(и)-ски(и) брасла(в)ски(и) вы(з)наваю... и(ж)... кѣнз яну(ш) збара(з)ки(и)... не (в)даючиса в право ѿжи(л) былъ мене, абы(х)... на гру(нт)... выеха(л) (Вінниця, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 45); Если хоче(ш) во(и)скимъ, по(д)комори(м), или судією быти; па(д) поклонімся а тобѣ да(м) (1599-1600 *Виш. Кн.* 206 зв.); Где ту(ж) же зара(з) его м(л). панъ во(и)ски(и)

киевъски(и) протестовальсье противко во(з)ному ѿ фа(л)шивое со(з)нанъе реляции положенья по(з)-вовъ, же и(х) не клавъ (Горошки, 1643 *ДМВН* 233); войский и подстаростий кременецкий, сведчилъ и соленитеръ протестоваль се противко... отцу Исаему Грушовскому (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 252).

ВОЙСКО, ВОИСКО, ВОЇСКО, ВУИСКО, ВУЙСКО, ВЪЙСКО с. 1. (військові сили) війско: а є(ст)ли бы црь тѣрєцкы прієха(л)... и(з) воисками своими на жигмо(н)та... и притиснѣ(л) бы на(с) и дали бы(х)мо и(м) помо(ч) ѿ(т) <вє>ликого натискѣ (Гирлів, 1518 *Cost. DS* 494); пан Ольбрахтъ... рок имъ ѿбєма сторонамъ зложилъ, по роспѣчени войска тоє минѣлое слѣжбы земъское ѿ шести неделахъ (Краків, 1536 *AS* IV, 62); Также... ѿфаляе(м) абы дворанє наши которіє на двори нашо(м) кони пописанє маю(т) с по(ч)тами за пѣнзи служа(т) — сами ѿсобами своими при на(с) г(с)дру зоставати звы(к)ли абы почты свои з ымене(м) до во(и)ска слали и становили и(х) в повете(х) ко(ж)-ды(и) по(д) своею хорого(в)ю (1566 *ВЛС* 33); Пристѣпилъ Хмєлнѣцкій геръштъ Козацкий, и Тогай Бєй водзъ Тата(р)скій з великими войсками своими ...Львѣвъ штѣрмовали (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 125 зв. (на полях); жо(л)нєре и слѣги всѣ которіє бы слу(ж)бѣ вое(н)нѣю на собе поноси(ли): ѿ(т) вшєляки(х) судов) до двана(д)ца(ти) неде(л): по роспѣще(н)ю во(и)ска маю(т) бы(ти) во(л)ни (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); а мо(и)сеи... оударилъ ѿнымъ же посоухо(м) в морє и стѣпїло са морє ѿпать... и фараѿна цѣра... со всѣми воискы потопи(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 25 зв.); отчизне въ часъ потребы на помочи станете, и славу войска вашего значну отнесете (поч. XVII ст. *КЛ* 89); Досвѣдчилъ и Інфлянтчи(н) того войска сїлы, Кгды їхъ тѣи Рыцєры якъ травѣ косили (Київ, 1622 *Сак. В.* 45); А войско польское подъ Каменецъ на Оринино поле стягается (1630 *МИВР* 322); по розеханюс войска польского с под Пилявецъ... оповєдаючий, уносєчы здорєе свое... в крає полские одєхал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 281); ге(т)ма(н)... ро(с)казаль... воиску. абы за Днѣпръ на лежѣ пошли на зиму (серед. XVII ст. *ЛЛ* 174); кгды протє(с)та(н)сѣ во(и)ска по(л)ско(г)[о], тримаючи(с) з

шляхе(т)ною... ма(л)жонькою своєю и (з) де(т)ками з во(и)ско(м)... пришовъ теды по ро(з)кгроменю во(и)ка (!)... з субъстанъцие(и) свое(и)... забрано и до ω(р)ды взято (Житомир, 1650 *ДМВН* 210); *Образно*: Гумна вашѣ будутъ напoлнены збожемъ, а въ прасахъ будетъ обфитость вина и оливы. Надъ то нагорожу вамъ лѣта, которыи саранча, хрущъ, гусеница и робацтво были пожерли, которыи были моимъ войскомъ великимъ на васъ перепущенимъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 886); **Войско (Вуиско) Запорожское (Запорозское, Запорозкое, Запороское)** — Запорозьке (Запорізьке) військо: Товаришу(м) н̄шимъ козакамъ ву(и)ска н̄шого запоро(з)ско(г) (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); Я ра(б) б̄жи(и) Онофре(и) Оноше(н)ко коза(к) во(и)ска запоро(з)кого (1600 *УИ* 1911/2, 13); п̄ну Гаврилу Ивашко(в)скому козаку во(и)ска запорозского (Київ, 1612 *ЦДІАК* 221, 1, 57, 1); за братью нашу горла свои кладемо добро, жебы и до конца при томъ предсявзятъю своемъ на славу Божью и войска Запороского боронячы церквей стояти моглисмы (Київ, 1621 *АСД* I, 265); Яко завше зъ продковъ своихъ Войско Запорожское звыкло чинити стараніе о добримъ и о позитечнимъ церкви Божой (Канів, 1632 *ПККДА* II-1, 421); Богданъ хме(л)ни(ц)ки(и) ге(т)манъ з во(и)скомъ... запоро(з)кимъ (Чигирин, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 33, 1 зв.); *перен.* (військова міць, сила) військо: Рече Човекъ... О горе мнѣ грѣшномѣ ω(т)ходачемѣ на они(и) свѣтъ, во грѣсе(х) мои(х) волоку(т) ма грѣшнаго ї бѣднаго ко ω(т)хожден(ю) вѣчномѣ, ω(т)кола вернутиса не естъ ре(ч) можнаа, не ωборонатъ мене та(м) войска мои сегосвѣтни(и) (XVI ст. *Сл. о см.* 335); не в̄ймѣтъ та войска, не в̄бави(т) та мае(т)ность рѣхомаа. не ωборона(т) ма п̄алацы, котѣрые прѣжне коштовне боудовалемъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 122);

перен. (боротьба) подвиг, сила, міць: такъ ся хваливъ: "Доброе вуйско емъ вуйнянивъ (в рук. в̄йняни. — *Прим. вид.*), и побѣгъ бѣгъ, вѣру емъ сповнивъ..." (XVI ст. *НЄ* 208);

(озброений загін із слуг та найманців феодала) військо: кды... есмо та(м) приехали знашли немалое во(и)ско люде(и) збро(и)ныхъ з ро(з)ными бро-

нами ку во(и)не належачими возами жито... его мл(с)ти берѣчи на возы клали (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 59); отецъ владыка... не огледаючися ничего на... повинности особы своее светителское, заѣхавши съ тымъ войскомъ людей и стрелбою... самъ особою своею... кгрунтъ нашъ поораль (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* I/I, 435); ве(л)мо(ж)но(ст) в̄ша... наехавши на кгрвнтъ име(н)я каменого(р)ки ...//... по(д)даны(х) є(г) тамошни(х) з робо(т) и(х) збити розо(г)нати и ро(с)полошити томѣ во(и)скѣ своемѣ росказа(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 63-63 зв.); «которые то при(н)ципалове»... на... ми(с)-те(ч)ко... черемошѣ и на замо(к)... наеха(в)ши... и во(и)скомъ замо(к) и ме(с)то вколо ωбѣточи(в)ши... з ди(л)... стреля(т) почали (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 40 зв.-41);

вояки, солдати: в̄завъши июда с̄пироу [войско] ω(т) ар̄хіереѡвъ и фарісеѡвъ слоугы пришьоль та(м) с̄ походными и съ свѣчами и зъ ωроужіемъ (1556-1561 *ПС* 424 зв.); прішедші пак в̄йско первому перебіли голені и другому распятому с ним (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 96); А они его просили, абы и(м) выда(л) прѣше великодн... И каза(л) и(м) жо(л)нѣрѣ, воу(і)ско готовити (XVI ст. *УЄ Трост.* 47);

перен. Небесні сили, ангели: бы(л) ωболоче(н) в одѣнне чи(р)воное... и шли за ни(м) во(и)ска котеры(и) су(т) на небѣ на конє(х) бѣлы(х)... ω(н) є(ст) то(т) котеры(и) то(п)че(т) працу ви(н)ную (XVI ст. *КАЗ* 352); Ото а затаю рѣзана его, яко кды(с) войска. що са роздмѣтъ ω іс х(с)тѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 165 зв.); дівнои красоты пѡлки и в̄йска ц̄ра Нб(с)ногω (Чернігів, 1646 *Перло* 162 зв.); **аггельское войско** — ангели: Агг̄лские войска ωколо ωступили, А насъ до неи не допѣстили (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 26);

перен. сили зла: войска антихристовы, котерыи собѣ людей подбиасти маеть, суть вси кацєрства, яко Златоустый мовить (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 161); Яко диявол, князь мира сего, со своими войски, воздушными и поземными, ему подлеглими, на православныхъ восточной вѣры так нагло и гвалтовне борет, яко уже ледво их часть нѣкая в православної вѣре,... остала (1600-1601 *Виш. Кр. отв.*

175); Єслижъ то такъ страшень Марїинъ снѣ? Ово и я ѿ войско постараю ся (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 17); а с тими вѣйски; поїде пѣрвѣй антїхристъ; до рїмскої стѣи Ап(с)толскої цркви, и тамъ замордѣть пастыра найвышого ѿвчарнѣ Хви, папѣжа (Чернігів, 1646 *Перло* 138 зв.).

ВОЙСКОВЫЙ, ВОЙСКОВЫЙ, ВУЙСКО-ВЫЙ *прикм.* 1. (який стосується вїйска або належить йому) вїйськовий: а для лепшее певности... я Косинскій... печать свою прикладаю, также и мы всѣ войсковую печать до того листу приложить рассказали (Володимир, 1593 *АрхїОЗР* 3/I, 56); Але зара(з) скоро тоє писа(н)є нїше ѿбачить по(д) срокги(м) кара(н)ємъ ву(и)сковы(м) тому товаришѣ нїшомѣ ма(с)ку во (в)се(м) были помо(ч)ными (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); Презацный и преславный пане гетмане и преложонные войсковые все прехраброе рыцерство (поч. XVII ст. *КЛ* 89); Архїстрати(г): Найвы(ш)шїй дошло на(с) вѣдати же ро(з)нїє в справа(х) во(и)сковы(х) в та(м)тїє краи заехавши в мѣсте... Нѣжинє незвыча(и)нїє в стаци-я(х) пода(т)ки вытягаю(т) (Ірклїїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1); асавулъ войсковый див. АСАВУЛЬ; обозный войсковый див. ОБОЗНИЙ; писаръ войсковый див. ПИСАРЬ; хоружий войсковый див. ХОРУЖИЙ.

2. У знач. ім. Те саме, що **войскїй**: тогды поткали єсмо брата рожного пана Ждана Боровицкого, войскового Луцкого, и просилъ тотъ помененый Валентий Плевка о вижо на застате, въ дому попа Острозского... тыхъ коней (Луцьк, 1596 *АрхїОЗР* 3/I, 100).

ВОЙТОВА ж. Те саме, що **войтовая**: а тою межею и границою черезъ гостинець Городелскій...ажъ до границы пани войтовы Дубиницкое (Володимир, 1569 *АрхїОЗР* 8/VI, 251).

ВОЙТОВАЯ ж. Дружина вїйта: била мнѣ чолом войтовая вѣницкая Шюлжиная и з детми своими и покладала передо мною листы господара (Вінниця, 1508 *АрхїОЗР* 8/IV, 176); Чинимъ знаменито симъ...листомъ... што єсмо... по войтовую Лѣцкѣю и по єе дочокъ... листы наши позовные давали (Краків, 1536 *AS* IV, 66).

Див. ще ВОЙТОВА.

ВОЙТОВИЧЪ, ВОИТОВИЧЪ ч. 1. Син вїйта: бил нам чолом мытник острожскій воеводы...//... гетмана нашего навышшего... и повѣдил..., штож закупил у войтовича вѣницкого... имѣне его отчизное на имя Котенев (Вільна, 1507 *АрхїОЗР* 8/IV, 175-176); мною и шляхтою... єсть осведчено... же тоє збитѣе срокгое и непристойное сталося отъ пана Ивана Жашковского, войтовича Пятського (Житомир, 1611 *АрхїОЗР* 1/VI, 403); панъ Василей Кохъновичъ сведчылъ... се напротивько... войтовичови Вильскому (Житомир, 1644 *АрхїОЗР* 8/III, 602).

2. Вл.н.: а зс по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х) на(и)пѣ(р)вѣ(и) лѣ(ч)ка — деся(т)ни(к) ива(н) во(и)тови(ч), симо(н) попови(ч) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19).

ВОЙТОВНА ж. Дочка вїйта: Я Галжбѣта Сынкнаторовна, войтовна Лѣцкаа, посполь з мѣжомъ своимъ... визнаваемъ... иж єсмо сами... по доброй воли своєї мѣнали єсмо именѣемъ своимъ... Ставровомъ (Луцьк, 1535 *AS* IV, 9).

ВОЙТОВСКИЙ, ВОИТОВСКИЙ, ВОЙ-ТОВЪСКИЙ *прикм.* (який стосується вїйта або належить йому) вїйтів, вїйтівскїй: Чинимъ знаменито симъ... листомъ... Што єсмо... по войтовѣю Лѣцкѣю и по єе дочокъ... и по тыхъ всихъ ѿчастниковъ, которыи имена и земли войтовским за пенези были роскѣпили..., листы наши позовные давали (Краків, 1536 *AS* IV, 66); старосте Лѣцкомѣ... дали єсмо войтовства Лѣцкое, зо всеми доходы,... то єст три дома войтовскихъ, двѣ лазни,... ятка (Берестя, 1544 *AS* IV, 401); А потомъ поткали єсмо на рыноку Останца, по(д)во(и)ского во(и)товского (Луцьк, 1581 *ТУ* 188); а на ча(ст) сыно(в) є(г) м(л)... зо(с)талося млыно(в) два на то(и) же рѣце и(р)пени ниже(и) мѣ(с)та ко(р)ни(н)ско(г) лежачи(и) ѿди(н) во(и)то(в)ски(и) на ѿ(с)та(н)цѣ паволо(ц)ко(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19 зв.); 1 пя(ц) вапна: то є(ст) вторы(и) з во(и)то(в)ски(м) їдрѣ(л)-то(м) за зло(т) 65 и 6 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3); Родоловичъ... протывько..., Шимонови Кравьцови, арендарови провенътовъ войтовскихъ...//... декляровати оферовальсе (Луцьк, 1650 *АрхїОЗР* 3/IV, 424-425); **право войтовское** див. ПРАВО!

Див. ще **ВОЙТОВЪ**.

ВОЙТОВСТВО, ВОИТОВЪСТВО с. 1. (*посада війта*) війтівство: ино мы тую чотырнадцать золотыхъ заплатили намѣстнику его, который въ тотъ часъ отъ него войтовство завѣдалъ (Берестя, 1507 *РЕА* I, 72); на власти войтовства и бурмистровства и прочихъ строителствъ от руского народа да ся не поставляютъ, доколѣ ся у папежа не увѣруютъ (1588-1596 *Виш. Кн.* 149).

2. (*час виконування обов'язків війта*) війтівство: за державы и панованія его милости пана Ходоровского, пана Яна, а за врадъ пана Шимона Варшавского старости Бѣзановскаго, а за войтовство пана Валевского... дали си отцу Павлу... до рукъ (1628 *ПДПИ* 178, 107); А за врадъ Пана шимона Варшавского старости Бѣзановского и за войтовства пана валевского (Бізанів, 1628 *ВНАС* I, 43-44).

3. (*нерухоме майно війта*) війтівське майно: Чинимъ знаменито симъ... листомъ...: Што есмо дозволили королевой... Боне войтовство Лѣцкое... кѣпити и к рѣкамъ своимъ его держати (Краків, 1536 *AS* IV, 66); Которое войтовство Лѣцкое кѣпили есмо в дочокъ войта Лѣцкого, Яна (Берестя, 1544 *AS* IV, 401); *Ш*тъ чотырехъ домовъ што на во(й)товѣство беретъ на(й)мѣ *м* копѣ грш^ѣ (1552 *ОЛЗ* 181а); даю емѣ самомѣ жонѣ дѣте(м) и пото(м)комѣ его тѣю чотыри волоки вы(и)менью мое(м) горевичахъ которые *ш*(н) за про(д)ковъ моихъ де(р)жалъ и (в)жива(л) кѣ томѣ те(ж) во(и)товѣство в месте(ч)кѣ мое(м) меленовичахъ а к томѣ во(и)товѣствѣ две волоце *ѣ*ме(с)те и пляцы два фо(л)ва(р)ковъ два (Милянвичі, 1572 *ЖКК* I, 36).

ВОЙТОВЪ, ВОЙТОВ, ВОИТОВЪ, ВУИТОВЪ
прикм. (*який стосується війта або належить йому*) війтів, війтівський: а войтов фолварокъ ис пашнею на полы есмо подѣлили (Кошир, 1502 *AS* I, 148); а та(к) а ведлу(г) созна(н)а во(и)това и мѣща(н) при ты(х) вси(х) *ѣ*ходе(х)... игумена... зостави(л) (Черкаси, 1544 *ЦНБ ДА/ П-216*, 101); Рѣзничихъ ятокъ *с*семаа во(и)това (1552 *ОВол. З.* 199); Мѣщанѣ... Якимъ бонѣдаръ...//... Кѣпе(ц) во(и)то(в) зать (1552 *ОЧорн. З.* 57 зв.-58); бы(л) при томъ... иванъ братъ вѣитовъ и инѣшихъ людѣи больше вѣры го(д)ныхъ (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 37, 2, 50); панъ

Анѣдрей Шимановський... осведчалъ се и протестовалъ на противько... Федорови Кузменяти войтови,... Василеви резникови..., Матфееви зятеви маляровому, Яцкови войтовому брату (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486).

Див. ще **ВОЙТОВСКИЙ**.

ВОЙТЬ, ВОИТЬ, ВУИТЬ, ВУИТЬ, ВУИТЬ, ВѢИТЬ ч. (*стп. wojt, свн. voget, лат. vocatus, advocatus*) 1. (*у містах на німецькому праві голова місцевого самоврядування і міського суду*) війт: Я, князь Михайло Василевич Збаражский,... дал есми войтоу вѣнницькому... имѣнне въ Бряславскомъ повѣте...на имя Котеневъ (Вінниця, 1504 *АрхЮЗР* 8/IV, 173); хто масо зъ села привезе(тъ) до места на продажѣ на во(й)та даю(тъ) по плечькѣ отъ кождого быдлата (1552 *ОЛЗ* 181а зв.); *ѣ*ска(р)жа(л) пере(д) нами товарышъ *н*шъ коза(к) же маско на мѣща(н) куны(н)ски(х) и на ву(и)та куны(н)ского (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); Воитови що на и(н)тромѣсїю ходи(л) дале(м) копѣ и гро(ш) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8 зв.); Ппри (!) то(м) правѣ бы(л) вѣ(и)тъ фео(д)о(р) (Одрехова, 1635 *ЦДІАЛ* 37, 2, 51); *ш*(д) во(и)та черѣни(ц)ко(г)[о]... *п*нѣе(и)... // кгва(л)-то(в)не поводи(и)мова(л) и до себе пошдѣбира(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 195-196).

2. Вл.н.: Мѣщанѣ... писара мѣстьского... иванъ бѣры(и)... Максимъ во(и)тъ (1552 *ОКЗ* 40); У Кирила Войта взяли то естъ копми и иншими рѣчами, которыхъ шкодъ шауе на двадцать копѣ грошей (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 246).

ВОКАЦІЯ ж. (*стп. wokaċja, лат. vocatio*) покликання, нахил: То, мѣвлю, и бѣлшъ надѣто, бы дѣло тѣе мѣеи вокѣции и пре(д)савзѣта было припоманѣлѣ бымѣ: лѣчъ зоставѣю то часѣви волнѣйшомѣ (Київ, 1623 *МКСВ* 73); поминеный панъ Еничъ. препомѣнѣвши вокѣции своен, которою се считил, быти шляхоцкое, възгрѣдивши свободою,... зъ гультайством... розѣные маѣтъности обывателевъ наѣздѣжаючи пустошил огнемъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 438).

ВОКО див. **ОКО**.

ВОКОВАТИ дѣсл. недок. (чим) Возити: Которое жита и пшеници его милости пана Кгваловьского менованые попы на продажѣ до Лвова килка

подводами воковали, пива робляли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475).

ВОКОВАТИ² *дієсл. док. (стп. wokować)* (що) скликати, зібрати: теды жа(д)нымъ способомъ, те(р)минъ теперешни(и) слу(ш)ны(и) и правъны(и), зналезены(и) быти не може, поневажъ за запо(з)ванъемъ пана комо(р)ника, суды оного су(т) и(н) ду-биумъ вокованые (Київщина, 1639 *ККПС* 246).

ВОКОЛИЦА *див. ОКОЛИЦА.*

ВОКОЛИЧНЫЙ *див. ОКОЛИЧНЫЙ.*

ВОКОЛО *див. ВКОЛО.*

ВОКРАТЦЕ *див. ВКРАТЦЬ.*

ВОКРАТЦЬ *див. ВКРАТЦЬ.*

ВОКРУГЪ *див. ОКРУГЪ.*

ВОКУПЕ *див. ВКУПЬ.*

ВОКУПЬ *див. ВКУПЬ.*

ВОКУСИТИ *див. УКУСИТИ.*

ВОКУШАТИ *див. ВКУШАТИ.*

ВОКЪНО *див. ОКНО.*

ВОЛАНЄ, ВОЛАНЬЄ, ВОЛАНЬЄ, ВОЛАНЯ, ВЪЛАНЄ *с. 1.* Крик, галас, гамір: а па(н) послыша(в)ши вола(н)є люде(и) зобраны(х) с комо-ры ѓ во(д)но(и) кошу(ли) выбе(г) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.); подвоевожи(и) ннѣ новосталы(и) смя(р), набравши га(й)дѣковъ на ѓлицы... до манастиря впа(д)ши, ба(р)зо велѣкы(й) крикъ вола(н)є вчинили (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2); теды его в то(м) въланю не слѣха(л) бо ю(ж) бе(з) ча(с)у вѣла(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 212); Грѣхотъ: ѡкрикъ, рѣзрѣхъ, воланье, верескъ (1627 *ЛБ* 28); Которыхъ детокъ плачь великий и воланье въ сконъченю набоженства законъницы с церкви выходячи услышавъши и до школы пришедши, тых панов студентовъ збыткуючихъ застали (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 594); день оный, естъ день смѣт-ковъ и бѣдъ,... день трѣбъ и воланъ (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 41).

2. (*вимога з'явитися куди-небудь*) виклик: А и(ж) кня(з) кири(к)... бѣдѣчи яко позваны(и) на роки сѣдовыє кгро(д)ские... кѣ праву такъ ѓ четве(р)гъ яко в пя(т)ницѣ и в сѣботѣ за трыкро(т)ны(м) вола- (н)емъ водлугъ поря(д)кѣ статѣтового самъ не сталъ и вмоцованого своего не присылалъ (Кременець, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 88 зв.); Которого(ж) то ѓве-

за(н)а... за трыкро(т)ны(м) вола(н)емъ помененого по(д)во(и)ского (Київ, 1612 *ЦДІАК* 221, 1, 57, 1).

3. Прохання, звернення: Не спомінаю ѡное великое воланье всего того нароѣдъ, яко скѣро почѣто листь ваѣшъ читѣти, котѣрый есте до нѣхъ арапъ-скимъ язѣкомъ писали (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 29); Заживѣ слѣвъ Бжѣихъ: воланья стѣхъ ѡ(т)цовъ, и собѣровъ, и стои Собо(р)нои цркви повѣторѣ (Євѣе а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 16); а если нечѣстности грѣхѡ(в) в' ср(д)цѣ хѡѣти бѣде(т), марное его воланье, порѣжнаѣ и Млтва (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

4. Скарга: За великими о то воланемъ на короля и указованем гвалту отпраовати их казано (Львів, 1605-1606 *Перест.* 35).

Пор. ВОЛАТИ.

ВОЛАТИ, ВОЛАТЫ, ВОЛАТЬ, ВЪЛАТИ *дієсл. недок. 1.* (на кого і без додатка) (*голосно говори-ти, горланити, лементувати*) кричати, вигукувати, волати: на тотъ домъ на насъ стреляли, волали, сромотили (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 164); пога(н)ство зо всѣ(х) сторо(н) на ва(с) кличѣтъ, волає(т), вопиє(т), и зове(т) мѡвачи: ото сѣтъ нашего корена плѣдове (1598 *Виш. Кн.* 288 зв.); иныи торгаючи волѡсы з гѡловы, и з бороды, насмѣва-ючисѣ волали: витай Црѣю жидѣвскѣй (поч. XVII ст. *Пчела* 36 зв.); Потомъ, севши намъ на коней, почали волаты: же бы се не бояли, абы вышолъ хто до насъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 435); Вѣпѣю: Кричѣ, волаю (1627 *ЛБ* 21); а тѣи котѣрыи были в'нѣтрѣ мѣста, и войнѣ прѣтивъ непрѣателемъ точѣли гды ѡбѣчили, же непрѣателѣ въ мѣри погѣнѣли, заразѣ..., брѣмы мѣсцкѣи ѡдомкнѣли, и крычачи, и волаючи на непрѣателѣ выбѣгѣли, и бѣрзо велѣкѣю якъ мѣсцкѣи жолнѣре радѣсть и потѣгѣ,... мѣли (Київ, 1627 *Тр.* 662); Жѣждѣ, жѣждѣ Іс мѡй, Іс незлобивый, Тѡбрецъ на(ш) прѣ(д)вѣчны(и) ѡнъ сѣдѣѣ справе(д)ливый(и). // Смѣтне волаєтъ, а хтѣбъ хѣжо оутолѣти, Нѣмѣашъ хтѣбъ хотѣлъ его жѣждѣ оусми-рѣит(и) (Львів, 1631 *Волк.* 16 зв.-17); А ти, Іѡане, пойди въ адъ, болше не волай, Товариству своєму въ смѣтку не помагай (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23); Лѣхось, тѡсѣ. аѡѡ тежѣ ѡ(т) слѣѡѡ, Лѣкѣѡ: Граю на пищѣлѣцѣ, спѣѡѡю, Волаю (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); кгдажѣ за нимъ// ажѣ до самого костела

катедра́льного гонили, а гонячи волали: "бийте ляховъ поганьскихъ, теперъ часть маєте" (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308-309); *Образно*: Измѣте такбе лѣка(в)ство спосре(д)кѣ себе, а не спо(л)коўите са с та́ки(м) зводітеле(м) хітри(м), кото́ры(и) и мръ(з)скы(х) боу и люде(м) ѿвоцо(в) и оучи́н'ковъ (ѿ кото́ры(х) если мы мѡ(л)чати боўде(м) те́ды зе(м)ла стогна́ти и вола́ти бѣде(т)) набро́и(л) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227); **волати Госанна, Осанна волати** — вигукувати осанну, славити, хвалити кого-небудь: И привели ѡ(с)ля до ездса и вложили на него шаты свои... дрѣгии засе рѣбали го(л)е з дере́въ. И розстелали на доро́зе. А впе́редъ идѣчи... волали... Госа(н)на (Хороші́в, 1581 *Є. Нег.* 48); Неда́вно всѣ ра́дости го́йнои, зажи́вали, На вы́со́кости Бѣ́г, Ѡсанна, вола́ли (Львѣв, 1631 *Волк.* 3); **волати гвалту, гвалту волати** — (*кликати на допомогу*) гвалт кричати: е́сли бы хто де(в)ку або ѣчтливую невесту... ѡси(л)ство(м) згва(л)ти(л), а ѡная де(в)ка... за ѡнымъ ѣчи(н)ко(м) волала кгва(л)ту за кото́ры(м) вола(н)е́мъ люде́ бы прибе́(г)ли... а ѡна бы пере́(д) ними зна́ки кгва(л)ту ѡказала,... то́гды таковы(и) мае́(т) быти кара(н) го(р)ломъ (1566 *ВЛС* 89 зв.); кгда́м кгвалту вола́ть почала, пер́вей бите́мъ, а пото́мъ заты́кане́мъ губы, хотя́чи мене забить, заборони́ли (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 8/III, 477); А други(и) хлопе́(ц),... уте́къ, на кгва(л)т вола(л) и ме́сту зна(т) да(в) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 51);

перен. (засвідчувати) промовляти: Наве́ть и то самое сло́вко (... Ва́птисма, та́кже и въ Ла́тинскомъ baptisma выклада́ется inouersio або intinctio — по́нуре́не або омоче́не, о́тъ того сло́вка..., то е́сть пону́раю або по́гружаю), я́вне волае́тъ и пре́зь себе само́ (1603 *Пит.* 53);

(на кого і без додатка) (*оголошувати, голосно повідомляти, звертати чийсь увагу на кого-, що-небудь*) волати, закликати: А по страче́ню того Гринка, кото́рый и вмираю́чи на того́жъ Станисла́ва вола́ль... я́ко о голо́внѣйшого розбо́йника, про́сили, абы́ его́ ваша ми́лость на́мъ выда́лъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 164); Фарао́нъ кды іѡсифа вы́вы(ш)-шити и оучи́тити хотѣ́(л) поса́ди(л) е́го на во́зѣ чты(р)ма ко(н)ми та́гнено(м), и въ́зно́моу пре́(д)

возо́(м) росказа́(л) вола́ти, абы́ всѣ́ на ко́лѣ́на па́да́ли и кланали́са (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256 зв.); и пѣ́блїце го́лосно вола́ти росказа́(л) (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 21); Възглаша́ю: Ѡповѣ́дѣю, ѡбво́лыва́ю, вола́ю, клі́чѣ, ѡголо́шѣю (1627 *ЛБ* 19); на́лежитъ при́стѣпати до причаще́нїа Бѣ́ж(с)тве́нныхъ Та́инъ, з' глѣ́бѡкимъ смире́нїе́мъ, стра́хо(м), и оушано́ванїе́мъ, я́кѡ вола́е́тъ Дїа́конъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 914).

2. (*голосно кликати, звати*) волати: я́не че́мъ не идешъ аза́жъ потре́ба вола́ти (к. XVI ст. *Розм.* 10 зв.); до́тола на ва(с) кли́кали, кры́чали и вола́ли, а(ж) ва(с) с то́го мѣ́сца, с то́е че́(с)ти и досто́и(н)-ства изогнали́ (1598 *Виш. Кн.* 308); кгда́ в́же пана на са́ни вложи́ли, то па́къ панъ, уже́ ле́жечи на са́няхъ, зо́дхну́лъ; те́ды па́ни на брата́ почала́ фу́каючи мови́ти, же́бы не вола́ль (Володи́мир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482); Ге́й панове́ вое́води, ти па́не Труба́ю, И ти Ве́нере, ѡ́то я д́ля то́го ва́сь до се́бе вола́ю, же́бисмо́ за́жили я́ковой пора́ди, Що́бъ з Х́р(с)то́вою д́шею а́гглі не оучи́нили зра́ди (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 19);

викликати: а кгда́ з ре́(и)стрѣ́ три ра́зы бу́детъ вола́но а не ѡзо́веться то́(т) ко́го вола́ють. та́ко-вы(и) мае́(т) сказа́(н) быти́ я́ко бы не ста́(л) (1566 *ВЛС* 15 зв.); Я́ко жъ де́(и) и вола́ны(и) бу́дѣчи ни́коли ся́ ѡ́сѣду не ѡзвалѣ́ я́ко ѡ́ четве́(р)гъ, ѡ́ пятни́цѣ и ѡ́ сѣ́боту на ро́кѣ за́витомъ и се́го д́ня ѡ́ понеде́локъ (Володи́мир, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 2); **ку праву волати** — ви́кликати в су́д: з ѡ́рядѣ́ его́ мл(с)ти ѡ́(т) на́(с) на то́ при́даного́ три кро́(т) кѣ́ правѣ́ ќнзя дми́тра бѣ́лыгѣ́ вола́(л) (Володи́мир, 1572 *ЖКК* II, 15); возны́(и) д́ня пе́(р)шого́ ѡ́ во(л)то́ро(к)... па́на вое́водѣ́ бра́славского́ кѣ́ правѣ́ вола́(л) (Бра́цлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25).

3. (кого, до кого і без додатка) Волати, просити (кого): Кото́рый то́тъ же Ю́вко, бу́дучи на оста́тнимъ сту́пню, на ши́бени́ци, иду́чи на то́тъ свѣ́тъ, вола́ль оно́го Фе́дка Ве́нцка и Не́стера... не́хай дей́тую́ жъ за́плату возму́тъ, я́кую я беру́ (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 214); оуподо́бѣ́моса и мы́ ты(ж) ...въ́знаваю́чи ты(х) вѣ́рны(х) и досвѣ́(д)че́ны(х). и оу́го(д)ны(х) гѣ́ б́гоу лю́дѣй, и вы́(з)наваю́чи ѡ́ною не́вѣ́стѣ́ кото́раа́ вѣ́лала́ и хо́дила жа́даючи ѡ́чище́нїа ѡ́(т) ха́ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 190); кото́рый

гро́момъ справоуе(т) и пе́рвномъ, зми́лѣйсѧ надо мно́ю до тебе́ волае(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 130); ка́жды(и) бѣчѣ, ка́ждое оударена є(ст) языко(м) нѣаки(м), ко́торы(м) за́вше // вола́е(т) жебы(с) его милова(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 220-220 зв.); зъ та́жкимъ во́племъ до тебе́ Па́не мо́й вола́ю. Ра́чса, на(д) мно́ю грѣ́шны(м), ра́чса злитова́ти, Мене́ о́ка́нного до ла́ски принати (Львів, 1631 *Волк.* 17 зв.); Пла́кали Па́тріа́рхове́ пре́з) ча́сть до́лгѣй... Вола́ли абы южъ зъ нѣа пра́вда та́а зѣ́стѣпила, ко́тораа са фи́гѣрами закрыва́ла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4);

(кого, чого і без додатка) волати, вимагати: ты са(м) в о́городѣ зброи вола́ешъ хотачи пере́псова́ти до́ро́гоу стр(с)тѣй? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 265 зв.); Бѣ...//..., при́ка́зде(т) абы́смо са до не́го наведе́ли, и вола́е(т) пре́зъ Прѣ́(о)рка мо́вачи (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 21-22); на которых се особливе протестуют, который с ксенѣдзом Скрешевѣским вѣру выкоренити волали, на церковь Божую стрелялъ и през фу́рѣту шпиталную добыватисе казали (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 594); *Образно:* Гдыжъ грѣ́хи смерте́льныѣ сѣтъ тро́акиѣ, е́дны смерте́льныѣ головныѣ: дрѣ́гѣ́ смерте́льныѣ протѣ́вко́ Дѣ́ха стѣ́го: трѣ́тѣ́ смерте́льныѣ // Вола́ючіѣ ѡ по́мстѣ до не́ба (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 4-4 зв.); **кровъ волае́тъ** — кров кличе про помсту, кров вимагае помсти: И нинѣ́ е́ден друго́го поволуе́те, заму́тивши люди́,... начинивши убі́йства и всяких нечистот на́множивши, якъ на вас лю́де свѣ́дчат и кровъ лю́дская волае́т, которая́ для вас пролива́ется (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43);

(на кого і без додатка) спонукувати, закликати: але́ прото оучи(т) на(с) пи(с)мо́ стое́. и волае́(т) на ты(х) оучите́ліе (!). а справцо́(в) свѣ́та того́. жебы́ они́ свѣ́тили свѣ́тоу спра́вами сво́ими до́брыми и нао́укою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 112 зв.); а то́бѣ́ ра́зъ оупа(д)ши не хотѣ́ти вѣ́ста́ти, але́ лежа́ти; ты(л)ко́ що́ не вола́ешъ на се́бе неприя́теля, замо́(р)до́уѣ, забѣ́й, не жа́лѣѣ́ аза(ж) оупада́ючіѣ не вѣ́ставѣ́тъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 108).

4. Перен. (на кого і без додатка) (говорити не-правду про кого-небудь) наговорювати (на кого): А гдѣ́ бы́ была пра́вда, же Христо́съ упередилъ пасху́ законную́, изали́ бы не да́лъ прычыны́ неприяте-

лемъ на се́бе волати, же́ зламалъ зако́нъ? (Вільна, 1608 *Гарм.* 203); въ́ Іеру́сали́мѣ́ живучи́хъ и сѣ́дячи́хъ, та́кже пра́вовѣ́рныхъ и ста́лыхъ хри́стіа́нъ шка́люють, и кни́жки таковы́и выдають, въ́ кото́рыхъ пра́вды и спра́ведливости́ не пишу́чи, е́дно вы́мислы́ и вы́вороты́ и небы́лицы́ змышля́ючи, надѣ́-то и до уря́довъ потя́гають не́выны́не и уста́вы́чне неща́дно на на́съ вола́ють (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 317); проти́вни́цы на́ши... называ́ючи дѣ́вны(х) на́шихъ не́дками, грѣ́бі́а́нами..., вола́ючи ѣ́жъ Рѣ́сь Пра́восла́внаа́ згере́тича́ла, Лі́чбы, Фѣ́рмы, Ма́тері́и, Инте́нці́и, и скѣ́тковъ Та́инъ Бж(с)твенныхъ́ не зна́е́тъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4);

(на кого) нарікати, скаржитися, жалітися: И Сте́фана́ Зиза́него, ди́даскала́ шко́льного́ и ка́зно́дѣ́ю, кото́рый на вас вола́лъ и кни́жки сво́е я́вне дру́ковалъ, обе́щести́листе́ и на его́ здо́ровя та́къ есте́ ва́жили, а́жъ пре́з ко́мин вы́тисну́вши́ся, утѣ́къ з Вильны́ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45).

ВОЛАЮЧИЙ *дієприкм.* у знач. ім. Той, хто волае, кричить: О́ба(ч) бо́вѣ(м) на то́йже́ горѣ́ петра́ стѣ́го́ яко́бы ѡ(т) се́бе́ або́ ѡ(т) ро́зѣ́моу ѡ(т)хо́дѣ́а́чо́го дла́ ве́лі́кой сла́вы, и ты́(м) ве́сѣ́ла(м) то́ею́ сла́вою, и то́и ра́до́сти и ве́(л)мо́жности́ ча́сткою́ то(л)ко́ оупѣ́вшо́го́са, а́за́жъ не слы́шиши́шь вола́ю́чо́го? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 271).

ВОЛГИНЯНЕ *мн. (жителі узбережжя Волги)* волжани: подоля́не, че́(р)ка́сове́, ка́не(в)ци́, во(л)ги́няне, ѡ(т) во(л)гы́ рѣ́ки на́з)ваны́ о(т) кото́ро(и) з мо(с)квы́ тѣ́(т) сво(и) наро́(д) гдѣ́ ннѣ́ мешка́ю(т), вве́ли (1582 *Кр. Стр.* 60 зв.).

ВОЛГЛЫЙ *прикм.* Вологий: тра́ва [галга́нь] расте́(т) на волглы́(х) мѣ́сте(х)... по́ боло́та(м) и по́ лѣ́го(м) мо́кры(м) (XVI ст. *Травн.* 133 зв.).

Див. ще **ВОЛГОСТНЫЙ.**

ВОЛГОСТНЫЙ *прикм.* Вологий, вѣ́льгі́сний, вѣ́льготный: по́лнома́ріа по́ ла(т)... а по́ рѣ́(с)ки́ плю́(ч)наа́ тра́ва... расте́(т) по́ волго́стны(м) мѣ́сто(м) (XVI ст. *Травн.* 352).

Див. ще **ВОЛГЛЫЙ.**

ВОЛЕ *с. (розширена частина стравоходу в птахів)* воло: *bronchus*, угре́ваты(й), зу́баты(й), во́ле, го́(р)та́(н) (1642 *ЛС* 105).

ВОЛЕНЕ *с.* Бажа́ння, во́ля: Але́ и́ж его́ кро-

левская милост нашъ милостивый господарь и сам николи дивок и вдов ни за кого без воленя их влостного не отдаеть, и Статутом то обвароват рачил (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 127).

ВОЛЕНИКЪ ч. Новоприбулий селянин, який мав пільги у сплачуванні оброку та у виконанні повинностей: там ему тые слуги менованые кнегини и князя Соколскихъ поступили от панов своих двор зо всимъ будованемъ, люди и воленики зо всеми их платы и повинностями (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 356).

ВОЛЕНЬ див. **ВОЛНЫЙ**.

ВОЛЕТИ див. **ВОЛѢТИ**.

ВОЛИКЪ ч. 1. (молодий віл) волик: коникъ и воликъ и яловица подобалася... взяти ю; толки подобрати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1128).

2. Вл.н.: Ѡмеля(н) воликъ (1649 *РЗВ* 145).

ВОЛИНА ж. (м'ясо вола) воловина, яловичина: Бо не зівше в' ѡбѡзѣ свѣжая воли́на, Добра з' салама́хою по(д)ча́сть каба́нина (Київ, 1622 *Сак. В.* 48 зв.).

ВОЛИНЕЦЬ ч. (мешканець Волині або виходець з неї) волинянин. Вл. н.: ю(с)ко волинець (1649 *РЗВ* 197 зв.).

ВОЛИТИ див. **ВОЛѢТИ**.

ВОЛИЦА, ВОЛЫЦА ж. 1. Масток, осілість з певними привілеями: кнжа юре(и) збара(з)ски(и)... кнжа криштофъ збара(з)ские... дерева... порѣбали и до волици немировского во(и)та... повозили (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 61); має(т)ности свое село шѣ(м)ско и волицѣ шѣ(м)скѣю та(к)же волицѣ на(д) рѣдниками... межи и(н)шими коньдициями того запису своего варовал (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, I, 5, 48 зв.); зачимъ, неведать, якимъ способомъ и за якимъ доводомъ волицы, яко маєтъ протестанъсь ведомость потраченые суть (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 194).

2. Вл.н.: его милости пану хоружому Киевскому подаль,... село Волица (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 207); по(д)даного на (и)ме Ѡни(с)ко... з села Волицы... ѡ везеню мати (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, I, 5, 48 зв.).

ВОЛКА див. **ВОЛЬКА**.

ВОЛКІНА ж. Вовчиця: Іура во(л)кіна (I пол. XVII ст. *Своб.* 19).

ВОЛКОВЩИНА ж. Назва повинності за перевезення: Давыдъ нике(л)... ме(л) вина полкуфко(в) ка... да(л) копъ ві ла(с) г(р) лс А старое мыто ѡсобливе плати(л) возовъ з фу(р)мански(х) во(л)ко(в)щина бо на каждо(м) было г по(л)куфъки (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 9).

ВОЛКОГУБИТЕЛНИЦА ж. Назва рослини: li-coctonica, во(л)когубите(л)ница трава (1642 *ЛС* 255).

ВОЛКЪ див. **ВОВКЪ**.

ВОЛМИ див. **ВЕЛМИ**.

ВОЛНА¹, ВЛѢНА, ВОЛѢНА ж. 1. (водяний вал, утворений від збурення водної поверхні) хвиля: Никола... море оутишилъ волны вналъ (1489 *Чет.* 89); И якъ южь былъ в лодѣ, тогды сталаса боура великаа ѡ(т) вѣтроу. ажъ и влѣны са вливали в лодю (1556-1561 *ПС* 142); корабль бывъ посредь моря, валявъ ся волѣнами (XVI ст. *НС* 115); море есть сроеое, вѣтри и волны ѡкрѣтныя повста́ли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158); ѡба́ча(т) же́са ихъ ко́рабль ѡ(т) вѣтровъ и волнѣ розби(л), и на дощка(х) волна ихъ но́си(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 115); Бѣда ѡкрѣтови по оутра́тѣ стѣрни́ка, волна́ми абовѣмъ и штѣрмами розбѣтый гинѣтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 271); Влѣне́ніе: влѣна, забѣре(н)е во́дное іды бывае́тъ, фала́ на водѣ, нава́лность (1627 *ЛБ* 20); lani[ci]um, во(л)на (1642 *ЛС* 250); а та(м) боура вели́каа была на́ мори, и(ж) ѡно́нь ко́рабль покрыва(л)са волна́ми (1645 *УС* № 32, 89); Амврѡ́сій с(т): выхва́лаючи прело́же(н)ство Па́тріа́рха Нѡ́а та(к) мо́ви(т): Яко́бы безте́лесный тѣло(м) былъ не́сены́й по водахъ, пото́по(м) непожа́ртый, и межи такъ гвалто́вными волна́ми пото́пными, на(д) стра́стми тѣла сво́его ꙗко́бы безте́лесный зви́тазство ѡде́ржалъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3); *Образно:* тѣмъ бо́лее и(х) х́с словесы и оуче́ніе(м) свои(м) оукрѣ́питъ в' вѣ́ре... и не да́сть смета́тиса волна́ми сего житіа (Заблудів, 1568 *УС* № 552 тит.).

2. Вл.н.: а на тыхъ кгрунтахъ церковныхъ, Карасинскихъ, презъ поводовъ правне одысканыхъ,... за розказанемъ верности твоей, осадили и Волну назвали (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/I, 505).

ВОЛНА² див. **ВОВНА**.

ВОЛНЕ, ВОЛѢНЕ присл. (без почуття триво-

ги, душевного гніту і т.ін.) легко, вільно: кгдамы волне, явне, ясне, волностями шляхетскими,... будучи обваровани,...//... до Озтрога... приехали,... тогда Войский Луцкий,... насъ..., розобравши зъ оденя, посторонками бити хотелъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 138-139); то(т) те(ж) за є(д)но служи(л) и слоужи(т)... в'сѣмъ правосла(в)ны(м) црква(м). Чему(ж) бы таковы(и) в' цркви Киє(в)ско(и) православної... мѣтъ не мо(г)лъ, и свободы хвы, его(ж) на(с) свободи(л), во(л)не и зпо(л)не з дрдгми не зажива(л) (к. XVI — I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 22 зв.); правды пїлного баданья, слѣшными и звичайными цркви стои, способами волне чинїти допѣчайте (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 19); (безперешкодно) вільно: Далеко бы лепей — безъ жонъ въ чыстости Пану Богу служыти, вольне, (безъ всякое переказы) (Вільна, 1599 *Ант.* 743); Тамъ, гдѣ свята, празники вольне обходятъ; гдѣ псалмы, и пѣнія и иные обрядки церковные безъ всякого страху отправуютъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 188); **волне пустити** — відпустити, увільнити: а па(н) микола(и) панѣ пе(т)рѣ во(л)не пусти(л) и на то єму зеленую ро(з)ку ѡ(т)да(л) (Львів, 1584 *Юр.* 7 зв.).

Див. ще **ВОЛНО.**

ВОЛНЕЙШИЙ *див.* **ВОЛНѢЙШИЙ.**

ВОЛНЕНИЕ, ВОЛНЕНИЕ, ВЛѢНЕНИЕ *с.* (цсл. вълнение) (рух хвиль на поверхні води) хвилювання: Смѣтри(ж) якъ тоутъ ієв(г)листа пише(т) иже стануоль на(д) моромъ в которо(м) то мори бываєтъ завжды стра(х) и безпѣченства и влѣненїа воднаа (XVI ст. *УЄ Триг.* 96); тут ся выполняють и о оном корабли плаваючомъ по мору зуполномъ, же его волнение затопити не может (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); подобен есмь в мори в корабли плавающимъ, яже не вѣдущим добрѣ правити корабля, недоумѣются и о величествѣ корабля скорбят, яко много волнение приражается к нему (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 238).

ВОЛНИСТЫЙ *прикм.* Вовняний: lanat(us), laneps, во(л)нисти(й), во(л)няний (1642 *ЛС* 250).

ВОЛНИЦА *ж.* Вовняна тканина: lana, lanula, во(л)на во(л)ница (1642 *ЛС* 250).

ВОЛНО, ВОЛЪНО, ВОЛЬНО *присл.* Вільно:

свѣдомо чини(м)... ѡже... дали єсми се(с) ли(ст)... на то яко да є(ст) и(м) волно и слободно и ѡси(м) кѣпце(м) прїити к на(м)... съ ѡсими своими торговлѣми и товаро(м) кѣповати и продавати (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 1, 335); и(м) яко ины(м) народа(м) и иновѣ(р)це(м) в па(н)ства(х) г(с)дрски(х) во(л)но переме(ш)киваю(чи) поживе(н)я слу(ш)но(г) вжива(ти)... рачи(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 54); Просити Єго К(р) М(л), абы насъ ве(д)ле Процесѣ релѣи Нашое Кгрє(ц)кое И въ во(л)но(м) ѡживаню Процєсы(й) з Сакраменты, И и(н)шими ѡбряды в рынку, И въ ѡлицахъ ѡживати во(л)но заховати рачилъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1); Якобы все хрїстѣанство, якїмъ кѡлвекъ склѣдомъ Порознен'а в' вызнаню Было волно ѡ(т) страхѣ, ѡ(т) слѣхѣ, ѡ(т) трѡги ѡгна, меча, нещѣста (Вільна, 1620 *Лям. К.* 18); З тѣхъ всѣхъ Пѣрвое грѣхѣ не має(т). втѡрое згѡла грѣхѣ не є(ст) вѡлно (Київ, 1625 *Кіз. О стєп.* 205); Лѣтъ єсть: Слѣшнє, годи(т)са мѡщно єсть, пристѡитъ, гѡдно или вѡлно, подоболѣпно, послѣдователно (1627 *ЛБ* 60); Мы грѣшници Бгѣ примѣрєни, и Њба на приходъ нашъ волно ѡтвѡрєни (Чернігів, 1646 *Перло* 62); **волно пустити, пустити волно** — пустити, звільнити, випустити на волю: Цєсарь тѡрецькїи... взѣлъ // такъ те(ж) и мѣткѣ с кролевичо(м) а пото(м) его вѡлно пѣстїлъ (1509-1633 *Остр.л.* 126-126 зв.); а ѡмочївши ѡнь иссѡпъ. оу ѡной водѣ, и съ крѣвію змѣшаню ма(л) покропїти ѡного чѣлка, сѣ(м) ра(з), ѡчищеного. а дрѣгое коу(р)ча во(л)но пѣстити ма(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 143); пререченого Януша... з везєня вольно пуцоно (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 522); а коро(л) видячи тоє и(ж) са сами по(д)дали пусти(л) и(х) вши(ст)ки(х) во(л)но (серед XVII ст. *ЛЛ* 171); **пускати вольно** — залишати збоку, обминати: Я все(д)ши на кона на границы... еха(л) по ты(х) злако(х) з десны реки вз(а)вши в селе погребѣ(х) в перева(л) с перевалу долиною неподалеку халупы... по(д) тополи пу(с)каючи вольно село... погребы по лево(и) руце... мимо ла(в)ро(в) дво(р) въ криницы мошо(н)ки з мошоно(к) на реку де(с)ну (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2 зв.);

безперешкодно: мѣщаномъ... мѣстечка Брусилова... волно а безмытне торговати, купчить и

гандлевать... позволили (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 282); и вырва(л)са з роу(к) агґлѡвы(х). і оускочи(л) дѡ раю. и ходи(л) та(м) собѣ во(л)но огґладаючи дѣвныи речи (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.); а дѣша где що обачити или почдѣть, бѣ(з) заборѡны тѣмо стѣнѣть дѣша оувелбѣннаа, и в' Нб(с)ной ширѡтѣ; вѡлно пасѣть свое зрѣнїе в' чинахъ агґлскихъ; и всюди бѣга видѣть, и дѣвнѣю премѡудрѡсть егѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.); котѡрый ей бѣгъ объявитъ мѣлѣ, ажебы ей вѡлно презъ вѡйсѡ... на мѣлѣвыхъ выходѣть (серед. XVII ст. *Хрон.* 374 зв.);

у знач. присудк. сл. (дозволено, можна) вѣльно: Те(ж) мѣщано(м) бы Егѡ лѣ(в)ковѣски(м) во(л)но торгова(ти) вѣздѣ по великомѣ кнѣзѣству литѡ(в)-скомѣ (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); В ставѡхъ при млына(х) тыхъ рыбы ловити вѡльно тымъ котѡрые греблю и гати тамъ робѣть (Вінниця, 1552 *ОВін. З.* 134 зв.); егѡ мл(с)ти во(л)но то все... пожитѡ зрѡбити и выжи(ти) (Кременець, 1570 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1814, 3); А котѡры(и) бы бра(т) мѣлѣ яковѡу справѡ в бра(т)ствѣ а не дѣмѣлѣ бы самъ речѡ своеи справѡвати вѡлно ему взяти двѡхъ братѡ(в) на порадѣ и на помѡ(ч) (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); во(л)но естѣ... панд... споко(и)нѣ мешѡати и всѡкие пожитѡ с того домѣ на себе споко(и)-нѣ джѡвати (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1); Еслѡжѣ послышите же зновѣ... з нами во(и)на сѡ почнѣ(т) тѣди и ва(м) вѡлно ти(х)же неприѣтеле(и) ваши(х) и наши(х) скоро настѡпати ѡднакѣ маѣте (під Константиновѡм, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31); ма(л)жѡ(н)цѣ моѣи варѡу и сѣю... лѣгѡциѣю моѣю по(з)воляю, и(ж) во(л)но е(и) будѣ(т) в то(и) же сумѣ кому хотѡчи... завѣ(с)ти и пусѣтити (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

ВОЛНОСТЬ, ВОЛНОСТЬ, ВОЛНОСТЬ, ВОЛНОСТЬ ж. 1. Воля, свобода, незалежність: тогда бѣдемо во(л)но(ст) мѣти по своѣй во(ли) жити. тогды бѣдемо што хотѣти чинѣти... коли на(с) не бѣде(т) нѣхто глѣдѣти (п. 1596 *Виш. Кн.* 253 зв.); за панѡва(н)а оуалѣнѣта цѣра арїѣнина котѡрый то яѡ о ню(м) пѣше(т) зѡбра(в) вѣсѣхъ арїѣнѣ, и далѣ имѣ вѡлнѡсть (Дермань, 1604 *Охт.* 9); бѡвѣмъ в' дѣмѣсла(х) ншы(х) зачѣтѡе вѣсѣліе,

заде(р)жѣтисѡ южѣ бѡлше(и) може(т), але... плѣмень моѡю незвѣчѡйноу гды бѡвѣе(т) в' яѡимъ начѣнїю презъ чѣстѣ нѣкотѡры(и) задержѣны(и), яѡ скѡро на вѡлнѡсть бѣде(т) выпѣщены(и) (Манява, 1619 *Прив. Феод.* 287 зв.); Свѡбѡда: Вѡлнѡсть,... наслаж(д)ѣнїе (1627 *ЛБ* 111); immunitas, свѡбѡда, во(л)ностѣ (1642 *ЛС* 226); Дѣхъ Г(с)днѣ: на мнѣ, длѡ тѡгѡ ма помѣза(л) абѣимъ ѡповѣдалѣ ев(г)лїе оубѡгимъ,... жебѣимъ выпѣстилѣ на вѡлнѡсть оутраплѣныхъ (Львів, 1646 *Зобр.* 15 зв.); Ворѡтїлѡсе тѣды на тѣю вѡлно(ст) и свѡбѡдѣ велиѡкїй пѡче(т) лѣюдѣ Изрѣильскогѡ кѣждый до мѣста своѣгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 391).

2. Право, привїлей: афлз. М(с)ца лѣѡтого кро(л) ѡвѣдѣть поприсѡгѣ прѣѡа и вѡлности корѡнѣ (1509-1633 *Остр. л.* 126 зв.); и вѡлнѡсть емѣ в томъ же листѣ своѣм, водлѣ дѡнины и привїла нашѡгѡ, на то емѣ данѡгѡ, ѡписѡл тот... замѡк Степан... комѣ хотѡ ѡтдати, продѡти, дарѡвати, записѡти... якѣ сѡ емѣ и егѡ потомѡм налѣпей видѣти бѣдет (Краків, 1531 *AS* III, 378); все рыѣе(р)ствѡ шля(х)ту ...при во(л)ностѡ(х) и(х) звы(к)лы(х). котѡрыѣ ѡ(т) на(с)... и(м) сѣть наѡнѡны будѣ(м) пови(н)ни мѣти захѡвѡвати (1566 *ВЛС* 2 зв.); привїлеѡа и вѡлно(с)ти того стѣгѡ монашѣрѡа вѡцѡлѣ зѡста(ли) (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 2); отецъ мѣтрополѣтѣ, пробѡчившы прѡѡв вѡлнѡстїй и свѡбѡдѣ рѣлѣи Грѣчесѡе, так же и констѣтуѡции сѡйму прошлѡгѡ,... поѡкой поспѡлитый... взруѣѡючи, то все, яѡ свѣщеннѣцы вѣ прѡтѣстѡции своѣй помѣнили, чинѣть (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 61); а нїгдѣ вѡлнѡсти свѡѣй не маѡ(т) и поныжѣныи сѡу(т) ѡ(т) вши(ст)ѡ(х) язѣѡ(в) за злѡсть своѡ (1645 *УЄ* № 32, 123); Презъ котѡрыхъ радѡстью прѣшло намѣ твоѡу ца(р)скѡу вѣлможнѡ(ст) вѣѡмѡ(м) дѣчинѣти ѡ повоженѣю вѣри нашѡе старѡжи(т)ной грѣчесѡой за котѡрѡю з давнѣхъ часѡвъ и за вѡлности своѣи крѡивѡе заслѡжѡнїе ѡ(т) корѡлѣ(и) давнѣхъ наѡнѡнѣе помѣраѣ (*пошѡѡдж. — Прим. ред.*) (Черѡаси, 1648 *ВУР* фотокоп. № 12); прѡсѣлѣ... ѡ прѣве(р)нѣнѣе во(л)ности(и) давнѣ(х) во(и)ску запѡрозѡкому (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

3. Право, дозвїл: А дѣѡа нашѣ, Алѣксѡндрѣ, корѡль егѡ мѡлѡсть, далѣ имѣ вѡлнѡсть... у двѣхъ мѣлѡхъ ѡт мѣста... дѣреѡо на будѡвлѣ и на дѡроѡа

брати (Вільна, 1509 *АрхЮЗР* 5/1, 29); Рекль пакъ емоу пилать не мовишь съ мною або не вѣдаешь иже а маю вольность распати тебе и// маю вѣлность и поустити тебе (1556-1561 *ПЄ* 430-430 зв.); дзычае(м)... абы кнѣжата// и панове хоруго(в)ные... мели во(л)ность... выехати и вы(и)ти с... зе(м)ль наши(х)... и для набы(т)я наѣкъ в пи(с)ме цвиче-(н)а дчи(н)ко(в) рыще(р)скихъ (1566 *ВЛС* 4-4 зв.); тая Щаурьская... Януша Бенедиктовича з стану малженского выпустила... и дала ему волность з другою жоною ся оженити (1581 *АрхЮЗР* 8/IV, 333); **Ѡ** которю зарѣкъ дае(м) во(л)но(ст) Ѡ(д)на сторона дрѣго(и) стороне... и с пото(м)ки своими позвати до котро(г) ко(л)векъ права и сѣдѣ зе(м)-ско(г) кгро(д)ско(г)... позывати себе и пото(м)ки нашіе (Луцк, 1606 *ЛНБ* 5, II 4049, 140 зв.); теды я тепе(р) бѣдѣчи пи(л)но по(т)ребѣна сѣмы пнѣе(и) а маючи те(ж) во(л)но(ст) с права посполитого добрами своими яко хотечи шафова(т) взя(в)ши сѣмѣ... на ча(ст) мою належачую... вливаю (Кременець, 1627 *ЦДІАЛ* 181, 2, 132, 9, 1 зв.); влади(с)ла(в) че(т)ве(р)ты(и)... коро(л) по(л)ски(и)... приказу-е(м) абы(с)те... стали на жалобу... а тебе фи(р)лелевая с прито(м)но(ст)ю ма(л)жо(н)ка... позываю(т) и припозываю(т) по декрете во(л)ности в суде голо(в)но(м) трибуна(л)ско(м) (Київ, 1640 *ЦНБ* II 23271, 1).

4. (право чинити на власний розсуд) право вибору: Потомъ кгда к(р) стефанъ... знѣвѣ тогѣжъ вароу(н)кѣ повѣрилъ, жебы потверженъе черезъ него пра(в) дѣховныхъ во(л)ности набоже(н)ства ничѣго не вѣдило (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 24); Коли мѣти бѣдетъ кѣждый Єп(с)копъ, в'мѣсто позволѣнѣа волности, и влѣдзы свое роздѣмѣе свое(и) влѣсное: якобы Ѡ(д) йного сѣжонный не мѣгъ быти (Єв'е а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 17 зв.); **Ѡ**бецѣале(с)са и прирѣклъ е(ст) вѣрити... на(м) ты(и) дары Ѡ(т) ла(с)кы похѣда(т), а Ѡ(т) ва(с) лѣска спрѣсное блѣзнѣрство понѣситъ, на(м) волно(ст) Ѡ(т) стго дѣа дае(сѣа) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 149).

5. Звільнення від повинностей, певного обов'язку; позбавлення чого: яко(в) семеновичъ пѣшъка(р) давъны(и)... а вольность емоу Ѡ(т) подачо(к) мѣстськихъ а былъ виненъ давати на го(д) гаковъницѣ

(1552 *ООвр.* 3. 99 зв.); И вжо они... золотыхъ черленыхъ до Скарбу Нашого давати, не мають до того часу, поколе ажъ вся тая десеть годовъ вольности... сполна выйдеть (Вільна, 1564 *РЕА* II, 132); в' той дѣнь розвѣзаніе и вѣлность Ѡ(т) поствѣ мае(м) оучинити (Київ, бл. 1619 *О обр.* 165); Безпристрѣстїе: Не зневолѣнѣе Ѡ(т) мѣрски(х) красѣт, и похотей Вѣлность Ѡ(т) намѣтностей (1627 *ЛБ* 6).

6. Бажання, потреба: Єдны в дроугихъ влевають цнѣтъ добро волность, кгдажъ не з натоуры але с цвичѣнѣа гѣдность (Острог, 1607 *Лѣк.* 183 зв.); тои во(л)ности и вымѣвки собѣ позволити не хотѣли (серед. XVII ст. *Кас.* 46).

7. Самостійність, необмеженість у діях; свавілля: а волно(ст) па(н)ство и роспѣстность за благословѣнство... быти повѣдаю(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 20 зв.); Самовлѣстїе: Самовѣлная волность. добровѣлная во(л)ность. вѣлная вѣла (1627 *ЛБ* 111).

ВОЛНЫЙ, ВОЛТНЫЙ, ВОЛЬНЫЙ, ВУЛНИЙ, ВЪЛНИЙ, ВОЛЕНЪ *прикм.* 1. (ніким не гноблений, не поневолений) вільний, незалежний: кнѣгнь пане(и) вѣдо(в) кнѣже(н) пане(и) дѣвѣкъ шла(х)-тяно(к) и всакого иного ста(н)у рѣжаю же(н)ского яко люде(и) во(л)ны(х) по(д) во(л)нымъ панова(н)е(м) нѣшимъ... кгда(л)томъ ни за кого не маемъ ихъ давати (1566 *ВЛС* 11 зв.); я то и повторѣ визнавам, ижъ тоѣ Ѡпатренѣе и дар мой сталъсѣа з менѣ... слѣдѣе моѣмѣ, Матысѣа Хомылевскому, с правого дѣмыслѣа и доброе воли моѣе, которое ниhto з насъ волномѣа шляхтичѣви в кождѣмъ правѣ заборонити не можеть (Несухѣйже, 1571 *АС* VII, 389); **Ѡ**(д) того се тежъ почѣ(ли) во(и)ны и примѣше(н)е во(л)ны(х) народо(в) чере(з) мѣчъ (1582 *Кр. Стр.* 25); я... пошолъ прочъ яко бѣдѣчи шля(х)ти(ч) во(л)ны(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 36); а ижъ [блудный сынъ]... боудѣчи богѣты(м) и вѣльнымъ, слоугою и голѣтаемъ, и наймитѣ(м) не(н)дѣнымъ ста(л)сѣа. але скѣросѣа знѣвѣ где былъ пѣрѣше навѣ(р)-ноуль, зѣразъ пѣрѣшоѣ слѣвы достѣпилъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 29); а Ѡ(т) Твоегѣа Блѣгорѣдїа презъ послы нашіѣ жадаемъ покѣю и любве абы Црѣквы Бжїи безъ замѣшѣнѣа были, и все Правослѣвїе в' покѣи пребывѣало, по(д) влѣдѣею ... вѣльного самодержства Вѣлїкой Россїи (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); Ѡточивши

войсками своими вшитокъ Львѣвъ штѣрмовали до него безъ часть не малій, лечъ мѣщане ѡ(т)пиралися мощно, ѡны(м), Штѣрмѣ не припѣщаючи за ласковѣ бѣга всемогѣщего zostали ѡ(т) ѡныхъ людей заишлыхъ волъными (Львѣвъ, 1638 УЄ № 5, *покр.* з. 125 зв.); Тог(д)а ѡ(н) якѡ фѣла(р) и сенѣто(р) прѣ(д)ній Рѣмскогѡ Пѣн(с)тва, едѣнь с' Кнѣжѣть себѣ волный Пѣнъ, маючи ѡ(т)чизнѣ на(д) ѣнихъ роскошнѣйшѣю (Чернѣгѣвъ, 1646 *Перло* 3 нenum.); Мѣлыи и велѣкѣи тамъ сѣтъ и невѣлникъ вѣленъ ѡ(т) пѣна своегѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 57 зв.); **волный чоловѣкъ див.** **ЧОЛОВѢКЪ;** вольные люди *див.* **ЛЮДИ;** **городъ волный див.** **ГОРОДЪ;**

у *знач.* *ім.:* ка(ж)даа гора и выпы(с) з мѣ(с)тѣ(ц) свои(х) са порушили а королевѣ зѣ(м)скѣи и кнажата и богатыи и ро(т)ми(с)тры и моцарѣ и всѣ яко слуги так и во(л)ныи покрылиса въ амы и в скалы го(р) (XVI ст. *КАЗ* 612); а вѣдлѣгъ Хрѣстѣанскогѡ стародавнѣгѡ звычайу нашогѡ, на колѣна своѣ оупадѣючи, и головою ѡ землѣ дотыкаючи... молѣмѡса ...здоровѣ навѣжаймѡ хорыхъ, вѣлнѣхъ невѣлнѣи кѡвъ ѡсвобѣжаймѡ (Киѣвъ, 1637 УЄ *Кал.* 85).

2. (не обмежений певними правилами. законами, перешкодами) вѣльний, дозволений: тежъ дей в рекѣ, ѣ Тѣрю их не вѣщаешъ, в которѣюжъ рекѣ дѣды и ѡтцы и они сами встѣпъ свой волный мевали и ѣзы бивали и рыбѣ ловливали (Кракѣвъ, 1527 *AS* III, 310); Далѣй, штѣся ткнѣть продаванѣя имъ волного медѡвъ пресныхъ и иншихъ речей, чо(г)о ты имъ боронишъ, мы то на томъ zostавуемъ... ижъ маю(т) они сами и люди ихъ меды пресныи... гдѣ хотя... возити и продавати (Вѣльна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 42); ѣходы по всимъ тымъ рекамъ // вольны были канѣвѣцомъ (1552 *ОКан.* 3. 29-29 зв.); а ижъ и тѣе на(м) задаю(т)ъ, жѣ кр(с)товѣ на црква(х) не маю(т), звоно(в) мѣти не волно, и на томъ вѣ(л)ми мѣло к(г)ды(ж) кр(с)тъ во(л)ный маемо на црква(х) своѣхъ телесныхъ) всѣуды и за(в)жды а бѣ(з) звоновъ и оргѣанѡвъ бѣга хвалѣти, и емѣу са молити мѣжемъ (Острог, 1587 *См. Кал.* 12); тотъ Вилковскѣй воротный..., забороняючи ми безпечногѡ и стародавнѣгѡ волного приштѣя до замку Луцскогѡ,... мене дей заледво пустилъ (Володимѣр, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 286-287); тоурци немѣль всѣо трѣцѣю были пошѣли.

и чере(з) гелеспѡнтъ вѣлный перехо(д) мѣли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52); ѣмоцованы(и)... позваны(х) яко права по(с)полито(г) не(по)с)лушны(х) и нестали(х)... з допѣщена сѣдѣ нинѣшне(г) на позовѣ жалобы поводѡвы з во(л)нымъ тѣе справы арештомъ... ѡ годыне звыкло(и) арештово(и) бѣдѣчи до арештѣ тѣе справы чере(з) тогожъ во(з)но(г)... приво(л)ываны по(з)ванѣе, // ...чере(з)... пѣна яна завишѣ арештовалъ (Киѣвъ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 28-28 зв.); Просити Ёго К(р) М(л), Абы намъ во(л)ноѣ было купѡва(н)ѣ домо(в) (Львѣвъ, 1609 *ЛСБ* 421, 1); оттуль, ку домови убогѡму своему ехалъ, звыклыми волными и безпечными мѣстцами и дорогами (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I 169); Ёсли(м) кого ѡбразѣлъ, мо(л)ю васъ простѣте, Всѣхъ мѣихъ вѣнъ, и ѡбразъ, прошѣ запо(м)нѣте, И просѣте за мѣне всѣ Гѣ Бѣга, Бѣ ми вѣлнаа была до Нѣба дорѣга (Киѣвъ, 1622 *Сак. В.* 48); Олтѣра зтворѡного в костелѣ не маю(т)ъ, але невѣстамъ и псамъ входъ волный (бл. 1626 *Кир. Н.* 27); фѣндѣю... // ставъ... зъ вольнымъ бранѣмъ на тамтой сторонѣ моеѣ земли и дарнѣ на поправѣ и посыпанѣе тѣежъ гребли ставѣ ихъ вышѣменованѡго (Загайцѣ, 1637 *ПВКРДА* II-1, 65-66); в млын тотъ... вольноѣ молотѣе и мирки бранѣе одын ден в кожѣдый тыжден (Луцкѣ, 1642 *КМПМ* II, 234); прѣтѣстующи(и)... ѡ тѣе пра(в)не чини(т), zostави(в)ши ѡ(д)на(к) во(л)ную мелѣиѡраци[ю] тѣе(и) прѣтѣстѣциѣ(и) яко и во(з)ного ѡбѣдукѣцию тепѣ(р) проси(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 203); **волноѣ право див.** **ПРАВО.**

3. (який має право розпоряджатися чим-небудь на власний розсуд, за власним бажанням) вѣльний: Волна ѡна то ѡтдати, продати, замѣнити,... яко сама налѣпей розумѣючи (Вѣльна, 1503 *AS* I, 125); часть именѣй на мене приѣдучѡю... маѣт и волна будѣт тѣя жѡна моя мѣлая Марѣя, подле первѡго запису и сѣго тѣстамѣнту моего... со всим на все до рук своихъ взѣти (Вѣнницѣя, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 142); Тѡго не воленъ рѣсинъ На прирѣжоно(и) зем(л)и своѣ(и) рѣско(и) ѣживати, в то(м) то рѣско(м) Львѡвѣ (Львѣвъ, 1609 *ЛСБ* 421, 3); Которые волни сут и будут, зараз за живота моего и по смерти моеѣ до шафунку своѣго взѣвши, онѡю ку пожитковѣи цѣркви Бѡжѡе и ку хвалѣ Бѡжѡй рядити, такъ,

однакъ, абы при менованом манастире Брацѣства Луцѣкого и при законниках самих тая друкарня вѣчно зоставала (Чорненський монастир, 1635 ПКСДА I-1, 66), вольны теды суть и будутъ теперишніи Старцы Больницкіе... того пляцу со всѣми будинками... заживати (Київ, 1637 ОЛ 26); Мае(т) теды и во(л)на будеть споко(й)не бѣ(з) жа(д)ное перешѣкы и перенагабаны ни ѡ(д) ко(г)[о] тамъ ѡ(д) бра(т)и моеѣ роженое, яко и и(н)ши(х) бли(з)-кихъ и повинныхъ моихъ аж до живота своего (Тригорськ, 1649 ДМВН 213).

4. (від чого, з чого, в чому, про що і без додатка) (позбавлений чогось, звільнений від певних обов'язків, повинностей, від відповідальності за щось, необхідності щось виконати і т. ін.) вільний, звільнений: жадали нас, абыхмо з оное порѣки и сѣмы, на записи их ѡписаное, вызволили и в том их волных вчинили и ѡний лист порѣчный имъ вернѣли (Берестя, 1544 AS IV, 409); ѡнъ бѣдѣчи волень ѡт послѣдги нашеѣ,... повинень бѣдетъ кѣ правд... стати (Краків, 1553 AS VI, 11); мы з брато(м)... во вси(х) имѣ(н)я(х) нѣши(х)... жа(д)ного поро(в)на(н)я не мае(м) а и(ж) тые... имѣ(н)я нѣши по небощи(кѣ)... на(м) зосталые су(т) во(л)ны и в... сумѣ пнѣе(и) не заведены (Дикушки, 1565 ЛНБ 3, 820, 47); его милост...только того просилъ, абы того постерегли, яко бы он з личбы был волен (Луцьк, 1569 АрхЮЗР 8/III, 127); па(н) воевода... до двана(д)ца(ти) неде(л) ѡ(т) вшѣляки(х) сѣдо(в) мае(т) бы(ти) воле(н) (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 25 зв.); а ему того позволивши, ярмарки // торги и корчмы волные надали (Варшава, 1596 ЗНТШ XXV, 3-4); а прѣто не свое ро(з)даси, ѡ(т)чѣзное своѣе прѣса(т) а не твоѣе, що тобѣ повѣрено ѡ(т)даѣ, то(ж) волны(м) зостанѣшъ (Острог, 1607 Лѣк. 130); грѣшны... черезъ покаянiе бывають вольни ѡт грѣховъ (Вільна, 1608 Гарм. 208); Тысь мене Ёи створилъ, и за твоѣю всесѣл'ною помо(ч)ю вол'нымъ ѡ(т) вшѣл'кои несправедливости, и грабѣжства... бываю (Київ, 1637 УЕ Кал. 8); Соверъ Сѣмовъ правнѣкъ а сынъ Салѣнъ той еди(н) толкѡ былъ волнымъ ѡ(т) онои вѣжи бѣдованъа (серед. XVII ст. Хрон. 19); **домъ волный див. ДОМЪ;**

(не зв'язаний шлюбом, подружніми обов'язками)

вільний: малжонка своего... от малжонства волным чиню (Луцьк, 1564 АрхЮЗР 8/III, 71); до вряду... мене возил... и... розказовал ми на вряду сознане чинити, абых я его от малженства волным учинила (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 137); ѡна... з Ъм са слущне расправити и ѡ(т) ма(л)женства Ъм во(л)на быти хотачи Ъм до судѣ духовного позываеъ (Луцьк, 1587 ЛНБ 5, II 4046, 34).

5. (який позбувся пут, ув'язнення, вийшов з-під варту) звільнений, вільний: а скоро бы по собе поруку да(л) тогды имае(т) бы(ти) воле(н) ѡ(т) везе(н)я (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 56); богъ ѡ(т)цо(в) наши(х) выслави(л) сѣа своего їса которого вы выдали и запрѣли са є(с)те его пере(д) пила-то(м) коли(ж) его ѡнъ во(л)ны(м) ѡсуди(л) (II пол. XVI ст. КА 14); килка мѣщанъ за вѣру на горло посажено, ѡтъ которихъ панъ канцлер Литовскій шесть тысячей червоныхъ хочеть, если хотять быти вольными (Київ, 1621 АСД I, 266); Коли тобѣ бѣдетъ проданыи братъ твой..., а слѣжыть тебѣ бѣдетъ ѣ. лѣтъ сѣмогѡ ро(к)ѣ волны(м) егѡ выпѣдистишъ (серед. XVII ст. Хрон. 153);

у знач. ім.: неподобнаа рѣ(ч) видѣлася, абы еди́нъ незличѣномѣ мно́жествѣ спрѣтивилса, и звѣзаны(и) пере́мо(г) вѣлны(х) и незвѣзаны(х) (поч. XVII ст. Проп. р. 150);

(позбавлений упряжі) звільнений, вільний: Оурыстаніе конское: Гонѣтва, ѡпраз(д)лѣю, вѣлнымъ чиню (1627 ЛБ 167).

6. (здійснений з власного бажання, з доброї волі) добровільний: Ѡзнаймоуетъ намъ избавите(л) нашъ // ...ѡ во(л)ной моуцѣ своей сто́й котрѣю трѣпѣ(л) за на(с) грѣшны(х) (к. XVI ст. УЕ № 31, 32 зв.-33); Во святости, на волную страсть идучи, равно за всѣх, не за единаго, отца молил (1600-1601 Виш. Кр. отв. 178); Яко ѡ томъ пре(д) вѣлнымъ распѣтѣемъ... мови(л)... Пото(м) Кгды вѣскрѣсѣнѣ, оупережаю вы в' Галилѣи (Київ, бл. 1619 Аз. В. 72); Зачѣмъ преблагій Ёс ѡкрѣтнѣй страдаеъ, кгды на вол'нѣю твою згѣбел' погладаеъ (Львів, 1631 Волк. 17 зв.); И всѣ тѣи дѣры Нб(с)ныи, Презъ смѣртъ своѣю Вѣлнѣю и чѣдотвѣрнѣю на(м) дарова(л) (Чернігів. 1646 Перло 62 зв.);

(вчинений з певним наміром) свідомий: а манасѣа

што та(к) злѡго зброи(л); ствѡри(л) лоукáвое пре(д) очѡма г̃нима и оучини(л) вѡл'ноюу брыдлѡво(ст), ѡста́вивши за́ко(н) оцѡвъ свѡи(х), пошо(л) въ слѣдъ чоужѡи(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); всѣ заистѣ вѡлны(м) оумысло(м) могоу(т) любѡти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 222 зв.); Кѡпили сѡю книгѣ реко-мое Євангелїе тетрѣ былане за свое ѡ(т)пѡщенїе грѣхов своих волних и неволнихъ (Білий Потік, 1646 *Паньк.* 10).

7. (який не має ні перед ким або ні перед чим ніяких зобов'язань або відчуття вини) вільний, чистий: я... на тѣлѣ бывши ба(р)зо хоры(и) але д̃ши и на д̃мыслѣ... достатечне и праве цѣлѣ здрови(и) и в с̃млѣню мое(м)... волны(и) (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); Не мнѣй тѣжъ и цѣсарѣ палеѡлѡкгъ... трѡживса на мѣслы и не мѡгъ вѡлно-го и безпѣчного с̃мнѣн̃а мѣти (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52); я тобѣ соломоне тобѣ вѣложѣ, я тебе вѡлны(м) ѡ(т) вѣнтплѡвости оучиню, и твоєм̃ пытаню ѡ(т)повѣ(д) да(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198); розб̃ачъже теды впро(д) в мѣслы, бѡсь еще во(л)ный пѡкысь не вѣмовилъ на(д) тѣмъ що хѡчешъ рѣчи (Острог, 1614 *Тест.* 158); Нелзи теды, ено за таковыми задатками, отступникомъ... отповѣсти и исправитися правды своеи и выводѣ о собѣ дати... словеснымъ и разумнымъ и волнои кондиціи будучимъ, на... злыи языки не пристойтъ быти нѣмыми (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 318).

8. (охоронений від чогось) врятований, збережений, звільнений, вільний: тѡлко ѡсмѣ д̃шъ // ѡ(т) потопоу вѡдного было вѡлны(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); Оустрабл̃аю та ѡ(т) нѣдѡга, во(л)ны(м) та чиню ѡ(т) хоробы (1627 *ЛБ* 141); прибл̃кавши ѡ(д) таково(г) ба(р)зо велико(г) ѡбе(л)женя и деспектѣ свого залѣ(д)во во(л)нымъ zostалъ (Володимир, 1631 *ЦДІАЛ Лен.* 823, 1, 579, 123).

9. (позбавлений інтенсивності) слабкий, повільний: и вѣложи въ новыи го(р)нець и поста(в) на оугли на во(л)номъ ѡгни и вари (XVI ст. *УТ* фоток. 5); л̃ацно бы(ти) можѣть зѣмла розмѣрена на милѣ... оу едїной мѣли почѣтаючи двѣ годинѣ во(л)ного хѡдѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 44).

10. (про час і місце) не зайнятий, вільний: За которою забавою попѣ вашъ часу волного до науки

нигды мѣти не можѣть (1603 *Пит.* 84); а па(н) Кгабриѣ(л) Ла(н)кги(ш) з доброй волѣ своеи и(з)бу во(л)ндю до сха́зки в до(м)у свои(м) позваляѣ(т) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 32); ѡ(н)... бы(л) в̃рядѡ(в)не во(з)ваны(и)... на пода(н)ѣ въ и(н)трѡмисью дому зъ пляцо(м) во(л)ны(м) (Київ, 1640 *ПИ* № 34).

11. У знач. ім. (речовини, що виділяються тваринними або рослинними організмами — їх шкірою, органами і т.ін.) виділення: oesurum, во(л)ни(и), нечи(с)тота (1642 *ЛС* 290).

♦ волный голос див. ГОЛОСЪ; волный листъ див. ЛИСТЪ; служба волная див. СЛУЖБА.

ВОЛНѢЙШИЙ, ВОЛНЕЙШИЙ, ВОЛНѢЙ-ШІЙ прикм. в. ст. 1. (незалежніший) самостійніший: Потѡмъ прѡто, же т̃амъ зр̃а́зд̃ такѣе яко в̃ ѡншихъ к̃д̃т̃ахъ, ѡ(т) прѣложѣнства волнейшихъ з̃ стороны в̃ѣры рѡзници и мешанины не были с̃а в̃щали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 115); а̃г̃г̃лскаа в̃правдѣ нат̃ѡра годнѣйшаа и щаслѣвшаа, же шлахетнѣйшаа, во(л)нѣйшаа, а з̃г̃б̃ла д̃х̃ѡвнаа естѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 248).

2. (від чого) (позбавлений чогось обтяжливого, небажаного) вільний: к̃гды вже был волнейшимъ ѡт вырокѣ господарского ѡ границах панствъ иных, ино дей с послана и росказана к̃нагини Илиное Острозское... // приехавши на господѣ к̃наза Дмитровѣ... до смерти забили и ѡкрѡтне замордовали (Вільна, 1558 *AS* VI, 212-213).

3. Зручніший, кращий, вигідніший, вільніший: то Пѣтрѣ оучинилъ... же для волнѣйшаго прѣсп̃ана ночи и для посилен̃а члѡнко(в) змордов̃аны(х) ѡдпочѣнко(м), поа̃сь на то(и) частѣ мѣлѣ ѡп̃д̃цѡны(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 2 зв.).

4. (менше зайнятий, менше завантажений роботою) вільніший: То, мѡвлю, и бѡл̃ш̃ъ над̃то, бы дѣло тѡе мѡѣи вок̃а́ціи и прѣ(д)сав̃з̃ата было припоман̃л̃̃ б̃ым̃: лѣчъ zostав̃ю то часѡви волнѣйшомѣ (Київ, 1623 *МКСВ* 73).

Пор. ВОЛНЫЙ.

ВОЛНЯНИЙ, ВОЛНЯНЫЙ, ВОЛНАНЫЙ прикм. (виготовлений з вовни) вовняний: волны рунѣ двадѣсятъ; клубковѣ волняныхъ шѣсть (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); с̃ѣкно хот̃а(ж) з̃ѡлѡтѡ(м) и с̃ребрѡ(м) перетыканѡе є(ст) го(д)нѣй-

шеє и доро(ж)щеє нѣжли волнаное, єднакъ и тое такъ са мѡже(т) рѣкою ремесника оукрасити..., же иншое и зацнѣйшое кѡшто(м) перейдетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 248); lanat(us), laneus, во(л)нисти(й), во(л)няни(й) (1642 *ЛС* 250); Волняный. Laneus. Velleus (1650 *ЛК* 435).

ВОЛНЯНИЦА, ВОЛНАНИЦА ж. Різновид одежі з вовняної тканини: Епендіть: обо(й)чи(к), камазѣла, серда(к), кафта(н), сѡкна, жѡпанъ, кошѣла, або волнаница, йна(к) фартѡхъ, хѡста дла ѡпа-сѡна (1627 *ЛБ* 204); hypodites, во(л)няница, срачица (1642 *ЛС* 222).

ВОЛНЯНЫЙ див. **ВОЛНЯНИЙ**.

ВОЛНЯРЬ ч. (*той, хто пряде вовну, виробляє повсть*) діал. вовняр: lanificus, во(л)нярь (1642 *ЛС* 250); Волнярь. Lanarius. Lanificus (1650 *ЛК* 435).

ВОЛНАНИЦА див. **ВОЛНЯНИЦА**.

ВОЛНАНЫЙ див. **ВОЛНЯНИЙ**.

ВОЛОБЫДЛАЧИЙ прикм. Воловий: Смѣртъ оу зѡбы не гледѣть: Болшъ скѡрокъ телѡчихъ Пере-рѡбатъ гарбарѣ нижъ вѡлобыдлѡчихъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 22).

ВОЛОВЕЦЬ, ВОЛОВЕЦЬ ч. Погонич волів, воловик: в томъ стаде за показова(н)ємъ воло(в)-цовъ и ѡного служебника ѡбачи(л) єсми воловъ велми хворыхъ па(т)на(д)ца(т) (Луцьк, 1564 *ТУ* 108); такъ воловцеви такъ и помочниковѣ коли рѡмъ возили спере(д) це(р)кви за двѣ не(дѣ)ли дано имъ г(рш) м̄ и й̄ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 4 зв.); bubal-citare, воло(в)ствовати, аки воловець кричати (1642 *ЛС* 105); bubul[c]us, воловець, волопа(с) (Там же, 105).

Див. ще **ВОЛОВНИКЪ**.

ВОЛОВИЙ див. **ВОЛОВЫЙ**.

ВОЛОВНИКЪ, ВОЛОВЪНИКЪ ч. 1. (*той, хто доглядає або пасе воли*) воловик: врадни(к) п̄на Кирико(в) дрыви(н)ски(и)... паро(б)ковъ мои(х) во-ловнико(в) безви(н)не позбива(л) и ше(ст) воловъ чаба(н)ски(х)... взѡ(л) (Володимир, 1566 *ТУ* 117).

2. Вл. н.: Дмитро воловьни(к) (1649 *РЗВ* 328).

Див. ще **ВОЛОВЕЦЬ**.

ВОЛОВНЫЙ прикм. Воловий. ◊ **ВОЛОВНЫЕ** гроши див. **ГРОШИ**.

Див. ще **ВОЛОВЫЙ, ВОЛУЙ**.

ВОЛОВНЯ, ВОЛОВНА ж. Воловня: bubile,

воловня, буволитше (1642 *ЛС* 105); Воловна (*Уж.* 1645, 27).

ВОЛОВОДЪ, ВОЛОВУДЪ ч. Діал. Воловід "налигач". Вл. н.: Степа(н) воловѡ(д) (1649 *РЗВ* 8); ѡла(с) Воловодъ (Там же, 358 зв.).

ВОЛОВСТВОВАТИ дієсл. недок. Голосно кри-чати: bubulcitare, воло(в)ствовати, аки воловець кричати (1642 *ЛС* 105).

ВОЛОВУДЪ див. **ВОЛОВОДЪ**.

ВОЛОВЩИНА, ВОЛОВЩИЗНА ж. Назва по-датку від волового плуга: велиш дей им ѡ поли сторожѡ стеречи и кони дей в них береш и в подводы до Браславла посылаєш и воловщинѡ и подымщинѡ дей на них хочеш брати (Мельник, 1501 *AS* I, 146); мы Жикимонтъ... чиним знамѣнито... иж вбачивши вѣрнѡю... слѡжбѡ... гетмана нашого... // ...кназа... Ѳстрозского... воловщинѡ людем єго ...ѡтпѡстили (Львів, 1509 *AS* III, 69-70); Войтъ де и рядцы отказали: которую воловщизну князь єго милость два крот на насѣ брати казати рачиль, то в тое потручено в скарбѣ господарскомъ на двѣсте копѣ грошей (Володимир, 1566 *СИМКЦА* 57).

ВОЛОВЫЙ, ВОЛОВИЙ, ВОЛОВЬЕВЫЙ

прикм. 1. (*який стосується вола або зв'язаний з ним*) воловий: знашли жи(л) воловы(х) два звѡзки (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); Отъ скуръ воловыхъ и яло-вичыхъ // отъ кождое гр. 1 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 397-398); Єсли не єго тѣло поведѡтъ, тѣды воловое певне (Острог, 1587 *См. Кл.* 14); Волѡує йго: Волѡвое ярмѡ (1627 *ЛБ* 17); елисѣй... двѡ на деса(т) парѣ волѡвъ заколо(л)... и в начиню волѡ-вомъ звари(л) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 234); **возъ воловый** див. **ВОЗЪ**¹; мыто **воловое** див. **МИТО**;

(*м'ясо, жир вола*) воловий: пан Угриновский показовалъ намъ... мяса воловые, яловичие (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 55); пограбили // ...ѡ сѣнька... лою волового каменѣ (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв.); альбо роздѣете же а оуживѡю масѣ волѡвыхъ (Дермань, 1604 *Охт.*, передм. 5).

2. У складі ботанічних термінів: **воловое** око див. **ОКО**; **воловый** языкъ див. **ЯЗЫКЪ**; **во-ловьевый** глазъ див. **ГЛАЗЪ**.

Див. ще **ВОЛОВНЫЙ, ВОЛУЙ**.

ВОЛОВЬЄ с., зб. Воли: Не прийму (повѣдаєть) отъ дому твоего телца, ни отъ стадъ твоихъ козлы, яко моѣ суть всѣ звѣріе дубравныи, скоти въ горахъ и воловьє (1603 *Пит.* 79).

ВОЛОДИМЕРЕЦЬ ч. (*мешканець м. Володи-мира або виходець з нього*) володимирець. Вл. н.: Грыць Володимере(ц) (1649 *РЗВ* 343).

ВОЛОКА ж. 1. (*ділянка землі площею приблизно 16,8 га*) волока: Бранецькіє ω(т) того прѣдка... повели насъ черезъ поля волоки за(и)маючи ω плотки места воиньского (1546 *ОГ* 2); повинни... жяти в середу и в пятницу по двое з волоки (Локачі, 1591 *ПККДА-I-2*, 164); за заслѣги волокъ шестьдесятъ... //...Его мл(с)ти Панд... Миколаю Пеньскомѣ до mocy и влады... подали (Чернігів, 1637 *ЛНБ* 5, II 4061, 125-125 зв.); зъ селъ с кожѣе волоки жыта по полъкопы кожѣеого року кажу выбирати (Луцьк, 1642 *КМПИ* II, 234).

2. Борона: ірсісє, граблѣ, волока, борона (1642 *ЛС* 246).

ВОЛОКИТА ж. 1. (*перешкода в судових, майнових справах*) тяганина, діал. волокита: А што князь ...Сонкѣшковиць з дѣтьми своими придали были к тымъ двѣмъ селомъ своимъ князю Михайлѣ... шестьдесятъ копѣ грошей, ино мы для шкодѣ и для волокиты княза Михайла, што онѣ ездачи к намъ травил са и наложилъ, правѣючи са, за то половицѣ тыхъ пѣназей... ωттрѣтити єсмо [казали] ...Роговицькомѣ (Краків, 1510 *AS* III, 73); А где бы и хотели... трудности и волокиту задавати, тогды таковой каждый... мает... пану малжонку своему... заруки заплатити (Луцьк, 1578 *АрхЮЗР* 8/III, 307); з направи нѣшое хто будь правне або и неправне а в накла(д)... волокитѣ шкодѣ приправова(ти) и приводи(ти) ме(л) буде(м) пови(н)ны мы сами дети и пото(м)ки нѣши (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52); Про то абы есте // ...вже заразомъ тотъ медъ пресный... тымъ священникомъ отдали все сполна, якобы они черезъ то большое волокиты и шкодѣ за несправую вашою не вживали (Київ, 1584 *АрхЮЗР* 1/VI, 76-77).

ВОЛОКНО, ВОЛОКЪНО с. (*тонка непрядена нитка*) волокно: филистїнове кричѣчи, вѣбегли протѣвъ ємѣ... тогды поврѣзы, котѣрыми бѣлѣ свѣ-

занѣ зостѣли якѣ огне(м) волокнѣ бывѣе(т) спалѣно и оковы рѣчныи са розсыпали (серед. XVII ст. *Хрон.* 186); в кормнику... так насенѣ, яко и волокъна... побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272).

ВОЛОКЪ ч. 1. (*вид рибальської сіті, невода*) волок: пилка мала една, волокъ еденѣ (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); panagrum, волокъ, сѣт(ъ) (1642 *ЛС* 299); Волѣкъ. Ver[gr]iculum piscatorum (1650 *ЛК* 435).

2. (*мотузок*) волок: пограбили... седелѣ девѣтъ зъ волоками (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); седел три з волоками... взя(ли) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 4).

3. Назва риби: box, cis, волокъ рыба (1642 *ЛС* 104).

ВОЛОПАСЬ ч. Волопас: Вѣколѣ: Волопасѣ (1627 *ЛБ* 196); bubul[c]us, воловецъ, волопа(с) (1642 *ЛС* 105).

ВОЛОСАТИКЪ ч. <?>: он же ме(л)... ножо(в) пане(н)ски(х) волосатикѣ паперѣ грѣбого... того всего потросе (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 21); Иванѣ филиповиць... ме(л)... рози(н)ковѣ камене(и) с̄... волосатику за копу а / лс (Там же, 24).

ВОЛОСАТЫЙ прикм. (*вкритий волосям*) волосатий: ω(т) одежѣ тѣды ωвѣчей позна(н) бѣдешъ а еслѣ са волосѣтый знайдешъ якѣ иса(в) вѣлосами обрѣслый... на лѣвѣици бѣдешъ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 82 зв.); дрѣгый [снѣ] зась шпѣтный, волосѣтый, ωбжѣрлѣвый, паница (поч. XVII ст. *Проп. р.* 288 зв.); **волосатый овощ** див. **ОВОЩЬ**.

Див. ще ВЛАСАТЫЙ.

ВОЛОСѢ див. **ВОЛОСЯ**.

ВОЛОСѢНИЦА див. **ВОЛОСАНИЦА**.

ВОЛОСѢНЫЙ див. **ВОЛОСАНЫЙ**.

ВОЛОСНЫЙ, ВОЛОСТНЫЙ, ВОЛОСТЬ-НЫЙ прикм. (*який стосується волості, належить їй або знаходиться в волості*) волосний: И здесе были в нас зєманє полонский и мѣщанє и люди волосныи (Мельник, 1501 *AS* I, 196); Вше(д)ши в замокъ по левѣ горо(д)на ωтѣ воротѣное вежи пє(р)ваа воло(стѣ)наа (1552 *ОВін.* 3. 130); а зємѣли потомѣжъ по(д) ними якѣ и подѣ иньшими мѣжиками волостѣными (1552 *ОКр.* 3. 151); А со всих волостных и сєлских людей тот податокъ выбирати

тым обычаємъ, то ест с каждое головы... по два гроши (Вільна, 1566 AS VII, 89); вси иншие церкви местьские и волосные... въ моцъ... и заведане свое правомъ дедичнымъ брати... будутъ (Варшава, 1589 *АрхЮЗР* 1/I, 260); почавши отъ... стены наше волостное... оный... кгрунтъ нашъ... пооралъ (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 435).

ВОЛОСТЬ, ВОЛОСТ ж. 1. (адміністративно-територіальна одиниця у складі повіту) волость: Юрий... Монтовтовичъ... а Немира... Толпыжинский, подѣлили есмо кошерскую во«ло»сть на полы (Кошир, 1502 AS I, 147); Теж бил нам чолом князь... Острозский и просил в насъ сѣлища пѣс-того в Лѣцком повѣте в Торговицкой волости на има Польчаа (Львів, 1509 AS III, 70); Кгды люди неприательские приходать на волость... повинни тогды противъ нихъ ити зъ старостою або з ѣра(д)-нико(м) его з мѣста и(з) волости кажъды(и) хто кольвекъ конь маеть (1552 *ОВин.* 3. 132 зв.); А другій привилей потверженъе господарское на тотъ же Городокъ и на Вольницу у Глуской волости (Київ, 1554 *КМПП* I, дод. 10); якож вже загоны двакрот ѣ волост Веницкѣю и Хмелницкѣю приходили, шкоды починивши (Люблін, 1566 AS VII, 93); Инъвентаръ монастыра нашего Мелецького, въ земли Волынской, въ повете Володимерскомъ, при волости Несухоежской лежачого (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 365); по(д)данныхъ... з мѣсте(ч)ка Че(р)ниці, з села Бро(н)никъ... и з ы(н)шихъ // велию волости Звягѣ(л)ско(и)... намови(в)ши члѣка сто два(д)ця(т) з менованыхъ селъ... выпровади(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192-193);

населення волості: воло(ст) и мещане острѣ-ские давали пере(д) ты(м) старостѣ на сторожѣ за(м)ковѣю сторожо(в)щины на го(д) по десети копъ гроше(и) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 2).

2. Околиця, територія, регіон: И познѣвѣши его моужіе того то мѣста розослалі по вѣсей волости той и принесли к нему всѣ(х) немоцны(х) и // просили... одѣнїя его а которыи са коли дотѣкнуули были оуздоровлени (1556-1561 *ПЄ* 68-68 зв.); По(з)валя(м) я, же пнѣве Трипольские мають... ѡ(т) его к(р) м(л)... села Триполья,... где они тепѣ(р) мѣстечко ѡсадили, але не в тако(и) широкости гра-

ни(ц) и волости, яко оны поведають (Київщина, 1600 *ККПС* 135).

3. (чия-небудь власність) володіння: А маеть ѡн тот замокъ нашъ Володимир и з мѣстечкомъ нашимъ Литовижомъ и з монастыромъ нашимъ сватого Спаса и со всими дворы нашими и фолварки и волостами (держати) (Берестя, 1508 AS III, 56); Ино по моемъ животѣ ни на кого, ѡдно на сына моего... тьи вси замки и мѣста, дворы, волости и села прийти мают (Острог, 1522 AS III, 237); вси дворы... и волости, по смерти князя Жославского zostалые списавши, моцью звирхности наше господарское в заведани своемъ мети до того часѣ, покола князь воевода Киевский с паномъ Троцкимъ расправѣ ѡ тѣю ѡпекѣ прийметь (Вільна, 1562 AS VI, 56); вѣша м(л)ст)... чере(з)... многи(х) слѣгъ свои(х)... з мѣста немирова и прилѣка и з волостѣ(и) вм(с) тамошни(х) ...всѣ кгрунты пана по(д)коморого... на себе забра(л) (Брацлав, 1950 *ЛНБ* 5, II 4047, 25); Волость того монастыра, напродѣ: село Нецы зъ фолваркомъ (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); я(с)неве(л)мо(ж)-ны(и) па(н) янѣ(ш)... чере(з)... многи(х) по(д)даны(х) свои(х) мѣща(н) з мѣ(с)та пыкова и волости тамош-не(и)... наѣха(в)ши... на... кгру(нт)... каменого(р)-ски(и)... по(д)даны(х)... тамошни(х)... розо(г)на(ти) томѣ во(и)ску... ро(с)каза(л) (Вінниця, 1603 *ЛНБ* 5, II 4050, 103).

Див. ще **ВЛОСТЬ**.

ВОЛОСТЬНЫЙ *див.* **ВОЛОСНЫЙ**.

ВОЛОСЧАНИНЪ *див.* **ВОЛОЩАНИНЪ**.

ВОЛОСЪ, ВОЛОСЬ ч. 1. (волосина) волос: ваши пакъ и волосове на глава(х) вѣси изыличени соу(т) (1556-1561 *ПЄ* 51); *У порівн.*: Не заходачи оу велико до свѣдѣцтвѣ давныхъ, которыхъ естъ яко волосѡвъ на головѣ, поизри ѡ(т)че владыка оу кнѣжки (Острог, 1598 *Отп. КО* 28 зв.); (ни единый) **волосъ з головы вашей (нашей) не спадетъ (не погынеть)** — нічого не станеться; не загинете (не загинемо): то буде(т) к вашему здоро(в)ю пожито(ч)но коли (ж) в жа(д)ного з ва(с) воло(с) з головы не спаде(т) (II пол. XVI ст. *КА* 152); але ни едень вблосъ з головы нашої спасти не можетъ (поч. XVII ст. *Пчела* 11); и ни единый волосъ з головы вашей не погыне(т) (1556-1561 *ПЄ* 315).

2. *зб.* Волосся: волосы твои яко стадо козъ, котореожъ то ся оуказало зъ Галаадъ (поч. XVI ст. *Песн. п. 54*); которую жъ то мастю помазовала ноги ісѣи и ѱ(т)тира(л)[а] волосами головы своєї ноги его (1556-1561 *ПС 400*); панъ Кграевский,... порвавши мене за волосы, почальтъ... стрычи (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР 1/VI*, 61); а голова его и волосы бѣлы яко во(л)на бѣла я(к) снѣг (XVI ст. *КАЗ 595*); ве(р)хъ менованые ѱобы... пове(р)хъ головы за(и)мѣючи тела а(ж) де(и) волосы кѣля ѳ(з)порола пострелили (Житомир, 1605 *ЦДІАК 11*, 1, 4, 25); tot... Porwał мене zá włosy (Яворів, 1619 *Гав. 22*); Процвѣль и сѣдинами ч(с)тными я(к) снѣгъ бѣлогѡ вѡлоса, и цнѡтами дхѡвными, Бѣ и людемъ любыми (Київ, 1625 *Коп. Каз. 26*); жону его... тлукли и за волосы по подѣворью волочили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 476).

3. *зб.* Шерсть тварин: живе(т) теды... приождѣтый в ве(л)боуждѡ скѣрѣ, ѱ(т)коу(л) ев(г)ліста бы(л) приождѣты(и) вѡлосами ве(л)блѡда (поч. XVII ст. *Проп. р. 255 зв.*); ѡдѣна бѡ егѡ было вѡлосѣница, з волосо(в) велѣбѡжи(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УС № 29515, 429*); для тогѡ(ж) те(ж) и ѡни сѣкну з волосо(в) выбранныхъ оурѡблендѡ... порожнюю и дарѣмную ѱсѣдили (серед. XVII ст. *Кас. 4*).

4. *Вл. н.:* Славетны(м) пано(м) давиду и волосу и ины(м) ме(с)чано(м) лвовски(м) в послуше(н)стве закону грече(с)кого (Гуші, 1558 *ЛСБ 27*); Павло Воло(с) (1649 *РЗВ 17 зв.*).

Див. ще ВЛАСЪ, ВЛОСЪ, ВОЛОСЯ.

ВОЛОСЯ, ВОЛОСЕ, ВОЛОСЬЕ, ВОЛОСА *с., зб. 1.* Волосся: естли бы... тые чары были бы при немъ на(и)дены... на голове ѳ волосѣи... або где и(н)де(и) тогды навяз(з)ки не повинѣ(н) ему дати (1566 *ВЛС 106*); Вамъ волося на головѣ усе естъ зочтено (XVI ст. *НС 154*); в голове видил... раны битые, спухълые, и волосе оберваное (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР 8/III*, 360); Се є(ст) причина косматого волоса (п. 1596 *Виш. Кн. 231*); Стрыгѣтъ тогды имъ, ...волѡсье на кшталтъ и подобѣнство вѣнца (Львів, 1645 *О тайн. 128*).

2. Шерсть тварин: Была таа волосѣница з волѡса ве(л)блюдового оурѡблѣнаа (поч. XVII ст. *Проп. р. 255 зв.*).

Див. ще ВОЛОСЪ.

ВОЛОСАНИЦА, ВОЛОСЕНИЦА, ВОЛОСЯНІЦЯ, ВОЛОСАНІЦА, ВЪЛОСАНИЦА *ж.* (*грубий шорсткий одяг, виготовлений із волосу, вовни, який звичайно аскети носили на голому тілі*) волосѣница: твоа родітелка не в рѡскошахъ свѣта того, але, в гоунахъ, скоура(х), волѡсѣница(х) по... прѡпастехъ волѡчѣчихса, ѱпѣщѣныхъ... сплѡжала (Острог, 1598 *Ист. фл. син. 57*); Была таа волосѣница з волѡса ве(л)блюдового оурѡблѣнаа, прѡстаа (поч. XVII ст. *Проп. р. 255 зв.*); ѡдѣна бѡ егѡ было вѡлосѣница з волосо(в) велѣбѡжи(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УС № 29515, 429*); Бо покѣтѣючѡмъ прістоить плѣкати, а плѣчѡчого одѣніе естъ волосѣница (Київ, 1637 *УС Кал. 888*); Хтѡ и штѡ са кѡлве стѣрѣѣ іхъ дѡткне, такъ начинѣе дереванѡе и шѣта, якѡ и скѣри и волосѣницы бѣдѣтъ вѣ водѣ ѡмѡчѡны и бѣдѣтъ нечѣсты ажъ до вѣчѡра (серед. XVII ст. *Хрон. 119*).

Див. ще ВЛАСАНИЦА.

ВОЛОСАНКА *ж.* Вид тканини: Вѣкократъ: Власовѣна, волѡсѣнка (1627 *ЛБ 196*).

ВОЛОСАНЫЙ, ВОЛОСЕННЫЙ *прикм. (виготовлений з волосся)* волосѣный: а солныце было чо(р)но яко мѣ(х) волосѣны(и) (XVI ст. *КАЗ 612*); Оучинишъ тежъ вѣкъ волосѣныхъ аї дла прикрѣтъ наметѣ (серед. XVII ст. *Хрон. 103*).

Див. ще ВЛАСАНЫЙ, ВЛОСАНЫЙ.

ВОЛОТОВЫЙ *прикм. (у формі волоті)* волѡтистый: поесть чырвоный волѡтовый, за золотыхъ дванадцать (Житомир, 1640 *АрхЮЗР 6/I*, 523).

ВОЛОХИ, ВОЛОХОВЕ *мн. 1. (жителі Молдавського князівства)* молдавани, волохи: мыта голавного, скопного, ѱт кождѡе копы грошей товарѣ по шести грошей со всакого кѣпца... и с Тѣрков, Волохов и Ѳрменѡв (Краків, 1539 *AS IV*, 229); по то(и) земли мое(и) волохѡве свѡвольне... сѣна косятъ и пашню пашѣтъ (1546 *ОГ 97 зв.*); онъ и съ крылошаны своими, зобравши собѣ на помѡчь... Угровъ, Сербѡвъ, Волоховъ,... // во дворъ мой Жабецький вломилися (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР 1/I*, 228-229); Року 1497 Волохѡве на Кузьминоѡмъ лѣсе поляковъ буковиною много зрадливѣ поразили (поч. XVII ст. *КЛ 74*); отецъ архимандрѣтъ... наславши

слугу своего Миколаевского и при немъ слуг волохов рукоданных... до килку десят... на той окопъ, челяд и быдло жалуючого ударыт казали (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616); Его м(л) Па(н) Стражъникъ... приспособивши... на дчино(к) ниже(и) менованы(и) тыхъ то слдгъ и Помочъниковъ свои(х)... особливѣ чдѣжозе(м)цовъ, нѣмцовъ, сербовъ, волоховъ, чоловека до ки(л)касоть... насалтъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103); зославъшы умы(с)лне на то(т) актъ люде(и) по(д) осмѣсотъ служалы(х), дракгановъ, венъкгровъ, волоховъ, козаковъ, немъцовъ, выбранъцовъ, зъ стре(л)бою огнистою мушкетами, ручъницами (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 237).

2. Молдавія, Молдавське князівство: а кгда посолъ до волохъ идетъ тогды они со вьсего села выправѣють чѣлка о(д)ного на кони (1552 *ОВін.* 3. 139 зв.); выросткови о(т) писаня листовъ до волохъ г(рш) еі (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 5 зв.); Мы такъ учинили, якъ есте намъ казали и радили: зъ быдломъ, якъ могучи, ступати до Москвы; а ваша чесность милъ входити до Волохъ (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12); крелевичъ владиславъ бы(л) ве Лвовѣ коли до воло(х) ѣхалъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

Див. ще ВОЛОША.

ВОЛОЦЮГА, ВОЛОЦУГА ч. Волоцюга, бродяга: а наибольшей чдѣжоземци, котворые волоцугами боудѣчи, а приржонной противъ нашей о(т)чизне речи посполитой // зычливости в' собѣ не маючи, оной згоубѣ, за которы(м) онымъ ничего бы не згинѣло, не толко намнѣй бы са не зафрасовали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 221-221 зв.); Бѣгоуны: волоцюга (1627 *ЛБ* 13); Wołociuha: Włoczęga (Жовква, 1641 *Dict.* 97);

ненадійна, нечесна людина; шарлатан: лѣстець, волоцюга, тѣла(ч), зра(д)ца (1596 *ЛЗ* 54); Не вм(с)ли сами ннѣ ѣ мнимаючи(м)са дховно(м) чинѣ, и(з)стра(н)ны(х) са рѣгаєте, хѣлите, понѣсите, ненави(ди)те... // клеветѣте; што са показало с ты(х) ѣсть, смро(д)ливѣю згѣдѣ важѣчи(х): которые ты(м) дѣхо(м) рѣгали мѣвачи. а што(ж) сѣ(т) патріа(р)хи или кгрѣ(ц)кіе вл(д)ки, жебраки, волоцѣги, змае(н)ники (1698 *Виш. Кн.* 273; та(к) и на люде хворыи приносили ху(ст)ки и ру(ч)ники которыми са операзова(л) и о(т)ходили о(т) ни(х) хоробы и

духу злы о(т)ступали о(т) ни(х). // тогды нѣкоторыи волоцуги..., которыи са бавили заклина(н)е(м) кѣсилисѣ взывати на(д) тыми которыи мѣли духи злыи (II пол. XVI ст *КА* 102-103); Лѣстець: Тѣлакъ, волоцюга, зраѣца, звѣдникъ, гѣлтѣй, котѣрый волѣчитсѣ длѣ поживлѣ(н)а такъ, або зматѣцтвомъ и зѣшалвѣрство(м) якѣмъ, звѣщованѣемъ, зѣворожѣньемъ (1627 *ЛБ* 57).

ВОЛОЧАЙ ч. *Діал.* Волочай "вигнанецъ, волоцюга". Вл. н.: Ва(с)ко Волочай (1649 *РЗВ* 129).

ВОЛОЧАЧИЙ *прикм.* Мандрівний, бродячий.
♦ **люди волочачии** *див.* **ЛЮДИ.**

Див. ще ВОЛОЧАЩИЙ, ВОЛОЧАЩИЙСА.

ВОЛОЧАЩИЙ *прикм.* Мандрівний, бродячий.

♦ **волочащий животъ** *див.* **ЖИВОТЪ**; **люди волочачии** *див.* **ЛЮДИ.**

Див. ще ВОЛОЧАЧИЙ, ВОЛОЧАЩИЙСА.

ВОЛОЧАЩИЙСА *прикм.* (який мандрує, тиняється, блукає) мандрівний, бродячий: Гедѣбѣнъ Болѣбанъ... ктѣвторо(в) в правѣ ошукѣвши и(х) о(т)-ступилъ што дчинилъ такъ... с чѣ(р)нцемъ дикымъ волочѣщимсѣ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143).

Див. ще ВОЛОЧАЧИЙ, ВОЛОЧАЩИЙ.

ВОЛОЧЕБНЫЙ *прикм.* (який стосується звичаю давати волочильне — подарунок у вигляді паски і кількох крашанок у великодній понеділок та вівторок) волочильний: Я... слышал..., у вовторокъ волочебный, кгда приездилъ до зятя своего на Старый Ставъ,... ижъ Борис Охлоповский... стрелял з ручниц (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 398).

ВОЛОЧЕНІЄ с. Насильне тягнення. ♦ **волоченіє дивки** — викрадання (умикання) дівчини: да не имають глобници ни ходити и ни жадною (!) глобоу брати о(т) тыхъ люди що ѣ ихъ сѣлахъ боудоутъ жити ни о(т) оубійства ни о(т) волоченіє дивки (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12).

ВОЛОЧИ *дієсл. недок. 1.* (що) (тягти по верхні) волочити: сважи змия за главѣ и волокоуши поиди в горо(д) за мною (1489 *Чет.* 83 зв.); Сергей...продка своего... съ которымъ за живота его гнѣвался, по смерти его не бордзо вжо, выволокши уже изъ гроба, голову ему оттялъ, и зачепивши гакомъ, до реки Тибру волокъ (1582 *Посл. до лат.* 1130); гла(в)у и(з) корѣнѣю зорвѣли и(з) оного

стлѣпа Папе(ж)скѣю, волокли єи дѣти по мѣстѣ, коу га(н)бѣ его спѣваючи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 123); А небо(з)чико(в)ское тело юже до воды топити волочено и юже бы было утоплено, кгда бы не урожоны(и) єю м(л) па(н) Фило(н) Оле(к)-ши(ч) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201).

2. (кого) (силоміць або намовивши вести за собою) тягнути, волочити: рѣю, волокѣ, ша(р)паю, пхаю (1596 *ЛЗ* 71); они Іса волокоу(т) ла(н)цюхо(м) за шію (XVI ст. *УЄ Трост.* 69); И всѣдши вл(д)ка на во(з) еха(л) до села свое(г) стрятина волокучи мя за возо(м) по болота(м) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); где ты(ж) ма неготового боудѣчи волочѣш (Острог, 1607 *Лѣк.* 124); Рѣю: Волокоу, шарпаю, пхаю (1627 *ЛБ* 110).

3. *Перен.* (що, на кого) Наговорювати (на кого), оббріхувати (кого): Задавали оныхъ часовъ святымъ мученикомъ упоръ и шаленство, а неправо то на нихъ волокли (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 319).

4. *Перен.* (до чого) (спокушаючи, схилати до зміни переконань) намовляти, тягнути: стѣе євангеліе и тѣе самѣе иза(л)и намъ не обявѣло, же сѣть покѣсами діавольскими, цр(с)тва мірскіи, волокѣчи до ѡ(т)стѣплѣнѣа ѡ(т) бѣга (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 190); И самое его святое евангеліе, изали намъ не обявѣло, же суть покусамі діавольскими царства мірскіе, волокучіе до отступеня одѣ Бога? (1603 *Пит.* 31).

Див. ще ВЛАЧИТИ, ВЛЕЧИ, ВОЛОЧИВАТИ, ВОЛОЧИТИ.

ВОЛОЧИВАТИ, ВОЛОЧЫВАТИ *дієсл. недок.* Волочити, волокты, тягнути. ♦ **озеро (у возере)** **волочивати** — ловити в озері неводом рибу: они розними словы поведили, иж некоторые у Вишенках на входех... бывали и озера волочивали (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 42); По(д)старости(и) бересте(и)ски(и) поведи(л)... а ты(х) двѣ тонѣ ѡ возере... никгда... не волочивали (1546 *ОГ* 17 зв.).

Див. ще ВЛАЧИТИ, ВЛЕЧИ, ВОЛОЧИ, ВОЛОЧИТИ.

ВОЛОЧИСЯ, ВОЛОЧИСЕ, ВОЛОЧИСА *дієсл. недок. 1. (повільно, з трудом пересуватися)* волоктися: А оныє, де(и), служебники мои, кгда к памѣ(ти) пришо(д)ши, яко могучи, залѣ(д)ве се

волокли до (д)вора пна Гулевичова (Володимир, 1578 *ТУ* 169); панъ Янъ Русановский, поведилъ: иж дня прошлого въ пятницу... едуци зъ Луцка за Окопищами надѣхаломъ того небожчика, а онъ волокся на конѣ, вельми збитый (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 61, 256).

2. (*тягтися по поверхні чого-небудь*) волоктися: Влекоуся... Волокоуся (1627 *ЛБ* 16); Страхаюся рѣки огністои, котраа пре(д) сѣдо(м) оны(м) теченіємъ волочѣся // ...бѣдетъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 266-266 зв.).

Див. ще **ВОЛОЧИТИСЯ.**

ВОЛОЧИТИ, ВОЛОЧЫТИ, ВЪЛОЧИТИ *дієсл. недок. 1. (що) (тягти по поверхні)* волочити: моучитель повелѣ(л) стѣю варвароу. инѣмши за власы волочити по градѣ (1489 *Чет.* 87); То ли и Х(с)а дѣрны(м) и непожито(ч)не до Іер(с)лима прише(д)шаго наречете, которы(и) видѣвши Архїерее и пастырѣ бѣ(з)плодные, мѣста це(р)ковные в широки(х) реверенда(х) позасѣдалые,... по то(р)жища(х) славно ходашіе, во(с)крыліа реверен(д)ъ за собою волочашіе: зъ оны(х) дѣхове(н)ство дѣхвное це(р)-ковного строеніа и радѣ зодра(в)ши, на про(с)ты(х) сѣтоткателе(и) рыболово(в) вложи(л) (1598 *Виш. Кн.* 289); по его смѣрти врыглься бы(л) лю(д) поспѣлѣты(и), хѣтачи тѣло его поворѣзо(м) волочѣти // по оулица(х), до тибрѣ рѣки (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 122 зв.-123); заставивши на полы недогорилого, одошѣли, которое потом тило и кости псы волоцечи того дня и назавтре около костела, // погребѣсти казавъ ксендзъ плебанъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 494); Волочѣ (Уж. 1645, 67 зв.); **волочити ногу** — повільно, накульгуючи, ходити, маючи пошкоджену ногу: talipedo, as, лажу, волочу ногу (1642 *ЛС* 393);

(що) (*носити або возити які-небудь речі, супроводжуючи кого-небудь*) волочити, тягнути: Вѣдиши ли вѣ яко(и) пивѣници содо(м)ско(и) сѣдиши, и рѣки и ноги ѡ(т)пи(л) єси, и до ко(н)ца ѡбездмѣ(л) єси. а того за(с) не видиши ижъ за твои(м) черево(м) бо(ч)ки с пивами, барѣла з медами, бари(л)ка з винами... волоча(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 256);

перен. (забирати, красти, грабувати) волочити, тягнути: Не вм(с) ли алчны(х) ѡголо(д)нѣваєте и

жа(д)ны(ми) чините, бѣдны(х) по(д)даны(х) то(и)-
же ѡбра(з) бѣжы(и) што и вы носачи(х), на сироты
це(р)ковные и преко(р)мле(н)є и(х) ѡ(т) бл҃гочести-
вы(х) хр(с)тіа(н) наданы(х) лѣпите, и з гѣмна стѡги
и оборѡги волочите (1598 *Виш. Кн.* 272 зв.); Где
есте нагихъ ѡдѣвали; не вм(с)ли сами ѡбнажаете,
и(з) обѡры конѣ, волы, овцѣ, ѡ бѣдны(х) по(д)да-
ны(х) волѡчите (1598 Там же, 273).

2. (кого, що) (*силомиць вести кого-небудь кудись*)
волочити, тягнути: пасы(н)ка моего... росказа(в)ши
слуга(м) свои(м)... по(и)мати... збил... и слуге... пе-
ре(д) собою по грази волочити каза(л) (Володимир,
1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 44); гедѣшне болобане... твоа
мл(с)ть... дрѣкара сты(х) кни(г), ѡкова(в)ши воло-
чи(л) (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); вѣрны(х) тѡ(л)ко
вѣвѣ(л), а невѣ(р)ны(х) // та(м) з бѣсы зоста(л).
где и тепѣрь бѣсы дѣшъ грѣшны(х) волѡча(т) до
свои(х) старѣши(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 11-11 зв.);
не потре(б)не его на свѣдѡцтво за собою волѡчѣшъ
(Острог, 1598-1599 *Апокр.* 104 зв.); При томъ
старшого и всѣхъ духовныхъ монастырскихъ словы
неуцтвивыми лжили..., волаючи, же "тут вас всѣхъ,
як псов, с того монастыра будем волочыти и в той
воде топити..." (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 583);
а... слѣдги антихристови; бѣдѣтъ хр(с)тіа́нъ вѣрныхъ;
и по пѣстынамъ шѣкати, и с печѣрь каменныхъ
волочити, на поклѡнъ антихристовъ (Чернігів, 1646
Перло 139 зв.);

(за собою) (*примушувати йти разом з ким з служ-
бового обов'язку*) волочити, тягнути: каштеля(н)
Пате(и), если и каштеля(н)ства титѣ(л) догони(л),
але то(л)ко по чотыри слѣговины, и во ѡде(ж)ди
якая ба(р)ва вѡмѣститиса могла, за собою воло-
чи(л): а ннѣ коли бискѣпо(м) зоста(л), перебѣжи(т)
ли(ч)ба а деса(т)коваа, и ба(р)ва скѣподоро(ж)шаа
и славнѣ(и)шаа (1598 *Виш. Кн.* 274 зв.).

♦ **озеро волочити** — ловити в озері неводом
рибу: Споръ имѣли ѡ озеро, на има Ѡсватое и мы
ихъ ѡ том изгодили и мают тоє озеро поспол
вѣлочити, рыбѡ на поль делити, а ѡдномѡ безъ
ѡдного того озера не волочити (Святе озеро, 1509
AS III, 69); а ходять ѡзеръ тыхъ волочити... козаки
(1552 *Очерк.* 3. 11); скаржучие невод на власномъ
озере своемъ названомъ Перекопъ, здавна... через

подданныхъ своихъ волочили и рыбу ловити почели
(Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 525).

Див. ще ВОЛОЧИ, ВОЛОЧИВАТИ.

ВОЛОЧИТИСЯ, ВОЛОЧИТИСЯ, ВОЛОЧИ-
ТИСА дієсл. недок. 1. (*стелитися по поверхні чого-
небудь, рухатися легкими струменями*) тягнутися,
волочитися: которая то флякма, кгды деревомъ
слуга пана Болобановъ зъ медницы взялъ и къ горе
подносилъ, теды се вышей челѡвѣка, якъ поворозь,
волокла (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 489); дѣмъ
волочылсa по землі (серед. XVII ст. *Хрон.* 11).

2. (*постійно змінювати місце перебування; ман-
друвати*) волочитися: Гедѣшнъ Болѡбанъ... ктїтѡ-
ро(в) в прѣве ѡшукѡвши и(х) ѡ(т)ступилъ што
дчинилъ такъ... с... че(р)нцемъ дѣкимъ волѡчащым-
са (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); Духовные тоє патры-
ярхии чернѣцы, игуменове уставичне се // турѣчатъ
и бесурмянятъ, и по краинахъ чужихъ ся волочать
(Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 209-210); твоа родителка
не в рѡскошахъ свѣта того, але в гоунахъ,... воло-
сѡница(х) по... прѡпастѣхъ волѡча́чихса, ѡпѣщен-
ныхъ... спложала (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 57);
А што се дотычетъ Никодима Силича, который, с
постригу своего з монастыря Межигорского утѣк-
ши, по разныхъ мѣстцахъ безчинно валался и
волочилсa... братію побивалъ и в монастырю на
братію стрелялъ,... отъ священства... запрещаемъ
(Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 219); Скитаюсa: Блѣка-
юсa, тѣлаюсa, волѡчѣсa, ѡблѣ(д)жѣюсa (1627 *ЛБ*
114); **по свету волочитися** — волочитися по свѣту:
а я де(и) тепе(р) зъ жоною и дѣтьками своими по
сѣседо(м) гдѣся, в котрого приятеля ѡпроси(т) могѡ
по (с)ветѣ волочити мѡшѣ и всю де(и) має(т)но(ст)
мою забра(л) (1581 *ЖКК* II, 101);

(*ходити, втративши моральні якості, страх пе-
ред гріхом*) волочитися, блукати, тинятися: тако и
злѡдѣеве... бѣгнѡве чѡжолѡжници, лишѣни свѣта
нб(с)ного: сѡми же въ тмѣ грѣхѣ блѣдѡтъ; и волѡ-
чатъсa, посрѣдѣ сѣтей мнѡгихъ смертонѡсныхъ...
// ...пѣсты ѡ(т) всѣхъ дѣлъ добрыхъ (Почаїв, 1618
Зерц. 37-37 зв).

3. (*вештатися з певною метою*) волочитися,
бродити: ѡ(т) того чѡсу кати(с)ка почалисa воло-
чити: оулицы крѡвію плысти трѣпы по оулица(х)

лежа́тъ, по по́ла(х), слеза́ми и ла́ме(н)та́ми до́мы са на́полна́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 50); ты оу́сы-лоу́ешь, абы́сь вы́пхнѣлѣ и вы́билѣ стѣхъ з нѣба, и вы́юешь з ними; подобн(о) хѣ́чешъ ихъ знѡвѣ при-вести, в тѣ́ло тогѡ́ ви́димо(г) свѣ́та; и поса́дити в посре́(д)кѣ́ зепсо́ваны(х) еле́мѣнто́въ: гдѣ́са бѣ́сѡ́ве воло́чатъ, и тѣ́ла́ютъса по́дъ нѣ́бомъ всѹ́дѣ (Поча́ив, 1618 *Зерц.* 46 зв.); Лѣ́стецъ: Тѣ́ла́къ, воло́цѹ́га, зра́йца, звѣ́дникъ, гулта́й, кото́рый во́ло́читса дла́а по́живлѣ́(н)а такъ, або зма́та́цтвомъ и зъша́лвѣ́рст-во(м) я́кимъ (1627 *ЛБ* 57); по перы́шомъ ексы́цессѣ... ко́ждои но́чи, купо́ю по ули́цах воло́чачисе и на двѡ́ры лю́дей ро́зных... нахо́дечи, стреля́ючи..., та́я нека́рная сво́яво́ля лю́дей роспу́сных... ма́ло ме́ста през о́гон... не знесли (Лу́цкъ, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 689); гѣ́бителѣ́ ро́да члѣ́вческа́го; во́ло́чатъса, за-ки́да́юч(и) на на́съ сѣ́ти сме́ртно́сныи (Черні́гів, 1646 *Перло* 124).

4. (*ходитьи сюди-туди без мети*) вешта́тиса: Сі́-е(ж) во ва(с) не е́сть дивно́ невѣ́ста(м) по́ цркви во́ло́читиса (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 102).

5. Розповсю́джуватиса, поши́рюватиса, тягну́тиса: та́коваа е́ресь е́ще́ и до днѣ́(с) во́ло́че(т)са (У́стрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 429 зв.).

Див. ще ВОЛОЧИСЯ.

ВОЛОЧНИКЪ, ВОЛОЧЪНИКЪ ч. (*той, хто ділить землю на волокы*) землемі́р: Ты́е кгру́нты в нас отня́то за пна Фро́нциска Фалче́вского, старо́сты Ковельска́го во́ло́ками, а во́лочникъ на то́т час был пан Петро́ Фалче́вский (Володи́мир, 1582 *ЖКК* II, 153); та́мже ви́диломъ всѣ́ кгру́нты презъ во́лочъника Петро́ Станъ́ковича, до се́ла Ру́жина нале́жачие, по́мерены́ стѣ́нами, ве́длугъ потре́бы обло́жены вло́чными и ме́жами въ по́лю, а по се́но-жата́хъ — ко́лами и на́вертя́ми о́значо́не доста́точъ-не въ се́мъ кгру́нте и одѣ́ всихъ уча́стниковъ́м што на кото́рого нале́житъ (Володи́мир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 314).

ВОЛОЧНЫЙ прикм. 1. (*який стосується во-локи*) во́лочный. ◊ ме́рчий во́лочный *див. МЕРЧИЙ; по́мера во́лочная див. ПОМЕРА; стѣ́на во́лочная див. СТѢ́НА; шну́ръ во́лочный див. ШНУ́РЪ.*

2. *У знач. ім. (селянин, який має відношення до во́локи)* во́лочный: панъ Лине́вский, а́ренду́ючи ма-

етно́сть на чо́тыри ле́та у его́ ми́лости пана Фи́рлея ...запи́сом интерци́зою сво́єю запи́салъсе и обли́кго-ва́лъ — по́дданы́хъ, въ то́й ма́етности по́мене́ной бу́дучихъ и до по́ссесии в́зятыхъ ты́хъ та́къ во́ло́чныхъ, пу́львло́чныхъ, по́дсусе́дковъ, я́ко и бо́яровъ, въ ихъ по́винности и въ по́слушенствѣ́ ни въ чо́мъ на́дъ инвѣ́нтарь не у́тяжати (Лу́цкъ, 1630 *АрхЮЗР* 6/I, 470).

3. *У знач. ім.* Вл. н.: Бо́гда(н) Во́ло(ч)ный (1649 *РЗВ* 348 зв.).

ВОЛОЧНА, ВОЛУЧНЯ ж. Рі́зновид списа з до́вгим дере́вцем, пі́ка: Ра́тище: Рога́тина, ошѣ́пъ, во́ло́чна, стрѣ́ла, бо́лтъ (1627 *ЛБ* 107); Оу́слы́шавши то́ црѣ́ филиппѣ́ забѣ́жалъ е́мѣ в по́лю з трѡ́хою лю́дѣ́, а ви́дачи ве́ли́кость кото́рѹю па́всѡ́нъ ве́лъ, ты́лъ пода́вши ина́лъ оу́тека́тъ, кото́рогѡ́ па́всѡ́нъ сти́га́ючи во́лѣ́чною шкѣ́ртне про́билъ (се́ред. XVII ст. *Хрон.* 401 зв.).

Див. ще ВЛОЧНЯ.

ВОЛОЧЫВАТИ *див. ВОЛОЧИВАТИ.*

ВОЛОЧѢЛНОЕ с. (*взаемный подарок у ви-гляді паски і кількох крашанок у великодній по-неділок*) во́ло́чи́льне: Во́ло́чѣ́(л)но́е по́ воскре́нїи з мѣ́(ст) и(з) сѣ́лѣ́ вы(во)ло́(к)ши, оу́топѣ́те (1596 *Виш. Кн.* 258 зв.).

ВОЛОШЕНИНЪ ч. Молда́ванин, во́лох. Вл. н.: во́лешъко во́лошени(н) (1552 *ОЛЗ* 181а зв.); да́нило во́лошени́нъ (1552 *ООЗ*-1, 52).

Див. ще ВОЛОШИНЕЦЪ, ВОЛОШИНЪ, ВОЛОЩАНЪ.

ВОЛОШИНЕЦЪ ч. Молда́ванин, во́лох: Вл. н.: Ива́нъ во́лошине́(ц) (1649 *РЗВ* 178 зв.).

Див. ще ВОЛОШЕНИНЪ, ВОЛОШИНЪ, ВОЛОЩАНЪ.

ВОЛОШИНЪ ч. (*житель Молдавського князівства або виходець з нього*) молда́ванин, во́лох: По́д кото́рую неприя́знь тра́филоса́ же кня́жа... по́слалъ нѣ́кото́рого Во́лошина́ и́менем Я́него до Во́лох для ко́ней ту́рских купова́ти (Львѣ́в, 1605-1600 *Перест.* 36); По́вѣ́сть и Мѣ́лтя́нская зе́мля, и Во́лошинъ, Я́къ ихъ то́(т) Ге́тманъ зъ свѣ́и(м) Рѣ́ще(р)ствѡ́(м) по́ло́ши(л) (Киѣ́в, 1622 *Сак. В.* 45); и у́ходечи ви́нь за то́тъ... по́ступокъ, во́лошина́ з се́ла ко́зака́ми ви́страши́въши,... ме́нованы́й двѡ́ръ за́палили

(Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

2. Вл. н.: Дмитра Волошина (Луцьк, 1558 *АС* VII, 46); члѣк' волоши(н) прозвищо(м) (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 5 зв.); припала справа ... межі Павломъ Волошиномъ... и иншими... поддаными зъ села Княжа (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 420).

Див. ще **ВОЛОШЕНИНЪ, ВОЛОШИНЕЦЪ, ВОЛОЩАНЪ.**

ВОЛОШЧАНИНЪ *див. ВОЛОЩАНИНЪ.*

ВОЛОША, ВОЛОШЪЯ с., зб. Те саме, що **волохи** у 1 знач.: прошѣ Вашей Милости, моей... паней, ижбы Ваша Милост рачила заказати, ижбы Волоша лѣси не казили и ѿт Чорторищины (Степанъ, 1544 *АС* IV, 414); князь Александръ Порыцки(и)... поведиль, и(ж) тѣтъ... волошъя с овъцами стоимали (1546 *ОГ* 58).

ВОЛОЩАНИНЪ, ВОЛОСЧАНИНЪ, ВОЛОШЧАНИНЪ ч. (*житель волости*) волощанин: гатагъ греблю слѣги ѿ(р)ди(н)ские и мешчане тамошние и воло(ш)чане (1552 *ООвр* 3. 101 зв.); По(д)водѣ воданю дають волощане (1552 *ООЗ-1*, 50); а тепер сим универсалом моцен ест вышменованный войт местом радит и правити и волосчанами (Київ, 1649 *Тр. ЧАК* 146).

ВОЛОЩАНЪ ч. Молдаванин, волох. Вл. н.: Федоръ Волощанъ (1649 *РЗВ* 393).

Див. ще **ВОЛОШЕНИНЪ, ВОЛОШИНЕЦЪ, ВОЛОШИНЪ.**

ВОЛТАРЪ *див. ОЛТАРЪ.*

ВОЛТОРОКЪ *див. ВОВТОРОКЪ.*

ВОЛУЙ *прикм. 1.* (*який стосується вола або зв'язаний з ним*) воловий: Тогда йже в' гора(х) волѣи пастѣси ис кѣщъ излѣзѣюще, На ширѣко простѣанный полѣ вѣтром' лицѣ простѣзѣюще (Львів, 1591 *Просф.* 70); bubul, воловы(и), волу(й) (1642 *ЛС* 105).

2. У складі ботанічних термінів: **волує око** *див. ОКО.*

Див. ще **ВОЛОВНЫЙ, ВОЛОВЫЙ.**

ВОЛУЧНЯ *див. ВОЛОЧНЯ.*

ВОЛХА *див. ОЛХА.*

ВОЛХВОВАНИЕ, ВОЛХОВАНА с. Чарування, ворожіння: але коли на акую зло(ст) во(л)хована или на чари... теды з хтивостю на тоє дамы

еще и дрѣгого в тоуй мѣри приведемо абы и дрѣгый такы(м) же бы(л) якый і ѿ(н) самъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 104 зв.); hariolatio, во(л)хвование, вражение (1642 *ЛС* 214).

Пор. ВОЛХВОВАТИ.

ВОЛХВОВАТИ *дієсл. недок.* (кого) Чарувати, ворожити: гды бы гѣ в егѣптѣ до зѣпо(л)наго зрѣстѣ...пришо(л) то бы пото(м) жидѣве мѣвили яко еги(п)танѣнъ е(ст) пришо(л) и во(л)хвоуе(т)...народы (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 416 зв.); hariolog, во(л)хвую, вражду (1642 *ЛС* 214).

ВОЛХВЪ, ВЛѢХВЪ ч. (*цсл. влѣхвъ*) мудрець, віщун, провісник: Кгды три царие волсви прихѣдили на поклоненіе Христу родившуся, они жѣ, образъ Христовъ... написавши, до землѣ Перьской принесли, и у скарбе цареве хованъ// былъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 71-73); И боудоуть слѣпи... ѿстава(т) бѣ помѣщика себѣ и знайдоу(т) собѣ иншіи бѣги... влѣхвы, чародѣи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 218); Црѣа смы нѣ(с)ного з Вѣлхвы огладалѣ (Львів, 1616 *Бер.В.* 91); и если не бѣлѣ Бѣ, Влѣхвы дѣры комѣ приносѣлы (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125 зв.); vates, is, пророкъ, во(л)хвъ (1642 *ЛС* 408).

ВОЛХОВАНА *див. ВОЛХВОВАНИЕ.*

ВОЛХОВЫЙ *див. ОЛХОВЫЙ.*

ВОЛЧА с. Вовча, вовчєня: во(л)чицѣа... вытагнуѣла скринкою на брегъ и дѣбыла дѣтей, и несла и(х) до ямы своѣихъ волчатъ (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 110); влѣчица... дѣбыла дѣтѣи, неслѣ ихъ до ямы своѣихъ волчатъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 30).

ВОЛЧЕОБРАЗНО *присл.* По-вовчи, по-вовчому: злодѣ(и)ски и во(л)чеобра(з)но в це(р)ковѣ х(с)ву есте влѣзли (1598 *Виш. Кн.* 308).

ВОЛЧЕЦЪ, ВОЛЧЕЦЪ ч. Осет, будяк: родать ниви былиє травѣу злѣю волчець и метлицю (1489 *Чет.* 373); за оупадѣнѣм' насѣн'ѣа на землю, прѣ(д)са тѣрнѣе и волчѣць в'схѣдѣтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 246); acanthalsuce, волчець, ѿсѣтъ (1642 *ЛС* 64); tribul(us), во(л)чець (Там же, 402).

ВОЛЧИЙ, ВОЛЧЫЙ, ВОЛѢЧИЙ, ВОЛѢЧЫЙ, ВЪЛЧИЙ *прикм. 1.* (*властивий вовкові*) вовчий: Лихоимцев грабитель вѣлчей натуры,

указующихся въ [о]вечей покорѣ (к. XVI ст. *Укр. н.* 71); Пытаю ва(с) ѡ то(м), которы(и) може(т) быти м(д)рѣиши(и) славнѣиши(и) и пожито(ч)нѣиши(и), я(к) то(т) котѡры(и) ѡ(т) во(л)чего дѣшегѡбства я(к) бы са скрыти и в зѡбы преле(с)ти не ѡвазнѣти надчи(т) (1598 *Виш. Кн.* 289 зв.); До такое унѣи они вась довели, абысте сполковали зѣ беззаконными церемонияты, абысте ихъ видечи, брыдкие злости, хитрости, штуки, волчые покори, на нихъ не волали, то для того они вась потребують до манѣи (Луцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 273).

2. (виготовлений зі шкури вовка) вовчий: взато фу(т)ро во(л)чое што было по(д) газукою (1571 *ЛНБ* 103, 15 I/с, 1855, 1).

3. У складі ботанічних термінів: **волчий горохъ** див. **ГОРОХЪ**; **волчое зелиє** див. **ЗЕЛИЄ**.

4. У складі вл.н.: **волъчая вода**: ѡходъ на Самари почонѣши ѡтъ... волъчье воды//... староста... даиваль ихъ комѡ хотячи (1552 *ОЧерк. З.* 10-10 зв.); **Волчая Яма**: ѡттол градою к Волчой Яме (Турійськ, 1540 *AS* IV, 241); **волъчие броды**: И ве(л) нась Михайло Котовичъ...//... до волъчи(х) бродовъ (1546 *ОГ* 50 зв.-51); **волчий лесъ**: ѡтъ того леса... кѡ копцѡ,... который... межи волчого леса и Вольмского (Мизове, 1537 *AS* IV, 100).

♦ **зубы волчые, волъчые зубы показати, зубы волчые указати** див. **ЗУБЪ**.

ВОЛЧИЦА, ВЛЪЧИЦА ж. Вовчица: почѡла во(л)чица пла(ч) (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 110); почѡла влѣчица плѣчь (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 30); лупа, а(е), во(л)чица (1642 *ЛС* 259).

ВОЛЧОКЪ ч. Вовчок. Вл.н.: граница князя Александра... положена...//... ѡ(т) волчка врочища до белыхъ береговъ лито(в)ски(х) (1546 *ОГ* 56-56 зв.); по(л)девети копы гро(ш)... я ѡ пна во(л)чка ...ѡза(л) (Жасковичі, 1552 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 53); а от Кочъманхи аж до долины Волчъка (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/I, 264).

ВОЛЧЫЙ див. **ВОЛЧИЙ**.

ВОЛЧЫЩЕ ч. Вовчище. Вл.н.: ѡ(т) тыхъ дву могилъ до леса которы(и) зовѡтъ во(л)чыщомъ (1546 *ОГ* 46 зв.).

ВОЛШЕБНИЙ, ВОЛШЕБНЫЙ прикм. (з магічною силою) чарівний: х(с)вы(м), на(з)виско(м)

жидо(в) зради(т) которіи са его сподѣваю(т)... а посторо(н)ни(х) справами во(л)шебными и кѡкг-ла(р)скими по(д)стѣпѡючи (Вільна, 1596 *З. Каз.* 124 зв.); *magicus*, во(л)шебный, чаровнический (1642 *ЛС* 261); **палица волшебная** див. **ПАЛИЦА**.

ВОЛШЕБНИКЪ, ВЛЪШЕБНИКЪ ч. Чарівник, чародій: Влѣхвъ: Влѣшебни(к), чарѡвни(к), ворожбѣтъ, вѣщо(к), заклиначъ, чорнокнѣжникъ (1627 *ЛБ* 20); *pra(e)stigiator*, чародѣ(й), во(л)-шебникъ (1642 *ЛС* 328).

ВОЛШЕБНИЦА, ВОЛЪШЕБНИЦА ж. Чарівниця, чародійка: А если бы в которомъ мѣстѣ... ѡдѣтъ чаровница или ворожка съ сѡды дияволъская или волъшебница которы(х) досвѣдчивши ѡповѣсти братъствѡ и епископѡ да истребитъся ѡ(т) церъкве (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); *psychomanteum*, во(л)шебница (1642 *ЛС* 337).

ВОЛШЕБНИЧИЙ прикм. (який стосується ворожіння на нутрощах тварин, що їх приносили в жертву) ворожбитський: *har[u]spicinus*, во(л)шебничи(и) (1642 *ЛС* 215).

ВОЛШЕБНЫЙ див. **ВОЛШЕБНИЙ**.

ВОЛШЕБСТВО, ВОЛШЕСТВО с. 1. Чарування, чари: мы тебе перехитрили, а(ж) ти ни едны(и) во(л)шебства не помогли (XVI ст. *УЄ Трост.* 72); жидове... рекли... ѡ ісе... бы(л) есь тѣ хитрый. але мы тебе перехитрили. ажъ тѣ нѣ единѣи во(л)-шѣства не помогли (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 72 зв.).

2. (підкоряння своєму впливові) очарування, зачарування: право ты можеши разовратити волшество хре(с)тяньское (1489 *Чет.* 178).

Див. ще **ВОЛШЕВБА**.

ВОЛШЕВБА ж. Те саме, що волшебство у 1 знач.: Влѣшба: или волшѣвба, воро(ж)ка, чѡры (1627 *ЛБ* 20).

ВОЛЪ, ВОЛЬ, ВЪЛЪ ч. Віл: пришо(д) волъ и ѡселъ къ яслямъ (1489 *Чет.* 122 зв.); А тыи подданыи мои повѣдили, же они зѣ волы своиими шли черезъ Коруну Полскую (1537 *РЕА* I, 209); Тыѣ жѣ люди... с хижичъ крадѣтъ кони волы (1552 *ОЛЗ* 188 зв.); в Сенца два волы (з)дохли (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 102); взято... ѡ вдовы гани мано(и)ловое воловъ два (Київ, 1590 *ЦДІАЛ* 823, 1, 133, 74);

взято...//... воло(в) чотыри (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23-23 зв.); продано волы д̄ за м̄ ѿ золотыхъ (Львів, 1606 *ЛСБ* 1044, 1 зв.); Ув Оме(л)єняти Ма(р)тина... вола полового (Житомир, 1650 *ДМВН* 194); **волъ дворный** — (віл, що належав до панського двору) дворовий (двірський) віл: **Оруть** волы дво(р)ными а возать коньми и возы своими (1552 *ОВол.* 3. 197); **волъ коломийский** — віл, яким возили сіль: слѣги...//...пограбили... Ко(з) деся(т) вола Коломы(й)ского (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); **волъ кормный** — віл, якого відгодовують на забій: меновите взято... воловъ ко(р)мны(х) двана(д)ца(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, 4060, 106); **волъ молодець** — молодий віл, якого ще не використовують у роботі: вза(л) посполу с нею... волу(в) молодецу(в) пару (Од্রেхова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 2, 22); **волъ оремый (ореный)** — віл, призначений для орання: а нѣ загородѣ... воло(в) ѿремы(х) два(д)це(т) чотыри (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 7); гуси, куры, волы ореные... кгвалтовне побрали (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/VI, 408); **волъ прасоль** — віл, яким возять сіль: а то за то они тотъ платъ дають ижъ волы прасолы которые...зъ солью приходать бо и(н)шие ни(х)хъто (!) пасти не можетъ ѿдно они (1552 *ОЛЗ* 184 зв.); **волъ рабочий** — віл, призначений для роботи в сільському господарстві; рабочий віл: в той оборе волов рабочих девять с теляты (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 352); **волъ спражный** — віл, якого спрягали в один запряг з іншими волами; спряжений віл: па(т) вѣло(в) спра(ж)ны(х) кѣпи(л)є(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 139); **волъ чабанъ** — віл, якого використовували у чабанстві (вівчарстві): слуги... пограбили...//... воловъ два чабановъ (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, II 4063, 33-34); **волъ чебанский** — те саме, що **волъ чабанъ**: неажкий ѿединка, козак Браславский... приехавши до Браслава и змовивши са дей из наместником... вза(л) дей ѿколко тисачи ѿвец и волов чебанских (Петрків, 1567 *АС* VII, 124); **волъ яровый** — віл, який народився весною: ув оборе воловъ яровыхъ плуговъ чотыри (Луцьк, 1567 *ВІАС* I, 12).

ВОЛЪКЪ *див. ВОВКЪ.*

ВОЛЪТОРОКЪ *див. ВОВТОРОКЪ.*

ВОЛЪЧОВАТИ *дієсл. недок.* Підстерігати здобич: а вжды по старомѣ волъчѣю на приповестъ з бараномѣ о водѣ выполняючи. якъ давно такъ и теперъ недовѣрьками и ѿ(т)щепенцами насъ же венерѣють, и многіе досады задають (Острог, 1587 *См. Кл.* 21).

ВОЛЪЧЫЙ *див. ВОЛЧЫЙ.*

ВОЛЫНЕЦЪ *ч. 1.* (житель або уродженець Волині) волинянин, волиняк: И што пишеш, жебы ѿные рѣшенѣ и збиранѣ Волынцов завжды бывали за росказанемѣ и волею короля (Краків, 1542 *АС* IV, 320); Того дня... волынцовъ и подолянъ мело быть не мало у пана подскарбега на обеде (1596 *МИВР* 70).

2. *Вл.н.:* тимофе(и) волынецъ (1546 *ОГ* 33); Кири(л) Волыне(ц) (1649 *РЗВ* 157 зв.).

ВОЛЫНСКИ *присл.* По-волинському, по-волинськи: Пѣтель: Чѣски и рѣски, когѣтъ. Волынски, пѣвень, литовски, Петѣхъ (1627 *ЛБ* 104).

ВОЛЫЦА *див. ВОЛИЦА.*

ВОЛЬ *див. ВОЛЪ.*

ВОЛЬГОТНОСТЬ *ж. (наявність вологи в чому-небудь)* вологість: вышоль розсѣвачъ сѣяти сѣмени своего а якъ южъ розсѣваль едѣно пало при поути и потопѣтано а и пѣтицѣ нѣ(с)ныи позобали е а другоє пало на камени и вѣышо(д)ши посѣхло дѣла того иже не имало вольготности (1556-1561 *ПС* 246);

(*рідина, яка міститься в чому-небудь*) волога: той на(с) в собѣ само(м) насѣди(л) и злѣчи(л) до себѣ//... яко ви(н)наѣ мѣтица грона свои закриваетъ лѣста(м) ѿ(т) промѣне сѣлъне(ч)наго и ѿ(т) вѣтра зазлѣваго хорони(т) во(л)готности соло(т)кость даѣтъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 208 зв.-209).

ВОЛЬКА, ВОЛКА *ж.* Поселення, мешканці якого на певний час були звільнені від повинностей, податків: село Крухиничи с хволваркомѣ..., з людьми тяглыми и нетяглыми, инклюдуючи в то Янчинского, который мешкает на// вольце нашей Девлинской... арендуем... Адамови Буркацькому (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 161-162); на волце новоосаженой передместской куцькой... у лазѣбника Ивана... дерева з цменѣтара сила... засѣтал онѣ, возъный (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158).

ВОЛЬМИ див. ВЕЛМИ.

ВОЛЬНЕ див. ВОЛНЕ.

ВОЛЬНО див. ВОЛНО.

ВОЛЬНОСТЬ див. ВОЛНОСТЬ.

ВОЛЬНЫЙ див. ВОЛНЫЙ.

ВОЛЬХА див. ОЛЬХА.

ВОЛЬХОВЫЙ див. ОЛХОВЫЙ.

ВОЛѢТИ, ВОЛѢТИ, ВОЛѢТИ, ВОЛѢТИ

дієсл. недок. 1. (бажати, хотіти) воліти: А наконецъ волялъ быхъ, абы ми ся слуги зъ Остра вернули (Київ, 1573-1579 АСД I, 154); зсадте з коней если волите (к. XVI ст. Розм. 39); с помѣстнымъ костѣломъ в згѣдѣ и в ѣдности жити волимѡ... (Острог, 1598-1599 Апокр. 165 зв.); malo, mauis, волю (1642 ЛС 261); Волю (Уж. 1645, 61 зв.).

2. (уважати за краще) воліти: пане Любачевский, волимъ мы твоей милости и вряду твоего послушни быть, нижли пана Михаила Ела (Луцьк, 1566 АрхЮЗР 8/VI, 169); волалъ тоую примо(в)коу односити, анижли ѡ(т)чѣзною в невѣвикланныхъ сидлахъ оумѡтанѣю видѣти (Острог, 1598-1599 Апокр. 2 зв.); сам Богъ... волѣлъ панство земное земному чловѣку... выдати, анижли отщепенство папежа рымского до церкви своєї припустити (Львів, 1605-1606 Перест. 43); воляти (I пол. XVII ст. Сем. 4); Цнѣи Сагайдѣчнии волѣлъ самъ ранѣ поднѣти, Нѣжлибы погѣниѣ Хр(с)тіѣнъ выдати (Київ, 1622 Сак. В. 41); волѣли дѣти дѣшѣ свои... выдати, нѣжъса невѣрными в повѣрено(и) рѣчи показѣти (серед. XVII ст. Кас. 88 зв.).

ВОЛѢТИСЯ *дієсл. недок. (уважати за краще)* воліти: А наша милая Русь того не видитъ и волятся зъ ними братати, анижъ зъ Рымляны (Вільна, 1608 Гарм. 171).

ВОЛЮПТУАРІЙ ч. Розкішник; (*людина з властивостями похитливості*) похитливий, -ого: Такъ живѡтъ сей Житѣйскій живѡтъ Делікатове и Волюптѣаріи, кохѣнъкове свѣта сегѡ, и роскошникове (Вільна, 1620 См. Каз. 12 зв.).

ВОЛЯ, ВОЛА, ВОЛЕА, ВѢЛА ж. 1. (*одна із функцій людської психіки*) воля: ми Богдан Воевод... Знаменито чиним... ч(и)стимъ и свѣтлимъ срдцемъ и доброа нашеа волеа и ѡт Б(ог)а помощіа и потврдили есми... монастирѣ немецкомѣ... дааніе па-

на сына брьлича (Ясси, 1508 DBB I, 2); Не маючи ку нему и сердечного умыслу... одно дей... ку розпусту, такъже ку якому злому и ганебному его, мужа своего, замордованю, волю и умыслъ свой склоняючи, старался дей твоя милост о скрытом а потаежномъ умысле своемъ (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 368); да ли не вѣдае(ш), и(ж) то не тѣ рѣга-е(ш)са и смѣе(ш) зъ ѣнока, але то(т) которы(и)... ѡпановавши мысль твою, та(м) сѣди(т) в то(м) начинію // владѣе(т), роска(з)уе(т), и ѡборочае(т) кѣда хоче(т) волю и мысль твою (п. 1596 Виш. Кн. 236-236 зв.); будучи братьею единою и маючи единого Отца, которого призываемъ на небе... абыхмо щире миловали, яко братия, которымъ всѣ речи мають быти спольные: души, мысли, воли (Рожанка, 1598 Л. Пот. 1001); члѣкъ е(ст) справцею изра(д)нымъ, тоу(т) бовѣ(м) ѡ(н) вѡлю свою повстагаѣе(т), тоу(т) злѣе пожа(д)лѣivosti оугашаѣе(т) (поч. XVII ст. Проп.р. 243); И при нѣмъ ѣныи сѣли, розоумной дѣшѣ: вѡла, пѣмать, дѡбрость, мѣсль, рѣзмъ, хѣтрость (Почаїв, 1618 Зерц. 22); arbitratuс voла (I пол. XVII ст. Сем. 27); Рѡзмъ, вѣдомость, оумылъ, вола, мысль (1627 ЛБ 106); Вѡла зъ рѡзмѡ(м) нехѣйса злѣчаѣтъ, Нехѣй пѣматѣи зъ хѣтю помагаѣтъ (Львів, 1631 Волк. 29); я рабъ Божий Иовъ Борецкий... тремя силами души моее, то ест розумѡмъ, пѣмѣтю и волею добре здоровый (Київ, 1631 ПКСДА II-1, 406); ѡбратѣлисте вѡлю свою до твѡрца моѣгѡ (Чернігів, 1646 Перло 41); старшого... то(г) маѣтъ быти старѣніе... абы... молодѣи(и) оучень, досконалости... доступѣлъ; абы его... зчи(л) звѣтажѣти и перелѣмовати вѡлю свою (серед. XVII ст. Кас. 36 зв.).

2. (бажання, хотіння, прагнення) воля: родилъса какъ самъ восхотѣлъ бѣгъ и члѣвкъ по своєї воли (1489 Чет. 112 зв.); и естлижбы нѣкако з воли мѣи лѡстѣи вогѡ не бѣдетъ мѣти пан Богѣш с панею своєю дѣтей, и пан Богѣш не маѣт инде нигдѣ того имѣна ѡбернѣти, але маѣт записати тоѣ имѣнѣ по своем животѣ ближнимъ своимъ комѣ бѣдетъ его вола (Луцьк, 1506 AS I, 132); и волна она тую три тисечи копѣ гроший отдати, даровати и записат, кому будет воля ее, какъ ее милости налепей увидитъ (Вільна, 1555 АрхЮЗР 8/IV, 31); Волна

бѣдет Єе Милост пани Петроваа Загоровскаа...
 тыми всѣми рѣчи... шаѣвати и там то обернѣти,
 где вола Ихъ Милости бѣдет (Суходоли, 1559 AS
 VI, 47); двесте ко(п) гроше(и) лито(в)ски(х)...
 во(л)на буде(т) ма(л)жо(н)ка моя... кому хочачи
 описа(ти) и дарова(ти) и яко вола є(и) ма(л)жо(н)-
 ки мое(и) на то буде та(к) оною сумою... має(т)
 шаѣова(ти) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 39);
 я на веснѣ кажу ты(м) по(д)даны(м) про(ч) з
 ваши(х) кгрѣнговъ... до мѣста... ѡсажати жъ собе
 а к тому будетли воля его... пана крако(в)ского а
 вам роскаже(т) поступи(т) то я на росказане его
 м(л)... ва(м) ѡты(х) меща(н) в де(р)жане пода(м)
 (Канів, 1595 ЦДІАК 221, 1, 538, 1 зв.); А подббно
 жаденъ не мѡжетъ // догодѣти всѣхъ людѣи воли
 (Дерманъ а. Острог, 1603 Лям. Остр. 10-11); Хотѣ-
 ніе: Вѡла, хѡтъ (1627 ЛБ 144); Црковъ... ѡкрещѣ-
 нымъ очищеніе ѡ(т) всѣхъ грѣхѡвъ постановлѣтъ,
 кѡтѡрое безъ вѡлѣ тогѡ кѡтѡрый крестѣтиса мѣтъ
 жадною мѣрою быти не мѡжетъ (Київ, 1646 Мог.
 Тр. 904); **волею, волею своєю, своєю доброю**
волею — добровільно, свѣдомо, без примусу: Жа-
 ловаль намъ князь Михайло Роговицкий на князя
 Михайла Сонкгушковича и на его сыновъ... ѡ
 томъ, штожъ они сами своєю доброю волею мѣна-
 ли с нимъ имѣньемъ (Краків, 1510 AS III, 72);
 свѣтый Петръ... мовить... пасите стадо Божие не
 примушениемъ, но волею... А папѣжъ противно
 пасетъ — мечемъ и огнемъ (1582 Посл. до лат.
 1140); але и пре(д) кроле(м) не знаю ци ни горший
 стра(х) азали тепе(р) пѣсти(т) на ѡ(т)ца никифора
 Кня(з) то(и) ро(з)сѣдо(к) а пото(м) вѡлею и за(с) до
 сѣдѣ если са не погодите з нимъ (Дубно, 1596 ЛСБ
 299, 1); А его стаа мл(с)ть поча(л) єи тѣшити
 лаго(д)ными словы и ре(к), и(ж) то все имає(т)
 трѣпѣти вѣлею своєю, чиначи послоушеньство Боу
 ѡщо своему нб(с)ному, выпо(л)наючи писма
 пр(о)рѣкѣи (XVI ст. УЄ Трост. 49); але вы сами
 себѣ; вѡлею своєю и зловѣріємъ вашимъ; пошліyste
 за... врагомъ моймъ (Чернігів, 1646 Перло 153 зв.);
волю (воли, волѣ) мати (имати, мѣти), мати
(мети, имати, имети) волю (воли) — мати намір
 або бажання: я дей Барбара за пана Яна Ворону в
 малжонство пойти хочу, хуть и волю маю (Луцьк,

1572 АрхЮЗР 8/III, 254); и ѡ(т)чизнѣ, и крѣвныхъ,
 и повѣннихъ приѣтелей ѡпѣшаєшъ, никѡли до нѣхъ
 вернѣтиса вѡли не маючи (Євѣ а. Вільна, п. 1616
 Прич. отех. 12 зв.); знѣли смо... Абвѣ... жа(ж)дѣ и
 вѡлю мѣлѣ, в покѡрѣ цвѣчитиса не мѡглѣ (серед.
 XVII ст. Кас. 52); княз Костатин (!)... поведил...,
 иж маєт волю тѣе замки... спѣстити сестренцѣ
 своемѣ (Берестя, 1516 AS III, 133); Паклибы царь
 Перекопский з войском своимъ иншимъ краєм, на
 Лоевѣ Горѣ, або ѣ иншѣю сторонѣ в панство наше, в
 Литвѣ, а не на Волын мел волю тагнѣти, приказѣмъ
 вам, ажбы єсте того часѣ,... к гетманѣ нашомѣ и к
 войскѣ великомѣ тагнѣли и к войскѣ великомѣ
 тагнѣли и поспѣшили са (Краків, 1538 AS IV, 156);
 а где бы те(н) лаве(р) има(л)// волю... ѡстато(к)
 ѡчизны своеѣ прода(ти) тѣе то(т) исты(и) данило
 є(ст) бли(з)шіи его част запла(ти)ти (Одрехова,
 1581 ЦДІАЛ 37, 1, 13-13 зв.); мы... имѣли єсмо волю
 не по(и)ти [ѡ](т) то(г)[ѡ] села, а(ж) поки покрасти
 албо люде повезати и побрати по(д)даны(х) его
 мл(с)ти пна Семѣна Пряже(в)ского (Житомир,
 1583 АЖМУ 62); але и(ж) зрозѣмѣли єсми ѡ(т)
 по(с)ла(н)цо(в) ваши(х), а(ж) єи мл(с)ть не имає(т)
 воли той роботи ко(н)чити: але дозволила на(м) тѣе
 ко(н)чити чѣго ми и ѡ все(м) то(г) ѡбизичили (Яс-
 си, 1607 ЛСБ 413); до (ку, кѣ) воли — на бажання,
 за бажанням, згѣдно з бажанням когѡ-небудь: па(н)
 лаври(н) песочи(н)ски(и) матку свою... в ыме(н)ю
 своемѣ куневѣ з ласки и до воли своеѣ ховаєт
 (Кунів, 1581 ЛНБ 5, II 4044, 94); зацныхъ становѣ
 особы, погордѣвши своимъ православіємъ, до врядовѣ
 духовныхъ приходити перестали, але ледакого на
 нихъ вставляли ку воли только самому посполитому
 челѡвѣкови (Львів, 1605-1606 Перест. 26); Чогѡ
 абы мы на сѡбѣ не дознали, перестерегаєтъ насъ Гѣдъ
 и напѡминаєтъ, жебысѣмо не къ вѡли слѡвѣ лю(д)-
 ской вѣ Пѡстѣса кохѡли, але дла самѡгѡ пожѣткѣ,
 кѡтѡрый зъ нѣго похѡдитъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 64);
злая воля — недобрѡрозичливість, неприязнь, воро-
 жѣсть: то па(к)... того(ж) дня в неделю праве вже
 на(д)вечерѡ(м) ты не маючи до нѣго нѣкоторѡе
 по(т)ребы запо(м)ни(в)ши боязни божѣе и зви(р)х-
 ности г(с)дрѣское сродности права посполитѡго
 напо(л)ни(в)шиса зло(и) воли своеѣ... самѣ ѡсобѡю

своею... того вря(д)ника... заби(л) (Володимир, 1572 ЖЖК II, 17); Да(в)но мы тебе, пне Оле(н)-ски(и), повед(а)ли, же Миха(и)ло на тебе злое воли (Черниця, 1609 ДМВН 149); зъ воли доброе, зъ (изъ, въ, по, съ) доброе (доброи, доброй) воли (волѣ) — добровольно, без примусу: Панове Киевские... на послѣдѣ г(с)дрѣскаю при воеводе Киевскомъ... а при старосте овѣрѣ(ц)комъ е(з)дити не ви(н)ни кромѣ з свое доброе воли (1552 ООвр. 3. 102 зв.); а то(т) де(л) мели есмо межи собою в доброи воли в право не встѣпоуючи я ива(н) тѣ(р) до ты(х) мѣстъ маю тыи имѣна де(р)жати помы пани скупореваяа ѡ(т)да(с)тъ мнѣ жоны моеѣ вѣно (Житомир, 1502 Арх. Р. фотокоп. 5); по мое(и) доб(ро)и воли записую и(м)... на име(н)яхъ мои(х)... сѣмѣ пнзе(и) (Пашева, 1592 ЛНБ 5, II 4047, 86 зв.); по доброй воли моей и розмыслу уважного, не з намовы а ни примушеня...//... оную друкарню... на церковъ благочестивую Братства Луцкаго... даю, дарую (Чорненский монастырь, 1635 ПЖКДА I-1, 65-66); **наполнитися (наполнитиса) (своеѣ) воли** — (приняти рішення дѣяти на власний розсуд) наважитися на самовілля: Писа(л)... па(н) Томило Ма(н)цеви(ч)... на... Стрибыла ѡ то(м), што(ж)... не дбаю(чи) на срокос(т)ъ права по(с)полито(г)[о] напо(л)ни(в)ши се воли, насла(в)ши мо(ц)но, кгва(л)то(м)... [сл]угу... [А](н)дрея Барана... (Житомир, 1582 АЖМУ 39); ѡбовезѣюса... по(д)даны(х) ...на(д) пови(н)но(ст) ихъ... не вытяга(ти)... а если бы которы(и) з ни(х) зѣпору напо(л)нившиса воли своеѣ прочъ ѡ(т)шо(л) того и(х) мл(с)тъ на мене по(и)скивати не маю(т) (Кунів, 1615 ЛНБ 5, III 4054, 106); **одною (едною, одностальною) волею** — одностайно: малженок мой... схилившися в том одною волею зо мною... упевнили были есмо дат в стан светый малженский... дочку нашу (Луцк, 1585 АрхЮЗР 8/III, 436); крал ѡгрѣски и чѣски, выдаючи, яко много и веле зло могло бы сѣ стати... и подала бы сѣ причина... поганѡ(м)... ѡторгнѣти ...//... жадаючи абы панове хр(с)тия(н)ски ѡпокоивши и ѡмирившиса межи собою и е(д)ною волею ѡбратили бы моци свои на проти(в) поганѡм (Каменецъ, 1510 Cost. BD 454-455); А так мы в том змовивши сѣ поспол з маткою нашою... и с пора-

дою приателей нашихъ, бачачи болший пожиток, ѡдностально нашою волею, пришедши, просили есмо княза Федора... абы Его Милост дал нам тисачѣ (коп) грошей (Володимир, 1542 AS IV, 311); **по воли, по воли своеѣ, по своей воли** — за бажанням (чиѣм), на розсуд (чий): Бо хотяи што и доброе здається вамъ чинити, а если не по воли есть бываемое и не по преданіемъ апостолскимъ и святыхъ мужей, все ни за что есть (1603 Пут. 71); особливую справу владание половицы монастыря Зѣменскаго и каменицу Виленскую маеть... сынъ мой,... яко власность свою... по воли своей вживати (Сильце, 1531 АрхЮЗР 7/I, 30); Не чинѣте... несправедливости в' сѣдѣ. И, нехайса не збирають громадами, жебы по своей воли сѣдомъ кієровали (Київ, 1637 УЄ Кал. 96); **своя воля: а) (схильність дѣяти на власний розсуд)** свавілля: Своя воля то, ѡилялете, а не вольность! Бо и писмо мовить: "все ми вольно, але не все пожиточно" (Вільна, 1599 Ант. 853); Петръ Куровски(и)... ѡповеда(л), пере(с)терегаючи во все(м) цело(с)ти свое(и) ако и брати(и) своихъ, ако ѡ(д)но до кни(г) мо(г) до(и)ти по знашѣченю (!) такъ пре(з) свою волю ребелиза(н)товъ, ако и ѡ(р)дѣ тата(р)скихъ в справахъ ниже(и) менованы(х) (Житомир, 1649 ДМВН 185); **б) розпуста:** вѣвелъ до нѣхъ наложницѣ свою и далъ ю на свою волю ихъ: з котѣрой коли цѣлѣю нѣчь псѣтѣ плодѣли, пѣстѣли ю рано (серед XVII ст. Хрон. 188 зв.);

заповіт, тестамент: Позывае(т) до постанове(н)я ниякого дми(т)ра радевича слѣдѣи вм(л) при вм(л) мешкаючи(г) котори(и) сме(л) и важи(л) се... // ка(р)тѣ змышленѣю сфабрикованѣю до кни(г) пода(л) и ты(м) волю небо(ж)чици за(т)ру(д)ни(л) до актыкова(н)я (Вінниця, 1624 ЛНБ 5, II 4058, 52-52 зв.); тедеи урожоный его милост панъ сынъ мой на тотъ ѡбликѣ, водлугѣ воли небосчики, яко она сама при смерти своей назначыла, оддати повиненъ будетъ, то ест золотыхъ семдесятъ на церковъ Братскую Луцкою (Луцк, 1641 ПЖКДА I-1, 73); **воля остатняя, остатняя (остаточная) воля** — передсмертне бажання, розпорядження: по небо(ж)це а(н)дрѣво(и) манасти(р)ско(и) ве(д)ле волѣ еѣ ѡста(т)неѣ ро(с)прода(в)ши оноѣ спряты

п(н) мікола(и) добра(н)ски(и) це(р)ква(м) наші(м) да(л) 44 и 20 (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6); А замыкаючи сес мой тастамент ѡстатнею волею моею и про милостивого бога... королей Их Милости... покорне прошд... абы Их Милость... малжонкѣ мою в ласце, в опеце и ѡбороне своей... мѣти (Острог, 1539 *AS* IV, 209); я А(н)дре(и) Але(к)санѣдрови(ч) Бѣре(м)ски(и)... ѡ(с)тато(ч)ную волю мою на се(м) те(с)гаме(н)те... ѡ(з)на(и)мую (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); **тестамента́льная воля** — заповіт: хр(с)толюбівы(и) данѣ(л) малы(н)ски(и)... з теста-ме(н)та(л)ноѣ волѣ родите(л)ки своѣѣ... пры(с)лалѣ презѣ свѣще(н)ніка свого... з(лт) 200 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049).

3. Повеління, закон, влада, право (стосовно Бога): вола твоя бѣди г(с)и мои (1489 *Чет.* 238 зв.); и естлижбы нѣкако з воли мѣи л <о>стѣи<и>вого б<о>га не бѣдетъ мѣти пан Богѣш с панею своею дѣтей,... але маєт записати тоє имѣнне по своем животѣ ближним своимъ (Луцьк, 1506 *AS* I, 132); лепше един творяй волю Господню, нежели много беззаконниковъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); А за тымъ ...взалѣса на мѣлты аже до дѣна взываючи бѣга ѡца абы емоу да(л) такѣю мо(ц)и силѣ иже бы мѣгль (!) выполънити его...// волю (поч. XVII ст. *УС* № 256, 9-9 зв.); и што перѣѣ самъ Бѣ на Горѣ Сінайско(и) на камени тѣрдомѣ Законѣ, то є(ст), волю свою Палцемъ своимъ// якѣбы выдрѣковалъ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 29-30); бл҃гословлю, величаю, и чѣстїю; почитаю, и поклоняюся; единомѣ бж҃(с)твѣ твѣомѣ,... единой волѣ и сылѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 29); **за волею божею, зъ волею божею, зъ воли божей** — за велінням Бога, згідно з божим законом: Которое южъ за волею бж҃ією приходи(т) к намъ з великимъ утверже(н)є(м) патріа(р)шескимъ (Львів, 1588 *ЛСБ* 93, 4); але якъ Цр҃ковъ ѡ(т)даєтъ Х҃ви, ѣжъ въ всю(м) томъ що са зъ волею Бж҃ею и зъ выполнѣнѣмъ приказаній егѡ зъ добрыми и побѣжными ѡбычаами згажѣетъ, послѣшною быти повинна (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 933); Я князь... чиню явно и визнаваю тым-то моим листом... Иж з воли и ласки Божей... так са стало (Краків, 1539 *AS* IV, 177); **божая воля** **станеться** (над ким) **див. СТАТИСЯ.**

4. Наказ, розпорядження, вимога: потом ѡни, ѡбѣдѣ стороне з волею короля... рок себе зволили и принали по масопустехъ Рѣских, Филиповых, пришлых... под страченемъ права (Львів, 1537 *AS* IV, 85); г(с)дрѣ на(ш) мл(ст)ивы(и)... рачи(т) росказати вчинити по(д)ле воли своѣе г(с)дрѣское которѣю всю справѣ подоста(т)кѣ... в книги кгро(д)ские записати єсмо казали (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 48); конь роспѣшѡный въ ширѡкомѣ полю: рыцера смѣлого выконывѣ волю (Рохманів, 1619 *Єпігр. Чарт.* тит. зв.); которыи в томъ волю ихъ милостювъ зуполне выконавъши, побитого на улицу з бурсы//... выкинули (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* I/VI, 590-591); старосты наши ни въ чемъ радѣ и волѣ его Милости противными быти не мають, але ...во всемъ онаго... слѣхати мають (Київ, 1631 *ПВКРДА* II-1, 107); тые помененыє слѣги... догажючи воли и ро(с)каза(н)ю по(з)ваного... кгвальтовѣне наехавъши хотели... абы тѣю має(т)но(ст) ...//... до ѡ(с)татѣкѣ ѡнѣю спѣ(с)тошити (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); по(д)даныє з села Станишо(в)ки,... протє(с)товали напроти(в)ко... пану Северинову Пото(ц)кому яко авторови и росказуючомъ и слуга(м) его м(л). волю и росказанє пана своего выконываючимъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 198); *Образно:* Вшелѣкое тѣло своѣмѣ члѡнѣкѣ помагѣе(т) терпѣти болю, прѡто и а чинити моушоу сѣрца моѣго волю (Дермань а. Острог, 1603 *Лям. Остр.* 21); **воли досить чинити (учинити), чинити воли досить, чинити досить воли, волю (ку воли) вчинити (учинити), чинити (учинити) волю** — виконувати (виконати) наказ, вимогу, розпорядження: Яко(ж) воли Его доси(т) чинячы до Кни(г) писара Публичного прийати велилисмо, що єсть прийато и вписано (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471); которы(й) то возъны(й) чинечи досить воли и ро(с)казанѣю сѣдовомѣ и с повинности ѣрядѣ своего тую баницию на позъваныхъ ту(т) на ратѣшу... ѡбъволаѣ и публиковалѣ приводечи то всѣмъ до ведомости (Льблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122 зв.); до єп(с)кпа присылѣніє боудетъ, Сїю заповѣдъ по Правилѡмъ Сѣтымъ нами оутвѣржѣнѣю, хотя зроушити, и ѣхъ волю вчинити. намъ ни единомѣ на то не дрѣзноути никакоже (Львів,

1614 *Вил. соб.* 20); тогда пилаť хотѣчи людемь кѡ воли оучинити поустѣ(л) имь вараѡвоу (1556-1561 *ПС* 192 зв.); Близь Господь боящимъ ся его, кто его изъ правдовъ зоветъ. Учинитъ волю тымъ, што ся боять его, и молитву ихъ выслухатъ и избавитъ ихъ (*XVI ст. НС* 151);

дозвіл, зода: А так што са дотычэць пшци Ва-
вашей Милости, ино а без дозволенѧ Вашей Милости
не росказал своим мѧжиком ѧ тѧ пѧщѧ... ѧжчати,
ѧдно з волею и росказанѧмъ Вашей Милости нехай
ѧздѧть (Полонне, бл. 1520 AS III, 203); пан... Кос-
тевичъ жадное mocy не малъ протѧгивати, ани са
малъ ѧ право становити, без воли а росказана
королевоѧ еѧ милости (Краків, 1523 AS III, 252);
которые [подданыѧ] де(и)... свово(л)не бе(з) воли
и ведомости нашеѧ вѧеха(в)ши в бо(р) со(с)ну пору-
ба(ли) и на лучину покружа(ли) (Володимир, 1567
ЦДІАК 28, 1, 2, 19); Тымъ та тѧшѧ же(м) нѧкгды
без волѧ твоѧеѧ нѧчѧго не справовѧлъ (Острог, 1603
Лям. Остр. 8); срокго росказуемъ, абысте каждый
из вас в огрунтъ... монастыря Печерского вступу
жадного не мелъ и в лис без воли и листу его
милости отца архимандрита и ногою не вступовалъ
(Київ, 1630 ЧИОНЛ VIII-3, 10); если хтѧ таковыѧ
скѧрбы на кгрѧнте влѧсномъ зѧнайдеъ, привлѧщѧти
собѧ все мѧжеъ, если на чѧжѧмъ половѧщѧ, если
за волею тогѧ пана чи(и) кгрѧнтъ естъ выймѧеъ,
если зѧсь бе(з) вѧдомѧсти его берѧеъ, все трѧтитъ
(Львѧв, 1645 О тайн. 105).

5. (свобода дій, незалежність) воля: ты бо еси г(с)ь волю дая любящимъ та (1489 *Чет.* 205 зв.); гды в домоу... а́дама вёсело в ро́скоша(х) райскі́хъ банкетова́ли, што спрѣдка вѣ́тръ грѣ́ха... повста́ль, кото́рій та́къ боурли́ве чтыри кѣты во́лѣ на́шей розерва́ль (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192); хто примѣ́шаётъ... ѡ(т)ворча́етъ ра́чей ѡ(т) себе... а хто на во́лю да́етъ, и на произволе́ніе ко́ждо́го пѣска́етъ, ла́твѣй ѡ́хъ таковы(и) до себе приверта́етъ и прита́га́етъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 121); libertas, свобода, воля (1642 *ЛС* 254); пань Григори(и) Липля(н)-ски(и)... проте(с)туючого с пложоны(м) урожоны(м) Стефанови, Настазіє(и) на воли будучимъ, Самуєлови, Янови, Марине в рукахъ пога(н)скихъ заставаючи(х), даны(и) и на(з)начены(и), све(д)-

чи(л) и манифестацию заноси(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 196); **волная воля** — нічим не обмежена свобода: Самовлaстiє: Самовoлнaа вoлнoсть. добровoлнaа во(л)нoсть. вoлнaа вoлa (1627 *ЛБ* 111); Кoтoрoхъ ствoрiвши дaлъ имъ вoлнoю вoлю до слoужбы своeй; не хoтaчи ничoгo по нiхъ пoневoлнoгo (серед. XVII ст. *Хрон.* 2).

6. (тимчасове звільнення від феодалних повинностей і податків) воля: А тую ласку Нашу и волю въ тые годы дали есмо тымъ мѣщанамъ, которые упадъ и шкодъ отъ огню приняли (Краків, 1527 *РЕА* I, 149); для чого онъ, знову тое мѣстечко свое Брусиловъ осадити и ку лѣпшему а латвѣйшему запоможенью привести хочечи, воли на дванадцать лѣтъ надати умыслилъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 282); мы дей убогие люди, услышавши тое обволане воли и поставене того столпа, зѣехалисе есмо... до тое воли,... поприймавали есмо пляцы, на// которыхъ есмо побудовали (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/I, 253-254); **на воли седети (осадити), посадити волю; сѣсти на воли** — бути звільненим від повинностей і податків: А которые погорели тые на воли еще $\bar{s}$ летъ за даниною королевое еѣ мл(с)ти мають седети (1552 *ОКр.З.* 152); А кгда кня(з) бискѣпъ зарѣбилъ замокъ в тотъ часъ и(х) на воли осадилъ (1552 *ОЖЗ* 122); ѡтца его, княза Михайла ѡ том писаный на жалобѣ людей Смѣдинцов, иж ѡн на их ѡтчизне посадил собе волю на Вижве, на мостѣ, на нашемъ мытѣ (Краків, 1538 *АС* IV, 170); ѡста(в)уемъ коли бы $\bar{ч}$ лвкъ во(л)ны(и) пришо(л) за которого $\bar{к}$ нзя и сѣлъ на воли а выседи(в)ши волю хоте(л) засе прочъ по(и)ти, то(г)ды... маєть толко заслужи(в)ши... па(н)у своему ко(л)ко на воли седе(л) (1566 *ВЛС* 84);

(поселення людей, яких на певний термін звільняли від повинностей і податків) воля, свобода: ѡ(н) велъ насъ панъ Маръко дорогою до воли которая воля сидить ѡдле церъкви сѣвго Ильи (1546 *ОГ* 64 зв.); Чинили те(ж) к на(м) про(з)бу ѡколо выдава(н)я збѣго(в)... з ме(ст) и з во(л) и тежъ имѣне(и) (1566 *ВЛС* 133 зв.); а, побудовавши, почалися есмо обходити, яко у вѣ иншихъ воляхъ и местахъ..., то естъ шинкуючи пиво, медъ, горелку (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/І, 254); А то(с)

чины(л) по(д)пи(с) рѣкы в гологора(х) на ново(м) мѣстѣ на воли, А при де(р)жавѣ // еи мо(с)цѣ хо(д)кови(ч)ки пнѣ хорѣжиной (Гологори, 1630 *Служ. Покр.* з. 50-56); **воли садити, волю садити** — засновувати поселення, жителі якого тимчасово звільнялися від феодальних повинностей і податків: А волны будут князь Василей и князь Марко... в тых именах... прибавлят и розширят, на сырых коренех, и кгдеся их милости подобает, воли садити, на реках гребли сыпати, ставы займовати (Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 50); при которомъ урочищу, где тую волю садить почали, село до места Махновки будучое,... зъ ставомъ и зъ млыномъ... кгвалтовне отнялъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 377).

7. Вл.н.: а) особова: васи(л) воля (1649 *РЗВ* 179 зв.); б) географічна: село Воля (Городище, 1585 *АрхЮЗР* 1/I, 201); приехали на оную... Волю (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 356);

у складі вл.н.: **Грушова Воля:** Село Грушова Воля (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 374); **крывая воля:** ште(ц)... будѣчи в опеце ѿ дя(д)ка своє(г)... зъ име(н)ями... во(л)чковцами,... кривою волею... былъ взя(т) ш(т) тата(р) в поло(н) (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046, 92); **Кънегинина Воля:** я..., дворъ мо(и) поселити и село новое людѣми шсадивѣши и Кънегининою Волею прозъвати и на себе то деръжати мель (Люблін, 1592 *ККПС* 97); **сухая воля:** Ставъ... кѣ имению своємѣ сѣхо(и) воли приверънѣлъ (1552 *ОЛЗ* 188); **хрыпъская воля:** именѣтъ тоє село хрыпъская воля (1546 *ОГ* 17).

ВОЛЯНЕ *мн.* Селяни, які поселились на вільних землях або тимчасово звільнені від феодальних повинностей; *діал.* воляни: и кгрунты тые церковные... тымъ воляномъ-хлопомъ, кгвалтомъ посажонимъ, роздали (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/I, 505); ксендзъ Анѣтоний Янишевский...//... противъко месчаном, воляномъ и подданым яснеосвещеного кнежати его милости Стефана Святополка Четвертенского,... што на Воли передместской и на вѣсче мешкають,...//... оферовалсе правѣне чынити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 156-157).

ВОЛЯТИ *див.* **ВОЛѢТИ.**

ВОМАЛѢ *див.* **ВМАЛѢ.**

ВОМЕРЕТИ *див.* **УМЕРЕТИ.**

ВОМЕРТИ *див.* **УМЕРТИ.**

ВОМЕСТИТИ *див.* **ВМЕСТИТИ.**

ВОМЕТАТИ *див.* **ВМѢТАТИ.**

ВОМИТЫ *мн.* (*стп.* womity, *лат.* vomitus) (*хво-робливе викидання із шлунка через рот перетравленої їжі*) блювота: который... не розумеючи... абы то была труцизна... впалъ в великую болестъ, в которой болести вомины ему тяжкие // припали (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584-585); *Образно:* Сталося имъ слово Бжѣе воминамъ (Вильна, 1627 *Дух.* б. 359).

ВОМОВАТИ *дієсл. недок.* (кого, з чим) Пропо-вѣдувати (що), підтримувати (кого): "Не пришовъ емъ поверечи мирнущъ на землю, но мѣчь"... тай не лише што бы котрыи вѣрують на него (и) вому-ють ізъ правдовъ, што бы има(ли) спочивокъ (XVI ст. *НЄ* 86); такъ было право межи жидаы... ажъ кто метъ вомовати Христа, сего изъ церкве изъгнати (Там же, 110);

(кого за кого) намовляти: Изъ сего евангелія имаеме сякую науку: первое: (што) за платѣжъ будуть имати тоты люде, котрыи изъ правдовъ бѣз-нутють Иисусъ Христа и вомуютъ напередъ людей за Христа, за его честь (XVI ст. *НЄ* 84).

ВОМОРИТИ *див.* **УМОРИТИ.**

ВОМѢНИТИ *див.* **ВМѢНИТИ.**

ВОМѢНИТИСЯ *див.* **ВМѢНИТИСЯ.**

ВОМѢНЯТИ *див.* **ВМѢНЯТИ.**

ВОМѢНАТИСА *дієсл. недок.* (у що) Уважати-ся (чим, за що): пѣты и тобѣ ш(т)правованѣ непо-трѣбницъ зъ пре(д)речѣнныхъ Трѣбникѣвъ ш(т) Бга Вседержителя въ грѣхъ невомѣналося (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6).

Див. ще **ВМѢНИТИСЯ.**

ВОМѢСТИТИ *див.* **ВМѢСТИТИ.**

ВОМѢСТИТИСЯ *див.* **ВМѢСТИТИСЯ.**

ВОМѢСТО *див.* **ВМѢСТО.**

ВОМѢСТѢ *див.* **ВМѢСТѢ.**

ВОМѢТАТИ *див.* **ВМѢТАТИ.**

ВОМѢТАТИСЯ *див.* **ВМѢТАТИСЯ.**

ВОНИЙТИ *дієсл. док.* Увійти: Идѣте первѣе очиститесь огнемъ чистителнымъ, а потомъ вони-йдете въ ложницу мою (1603 *Пит.* 54).

Див. ще **ВНИЙТИ**.

ВОНІАТЬ див. **УНЪЯТЬ**.

ВОННИЙ див. **ВОННЫЙ**.

ВОННОСТЬ ж. (смп. *wonność*) 1. Запах: Коли єсть быть царь оу ѣдлѣ, нардусь мой даль єсть вонность свою, снопокъ мирры милои... межѣ персей моихъ пребывати будетъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50); на земли такожде цвѣтове разлѣчнои красоты, и дѣброи во(н)ности, едины на оутѣхѣ нѣздрамъ и вѣсемѣ тѣлѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17); Але якъ вѣннаа лоза квѣтнетъ зъ надво(р)а на роли, и чѣетъ вѣнность єи замкнѣное въ нѣчи(н)ю вино испѣлѣ квѣтнетъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 154); вѣни тѣла сѣтихъ вѣлбѣнныи; вѣдатѣ(!) дѣвнѣи сла(д)кости; вѣнности (Чернігів, 1646 *Перло* 166); одни [овочи] квѣтнѣтъ, дрѣвѣи зрѣють,... зрѣлыи на зѣмлю падѣють, а згнѣвши не смѣрдѣтъ але и пѣрохъ згнѣтъ овѣчу ѣного вѣлми въ сѣбѣ вѣдѣчнѣю вѣнность мѣетъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.); *У порівн.*: ѣто вѣнность сѣна мѣего якѣ вѣнность нѣвъ полѣвы(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 42).

2. *Перен.* Благѣдѣйний вплив (вѣри, науки): Вонность арома(т) кни(ж)ного читанѣа, дѣховнаа касѣа краснаго спѣванѣа. Нынѣ блѣгодѣаю(т) якъ ра(и)скии цвѣты (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 98); а вѣдѣ(ч)ною и(х) во(н)но(ст)ю и оутѣшны(м) дѣха сѣого запахо(м), смѣродливыи злѣости ѣ(т) дѣшъ ваши(х) ѣ(т)гонѣте (I пол. XVII ст. *УѢ Кан.* 79); Квѣтни жъ пѣлна лилѣю вѣнностей дѣховны(х), Оздѣровлѣй зѣпахѣмъ; роздѣмы оулѣмныхъ (Львѣв, 1642 *Бут.* 6); Запѣравды, и хлѣбѣ дѣшевный всѣ тѣе влѣсности бѣлѣость,... и вѣнно(ст) конѣчне мѣетъ ѣ(т) Лилѣи бѣрати (Київ, 1648 *МІКВС* 348).

Див. ще **ВОНЯ**.

ВОННЫЙ *прикм.* 1. Запашний, пахучий, духмяний: Гдѣбы кнѣжа якѣе въ дѣмѣ... вѣвойти хотѣлѣ... пѣрвѣй єго оухѣнѣдѣжѣть, избы оубѣютѣ, и пѣенѣкне пѣриздѣбатѣ а зѣпахѣми вѣнными накѣдатѣ (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 158); не коупѣлєсь мнѣ за сѣбѣро вѣнной трѣстины и пѣрѣчаа (поч. ХУІІ ст. *Проп. р.* 220 зв.); *parcephthon*, смола вон(н)ая (1642 *ЛС* 277); Вѣщъ далѣчайшаа тѣе тѣйны, єстѣ мѣро, кѣтѣрое зѣ олѣвы зѣ бѣлѣсамѣмъ, и инѣшими арома(т)ами во(н)ными змѣшѣанѣе бѣвѣетъ чѣненѣо (Львѣв, 1645 О

тѣйн. 28); Зрѣдѣла зѣмла зѣлѣе зелѣное на оужѣтѣки... квѣты рѣскѣшныи и вѣнныи рѣжанѣи дрѣва (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.).

2. *Перен.* Гарний, пѣкрасний, чудѣвий: Хтѣ бы ѣного мѣра, ѣного вѣнѣного нѣ(с)ного ѣ(т)... иса пѣвоуѣного ѣлѣйкѣ оучѣстникѣмъ бѣти не хотѣлѣ (Острѣг, 1598 *Отп. КО* 30 зв.).

ВОНПЕНЕ див. **ВОНПЕНЕ**.

ВОНПЛИВОСТЬ див. **ВОНТПЛИВОСТЬ**.

ВОНПЛѢТИ див. **ВОНТПИТИ**.

ВОНТЛИВОСТЬ див. **ВОНТПЛИВОСТЬ**.

ВОНТЛѢТИ див. **ВОНТПИТИ**.

ВОНТПЕНЕ, ВОНПЕНЕ, ВОНПЕНЬЕ, ВОНТПЕНЬЕ, ВОНТПЛЕНЬЕ, ВУНТПЕНЬЕ с. (смп. *wątpienie*) сумнѣв, ваганнѣ: недѣдѣмѣнѣе, вон(т)-плѣнѣе (1596 *ЛЗ* 60); Вшѣлѣкѣй пѣжитѣкѣ кѣтѣрый // ко(л)вѣкѣ пѣрѣчѣоныхъ зѣзѣкѣвѣ Гра(м)мѣтѣки чѣнѣитѣ зѣвѣкѣлы, бѣ(з) вонтпѣнѣа и Славѣнскаа вѣ свѣемѣ зѣзѣцѣ славѣнскомѣ оучѣнѣитѣ мѣжѣетъ (Євѣе, 1619 *См. Грам.* 2-2 зв.); Сѣмнѣнѣе: Вон(т)пѣнѣе, вонтпѣиво(ст) (1627 *ЛБ* 119); Истиннѣо, извѣстѣно, иѣсте, бѣзѣ вѣнтпѣнѣа (Там же, 163).

Див. ще **ВОНТПЛИВОСТЬ**.

Пор. **ВОНТПИТИ**.

ВОНТПИТИ, ВОНПЛѢТИ, ВОНТЛѢТИ, ВОНТѢПИТИ, ВОНѢТЛИТИ, ВУНТПИТИ, ВѢНТПИТИ *дѣєсл. недѣк.* (смп. *wątpić*) (ѣ ѣо, у (ѣ) чѣму і бѣз додѣтка) матѣ сумнѣв, сумнѣватѣся (у чѣму), *дѣал.* вонпѣитѣ: вѣ том не пѣтѣрѣба вонтпѣитѣ иж сѣ и бѣрата наші не скѣпат на дѣчѣивоѣе и славнѣо Вашѣй Мѣлости торгѣти (Варшава, 1568 *AS VII*, 306); недѣдѣмѣвѣаюсѣ, // зѣдѣмѣвѣаюсѣ, вѣ(н)тпѣлю (1596 *ЛЗ* 59-60); Блѣзѣнѣ бы тѣо кѣждѣй тѣакѣвый бѣитѣ мѣселѣ, єсли бѣ дѣля тѣого,... ѣ рѣчи дѣбрѣ вѣдомѣй мѣлѣ вонтѣпѣитѣ! (Вѣлѣдѣмир, 1598-1599 *Вѣдн. ПО* 1105); ащѣ(ли) гѣ бѣи(з)вѣли(т), пѣшлѣмо чѣрѣ(с)... па(н) с(т)рои(чѣ)... и дѣля тѣо(г) абѣ є(с)тѣ ...вѣ тѣо(м) не вѣ(нт)пѣли (Сѣчава, 1599 *ЛСБ* 345, 1); Не во(н)тпѣачѣ мѣвлѣю, ѣлѣ єрѣтѣкѣ(м) загѣрожѣаю (Київ, 1625 *Злат.Н.* 130); Оусѣмнѣвѣаюсѣ: Сѣмнѣа вѣнтпѣлю, тѣрѣбѣдѣа (1627 *ЛБ* 141); я... не во(н)плѣ вѣ Ми(л): ла(с): тѣбѣей Па(н): и вѣ самѣой пѣрирѣжѣбно(и) лѣю(д)скѣости (Чернігѣв, 1646 *Перло* 6 нѣнѣум.); (ѣо) пѣдѣдаватѣ пѣд сумнѣв: А пѣлѣнѣипѣтѣнтѣ пѣо-

водовое стороны... протестова(л)се..., же такими позванная сторона зволючи(т) дилиациями, абы инт-тегритати кгрунтьтовъ поводовое стороны... не шкодили, ани правные поступьки и добреде(и)ства ...вонтьтлили (Київ, 1643 ДМВН 265);

(без додатка) не бути впевненим: спсите(л) нашъ в то(т) днь четвертковый на високо(ст) встоупилъ нб(с)ноюю, але якого дна и якой годины тое са стало ажъ до сего часъ вонтпа(т) многіе для невѣдомости (поч. XVII ст. *Проп. р.* 200);

(чого) вагатися: обачивши его ве(л)можно(ст) нѣчого не вонтпили в̄ сты(х) ев(г)ліахъ написати блюзнѣрствъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 141).

ВОНТПЛЕНЬЕ див. **ВОНТПЕНЕ**.

ВОНТПЛИВЕ присл. (смп. wątpliwie) невпевнено, з сумнівом: вѣдаючи звѣща не вонтпливе, же якъ посторога тогѡ Закона,... справдетъ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 162); а еслибы // вонтпиль ѡ пѣвной личбѣ, тогды во(н)тпливе маеть мовити (Львів, 1645 *О тайн.* 75-76).

Див. ще **ВОТПЛИВО**.

ВОНТПЛИВОСТЬ, ВОНПЛИВОСТЬ, ВОНТЬПЛИВОСТЬ, ВОНЪТПЛИВОСТЬ, ВОНЪТПЛИВОСТЬ, ВОНЪТПЛИВОСТЬ ж. (смп. wątpliwość) те саме, що **вонтпене**: сторона обжалованая ставила свитков..., которые готовыми ся быт оферовали довести на слова и повест свою, а бачачи есмо... вотпливост(!) доводов, стороны поводовое до поконаня стороны позванное не допустили (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 407); она [кграмматика] есть ключе(м) выроздмѣню. ѡ(т)ворѣючи, и ѡказѣючи всѣкіи вѣ(н)тпливости,... свѣ(т)лый чиначи рѣзд(м) чл(в)чій (Вільна, 1596 *Грам. З.* 3); А и(ж) тоую ко(н)федерацию нѣкоторые в̄ во(н)тпливость приводити,... звѣкли(Острог, 1598-1599 *Апокр.* 22 зв.); а где нѣмашъ жа(д)ное воу(н)тпливости, для чо҃гобыса ѡ(т)рѣкати пристоало (Острог, 1607 *Лѣк.* 69); Не мой то судъ кладу, але синодовъ... которыхъ неможная речъ кассовати и знести... безъ вонпливости карности и клятвы (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 688); Чинъ сщѣнниче(с)тва, и(ж) ест̄ та(и)ною ѡ(т) Ха̄ Спса̄ ѡстановленѡю, во(н)тпливости жа(д)ное нимашь (Львів, 1645 *О тайн.* 125).

ВОНТПЛИВШИЙ прикм. в.ст. Невпевненіший: не быть ничего певнейшого каждому человеку надъ смерть и вонтпливого и таемнейшого надъ часть смерти (Літович, 1582 *АрхЮЗР* 7/I, 32).

Пор. **ВОНТПЛИВЫЙ**.

ВОНТПЛИВЫЙ, ВОНТЬПЛИВЫЙ прикм.

1. Сумнівний, непевний: и с тымъ пан Потоцкий... до Его Крелевской Милости ехал, бо нас того частокрот ведомост и слѣхи... доходят, а замок, в бѣдованю... вонтпливый маемъ (Вінниця, 1569 *AS* VII, 324); а за то речъ вонтпливаа, же в тѣхъ антихристъ седѣти боудеть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 84 зв.); И придаеть, Не вонтпливаа бовѣмъ е(ст) речъ, ижъ если бы то речъ была смѣшнаа, и овоцѣ и пожиткѣ нѣмаючаа (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 162); Если трѣдный а вонтпливый оу тебе сѣдъ обачишь межи кровью а кровью... Встань а встѣпи на мѣстце, которое обралъ г(с)дѣ бгъ твоѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 153 зв.).

2. У знач. ім. Той, хто сумнівається у чомусь: А до дши належачіи сѣт̄ тѣи, вѣстѣпногѡ направити, неѣмѣтногѡ наѣчити, вонтливомѣ порадити (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 909).

Див. ще **ВОНТПЯЧИЙ**.

Пор. **ВОНТПЛИВШИЙ**.

ВОНТПЯЧИЙ, ВОНТПАЧИЙ дієприкм. у знач. ім. Той, хто сумнівається: игѣме(н)... мае(т)... промышляти..., я(к) боязлив(м) ср(д)ца додавати, я(к) во(нт)пячи(х) правдою вѣры//ѡсвѣчати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1. 69-70); Дамаскинъ... вѣрнымъ подаеть до оужива(н)а, которое то слово якъ в̄ то(м) нашо(м) пре(д)ложе(н)ю, кождомѣ любо вонтпѣчемѣ,... ѡчи и рѣздмѣ отвори(т), самъ тогъ прочитавши ѡного дознаеть (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 153).

Див. ще **ВОНТПЛИВЫЙ**.

ВОНТРОБА, ВОНЪТРОБА ж. (смп. wątroba) нутроці; легені: По забитю баранка вонтрѣбы ядѣли (Вільна, 1620 *Лям. К.* 11); тая трутизна и тотъ ядъ такъ его дренчилъ, же вонътробу и плюца вси кавалъками з него выкинуло (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/II, 585); кровю хрипает и вонътроба з него кавалъками кашълем и хрыпотою през усьта выпадаетъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 537).

Див. ще **УТРОБА**.

ВОНЪ¹ *див. ОНЪ.*

ВОНЪ², ВОН, ВОНЬ, ВЪНЬ *присл. (від якого-небудь місця, за межі чого; у невизначеному напрямі, куди-небудь)* геть: бѣсъ... вышо(л) вонъ ис церкви въ притворѣ (1489 *Чет.* 102 зв.); вже на дорозе пришла вам вест, иж вси земаѣ..., поймавши... земанина Брасловского,... з Брасловла вон выгнали (Вільна, 1541 *AS IV*, 278); А онъ пакъ розказалъ всѣмъ абы вышѣли вонъ (1556-1561 *ПС* 252 зв.); а тоѣ троудно во(н) и с храмины выносити, чого в домоу не маѣшь (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 219); а вунъ учинивъ батугъ изъ пересуче, и выгнавъ вонъ тыхъ, што продавали и куповали у церкви (XVI ст. *НС* 99); Если ж христіанство добро, якож ест, пребывайтежъ в нем, а если не добро, идѣте жъ вон (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); заразомъ ихъ аггловѣ бжїи, заврѣнѣтъ оу самои брѣмы: и выпхнѣтъ вонъ за мѣсто (Почаїв, 1618 *Зери.* 70); много тепе(р) естъ и ста(р)ши(х) ѣ на(с), которые ляда причинѣ да(в)-ши во(н) з мона(с)тыра высылаю(т) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); Тождъ оучини(л) Петръ с(т): ижъ запрѣлсѣ Ха Пна, пото(м) шѣ(д) вонъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 906); Іосифъ приказалъ абы вси вонъ вышли (серед. XVII ст. *Хрон.* 72 зв.).

ВОНЪТЛИТИ *див. ВОНТПИТИ.*

ВОНЪТРОТИКЪ *ч. <?>: за вонътроти(к) на га(н)кѣ(р) fr. 13 (Львів, 1634 ЛСБ 1054, 10).*

ВОНЫ *див. ОНЪ.*

ВОНЬ *див. ВОНЪ².*

ВОНЬЯ *див. ВОНЯ.*

ВОНЮЧИЙ *прикм.* Смердячий: онъ... разжеглься гнево(м) великимъ ѡ тьи двѣ словѣ злого пса вонючего несторїя (1489 *Чет.* 49 зв.); стоудъ ми еси и мерзость вонючая (Там же, 56).

ВОНЯ, ВОНА, ВОНЬЯ *ж. 1. (приємний запах)* аромат: воня оустъ твоихъ яко раискихъ яблокъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); И бы(л) Іоан(н) ѡблече(н) влѣсы ве(л)блѣжыми... еп(с)пи... блгоуха(н)ными вѣнами. по вѣшемъ перфѣмами, помѣзючїи сѣ, запрещѣніе да прїймоу(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220); Аромѣты: Вонѣ, пахнѣчїи рѣчи: перфѣмы (1627 *ЛБ* 181); Рѣклъ гсѣдъ до Моисѣа... абы мнѣ вѣзли... вонны рѣчи на масть, и кажѣнѣя доброй вѣни (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.); *У порівн.: Се*

вѣна Сна моѣго якѡ вѣна нѣвъ полных (Київ, 1648 МКСВ 350).

2. (неприємний запах) сморід: и засъ мѣси(т) быти смра(д) вонѣ тоѣ нечистое, водѣ ѡ(т) стѣ(д)нѣ злого и преле(с)тного мдровѣнія испѣщеноѣ (1599 *Виш. Кн.* 213 зв.); Гды(ж) якъ Тѣло, не бѣде(т) ли со(л)ю потра́сено, згниваѣтъ и засмѣржаѣтсѣ, такъ же всѣмъ ѡ(т) тѣжкои вонѣ ѡ(т)ворочѣтисѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 6); nidog, ѡ(т) печеного мяса смро(д); воня (1642 *ЛС* 280).

3. Перен. Благодійний вплив (вѣри): На вѣрокъ гѣднѣй, Чїстои Паллѣды, Днѣсь зъ виридѣровѣ Рѣйскїѣ Дрїады; Вдѣчныхъ запаховѣ вонѣ оупросѣте: Тамъ принесѣте (Львів, 1642 *Бут.* 7).

4. Перен. Нечисть: Тут ѣтѣшайсѣ, брате рѣсине, вѣрнѣй истине, котрый сѣ не далъ извести тѣмъ проклатѣмъ владыкамъ ѡтступникамъ, до вонѣи проклатое римское приступившимъ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 79).

Див. ще ВОННОСТЬ.

ВОНЯТИ, ВОНАТИ, ВЪНАТИ *дієсл. недок. (із чого) (видѣляти неприємний запах, погано пахнути)* смердѣти: Та(к)же коли комоу изѡ (р)та вѣнаѣ(т) гризи мату на(д)щѣ ср(д)цѣ порану (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8 зв.) вонати foeteo, puteo (I пол. XVII ст. *Своб.* 19); redoleo, воняю (1642 *ЛС* 348).

ВОНА *див. ВОНЯ.*

ВОНАТИ *див. ВОНЯТИ.*

ВООБЕЦЪ *див. ВОБЕЦЪ.*

ВООБРАЖЕНЕ, ВООБРАЖЕНІЕ *с. 1.* Малунок, зображення: преславно бы(с) чюдо страшного ѡбраза подобіе неизмѣно первого воображенїя вѣдѣнію воследоуя (1489 *Чет.* 269).

2. Образ: знашли воображене Хрїстово и другое воображене Пречистое над олтаремъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 66).

ВООБРАЗИТИСѦ *дієсл. док. (на чому)* Відбитися, відобразитися: составы на оброусѣ вообразилисѣ (1489 *Чет.* 267).

ВООКОЛЬ *присл.* Навкруги, довкола: Тѣю зѣмлю бѣдете мѣтъ вѣдлѣ(г) гранїцы ѣи вѣоколь (серед. XVII ст. *Хрон.* 150).

ВООРУЖАТИ *дієсл. недок. (цсл. вѣоружати)*

1. Озброювати: perarmo, as, вооружаю (1642 *ЛС*

Пор. **ВОПЛОТИТИСА.**

ВОПЛОТИТИСА, ВЪПЛОТИТИСА дієсл.

док. (цсл. въплътитиса) (прийняти людську подобу) втілитися: ѡдинъ сшо(л) на землю несочтеною своєю мл(с)тью воп(л)отивъса ѡ(т) (д̄)вци м̄рии (1489 Чет. 252); Явно ижъ кгда са въплотилъ и въчлчилъ, тогды вѣдѣ(н) и ѡсазанъ бѣти извѣли(л) (Київ, бл. 1619 Аз. В. 79).

(бути вираженим) проявитися, появилися. Образно: сл̄нце тоє родѣлоса на свѣтѣ, кг(д)ы са воплотило, пре(з) весь бѣгъ живѣчи ворѣчалоса зашло за(с) кгда оумѣрло было (поч. XVII ст. Проп. р. 203).

Див. ще **ВОПЛОЩАТИСЬ, ВОПЛОЩИТИСА.**

ВОПЛОЩАТИСЬ дієсл. недок. (цсл. въплъщатиса) (приймати людську подобу) втілюватися: ѡ(т)кдѣ была см̄рть за грѣхъ соудо(м) б̄жиимъ ѡ(т)тоу(ль) же ннѣ жизнь и животъ х(с)ъ воплощает(с)ь (1489 Чет. 161).

Див. ще **ВОПЛОТИТИСЯ, ВОПЛОЩИТИСА.**

ВОПЛОЩЕНИЕ, ВОПЛОЩЕНЕ, ВОПЛОЩЕНИЕ, ВОПЛОЩѢНИЕ, ВЪПЛОЩЕНІЕ, ВЪПЛЪЩЕНІЕ с. (цсл. въплъщение) 1. (виявлення в людській подобі) втілення: ра(д)уиса... гавриле воплощѣнию б̄жию (1489 Чет. 77); боже(ст)во бо не ѡписано и невыображено то(л)ко воплощение х(с)во видимое (Рогатин, 1591 ЛСБ 158); дорога моужа... в пан̄нцѣ, або в мѡлодости, значи(т) таємницѣ воплощеніа, котораа всю лю(д)скѣю оумѣнтно(ст) и зн̄аемо(ст) переходи(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 198); Ты преч(с)тѣю Двѣ... в̄ раздѣмъ просвѣщаешъ, и Въплещеніе слѡва Бж̄їа тоби ясноу възвѣщаешъ (Чернігів, 1646 Перло 43).

2. Різдво (як календарна дата): Писано 8 Мѣлцехъ въ сватомъ евангелю, рокѣ Божего нарѡжена Исѡса Христа, ѡтъ воплощена Спаса нашего, тиса-ча патсотъ чотыредесатъ второго, мѣсеца маа дватцатъ и третего дна (Мільці, 1542 АС IV, 314); въ Льѡвѣ, в друк̄рни Братской... Рѡку ѡ(т) Въплъщеніа Г̄на ах̄сі (Львів, 1616 Бер. В. 65); В Лѣто сзд̄аніа Мира, з̄рм. Въплъщеніа же Ба̄ слова ах̄лв (Київ, 1632 МКСВ 267); Во Льѡвѣ... Рѡкѣ с̄ пс̄ителноѡ Воплещеніа Г̄(с)дна ах̄мс (Львів, 1646 Зобр. 3 зв); **воплощение сына божия** — Різдво,

календарна дата: Данъ зъ монастыра Терехтимирова, року ѡтъ сотворения света 7129, а ѡтъ воплощения Сына Божия 1621 (поч. XVII ст. КЛ 90).

3. Зображення рїздва Христового: образъ воплощения, на томъ образе венцовъ 4, перлы сажены (Локачі, 1593 АрхЮЗР 1/1, 367); Кре(ст) завѣси(с)-ты(и)... а з дрѡго(и) стороны воплощение рытое, з ла(н)цѣшко(м) (Львів, 1637 Инв. Усп. 4 зв.).

ВОПЛОЩИТИСА дієсл. док. Те саме, що **воплотитиса** в 1 знач.: преблг(с)вена еси б̄че двѡ. воплощимъ бо са ис тебе ядъ плениса (1489 Чет. 324).

Див. ще **ВОПЛОЩАТИСЬ.**

ВОПЛЬ, ВОПЛѢ, ВЪПЛЬ ч. (цсл. въплъ) розпачливий крик, лемент: здрѣмались в̄сѣ и, зас̄ноули в плѣночи же стал̄са въплъ (1556-1561 ПС 105); не естъ то(т) гра(д), не естъ мѣсто, гдѣ бы есте плачу и рыданіа, стогнаніа и вѡпла... людеі и дш̄ъ не напѡлнили (Острог, 1598 Отп. КО 15 зв.); Клічъ: Комѡдіа, крѣк̄, вѡплъ, гѣк̄, вѣреск̄ (1627 ЛБ 53); З̄ тажк̄имъ вѡплемъ до тебе П̄ане мѡй волаю (Львів, 1631 Волк. 17 зв.); Тако со уничиженіемъ глаголешъ не пастыря слово, но яко наемниче, со вѡплемъ... насъ... возвратити въ паствину свою усилуешъ (Путивль, 1638 АЮЗР III, 11); vociferatio, вопль, крикъ вопиеніе (1642 ЛС 417).

ВОПРЕКИ, ВПРЕКИ присл. (цсл. вѡпрѣки)

1. Наперекір, всупереч: азъ же не противлю(с) братоу и вопреки не гл̄ю (1489 Чет. 238).

2. Навпаки: двокрѡтное тоє оудареніе бѣло не в̄ едно мѣсце, а̄ле впрѣки накрестъ (Київ, бл. 1619 О обр. 71).

Див. ще **ВПРЕКО.**

ВОПРОСИТИ, ВЪПРОСИТИ дієсл. недок. (цсл. въпросити) (кого, кого о чім) запитати: Вопросы латинника... егда ся случит кому от православных с ним в бесѣду внийти, да даст исповѣдание своеа вѣры, како вѣрит (1588-1596 Виш. Кн. 129); И коли юже был на свободе, спросил его... мучитель тыми словы: "Для чего еси вчера без мучения так зараз не учинил, ато еси невиннѣ мучитися дал?" (Унів, 1605 Виш. Домн. 194); И аще вопросит его кто отлучению себѣ от мира вины, обрящет извѣт, прощения не имущ

(1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); тогдѣ Пилѣтъ оумилѣса и призвѣ сѣтника, и вѣпросѣ егѡ аще оуже оумре Ис̄ (Чернігів, 1646 *Перло* 92).

Див. ще **ВОПРОШАТИ, ВПРАШАТИ.**

ВОПРОСЪ, ВЪПРОСЪ ч. 1. (звернення до кого-небудь, щоб одержати відповідь) питання: Антіхристо(в) пріход(д) блізько чѣйте, Протівѣ вопро́совъ ѡ(т)вѣты готѣйте (Львів, 1591 *Просф.* 75); Мудраго латынника вопрос. Прежде, для чего глупы и неразумны есте, небожента русинцы, иж не хочете до нас приступить, жебысмы были едно (1608-1608 *Виш. Зач.* 205); Вопро́съ. Чого потреба, до ко́ждои тайны (Львів, 1642 *О тайн.* 1 зв.); **вопросъ мучения** — (опитування для з'ясування чогось) допит: Сей же, который брата простити не хотѣл, на первом вопросѣ мучения отскочил и Христа ся отрекл и идолом жертвовал (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194).

2. (справа, предмет, які вимагають обговорення, уваги) питання: А што пише(ш) и(ж) ипати(и) пописа(л) нѣкакіе вопросы рѣсина з лахо(м) споминаючи бы(т)но(ст) нашѣ ѣ ви(л)ни якобы з лю(т)-рами неперес(с)таваючи з ними переставаемо на чо(м) са ко(ж)ды(и) ѡмылае(т) (Львів, 1599 *ЦДІА Лн.* 823, 3, 67, 6); Прошѣ имене(м) бжѣимъ и напоминаю абысте не доптали ногами знаменѣа кр(с)та хва в церкви своей. Гды(ж) Афанасій стѣ(и) ѣ квестіа(х) або вѣпросе(х) и ѡ(т)вѣтахъ написалъ абысмо наше(д)ши кр(с)тъ на зе(м)ли розбѣрали его на двое и покидали (Скит, 1633 *ЛСБ* 520).

ВОПРОШАТИ, ВПРАШАТИ дієсл. недок. (цсл. вѣпрашати) (кого) питати, запитувати: блгѣвѣрнии мужи... оувидели .д̄. чер(н)ци почали вопрошати и(х) (1489 *Чет.* 196); Вопрошаю ѣбо ва(с) ксе(н)дзове би(с)кѣпи... где е(с)те са того дошѣпали, и дочитали (1598 *Виш. Кн.* 281); вопрошаю(т) его. що тѣ дѣрѣно мовишь (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 111 зв.); Вратаріе нб(с̄)ныи вѣпрашаю(т); Кто сѣй Црѣ славы, Емѣ же Рѣзы кривавы (Чернігів, 1646 *Перло* 43 зв.).

Див. ще **ВОПРОСИТИ, ВПРАШАТИ.**

ВОПХНУТИ дієсл. док. (у що) (спонукати до участі в чому-небудь) втягнути, втягти (кого до чого): Снѣтъ шалѣнецъ ѡный шоука(л), якъ бы гѡ

могль в словѣ яко(м) оуловѣти, як бы тако́го котрѣй протівъ законови оучѣтъ... в тое жѣ самѣе и пѣна збавѣтеля вопхнуѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 93 зв.).

ВОРАЗУМѢТИ *див.* **ВРАЗУМѢТИ.**

ВОРВОЛЪ, ВОРВУЛЪ ч. *Діал.* Ворвѣль "пухир на шкірі". Вл.н.: Ярема Во(р)ву(л) (1649 *РЗВ* 175); Фе́до(р) Ворво(л) (Там же, 180 зв.).

ВОРГУНЪ ч. *Діал.* Вергун "солодке печиво". Вл.н.: Фе(д)ко Воргѣнъ (1649 *РЗВ* 133 зв.).

ВОРИФЪ ч. Назва рослини: borith, вориѡъ зѣлие (1642 *ЛС* 104).

ВОРОБЕЙ, ВОРОБІЙ ч. 1. Горобець: А кды жена ѡ(т) моужа своего бѣгае(т) поимивши воробѣа. выими з него ср(д)це. и да(и) еи и(з)ясти (XVI ст. *УТ* фотокоп. 12); птица воробей (2-а пол. XVI ст. *ЛА* 189); Кѣра: Пта́шокъ, по Елли(н): а воробѣй, по Герѡн: (1627 *ЛБ* 55).

2. Вл.н.: У Нестера Воробѣя... взели... вепровѣ три кормныхъ (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/І, 280); а (з)с по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х)... нико(н) проци(к)... воробе(и) паве(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 12 зв.); семе(н) воробе(и) (1649 *РЗВ* 305 зв.).

Див. ще **ВОРОБЕЦЪ, ВОРОБА.**

ВОРОБЕЦЪ ч. 1. Горобець: Врѣбій: Воробѣцъ (1627 *ЛБ* 17); Птіца: Пта́къ, воробѣцъ. або Пота (Там же, 103); *У порівн.*: Сѣди яко сѣного(р)лица ѡсиротѣлаа. або яко воробе(ц) ѡпѣстѣлий (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 56).

2. Вл.н.: грыщъ воробецъ (1649 *РЗВ* 193).

Див. ще **ВОРОБЕЙ, ВОРОБА.**

ВОРОБІЙ *див.* **ВОРОБЕЙ.**

ВОРОБЛИКЪ ч. Горобчик: Птічыщъ: Птічка, воробли(к) (1627 *ЛБ* 103).

Див. ще **ВОРОБЧИКЪ.**

ВОРОБЧИКЪ ч. Горобчик: Птічыщъ: Птічка, воробли(к), чикъ (1627 *ЛБ* 103).

Див. ще **ВОРОБЛИКЪ.**

ВОРОБЬЄВЪ, ВОРОБЬЄВЪ *прикм.* Горобиний. ♦ **воробьево сѣма** *див.* **СѢМЯ;**

у складі вл. геогр. назви **воробьева Лоза**: Лаврынъ носовъски(и)... ѡповеди(л) врочыщо долъ которого прозываютъ воробьева Лоза (1546 *ОГ* 79 зв.).

Див. ще **ВРОБЛИЙ.**

ВОРОБА с. Горобець: едно еще ѿ ратѣлахъ (!) рожества х(ст)ва не е(ст) ли са с' чогѡ дивова(ти), с котѡры(х) са и сáми полáцы смѣю(т) стáтечнѣи, а добрѣ ѡченѣи, ѡ котѡры(х) спомѣнаю(т) птáхы, гоу́си, голоу(б)цѣ, воробáта и ины(х) покáрмовѣ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 161 зв.).

Див. ще **ВОРОБЕЙ, ВОРОБЕЦЪ.**

ВОРОВАТЬСА дієсл. недок. (чого) Те саме, що **вароватися**: а штоко́лвекъ пѣрѣа и лѣскѣи не мáе(т) тѣи сѡтъ обрыдлѣи, мáса ихъ ёсть не бѣдете а здѡхлинѣ ворѡватьса бѣдете (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

ВОРОГОБѢЙСТВО с. Вбивство ворогѣв: ѡто(ж) тотѣи жѣны ѡставити. а дѣтѣи тѣи. я(к) клѣветы зависти ненависти ворогобѣйства. и жебы не ѡсоуж(д)али ближнѣхъ свои(х) і инѣи злыи рѣчи котрѣи засмоучаю(т) о́ца нѡ(с)ного (к. XVI ст. *УС* № 31, 20).

ВОРОГОВАНЕ, ВОРОГОВАНЬЕ с. Ворогування, ворожнеча: вра(ж)да вороговане або гнѣване (2-а пол. XVI ст. *ЛА* 180); Врáжда: Ворогованье, гнѣвъ, неприáзнь, нена́висть (1627 *ЛБ* 17).

Див. ще **ВОРОЖСТВО, ВРАЖДА, ВРАЖДОВАНЕ.**

Пор. **ВОРОГОВАТИ.**

ВОРОГОВАТИ, ВЪРОГОВАТИ дієсл. недок.

1. (*перебувати у ворожнечі*) ворогувати: вра(ж)дѡ́у бѣ(з) пра(в)ды, ворогѡ́у неслѣдшне (1596 *ЛЗ* 37); Врáждѡу: Ворогѡ́у (1627 *ЛБ* 17).

2. (на кого, на що) Виступати проти (кого, чого): И пáве(л) стѣ́ий мѡви(т).телѣсное мѡдрѡвáніе ворогѣ(т) на бá и зáконѡ бѡже́мъ не покáра́е(т)са анѣ́ мѡже(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 20 зв.); али Христѡ́сь такѣ́ лишивѣ́, атѣ́ проповѣ́даеме на кождѣи́ часѣ́, тай дея́кимъ е́сть лѣ́нусть, та воро́гують на правду (XVI ст. *НС* 82).

3. (кому і без додатка) Бути, вважатися ворогом: пеле́ка(н), пта(х) е́сть в' е́ги(п)тѣ́, подѡ́(б)ны(и) бѡсѡ́лови, котѡ́рѣи в пѣ́стѣни ра(д) мѣ́шкати, котѡ́ромѡ́ зміи вѣ́рогѡ́у(т), и дѣ́ти его́ оу́ме(р)щв́лáють (1596 *ЛЗ* 61); Земла́ котрáа́ мѣ́стцемъ́ бы́ла́ д́лá вы́гнáнцѡ(в), Таа́ спосо́бна е́сть д́лá нѡ(с)ныхъ́ мешкáнцѡ(в) И́ котрáа́ прѣ́дъ́ тымъ́ зáвше́ ворогѡ́вана́ Та́а́ ю́жъ е́сть покѡ́емъ вѣ́чнымъ́ варѡ́вана (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 81).

Див. ще **ВРАЖДОВАТИ.**

ВОРОГЪ, ВОРОГЪ, ВЪРОГЪ ч. (*той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь*) ворог, недруг, неприятель: не повиньни бѣдемъ злымъ́ нашимъ́ ворогомъ́ (1489 *Чет.* 290 зв.); реклѣ́ гъ́ гѣ́и мо́емо(у) сѣ́ди о́ десно́ую́ мене́ ажъ́ // поло́жоу воро́гы твоа́ по(д)но́ж'ко(м) но́гъ твои(х) (1556- 1561 *ПЄ* 96 зв.-97); Если́ голоде́нь ворогѣ́ твуй, на́годуй его́ (XVI ст. *НС* 220); врагѣ́, во́рогъ (1596 *ЛЗ* 36); бѣ́дѣчи по́вин'ни́ якъ́ дрѣ́ги Задѣ́ржати́ сѣ́лами́ свої́ми здо́рове: з' дрѣ́га Во́рогъ, з' Бра́та Во́лкъ, ста́рое послѡ́в'е (Вільна, 1620 *Лям. К.* 5); Врáгъ: Во́рогъ, не́пріа́тель (1627 *ЛБ* 17); Boday woroha napala tuha Sczo myni rozluczaiet milenkoho druha (серед. XVII ст. *ЗНТШ* LXXIV 133);

(*супротивник на війні, у воєнних діях*) ворог: ма́емо́ ѡче́кива́ти и во́рога. и ю́(ж) по́мáлѡ́ ма́лѡ́ вы́сылáе(т) прѣ́(д) со́бо́у пере́до́е(ж)дѡ́ж(в), абы́ на го́то́вое прише́(д)ши́ о́ста́но(к) по́лови(л) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 51); бѣ́детъ́ ѡ́ное́ Ла́ба́рѡ́мъ, кѡ́ вше́ла́кимъ́ Во́йскомъ́ не́пріа́телскимъ́ щасли́ве прѣ́дъидѡ́че́е и прова́да́че́е: бѣ́де(т) зна́(к) звѣ́та́зтва́ всѣ́мъ́ во́рогомъ́ (Київ, 1632 *МКСВ* 269);

(*ідейний, принциповий противник чого-небудь*) ворог: Дяву́лѡ́, ворогѣ́ вашѣ́, я́ки ле́въ ры́чучи, ходи́тъ ну́чѣ́ и де́нь, ищучи́, ко́го бы́ проже́рь (XVI ст. *НС* 152); áле́ х́с... за́(в)жды́ сѣ́ди(т) на пра́ви́цы ба́, ждѡ́чи а́(ж) по́ки по́лѡ́жени́ бѣ́дѡ́(т) во́ро́гове́ его́ по(д) но́ги́ его́ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 91); І́ я́вѣ́но и та́́йно́ це́ркѡ́и воро́га́ми, абы́ наре́кли́са зе́мными́ па́нами (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); тѣ́хого́ бѡ́вѣ́(м) и по́ко(р)ного́ п́на́ нао́уко́ю пого́(р)дѣ́вши, а сѡ́б́кого́ и ти́ра́на неспо́кѡ́йного́ и на́шего́ сп(с)е́ні́а во́рога́, роска́за(н)á вше́ла́кі́е чѣ́нишь́ (Остро́г, 1607 *Лѣ́к.* 12); **ворогѣ́ душе́вный** — (*людина з протилежними поглядами, віруваннями*) духо́вний ворог: Стра́шли́ва е́сть во́рогѡ́(м), те́ле́снымъ́ ѡ́брѡ́на, Стра́шли́ва и дѡ́ше́внымъ́, на Ге́лмѣ́ ко́ро́на (Львѣв, 1642 *Бут.* 1 зв.).

Див. ще **ВРАГЪ.**

ВОРОЖА ж. Те саме, що **ворожба**: не вѣ́рмо́ бра́та оу́во сны́ оу́ воро́жи вѣ́стрѣ́чи (1489 *Чет.* 119 зв.).

Див. ще **ВОРОЖКА¹, ВОРОЖЪНЬЕ, ВРОЖ-**

БИТСТВО.

ВОРОЖБА ж. Ворожба, ворожіння: кды одинъ з ни(х) коубокъ золотый іоуифови в' в(о)рожбѣ потрібный потаємне бы(л) оуза(л); сто(а)ли тоу(т) впрѣдѣ боачиса в' велико(м) фрасѣнкоу бѣдоучи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 152); И пошли тѣды старшіи. Молвіты и мадіяны, маючи в рѣка(х) заплѣтѣ ворожбы (серед. XVII ст. *Хрон* 141 зв.).

Див. ще **ВОРОЖА, ВОРОЖКА¹, ВОРОЖЪНЬЄ, ВРОЖБИТСТВО.**

ВОРОЖБИСТЫЙ *прикм.* (який стосується ворожби) ворожильний: Августъ: Лат: є(ст) ѡ(т) Ворожбісто(г) названий, або ѡ(т) множенъа (1627 *ЛБ* 183).

ВОРОЖБИТЬ, ВОРОЖЪБИТЬ ч. 1. Ворожит: волхвъ ворожитъ (2-а пол. XVI ст. *ЛА* 179); А если бы былъ который(и) попъ чаровъникъ или ворожби(т)... ѡповедати его епископѣ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); члкъ... бѣжитъ... до // воро(ж)бита (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 135 зв.-136); Влѣхвъ: Влѣшебни(к), чаровни(к), ворожитъ, вѣщо(к), заклиначъ, чорнокнижникъ (1627 *ЛБ* 20).

2. Вл.н.: Иванъ Ворожъби(т) (1649 *РЗВ* 392).

Див. ще **ВОРОЖЕБНИКЪ, ВРАЖБИТЬ.**

ВОРОЖЕБНИКЪ ч. Те саме, що **ворожитъ**: волхвовъ и ворожебнико(в) в домъ свои не приимамо (1489 *Чет.* 132 зв.).

Див. ще **ВРАЖБИТЬ.**

ВОРОЖИТИ, ВОРОЖИТЬ, ВОРОЖЫТИ *дієсл. недок.* 1. (кому і без додатка) Ворожити, прокувати, відгадувати (долю): Не моли ся... на Бога даремно... и не осужай, тай не ворожи, тай не ходи къ тымъ, што такъ чинять (XVI ст. *НЄ* 18); Смотри(ж) ено якъ собѣ ворожа(т) (I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 409 зв.); Не бѣдете ворожить а снѡвъ не бѣдете перестерегѣть (серед. XVII ст. *Хрон.* 123).

2. (над ким, през кого) (*виконувати магичні дії*) чаклувати: Ѡная вѣщая невѣста гды на(д) нимъ ворожила. Мовячы про що(ж) ми покоя не даешъ в мое(м) гробѣ (1636 *Лям. о пр.* 6); рѣклъ ей: ворожи мнѣ пре(з) пытона а воскреси когѡ тобѣ повѣмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 237 зв.).

ВОРОЖКА¹, ВЪРОЖКА ж. Ворожіння, чаклунство: ѡдно мають смотрѣти... если таковые

люди... домъ, дети... въ... почтливости выховывають... чародействы, ворожками и иншими... злыми речми... брыдасть се (1577 *АС VI*, 75); а манасѣа... Ѡставивши зако(н) оцѡвъ своѣи(х)... и ѡсвача(л)... ворожъки, чѣры (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); и с тои воро(ж)ки ромѡлю(с) зостѣлъ кролѣмъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 30); пилная того потреба, если ся хрестіанами зовемо... чому бы и намъ, покинувши поганскіе ворожки... зъ Богомъ... всякую речъ почынати (Київ, п. 1621 *АСД I*, 265); тѣи грѣша(т)..., котѡрыи бава(т)са забобѡнами и ѡны(м) вѣрують, ѡко то бабѣмъ шѣпта(м)... розмайти(м) ворожка(м) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 907).

Див. ще **ВОРОЖА, ВОРОЖБА, ВОРОЖЪНЬЄ, ВРОЖБИТСТВО.**

ВОРОЖКА² ж. (*жінка, яка займається ворожбою*) ворожка: А если бы былъ который(и) попъ чаровъникъ... или ворожкѣ... при церькви дерьжалъ... ѡповедати его епископѣ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); А вы... не идѣте ико баилямъ, албо ико ворожкамъ... али лише учини молитву правую смиреную (XVI ст. *НЄ* 114); мнѡго на(с) такѡвы(х), и(ж) прѣвд(ѣ) бѣжи не хѡчемо вѣровѣти... рѣхлѣ(и) воро(ж)ка(м) оувѣримо, кгда бѣдѣ(т) баламоутити (1645 *УЄ* № 32, 70).

Див. ще **ВОРОЖЪЛЯ.**

ВОРОЖСТВО, ВОРОСТВО с. Те саме, що **вороговане**: мѹдрость телѣснаа воро(ж)ство єсть на бѣа (Острог, 1587 *См. Кл.* 12); Крестомъ своимъ убивъ вороство на нѹмъ (XVI ст. *НЄ* 74); Тото такыи суть люде, што слухають повѣсти святыи... али живутъ... у блудѣ... у ворожствѣ, у клеветахъ, у усякуй злости (Там же, 146).

Див. ще **ВРАЖДА, ВРАЖДОВАНЬЄ.**

ВОРОЖЫТИ *див.* **ВОРОЖИТИ.**

ВОРОЖЪЛЯ ж. Те саме, що **ворожка²**: видѣ Бога не просѣме помочи, али ищеме видѣ жунъ, и видѣ баиль, и видѣ ворожѣль, што бы намъ помогли (XVI ст. *НЄ* 177).

ВОРОЖЪНЬЄ с. Те саме, що **ворожба**: Лѣстець: Тѣлакъ, волоцѡга,... котѡрый волѡчитса длѣ поживлѣ(н)а такъ, або... звѣщѡваніємъ, зъ ворожѣньемъ (Київ, 1627 *ЛБ* 57).

Див. ще **ВОРОЖА, ВОРОЖКА¹, ВРОЖ-**

БИТСТВО.

ВОРОКЪ ч. (*смп. worek*) торбина, мішечок, (на гроші — ще) капшук: тамже взяли въ ворку полотняномъ зготованыя кольца выбияные мое (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 109); дошло на(с) тоєѣ сумы с певное личбы тисача чтыриста и сѣмъ десатъ золоты(х) и гроше(и) десатъ 8 трохъ воркахъ запечатаны(х) (Кам'янець, 1606 *ЛСБ* 405); сума готовы(х) была... в во(р)ка(х) запечатована (Кременець, 1621 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 61 зв.); **ворокъ седловый** — торбинка при кінському сидлі: ѡзми гребло которое есть в воркѣ седловы(м) (к. XVI ст. *Розм.* 40).

ВОРОНА ж. 1. Ворона: и где га(и)вороны летятъ та(м) ся тежъ кавки крѣки вороны межи ни(х) мѣшаю(т) (1582 *Кр. Стр.* 47); Bohme to ne soroki podrystáły Ani worony pochwistáły (Паків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.); ворона согніх (І пол. XVII ст. *Своб.* 59); согніх, согніcula, ворона (1642 *ЛС* 144); *У порівн.*: всѣмъ повѣдаєтъ вшетечница(м) дають заплатѣ, а ты(с) сама давала заплатоу... и(н)шіи зась мѡви(т) сѣдѣла чекáючи якъ ворѡна на поущи сама една (Острог, 1607 *Лѣк.* 60).

2. ч. Вл.н. (особова): Мещане городовые... Ва(с)-ко чобота(р)... //ворона Пѣшѣка(р) (1552 *ОЧерк.* 3. 16 зв.-17); я юре(и) муховецки(и)... пнѣ... вороне... в де(р)жанье и... ѡживанье подало(м) пляць (Київ, 1597 *ЦНБ ДА/П-216*, 45); Лѣдчикъ ворона (1649 *РЗВ* 437).

3. Вл.н. (географічна): селце Сушибаба зъ млынцемъ,... село Ворона зъ млыномъ,... отъ тыхъ обоєхъ селъ кгрунѣту немало огънимаєтъ панъ Василей Гулевичъ (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 174).

ВОРОНЕЙ див. **ВОРОНЬИЙ**.

ВОРОНЕЦЪ ч. Воронець. Вл.н.: пахоло(к) миколаи вороне(ц) на не(м) зброя... секи(р)ка (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 87 зв.); Богданъ Воронецъ (1649 *РЗВ* 348 зв.).

ВОРОНИЙ див. **ВОРОНЬИЙ**.

ВОРОНКА див. **ВОРОНЪКА**.

ВОРОНЪ¹ ч. (*хижий птах*) ворон: ильа... с нѣси приима(л) пищу ворономъ, на вса(к) днѣ (1489 *Чет.* 133); а оно бы потята небесный албо ангель принюєъ такому хлѣба, нѣжъ бы умеръ изъ го-

лоду, якъ приносивъ (*в рук. принюєивъ. — Прим. вид.*) воронъ годулѣ Илієви пророкови (XVI ст. *НЄ* 96); Врѣнъ: Вѡронъ, крѣкъ, гáйворо(н) (1627 *ЛБ* 17); И тепѣрь еще оустави(ч)не грѣшимѡ... всѣхъ звѣрѡвъ, ... гáдовъ и вѡронов... їсти не переставаючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 469); Вѡронове приносили ємѣ хлѣбы порѣнд (серед. XVII ст. *Хрон.* 309 зв.)

Див. ще **ВРАНЪ**.

ВОРОНЪ² див. **ВОРОНЬИЙ**.

ВОРОНЪКА, ВОРОНКА ж. (*кінь чорної мас-ті*) діал. воронка. Вл.н.: Гаврило Воронъка (1649 *РЗВ* 127 зв.); Семенъ воро(н)ка (Там же, 184).

Див. ще **ВОРОНЪКО**.

ВОРОНЪКО ч. Воронько. Вл.н.: Якимъ Воронъко (1649 *РЗВ* 127 зв.).

Див. ще **ВОРОНЪКА**.

ВОРОНЬИЙ, ВОРОНИЙ, ВОРОНЪ прикм. 1. (*про масть коня*) вороний: у Пилипца — коня вороного доморослого з возомъ взяли (Луцьк, 1547 *АрхЮЗР* 1/VI, 48); панъ Богданъ... взял в мене коня моего вороного (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 1/VI, 56); Пахоло(к) томо(к) кикили(ч)... по(д) ни(м) воро(н) швабъ (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 87 зв.); в то(и) ѡборе кобыла вороная (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 50); а в Семена взято кобылу вороную (Житомир, 1584 *АЖМУ* 87); 8 артема взято воловъ чотыри... кобылу вороную (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 82 зв.); отписую хуторъ... коней два табуне з двома жеребцами вороним и гнедим (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); ѡсмая кляча вороная (Житомир, 1650 *ДМВН* 192);

у складі власної геогр. назви: **Воронии Лозы**: меновите: селъ две на урочищахъ Воронихъ Лозах и Бужинъ...отняли и кгвалтовне осягнули (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 622).

2. *У знач. ім.* Вл.н. (особова): Семенъ Вороны(и) (1649 *РЗВ* 40 зв.).

Див. ще **ВРОНЬИЙ**.

ВОРОНЬИЙ, ВОРОНЕЙ прикм. Воронячий. ◊ **воронья нога** див. **НОГА**; **макъ вороней** див. **МАКЪ**.

ВОРОПАЙ ч. *Діал.* Воропай "буркотун". Вл.н.: Товаришъ Ѳєдо(р) зе(н)кови(ч) воропай (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 86); а... с по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х)

...олисе(и) кола(ч)ни(к)... // воропа(и) чере(д)ни(к) (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 19 зв.-20); Иванъ Воропай (1649 РЗВ 353).

ВОРОСТВО див. ВОРОЖСТВО.

ВОРОТА, ВЪРОТА *мн.* 1. (*широкий вхід або проїзд у будівлях, стінах, мурах, тинах, який запирається стулками; також самі стулки*) ворота; брама: Сторожи в замкѣ бывають чотыри в день ѿ воротъ стерегѣть (1552 ОВін. 3. 132); око́ло двора плотомъ шгорожено лозовымъ а ворота вже и не накрыты (1552 ОЛЗ 177 зв.); ѿ воротъ ѡзводъ добръ (1552 О Черк. 3. 5); выше(д)ши емоу южъ къ ворото(м), оуз(д)рѣла его дроугаа (1556-1561 ПС 115 зв.); а они тамъ ся испрятали много людей, що не могли ся у ворота умѣстити (XVI ст. НС 28); За гаки и(з) завѣсами по(л)шеста гро(ш) до воро(т) (Львів, 1607-1645 РДВ 3 зв.); ѿ ворота двереи его в то(р)чине то(т) позо(в) ѡткнѣло(м) (Житомир, 1622 ЦДІАК 11, 1, 2, 166 зв.); Врата: Ворота́, брона, двѣри (1627 ЛБ 17); то(т) позовъ въ ворота дворѣ... во(т)кнѣ(в)ши челади(!) тамо(ш)но(и) ѡповеди(л) (Житомир, 1647 ЦДІАК 11, 1, 12, 41); сага(и)дач-ны(и) ѿ воро(т) стоялъ, и поклонилъся ему (серед. XVII ст. ЛЛ 167); сампсѡнъ спалъ ажъ до полно́чи: а ѡ(т)то́ле повста́вши взалъ обѣи ворота... зъ под-во́ами ѡхъ и зъ замко́мъ, и в́зложивши ѡхъ на ра́мена свои, занѣслъ на ве́рхъ горы (серед. XVII ст. Хрон. 186);

перен. (*джерело чогось*) ворота: Ѳтворѣжъ Вел-можный патроне ворота зычливости твоѣи (Київ, 1632 Євх. 293); А по го́рко(и) и страшливой смерти ...жона его... и сынъ єѣ... ворота смѣлости Правосла́внымъ ѡтворѣли (Київ, 1637 УЄ Кал. 77); *Образно:* тогды... ѡтвѣрены боудѣтъ нѣ(с)ныхъ кроу́говъ всѣхъ ворота (Острог, 1607 Лѣк. 53). Ворота брамъ пекельныхъ, оразъ скрушивши: И на мо́ць Велзе-вулову, наступивши (Львів, 1630 Траг. п. 166).

2. (*відгалуження ріки*) віднога: Свѣ(д)чатъ натоу-рали́стове, ижъ ниль щоро(к) покроплаючи всего египтоу стра́ны, седма ѡ(т)но́гами албо воротами в́падаєть въ ѡкиа́нь (поч. XVII ст. Проп. р. 177).

3. *Перен.* (*вхід куди-небудь, доступ до чого-небудь*) ворота: тѣрци... воротá до всеи євро́пы ѡтворѣли (Острог, 1598 Ист. фл. син. 52 зв.); Не

хвалижъ тое проклятое конѣѣдѣра́ции, которая, ...до такъ великого злого всимъ свовольникомъ ворота отворыла! (Вільна, 1599 Ант. 853); тая унѣя ворота до всѣхъ новинъ злыхъ (бл. 1626 Кур. Н. 14); одвѣрныє, ко́торымъ вхѡдъ и исхо(д) стѣхъ ворѡтъ порѣче(н)ны(и) бываєть, они... еретикѡвъ и про(ч): ѡ(т)ганя́ють (Львів, 1645 О тайн. 129);

(*спосіб для духовного спасіння*) ворота: Бо яко рекль Христосъ: "Я есмь воротами": хто не входитъ воротами, але инуды влазить, злодей есмь (Вільна, 1597 РИБ XIX, 304); **ворота адова (адови)** — царство диявола, пекло: ты еси петръ и на тобѣ... збоудую церкѡвь мою а ворота адова не премо́угоу(т) ей (1556-1561 ПС 74); Хс̄ бовѣмъ длá не́и оутѣрпѣлъ, ворота а́дови не змо́гѣтъ противко не́и (Київ, 1625 Злат. Н. 129 зв.); **ворота небесныи, небесныи ворота** — царство небесне: руками ихъ все бываетъ, презъ тыхъ вамъ ворота небесныи отворяются (Київ, 1621 Коп. Пал. 468); Тебѣ ѡставлѣнь есмь ни́щій, тебѣ и сирота, они(х) стара́йса ѡни́ бо ти ѡ(т)вора́тъ, нѣ(с)ныи ворота (Львів, 1591 Просф. 74); **высокии ворота** — ворота до раю: на спѡвѣди не смѣлъ са того звѣрити жадномѣ, Боа́чиса клатвы якъ намѣстника божого, а клю(ч)ника высокихъ воротъ, бо бы его не пустилъ до неба (Острог, 1587 См. Кл. 20); **просторонныи ворота** — шлях гріха і спокуси: вні́йдѣте оу́зкими вороты бо просторонныи ворота а широкии поу(т) оуводи(т) на погыбѣль (1556-1561 ПС 39 зв.); **тѣсныи ворота** — сподвижи́цке життя, що веде в царство небесне: Измагайте ся увыйти тѣсными вороты, чомъ широкии ворота и широкий путь веде́тъ у погыбѣль (XVI ст. НС 55); он рекль к ним. сілоу́йтеc в́йти. скрѡзи тѣсныи в́рота (Володимир, 1571 УЄ Вол. 80); **узкийи ворота** — те саме, що **тѣсныи ворота**: вні́йдѣте оу́зкими вороты бо... широкии поу(т) оуводи(т) на погыбѣль (1556-1561 ПС 39 зв.); **ускийи ворота** и тѣсный путь веде́тъ у пожитокъ вѣ́чный (XVI ст. НС 55); Грекове и Россове держать правую вѣ́ру,... и тѣснимъ путе́мъ и узкими вороты проходячи, оныхъ святы́хъ ... наслѣ́дуючи (Київ, 1621 Коп. Пал. 904); **широкии ворота** — те саме, що **просторонныи ворота**: широкии ворота и широкий путь веде́тъ у погыбѣль, и много ихъ,

што тамъ идуть (XVI ст. *НЄ* 55); *Образно* (*про небо*): Знѡѡ рѣклъ, и ѡ(д)творѣлиса вѡрѡти Нѡа, и Спалъ дѡжчъ (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 383).

4. *Перен.* Начало, початок (чого): *Ѡ*то оуже до вѡро(т) поста прибыли єсмо а дѡхо(в)наа на(м) гѡни(т)ва зъ // звѣтазства корѡнами є(ст) прѣложѡна (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 38-39);

(*при народженні*) вихід: Южъ у кроникахъ полскихъ, русскихъ читаемъ, же ледве зъ матки своеє дитя на свѣтъ отворило вѡрѡта зъ живота, "тата-рове едуть" закричало (поч. XVII ст. *КЛ* 87).

Див. ще **ВОРОТЫ, ВРАТА, ВРОТА.**

ВОРОТАРЪ ч. (*сторож при вѡрѡтахъ*) вѡротар: Коли ти Бѣгъ, приими ѡ(т) апслъ хвалѡ И ѡ(т) агтловъ своихъ славѡ, И на вѡротарѡв моихъ болше и на мене не волай (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 29).

Див. ще **ВОРОТНЫЙ², ВРАТАРЪ, ВРАТНИКЪ, ВРАТНЫЙ, ВРОТНЫЙ.**

ВОРОТИ мн. Повернення: Възвратъ: Вѡрта(н)єса, вѡрѡти (1627 *ЛБ* 18).

ВОРОТИЛО с. (*вал у ткацькому верстаті*) навѣй: Вратѣло ткѡщихъ: Вѡротѣло ткѡцкое, навѡй ткѡцкі (1627 *ЛБ* 17).

ВОРОТИТИ, ВОРОТИТЬ дієсл. док. 1. (що) Віддати, повернути: Єсли въ заставѣ ѡ(т) блѣжнаго твоего вѡзмешъ одѣнє передъ заходомъ слнца вѡрѡтишь то бо то сѡмо єсть, чѣмъ се одѣваєтъ одѣнє тѣла єго (серед. XVII ст. *Хрон.* 100); скѡрбы црѣковныи ѡт навѡдоносѡра црѣ забранѣи вѡротѣтъ и бѡдовѣтъ росказѣлъ (Там же, 372).

2. (кого) (*повернути до життя*) воскресити: Всѡкожъ коли оумѣрло дѣта чѡго маю постѣтъ; ѡболи єго могѡ єще назѡдъ вѡротѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 259).

Див. ще **ВОРОЧАТИ, ВРАТИТИ.**

ВОРОТИТИСА, ВОРОТИТИСЕ дієсл. док.

1. (до кого, чого і без додатка) (*на колишнє місцє перебування, проживання, до колишнього суспільного стану тощо*) вернутися: снѣ... пошо(л) на воиноу и не нашо(л) соупоста(т) своихъ вѡротѣлса ѡпатъ (1489 *Чет.* 237 зв.); А дѣта нехѣй ѣде з брѣтьєю своєю бо са не могѡ вѡротѣти до ѡца моего без дѣтѣти (серед. XVII ст. *Хрон.* 72 зв.); Члѡвѣкъ... нехѣй вѡротѣ(т)са додѡмѡ своєго (Там же, 154 зв.).

2. (до чого) (*набути первісної форми, вигляду*) обернутися, перетворитися (у що): а зѣльє бѡдешъ єсти земнѡє, ѡжъ са вѡрѡтишь до землі з котѡрыи єстєсь взѣтый (серед. XVII ст. *Хрон.* 10).

3. (*про воду*) (*змінити, напрям*) повернутися: и вѡротѣлса вѡды зъ землі идѡчи (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.); А коли прѡтѣгнѡлъ Мѡисѣй рѣкѡ прѡтѣвѡ мѡрѡ вѡротѣла се вода (Там же, 92 зв.).

Див. ще **ВОЗВРАТИТИСЯ, ВОРОЧАТИСЯ, ВРАТИТИСА, ВРОТИТИСА.**

ВОРОТИТЬ див. **ВОРОТИТИ.**

ВОРОТНИЙ див. **ВОРОТНЫЙ.**

ВОРОТНИКЪ, ВОРОТНИК ч. 1. Те саме, що **вѡротарь**: вѡротник іанѣтор (I пол. XVII ст. *Свѡб.* 93); урожѡный пан Иван Кевлич... солѣнитер се прѡтєстовал прѡтивѡ поддѣным...// Ивану Онушному вѡротникѡви старѡму в сѣлѣ Горошечкахъ... Яцѣку городничѡму и иншымъ (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 471-472).

2. Вл.н.: мыщанє...Ѡ(н)дрєєцъ бє(з)мѣка... ѡмєльѡ(н) вѡротникъ (1552 *ОВін.* 3. 137).

Див. ще **ВОРОТНЫЙ, ВРАТАРЪ, ВРАТНИКЪ, ВРАТНЫЙ, ВРОТНЫЙ.**

ВОРОТНЫЙ, ВОРОТНИЙ, ВОРОТЪННЫЙ прикм. (*який стосується вѡрѣт*) вѡрѣтний: Вше(д)ши в замокъ по лѣвѡ горо(д)на ѡтѣ вѡротѣное вѣжи (1552 *ОВін.* 3. 130); ѡ вѣжи вѡротнѡ(и) при земѣли на помѡстѣ стол(н)є сторожѡмъ и делѡмъ затишьнѡ (1552 *ОКан.* 3. 18); я свой листъ перед тобою и перед вижом вѣрѡвѡвымъ, у вѣрею вѡротнѡу укладаю (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 166); **бѡрона** вѡротная див. **БРОНА².**

2. У знач. ім. Те саме, що **вѡротарь**: А што жалѡвали намъ, ижъ вѡротные и слуги твоѣ кликуновъ ихъ... бѣють (Вѣльна, 1523 *АЮЗР* II, 132); А єсли бы не пошѡлъ тогды атаманъ тєсє(л)ски(и) волєнь єго зграбити ѡсадѣти бє(з) воли вѡротного (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); Мещанє. Рѡдомъ тымъ яѡ сѣдѣтъ почѡ(в)ши ѡ(т) вѡротъ наго(р)ныхъ Ива(н) вѡротѣны(и) тогѣ вѡрѡта... стєрєжєтъ (1552 *ОЧерк.* 3. 12 зв.); якъ же и тоѣ члѣкъ котѡрыи же то далєѡ ѡ(т)ишѡль ѡпоустѣвши домъ свой. и далѣ слѡугамъ...мѡєтнѡсти... а вѡротнѡму приѡказѣлъ ѡбы стєрєгль (1556-1561 *ПЄ* 182 зв.); Яз, Василє(и) Со(с)-

ни(ц)ки... положи(л) є(с)ми, два по(з)вы... у ворота... уткнулѣ, воротъному... оказа(л) (Житомир, 1605 ДМВН 109); Я... Положилемъ Позовѣ... въ ворота... и воро(т)номѣ замѣковомѣ шповедилѣ (Чернігів, 1641 ЛНБ 5, III, 4063, 177); доперожѣ самыя месчане клеванѣскіе, з воротѣнымъ и строжами замѣковыми..., в склепахъ замѣку клеванѣскаго вси справы вырабовали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 395).

3. У знач. ім. Вл. н.: Мыщане... миско Копытько //... дмитрѣ воротѣны(и) (1552 ОВін. З. 136-137); а... с по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х)... я(н) воро(т)ны(и) семе(н) чо(р)тко (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 20 зв.).

Див. ще **ВОРОТНИКЪ, ВРАТАРЪ, ВРАТНИКЪ, ВРАТНЫЙ, ВРОТНЫЙ.**

ВОРОТЪЦЯ мн. Ворітця. Вл.н. (географічна): а границы того нада(н)я ншо(г) имаю(т) быти довжокѣ ѡ(т) прислопа слюжа(н)ско(г) на шипу(т) и(з) шипо(та)... на рѣски(и) пу(т) на воротѣця на госталовѣ (Пиянь, 1592 ЦДІАЛ 131, 615).

ВОРОТЫ мн. 1. Те саме, що **ворота** в 1 знач.: Тамъ же дей одны ворота, а другіе выламавши острогѣ, уломилися у манастирѣ (Володимир, 1583 АрхЮЗР 1/I, 164); щаслівыи котѣрыи заховываю(т) росказа(н)є єго. абы и(х) владѣа была надъ дрѣво(м) живота. и ворѣты вѣйдѣ(т) до мѣста (Вільна, 1596 З. Каз. 21 зв.).

Див. ще **ВРАТА, ВРОТА.**

ВОРОЧАНЄ с. (примушування вернутися назад) повернення: Єсли то правѣа што синѣдовий дѣпѣисъ пѣше(т), зъ стороны житіа патріарховѣ царигорѣдѣскихъ въ єдности костѣлнои, и по(д) послѣшенство(м) пѣпѣжа рѣмского и зъ стороны ѡ(т)ривѣньася ихъ и вороча(н)а до него (Острог, 1598-1599 Апокр. 149).

Пор. **ВОРОЧАТИ.**

ВОРОЧАТИ, ВОРОЧЕТИ дієсл. недок. 1. (що, чого) (повертати назад узятє) віддавати: Што сѣ дотычетъ тыхъ рѣчей..., князь Ила не бѣдетъ повиненъ того ворочати (Неполоничі, 1531 АС III, 387); А то, же исповѣдъ светую, въ церкви Божой здавна звычайную, которою се люде наболѣй одѣ грѣховѣ гамовали, зленабытые речи ворочали и во всякой

добродѣтели..., множили и утвержали, тую они... откинули (Вільна, 1595 Ун. гр. 166); а кгда за(с) єго м(л) па(н) тиша ѣ єго м(л) пана Алекса(н)дра Пясеци(н)ско(г) ѡ ве(р)ненѣе того записѣ ѣпомина(л) ве(р)нѣти того запису не хотѣ(л) и не ворочає(т) (Житомир, 1618 ЛНБ 5, III 4056, 38 зв.); Хочъ бы и самѣ государѣ сказалѣ вернути, то южѣ нѣчого ворочети (Путивль, 1638 АЮЗР III, 11); рѣчій знѣйденыхъ не ворѣчаютъ (Київ, 1646 Мог. Тр. 908); самѣ тыхъ zostалыхъ чотырохъ воловѣ не ворочаєтѣ и ворочати не хочєтѣ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 189).

2. (примушувати вернутися назад, на попереднє місце) повертати: єсли бы те(ж) хотѣ(л) ихъ досконалѣ карѣти, не ворѣчалѣ бы и(х) знѣвѣ до ѡ(т)чѣзны (Острог, 1607 Лѣк. 60).

3. (що) Перевертати, перекладати, зрушувати: а...што г(с)дѣ минѣєтѣ, и вѣтрѣ великій и мѣцный ворѣчаючій гѣры...предъ г(с)дѣ(м) (серед. XVII ст. Хрон. 312 зв.).

4. (до чого) (відновлювати попередні стосунки) повертати: не (м)нє(и) тежѣ царигоро(д)скіє патріярховє... тую зве(р)хность столицѣ римское... знали и є(и) по(д)легалѣ и ѡт неє...ѡ(т)ступовали але ѡпа(т) з нею єдналисѣ и до послушенства єє ворѣчали (Берестя, 1596 ЦДІАЛ 131, 1, 627).

5. (до чого) (починати робити що-небудь знову) повертатися: ворочаючи засѣ до первый речи (серед. XVII ст. Хрон. 7).

Див. ще **ВОРОТИТИ, ВРАТИТИ, ВРАТИТИСЯ.**

ВОРОЧАТИСЯ, ВОРОЧАТИСЄ, ВОРОЧАТИСѦ дієсл. недок. 1. (іти, їхати назад) вертатися; (на колишнє місце перебування, проживання, знаходження і т.ін.) повертатися: она... зєднала му у єго королевское милости, абы єє гдє на дорозе, ворочаючисє з нею до Руси, албо он сам, албо который гайдукѣ забил, а умерлую до него привєзлѣ (Володимир, 1602 АрхЮЗР 8/III, 489); ѡхо(т)ный те(ж) до гаю и мыслѣвецѣ быває(т), кг(д)ы... зъ знѣчнымъ и ѡбфѣты(м) ѡблѣвомѣ ворѣчає(т)сѣ, вдѣчна быває(т) таковѣа прѣца (Острог, 1607 Лѣк. 117); Жѣны Жидѣвскіи, ихъ прѣкладо(м), погладаючи на Ісѣа Распѣтого, ворѣчалисѣ плѣчѣчи (Київ,

1625 *Коп. Каз.* 13); кѣпѣцъ по долгомъ часть воро-
чающійся зъ пожиткомъ шлѣтъ до своихъ, жѣбы емѣ
домѡвъ и шгорѡдовъ набудовали (Вильна, 1627 *Дух.*
б. 171); Таковый звѣчай бывалъ... Гды Цѣсарѡве
ихъ;... по выиграной битвѣ, зъ вѣкторією; або
звѣта(з)твомъ... ворѡчались до Пѣнства своѣго
(Чернігів, 1646 *Перло* 63); а коли минѣло мѣ. дней
ш(т)воривши нѡе окно корабля... выпѣсти ворѡна,
котѡрый... не ворѡчался. ажъ шсхли вѡды на земли
(серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.).

2. (до чого) (*до колишніх тверджень, ідеалів, положень, вітків і т.ін.*) повертатися: если бы хто на справе разъ себе упустилъ, албо черезъ право былъ отсужонъ, другой разъ того взновяти, до того ся ворочати не можетъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 174); Грекове постановеное згоды не разъ... одѣступовали и до старое сцизмы ворочались (Вильна, 1599 *Ант.* 721); Только за то (само), ижъ згодою... гордили,... до сцизмы проклятое ворочались (Там же, 971).

3. (до чого) (*удаватися до чогось у своїй діяльності, у своїх вчинках*) звертатися, вдаватися: ворочающіся знѡвѣ до ѡного флорѣ(н)ского... синѡдѣ, мѣслили шѣо бы дѣлѣй чиніти мѣли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 53 зв.); А теперъ ворочающіся знову до херитонии, то естѣ, до листу на посвещанію (Вильна, 1599 *Ант.* 505); Ворочающіся до першого, — Іѡанъ евангелиста свѣдчитъ, ижъ "прежде праздника пасхи" вечерѡ оная Христова была (1603 *Пит.* 42); чѣмоу не ворочаетѣся до живота поправы, и на(д) прирѡженѡ постоупоуетѣ? На шо ш(т)повѣдають: жѣсмо люде // свѣ(т)ской кондиціи, и шѣастѡ, тѣкъ чиніти, та(к) мѣшкати в звѣчаю естѣ полѡжено (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217 зв.-218).

4. (до кого) (*говорити, спрямовувати свої слова до кого-небудь*) звертатися: забѣвившися тоу(т) трѡхы до васъ ш жѣны ворочающіся. тоу(т) соу(т) сп(с)сѣтелные бѣнѣ и мѣлницѣ в котѡры(х) мѣютѣся чѣистыи и здѣанны (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175).

5. (до чого) (*визначаючи що-небудь, переконуючись в чому-небудь, змінювати свою думку і т.ін.*) навертатися: До плачѣнѡ арѣнды не здѣстѣся намъ ни-
кѡго примѣшати. лѣтъ такѡвыи добра котѡрыи бы за правѡмъ своимъ посесорѡве тепѣрешніѣ держали

до живота своѣго, а по смѣрти ихъ до цркви ворочатѣся мѣють (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37); То тѣды Киприѣнъ яѡобы за пѣвнѡю рѣтъ мѣлъ //ижъ Сте-
фанъ ве(л)ми грѣшитъ, пѡки еретикѡвъ до цркви Католицкое ворочающіхся бѣ(з) нѡвого крещѣніѡ приймѣтъ (Свѣ а. Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 18-18 зв.).

6. (до чого) (*спрямовувати свою увагу на чомусь*) повертатися: и якъ пѣсъ котѡрый ся ворѡчае(т) до своихъ вѣмѣтовъ, бры(д)кимъ естѣ, та(к) и глоупный котѡрыйся своѣю злѡбстю ворѡчае(т) на свѡй грѣ(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 89).

Див. ще **ВОРОТИТИСЯ, ВОРОЧАТИ, ВРАТИТИСЯ, ВРОТИТИСЯ.**

ВОРОЧЕТИ *див. ВОРОЧАТИ.*

ВОРОЧОКЪ ч. (*торбинка, мішечок на гроші*) ворочок, капшучок: ѡ(д)прави(в)ши жѣ рѣмѡно-
любѣвъ, пото(м) стѣпѣмо до понѣславнѣйши(х) ѡсѡбѣ, ты(м) за(с) воро(ч)ки понапо(л)навши, ѡвы(х) велики(х) бѣлы(х) талѡро(в), ѡвы(м) за(с) по(л)тал-
ларковѣ (1598 *Виш. Кн.* 293); в ворочку до того(ж) срибра належачѡе важы(т) гривѣ(н) 14 и ло(т) 9 до выкупленѡ (Львѣв, 1636 *ЛСБ* 1043, 47 зв.).

ВОРОШИТИ *дієсл. недок.* (шо) Рухати, пере-
мѣшати, торкати: а при томъ... янъ ресевски(и) доброво(л)не визна(л) и(ж)... ѡнъ тлумѡкъ сво(и) ворошилъ в котѡромъ бы(л) тузи(нѣ) ложѡкъ (Луцьк, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 5 зв.); Ворошѣ tango (Уж. 1645, 62 зв.).

ВОРОШИТИСЯ *дієсл. недок.* (по чѡму) Руха-
тися, перемѣшатися: Але зрѡздѣвши якъ великаѡ рѡзнѡсть естѣ межи недѡстѣгненою и невѣсло-
вною Бо(з)скою велмѡжностю, и межи нѡшею слѡ-
бѡстю, котѡрыи на кшѣтѣлтъ мѣрашѡвъ по землі ворѡшимѡся, и якъ кѡмари пищимо (Киѣв, 1619 *Гр. Сл.* 281).

ВОРСТА *див. ВЕРСТА.*

ВОРТЬ *див. ОРТЬ.*

ВОРЦЕЛЬ *див. ОРЦЕЛЬ.*

ВОРЧАТИ *дієсл. недок.* Бурчати, нарікати: Рѡп-
щѣ: Нарѣкаю, неслѣвшне нарѣкаю, ворчѣ, марѡчѣ,
ше(м)рѣ (1627 *ЛБ* 109); Ворчѣ, frendeo (Уж. 1645, 67 зв.).

Див. ще **ВАРЧАТИ.**

ВОРЧѢНС с. Бурчання, нарікання: Рѡпотъ, ропотаніє: Нарѣка(н)є, шемра(н)є, маркота(н)є, ворчѣ(н)є (Київ, 1627 *ЛБ* 109).

Пор. **ВОРЧАТИ**.

ВОРШИНЪ див. **АРШИНЪ**.

ВОРЪ¹ ч. Мішок, торба: тамъ же, съ тамтое коморы выбираючи, даваломъ до першихъ дверей Иванови Кузци, а Кузка носилъ за острогъ Иванови Дирбахови, который скриню розбиялъ и до вору кладучи у возъ (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/І, 458); Воръ *saccus* (Уж. 1643.13).

2. (*міра сипких тіл*) мішок: У Дороша Квенченята овса четвертей пять... муки пшеничное, резовое воровъ шесть (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 142).

ВОРЪ² ч. Противник: дани(л) пр(о)ркъ пости(л)-са и лвомъ оуста загра(ди)лъ к(д)ы были оувръгли воро(в) є(г) з росказана крола дарїа вавилоньского (к. XVI ст. УЄ № 31, 32); З свѣцкой оздобы его розвлѣкаєтъ, И воръ дѣховный жалобы вѣкладаетъ (Львів, 1642 *Бут.* 10).

ВОСВОЯСИ *присл.* Додому, у свою країну, на батьківщину: А кгда, дастъ Богъ, тамъ се застъ възадъ звротимъ восвояси, тогды о всемъ по достатку устне вашмости ознаймимъ (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/І, 485); Кри(м)ски(н) ца(р) бє(з)числе(н)ое множество хрѣстія(н) во плѣ(н) взє(м)ше во свояси во(з)вратиса (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

ВОСЕМЪ див. **ОСМЪ**.

ВОСЕМЪДЕСЯТЬ див. **ОСМЪДЕСЯТЬ**.

ВОСЕНИ *присл.* Восени: такъ и мы чотѣри побты // в' Рокѣ постимъ, а меновіте навеснѣ великій побтъ, в'лѣтѣ Ап(с)льскій, в'осени Спсо(в)... а в'зимъ Рожественный (Київ, бл. 1619 *О обр.* 156-157).

ВОСЕНЬ див. **ОСЕНЬ**.

ВОСИЯТИ, ВОСИАТИ, ВОСІАТИ, ВОСІАТИ, ВЪСІАТИ, ВЪСІАТИ *дієсл. док. (цсл. възсияти) (виділитися пишністю, маєстатом)* засяяти: Въсіала свѣтлость єго, и в' нѣм'са зъбрала (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 124);

(*проявитися всюди, повною силою*) запанувати, засяяти: Егда же истинна восияет, тогда мечтание лжи, якоже дым от вѣтра, исчезнет (1588-1596 *Виш. Кн.* 139); ѡко моє... по(м)кнѣло са, и не отвѣри(т)са докѡла не въсіає(т) свѣ(т) правды, прє(д)

ворѡты мѡими (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228); Єдно(ж) то а самъ ѡ(т) себе не могоу повидѣти кромѣ дароу стѣго дѣа кѣтѡрогожъ то всѣ просѣ(м) жебы въсіаль // въ ср(ѣ)ца наша кѣ просвѣщенію рѣзоума (XVI ст. *УИ* 1911/2, 72-73); Шо(ж) за радѡсть нам' в сей ден' з' слнѣємъ завітала, А з' слнѣємъ справедливим' з' нѣа восіала (Київ, 1632 *Євх.* 302); великаа свѣтлост' справедливости, не заходѣє // слнѣце восіаль Хс, а заразливѡю злѡбѣй нашихъ млѣ розсѣпавши, далѣко єѣ ѡ(т) дѡшъ нашихъ ѡтогналь (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 915-916);

перен. (без додатка) (*виявитися повною красою, блиском*) засіяти, засяяти: ннѣ бо намъ красная весна восияла єсть (1489 *Чет.* 208 зв.).

ВОСКИПѢТИ *дієсл. док. (цсл. възскыпѣти) перен.* (від кого) початися: ѡ(т) самого ба воскипѣль свѣтъ (1489 *Чет.* 254).

ВОСКЛИКАТИ *дієсл. недок. (цсл. възкликати) (чим)* те саме, що **восклицати**: сторо(ж) градный воскликаль голосомъ великимъ (1489 *Чет.* 267 зв.).

Див. ще **ВОСКЛИКИВАТИ, ВОСКЛИКНУТИ, ВОСКЛИКОВАТИ**.

ВОСКЛИКИВАТИ *дієсл. недок. (кого)* Вигукувати: колько цреи, сильниковъ воскликывали (1489 *Чет.* 190 зв.).

Див. ще **ВОСКЛИКАТИ, ВОСКЛИКНУТИ, ВОСКЛИКОВАТИ, ВОСКЛИЦАТИ**.

ВОСКЛИКНОВЕНІЄ, ВОСКЛИКНОВѢНІЄ с. (*цсл. възкликновение*) радісний вигук, крик: во(с)шо(л) бѣ воскли(к)новѣние(м) г(с)ь во гласе троубнѣмъ (1489 *Чет.* 209 зв.); возыйде бѣ въ воскли(к)новеніи, и гѣ въ гласѣ си(л)ный оу голосности трѣбы (к. XVI ст. УЄ № 31, 78).

ВОСКЛИКНУТИ, ВЪСКЛИКНУТИ *дієсл. док. (цсл. възкликнути)* вигукнути, закричати: вси людие воскликнуули (1489 *Чет.* 205 зв.); Радѣйтєса Бгѡ помощникови нашємѣ; възкли(к)нѣте гласо(м) радости (Чернігів, 1646 *Перло* 8 нєнєм.).

Див. ще **ВОСКЛИКАТИ, ВОСКЛИКИВАТИ, ВОСКЛИКОВАТИ, ВОСКЛИЦАТИ**.

ВОСКЛИКНУТИСА *дієсл. док., перен.* (у кому) (*позначитися на комусь*) відгукнутися: в тобѣ во(с)кликнул'са такий бгѡмъ похвалный гро(м) стѣ єси городе єфѣський (1489 *Чет.* 189).

ВОСКЛИКОВАТИ дієсл. недок. (кого) Те саме, що **воскликати**: я дей дамъ вамъ оуста и мѣдрость и колько црѣй силниковъ восклицовали (1489 Чет. 41).

Див. ще **ВОСКЛИКАТИ, ВОСКЛИКНУТИ, ВОСКЛИЦАТИ**.

ВОСКЛИЦАТИ, ВЪСКЛИЦАТИ дієсл. недок. (цсл. вѣсклицати) вигукувати, викрикувати. Образно: скоро декретъ погибел'ний ω(т) справе(д)ливо-го сѣдии виданий бѣде(т), дияволъ воз'радѣ(т)ся. пекло все восклицати и играти бѣде(т) (Чорна, 1629 Діал. о см. 278);

(у розпущі) голосити, ридати, викрикуючи: Рыдаю: lamentю, рѣвно плачѣ, хліпаю, вѣсклицаю (1627 ЛБ 110).

Див. ще **ВОСКЛИКАТИ, ВОСКЛИКОВАТИ, ВОСКЛИКНУТИ, ВОСКЛИКОВАТИ**.

ВОСКОБОЙНИКЪ ч. Воскобійник. Вл.н.: Мещане которые по(д) местъскимъ правомъ сидятъ дома своими... є(р)макъ воскобо(и)никъ... ѱласть котъ (1552 ОКЗ 39 зв.); Грицько Воскобойникъ (1649 РЗВ 135).

ВОСКОБОЙНЫЙ прикм. Воскобійний. о платьѣ **воскобойный** див. **ПЛАТЬ**.

ВОСКОБОЙНЯ, ВОСКОБОЙНА ж. Воскобійня: даровалъ пререченому мѣсту... воскобойню на забиванье воску (Краків, 1507 АЗР II, 11); Заставил єсми князю Или... две части... имѣнья моего ѱтчизного... с корчмами... и з воскобойнею (Луцьк, 1534 АС III, 472); А за мыто и за горелъкѣ давано на го(д) по н копѣ грш', ѱтъ воскобо(и)ни і копѣ грш' (1552 ОБрац. З. 144); мы... то вѣдела(ли) тымъ мещано(м) наши(м), вижво(в)скимъ корчмѣ горе(л)ковую... и воскобо(и)ню (Ломза, 1553 ЦІАЛ 201, 4, 51); Пото(м), де(и), в то(м) же року ѱсмѣдесять трете(м)... выкрадено ми, де(и), воскобо(и)ню (Житомир, 1583 АЖМУ 53).

ВОСКОВАТЫЙ прикм. Восковий: cerin(us), ceros(us), вощи(с)ты(й), во(с)коваты(й) (1642 ЛС 118).

Див. ще **ВОСКОВЫЙ, ВОЩИСТЫЙ**.

ВОСКОВНИЧИЙ, ВОСКОВНИЧІЙ, ВОСКОВНИЧЫЙ ч. Той, хто збирає податки від виготовлення воску: другую половину тоє обестки тыи восковничіє и соляничіє на себѣ мають брати

(Петрків, 1508 РЕА I, 75); Восковничымъ Городеньскимъ: Ганусу а Федку бурмистру... дозволено пропустити 4 стуки воску, имѣ по стуцѣ (Львів, 1509-1510 РЕА III. 92); жаловалъ Намъ восковничій и соленичій Берестейскій... о томъ, ижъ жидовка Берестейская... жону мою помовила адамашкою, рекучи, бы жона моя, безъ ее вѣдома, изъ ее скрыни адамашокъ мой выняла (Краків, 1518 РЕА I, 93).

ВОСКОВНИЧОЄ с. Податок за виготовлення воску: Въ тую десять лѣтъ не мають они... подачокъ Намъ давати, ни серебщизны, ни... соленичого, и восковничого (Краків, 1527 РЕА I, 148); Отъ даванья мыта... ихъ вызволяемъ, кромѣ восковничого и соленичого (Вільна, 1556 РЕА II, 54).

Див. ще **ВОСКОВОЄ**.

ВОСКОВНИЧЫЙ див. **ВОСКОВНИЧИЙ**.

ВОСКОВОЄ с. Те саме, що **восковничое**: приказали єсмо восковничему и соленичому Берестейскому... у восковничихъ и соленичихъ Луцкихъ... пенези собѣ брати тые, што берутъ съ коморъ Нашихъ восковое и соляное въ Луцку (Петрків, 1508 РЕА I, 75).

ВОСКОВЫЙ прикм. 1. (виготовлений, зроблений з воску) восковий: У томъ же скарбу свечъ восковыхъ великихъ 2 (Локачі, 1593 АрхЮЗР I/I, 368); кг(д)ы кїноулъ ро(з)скѣю. рѣшилиса ѱкрѣуты восковыи из лю(д)ми (Львів, поч. XVII ст. Крон. 69); ceragium, плата о(т) печати во(с)ково(й) (1642 ЛС 118).

2. (пов'язаний з виготовленням воску) восковий: Слухане личбы Михель Шписа с коморъ восковыхъ и соленыхъ Володимерское и Луцкое за два годы (1521 АЛРГ 171); Мытнику Нашому Михелю Езофовичу и инымъ мытникомъ, хто будетъ и на потомъ отъ Насъ коморы восковую и соляную Луцкую держати (Петрків, 1525 РЕА I, 140).

Див. ще **ВОСКОВАТЫЙ, ВОЩИСТЫЙ**.

ВОСКОДАВЪ ч. Воскобійник. Вл.н.: Гаврило воскодавъ (1649 РЗВ 112 зв.).

Див. ще **ВОСКОБОЙНИКЪ**.

ВОСКОРИ див. **ВСКОРЪ**.

ВОСКОРМИТИ, ВЪСКОРМИТИ дієсл. док. (цсл. вѣскърмити) 1. (кого) Виховати, вигодувати: Его же виѱлиω(м) дѣвою породи(л), и назаретъ

мѣсто юного вѣско(р)ми(л) (к. XVI — поч. XVII ст. ПДПИ 182, 66).

2. Перен. (чим) Забезпечити духовний розвиток, моральне зростання кому-небудь: она яко мати ва́ша... бо́лесно ва(с) поро́ди(в)ши... хлѣ́бомъ жи́вотнымъ оучѣ́ниемъ Єв(г)льскимъ воско(р)мивши, женихъ своѣмъ кровию преч(с)тою ва́съ ѡ(т)кѣпи(в)-шемъ, яко сны свой заслѣги и двора́ны ѡ(т)дати з ра́достю, яко роди́теле(и) и прароди́теле(и) вѣшихъ надѣялася (Острог, 1587 *См. Кл.* 5 зв.).

ВОСКОРМЛЕНИЕ *с.* (цсл. вѣскѣрмленіе) виховання, годування. *Образно:* Я(ко) да готѣть поко(и) и мѣсто ѡ(т)починѣ(н)а... идеже жизнь бе(з)конѣчнаа, радо(сть) неизречѣннаа,...// ч(с)т-ное воско(р)мленіе, і оживотвореніе дѣа стго дѣйство(м), и бл҃годатію (1596 *Виш. Кн.* 267 зв.-268).

Пор. **ВОСКОРМИТИ.**

ВОСКОРѢ *див.* **ВСКОРѢ.**

ВОСКРЕСЕНИЕ, ВОСКРЕСЕНІЕ, ВОСКРЕСЕНІЕ, ВОСКРЕШѢНІЕ, ВЪСКРЕСЕНИЕ, ВЪСКРЕСЕНІЕ *с.* (цсл. вѣскрѣсеніе) (повернення до життя померлого) воскресіння: во мѣгновѣннии ѡка... Воскрешѣнне и(х) боуде(т) (1489 *Чет.* 374); выше(д)ши изъ гробовъ по вѣскр(с)нїи его пришѣли до стго мѣста (1556-1561 *ПС* 120 зв.); Тѣм будем готовы на славное вѣскресе́ние благым и очищенным житием (1588-1596 *Виш. Кн.* 141); ци не годить ся иждати воскресѣ́нія албо устаня изъ мертвыхъ (XVI ст. *НС* 150); Однак каляся того и по воскресѣ́нии свом Христос прилучил его до своих апостолов (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); мѣртвымъ вѣскрѣ́сеніе визнава́й (Острог, 1684 *Тест.* 137); то южъ непотрѣба вѣскрѣ́сенїа, и сѣдѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46 зв.); а на всхѣдъ слнца трѣмнѣ з' оумѣрлымъ, ѡбернѣвши покладѣ́емо, вѣскрѣ́сеніе емоу спѣсобо́мъ тымъ прознаменѣючи (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161); Вѣскр(с)нїа Днѣ тѣды прѣясный, Стѣй, Весѣлый, Свѣтлый и красны́й (Київ, 1630 *Имнol.* 2 зв.); Заты(м) трѣба вѣдати, же два ра́зы хс̄ пре(д) вѣскр̄(с)нїемъ за на́съ са ѡфѣ́роваль (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 13); Ты невидїмо Кро́вь Хвѣ зби́раешъ, и на Вѣскрѣ́сеніе егѡ пресла́вно хова́ешъ (Чернігів, 1646 *Перло* 43);

перен. оновлення душі: А если же так великий

подвиг на воскресение души от мирскаго страстно-го навѣковненія, яко и над чюдотворную благода-ть ся судит, что же может быти болшого... на свѣте, яко же спасти себе? (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 193); **воскресение изъ мертвыхъ, изъ мертвыхъ воскресѣ́ние** — (повернення після смерті знову до життя) воскресіння з мертвих: Бо кг(д)ы тые которые не вѣрѣю(т) вѣскрѣ́сенію и(з) мѣртвы(х), не(д)бале и бе(з) бѣззні мѣшкаю(т), дївѣ нѣ ма(ш) жа́дного (Острог, 1607 *Лѣк.* 65); Деса́тый да(р) бѡ(з)кїй пресла́вный, пресвѣ́тлоє Вѣскр(с)нїе из мѣртвыхъ, закла́дъ вѣчнѡи ра́дости твое́й (Чернігів, 1646 *Перло* 8); тоу(т) же ты(ж)... ѡбавляеть емоу и(з) мѣртвы(х) вѣскр(с)нїе свое заправ(д)ы великое мл(с)рѣдіе бжїе есть (к. XVI ст. *УС* № 31, 55 зв.); **воскресение господне** — (назва церковного свята, також календарна дата) Великдень: А свѣ́щеннику своему маю(т) брата из скры(н)ки копу грошы(и) давати за поминание прѣставлшы(х)ся золоты(и) ѡ ро(ж)твѣ хвѣ́ а золоты(и) на воскресение г(с)дне (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Которую то суму... пото(м)-ки мои... на день во(с)кресѣ́ныя го(с)по(д)ня... бе(з) вшѣ́ляко(и) зво́локи ѡ(д)дати и в то(м) се ихъ м(л). уи(с)титъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218); **воскресе-ние христово:** а) (назва церковного свята, також календарна дата) Великдень: на воскресѣ́ние хвѡ́ болѣ́то вели́кое было́ а(ж) по колѣ́на (1509-1633 *Остр. Л.* 130); тесе́(л)чыко(м) за тыжѣ́де(н) дале́(м) fr. 10... пере(д) воскресѣ́ние(м) хрыстовы(м) (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 7 зв.); Похвала на пресвѣ́т-ный день вѣскрѣ́сенїа Хвѡ́ (Чернігів, 1646 *Перло* 60); б) (назва церкви, побудованої на честь воскре-сіння Христа): дети мои маю́т дати... на церков-соборнѣ́ю сватого тридневного воскресѣ́ния Хри-стова 8 Несѣ́хоежах десѡ́т коп грошей (Володимир, 1547 *AS* IV, 563); слышалъ есми о великой кривде ...свещенника Воскресѣ́ния Христова,... которую ...отъ пана воеводы Подляского..., зо всимъ домо́мъ своимъ, утерпелъ (Новгородок, 1594 *АрхЮЗР* I/I, 451); Тамъ же, догонивши того попа с ковалемъ противко церкви Воскресѣ́ния Христова, мовили есмо попови, абы до владыки шолъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* I/VI, 237).

Пор. **ВОСКРЕСИТИ.**

ВОСКРЕСИТИ, ВЪСКРЕСИТИ *дієсл. док.*
(*цсл. въскрѣсити*) (кого) (*повернути померлого до життя, оживити*) воскресити: старыи и молодыи... боудоу(т) воскрешени (1489 *Чет.* 374); Ев(г)листа выписоуе яко х̄с̄ оуздоровиль слоугоу... и с̄на в̄дбичина в̄скр̄сив (1556-1561 *ПЄ* 239); и т̄ж(ж) з̄ара(з) в̄скр̄си(л) и(м) д̄ѣвк̄ѡ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 130 зв.); я воскрешу его во послѣдній (*в ориг. послѣй.* — *Прим. вид.*) день (XVI ст. *НЄ* 9); А яко(ж) бы то не бы(л) зн̄акъ великого гл̄ѡ(п)ства, кг(д)ы т̄ѣє которые телѣсное сме(р)ти, ч̄ѣи пл̄ачоу(т), з велики(м) жалемъ то ч̄їна(т) а хот̄ь в̄ѣдають̄ же оум̄е(р)лого т̄ым̄ пл̄аچه(м) не в̄скр̄сать (Острог, 1607 *Лѣк.* 15); Елесе̄й в̄скр̄си(л) сына соунамит̄ѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); В̄скр̄шеніє: Гды ѡ(т) кого иншого кто быва̄еть в̄скр̄шен̄ь (1627 *ЛБ* 22); аз̄ь в̄скр̄ш̄ѡ ег̄ѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 146 зв.); коли он̄ь пов̄ѣдал̄ь ц̄р̄єви як̄ѡ воскресил̄ь оум̄ерлог̄ѡ, оуказ̄алася жона которой б̄ыл̄ь с̄на воскресил̄ь (серед. XVII ст. *Хрон.* 327); **воскресити из̄ь(ѡт̄ь) мертвых̄** — (кого) (*оживити, повернути після смерті знову до життя*) воскресити: И рекла за(с) Мар'ѡа... а если его с̄таа мл(с)т̄ь брата моего... и(з) м̄ртвы(х) в̄скр̄силь... а ци па(к) себе ѡ(т) Жидо(в) не ѡборони(т)? (XVI ст. *УЄ Трост.* 49); Другое чудо учинив̄ь... д̄ѣвку... воскресив̄ь... из̄ь мертв̄х̄ь (XVI ст. *НЄ* 154); Л̄азара четверодн̄євнаг̄ѡ ѡ(т) м̄ртвы(х) воскреси(л) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 913).

2. Перен. (що) (*створити умови для повторного існування чого*) воскресити, відбудувати, відновити: оучителю моиси(и) розказаль если бы к̄то оум̄ер̄ль не маючі д̄ѣт̄и нехай пойме бра(т) его жоноу его и в̄скреси(т) с̄ѣма братоу своему (1556-1561 *ПЄ* 95 зв.);

(*повторити те саме*) воскресити, відновити: Вар̄йса и того, абы коли пыхи... гды почн̄еш̄ь... см̄ако(в) коштов̄ати и дознав̄ати, пом̄ал̄ѡ с̄а надыма̄ючи, не воскреси(л)... //... бо бы то была д̄ѡсы(т) м̄ѣз̄ернаа р̄чь гды быс̄ь...зачина̄ль до н̄ѣкч̄ємны(х) речи(и) верт̄атиса (серед. XVII ст. *Кас.* 56 зв.-57);

(що) (*вийняти на світло денне, надати чому-небудь нове життя*) воскресити: загребенную в земном мудрованіи погибшую драхму, сам собою

обр̄ѣт, воздвигнул, воскресил, и ко отцу раменосн̄ѣ принесе (1608-1609 *Виш. Зач.* 211);

(*згадати, відновити в пам'яті*) воскресити: За(с) колим ся ве(р)н̄ѡ(л) з̄ т̄ѡрок̄ь трети(и) ра(з) мене замо(р)дованого ѡ(т) ро(з)бо(и)ников̄ь (которы(х) на мене было кгва(л)то(в)не зобраны(х) ѡ пя(т)деся(т) на границы пр̄ѡ(с)ко(и), бо(м) теж̄ь пр̄ѡ(с)к̄ѡю землю в коло и море(м) и з̄е(м)лею зв̄ѣда(л) во(с)креси(л) (1582 *Кр. Стр.* 6 зв.).

Див. ще **ВОСКРЕСНУТИ, ВОСКРЕШАТИ, ВОСКРЕСИТИ, ВОСКРЕШАТИ.**

ВОСКРЕСНУТИ, ВЪСКРЕСНУТИ *дієсл. док.*
(*цсл. въскр̄сноути*) (з чого, від чого і без додатка) (*стати знову живим, повернутися до життя після смерті*) воскреснути: м̄ртвыє воскресноули (1489 *Чет.* 172); продадоу(т) бо его погано(м)... а в̄ тр̄ет̄ій д̄н̄ь в̄скр̄(с)н̄еть (1556-1561 *ПЄ* 302); ме(р)твыи ѡ х̄ѣ в̄скре(с)н̄ѡт̄ь п̄ерше, пото(м) мы (Вільна, 1596 *З. Каз.* 13 зв.); А ѡни... на кре(ст) его распноу(т). Але в̄ь тр̄ет̄ій д̄н̄ь в̄скр̄(с)не(т) в̄ь радо(ст) и в̄ь живо(т) в̄ѣрны(м) (XVI ст. *УЄ Трост.* 52); А нам̄ь н̄н̄ѣ... ст̄алоса є(ст) перехо(ж)д̄єніє чере(з) х̄а... который же то дла на(с) рачи(л) //... в̄скр̄(с)н̄ѡти (поч. XVI ст. *УЄ* № 236, 14); мертвӣи о Христ̄ѣ воскреснут̄ь п̄ерв̄ѣ (1603 *Пит.* 62); Оукаж̄ѡ ти дор̄ѡг̄ѡ... и науч̄ѡ та ш̄атами оум̄ерлого оукраш̄ати которыи з̄̄ ни(м) в̄скр̄єсн̄ѡ(т) и св̄ѣтлого покаж̄ѡ(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 113); О дай же нам̄ь Христ̄е рыхло дочекати: и Христ̄ос̄ь воскрес̄ь, ту у гробу сп̄ѣвати (Львів, 1630 *Траг. п.* 172); т̄ѡй тр̄ет̄ій д̄н̄ь В̄скр̄с̄ь из̄ь гр̄ѡба (Чернігів, 1646 *Перло* 63 зв.); Ѱ(т) земл̄ѣ в̄скр̄єсн̄ѡ (Там же, 146); **воскреснути из̄ь мертвых̄, з̄ь мертвых̄ воскреснути** — ожити: х̄с̄ в̄скре(с) из̄ь м̄ртвы(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 46); Воскр̄єс̄ь Х̄с̄ из̄ь мертвы(х) вс̄ѣм̄ь живо(т) даров̄ал̄ь (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.); А Христ̄ос̄ь... в̄ нед̄ѣлю рано з̄ь мертвых̄ воскрес̄ь (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 141).

2. Перен. (що) (*відновити що-небудь*) воскресити: що збыва̄еть на(д) прир̄ож̄єна в̄ т̄ѣл̄ѣ, т̄ѡє не в̄скр̄єсн̄еть, як̄ѡ м̄ѡнстра; и дивов̄їска с̄ хор̄ѡбы ж̄єнс̄кои,... род̄а̄щиса и сваво(л)них̄ь ж̄єн̄ь, т̄ѡє все не в̄скр̄єсн̄еть (Чернігів, 1646 *Перло* 144).

Див. ще **ВОСКРЕСИТИ, ВОСКРЕШАТИ,**

ВСКРЕСИТИ, ВСКРЕШАТИ.

ВОСКРЕСШИЙ, ВЪСКРЕСШИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Воскреслий, оживий: Которою радостю и мы исполнены завола́ймы въскр(с)шемуу црѣ з' ап(с)ло(м) ѳомѣю гѣ мо(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 169); Ты его воскресшого первѣй огла́даешъ, Оутѣхи любезнѣйшей на(д) всѣхъ' зажива́ешъ (Львів, 1631 *Волк.* 26); Бо де́нь Пасхи и в'ста́н'а ѱ(т) мѣртвыхъ спѣва́еть, Воскрѣсшаго всѣмъ Ха́ ясно ѱсвѣдча́еть (Київ, 1632 *Евхар.* 296); **въскресший изъ мертвыхъ** — (який повернувся після смерті знову до життя) воскреслий, оживий: що роздімѣете за всѣла́ было оучни́ко(м) кды га́ своѣго и оучи́теля видѣли въскрѣ(с)шаго изъ мртвы(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 169).

ВОСКРЕШАТИ, ВОСКРЕСШАТИ, ВЪСКРЕШАТИ *дієсл. недок. (цсл. въскрѣшати)* 1. (*повертати до життя померлого*) воскрешати: бѣ... мѣртвы(х) воскрешалъ, слепымъ очи да(л) (1489 *Чет.* 23 зв.); бол'ныа исцѣ́ляйте мртвыа въскр(р)шайте (1556-1561 *ПС* 49); если... и мѣртвы(х) воскреша́е(т) //...якѣѣ ѱ на(с) ходота(и)ствова(л) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 99 зв.-100); оучѣ́теса... не оуме(р)лы(х) въскршати, не камѣна в' во́доу пере́мѣнати, але ла́скавости наоучи́теса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244); то(и) шата́нъ, ѱслѣ́пивши ѱчи лю(д)скіи, бѣде... ѱгнь з' Нба́ зводи́ти, мѣртвыхъ въскреша́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 136 зв.).

2. (що) (*створювати умови для повторного існування*) відновлювати: на томъ... со́н'мищи... однихъ доушено, дрѣгихъ да́влено, иншы(х) то́плено...тоє тепѣ́рь ва́ша зго́да одновла́еть... въскреша́еть (Острог, 1598 *Отн. КО* 20).

Див. ще **ВОСКРЕСИТИ, ВОСКРЕСНУТИ, ВСКРЕСИТИ, ВСКРЕШАТИ.**

ВОСКРЕШѢНЬЕ *див. ВОСКРЕСЕНИЕ.*

ВОСКРИЛИЕ *див. ВОСКРЫЛИЕ.*

ВОСКРИЧАТИ *дієсл. док. (цсл. воскричати)* закричати: а́нгли возматѣ́утса херави́ми воскричать (1489 *Чет.* 280 зв.).

ВОСКРЫЛИЕ, ВОСКРЫЛИЕ *с. (цсл. въскрилие)* край, пола верхнього одягу: то ли и х(с)а дѣрны(м)... нарече́те, которы(й) видѣ́вши Ар'хиере́е... во(с)крыліа́ ревере́(н)дъ за собѣю волоча́ще: з'

ѱны(х) дѣ́лове(н)ство... зодра(в)ши, на рыболо́во(в) вложи(л) (1598 *Виш. Кн.* 289); phylacterium, стража́ба, во(с)кри́лие (1642 *ЛС* 315).

ВОСКУРЕНА *с.* Туман, дим: Абовѣ́м' вода мо́рская въсхо́ди(т) на высотѣ, соу(п)те́льными вапо́рами, воскоуре́намъ альбо мглами (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10).

ВОСКУРИТИСА, ВЪСКУРИТИСА *дієсл. док. (цсл. въскоуритиса) (від чого) (оповитися, огорнутися чим-небудь)* закуритися: Нбо ѱт сквара воскоуритса (1489 *Чет.* 371); нбо ѱ(т) сквара въскѣ́ритса (Там же, 280 зв.).

ВОСКЪ, ВОСК, ВОСКЪ, ВУСКЪ *ч.* Віск: дарова́лъ пререченому мѣсту... воскобойню на забива́нъе воску (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); дозво́лаем Ёго Милости... воском черленымъ вса́кии листы свои печатова́ти (Вільна, 1522 *АС* III, 235); мно́гие рѣ́чи брали, яко: шаты... ме́ды и воскъ (Володимир, 1544 *АС* IV, 379); ѱгъ ка́мена воскѣ́ по д'гроши (Вінниця, 1552 *ОВін.* 3. 135); О́тъ ка́меня воску причини́ти еще... гр. 12 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 397); то(т) ли(ст) бы(л) на двере́(х) прилѣ́пле(н) воско(м) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1 зв.); Дали́смо на вѣскъ зо́лоти гро(ш) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 3 зв.); Пото́(м) лице́мъ(р)ствѣ́юще бы́чѣют са... и в'мѣсто то́гѡ агне́с'ки які́єсь з' вѣско(м) но́сать (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 30); воск се́ра (I пол. XVII ст. *Своб.* 19); тыи грѣ́ша(т)... кото́рыи ба́ва(т)са забобѣ́нами и ѱны(м) вѣ́рѣют', якѡ то ба́бѣм' шѣ́пта(м), вылива́ню во́скѣ и ѱло́вью (Київ, 1646 *Мог Тр.* 907); Воск. Се́ра (1650 *ЛК* 435); *У порівн.:* ка́меніє, и дрѣ́ва... ѱ(т) гора́чости... яко вѣскъ ра́ста́етса (XVI ст. *УС* № 29519, 12); А та́къ є́сть мо́цны(и); якѡ пре́(д) ни́мъ го́ры... та́ють якѡ вѣскъ (Чернігів, 1646 *Перло* 155 зв.); **воскъ шмалцованы́й** — плавленый віск: Ю́да шилимови́чъ... мелъ до лю(б)ли́на това́р) сво(и) воску шмалцова́ногѡ ка́мене(и) м' (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 8).

ВОСЛАТИ *дієсл. док. (кого в що) (з метою нападу)* наслати, напустити: там же че́резъ фортку восла́вши в манасти́ръ гайдуко́въ... вѣ́хавши въ манасти́ръ мо́чно... слугу манасти́рскогѡ... збили и зранили (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* I/I, 297).

ВОСЛЕДОВАТИ *дієсл. док. (цсл. вѣслѣдовати)*

(по кім) піти слідом (за ким): хто бы воследовалъ по немъ его же мы видеше днь рож(с)тва его пра(з)-ноуемъ и радуемса (1489 *Чет.* 219).

ВОСМНАДЦАТЬ див. **ОСМНАДЦАТЬ**.

ВОСМЫЙ див. **ОСМЫЙ**.

ВОСМЬ див. **ОСМЬ**.

ВОСНЫЙ прикм. Вісний. ◊ **восный ножъ** див. **НОЖЬ**.

ВОСПИСАТИ дієсл. док. (цсл. въсписати) (що) написати: пи(с)мо... воспишите имене(м) це(р)кве... на загра(ж)дение лвовы(х) ѝстѣ (Верб, 1606 *ЛСБ* 407, 1).

ВОСПИТАНІЄ, ВОСПЫТАНІЄ с. (цсл. въспитаніє) виховання: Далє(м)... деся(т) граматы(к) и п̄ книжо(к) ѿ во(с)пытании ча(д) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 10 зв.); **пустынное воспитаніє** — аскетичне виховання: яко да готѣтъ поко(й), и мѣсто ѿ(т)почине(н)а,... идеже жизнь бє(з)конєчнаа... радо(ст) неизречєннаа,... лица стѣ(х)... // во постѣ... просіавши(х), пѣсты(н)ное воспитаніє (1596 *Виш. Кн.* 267 зв.-268).

Пор. **ВОСПИТАТИ**.

ВОСПИТАТИ, ВЪСПИТАТИ дієсл. док. (цсл. въспитати) (чим і без додатка) (виросити когось, навчаючи життєвої мудрості, певних правил поведінки тощо) виховати: радѣса... воспитанна пищею дѣховною (1489 *Чет.* 69 зв.); И пришьоль въ назаре(т), гдє былъ вѣспитанъ (XVI ст. *УЄ Літк.* 11); Сынѣ, млєко(м) ласки Бжєи гѣйне воспитаный, В' особливой мл̄(с)ти ѿ(т)цєвской хованый (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.).

2. *Перен.* (чим) (освятити, надати чому-небудь незвичайної сили, впливу тощо) виховати: По трєтє, именѣтса гора тоу(ч)наа, яко гѣйне оупитѣна з' обрѣковѣ нб(с)ной премѣдрости: въспитана и вѣхована мнѣгими дарами дха стго... о тоуюжъ гороу разбиваютса...вса волъны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48 зв.).

ВОСПИТАТИСЯ дієсл. док. (цсл. въспитатиса) (чим і без додатка) (набути певні знання, виробити світогляд під чийось впливом) виховатися: Церковь бо мати нам присная естъ;... от ее сосец нескверных... истинного богословия наукою воспи-тахомся (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 168); Не от той ли матери свѣтом благовѣрил... римский костел ся

воспитал? (Там же, 185).

ВОСПЛАКАТИ дієсл. док. (цсл. въсплакати) (о чім і без додатка) заплакати, заридати: со слезами восплачѣмо ѿ свои(х) дѣле(х) (1489 *Чет.* 293 зв.); Гѣре ва(м) смѣющи(м)са, ннѣ яко возридаєте и восплачете (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29); Бѣда грѣ(ш)никомъ... Гды грѣшници восплачѣтъ, а справедливїи тѣшатся (Львів, 1642 *Час. Слово* 271 зв.).

ВОСПЛАКАТИСА дієсл. док. (цсл. въсплакатиса) (що) оплакати: кто... не восплачєтса тоє смерти пагоубное (1489 *Чет.* 239).

ВОСПЛАЧОВАТИ дієсл. недок. (чим) Віддячувати, відплачувати: А коли ся християны зовете, чем же не терпите... взаєм... злым восплачуєте, мучите, томите и убиваете, а пред ся християны и именоватися смѣете? (1598 *Виш. Кн.* 125).

ВОСПЛЕСКАТИ дієсл. док. (цсл. въсплескати) 1. (у долоні) заплескати: дѣдѣ... пѣ(л) во п(с)лтри та(к) вси языци восплещете роуками и воскликнете гласо(м) радо(с)ти (1489 *Чет.* 209).

2. (залити водою) заплеснути: горы и холмы възыграите и рѣки да восплещете с веселіє(м) (1489 *Чет.* 133).

ВОСПЛОКЪ див. **ВЕСПОЛОКЪ**.

ВОСПОЛЪ див. **ВЕСПОЛЪ**.

ВОСПОМИНАНІЄ, ВОСПОМИНАНЬЄ, ВЪСПОМИНАНЄ, ВЪСПОМИНАНІЄ с. (цсл. въспоминаніє) 1. (записки, перекази про минуле) спогади: празни(к) пасхи то вели(к)днь воспоми-наньє того коли выбегли из єгоупѣта и слободу имѣли (1489 *Чет.* 210 зв.); Сказаніє: Вѣкла(д), въспомина(н)є, паматка, знакъ паматки, Книги писарѣвъ называютса тѣмъ имене(м) паматкою (1627 *ЛБ* 114).

2. (про покійника) поминання: того жь дела при-клоняємъ колѣни на воспоминаньє вси вѣрни (1489 *Чет.* 218); И общии челоувѣкъ правовѣрныи воспо-минание творит смерть погребение и воскресение от мертвых тыми освященными брашны (Кринос, 1586 *MCSL* I-1, 134); сѣще(н)нику це(р)кве тои стои маєтъ быти в̄ зо(л) за все бра(т)ство за въспоми-нание ѡсопши(х) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

въспоминаніє предавати див. **ПРЕДАВАТИ**.
Див. ще **ВСПОМИНАНЄ, ВСПОМНЕНЄ**.

Пор. **ВОСПОМИНАТИ.**

ВОСПОМИНАТИ, ВЪСПОМИНАТИ дієсл.

недок. (цсл. въспоминати) (що, чого, чим) згадувати, пригадувати, споминати: да(ст) чл̑колюбець бѣ писанія, да понесими въспоминають того хотенія (1556-1561 *ПЄ* 16); Не вспоминаю тутъ святыхъ отецъ и учителей Латинскихъ, которые и мы сами въ повазѣ маемъ, и въ свѣцахъ своихъ... въспоминаемъ (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 132); Тѣхъ утверждаймо и вспоминаймо вѣдомостью нашего православия (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162); годит̑са... припомянѣти. Дѣлмата... Ач̑кѡлвекъ добродѣи заснѣли ѡ Г(с)дѣ, прѣ(д)са въспоминати и выславовати ихъ побѣжности естъ (Київ, 1624 *МІКСВ* 100); А що тоу(т) въспоминае(т) прасы, тѣды нѣчѡго ѡн̑шого тѣи прасы, ед̑но пр(с)тл̑, в̑ котѡро(м) то трѣб̑нѣцѣ оф̑бр̑ чинили (1645 *УЄ* № 32, 125).

Див. ще **ВОСПОМЯНУТИ, ВСПОМИНАТИ, ВСПОМНИТИ, ВСПОМНУТИ, ВСПОМЯНУТИ, СПОМИНАТИ, СПОМЯНУТИ.**

ВОСПОМЯНУТИ, ВОСПОМАНУТИ, ВОСПОМѢНУТИ дієсл. *док.* (цсл. въспоманути) (кого, що і без додатка) згадати, пригадати, спом'янути: коли прославив̑са х(с)ъ, тогды воспомѣноули штожъ сѣе ѡ немъ писа(н)но (1489 *Чет.* 166); добре неха(й) хло(п), бѣде(т), кожемака, сѣделни(к) и швецъ але воспоманѣте якъ бра(т) ва(м) рѡвный во все(м) естъ (1598 *Виш. Кн.* 286 зв.); Бо если бы инаچه было, не занежалъ бы Павелъ свѣтый в посланіяхъ... оного, яко старшого... воспомянути (1603 *Пит.* 39); О того, глаголю, славѣ в той книжцѣ Скарга ни едно слово не воспомянул (1608-1609 *Виш. Зач.* 211); то здѣ ѡ(т) писанія бж̑ественнаго в кратцѣ воспоманѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 27).

Див. ще **ВОСПОМИНАТИ, ВСПОМИНАТИ, ВСПОМНИТИ, ВСПОМНУТИ, ВСПОМЯНУТИ, СПОМИНАТИ, СПОМЯНУТИ.**

ВОСПРЕНУТИ дієсл. *док.* (цсл. въспранути) встати, підвестися духом: Во(с)пренѣмъ и очю тѣмса брата приготоуѣмоса со страхо(м) к соуды и цѣло вразоуѣмю (1489 *Чет.* 167 зв.).

ВОСПРИЯТИ, ВЪСПРИЯТИ, ВЪСПРІАТИ, ВЪСПРІАТИ дієсл. *док.* (цсл. въсприати) 1. (що,

що за що, що ѡт кого) Одержати, отримати, прийняти: потщѣмса брата жизнь вѣчнѣю восприяти (1489 *Чет.* 364 зв.); вы же... мздѣ воспрімете стокра(т)нѣю ѡ(т) мл(с)тиваго ба (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); Такожде и вы, учителя церковнии... научайте мірянъ простыхъ и некнижныхъ и воспрімете за труды вашѣ радость неизглаголанную (XVI ст. *НС* 3); хто бѡлей боудетъ працювати бо(л)шѣю мздѣ воспріметъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 238 зв.); Приидѣте миротворци; яко да воспрімете снѡвство Бж̑іе: ѡ(т) Ѡ(т)ца моѣго Нб̑(с)ного и бѣдете наслѣдницы, цр(с)тва его вѣчного (Чернігів, 1646 *Перло* 160).

2. (що) (*визнати що-небудь властивим, звичним*) сприйняти: состависа школа... промышляючи... дабы ѡ(т)сюдѣ злобѣ измѣнив̑шеса, благы(х) начало восприяти и по все(и) братіи спасенію // распро странит̑са (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1-1 зв.); Дорѡслый пріємлющи(й) тайнѣ крещенія; маєт̑ мѣти и волю до прина(т)а тоѣи та(и)ны, и жалѣ за грѣхи свои абы наче(р)таніе дха стго, и бл̑года(т) бж̑ю воспріялъ (Львів, 1645 *О тайн.* 21).

3. (що за що) (*розцінювати що-небудь певним чином*) прийняти: гди ст̑би воспріемѣт̑ Нбо за ѡ(т)чи(з)нѣ вѣчнѣю,... Тог(д)а всѣ бѣдѣт̑ якѡ Анг̑лове Бж̑іи; без̑смртны, пресвѣтлы (Чернігів, 1646 *Перло* 164); Дев̑ата звѣзда; в̑ той Корѡнѣ значит̑ дарѣ Бж̑ій, якѡ дѣша Праве(д)ныхъ; воспріеме Нбо и Цр(с)тво его (Там же, 165).

4. (кого) Зустріти, виявити прихильність (до кого): Воспріемѣте и(х) тихимъ лице(м) любезнѣ и дадите и(м) подобающѣю мл̑(с)тиню и вспоможеніе (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); Понеже г(с)днѣ Ла(в)ре(н)ти(и)... пѣ(т)шествуетъ, сего ради моли(м) ѡ немъ вашѣ любо(в) еже любез(з)но его восприяти (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352, 1).

5. (що) (*погодитися з чим-небудь*) прийняти: и на свою главу въ(с)прімет болѣзни, да к тому не дерзнет творити соблазны (к. XVI ст. *Укр. п.* 72).

6. (що) (*одержати якийсь пост*) зайняти: даемъ ти бл̑(с)веніе восприати престѡлъ роускія митрополіи (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36);

(силою здобути) захопити: Але таковыи суть намѣстники злыи... Которые кресты и мечи приемлють и похитително вла̑сти воспріемлють (к. XVI

ВОСПРІЄМНИКЪ, ВЪСПРІЄМНИКЪ ч. (цсл. восприемьникъ) 1. Спадкоємець, наступник, наслідник: *Пытаемо, котораа црковъ, торгнѣлася... на оны(х) въспріємникѡвъ и на мѣстникѡ(в) ап(с)льскы(х) стѣи(х) ѡ(т)цѣ (Острог, 1598 Отп. КО 28 зв.); того юліа соуцессоръ [на полях: восприємникъ. — Прим. ред.] авгѣстъ хотя тежѣ м(с)цѣ который первѣй секстилемъ звано, ѡ(т) своего имениа авгѣстомъ называти казалъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 47 зв.).*

2. Хрещений батько, кум: Великій тѣды тажаръ на себе пріймѣють панѡве Воспріємники, албо Кѣмѡве: кгда за немѡватка такъ вѣрѣ ѡсвѣдчають и ѡбѣцають Гдѣ Бгѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 904); дважаи тежѣ собѣ... до ѡкрещѣніа пристѣпѣющій, и вы побѣжныи Панѡве воспріємници, якъ великое и дше-спісѣтельное хѡчете пріймѡвати дѣло (Там же, 905).

ВОСПРІАТІЄ, ВЪСПРІАТІЄ с. (цсл. въсприятіє) 1. Сприйняття, визнання (чого): Слѣ(з)ное за(с) и мѣническое называються крѣщеніємъ для того, и(ж) вне достѣткѣ водного тѣе скѣтки справѣють, котѡрыє и крѣщеніє водное... и кара(н)а за грѣхъ зѣднываѡ(т), опро(ч) харатіра албо печѣти, котѡраа пре(з) самѡе воспріѣтіє тѣины крещѣніа вѣдши члѣской выражаѣтса (Львів, 1645 *О тайн.* 14).

2. Прихильне сприйняття, вдоволення: В пѡѡнедѣлокъ аще прилѣчитса Рождество Хѡво, боудеть зима добра... воєм радость, царем и бояромъ въспріѣтіє (к. XVI-поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113).

Пор. **ВОСПРИЯТИ**.

ВОСПРОСЛАВИТИ дієсл. док. (кого, чим) Возвеличити, прославити: рече г(с)ди блг(с)лви и ѡсвѣти любѣщи(х) блгѡлепіє дому твоего тыа воспрослави бжествѣ(н)ною силою твоею (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11).

ВОСПРАНУТИ дієсл. док. (цсл. въспранути) схаменутися, підвестися духом: Вспѡмнѣте вжды на дѣнь ѡный ѡстѣтній... // А вспоменуѡвши воспранѣте ѡчѣтѣтеса ѡузнѣйтеса, покѣйтеса, припадѣте, со слезами и рыданіємъ, и воздыханьми, ко... бгѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 17-17 зв.).

ВОСПЫТАТИ дієсл. док. (кого) Запитати: воспытають его тыи правѣ(д)ници. што соу(т) тамъ

оу адѣ приидеть ли гсѣ (1489 *Чет.* 316 зв.); прииди воспытаемъ та иудѡ, чого для продаешъ г(с)а (Там же, 318 зв.).

ВОСПИВАТИ див. **ВОСПѢВАТИ**.

ВОСПѢВАТИ, ВОСПИВАТИ, ВЪСПѢВАТИ дієсл. недок. (цсл. въспѣвати) (кого, що) оспівувати, прославляти: людіє... нѡ(с)наа со земными воспѣвають (1489 *Чет.* 133); Ангели с пасты(р)ми хвалѣ воспивають (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 90); въспѣваимо слѣвоу и щѣста елисавѣѡы же та(к) чоудѡвный пло(д) оутрѡбы своєи въ(з)дала (поч. XVII ст. *Проп. р.* 259);

співати: а зѣты(м) оуслѣшали аггѡлѡвъ на вѣз(д)оухѡу невидимо ве(л)ми сла(д)ко въспѣваючи(х) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 16 зв.).

Див. ще **ВОСПѢТИ**.

ВОСПѢТИ дієсл. док. (цсл. въспѣти) (що) заспівати: воспѡимо пѣснь (1489 *Чет.* 209).

Див. ще **ВОСПѢВАТИ**.

ВОСТАВЛАТИ дієсл. недок. (кого чим) Воскрешати: петрѣ велики свои(м) скипетро(м) воставлаеть раслабленыя (1489 *Чет.* 228 зв.).

ВОСТАНИЕ, ВОСТАНІЄ, ВОСТАНЬЄ, ВЪСТАНІЄ с. (цсл. вѣстание) (повернення до життя після смерті) воскресіння: гѣ на(м) іс хсѣ свои(м) вѣстаніє(м) смѣртъ порази(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 46 зв.); Хѣ Вѣскр(с)шы(и) дѣрѣй имѣ Триднѣвнымъ Вѣстаніє(м) своїмъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 79); Востаньє(м) твоімъ ажѣ бѣдѣ оучѣнна, И оутѣшенна (Львів, 1631 *Волк.* 21 зв.); изъ мертвыхъ востаніє: а) воскресіння: Хсѣ... по своє(м) из мертвы(х) востаньи пришо(л) ко вѣнко(м) своїмъ (1489 *Чет.* 114); Прислоухай же(с) и(з) пр(о)рко(в)... яко пре(д) ты(м) ки(л)ка со(т) лѣ(т) прорекли... ѡ три(д)нѣвно(м) его, и(з) мртвы(х) вѣстанію (XVI ст. *УЄ* № 29519, 42); б) Великдень: Ляментъ ѡ прыгодѣ неща(с)но(и) ѡ зе(л)живѡ(с)ти и мо(р)дерствѣ ме(ш)ча(н) ѡстро(з)ки(х) що ся и(м)... прыдало на днѣ вѣрочы(с)та(г) свѣта з ме(р)твы(х) во(с)тѣанія (1636 *Лям. о приг.* 1).

Див. ще **ВСТАНО**.

Пор. **ВОСТАТИ**.

ВОСТАТИ дієсл. док. (цсл. востати) 1. (чого, від чого і без додатка) (повернутися до життя піс-

ля смерти) воскреснути: а во торомъ (sic! — Прим. вид.) Христовъ пришествѣ знову маєт востати дша ѿ(т) тѣла каждого человека ѿмершаго (XVI ст. Сл. о см. 336); а я маю оумрети, и повторе и(з) землѣ востати // маю (к. XVI ст. УЄ № 31, 199-199 зв.); Востани, Давиде, и в стрѣни вдарай (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 22); **изъ(отъ) мертвыхъ востати** — воскреснути: са(м) яко прав(д)ивы(и) бѣ по смрти своей и(з) мртвы(х) рачи(л) востати (к. XVI ст. УЄ № 31, 41); святой Петрѣ и Павель... Ознаймили всѣм от мертвы(х) востати (к. XVI ст. Укр. п. 83).

2. (від чого) (набути знову попередньої слави, могутності тощо) відновитися: разсуждай добре, прочитателю, присмогри добре тое глубокое падение костела римского, которого во вѣки востати и воздвигнутися от того падежа гордостного... не может (1600-1601 Виш. Кр. отв. 179).

Див. ще **ВСТАТИ**.

ВОСТАТНИЙ див. **ОСТАТНИЙ**.

ВОСТАЮЧИЙ дієприкм. у знач. ім. Воскреслий: Оба(ч) раны висѣчого, кровъ оумираючого, цѣнѣ ѿ(г)кѣпѣючого, язвы востаючого (Львів, 1631 Волк. 23 зв.).

ВОСТААТИ дієсл. док. (цсл. вѣстаати) (стоячи, бути присутнім до кінця чого-небудь) відстояти: Поневажѣ и она... на кождый день ѿ(т)правовати мѣтвы, и полѣноши востаати, на славословіе и выхвалѣніе Бга... заховывати подала (Київ, 1634 МКСВ 312).

ВОСТЕЧИ дієсл. док. Ринути, хлинути, впасти. Образно: На баснотолкование Иоановѣх словес востечет, како Христос // духа святаго послати обѣща (1588-1596 Виш. Кн. 129-130).

ВОСТОКЪ, ВОСТОКЪ, ВЪСТОКЪ ч. (цсл. вѣстокъ) (одна з чотирьох сторін світу, також напрям) схід: Яко же бо мѣнїи выходи(т) ѿ(т) вѣстока и оуказоуе(т)са аж до запада такъ же боуде(т) и пришествіе сѣна члѣскаго (1556-1561 ПЄ 102 зв.); Петрѣ воевода... дали... есмы Іоанѣ Голѣи... едно селище... ѿт кѣ вѣстокѣ ѿ против тих сѣлах, что сѣ имѣноует Голѣещи (Ясси, 1576 МЭФ фоток. 36); Потече(т) рѣка ѿгнѣненѣа ѿ(т) вѣстока (XVI ст. УЄ № 29519, 12); порѣшае(т) же са

воздѣхъ, ѿ(т) чѣтирѣхъ ча(с)тей свѣта, справа ѿ агглскою; и творить... чѣтыри вѣтры, ѿ(т) вѣстока и запада (Почаїв, 1618 Зерц. 11 зв.); ниже мало якобы зѣ боку, ѿронъ и царѣ на немъ, а на правомъ боку, ко востоку, на полуденной сторонѣ, патриарха Константинопольскій (Київ, 1621 Кон. Пал. 699); м(с)цѣ съ звѣз(д)ами перенѣсѣтъ ѿ(т) вѣстока ко западѣ и ѿ(т)тѣле ко сѣверѣ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 369); А гды южѣ антїхристѣ ѿпанѣе(т) оувѣсь свѣтъ сѣй, ѿ(т) вѣстока, до запада ...тогда не минѣтъ жадной дѣшѣ члѣвческои (Чернігів, 1646 Перло 139); У порівн.: такъ они старое порѣтъ, да ѿпѣтъ пошивають, але южѣ ѿ первы(и) шевѣ где дѣховное око смотрѣло, телеснымъ далеко не трафѣлають. Кгды(ж) тое с тымъ такъ близко, а(к) во(с)токъ ѿ(т) запада (Острог, 1587 См. Кл. 22 зв.); **на востокъ солнца** — на схід, до заходу сонця: якъ есмы на свѣто(м) крещении, на во(с)то(к) солнца стоѣчи ѿбѣцѣлися хри(с)тѣ погрѣбаючисѣ с ни(м) крѣщение(м) во (с)мерть (Львів, 1596 ЛСБ 301, 1 зв.).

2. (частина материка, протилежна Заходові) Схід: В лѣто сѣмое... м(с)ца генварѣ, зобрѣлося мнѣзтво... людіи... и глѣдали якъ бы... ѿбїи(т)и всѣ стороны. и прїйти на востокъ (XVI ст. УЄ № 29519, 163); И знаю, що Бгѣ Адама создалѣ ѿ(т) землѣ и все живое... И в рай на востокѣ его посадилѣ (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 14); А шѣстїи агглѣ; вилїе Чашѣ гнѣвѣ Бжѣго на рѣкѣ... Ефрѣтъ... абы висхла рѣка, и далѣ прѣ(и)тїи ѿискѣ великомѣ и з вѣстока (Чернігів, 1646 Перло 141); А створївши Г(с)дѣ бгѣ члѣвика насадилѣ Рай на востокѣ во Едѣмѣ (серед. XVII ст. Хрон. 5);

(населення країн на цій території) Схід: И вѣстокъ и запа(д) неха(и) тебе славѣтъ ї югъ же и сиверѣ вѣчно да похвалѣтъ (к. XVI — поч. XVII ст. ПДПИ 182, 63); **востокъ солнца** — країни Близького Сходу: Иоакимъ бжїею Мл(с)тию Патри(р)хъ великия а(н)тиохїи Икиликїи Иверїи Сїрїи и по всемѣ востокѣ слнца (Львів, 1586 ЛСБ 72, 1).

3. *Перен.* Православна церква: Або не види(ш), и(ж) вѣ правосла(в)но(и) вѣрѣ, не ма(ш) инѣшы(х) вымышлѣны(х) тѣщесла(в)ны(х) нововына(и)дѣны(х) тытѣло(в) и нѣзвыскѣ вѣсего вѣстока и крѣга

миръского сторона(х) соборѣ, то(л)ко ѡ(д)но има...
 // хр(с)тіани(н) (п. 1596 *Виш. Кн.* 250-250 зв.); на
 побѣжное прѣве аггльское пѣстническое жїтїе ихъ
 востѡкъ и заходъ огладалѣса (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 54); Ему суть подобни церковнии врази, и
 его вѣрѣнныи и милїи друзи, иж востѡка свѣтлость
 нынѣ оставляють и до тмы запада во прелесть от-
 бѣгають (к. XVI ст. *Укр. п.* 72); Еслибысь ся тежъ
 церковью прехваляль, Росїянине милый, припису-
 ючы ее только Востокови а Римскую отъ того
 отпыхаючы — послухайже што Генадей... мовить
 въ тые слова (Вільна, 1608 *Гарм.* 186); Тылко абы
 Звитѣзца пекѣлногѡ смѡка, Заховалѣ вѣцалѣ Вѣрѣ
 правѣю зъ Востѡка (Київ, 1632 *Євх.* 295); всему
 церковному причту... благословенїе святѣйшее
 столицы митрополїи Кїевское отъ Востока (Київ,
 1634 *КМПС* I, дод. 555); *Образно:* Повѣста(н)те ѡ(т)
 такогѡ сѣноу заблужѣна, наве(р)нѣте ся къ чоудно-
 мѣ вѣстѡкѣ свѣта, вѣстѣпѣте въ виногра(д) сѣбѣнскїй,
 вселѣтеса вѣ мѣста арома(т), събирайте бѣгонѣсны(х)
 крѣпнѣ цвѣты (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227); Назы-
 вѣетса свѣтлымъ востѡкомъ; понѣже показѣтъ
 намъ свѣтъ слѣнца неогасїмаго; свѣтъ слѣвы хвѣ
 (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50).

ВОСТОЧНИКЪ, ВЪСТОЧНЫКЪ ч. Духовна
 особа православної віри: Не невѣдомо мню вамъ се
 есть яко сѣнь мо(и) кнѣзь Александрѣ восточникъ
 меж(д)ѣ зѣбамѣ западных(х) людѣ(и) вѣры и навѣки и
 всего набоженства ѡсѣлъ (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212);
 Захо(д)нищи... ѡ(т)стѣпоуючи ѡ(т) шїрогѡ тѣкстѣ
 писмѣ, аны ѡ(т)повѣдаючи на тѣе артикѣлы, задалѣ
 тѣ востѡ(ч)никомъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 40);
 Ѡ сѣбѣтнемъ пѣстѣ востѣчници и(м) оустѣпїли
 были (Там же, 46); Лѣпѣше вѣстѣч(н)ико(м) злорѣ-
 чѣнѣ ѡ(т)носїти, нѣжѣли злорѣчїти (Острог, 1599
Кл. Остр. 223).

ВОСТОЧНЫЙ, ВЪСТОЧНЫЙ прикм. 1. Схїд-
 ний: Потребно же зело и боголюбезно... уступити
 убо града Рыма западныхъ всїхъ странъ... светей-
 шому папе, царства же державу ко востѡчнымъ
 странамъ пренести (Вільна, 1599 *Ант.* 551); в тѣй
 ча(с) вѣсїю стѣронѣ востѡ(ч)нѣю сплю(н)дрѡвано
 (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 344); Выхо-
 женя іерейскїи полночными дверми на церковъ ко

сторонѣ правой полуденной и восточной бывають,
 а не ко заходу (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1173).

2. (який підтримує, сповїдує православну віру;
 стосується православної церкви) православний:
 Западнихъ и Восточныхъ светыхъ учителей писа-
 нью пилно прислухалисе есмо (Вільна, 1595 *Ун. гр.*
 129); трафілоса бо емѣ тѣгнѣчи в дорѣзѣ, при-
 є(ж)дчати до ѡднѣгѡ мѣста... в котормѣ немѣло
 было хр(с)тіанъ послѣше(н)ства востѡ(ч)ногѡ грѣ-
 ковѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36 зв.); хто бы
 колвекъ тую фундацію нашу нарушати и касовати
 въ напотомные часы мѣлъ... або на старожитную
 благочестивую вѣру восточного православїя насту-
 повати и отмѣняти, теды нехай будетъ на немъ
 клятва святыхъ отецъ 318 (Вишнївецъ, 1619 *АЮЗР*
 II, 72); мїло(с)ни(к) востѡ(ч)ногѡ православїя...
 далѣ на цѣ(р)ковѣ чи(р)воны(и) (Львів, 1622 *ЛСБ*
 1049, 2); а при немъ Боголюбезнѣйшии и благочес-
 тивии тоеиже Святой Константинопольской...
 Столицы послушнїи Восточного благочестїя
 Епископы, Господинове и Отцы (Київ, 1631 *ОЛ* 19);
 Пишемъ до васъ... абы... на сынахъ церкве право-
 славїя востѡ(ч)ногѡ... кля(т)ва... не падала (Пу-
 тятинцї, 1634 *ЛСБ* 522, 1);

у знач. ім.: яко да познаю(т) хр(с)тіанѣ что єсть
 нѣша прѣстаа восточных(х) вѣра, и что дрѣги(х)
 ѡ(т)щепѣ(н)цо(в) хитрое бѣ(з)вѣрїє (1599-1600 *Виш.*
Кн. 202 зв.); для того страдали и благодать чюдо-
 творная в них дѣйствовала, иж доколь с восточ-
 ными єдино были (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 187);
восточная вѣра див. **ВѢРА**; **восточная церковъ**
 див. **ЦЕРКОВЬ**.

ВОСТРЕПЕТАТИ, ВЪСТРЕПЕТАТИ дієсл.
 док. (цсл. вѣстрепетати) (задви́гати від струсу)
 затрястися, задрижати: яко земля не вострепѣ-
 ще(т), нѣбо не оужаснѣтса (Острог, 1598 *Отп. КО*
 16); ѡ(т) лицѣ єгѡ вѣстрепеще землѣ (Чернігів,
 1646 *Перло* 142 зв.);

(захвилюватися) затремтіти, затрепетати: вос-
 трепета(л) злыи воинѣ (1489 *Чет.* 272 зв.).

Див. ще **ВОСТРЕПЕТАТИСА**.

ВОСТРЕПЕТАТИСА дієсл. док. (цсл. вѣстре-
 петатиса) (задви́гати від струсу) задрижати, за-
 трястися: вострепеталася земля (1489 *Чет.* 206 зв.).

Див. ще **ВОСТРЕПЕТАТИ**.

ВОСТРОВЪ див. **ОСТРОВЪ**.

ВОСТРУБИТИ, ВЪСТРУБИТИ дієсл. док. (цсл. вѣстроубити) **1.** (граючи на трубі, сповістити про що-небудь) затрубити: пошлю два анґлы вострѣба(т) оу трѣбы (1489 Чет. 373 зв.); тогды трѣбы аггл(с)кіи вѣстроуба(т) вє(л)ми и нѣса зѡвьютса яко трѣба (Львів, 1585 УЄ № 5, 21).

2. (перед чим) Розтрубити, розголосити (про що): если бы(с) мл(с)тынню хотѣ(л) дати не вострѣби пре(д) нею, то є(ст) не выношаиса пре(д) нею (к. XVI ст. УЄ № 31, 16).

ВОСТАГНУТИ дієсл. док. (що чим) Загнуздати: Не бѣдѣте яко ко(н) и мѣ(л), которы розѣм(а) нѣ має(т) кри(к)гами и оу(з)доу челюсти и(х) востагниши (Височани, 1635 УЄ № 62, 56 зв.).

Див. ще **ВСТАГАТИ, ВСТАГНУТИ**.

ВОСХВАЛИТИ дієсл. док. (цсл. вѣсхвалити) (кого) возвеличити, прославити: нѣо и земла гѡры и хѡлми и всѧко дыханіє вѡсхваліло гѧ (Острог, 1598 Отп. КО 31 зв.).

ВОСХВАТИТИ дієсл. док. (цсл. вѣсхватити) (кого) підхопити, піднести: вѡсхватило Илью какъ вихромъ на нѣо (1489 Чет. 235 зв.).

ВОСХИТИТИ, ВЪСХИТИТИ дієсл. док. (цсл. вѣсхитити) **1.** (що, чим і без додатка) Захопити, забрати, взяти: а ілію зѣстоупівши з во(з)дѣхѣ // вѡзъ ѡгнѣнны нагло вѣсхити(л) єго (Львів, 1585 УЄ № 5, 155 зв.); жа(д)ный тоу с ты(х) жа(д)ною моцею то(г) своею не оучини(л), бо паве(л) стѣй... бы(л) є(д)но на во(з)дѣ(х) захваче(н)... ілію застѣпи(в)ши с повѣтріа вѣ(з) ѡгне(н)ныи во скорѣ вѡсхити(л) (к. XVI ст. УЄ № 31, 77); Если та(к) боуде(м) вѣровати и(ж) нашѣ тѣла бѣдоу(т) ѡживлены... а чере(з) смѣрть пріше(д)ши свѣ(т)лы боудѣ(т), и тоу бже(с)твеною силою єго вѣсхищены боудоу(т) (Там же, 78 зв.); Тот бовѣм нас тое глупости научил... крест христов... уловил и вѡсхитил, зараз учинився глупым (1608-1609 Виш. Зач. 205).

2. (кого) Викрасти, схопити: прийде змии, и тебе со мною вѡсхитить (1489 Чет. 82 зв.); Пастырѣ мой...молю твоє милосѣрдіє, вѣзищй ннѣ заблѣдшю... якѡ вѣ пѣстынѣ вѣка сегѡ, идѣже пѡлно змйевѣ... // вѣсхити дѣшѣ мою ѡ(т) си(х) (Чернігів, 1646

Перло 97-97 зв.).

Див. ще **ВОСХИЩАТИ**.

ВОСХИТИТИСА дієсл. док. (цсл. вѣсхититиса) піднятися, підвестися, встати: в тотъ ча(с) вѡсхитилѣса хромьи (1489 Чет. 268);

(переміститися вгору) підвестися: коупно вѡсхитимса на ѡблаче(х) во стрѣтѣніє г(с)не на аєрѣ (1489 Чет. 374 зв.).

ВОСХИЩАТИ, ВЪСХИЩАТИ дієсл. док. (цсл. вѣзхыщати) **1.** (що) (силою) захоплювати, займати: на свѣчени(ч)скій степе(н) по правило(х) стѣ(х) ѡ(т)цѣ да вѡсхода(т); а не по свои(х) вола(х) похоти пло(т)ское ра(ди) имѣніа //... и па(н)ства са(н) да вѣсх(и)щаю(т) (п. 1596 Виш. Кн. 225-225 зв.); А нынѣшнего часу... унѣєю на правѡвѣрных воюючи (кгдажѣ такъ... діавол на церковь... воюєт, бо нужно єст царство небесное и нужници вѡсхищают єго), яко то западняя сторона исперва ся кохала у гордости (Львів, 1605-1606 Перест. 50);

(кого) (зненацька) схоплювати, забирати: Збудуйте одну книгу, з друку виданьем, которая єсть первое: огорода благочестію, заступаючи... благочестивый помисл, абы не выходил... на двор за огороду... гдѣ зверь ереси живет и слабоумных на свою прелесть вѡсхищает и пожирает (1608-1609 Виш. Зач. 204).

2. (від чого) Забирати: До третего неба не былєсь... вѣсхищен, ани з апѡсѣтолов того не научен (к. XVI ст. Укр. п. 78); оубо(й)тєса лахова творца, которій... //... совершивши таинство житіа нѣшого, зла или добра; ѡ(т) жизни сѣа вѡсхищає(т), и на бѣдѣщее позорище и ѡбличеніє сѣда прєноси(т) (п. 1596 Виш. Кн. 259-259 зв.);

(на що) (перетворювати з одного стану в інший) обертати: а заты(м) ѡ(т) тоа смѣрти жи(з)ни сѣа на бѣдѣщю вѣ(ч)ноюу смѣрть вѣсхищаю(т), то є(ст) // ро(ж)деніє на смѣрть (п. 1596 Виш. Кн. 231 зв.-232).

Див. ще **ВОСХИТИТИ**.

ВОСХОДИТИ, ВЪСХОДИТИ дієсл. недок. (цсл. вѣзходити) **1.** (про небесні тіла) (з'являтися, підноситися над обрієм) сходити: Ты тєды пр(с)таа дѣѡ, котораа ннѣшнего дна якъ зора вѣ(с)хѡди(т) вѣ нѣ(с)ныи чрѣтѡгъ, котораа єсте(с) надѡбнаа якъ лѣна (поч. XVII ст. Проп. р. 272 зв.); вѣсхѡдѣть

сл̑нце, а обачаѣтъ д̑ша свою зг̑бѣ (Вильна, 1627 Дух. б. 93); Пѣрсове то обачивши, вси... стига́ли Алекса́ндра, а́ле ижъ прибѣ́гши до реки кра́мы, оуже восходи́ло сл̑нце (серед. XVII ст. Хрон. 421 зв.).

2. (на що і без додатка) (*підніматися вверх*) виходити, підніматися: х̑с... нашъ даючи намъ на прикла(д) и наоукоу сто́ую. и(ж) в̑сходиль на гороу видачи мно́гїи наро(д) за собою (к. XVI ст. УЄ № 31, 105 зв.); Іаковъ патріар̑ха... сно(м) обтажѣ́ный... засноу́лъ, ви́дѣлъ л̑́ствикоу ба́рзо чоудѣ́внѣю... по которѣ́й а́гглі б̑́жїи в̑сходи́ли и нисходи́ли (поч. XVII ст. Проп. р. 240); Абовѣ́м̑ вода мо́рскаѣ в̑сходи́(т) на высотѣ́ соу(п)тѣ́льными вапо́рами, воскоуре́намъ а́льбо мгла́ми; и прехѣ́дитъ воздѣ́хъ (Почаїв, 1618 Зерц. 10);

(*невидимо*) зноситися: Вла(д)ко си́лный; і́же Н̑́бомъ и земл̑ю владѣ́ешъ, И все ч̑́дѣ́вно я́кѡ Б̑́гъ всемог̑́щїй д̑́ешъ. З̑́ Н̑́ба на зе(м)лю исхо́ди(ш). И па́ки ѡ(т) зе(м)л̑́ на Н̑́бо в̑сходи́(ш) (Чернігів, 1646 Перло 67).

3. (на що) (*на посаду, чин*) вступати: на св̑́щени(ч)скій степе́(н) по правило(х) ст̑́ы(х) ѡ(т)ц̑́ да восхода(т), а не по свои(х) вола(х) (п. 1596 Виш. Кн. 225); ст̑́ые ѡ(т)цы, ѡщ̑́па(в)ши, сами ты(м) спосо́бо(м) на ста́нъ с̑́ценнически(й) возше́(д)ши; и и(н)ши(м) тако(ж)де восхо(ди)ти ѡ́законили (1598 Виш. Кн. 271); Иж не толко жебы хто уготований на степень церковнаго и духовнаго чина восходити м̑́л дверми — нет! (Унів, 1605 Виш. Домн. 191).

4. (на що) Бути схожим, подібним: Єп(с)к̑́п̑́ Ке́са́рійскїй... написа́лъ в̑́ кни́зѣ́ своѣ́й, и(ж) ч̑́сть о́браза на перво́обра(з)но́е в̑сходи́(т) (Київ, бл. 1619 О обр. 17).

Див. ще **СХОДИТИ**.

ВОСХОДНЫЙ прикм. (цсл. в̑сходный) 1. (який стосується сходу, однієї з чотирьох частин світу) східний: Антиохійскїй бовѣ́мъ патріарха на всю восходную сторону слово Бо́жіе и владзу духовную ведле Бога розширяѣтъ (1603 Пит. 8).

2. Православний. ♦ **церква восходная** див. **ЦЕРКВА**.

Див. ще **ВСХОДНЫЙ**.

ВОСХОДЪ¹, В̑СХОДЪ ч. (цсл. в̑сходъ) (*одна з чотирьох сторін світу*) схід: inascensus,

восходъ (1642 ЛС 221); Есть твердость и такъ н̑́бо сотворе(н)но і́жъ завжди б̑́житъ ѡ(т) восходу а́ж до заходу (серед. XVII ст. Луц. 526).

Див. ще **ВСХОДЪ¹**.

ВОСХОДЪ², В̑СХОДЪ ч. (*поява над обрієм небесного тіла*) схід: на томъ переставаю... поддаючися святым онимъ и презъ Бога зложеннымъ сынодомъ за восхдъ (!) и заходъ солнца (Єгипет, 1602 Діал. 60); нѡ́выє на н̑́бѣ́ показа́лися зв̑́зды, ц̑́ри ѡ(т) // ѡста́тне(г) в̑сходѣ́ пришли (поч. XVII ст. Проп. р. 196 зв.-197).

Див. ще **ВСХОДЪ²**.

В̑СХОДАЧИЙ дієприкм. (який тільки наближається) (*про життєвий шлях*) ранній: для того(ж) іо́анъ кр(с)тителъ еще ѡ(т) зори ж̑́вота в̑́(с)хода́чого то є́(ст) па́толѣ́тнеи прикрости оу́хилѣ́на ра́ди в поущѣ́ в̑́нїшо(л) (поч. XVII ст. Проп. р. 255).

ВОСХОДЯЩИЙ, В̑СХОДАЩИЙ дієприкм. (цсл. в̑зходящий) 1. (який переходить від одного стану в інший) перехідний: Слоу́хайте бовѣ́(м) я́къ див̑́ючися и бо́ачи ѡ́н̑́ю в̑́сходящ̑́ю ѡ(т) см̑́рти в̑́ живо(т), ѡ(т) земл̑́ на н̑́бо салю́т̑́ють сп̑́в̑́аючи (поч. XVII ст. Проп. р. 274 зв.).

2. У знач. ім. (*той, з якого виводиться рід*) предок: т̑́ые степе́ни в̑́ кождѣ́й линїи, а́лбо пора́д̑́к̑́д род̑́ства, ѡ(д) п̑́на бра́тиса маю(т),... // ко́тор̑́а в̑́ собѣ́ замыка́ѣтъ в̑́сходящи(х) то є́ст̑́ родичѣ́въ, и н̑́сходящ̑́хъ, то є́сть пото(м)ко(в) (Львів, 1645 О тайн. 169-170).

ВОСХОЖДЕНІЄ, В̑СХОЖДЕНІЄ, ВОСХОЖЕНИЕ с. (цсл. в̑зхождение) 1. Підняття (вверх): слово на ѡ́г̑́ное в̑́схождение ст̑́ого славного пр(о)рка (1489 Чет. 232 зв.); яко бысмо в̑́рили в него и в̑́рне его справовали по в̑́схожденїи и по в̑́знесенїи Г(с)не́мъ на н̑́бса к̑́ Б̑́гоу ѡ(т)цоу своѣ́м̑ (XVI ст. УЄ Триг. 96).

2. Хвала, вихваляння, звеличання: На во(с)хо́ж(д)енїє г̑́ви своѣ́м̑, а спасителе́ви... моѣ́м̑ (Чернігів, 1646 Перло 43 зв.).

Пор. **ВОСХОДИТИ**.

ВОСХОТѢТИ дієсл. док. (цсл. в̑зхотѣти) (що) забажати, захотіти: И если т̑́ые с̑́сѣды наши,... в̑́схот̑́ат... зго́д̑́ з Є́го Милост̑́ю принат, то на их̑́

воли (Володимир, 1544 *AS IV*, 390); И ѿ(т)кудѣ восхотѣть до того манастиря ѿбирати собѣ игуменовъ, и митропѳліи благословенію нашему повинѳвати (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); то(л)ко аще го(с)подь бо(г) восхоцѣтъ што ваше бл҃говеріе ра(ч)те ведать прие(з)дѣ мо(и) в субѳтѣ до (л)вова (Острог, 1591 *ЛСБ* 152); все учителя грецкии... научили тако достатечнѣ, иж и наподленнѣйший в разумѣ языка словенскаго русин,... вѣдает и разумѣет, чем спастися может, если только сам восхоцет (1608-1609 *Виш. Зач.* 217).

Див. ще СХОТѢТИ.

ВОСЪДЕРЖАНІЄ *див. ВОЗДЕРЖАНІЄ.*

ВОСАКИЙ *див. ВСЯКИЙ.*

ВОТА *ж. (стп. wota, лат. votum) 1.* Думка, міркування, голос: Вотѣйте хтѣве, кѣждаа зѣ вѣсъ вѳта, чого естъ гѳдна зѣчна его цнѳта (Львѣв, 1642 *Бут.* 7 зв.).

2. (*право висловлювати свою думку при вирѣшенні державних або громадських справ*) голос: тѣе вси в радѣ по(с)полито(и) ме(с)ца и вѳты свои будуть мети способѳ(м) звѣчаю старо(в)ного (1566 *ВЛС* 2).

Див. ще ВОТУМЪ, ВОТЪ¹.

ВОТВЕРЖЕНІЄ *с.* Усвѣдомлення: што писалѣ стѣи лука и марко матѣѣи х(с)ва всеправѳе бж҃ествѳное писаніе... всѣмъ вѣрнымъ люде(м) на вотверженіе безъ него жѣ не може(т) стати вѣра (1489 *Чет.* 191 зв.).

ВОТЕЦЪ *див. ОТЕЦЪ.*

ВОТЕЦЪ *див. ОТЕЦЪ.*

ВОТКНУТИ *див. УТКНУТИ.*

ВОТОВАНЬЄ *с. (стп. wotowanie) голосування:* Сѣдѣти маю(т) справѣдливѣ... а гдѣ бы са траѣила ро(з)но(ст)... маю(т) ра(з) два три знову чѣре(з) вѳтованьѣ пу(с)ти(т) (Льблѣн, 1569 *Пр. ВЗ* 115); **валное вѳтованьѣ** — загальне (публѣчне) голосування: если бискупы и владыки и иные духовные отстрашитъ хочете одѣ валного вѳтованья... того вамъ не допустимъ (Вѣльна, 1597 *РИБ* XIX, 202).

Пор. ВОТОВАТИ.

ВОТОВАТИ *дієсл. недок. (стп. wotować) 1.* (на що) Голосувати (за що): епископовѣ и писма ихѣ не епископовѣ, але священники экзаменуютъ тѣе

онихѣ и декретуютъ; зачимъ и на зложѣніе епископовѣ вотуютъ (Дермань, 1628 *КМПИ* I, дод. 319); Засѣ(в)шы тѣды зараз кождѳ (!) на своѣ(м) мѣсци и радили вѳтовали и згодили ся всѣ единодушно на ты(х) пѣ чѣтыро(х) ста(р)шы(х) (Львѣв, 1645 *ЛСБ* 1043, 69).

2. Висловлювати свою думку, забирати голос у якѣйсѣ справѣ: Вотѣйте хтѣве, кѣждаа зѣ вѣсъ вѳта, чого естъ гѳдна зѣчна его цнѳта (Львѣв, 1642 *Бут.* 7 зв.).

ВОТОРОКЪ *див. ВТОРОКЪ.*

ВОТПЛИВО *присл. (стп. wotpliwо) сумнѣвно:* од которѳго околечѣна тѳе дѣтя вѳтпливо аби мѣло бытъ живѳо (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* I/VI, 522).

Див. ще ВОНТПЛИВЕ.

ВОТУМЪ *ч. (лат. votum) 1.* Те саме, що **вѳта** у 1 знач.: Я яко всѣхъ подлѣйшемъ а кра(и)немъ налѣжитъ, напере(д) вѳтѣмъ сво(и) положѣ (Острог, 1587 *См. Кл.* 10).

2. Те саме, що **вѳта** у 2 знач.: каштала(н) краковскѣй которѣй маѣтъ ше(с)надцѣтое зара(з) по дхѳвныхъ римскихъ мѣсцѣ и вѳтѣмъ, абы его митрополитѳви и вл(д)камъ оустѣпити мѣ(л), што за подобѣнство (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198-198 зв.).

Див. ще ВОТЪ¹.

ВОТЧИЗНА *див. ОТЧИЗНА.*

ВОТЩЕ *присл.* Дарма, дарѣмно: а не покладаючи во(т)щѣ вашѳго молѣния дѣмысльнѣ тамъ едѣ(м) (Острог, 1591 *ЛСБ* 152); Ѡ ѳкрѣплѣюще(м) маѣ Іисѣвъ дѣдлѣ(г) си(л) мойхъ потрѣдѣвшисѣ, пре(д) себѣ взѣлѣ(м), ѳ(д)нѣти... поношѣніе прѳтѣвникѳ(в) ѳ(т) ѳщѣннѳго правослѣвнѳго прѣчтѣ Цркѣви стѳѳе Рѳссѣйской: в чо(м) бл҃г(а)тію Бж҃ею не вѳтщѣ трѣдѣхсѣ (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 4).

ВОТЪ¹ *ч. (лат. votum) те саме, що вѳта* у 2 знач.: Тогдыжѣ. Всѣхъ зго(д)ные вѳта, абы... дочѣкавши на ве(с)нѣ фѣ(р)тку деревяную при не(и) и шку(л)кѣ муро(м) осмотрити (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1043, 36); На то пнѳвъ брати(и)... ро(з)ные вѳта были едны по(з)волили... дрѣгие ганили (Львѣв, 1638 *ЛСБ* 1043, 51 зв.).

Див. ще ВОТУМЪ.

ВОТЪ² *част. (вказѣвна) (вживаѣтьсѣ для підкрѣслѣння чѳгось конкретнѳго) ось:* тѣды пѣнъ

збавитель... //... мовить... що(ж) са ма пытаешъ; спытайса ты(х), которые слыховали, що(м) имъ мовлалъ, ѿ во(т) тыи вѣдаютъ що(м) имъ мовлалъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93 зв.-94).

ВОТЪКНУТИ див. **УТКНУТИ**.

ВОХОДИТИ див. **ВХОДИТИ**.

ВОХОДЪ див. **ВХОДЪ**.

ВОХРЫЙ прикм. (який має колір вохри) вохристий, вотряний: рїза вохра, исподъ прѣзелень, в' рѣцѣ свѣтокъ (1627 *ЛБ* 171).

ВОЦАРИТИСА, ВЪЦАРИТИСА дієсл. док. (установити свою владу) утвердиться, запанувати: а то чинилъ дла ты(х) причинъ //... всѣ(м) бѣды задаючи... хотачьса на се(м) свѣтѣ воцарити (Вільна, 1596 *З. Каз.* 2 зв.-3); Мѣдрость... рекла... Оставте глѣпство, и живи бѣдете, и навѣки въцаритеса (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 254).

ВОЧЕЛОВѢЧЕНІЄ, ВЪЧЕЛОВЕЧЕНЬЄ с. (цсл. въчеловѣчение) (набуття людської подоби) очоловічення: Правда есть же литоргія святая надъ всѣ иншіе церемоніе церковныи, есть... болша и Богу на милша, въ которой всѣ таемницы вочеловѣчення Христова... со славою пришествіе розчитаются (1603 *Пит.* 74); Радовалиса и Ап(с)лѡве, обачивши славу Бо(з)ства егѡ... и дла того познали Въчлѣнен'е егѡ (Київ, 1625 *Сур. сл.* 124).

Див. ще **ВОЧЛОВЕЧЕНІЄ, ВЧЕЛОВѢЧЕНЄ**.

ВОЧЕЛОВѢЧИТИСА, ВЪЧЕЛОВѢЧИТИСА дієсл. док. (цсл. въчеловѣчитиса) (набрати вигляду людини) очоловічитиса: нашего ради сопасѣния вочлѣвчшася (1489 *Чет.* 353 зв.); Явно ижъ кгда са въплотилъ и въчлѣчилъ, тогда видѣ(н) и ѡсазанъ бѣти изволи(л) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 79).

ВОЧИ див. **ОКО**.

ВОЧЛОВЕЧЕНІЄ, ВОЧЛОВЕЧЕНЄ с. Те саме, що **вочеловѣченіє**: выполнило тисача лѣ(т) ѡ(т) вочловече(н)а хѡа (Вільна, 1596 *З. Каз.* 78 зв.); Навчаючи тым'... людѣй, абы са немнѡго выпытовали,... ѡ недовѣдомой... члѣвкомъ Бѡзского Вочловеченіа Хѡа таемници (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 890).

Див. ще **ВЧЕЛОВѢЧЕНЄ**.

ВОЧТИТИ дієсл. док. (що) Вшанувати: вземши главное... млвить, ты его положи на головѣ свою и вочи празникъ вмѣсто мене (1489 *Чет.* 14 зв.).

ВОШЪ ж. Воша: кто пло(д) кастаріевъ сыро(и) часто пріемле(т) на то(м) вши многіе плода(т)са на тѣле (XVI ст. *Травн.* 144 зв.); pediculum вош, ѡш (I пол. XVII ст. *Сем.* 130); pedicul(us), нозка, вошъ (1642 *ЛС* 304); **вошъ водная** — назва рослини: dracontium, вошъ водная трава (1642 *ЛС* 171); **свиная вошъ** — назва рослини: свиная вошъ а(б) ѡтрава (1627 *ЛБ* 217); abi(o)tos, зеліе свиная во(ш) рече(н)но (1642 *ЛС* 62); catapsixis, свиная во(ш) зеліе (Там же, 114).

ВОЩЕЧОКЪ ч. Вошок, вощечок: сега, сегула, во(с)къ, вощечокъ (1642 *ЛС* 118).

ВОЩИЛО ч. 1. (перетоплена і сформована для продажу вощина) віск: Дани з нихъ 3 кади меду и семь безменовъ,... за два вошила 2 гроша (1522 *АрхЮЗР* 7/1, 639).

2. Вл.н.: Федоръ Вошило (1649 *РЗВ* 129).

ВОЩИНА ж. Вощина: metys, вощини (1642 *ЛС* 269).

ВОЩИСТЫЙ прикм. Восковий, вощаний: cerin(us), ceros(us), вощи(с)ты(й), во(с)коваты(й) (1642 *ЛС* 118).

Див. ще **ВОСКОВАТЫЙ, ВОСКОВЫЙ**.

ВОЩИЦА ж. Вощина: cerites вощица камы(к) (1642 *ЛС* 118).

ВОЮВАТИ див. **ВОЄВАТИ**.

ВОЮЮЧИЙ прикм. 1. (який прагне або схильний воювати) войовничий: Оный абѡвѣмъ бѣдѣчи в' станѣ неѡ(т)мѣнності, зычи(т) Вм(ст), такъ взгладомъ Повиновѣцтва, якѡ и дла любви котѡрѣю Цркѣ Триѡмфѣючаа къ цркѣ воюющеї мае(т), з' того небе(з)печѣнства... якъ напредшей възволѣномъ бѣти (Київ, 1625 *Кон. Апок.* 3 зв.); В Цркѣ воюющей, повиннисѡ были з' непріателями Бѡзскими... завше вѣлѣчити статѣчне (Київ, 1648 *МКСВ* 346).

2. У знач. ім. Той, хто воює: Тамъ бѣдетъ спрацованомъ ѡхолода... воюючемъ звѣтазство (Київ, 1632 *МКСВ* 269).

ВПАДАТИ див. **УПАДАТИ**.

ВПАДЛОСТЬ ж. Скрута, занепад: Я не могучи ни в кого иного тых пенезей достати, просил есми... Михаила Еловича Малинского, мытника Волынского земли, абы его милост, бачечи на мою вели-

кую впадлост и потребу... тую тысячу копъ грошей литовскихъ позычилъ (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 135).

ВПАДОВАТИ дієсл. недок. (опинятися в якійсь ситуації) впадати. ♦ **въ заруку впадовати** — підлягати грошовому стягненню в разі порушення однією із сторін укладеної угоди: А еслибы ся в держаню и вживаню якие кривды и шкоды деяли од мене самого, або слуг моихъ, тогды в таковуюж заруку впадоваю (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 360).

Див. ще **ВПАДЫВАТИ, УПАДАТИ.**

ВПАДОКЪ див. **УПАДОКЪ.**

ВПАДЪ див. **УПАДЪ.**

ВПАДЪНУТИ дієсл. док. (зненацька прийти, приїхати) впасти: а позавтрее... до того села Бельки козаки впадълы (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 618).

Див. ще **УПАСТИ.**

ВПАДЫВАТИ дієсл. недок. 1. (переміщатися, падати зверху вниз) впадати: онъ ѿ стенѣ вдаривалса а любо въ водоу впадывалъ (1489 *Чет.* 319 зв.).

2. (у що) (втікати, вливатися) впадати: почонши от рѣчки устья Телешовки, где впадывает в реку Корец (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 128); ѿ(н) кгрунѣтъ ѿкупи(л)... на[то](и) стороне Рудки, которая впадывает в Рудку Слепе(ц)кую (Житомир, 1583 *АЖМУ* 64).

3. (опинятися в якійсь ситуації) впадати: слепыѣ поспѣлѣ з своїми слепыми вѣжами до пропасти згненьа валатьса и впадываю(т) (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 8 зв.).

Див. ще **ВПАДОВАТИ, УПАДАТИ.**

ВПАЛЫЙ див. **УПАЛЫЙ.**

ВПАМЕТОВАТИ див. **УПАМЯТОВАТИ.**

ВПАМЯТАТИ див. **УПАМЯТАТИ.**

ВПАМАТАТИ див. **УПАМЯТАТИ.**

ВПАСТИ див. **УПАСТИ.**

ВПААТИ дієсл. док. (стп. вражає) перен. (виходити в когось якісь навички) прищепити: Причомъ' тежъ брѣлемъ частѡ прѣ(д) себѣ, яко бы в' ты(х) Шкѡла(х) не тѡл'кѡ позвѣрхѡвныѣ Наѣки, але... Побѡжностъ в' ср(д)цахъ васъ мѡлоди в'паѣна и засѣвана была (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

ВПЕВНЕННЫЙ див. **УПЕВНЕННЫЙ.**

ВПЕРАТИСЯ див. **ВПИРАТИСЯ.**

ВПЕРВЫХЪ, ВЪПЕРВЫХЪ присл. (при переліку на позначення першого пункту) по-перше: в первых, церковного послѣдования, славословия и благочестия узаконити, дѣтем научити (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); Кѡнѣ бѣлы(и) знаменѣтъ двоѡкъю рѣчъ; въпервыхъ ѡныи вѣкъ и ча(с) щасливый; в' котѡрый слово Бѣжїе, единосѣшное, Снѣ Бжїй; вишолъ на свѣтъ сѣй видѡмый; в' тѣлѣ лю(д)скомѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 132);

(перш за все) насамперед: Сей же глас, мню, в первых пан Виталий, казнодѣя волынский отрыгал (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); Гды прїиде нѡво въ странѣ Нѣ(с)нѣю... тѡмо въ пѣрвыхъ ѡузритъ Маестѡтъ дївно(и) бо(з)кои слѡви (Чернігів, 1646 *Перло* 161 зв.).

Див. ще **ВОПЕРВѢС.**

ВПЕРЕДИТИ див. **УПЕРЕДИТИ.**

ВПЕРЕДЪ див. **УПЕРЕДЪ.**

ВПЕРЕДЪ див. **УПЕРЕДЪ.**

ВПЕРИТИ дієсл. док. (що) Направити, скерувати; **умыслъ вперити** — подумати: Потрѣба тамъ не ве(д)лѣгъ звѣчаю тѣлесного... млітиса, лѣчъ трезвѣнно оумыслъ в'перивши ѡжидѡти Бѣга (Вільна, 1627 *Дух. б.* 303).

Див. ще **ВПЕРАТИ.**

ВПЕРОДЪ див. **УПЕРЕДЪ.**

ВПЕРТИ дієсл. док. Підійти впритул до чогонебудь: попови резѡвъ два и надѣдѡтокъ въ кутѣ над ставискемъ, въ вилахъ нивка ку Туриску, тутъ граница Туровицкая вперла (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 326).

ВПЕРАТИ дієсл. недок. Спрямовувати, направляти: мѣсли свои ѿ(д) зѣмны(х) ѿ(д)тагѡючи, в него, прагненѣмъ // и пожадливѡстю в'перѡетъ (Вільна 1627 *Дух. б.* 47-48).

Див. ще **ВПЕРИТИ.**

ВПИВАТИ дієсл. недок. Впиватися, напиватися: стѣй ап(с)лѣ паѡулѣ пише(т) въ своѣмъ посланїї... пити деи не борѡню коли бы члѣвкъ не пилъ, и онъ бы ѿ(т) жажи не бы(л) живъ, но в'пива[ти] чере(с) силоу не велю (1489 *Чет.* 50 зв.).

Див. ще **УПИВАТИСЯ.**

ВПИРАТИ дієсл. недок. (в що) (займати на-

сильно) вди́ратися, насильно добиватися: са(н)ко постави(в)ши халупу за и(х) позво́ле(н)е́мъ залож(и)вши́са в по(д)да(н)ство пече(р)скому мана(с)-тирю и мощне гва(л)то(м) в лу(г) и(в) закоты н̄ши... впира(т) и брати поча(л) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2).

Див. ще **ВПИРАТИСА.**

ВПИРАТИСА, ВПЕРАТИСЯ, ВЪПИРАТИСА, УПИРАТИСА *дієсл. недок.* (у що) (*підходити впритул до чиеї-небудь території, займаючи її насильно*) вди́ратися: Тое врочи́що Топол... штець мой и дѣд мой и я сам тѣю землю в покои держал аж до сих часов, ѡдно не вем, для которое причины тьи подданыи господарьские... кгвалтовне са в тѣю землю мою въпирают (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); Естли ж бы тот Матфей... в землю нашего имени ключового са ѡпирал и то за себе привлащал... тыбы через листъ свой в томъ намъ справѣ дал, а мы на он часть з рамени нашего комисари тамъ вышлемъ (Краків, 1539 *AS* IV, 180); люди Козлиницкие въежчаютъ и вступаются во властивый кгрунт ихъ милости // имени Пясочинского, в Дубнов лес... кгвалтомъ впираючися, шкоды чинят (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 119-120); липецкий тен поп вицеvский скаржился на попа головецкого же ся там впирает в его парафѣю на що он має привѣле(и) (Самбір, 1588 *Свенц.* 75); дх̄овныи на наданьахъ бързо великихъ маѣтностей... // кгвалтомъ са впирае(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 194-194 зв.).

на руцѣ впира́тисе — сподіватися на чиюсь підтримку, бути впевненим у комусь: ѡ(т)повѣдаючи одинъ зъ княжа(т) на которо(г) рѣцѣ црѣ се впера(л) члѣвкови бжомѣ реклѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 326).

Див. ще **ВПИРАТИ.**

ВПИСАНЕ, ВПИСАНИЕ, ВПИСАНЬЕ, ВПИСАНЬЕ, УПИСАНЕ, УПИСАНЬЕ *с. (внесення тексту документа в книгу записів)* вписання: ве(д)ле ро(с)каза(н)я... г(с)дрско(г) заховываючиса кни(г) врадовы(х) на вписа(н)е ты(х) привилие(в) и листо(в)... г(с)дрски(х) жидо(м) не борони(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 55); передо мною ...старостою Луцкимъ... //... панъ Иванъ Велятицкий... покладалъ привилей короля... зъ уписанемъ

въ немъ листу патриарха Костентинограда (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 252-253); Пан Якоубъ Песочиньски(и) чашъникъ... для вписанья в книги... земъские... Пода(л) и Созна(н)е́м... Призналъ запи(с) Квито(в)ны(и) (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 36); писарь... для вписанья до кни(г)... земски(х) Киевъски(х) пе(р)ѡблятамъ подалъ выпи(с) (Київ, 1639 *ЦНБ* II 23254, 1); Па(н) Микола(и) з брѣсилова Кисель Староста Черъкасъки(и)... для вписаня до книгъ... подалъ льявѣдѣмъ (Житомир, 1650 *ПВКРДА* II-3, 50).

Див. ще **ВПИСОВАНЕ.**

Пор. **ВПИСАТИ.**

ВПИСАТИ, ВПИСАТЬ, УПИСАТИ *дієсл. док.* (що, що в що, до чого, в чому) (*внести текст документа в книгу записів; внести кого-, що-небудь до списку, реєстру*) вписати: они мнѣ уписали у вечистый поминникъ шесть душъ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); Єе Милость... жедала нас, абыхмо... ѡный лист едналный в сес нашъ лист вписати велели (Краків, 1543 *AS* IV, 347); тебе пане галъкѣ просиме што ланъ вызнае́тъ пре(д) твоєю громадою на свою речъ то ѡ ли(с)тѣ намъ ѡписати (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 17); г(с)дръ его мл(ст) ты(х) а(р)тыкѣло(в)... ста(т)утѣ пра(в) новыхъ вписати ро(с)казати рачилъ (1566 *ВЛС* 80); для лепшое пе(в)ности и вмоцньо(с)ти сего списѣ н̄шого є(с)мо... в кн̄ги кгро(д)ские лу(ц)-кие вписати... дали (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 51); которы(и) декретъ суда моего до книгъ кгро(д)-скихъ браславъскихъ естъ вписанъ (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 27); ко(ж)ды бра(т) имае(т) ѡписати ѡ поменни(к) има ѡ(т)ца своего и м̄тре (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); К тому ты(ж) кажды(и) бра(т) має(т) вписати в поме(н)ни(к) церковны(и) имя ѡ(т)ца своего (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Але абымъ доводъ певный о святыхъ... показалъ, покладаю ту по имени ихъ... и межи святыи до календара вписаны быти удостоилися (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 849); Яко(ж) воли Его доси(т) чинячы до Кни(г) писара Публичного приняти велилисмо, що естъ принято и вписано (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471); Которы(и) же то те(с)таментъ... до книгъ... кгро(д)скихъ... слово в слово уве(с) уписанъ (Житомир, 1650

(зробити запис про що) записати: и съ оусим що (и)з вѣка вѣчного къ ты (!) села (!) прислоухало и ихъ сѣ держало яко и въ привилиахъ данныхъ оуписанно непорѣшено и неподвижно на вѣки (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 2); проси(л) абы апеляцѣя тая допущена была с пѣ(в)ны(х) рацы(и) але и(ж) тоѣ ко(нт)рове(р)сии не пода(л) ѡ што се ѡсве(д)чоно для того не естъ ту(т) вписана (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 103); Я, яко пастырь и отецъ, напоминаю и прошу, не отступите... отъ того светого // братста и заслугъ своихъ которые суть вписанные въ книги живота (Київ, 1644 *КМПМ* II, 288-289).

Див. ще ВПИСОВАТИ, ВПИСЫВАТИ.

ВПИСАТИСА, УПИСАТИСЕ, УПИСАТИСЯ

дієсл. док. (що в що, до чого) (внести свое ім'я у реєстр, каталог) вписатися, записатися: Тое жъ годыны а мужове и подданные, тогда ся доброволне въ рейстръ уписавъши, припоминали такъ же некоторые кривды отъ пановъ Гурковъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 77); якъ правдивы(и) ѡ(т)ць, хотячы потѣхъ и по працы, бл҃гї(и) плѣдъ выдѣти. и маєть в реєстръ по ѡбычаю вписатиса (Львів, 1587 *ЛСБ* 67, 92); шляхе(т)ны(и) Па(н) микола(и) Кири(к) чини(л) ѡповѣданє и протѣстова(л)се ѡ то. Ижъ што се бы(л) вписа(л) до реєстрѣ пере(д) сѣ(д) и(х) м(л): Пано(в) Комисаро(в) (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17);

(до чого, в що) (вступити, записати до певної організації) вписатися: велика сила вписалася ѡ кр(с)тѣ (1489 *Чет.* 26 зв.); Мы с кола ншого сена-то(р)ского... до то(г) бра(т)ства це(р)ковного вписалисе есмо (Оліта, 1591 *ЛСБ* 185); В которѣ сѣ Братство, зо всѣмъ Вѣйсковѣ, вписаль... Стого Гетмана каждый Рице(р) нѣхъ сѣ вчїть (Київ, 1622 *Сак. В.* 47).

Див. ще ВПИСОВАТИСА.

ВПИСАТЬ *див. ВПИСАТИ.*

ВПИСОВАНЄ, ВПИСОВАНЬЄ, УПИСОВА-НЄ *с.* Вписування: не хѡчетсѣ тѣхъ листѡвъ всѣхъ и привилѣѡ(в) вписованьємъ читѣлникови оуприкрати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21); на котори(х) ро(ч)ка(х) они ѡбоя сторона ѡ вписова(н)ю тоѣ справи в реєстръ сѣдови(и) и ѡ приволюванью еє

ко(н)трове(р)това(ли) (Люблін, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 146); И во уписованю тежъ менуютъ его верховнымъ (1603 *Пит.* 39).

Див. ще ВПИСАНЄ.

Пор. ВПИСОВАТИ.

ВПИСОВАТИ, УПИСОВАТИ *дієсл. недок.*

(що в що) (вносити текст документа в книгу записів; вносити кого-, що-небудь до списку, реєстру) вписувати: на(и)миты для широкости ѡны(х) ту(т) име(н) не вписуючи пере(д) чернски(м) служебни-ко(м) и посла(н)цо(м) пана его мл(с)ти сознава(ли) и све(т)чили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 58); И ты(м) братїямъ маєть бы(ти) данъ реєстръ по(д) печатїю бра(т)скою, в которы(и) мають даскали вписовати дѣти данные до науки (Львів, 1588 *ЛСБ* 93, 1); то(т) енора(л) ту(т) на вряде мое(м) листѣ своего на возно(в)ство єму даного до кни(г) не вписова(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 27); роздѣємо, хотяй кто межи стѣхъ // в реєстръ нехай вписѣють кого кѡльвекъ хѡчѣтъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 12-12 зв.); Што учиниль... патріарха Константинопольскїй, зъ всходними патріархами знестися: совершенно отвергли... всѣхъ Латинниковъ отъ церкви... и южъ болшъ въ книги свои поминныи ихъ не вписовали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 773); Пан Пеньски(и)... видячи ижъ... sprawy з реєстрѣ спѣсчѡно(и) дже ани сѣдити ани зновѣ вписовати не бѣдѣтъ тѣды ѡ(д) вгоды... ѡ(д)стѣпи(л) (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17 зв.); inscribo, вписую, написую (1642 *ЛС* 238).

Див. ще ВПИСАТИ, ВПИСЫВАТИ.

ВПИСОВАТИСА, УПИСОВАТИСЕ *дієсл. недок.*

(що в що, до чого) (вносити кого-, що-небудь у реєстр) вписуватися, записуватися: с ко(ж)дого коня яко передъ ты(м) до ре(и)стрѣ хорѣжого на во(и)на(х) се вписовали по два(д)цати и пети копъ гроше(и) заплати(т)и (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 51); Реєстръ на часы пото(м)ные в которо(м)сѣ бѣдѣтъ вписовати речи всѣ прибываючі(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 268).

Див. ще ВПИСАТИСА.

ВПИСЫВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **вписовати**: А ведже тые све(т)ки которые при справо-ва(н)ю тестамен(н)ту бываю(т) маю(т) вси слова ко-

торые слыша(т) ѡ(т) того хто теста́ме(нт) чини(т) пра(в)диве теста́менту казати вписы́вати и вырази́ти значне́ бе́(з) ко(ж)дого ѡхиле́нья (!) (1566 *ВЛС* 76); а кто которые на реестре ме́(т) а которые ве́(ч)-не́(и)шие ѡ книги вписы́ва(т) и для прикла́да(н)я печате́(и) и(х) и минута́(м) которые е́сми бы́(л) нагото́ва(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 7).

Див. ще **ВПИСАТИ**.

ВПЛАВЪ *присл.* Вплѣав, уплав: тая погоня моя за ними жъ въ тотъ же следъ, через тую реку вплавъ на коняхъ переправивши, а тыхъ збеговъ подданныхъ... взяти хотечи, тогда тотъ Вербята... //... тую погоню мою... зъ села Ивачкова выбилъ и выгналъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 6/І, 275-276); Пйше́(т) плѣнѣоушъ... ѡ елена́(х)... Котóрый з них са здае́(т) силнѣйшій напро́(д) иде́тъ вплавъ, томоу зара́(з) дрѣгый рогоу́(в) тажа́(р) з'кладае́тъ на дрѣго́го (поч. XVII ст. *Проп. р.* 29).

ВПЛЕТАНЬЕ *с.* Введення в оману, облуда. *Образно:* Ба́чилемъ нели́тостиво́е лю́дѡ ѡшѣ́канье: и вына́лѣзъки ла́комства, и хтиво́стъ про́жной фа́лы: вмѣ́сто стѣхъ до́гма(т) вѣ́ры; не́ бе́(з) фалшѣ́йвой забо́боновъ побóжности оудава́нье и в'плета́нье: и оула́к-нѣлемса́ (Єв'е а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 6).

Див. ще **УПЛЕТЕНЕ**.

ВПЛѢТАТИ *дієсл. недок.* Вплітати: intrico, as, вплѣтаю, ѡбюжаю (1642 *ЛС* 244).

Див. ще **УПЛЕСТИ**.

ВПОГOTOВЪ *присл.* Напоготові. ♦ **БЫТИ** въ поготовѣ *див.* **БЫТИ**.

Див. ще **ПОГОТОВУ, УПОГОТОВУ**.

ВПОДИЛЪ *присл.* Для розподілу: на роспра-вене́е слугъ, челяди мое́й... вподил, ведле уваги заслу́г ко́ждого, тисечу зо́лотыхъ назъначаю́ (Во-лодимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 627).

ВПОДОБЛЕНЪ *прикм.* Уподі́бнений: г(с)ь сн̄ бже́и... неизрече́нною пре́вышнею // бл̄го́датыю вподобленъ се́рафимоу, и херо́вѣму (1489 *Чет.* 235 зв.-236).

ВПОДОВЖЪ *див.* **УПОДОВЪЖЪ**.

ВПОДОЛЖЪ *див.* **УПОДОВЪЖЪ**.

ВПОЕ́ННЫЙ *див.* **УПОЕ́ННЫЙ**.

ВПОИТИ *див.* **УПОИТИ**.

ВПОКОЙ *див.* **УПОКОЙ**.

ВПОЛНИ *присл.* Всередині: К томѡ еще жидо-ве, а(ч) месіяша правдивого не познали... праве ѡвесь свѣтъ хотячи подѣрити, передъ своею вели-кою ночью ихъ жи́довскѡю пасхѡ вполни марта... поставили (Острог, 1587 *См. Кл.* 22).

ВПОЛНѢ *присл.* Повністю, все: ѡво́цы чы́стыхъ житъ Бг̄д принесе́мо: ко́ждый зъ насъ ве́длѡгъ мо́ж-ности свое́ѣ: хто в'по́лнѣ, хто в'по́лѣ, хто в'ма́лѣ (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 752).

ВПОЛЪ, ВПУЛЪ *присл.* 1. Пополам, пополо-вині: Маю́(т) ѡживати во вши́(т)кы(х) добра́хъ впо́(л). якъ в ро́лѣ такъ и в ѡдо́ваню. Крѣ́(н)тѡ того (Одрехова, 1630 *ЦДІАЛ* 37, 2, 45 зв.).

2. Наполовину: Панъ Юре́(и)... пограби́(л)... чаро́(к) зло́ицы(х) впо́(л) з ѡшѣ́ками две (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 25); ѡво́цы чы́стыхъ житъ, Бг̄д принесе́мо: ко́ждый зъ насъ ве́длѡгъ мо́жности свое́ѣ: хто в'по́лнѣ, хто в'по́лѣ, хто в'ма́лѣ (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 752).

3. Навиліт, наскрізь: В которо́(м) стреля́(н)ю в домѡ мене́... сна́ моего́... с по́(л)гакѡ ниже́(и) пе́(р)се́(и) на́(д) по́есо(м) впо́(л) про́(с)тре́лили на́вылетъ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 5); Зара́з пана хлебо́(в)ского з мушѣ́кету в ле́вы(и) бо́(к) впо́(л) по́(с)тре́лили (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); Яки́ма Левкови́ча ка́менем губу до зу́бов впол про́бито (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687); та́(к)же руку пере́тятю... впо́(л) за́сь выше́(и) паса́рану на́виле(т) з ру́(ч)ни́ци простре́леную ме́нованы(и) возы́ны(и) ви́де(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

4. Задовго до чого-небудь, завчасно: оное стадо над селом... побачивши подданные Угриновские яко вполъ до полудня... покину́въши набо́женъство, оберну́вшись для оборо́неня от шко́д збо́жя свое́го... кгда́ побегли того ста́да зе збо́жя займовати, тогда о́ные лю́ди... подданных Угриновских гонили (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350); Мене́ мо́влю по́жите́(ч)ного дозна́вали: впо́лѣ а́бовѣмъ са́мо́го проба́ции мо́ей ча́сѡ, мене́ мло́де́нцемъ е́ще до оу́чті́выхъ на́дкѣ... оу́стано́вили (Єв'е а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 5 зв.).

5. На (окремі) частини: Повѣ́дали на́мъ и то́е на́шѣ посла́нцѣ, же чу́да не́малыи, ко́торымъ ся

чудовали, але и тоє неменшое, иж ся дивовали горамъ и пагоркамъ, що пороспадались вполъ тамъ же у Вавилонской Краинѣ (Вавілон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 712).

Див. ще **ВПОЛЫ.**

ВПОЛЫ *присл.* Те саме, що **вполъ** у 2 знач.: жолнѣрове... прислали ба(р)зо легъки(х) и вполы злы(х) чи(р)воны(х) 4: ты залѣ(д)ва вдали(х)мо за 16 и 15 (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 3); **вполы** падати — падати до землі, ниць (з почуттям трепету перед ким): Превынѣслыи горы са трасѣте, страхо(м) вѣвесь окрѣгъ, свѣта наполнѣте И вы твердѣи скалы са лакайте, Впѣлы падѣйте (Львів, 1631 *Волк.* 20).

ВПОМИНАЛЬНЫЙ *див.* **УПОМИНАЛНЬИЙ.**

ВПОМИНАНЄ *див.* **УПОМИНАНЄ.**

ВПОМИНАНЪЄ *див.* **УПОМИНАНЄ.**

ВПОМИНАТИ *див.* **УПОМИНАТИ.**

ВПОМИНАТИСА *див.* **УПОМИНАТИСЯ.**

ВПОМИНОКЪ *див.* **УПОМИНОКЪ.**

ВПОМНѢТИ *див.* **УПОМНИТИ.**

ВПОМАНУТИ *див.* **УПОМЯНУТИ.**

ВПОПЕРЕКЪ, ВЪПОПЕРЕКЪ *присл.* (у *ширину*) **впоперек, упоперек:** Из дозволенѣмъ господара нашего... дал єсми князю Андрѣю... мѣсца своего церковного... 8 подовѣжъ семи сажєн, а в поперек десат сажєн (Володимир, 1513 *AS* III, 103); Просторо(н)ность замкѣ вдо(л)жъ плацѣ сажє(н) лѣ в попере(к) лѣ колодеза (1552 003-1,44); Просторон(н)ость замкѣ вдолжъ кд сажѣни а въ поперекъ два(д)ца(ть) и по(л) четве(р)та сажѣна (1552 *ОВін.* 3. 130 зв.); Пола замъкового штъ шстрога вдолжъ до дѣбровы... мила заво(д)ничаа а въ поперекъ по(л)мили малое (1552 *ОЖЗ* 124); вдо(л)жъ пляцъ сажє(н) три(д)ца(т) шѣ(ст), впопере(к) три(д)ца(т) ѡди(н) (Варшава, 1616 *ООЗ*—2,1); а на концѣ лѣски ярмо волѣвое, котѣрое кгда въпоперекъ лѣски бѣдетъ, Кр(с)тъ выразитъ (Київ, 1632 *МКСВ* 279).

ВПОРНЕ *див.* **УПОРНЕ.**

ВПОРЪ *див.* **УПОРЪ.**

ВПОРЫВЧЪ *присл.* У пориві, нашвидкоруч: А тоѣ, наше хотѣ са в' порывчъ написало, Бѣлєбыса щѣ єсть с' хоти, всѣмъ ѡуказало (Львів, 1616 *Бер.* В. 3).

ВПОСЕРЕДКУ *прим.* (з *род.*) (виражає просторові відношення, вказує на місце чи предмет, в центрі якого розташоване щось) посеред, серед: впровадили скриню г(с)дню, и поставили ю на мѣстѣ своемъ в посередкѣ наметѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 251 зв.).

Див. ще **ВПОСЕРЕДЪ, ВПОСРЕДКУ, ВПОСРЕДОКЪ, ВПОСРЕДЪ², ПОСЕРЕДЪ.**

ВПОСЕРЕДЪ *прим.* (з *род.*) (виражає просторові відношення, вказує на розташування предмета посередині чогось) між, межі: в посередѣ мѣста была вѣжа высокая (серед. XVII ст. *Хрон.* 181 зв.); Сампсѡ(н)... пошѣлъ и поймалъ .т̄. лисѣцъ. и хвосты ихъ до хвостѣвъ привазалъ, а в посередѣ ихъ привазалъ свѣчѣ (Там же, 185 зв.).

Див. ще **ВПОСЕРЕДКУ, ВПОСРЕДКУ, ВПОСРЕДОКЪ, ВПОСРЕДЪ², ПОСЕРЕДЪ.**

ВПОСЛѣДЪ *присл.* Накінець, нарешті: вполѣ(д) пришо(л) ми до рѣ(к) ли(ст) до пна дмѣтра красѡ(в)ского вслѣ(д) его писаны(и) (Дубно, 1596 *ЛСБ* 209 1 зв.).

ВПОСРЕДКУ, ВПОСРОДКУ, ВЪПОСРОДКУ, ВПОСРЮДКУ *прим.* (стп. w *pośrodku*)

1. (виражає просторові відношення, вказує на місце або предмет, в центрі чи недалеко від центра якого щось знаходиться, міститься) посередині: вса зе(м)ла на котѣро(и) живе(м) якъ єдина тѣ(ч)ка в посре(д)кѣ нѣба... а нѣса нѣ(с)ные, єще бо(л)ше бѣ(з)мѣрнѣю маѡ(т) ли(ч)бѣ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 79 зв.); А пото(м) слоуги жидовскѣи клали ѡгнь в посре(д)коу двѣра грѣтиса (XVI ст. *УЄ Трѡст.* 60); а тоѣ мѣсто было в посре(д)кѣ краи(н) жидовскы(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 22); самъ снѣ бжѣи найвышшѣи нашъ пѣнъ: стѣ(и) и чѣдѣвны(и) кр(с)та своего знѣкъ в посро(д)кѣ ѡбѣзѣ цркви своєи якобы крѣлевскѣю хорогѣвъ вывы(ш)ши(л) (поч. XVII ст. *Проп.* р. 292).

2. (виражає об'єктно-обставинні відношення) а) (вказує на умови, обстановку, в яких щось відбувається) серед, посеред: дорѣга моужа... в мѣлодѣсти, значи(т)... таємницѣ, ѡкрѣта плѣвана в посро(д)коу мѣра, таємницѣ смрті и стр(с)тѣи хвѣ(х), кды якъ ѡкроу(т) нѣкѣи... в посро(д)коу моу(к) и... мѣра плѣва(л) трѣпеливе (поч. XVII ст. *Проп.* р. 198);

б) (вказує на предмет, місце, в оточенні яких щось знаходиться) поміж, серед: бо где насѣнье побо(ж)ности сѣтса, та(м) в' посро(д)кѣ пшеници, коукѡль свои розсѣваѣтъ нѣпріате(л) (Острог, 1598 *Отп. КО* 5); Тымъ спѡсобомъ и дѣша в' прѡпасть тѣмностей,... впа́лаа, задѣшйласа, и мѣртва естъ Бгѣ, вѡспрѣдкѣ ядовѣтыхъ га́довъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 100);

в) (вказує на особу, яка перебуває, знаходиться в центрі чогось) посередині: Тотъ вѡпосродку насѣ нехай нинѣ завитаѣтъ: и вамъ ту цнымъ слухачумъ послилкомъ бываѣтъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 173).

Див. ще **ВПОСЕРЕДКУ, ВПОСЕРЕДЪ, ВПОСРЕДОКЪ, ВПОСРЕДЪ², ПОСЕРЕДЪ.**

ВПОСРЕДОКЪ, ВПОСРОДОКЪ прийм. (з род.) (виражає об'єктні відношення, вказує на предмети, особи між якими розташоване щось) посередині, між: Наза(в)трее ожида́лисмы, каза́ли бы митрополи(т)... с призванъемъ на(с) до яки(х) намѡвъ вѡспрѣдокъ насѣ былъ присла(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 12 зв.); скро(м)не и тѣхѡ ста́вит'са // вѡспродокъ ѣхъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 111-112).

Див. ще **ВПОСЕРЕДКУ, ВПОСЕРЕДЪ, ВПОСРЕДКУ, ВПОСРЕДЪ², ПОСЕРЕДЪ.**

ВПОСРЕДЪ¹ присл. (у середині, в центрі чогось) посередині: за архѡю ишо(л) посполѣтый лю́дъ, справѣвши дѣти вѡспре(д) з невѣста́ми, а назадѣ та́ко(ж) лю(д) посполѣтый (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20).

ВПОСРЕДЪ², ВЪПОСРОДЪ прийм. (з род.) (виражає просторові відношення, вказує на місце, предмет, в центрі якого розташоване щось) посередині: вѡ-посродѣ церкве ставлений былъ сго́лъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 699);

(вказує на місце розташування предмета у внутрішній частині чогось) всередині: Бо гды мо́ре ...засѣ в' посрѣдѣ свѣта Идѣтъ, рѡзне его тѣжъ зовѣтъ Аравѣта (Київ, 1632 *Євх.* 298).

Див. ще **ВПОСЕРЕДКУ, ВПОСЕРЕДЪ, ВПОСРЕДКУ, ВПОСЕРЕДОКЪ, ПОСЕРЕДЪ.**

ВПОСРЮДКУ див. **ВПОСРЕДКУ.**

ВПОСРОДКУ див. **ВПОСРЕДКУ.**

ВПОСРОДОКЪ див. **ВПОСРЕДОКЪ.**

ВПОЪТИ див. **УПОИТИ.**

ВПРАВДЪ, ВПРАВДЕ, ВЪПРАВДЪ присл.

Дійсно, насправді, справді: вправде нічого не слышале́мъ нового, хиба все до́брое (к. XVI ст. *Розм.* 23); ты гляди абысь не тратилъ безпотре́бне што вправдѣ непристойно е́сть (Там же, 64 зв.); Ѡвчаа коупѣ(л) всѣ впра́вдѣ хорѡбы лѣчѣла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 195); Писа(н)є... было... ѡ(т)дано... вправдѣ з великимъ ѡсе(р)диѣмъ (Устя, 1612 *ЛСБ* 437, 1); Впра́вдѣ я(м) є(ст), котрый то́ з нѣми бы́ле(м) по-то(м) (Львів, 1616 *Бер.В.* 70); Тоу в'пра́вдѣ ко́жды вѣрный мо́жетъ ѡба́чити, пона́тный вѣ́кладъ сло́въ пр(о)рѣ́скихъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 62); Вправдѣ, князя Володимерского Ярослава сестра, именемъ Збислава, за королемъ Кривоустовымъ Болеславомъ была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1014); За тоє вправдѣ годыло бы бы (!) ся та(к) прѣ(д) Єго м(л): Гдѣно(м) Ѡ(т)це(м) Митрополито(м)... такъ ѡвѣде прѣ(д) Господаремъ Єго м(л): ве(т) заветъ якъ Посполите мовя(т) ѡ(т)дати (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); В пра́вдѣ по два́кратъ ю́жъ пререче́наа Жѣтница... хлѣ́бо(м) дѣ́шевнымъ ѡтвѣра́ласа (Київ, 1648 *МКСВ* 347).

Див. ще **ВЪПРАВДУ.**

ВПРАВЕНЄ с. (смп. *wprawienie*) (у що) введення, запровадження; поширення: Засѣ те́(ж) и для вправеня в пе(р)шѣю рызѣ́ поря(д)ныхъ сха́дзко́хъ, хотячы нѣкаторы(х) за непослуше(н)ство скарати, але́ же є(д)носта(и)не всѣ попра́вѣ ѡбе́цали... прощѣние взявши... до нале́жно(и) sprawy при(с)тупили (Львів, 1628 *ЛСБ* 1043, 50 зв.).

Пор. **ВПРАВИТИ.**

ВПРАВИТИ, ВЪПРАВИТИ дієсл. док. 1. (що до чого) (укріпити що в чому) вправити: 15 кафловъ до пѣца бра(т)ско(г) ѡ рогати(н)цо(в) впра(в)-лено за гро(ш) 22 и 1/2 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5).

2. (що в що) (віддати що-небудь для чогось) витратити, використати (на що): напервей, сѣ стайни ...взялъ три кони моихъ... а три седлѣ́ ярчаки зѣ войлоками и зо всимъ, што до нихъ приналежитъ, въ которые вѣправи́ломъ ко́пѣ пять грошей (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/1, 33); а мантея сатыновая, въ которую вправи́ломъ шѣстна́дцать локоть (Там же, 34).

3. (що, у кого, в що) (зробити звичним, пошире-

ним) ввести, запровадити; поширити: т́іє бовѣмъ всѣ цноты мѣлость та впрáвѣт' оу по(д)áны(х), и ѿ(т)цѣмъ рáчей анѣжли кр́оле(м) назывáти спрáвѣть (Острог, 1614 *Тест.* 154); В слóвѣ оучт́иво(м) на(д) всѣ оучт́ивости лю(д)скіє, нáзбыть сá кохáй. абовѣ(м) ты(м) в зѣмное кролѣв'ство нб(с)ный порáдокъ... впрáвишъ (Там же, 179); и кгда... отецъ Пузына... хотѣлъ в маетьностях кнежны... послушенство и каръность до набоженства в чулость и кгорливість вправит... остатнюю послугу и звыклый ведлугъ старожитного церкви Божое звычайу погребѣ целебровал, отдавал и чинил (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР I/VI*, 673).

4. *Перен.* (кого в що, до чого) (*залучати до якоїсь справи кого-небудь*) втягнути (кого у що): а пан Александро Семашко... на веселю быт не хотел, уфаючи, жебы за тою небытністю своєю панну Богдану в яку шкоду вправити мог (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР 8/III*, 127); Бо не только о кардинальстве...не мышлю, але и съ тымъ, што на себе ношу... проплакиваю на себе... и на того, хто мя въ то вправилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 613); то чловѣкъ... //... пришоуъ до ласки цесара... през сестру... которая, в сераю цесарском... в ласку его вправила (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37-38); *Stec:* Оу Матуо́нко... *terez my licko Czy bis czy lich czołowik vpravil mene tycho W to nestiestie* (Яворів, 1619 *Гав.* 19); Онъ... нехáй пилнѣть головы, а ты е́го пилнѣй паты: Причинѣ до нѣпріазни против' чл́в́ка взáвши... абы е́го до... погйбѣли... впрáвилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 33).

5. *Перен.* (що в кого) (*виховати в кого-небудь певні навички, звички тощо*) прищепити (що в кого, кому): А ст́ый Златоѡстый, и на(д)то б́ольшю б́лазнь Б́ж́ію хотачи впрáвити в' насъ д́ла на́дки слóвѣ Бо(з)скихъ, я́сне мóвить (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 234);

(кого в що) (*привчити до чого-небудь*) навчити (кого чого): его ѿ(т)даю(т)... стáршомѣ, котóри(и)... недалѣко... ме(ш)каючи... Кгда тѣды при то(м) старшо(м) цѣлы(и) // ро(к) на послѣдга(х)... в́ыт́рвае(т), я(к) досвѣдчѣного... и ю(ж) впрáвленого в' цнотѣ покóры... ѿ(т)даю(т) его дрѣгóмѣ стáршемѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 36-36 зв.).

Див. ще ВПРАВОВАТИ.

ВПРАВИТИСА дієсл. док. (стп. *wprawić się*)

(*набути відповідних знань, навичок*) навчитися: И сáмъ жéбса впрáвилъ, И дрѣѓихъ настáвилъ. Хѣнт-не передѣ тво́й Тронъ, Принести Поклонъ (Київ, 1630 *Имнол.* 6 зв.).

ВПРАВЛЕНА с. Вправлення, вставлення: в свашченическо(м) домѣ за рета(з) г(р) 4. мѣла(р)-чыкови ѿ(д) завѣшена двере(и) и трѣтѣ вправлена г(р) 10 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3).

Пор. ВПРАВИТИ.

ВПРАВО, ВЪПРАВО, УПРАВО присл. (*у правий б́ік*) вправо, направо: пото(м)кове ноєвы ро(з)-бѣглисе ро(з)но. ѿ(д)ни влѣво, дрѣгіє вправо (1582 *Кр. Стр.* 23 зв.); а тою дорогою,... управо черезъ гору ку Шостакову едучи, до лавъ (Клевань, 1595 *АрхЮЗР 1/I*, 475); Надесно: вправо, або направо (1627 *ЛБ* 85). Если влѣво пойдѣшъ, я се вдáмъ в'п́раво, ёсли вѣправо ѡборѣшъ, я влѣво пойдѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 22 зв.);

(з правого боку) вправо, направо: По(д)старости(и) берестѣ(и)ски(и)... //... ѡпѣстившы тотъ грѣдѣ ѡ великое князство ѡлево повѣлъ насъ злѣ болота ѡправо (1546 *ОГ* 21 зв.-22); от тое петы дорогою великою а шляхом... на... дуброву до Круглого лѣсу, пускаючи круглый лѣсъ у право (Володимир, 1571 *АрхЮЗР 8/IV*, 128); вправо є (!) кгру(нт) святе(ц)ки(и) а влево... каме(н)ски(и) (б. Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/Іе, 254, 47 зв.); черезъ дорогу // на долину,... подѣ запусъ Пересопницький, пускаючи его вѣправо лавою (Клевань, 1595 *АрхЮЗР 1/I*, 474-475).

Див. ще ВПРАВѢ.

ВПРАВОВАТИ дієсл. недок. (кого до чого, в що, в чому) (*залучати до якої-небудь справи*) втягати (в що): Кто злѡмѣ с́ынѣ мае(т)ность зостаѡует', и сáмъ ѓинѣть и его в' злѡѣ вправоуетъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 184); П́на миколая... яко чл́ка модого (!) вправуючы в працы це(р)ковные до пр(с)ро(д)ку себе за брата... прыняли (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49); То т́ыл'кѡ тѣтъ збывáеть, абыс'те вы ѡхóтне... до такóвы(х) ѿ(т)правовáна и заживáна Тáемниц', так(к) сáмых' себе, я́кѡ и послѣшáющи(х) васъ, побѣжáли, взывáли и вправовáли (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 6).

Див. ще ВПРАВИТИ.

ВПРАВОВАТИСА дієсл. недок. (у що) (*об'єдну-*

ватися в певну цілість) залучатися: Такъ и христїане в' вѣне(ц) Хр̄(с)въ в'правдѣют' сѧ (Вільна, 1627 Дух. б. 322).

ВПРАВѢ присл. (з правого боку) вправо, направо: а то(т) забѣковецъ и гора названая Чеховая вправѣ кѣ я(х)торовѣ (Унів, 1581 ЛСБ 58); а ѿ(д) того забѣко(в)ця идѣчи на scho(д) слнца тою рѣкою... черезъ дорогѣ ѿ(т) бѣзка и гологоръ и сѣ(л) розни(х) идѣчою а словѣ(т) зоставѣючи влѣвѣ а манастирь вправѣ (Там же, 61).

Див.ще **ВПРАВО**.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ (ДОДАТОК)

Адел. дод. Adelphotos. Die erste gedruckte griechisch – kirchenslavische Grammatik. – L'viv-Lemberg, 1591. Herausgegeben und eingeleitet von Olexa Horbatsch. – München, 1988. Список прикладів слов'янської частини граматики поданий О. Горбачем — с. 212-221.

Мог. Кат. Краткій Катехизисъ изданный въ Кіево-печерской Лаврѣ въ 1645 г.: Три українські катехизми з 17 ст. // Український католицький університет ім. св. Климента Папи: Праці богословського факультету. — Facsimile Olexa Horbatsch curavit. — Т. 71. — Рим, 1990. — С. 358-475.

Ном. Инд. Номоканон. Видання 3-є Митрополита Петра Могили. — Київ, 1629. Фотопередрук Олексі Горбача. — Рим, 1989. Поазбучний речовий індекс (Съчисленіє по Бѣкварѣ Вѣщей всѣй Книжици ѿбрѣтаемыхъ) с. 178-191.

* Основний список джерел див.: Словник української мови XVI—першої половини XVII ст. Список використаних джерел. — Львів, 1994. — 329 зв.

Помічені помилки

Випуск I

Стор.	Колонка	Рядок	Надруковано	Треба
70	права	31	αυθεντικος	αὐθεντικῶς
73	ліва	2	αγιασμα	ἀγιασμός
76	ліва	19	αδης	Ἄιδης
84	права	10	ακαυιστος	ἀκαχίς
85	ліва	27	αχολонυος	ἀκόλουθος,

85	ліва	27	αχολοσ	ἀκόλος
95	ліва	40	αλεχτορις	ἀλεκτορίς
98	ліва	19	αλχων	αλκυών
98	права	1	αλληλονια	ἀλλήλουια
99	ліва	14	alton-bazz	altybāz
99	ліва	27	αλφά+βητα	ἀλφάβητος
101	права	40	αμευνσινος	αμέθυστος
102	ліва	2	αμευνστος	αμέθυστος
102	права	34	αναпαιστος	ἀνάпαιστον
102	права	39	ανάдема	ἀνάθεμα
103	права	23	αναχωρηιχος	ἀναχώρησις
105	ліва	7	αγγареја	ἀγγαρήιον
105	ліва	40	ανδροгунос	ἀνдрόγυνος
110	ліва	35	ανπιδιον	ἀντιπείδιον
111	ліва	36	антиφωνос	ἀντίφωνος
112	ліва	2	αντίχιστος	ἀντίχριστος
112	права	14	анти+графон	ἀντίγραφον
113	ліва	4	ансраз	ἀνθράξ
113	права	8	ануология	ἀνθολογία
113	права	17	ануологiон	ἀνθολόγος
115	права	34	απόχρηψис	ἀπόκρισις
116	ліва	5	απόлогiς	ἀπολογία
116	ліва	32	αποσταтς	ἀποστάτης
116	права	20	αποστυма	ἀπόστυμα
118	права	28	априлиос	Ἀπρίλιος
119	права	17	аποуήκη	ἀποθήκη
121	ліва	36	Αργитος	Ἀργείος
121	ліва	43	Αργонаύταν	Ἀργοναῦται
123	права	8	Αρείαπαγος	Ἀρειοπάγος
123	права	16	Αρεοπαγiς	Ἀρειοπαγίτης
126	права	14	αριμηтиχη	ἀριθμητική
128	права	1	arnaut, arnavut	Arnaut, Arnavut
128	права	1	αρβатиτς	Ἀρναβίτης
128	права	6	αρομα	ἀρώμα
128	права	6	αρόματος	ἀρώματος
130	ліва	13	αρτος	ἄρτυσις
131	ліва	26	αρχидiαχονος	ἀρχιδιάκονος
131	права	43	αρχιεπισχοπος	ἀρχιεπίσκοπος
132	права	8	αρχιερενς	ἀρχιερεύς
136	права	20	αρχитеχτων	ἀρχιτέκτων
137	ліва	1	αρχитриχλινος	ἀρχιτρικλινός
137	права	10	αρχитеχτων	ἀρχιτέκτων
139	ліва	13	jesavul	jasaul
140	ліва	17	асхетiς	ἀσκητής
140	права	10	ατις, -ιδοςασις, αспидος	ἀσπιδος
142	ліва	4	αστηр, латренω	ἀστήρ+ λατρεύω
143	права	41	αυеос	αἰθέως
147	права	10	афоритμος	ἀφορισμός
147	права	27	αχатiς	αχέτας

Випуск II

9	ліва	24	bagazija	bayazia
11	права	33	bajram	bairam
25	ліва	12	basalyk	bašakly
83	ліва	12	biblia	βιβλίον
83	права	40	Bindex	Bindaxt
128	права	30	Blech	blëch

Випуск III

48	ліва	19	Brak	brak
175	права	12	Wannel	Wanne
184	права	17	βασιλiσχος	βασιλίσκος
229	права	9	vierdung	Vierdung

**СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.**

Випуск 4

В

*Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі,
наданій Інститутіві українознавства
Українським науковим інститутом
Гарвардського університету
та Фондом катедр українознавства*

*Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
290026, Львів, вул.Козельницька, 4
Відділ української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича*

Підписано до друку з готових діапозитивів 16.02.97. Формат 84х108/16.
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 27,3
Зам. 35 1

290026, м. Львів, вул. Козельницька, 4
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Жовківська книжкова друкарня видавництва ОО. Василян "МІСІОНЕР"
292310, м. Жовква, вул. Василянська, 8.